

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**POLİTİK AKTÖRLERİN POLİTİK İLETİLERİNDE KOLEKTİF
KİMLİĞİN TASARIMI ve ARAÇSALLAŞTIRILMASI:
DTP-BDP POLİTİK AKTÖRLERİNİN İLETİLERİNİN
İÇERİK ANALİZİ**

(DOKTORA TEZİ)

AKIN DEVECİ

KOCAELİ 2015

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**POLİTİK AKTÖRLERİN POLİTİK İLETİLERİNDE KOLEKTİF
KİMLİĞİN TASARIMI ve ARAÇSALLAŞTIRILMASI:
DTP-BDP POLİTİK AKTÖRLERİNİN İLETİLERİNİN
İÇERİK ANALİZİ**

(DOKTORA TEZİ)

AKIN DEVECİ

PROF. DR. FİSUN ALVER

KOCAELİ 2015

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

Politik Aktörlerin Politik İletilerinde Kollektif Kimliğin Tasarımı ve
Araçsallaştırılması:
DTP-BDP Politik Aktörlerinin İletilerinin İçerik Analizi
(DOKTORA TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Akın DEVECİ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 02.09.2015 / 15

Jüri Başkanı: Prof Dr. Fisun ALVER

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Bilal ARIK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Emel KARAGÖZ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Mehmet ARSLANTEPE

(Jüri, Yüksek Lisans için en az üç, Doktora için en az 5 öğretim üyesi ile oluşur)

KOCAELİ 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET	1
ABSTRACT	2
KISALTMALAR	3
TABLolar LİSTESİ	4
GİRİŞ	6

BİRİNCİ BÖLÜM: ETNİSİTE, MİLLET ve MİLLİYETÇİLİĞE YÖNELİK KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ETNİSİTE KAVRAMI ve ETNİSİTENİN BİLEŞENLERİ	23
1.1.1. Kültürel Bir Topluluk Olarak Etnik Gruplar ve Sınırları	25
1.1.2. Etnisite ve Milliyetçilik İlişkisi	28
1.2. ETNİSİTE, MİLLET ve MİLLİYETÇİLİĞE YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	31
1.2.1. Etnisitenin Genişletilmiş Bir Aile Olarak Tasarlanması ve Milliyetçiliğe Primordialist Yaklaşımlar	32
1.2.1.1. Milliyetçiliğin Doğallığına İnanç ve Doğalcılık	41
1.2.1.2. Perennialist Yaklaşım ve Milletlerin Tarihselliği	44
1.2.1.3. Milliyetçiliğin Oluşumuna Biyolojik Yaklaşım, Fizyolojinin Hakimiyeti	47
1.2.1.4. Milliyetçiliğin Oluşumuna Kültürel Yaklaşım, "Verili" Olana İnanç	49
1.2.1.5. Primordialist Yaklaşımın Eleştirisi	53
1.3. ETNİSİTE ve MİLLİYETÇİLİĞE YÖNELİK MODERNİST YAKLAŞIMLAR	56
1.3.1. Merkez-Çevre Farklılığı, Milliyetçiliğin Oluşumunda Ekonomik Dönüşümün Rolüne Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar	59
1.3.1.1. Milliyetçiliğin Oluşumunda Dengesiz Kalkınma ve Kolonicilik	60
1.3.1.2. Milliyetçiliğin Oluşumunda İç Sömürgecilik, Kültürel Emek Sınıfı	64
1.3.2. Milliyetçiliğin Oluşumunda Kültürel Dönüşümün Rolü, Milleti Oluşturmak İçin Kültürü Yaratmak	70
1.3.2.1. Yüksek Kültürler, Millet ve Milliyetçiliğin İşlevselliği	72
1.3.2.1.1. Yüksek Kültürün Oluşturulması ve Milliyetçilik	76
1.3.2.1.2. Etnisitenin Dönüşümünde Sosyolojik Bir Gereklik Olarak Milliyetçilik	79
1.3.2.2. Hayali Cemaatler Yaklaşımı ve Milliyetçiliğe İnşacı Bakış Açısı	82
1.3.2.2.1. Zamansal Dönüşüm Çerçevesinde Hayali Cemaatler	85
1.3.2.2.2. Matbaa Kapitalizmi ve Hayali Cemaatler Yaklaşımı Çerçevesinde "Dil Birliği"	87

1.3.3. Modernleşmeye Bağlı Olarak Siyasi Dönüşüm ve Etnisite-Milliyetçilik.....	90
1.3.3.1. Milliyetçiliğin Tipolojisi ve Siyaset Aracı Olarak Milliyetçilik	91
1.3.3.2. “İcat Edilmiş Gelenekler” Yaklaşımı Bağlamında Milliyetçilik.....	97
1.3.3.3. Milliyetçiliğin Seçkinlerce Kullanımı, “Araçsalıcı Bakış”	103
1.4. MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHSEL DEVAMLILIK İÇERDİĞİNE YÖNELİK BAKIŞ AÇISI; ETNİSİTE, ETHNİE ve MİLLİYETÇİLİĞE ETNOSEMBOLİST YAKLAŞIM	110
1.4.1. Milliyetçiliğin Etnik Kökeni ve Etnosemboller	112
1.5. MİLLİYETÇİLİĞİN YENİDEN ÜRETİMİ ve BANAL MİLLİYETÇİLİK.....	119
1.6. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARINI BAĞDAŞTIRICI BİR BAKIŞ.....	126

İKİNCİ BÖLÜM: MİLLİYETÇİLİK-KÜLTÜREL KÖKENLER İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA KÜRT KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA KÜLTÜREL ÖGELERİN ROLÜ

2.1. DİL ve ETNİK KİMLİK İLİŞKİSİ.....	129
2.1.1. Kürt Etnik Kimliğinin Tasarımında Dilin Rolü	132
2.2. DİN ve ETNİK KİMLİK İLİŞKİSİ	141
2.2.1. Kürt Kimliğinin Tasarımında Dinin Rolü	144
2.3. SOSYAL YAPI ve ETNİK KİMLİK İLİŞKİSİ	152
2.3.1. Kürt Kimliğinin Tasarımında Sosyal Yapı Bileşenlerinin Rolü	153
2.3.1.1. Mirlikler.....	154
2.3.1.2. Ağalar	157
2.3.1.3. Şeyhler	160
2.4. ETNİK KİMLİĞİN TASARIMINDA KÖKEN MİTİNİN ROLÜ	165
2.4.1. Kürt Kimliğinin Tasarımında Köken Mitinin Rolü.....	167
2.5. ETNİK KİMLİĞİN TASARIMINDA TERİTORYALLEŞME, ÖZEL BİR TERİTORYA ile KURULAN BAĞ	173
2.5.1. Kürt Kimliğinin Tasarımında, Özel Bir Teritoryaya Duyulan Bağın Rolü.....	176
2.6. ETNİK KİMLİĞİN TASARIMINDA GELENEK, TÖREN ve KUTLAMA	180
2.6.1. Kürt Kimliğinin Tasarımında Gelenek, Tören, Bayram ve Kutlama Bağlamında Geleneğin Yeniden İcadı	181

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇTE KÜRT KİMLİĞİNİN POLİTİZASYONU ve ETNİK KİMLİĞİN BİLEŞENLERİNİN HAREKETE GEÇİRİLMESİ

3.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU - KÜRT İLİŞKİLERİ ve KÜRT KİMLİĞİNİN MOBİLİZASYONU	193
---	-----

3.1.1. 19. Yüzyıl Öncesi Osmanlı - Kürt İlişkileri	193
3.1.2. 19. Yüzyıl Başlangıcı ve Osmanlı - Kürt İlişkilerinde Değişim	198
3.2. KÜRT BEYLİKLERİNİN TASFİYESİ ve KÜRT İSYANLARI.....	201
3.2.1. Babanzade İsyancıları	201
3.2.2. Rewanduzlu Mehmed Paşa İsyancıları.....	203
3.2.3. Bedirhan Bey İsyancıları	205
3.3. BEYLERİN GÜÇ KAYBEDİŞİ ve ŞEYHLERİN KİMLİK ile İLİŞKİSİ	208
3.3.1. Şeyh Ubeydullah Nehri İsyancıları	208
3.4. KÜRT SOSYAL YAPISINI DÖNÜŞTÜREN ABDÜLHAMİT İKTİDARI, HAMİDİYE ALAYLARI ve KÜRT KİMLİĞİNE ETKİLERİ...	213
3.5. II. MEŞRUTİYET'İN İLANI, KARŞIT MİLLİYETÇİLİKLERİN OLUŞUMU ve İTTİHAT ve TERAKKİ	215
3.5.1. Kürt Legal Politizasyonu ve Kürt Milliyetçiliğinde Seçkinler Dönemi...	217
3.5.1.1. Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti	217
3.5.1.2. Kürt Talebe Hev-i Cemiyeti	221
3.6. İTTİHAT ve TERAKKİ İKTİDARI SÜRECİNDE KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİNİN GELİŞİMİ.....	226
3.6.1. I. Dünya Savaşı ve Kürt Politizasyonu.....	229
3.6.2. Kürdistan Teali Cemiyeti Yayın Organı Jin Dergisi ve Kürt Milliyetçiliği	230
3.7. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE İSTANBUL KÜRT SEÇKİNLERİ ve ANADOLU KÜRTLERİNDE MİLLİYETÇİLİK.....	238
3.7.1. Kurtuluş Savaşı Döneminde Kürtler Arası Görüş Farklılıkları.....	239
3.7.1.1. Birlikte Yaşama ve Otonomi Yanlıları	240
3.7.1.2. Milliyetçi Kürtler	242
3.8. CUMHURİYETİN KURULUŞ YILLARINDA KÜRT İSYANLARI ve POLİTİZASYONU	244
3.8.1. Şeyh Said İsyancıları ve Azadi Örgütü	245
3.8.2. Şeyh Said İsyancıları Sonrası Siyasi Uygulamalar ve Yükselen Kürt Milliyetçiliği	249
3.8.3. Ağrı İsyancıları ve Hoybun Örgütü.....	250
3.8.4. Dersim İsyancıları ve Kürt Milliyetçiliği Üzerindeki Etkisi	256
3.9. 1938-1960 KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİNİN SUSKUNLUK DÖNEMİ	260
3.10. 1960 DARBESİ SONRASI ÖRGÜTLENME HAKKI ve KÜRT POLİTİZASYONUNDA CANLANMA.....	261
3.11. KÜRT POLİTİZASYONUNDA “SOL” DÖNÜŞÜM.....	263
3.11.1. Kürt Entelektüelleri ve “Doğu Sorunu”nun Kamusal Tartışması	263
3.11.2. Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Kürtler	269
3.11.3. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi	273
3.12. TÜRKİYE SOLUNDAN KOPUŞ, KÜRT SOL POLİTİZASYONUNUN BAŞLANGICI	275
3.12.1. Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)	275

3.12.2. Kürt Sol Politizasyonunda Bölünme	277
3.12.3. 1974 Sonrası Kürt Politizasyonunda Bölünme ve 1980 Askeri Darbesi	280
3.13. 1980 DARBESİ ve KÜRT HAREKETİ'NDE SÖNÜMLENME	282
3.14. KÜRT POLİTİZASYONUNUN ŞİDDETE DÖNÜŞMESİ, SİLAHLI EYLEMLER DÖNEMİ.....	284
3.14.1. PKK Kuruluş Süreci ve Politikaları	285
3.14.2. Sömürgecilik ve Feodalizmin Kavramsallaştırılması	289
3.14.3. Kimlik ve Temsil Politikası.....	293
3.14.4. Silahlı Eylemler ve Çatışma Dönemi	298
3.14.5. Kürt Siyasetini Orta Sınıfa İndirme Çabaları	301
3.14.6. PKK Politikalarında Dönüşüm ve Demokratik Temsile Yöneliş.....	309
3.15. KÜRDİ PARTİLER DÖNEMİ.....	313
3.15.1. HEP ve Kürt Parlamenter Politikalarının Doğuşu.....	313
3.15.2. HEP Tüzük ve Programında Parti Politikaları ve Kürt Kimliği.....	317
3.15.3. HEP Siyasi Yaşamında Kürt Kimliğinin Temsili ve Tasarımı	320
3.15.4. Parlamentoda HEP, Kürtçe Yemin Krizi ve HEP'in Kapatılması	323
3.15.5. Kürt Siyasetinde DEP ve DEP'in Kapatılması	328
3.15.6. HEP, DEP ve Kürdi Parti Tipolojisi.....	332
3.15.7. Kürdi Parti Tipolojisinin Devamı ve HADEP.....	335
3.15.8. HADEP Programı ile Politikalarında Kürt Kimliği ve Tasarımı	335
3.15.9. HADEP Politik Yaşamında Kürt Kimliğinin Görünürlüğü	338
3.15.10. HADEP ve Seçimlere Katılım.....	342
3.15.11. Kürt Siyasal Partileri Bağlamında Yerel Yönetimler.....	346
3.15.12. DTP-BDP Tüzük ve Programında Kürt Kimliği.....	351
3.15.13. Kürdi Parti Tipolojisinde Dönüşüm ve Kürdi Partilere Yönelik Genel Değerlendirme	358

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KAVRAMSAL OLARAK KÜRDİ PARTİLER, SİYASİ HAYATTAKİ YERLERİ ve POLİTİK İLETİŞİM FAALİYETLERİ

4.1. TEMSİLİYET, KATILIM ve GÖRÜNÜRLÜĞÜN ARACI OLARAK SİYASİ PARTİLER.....	362
4.2. SİYASİ PARTİLERİN PARTİKÜLERLEŞMESİ VE ETNİK PARTİLER ..	368
4.2.1. Etnik Parti Kavramı Bağlamında DTP ve BDP	373
4.3. HAREKETE GEÇİREN PARTİLER ve MEYDAN OKUYAN PARTİLER KAVRAMLARI BAĞLAMINDA KÜRT SİYASİ PARTİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	375
4.4. DTP-BDP BAĞLAMINDA KÜRDİ PARTİLERİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	380

4.5. GRUBUN SINIRLARINI TEMSİL EDİCİ ve BELİRLEYİCİ BİR UNSUR OLARAK KÜRDİ PARTİLER	384
4.6. KÜRT SİYASETİNİN SEÇKİNİ OLARAK KÜRDİ PARTİLER.....	388
4.7. KÜRDİ PARTİLERİN HAREKETE GEÇİRME ve MEYDAN OKUMA SÜRECİNDE KAYNAKLARI	390
4.7.1. Maddi ve İnsani Kaynaklar	392
4.7.2. Yasal Olanaklar	397
4.7.3. Resmi Erişim Kaynakları	400
4.7.4. Siyasi Rol Olanakları	402
4.7.5. Meşruiyet Kaynakları	407
4.7.6. Medya Erişimi ve İletişim Kaynakları	409
4.8. KÜRDİ PARTİLERİN MEDYA ERİŞİMİNİ POLİTİK İLETİŞİMDE KULLANIŞI, KAMUOYUNA ERİŞİM ÇABASI ve KİMLİK TASARIMI.....	411
4.8.1. Politik İletişim Faaliyetleri Bağlamında Kürdi Partilerin Değerlendirilmesi.....	412
4.8.2. Politik İletişim Aracılığıyla Kürdi Partilerin Kamuoyuna Erişim Faaliyetleri ve Kimlik Sınırları Üzerinden Kamuoyu Oluşturma Çabası..	419
4.8.3. Kürdi Partiler ve Politik İletişim Aracılığıyla Kimliğin Tasarımı Üzerinden Siyasal Toplumsallaşma	429
4.9. KÜRDİ PARTİLERİN POLİTİK İLETİŞİM FAALİYETLERİNİ ANLAMLANDIRMADA KULLANILABİLECEK KURAMSAL BAKIŞ AÇISI.....	437
4.9.1. Gündem Oluşturma Yaklaşımı Üzerinden Kimliğin Tasarlanması ve Harekete Geçirme Çabası	437

BEŞİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE BASININDA KÜRDİ PARTİLERİN POLİTİK İLETİŞİM FAALİYETLERİNİN ve İLETİLERİNİN İÇERİK ANALİZİ

5.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	446
5.2. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ ve SINIRLILIKLARI	449
5.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	451
5.4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	454
5.5. ELDE EDİLEN BULGULAR	459
5.5.1. Gazete Yazı Türlerinin Niceliksel Analizi	459
5.5.2. Haber Aktörlerinin Temsili ve İleti Analizi	476
5.6. ELDE EDİLEN BULGULARIN YORUMLANMASI.....	533
SONUÇ.....	592
KAYNAKÇA	629
ÖZGEÇMİŞ.....	647

ÖZET

Bu tez çalışmasında DTP ve BDP'li politik aktörlerin kolektif kimliği araştırmak için, milliyetçiliği politik iletişim faaliyetleri aracılığıyla tasarlayışının analizi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında milliyetçiliğin tasarlanış sürecinde etkin olan öğelere, kolektif kimliğin politize edilif biçimine değinilmiştir. Bu bağlamda Kürt kimliğinin tarihsel süreç içerisinde ve günümüzde ne şekilde politize edildiği, kolektif kimliğin politik bir davranışa yönelme konusunda ne şekilde kullanıldığı ele alınmıştır. Kürt politik aktörlerin politik iletişim faaliyetleri aracılığı ile kimliği ne şekilde tasarladıkları ve bu tasarımlarda ön plana çıkan öğeler saptanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda 2007 Genel Seçimleri, 2009 Yerel Seçimleri, 2011 Genel Seçimleri ve 2014 Yerel Seçimlerinden önceki iki aylık süre içerisinde; Hürriyet, Cumhuriyet, Zaman, Evrensel ve Özgür Gündem gazeteleri incelenmiştir. Farklı yayın kimliği ve politikalarından gazetelere yer verilerek objektif verilere ulaşılması amaçlanmıştır. Analiz çerçevesinde niceliksel ve niteliksel içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. İncelenen gazetelerde Kürt sorunu ve Kürt kimliğine ilişkin gazete yazı türleri niceliksel olarak ele alınarak, konunun genel temsilinin ana hatları ortaya koyulmuştur. Niteliksel olarak ise Kürt politik aktörlerin iletileri üzerinden, ajandalarında ön plana çıkan öğeler, kolektif kimliğin belirginleşen unsurları ve milliyetçiliğin tasarımı içerik analizine tabi tutulmuştur. Analiz neticesinde politik aktörlerin iletilerinde kimlik ile politik yönelim arasında bir bağ kurulmaya çalışıldığı saptanmıştır. Politik aktörlerin iletilerinde kimliğe ait öğelerin, politik davranış için bir tür katalizör olarak tasarlanmaya çalışıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Medya ve Milliyetçilik, Politik İletişim, Kimlik, Kürt Partileri, İçerik Analizi

ABSTRACT

The aim of this thesis is to analyze the designing of nationalism through political communication activities via the instrumentalisation of the collective identity by political actors of DTP and BDP. The study explores the active factors in the designing process of nationalism and the politicization of collective identity. In this context how the Kurdish identity is politicized through its historical process and how it is directed towards political action is analyzed. Kurdish political actors way of designing their political communication activities and their major concerns in this design are questioned. In order to answer these questions, Hürriyet, Cumhuriyet, Zaman, Evrensel and Özgür Gündem newspapers' issues in the period of two months prior to the elections of 2007 General Election, 2009 Mayoral election, 2011 General Election and 2014 Mayoral Elections, are examined. The newspapers from a variety of political tendencies and publication identities are selected to obtain objective data. Methodologically; quantitative and qualitative content analysis are applied. A variety of newspaper content on Kurdish problem and Kurdish identity is quantitatively analyzed in order to set a representative framework of the subject. The determining subjects in the political agenda, the apparent elements of collective identity and the designing of nationalism is qualitatively analyzed over the messages of Kurdish political actors. The analysis reveals an attempt of building a correlation between identity and political tendency in political actors' messages. In the analysis it is seen that; the elements peculiar to identity are designed as a catalyzator of political action in the messages of political actors.

Keywords: Nationalism, Media and Nationalism, Political Communication, Identity, Kurdish Parties, Content Analysis

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ATAM	: Atatürk Araştırmaları Merkezi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DDKO	: Devrimci Doğu Kùltür Ocakları
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi
DP	: Demokrat Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
FKF	: Fikir Kulùpleri Federasyonu
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GABB	: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
Hüda-Par	: Hür Dava Partisi
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OHAL	: Olağanüstü Hal
ÖZDEP	: Özgürlük ve Demokrasi Partisi
SPK	: Siyasi Partiler Kanunu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Gazetelere Göre Yazı Türlerinin İçerik Analizi	459
Tablo 2: Gazete Yazı Türlerinin Analiz Edildikleri Yıllara Göre Sayı ve Oranları	460
Tablo 3: Gazete Yazı Türünün Konu İçeriği.....	462
Tablo 4: Gazete Yazı Türünün Yer Aldığı Sayfa.....	465
Tablo 5: Gazete Yazı Türünün Yapılış Nedeni.....	466
Tablo 6: Gazete Yazı Türlerinde Ana Başlığın İçeriksel Özelliği	469
Tablo 7: Gazete Yazı Türünde Fotoğraf Kullanımı	470
Tablo 8: Fotoğrafın İçerik Özelliği	471
Tablo 9: Fotoğrafın Gazete Yazı Türü İle İlişkisi	474
Tablo 10: Fotoğrafta Yer Alan Haber Aktörlerinin Sayısı.....	475
Tablo 11: Haber Aktörlerinin Temsili.....	476
Tablo 12: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği.....	478
Tablo 12.1: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (İç Politika)	481
Tablo 12.2: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Dış Politika).....	485
Tablo 12.3: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Ekonomi)	487
Tablo 12.4:Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Sosyal-Kültürel Olaylar).....	489
Tablo 12.5: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Eğitim)	491
Tablo 12.6: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Hukuk)	492
Tablo 12.7: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Terör)	495
Tablo 12.8: Haber İletilerinin Konu İçeriği (Güvenlik/Kolluk Güçleri).....	497
Tablo 12.9: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Abdullah Öcalan).....	498
Tablo 13: Kürt Milliyetçiliğinin ve Bileşenlerinin Tasarımı	500
Tablo 13.1: İlkçi Milliyetçiliğe Yönelik İletiler.....	502
Tablo 13.2: Ezilenlerin Milliyetçiliğinin Kavramsallaştırılması	504
Tablo 13.3: Kültürel Milliyetçiliğin Tasarımı/Etno Sembolist Tasarım.....	506
Tablo 13.3.1: Etnosembolist Perspektiften Dil Tabanlı Milliyetçilik Tasarımı....	509
Tablo 13.3.2: Etnosembolist Perspektiften Din Tabanlı Milliyetçilik Tasarımı ...	511
Tablo 13.3.3: Ortak Soy Miti Üzerinden Milliyetçilik Tasarımı	513
Tablo 13.3.4: Tarihi Bir Toprak/Bölge Üzerinden Milliyetçilik Tasarımı	515

Tablo 13.3.5: Paylaşılan Tarihi Anılar Aracılığı ile Milliyetçilik Tasarımı	517
Tablo 13.3.6: Topluluk Arası Dayanışma Duygusuna Yönelik İletiler	519
Tablo 13.3.7: Mitlere İlişkin İletiler ve Milliyetçilik Tasarımı.....	521
Tablo 14: Araçsalıcı Milliyetçilik Tasarımı	522
Tablo 15: Politik Unsurlar Üzerinden Milliyetçilik Tasarımı.....	524
Tablo 16: Banal/Gündelik Milliyetçilik Tasarımı.....	526
Tablo 17: PKK İle İlişkili İletiler	528
Tablo 18: Çözüm Sürecine Yönelik İletiler	529
Tablo 19: Politik Aktörlerin Kürt Sorununa Çözüm Önerileri	531

GİRİŞ

İnsanoğlunun, doğaya karşı mücadelesi neden sonuç içerisinde topluluk halinde yaşamasının altında yatan temel saik olarak kabul görülürken aynı neden sonuç ilişkileri bu toplulukları birarada tutacak argümanların gerekliliğini de ortaya koymuştur. Üretim ilişkileri ve işgücü başta olmak üzere belli bir külte dair inanç, ritüeller, sistematik inanç biçimleri ve sayılabilecek daha bir çok neden tarihin uzun dönemi içerisinde insanoğlunun topluluk halinde yaşamasının temel argümanları olarak şekillenmiş, çeşitli ölçülerde etkili olmuştur.

Topluluk halinde birlikteliği ve ortak argümanları üzerinden saf tutan ve yukarıdaki öğelerden içkinleştirmiş oldukları ile bir grup aidiyetine sahip olan insanoğlu grubuna aidiyetini perçinleyip bir kendini tanımlama sürecine girerken bir taraftan da kendisinden farklı argümanlar üzerinden örgütlenmiş olanların farkına vararak ötekini tanımlama sürecine girişmektedir. Ancak bu kendisi ile öteki arasındaki tanımlanış süreci yukarıda saymış olduğumuz üretim biçimleri ve işgücü gibi olgular üzerinden değil daha çok bunların getirisi olan kültür üzerinden gerçekleşmektedir. Bir başka ifadeyle Marx'ın Tarihsel Materyalizmin Diyalektik Yorumu'nda ortaya koymuş olduğu "insanlık tarihinin dönemleri" salt üretim ilişkilerinin belirleyiciliğini ya da Tönnies'in "Gessellschaft" ve "Gemeinschaft" ayrımı ile Durkheim'in tanımlanmış olduğu farklı "dayanışma tipleri" salt toplumsal dayanışmanın farklı türlerini kapsamaz. Bu yaklaşımların tümü bir taraftan da ortaya koydukları üretim ve iş gücü açısından farklılıkların, toplumsal yaşamın tümü ile olan ilişkisini irdeler. Dolayısıyla sosyolojik imgelemimizin merkezine üretim araç ve ilişkileri ile işgücünü reddetmeyen ancak yarattığı koşullar ile kültürün ve toplumsal yaşamın harmanlandığı gerçeğinin gözardı edilmediği bir duruş koymak gereklidir. Bu bağlamda topluluk halinde yaşayan insanın birliktelik halinin temel nedenlerini; üretim ilişkileri, bununla senkronize olmuş işgücünün yarattığı toplumsal yapı, bu yapıyı görünür hale getiren kültür ve nihayetinde görünür hale gelen kültür ile biçimlenen toplumsal yapının tümü olarak belirlemek mümkündür.

Bu önkabulden yola çıkarak tarihin farklı dönemlerinde kabul gören ve etkin olan farklı toplumsal birlikteliklerin varlığını biçimlendiren unsurlarda, çok sayıda

koşulun birarada yer bulduğunu görmek gerekir. Bu tablonun ana unsuru ise yukarıda saydığımız koşullar altında dinden, sınıf ilişkilerine kadar geniş bir perspektifte vücut bulmuştur. Ancak tarihin hiçbir döneminde bu ilişkiler ağı ve birliktelik durumu kapitalizm-milliyetçilik ikilisi kadar yaygın, büyük ölçekte ve kabul görür olmamıştır. Daha doğru bir ifadeyle tarihin hiçbir döneminde bir ekonomik üretim ilişkileri bütünü kapitalizm kadar baskın olmamış, hiçbir politik birim ulus-devlet kadar belirgin bir biçimde hegemonya kurmamış ve hiçbir toplumsal birlikteliğin hammaddesi olarak kabul edilen düşünce milliyetçilik kadar yaygın kabul görmemiştir.

Bu yaygın kabulün altında muhakkak ki varolan teknolojik gelişmelerin, bu gelişmelere müteakip topluluklar arasında iletişimin artmasının payı büyüktür ancak yine de bir politik birim ile onun yapıştırıcısı olarak işlev gören kültürel bir durum olan milliyetçiliğin açıklanması için yeterli olmamaktadır. Akademik bir birikime veya sosyolojik bir bakış açısına gereksinim duyulmaksızın dünya haritasını açan herhangi bir kişi “milliyetçilik” dünyasında yaşadığımızın farkına varacaktır. Dahası bu haritada yer alan devletlerin içerisinde yaşayan halkların adı ile anıldığını ve çizilen sınırlar çerçevesinde toprağının o halka tahsis edildiğini anlayacaktır. Ancak bir gerçek vardır ki o haritadaki devletlerin tümü kendilerinin öncülü olan kapsayıcı bir imparatorluğun kalıntıları ve mirası üzerine kurulmuştur. Ulus devletler öncesinde yer alan imparatorluklar çok sayıda etnik grubu birarada bulunduran, farklı etnik grupların heterojen bir biçimde aynı sınırlar içerisinde yaşadığı, içinde yaşayan toplulukların aidiyetlerini çoğunlukla toprak üzerinden ve göksel irade ile pekiştirdiği bir oluşuma işaret etmektedir. Ancak yaşanan iktisadi, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin neticesi imparatorlukların monarşik güçlerinin sınırlanarak ellerinde bulundurdukları yönetim yetkisini yeni oluşan burjuva sınıfı ile paylaşması olmuştur.

Dünyada bu büyük değişimi ortaya koyan unsur ise Fransız İhtilali ile başlayan ve bir katalizör misali tüm dünyaya hızla yayılan milliyetçilik akımıdır. Milliyetçilik bu noktada Fransız İhtilali sürecinde egemenliği monarşiden alarak tanımlanmış bir halka devretmenin ussalatırıcısı olarak işgörürken, artan bir hızla bir tür yeni dünya düzenine dönüşmüştür. Bu yeni dünya düzeni imparatorlukların çok etnikli yapısını

dönüştürerek imparatorluk toprakları içerisinde bulunan etnik grupların baskın olanlarının kendi ulus-devletlerini kurmasına tekabül eden bir sürecin de başlangıcı konumuna gelmiştir.

Bu süreç bir taraftan sanayi devrimi ile birlikte hayat bulmaya başlayan kapitalizmin, sanayinin gelişimi ile birlikte genişleyip büyüyen kentlerin ve artan kentli nüfus nedeniyle birbiriyle teması artan farklı grupların, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu işgücü ihtiyacının ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan modernitenin bir bileşkesi niteliğini taşımaktadır. Dolayısıyla ulus-devletler hem değişen toplumsal yapının bir sonucu olarak ortaya çıkan politik bir birimdir hem de yeni bir tür toplumsallaşma biçimidir.

Milliyetçilik bu bağlamda modern dünyaya ait bir olgudur ve modernitenin getirmiş olduğu bir toplumsallaşma biçimidir. Ancak milliyetçiliğin sadece politik veya siyasi olarak nitelenmesi günümüz koşullarındaki etkisini küçümsemek anlamına gelecektir zira milliyetçilik bir taraftan politik bir birime işaret ederken bir taraftan da daha önce sözünü ettiğimiz bir biçimde topluluk halinde yaşamayı anlamlı hale getiren unsur olarak işlev görür.

Milliyetçiliğin bu tür bir kavranışı anlamlılık ekseninin sorgulanmasını zorunlu kılar. Milliyetçilik, daha küçük ve belki birbirine benzer etnik aidiyetlerin yerini alarak daha büyük ve güçlü bir kendini tanımlama çerçevesine yerleşmiş, modern dünyada bireyin içinde yaşadığı toplumla aidiyetini pekiştiren bir unsura dönüşmüştür. Bu aidiyetin hangi unsurlar çerçevesinde oluştuğu ise milliyetçilik alanına dair çalışmaların merkezinde yer alan unsurlardan birisi konumundadır. Zira ulus-devleti politik bir birim, milliyetçiliği ise salt bir ideoloji olarak görmek günümüz dünyasında neden bu kadar kanıksanmış olduğunu açıklamayı güçleştirmektedir.

Milliyetçiliğe temel bakış açısı, iki farklı kavranışı ile ilişkili durumdadır. Bunlardan ilki Fransız Milliyetçiliği olarak adlandırabileceğimiz ve ortak haklara dayalı vatandaşlık prensibi üzerinden normatif kurallara bağlı bir milliyetçilik algısı diğeri ise ortak köken, kültür ve soy birliği (Volksgeist) üzerinden birlikteliğini

tanımlayan Alman Milliyetçiliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Brubaker, 2009). Böyle kesin ve keskin bir ayrımın her koşul altında yanlış bir yorumlamaya açık olması muhtemeldir zira her iki milliyetçilik tipi de kendi içerisinde diğerinin özelliklerini taşır ve içiçe geçmiştir. Bunun ardında yatan etmen ise modern ulusların; kolektif kimlik, toplumsal dayanışma, bütünü parçası olma anlamında bireysel kimlik, ortak kültürel değerler etrafında tasarlanması ve/veya inşa edilmesidir. Ancak yukarıda saymış olduğumuz özelliklerin büyük kısmı ulus devletler öncesi imparatorluklar döneminde yer alan etnik grupların büyük bir çoğunluğunda da bulunabilir. Bu noktada milliyetçiliğin politik ve ideolojik bir olgu olmanın ötesine geçen anlamsal boyutu görünür olmaktadır.

Milliyetçiliğin, böylesine doğal bir olgu şeklinde algılanarak aidiyet duyulmasının temelinde de bu anlam boyutu yer almaktadır. Weber'in, ortak olana inanç üzerinden tanımlayarak, duyulan inanç çerçevesinde kavramsallaştırdığı (Weber, 2012) ortak aidiyet hissi milliyetçiliğe doğallık hisssini veren ve onunla çevrelenmiş bir dünyada yaşandığı izlenimini yaratan ussallaştırılmış sürece işaret etmektedir. Ancak milliyetçilik bu kadar doğal bir hisse tarihin geçmiş dönemlerinde neden ortaya çıkmamış ve/veya forme edici unsur olarak belirginleşmemiştir sorusunda yatmaktadır. Dolayısıyla Weber kendi sosyolojisi içerisinde önemli bir kavram olan ve modernite ile ilişkilendirdiği "ussallaşma", irrasyonel olanın, rasyonelleşmesi süreci içerisinde tanımladığı milliyetçilikte onun modern yanına en önemli vurguyu yapanlardan ilki konumundadır.

Weber'in milliyetçiliğin modernite ile olan ilişkisine değinmesinden oldukça uzun bir süre sonra milliyetçilik araştırmaları sosyal bilimlerin alanı içerisine dahil olmuştur. Tarih sahnesinde belirginleştikten yaklaşık 150 sene sonra kapsamlı bir şekilde ele alınması konunun sosyal bilimler açısından gerekli önemi oldukça geç gördüğünün ispatı niteliğindedir. Çalışmaların başlangıcında ele alınan unsurlar ise genellikle genelojik bağ, antropolojik yakınlık, biyolojik benzerlik çerçevesinde gelişmiştir. Milliyetçilik ile modernite, ulus devlet arasında bağın kurulduğu kapsamlı çalışmalar ise oldukça yakın döneme rastlamaktadır. Bu durumun altında milliyetçilik ideolojisinin ırkçılığa dönüşmüş biçiminin Avrupa'da yaratmış olduğu yıkımın önemli bir etkisi olduğu ise önemli bir neden olarak kabul edilebilir.

Milliyetçilik araştırmaları temel yaklaşım olarak ulus-devletin formasyonunda milliyetçiliğın rolü bağlamında değerdendirilerek politik birim ile milli birimin uyumu (Gellner, 1992) üzerinden ele alınmış ve Gellner'in çalışmaları ile alanda önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu çerçevede Gellner milliyetçiliği modernleşmenin bir getirisi olarak ele alıp fonksiyonalist bir perspektiften inceleyerek, politik bir birimin varlığının sosyal yapıştırıcısı olarak görmüştür. Gellner'den önce de modernist perspektiften konuya eğilen Kedourie gibi araştırmacılar olsa da Gellner'in milliyetçiliğın modern dünya ile ilişkili bir oluşum olduğu yönündeki yazını en belirgin etkiyi yaratmıştır.

Ancak milliyetçilik çalışmalarının büyük bölümü, fonksiyonalist perspektiften gerçekleştirildiğinde çoğunlukla ulus-devletler üzerine eğilmiş, sanayileşme ile olan etkileşimi merkeze alınmış ve büyük bir oranda Kıta Avrupa'sı merkezli olarak gerçekleştirilmiştir. Anderson'ın, ortaya koymuş olduğu "hayali cemaatler" (Anderson, 2007) yaklaşımına kadar da konuya yaklaşım bu paradigmanın hakimiyetinde sürmüştür. Anderson, milliyetçilik araştırmalarını Avrupa merkezli olmaktan çıkartarak, Güney Amerika'yı kapsayacak şekilde genişletmiş, milliyetçiliğın oluşumunda ulus-devlet dışındaki dönüşümlerin rolünü irdelemiş, milliyetçiliğın modern dünyanın bir icadı olduğunu kabul etmekle beraber inşacı bir perspektiften konuya yaklaşmıştır. "Matbaa kapitalizmi" gibi kültürel dönüşüme aracılık eden faktörler üzerinden, milliyetçiliğın nasıl bir toplumsal uzlaşma olarak tasarlanabileceğine değinmiş, ortak dil, geçmiş-şimdiki zaman-gelecek tahayyülü açısından cemaatin birbirinden haberdar olmasının önemini ortaya koymuştur. Anderson'ın bu yaklaşımı milliyetçilik çalışmaları içerisinde önemli bir açılıma neden olmuş ve başta yazılı basın olmak üzere, kitle iletişim araçlarının milliyetçilikle etkisinin tartışmaya açılmasını sağlamıştır. Hobsbawm gibi araştırmacılar ise yine inşacı bir perspektiften yola çıkarak, milliyetçiliğın icat "edilen gelenekler" (2006) aracılığı ile modern tasarımlar olduğunu, devletlerin kendi milliyetçilik tasarımları ve bunun içerisine dahil ettikleri bileşenler ile kendilerine ait yeni veya geçmişte bulunan gelenekleri forme ettikleri varsayımıyla; tören, etkinlik gibi oluşumlar üzerinden milliyetçiliğın ne şekilde oluşturulduğuna eğilmişlerdir.

Billig (1995) gibi araştırmacılar ise milliyetçiliği her gün yeniden tasarlanan ve sıradan insanların alelade etkinlikleri sırasında gerçekleştirdikleri, her gün tekrarlanan eylemler üzerinden yordamışlardır. Bu yolla milliyetçiliğin salt yukarıda aşağıya manipl edilen bir Şekilde değil; millet üzerine konuşma, kamu kurum ve kuruluşları önündeki bayraklar, “biz” ifadesiyle kendini cemaatin içinde tanımlama, spor müsabakaları, gazete okuma, televizyon izleme vb gibi gündelik davranışlar üzerinden incelemelerini yaparak aşağıdan yukarıya yapılan tasarımlarını incelemişlerdir. Bu yolla modern yaşantının içerisinde bulunan birçok öğenin farkında olmadan milliyetçiliğin tasarlanmasına aracılık ettiği üzerinden geniş bir alana yayılan incelemeler gerçekleştirmişlerdir.

Milliyetçiliğin büyük ölçüde modern dünyaya ait bir olgu olduğunu kabul etmekle beraber, Anthony Smith ve John Armstrong gibi yazarlar milliyetçiliğinin kökenlerinin geçmişten bugüne taşınan ve “etnik çekirdek” adını verdikleri kültürel bileşenler üzerinden tasarlandığını iddia etmişlerdir. Bu kültürel bileşenlerin tarihin süzgecinden gelerek günümüz uluslarının etnik kökenini oluşturduğu ve aidiyet hissinin bu kökenler üzerinden pekiştiğini iddia etmişlerdir. Kültürel bileşenler geniş bir alana yansımakta, toplumsal yaşamla içiçe olan ve onu düzenleyen kuralların neredeyse tümüne sirayet ederek oluşturmuş olduğu kolektif kimliği güçlendirmekte bağdaştırıcı bir unsur olarak yer almaktadır.

Milliyetçiliğe araçsalcı yaklaşım ise kültürel öğelerin önemini ve milliyetçiliğin modern dönemin bir getirisi olduğunu reddetmez. Ancak, kültürel öğelerin salt bir aidiyet üzerinden değil reel veriler ve göstergeler ışığında milliyetçiliğe dahil edildiğini, modernitenin ise sadece Avrupa tandanslı düşünmeyerek dünyanın her yerinde görülen milliyetçiliğin yalnızca kıta Avrupa’sının reel verileri ışığında analiz edilemeyeceğini tartışır. Araçsalcı yaklaşımın temsilcilerinden Brass (1991) milliyetçiliğin toprak sahipleri, din adamları, politikacılar, entelektüeller gibi toplumun seçkinleri tarafından tasarlanarak, topluluğun geri kalanına sunulduğunu ifade eder. Bu tasarım süreci kültürel verilerin ne kadar eski, köklü ya da güçlü olduğu ile ilgili değil ne Şekilde n plana çıkartıldığı ile ilişkili bir süreçtir ve dinamik olarak tasarlanmaktadır.

Veriler ışığında milliyetçiliğin analizinde başlıca inceleme nesnesinin ulus devletlerde milliyetçiliğin ne şekilde tasarlandığı, hangi argümanların belirginleştiği, ulusun egemen unsurunun, etnik kökeni ile ilişkisi, kültürel bileşenlerin rolü, gündelik pratiklerinin biçimi gibi argümanlar olduğu görülmektedir. Ancak ifade ettiğimiz üzere çoğunlukla Avrupa merkezlidir ve sanayileşmiş devletleri konu edinmektedir. Üstelik, neo liberal ekonomilere geçiş, globalleşme gibi unsurlar ile birlikte ulus-devletlerin yapısındaki dönüşüm çoğunlukla dikkate alınmamış ya da özgün durumları açıklayacak bir perspektiften bakılmamıştır. Özellikle neo-liberal ekonomilere geçiş ile birlikte etnik hareketlerin önem kazandığı, ulus devletlerin içerisinde yer alan etnik grupların şiddet veya demokratik yollarla hak talep ettiği, homojen ulus-devlet inancının sıkıntılar yaşadığı günümüz dünyasını anlamlandırmada tekil olarak yetersiz kalmaktadır.

Etnik grupların kültürel bir formasyon ve farklılık halinde kültürel antropolojinin konusu olmaktan çıkarak, politik haklar talep etmesi ve siyaset biliminin konusu haline gelecek şekilde kendi milliyetçiliklerini yaratması yukarıda saymış olduğumuz bakış açılarının oldukça küçük bir kısmına yansımıştır. Salt vatandaşlık üzerinden oydaşmanın etnik gruplar açısından yetersiz görülmesi ve kültürel-politik temsil noktasında taleplerin gündeme gelmesi tıpkı ulus devlet formasyonunun tüm dünyada belirgin olması gibi global ölçekte bir sorun olarak belirmiştir. Dolayısıyla karşımıza devlet düzeyinde ve devlet altı düzeylerde farklı milliyetçilikler çıkmış, her biri kendine özgü dönüşümler geçirmiş, politik talepler ile görünür olmuşlardır. Neredeyse tümünün taleplerinin farklı olması, görece belirginliklerinin az olması sebebiyle araştırılması oldukça güç bir şekilde belirginleşen partiküler milliyetçilikler ve onların ilişkide bulunduğu kolektif kimlikler inceleme alanına dahil olmuşlardır.

Bu çerçevede Türkiye'yi ele alacak olursak içerisinde bulunduğu durum, coğrafi koşullar, tarihsellik açısından değinmek yerinde olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti oldukça fazla sayıda etnik unsura hükmeden ve 19. Yüzyılda patlak veren milliyetçilik akımının en çok etkilediği devletlerden biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun ardılı olarak kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'nın

coğrafi ve sanayileşme olarak periferisinde kalması sebebiyle milliyetçilikle geç tanışmıştır. Bu geç tanışma neticesinde Avrupa'daki topraklarında yer alan etnik unsurlar hızla kendi bağımsızlıklarını kazanırken, imparatorluk gittikçe küçülmüş ve dağılma sürecine girmiştir. Gücünü kazanmak için merkezileşme çabaları içerisine girmiş, askeri, iktisadi ve toplumsal alanlarda reformlar yapmış ancak dağılmaya engel olamamıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında fiilen sona eren imparatorluğun yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi milliyetçilik ideolojisine ve uluslaşma sürecine geç girmiştir. Avrupa'daki komşuları ve çevresi uluslaşma süreçlerini tamamlarken, Türkiye sanayileşme hamlesi ve uluslaşma faaliyetlerine ancak 20. Yüzyılın ilk çeyreğinden sonra başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan almış olduğu mirasla çok sayıda etnik unsurun bir arada yaşadığı bir coğrafyada kurulan devlet uluslaşma süreci içerisinde belirli problemlerle karşılaşmıştır. Öncelikli olarak sanayi devriminde gecikilmesi nedeniyle sanayileşme süreci oldukça zorlu geçmiş, bir burjuva sınıfı bulunmadığı için istihdam ve yatırımların büyük ölçüde devlet eliyle gerçekleştiği görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu yazı dili olarak bir tür "lingua franca" olan ve neredeyse yalnızca devlet işlerinde kullanıldığı için yaygınlaşmayan bir dil kullandığından, dil birliğine geçilmesi noktasında zorluklar yaşanmıştır. Bu durum milliyetçiliğin temellerinden olan milli eğitim noktasında gecikilmesine neden olmuş dil ve eğitim birliğinin sağlanabilmesi için alfabe-yazı dili değişikliğine gidilmiştir. Matbaanın yoğun kullanımının İmparatorluk sınırları içerisinde bulunmamasından ve kapitalist matbaanın bulunmamasından kaynaklanan sebepler-okur yazarlığın düşüklüğü nedeniyle ortak dili oluşturacak yazın sürecinin oluşması zaman almıştır.

İmparatorluğun uzun yıllar boyunca ümmet anlayışına dayalı olması ve kolektif kimliği belirleyici ana unsurun İslam olması, bir ulus tasarımı aşamasında zorlayıcı bir başka unsur olarak belirginleşmiştir. Ulus devletin yapısı içerisinde seküleritenin önemli bir rol oynaması İslami kuralların uzun bir süre egemen olduğu toplumda dönüşümün gecikmesine neden olmuş çoğu zaman da rezistansla karşılaşmıştır. Uluslaşma sürecinin tamamlanması çerçevesinde İslam kimliğinden, ulus kimliğine bürünmesi sancılı bir süreç olarak vuku bulmuştur. Bu koşullar altında

Türkiye'nin uluslaşma süreci incelenirken en çok önem verilen konu modernleşme ve sanayileşme olarak süregelmiştir.

Öncelikli olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı dinlerden olan azınlıkları kendi inanç sistemleri içerisinde özgür bırakarak, kendi seçtiği dini liderler aracılığı ile yaşamlarını sürdürmesi ilkesini benimsemiştir. İkincil olarak ise Müslüman olan toplulukları, yine kendi içlerinden seçilen liderler aracılığı ile din kardeşliği prensibi altında kendilerine bağlamış merkeze uzak olan toplulukların büyük çoğunluğunu içişlerinde serbet bırakmıştır. Bu koşullar altında kendi uluslaşma sürecini oldukça geç tamamlayan Türkiye Cumhuriyeti içerisinde bulunan etnik unsurların entegrasyonunda da gecikmiştir.

Entegrasyon konusunda yaşanan sıkıntılar uluslaşma sürecinin bir parçası haline gelmiş ve Cumhuriyetin ilk yıllarında hem seküler sisteme, hem de uluslaşmaya karşı çok sayıda isyan gerçekleşmiştir. Yeni kurulan devletin içerisindeki unsurlardan birçoğu gönüllü olarak katılım gerçekleştirirken bir kısmı varlıklarını yalnızca yerel kültürün yaşatılması seviyesinde yürütmüştür. Özellikle, dini azınlıkların devletin bağımsızlığını kazandığı anlaşma olan Lozan Antlaşması ile pozisyonlarının neredeyse net ve uzlaşmış olması, farklı dini gruplar kökenli isyanların gerçekleşmemesine neden olmuştur. Burada sayıca az olmalarının ve ekonomik olarak görece iyi durumda olmalarının da önemli bir etkisi bulunduğunu yadsımamak gerekir.

Ancak, ülkenin Müslüman nüfusunun bir kısmı tarafından, oluşturulmaya çalışılan seküler sisteme karşı, bir kısmı tarafından ise homojenize bir ulus yaratma isteğine karşı etnik unsurlar sebebiyle isyanlar gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Müslüman olmalarından mütevellit, devletin ana unsuru sayılan gruplar uluslaşma süreci içerisinde etnik aidiyetleri nedeniyle ana unsur olma vasıflarını kaybetmişlerdir. Geçmişte büyük ölçüde iç uygulamalarında serbestken merkezileşme gayretinde olan ulus-devlet karşısında feodalite benzeri güçlerini kaybetmişlerdir. Bu nedenle çıkan isyanların feodal, dini veya etnik sebepleri görünür olmakta zaman zaman bu nedenleri birkaçını içeren isyanlar ise görünür olmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan, Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş ve ulus devletin kuruluş süreci içerisinde, en fazla sayıda isyanın Kürtler tarafından gerçekleştiği görülmektedir. Bu isyanların belirginleşen öğeleri yukarıda da ifade ettiğimiz gibi zaman zaman dini, feodal, etnik olabilmekte veya birkaçını kapsamaktadır. Kürtlerin Osmanlı dönemindeki feodal benzeri örgütlenme biçimleri (son dönemlerinde Osmanlı da bu yapıya son vermiştir) ulus-devlet ile uyum sağlayamayacak bir yapıya sahiptir. Bu duruma ek olarak ise bölgede ekonomi ve insan gücü açısından oldukça güçlü durumda olan şeyhler vardır ve Kurtuluş Savaşı döneminde halifeyi kurtarmak adına savaşa katılan dini liderler, Cumhuriyetin kurulmasından sonra halifeliğin lağvedilmesiyle birlikte bağdaştırıcı niteliklerini yitirmişlerdir. Etnik olarak ise yeni devletin ana unsuru olarak kabul edilen Türklerden; dil, kimlik, gelenek, kısmen mezhep olarak farklılıklar taşımalarından dolayı yeni tasarlanan ulus kimliğini kabul etmemiş ve isyan etmişlerdir. Bu isyanların büyük çoğunluğu şiddet unsurları içermektedir ve karşılığında askeri operasyonlarla durdurulmuşlardır.

Kürtlerde kolektif kimliğe aidiyet ve milliyetçilik tasarımı, I. Meşrutiyet döneminden bu yana var olmuş olsa da bu fikrin hakim olduğu kitle, çoğunlukla İstanbul içerisinde eğitim görmeye gelmiş olan bey ve ağaların çocukları ile sınırlı kalmıştır. Onlar tarafından ise Müslüman unsurun içerisinde olunması sebebiyle isyan ve benzeri oluşumlarla değil kendi kolektif kimliğini tasarlama çabaları ile sınırlı kalmıştır. Bu nedenle Kürtler arasında da bir milliyetçilik tasarımının oldukça geç başladığı bildiğimiz modern anlamda milliyetçi fikirlerin yaygınlaşmasının ise 1970'li yılları bulduğu görülmektedir. Bu nedenle ilk çıkan Kürt isyanlarının feodal veya dini yanlarının ağır basmakta olduğu ancak Hoybun gibi örgütlerin faaliyetleri ile içerisinde modern milliyetçi esansların olduğu görülmektedir.

1970'li yıllardan itibaren Türkiye politikası içerisinde yer almaya başlayan Kürtlerin politize olması ile başlayan modern anlamdaki milliyetçilik ve kolektif kimliğin tasarlanması süreci, o dönemde üniversitelerde okuyan ya da ülkenin entelijansiyesi içine dahil olanlar tarafından yürütülmektedir. 1980 darbesi ile yürütülen bu tarz politikalar son bulmuş ve politikayı yürütenlerin birçoğu ceza almışlardır.

1980 darbesini takip eden 80'li yıllarda özellikle 1984 sonrasında, Kürt kimliği, politikası ve milliyetçiliğinin terör ve şiddet içeren eylemlerle adını duyuran PKK tarafından tasarlandığı görülmüştür. Özellikle 1990'lı yıllarda etkinliğini arttıran PKK Kürdi politikalara ilişkin en belirgin kaynak olarak görünür olmuş, ilk kez PKK ile birlikte ayrı bir devlet kurma fikri ortaya çıkmıştır. Bu duruma ek olarak, yapmış olduğu basılı materyaller, yayınlar, Avrupa merkezli devreye giren televizyon kanalı ile birlikte Kürt kolektif kimliğinin ve milliyetçiliğinin kültürel, ekonomik, politik tasarımının yapıldığı görülmüştür. Yalnızca Türkiye içerisinde yaşayan değil, Ortadoğu coğrafyasında yaşayan Kürtler içinde kimliğin tasarımı yapılarak ve Kürtçe-Türkçe yayınlarla kitleye aktarılarak geniş bir çerçevede oluşturulan milliyetçilik görünür olmuştur.

1990'lı yıllarda PKK varlığı ve silahlı eylemleri devam ederken, bir grup Kürt tarafından HEP (Halkın Emek Partisi) isimli siyasi parti kurularak politik hayatına başlamıştır. HEP'in amacı legal demokratik seçimler yoluyla meclise girerek Kürt kimliğini, politikalarını ve taleplerini görünür kılmak olarak belirginleşmektedir. HEP'in SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) ile seçim ittifakı yaparak mecliste milletvekillerinin yer alması, Türkiye tarihinde Kürdi partilerin ilke kez mecliste yer alması olarak görülmüştür. Daha önce TİP (Türkiye İşçi Partisi) gibi partilerde milletvekili düzeyinde Kürdi politik aktörler yer almasına rağmen siyasi bir parti çatısı altında meclise girmeleri ilk kez HEP'le gerçekleşmiştir. Tüzüğü ve kuruluş amaçları itibariyle Türkiye'de sol sosyalist tandansta bir parti şeklinde kurulan HEP Türkiye sorunlarına eğilen geniş çaplı politikaları üretme başarısını gösterememiştir. Teröre destek verme suçlaması ile kapatılan HEP'in yerine DEP (Demokrasi Partisi) kurulmuş ve o da aynı suçlardan açılan mahkeme sonucunda kapatılmıştır. Kapatılan partilerin yerine HADEP (Halkın Demokrasi Partisi) ve DEHAP (Demokratik Halk Partisi) kurulmuş Kürdi politik aktörler siyasi yaşamlarına bu partiler altında devam etmişlerdir. Ancak 1992 Genel Seçimlerinde meclise girme başarısı gösteren HEP'li milletvekillerinden sonra parlamenter düzeyde uzunca bir süre varlık gösterememişlerdir.

1999 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla birlikte, Kürdi politikalarda demokratik seçimlere girme ve mecliste temsil hakkı elde etme daha belirgin bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. PKK tarafından oluşturulan politikalarda ayrı bir devlet kurma fikrinden vazgeçilmesi, demokratik özerklik, otonomi gibi politik birimlerin mevcut sınırlar içerisinde yer almasına dönüşmüştür. Bu hakları elde edebilmek için gerekli olan mecliste temsil konusuna ise daha fazla önem verilmiştir. 2005 tarihinde kurulan DTP (Demokratik Toplum Partisi) adı altında politik faaliyetlerine devam eden Kürdi aktörler belediye seçimlerinde başarılar elde etse de, genel seçimlerde yer almamıştır. 2007 yılında yapılan genel seçimlerde parti üyelerinin, bağımsız adaylar olarak seçime girmeleri ve kazanmaları sonucunda yeniden meclise giren Kürdi aktörler, DTP'ye tekrar katılarak meclis içerisinde varolmasını sağlamışlar ve 15 yıl aradan sonra milletvekili düzeyinde siyaset arenasına katılmışlardır. Özellikle bu tarihten itibaren Kürdi politik aktörlerin kolektif kimliğin bileşenlerinin tasarlanması ve politik yönelimin belirlenmesi noktasında etkin oldukları görülmektedir. Kürt milliyetçiliğinin tasarımı kendi öncülleri olan partilerin söylem ve faaliyetlerinde görünür olsa da DTP ile daha belirgin bir seviyeye çıkmıştır.

2009 tarihinde DTP'nin Anayasa Mahkemesi kararı ile kapatılmasının ardından, Kürdi politik aktörler faaliyetlerine partinin kapatılması ihtimaline karşı kurulan BDP (Barış ve Demokrasi Partisi) çatısı altında devam etmişlerdir. 2009 yılında başlatılan "çözüm ve barış süreci" çerçevesinde PKK tarafından ateşkes ilan edilmesi ve çatışmasızlık haline geçilmesi neticesinde Kürdi politikaların en belirgin temsilcisi konumuna Kürdi partiler ve onların içerisinde yer alan politik aktörler gelmiştir. AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) tarafından başlatılan çözüm süreci çerçevesinde legal demokratik siyaset ve diyalog yoluyla sorunun çözülmesi konusunda adımlar atılmıştır. Bunun sonucunda Kürdi politik aktörler meclis içerisindeki varlıkları ile daha fazla önem kazanmışlar ve sorunun Kürt tarafı açısından bakıldığında birincil enformasyon kaynağı konumuna gelmişlerdir. Kürdi politik aktörler de barış ve demokrasi yoluyla sorunun çözümünden yana olduklarını ifade ederek sürece destek verdiklerini açıklamışlardır.

Süreç içerisinde, Kürdi politik aktörlerin Kürt kolektif kimliğinin tasarımı ve Kürt milliyetçiliğinin bileşenlerinin temsili konusunda daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Kürdi politik aktörler seçim çalışmalarında, basın toplantısı ve açıklamalarında, meclis konuşmalarında kendi politik kitlelerinin soruna nasıl yaklaştığını temsil etmiş, kamuoyunun Kürdi politikalar hakkında bilgi edindiği en önemli kaynak olarak belirginleşmiştir. Dolayısıyla Kürdi politik aktörler, kolektif kimliğin ve milliyetçiliğin tasarımı konusunda “seçkinler” konumuna gelmişler, hem kimliğin tasarlayıcısı hem de temsilcisi olarak belirginleşmişlerdir.

Milliyetçilik çalışmaları içerisinde daha önce değindiğimiz üzere, milliyetçiliğin okunabildiği alanlar genellikle ulus-devletlerin milliyetçilik anlayışının belirginleştiği milli eğitim, ortak dilin oluşturulması, sanayileşme, bayrak gibi semboller ya da etnik çekirdeğin modern tasarımları üzerinden gerçekleşmektedir ve devletin tüm kurumsallığı içerisinde görünür durumdadır. Ancak Kürdi politik aktörlerin milliyetçiliği tasarladıkları alan yalnızca politik iletişim faaliyetleri olarak belirginleşmektedir. Zira bir siyasi parti olmaları sebebiyle ellerinde bulunan kaynak demokratik temsil seçeneği olarak belirginleşmektedir. Bu doğrultuda, Kürdi politik aktörlerin tasarlamış olduğu tek alan olarak yapmış oldukları seçim mitingleri, basın toplantı ve açıklamaları, parti etkinlikleri ve eğitimleri görünür olmaktadır. Ancak milliyetçilik yapısı gereği adına tasarımı yapılan kitlenin tümüne aktarılması gereken ve arada uyumun bulunması gereken bir ideoloji olarak belirginleşmektedir. Kürdi politik aktörlerin bunu ulaştırabileceği alan ise günümüzde kitle iletişim araçları görünür olmaktadır.

İletişim çalışmaları içerisinde milliyetçilik ve kitle iletişimi arasındaki bağ teorilendirilmemiş aynı zamanda milliyetçilik literatüründe de kitle iletişimi sıklıkla yan bir öge olarak ele alınmış ya da iletişimin kendini merkeze alan bir teorileştirme sürecine girilmemiştir (Schlesinger, 1991; Sheyholislami,2011:2). Dolayısıyla kitle iletişim araçları ile milliyetçiliğin arasında doğrudan bağ kuran literatür sayısı son derece sınırlıdır. Kurulan bağ ise çalışmamız içerisinde inceleyeceğimiz üzere kitle iletişimine işlevselci bir pencereden bakmaktadır. Bu durumun altında ifade ettiğimiz üzere milliyetçilik çalışmalarının, ekseriyetle devletlerin ulusları tasarlayış süreçlerine odaklanması yatmaktadır. Milli eğitim, sanayileşme vb. son derece gözle

görünür olguların varlığı gözönünde bulundurulduğunda oldukça normal karşılanabilecek bu bakış açısı, devletler düzeyinin altında ya da kurumsal yapıların belirginleşmediği milliyetçi oluşumları okumada yetersiz kalmaktadır. Bu noktada çalışmamız içerisinde kitle iletişim faaliyetleri aracılığı ile milliyetçiliğin tasarımı merkeze alınacaktır. Zira ifade ettiğimiz üzere konumuz itibariyle kolektif kimliğin tasarımı yapan ya da milliyetçiliğe yöneliş sürecine yön veren kurumsal yapılara rastlanmamaktadır.

Bu doğrultuda, bu çalışma Kürt sorununun Türkiye yazılı basınında nasıl temsil edildiğini ve kolektif kimliğin bileşenlerinin Kürdi politik aktörler tarafından araştırmalarıyla, yazılı basın üzerinden milliyetçiliğin ne şekilde tasarlandığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Türkiye basınında Kürt sorunun ve milliyetçilik tasarımının basın profesyonelleri ile Kürdi politikacılar tarafından ne şekilde yapıldığını; milliyetçi, kimliği tasarlamaya yönelik iletilerin hangi oranda yer aldığını ve Kürdi politik aktörlerin politik söylemleri aracılığı ile milliyetçilik tasarımlarının ne şekilde yapıldığını analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmayı yönlendiren sorular şunlardır: milliyetçilik nedir ve nasıl bir ideolojik yapıdır? milliyetçiliğin tasarımında ön plana çıkan öğeler nelerdir? Kolektif kimliğin bileşenleri ile milliyetçilik arası ilişki nedir? Tarihsel gelişim sürecinde Kürt kimliğinin hangi bileşenleri belirginleşerek ön plana çıkmıştır? Kürt kimliğinin bileşenlerinin tarihsel süreç içerisinde politizasyonu ne şekilde gerçekleşmiştir? Kürt kimliğinin politikalarını yürüten partilerin, siyasi partilerin genel yapısı içerisindeki yeri nedir? Kürdi partilerin politik iletişim faaliyetlerine kaynaklık eden unsurlar nelerdir? Kürt politikalarını yürüten partiler kimliğin bileşenlerini ne şekilde araştırmaktadır? Yazılı basına Kürt kimliği ve politikaları ile ilişkili hangi unsurlar yansımaktadır? Bu unsurların yansıtılışı, gazetelerin yayın kimliği ve politikalarına göre ne tür değişiklikler göstermektedir? Basında Kürt sorunu, kimliği ve politikaları ile ilgili gazete yazı türlerinin nitel ve nicel özellikleri nelerdir? Kürt politikacılar, kimliği ve milliyetçiliği ne şekilde tasarlamaktadır? Bu tasarımlarda ön plana çıkan öğeler nelerdir? Sorunun çözümü için politik aktörler ne gibi öneriler getirmektedir.

Yukarıdaki sorulara yanıt aramak adına çalışmamızda Kürdi politik aktörlerin Kürt kolektif kimliğini ve milliyetçiliğini kitle iletişim araçları üzerinden ne şekilde tasarladıkları ve harekete geçirmeye çalıştıkları Türkiye yazılı basınından örnekler üzerinden incelenecektir.

Bu çerçevede çalışmamızın I. Bölümü'nde Milliyetçiliğin ve onun tezahürü olarak kolektif kimliğin tasarlanışına ve incelenmesine dair farklı perspektiflerden kuramsal bilgiye yer verilecek, çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır. Etnisite, etnik kimlik, kolektif kimlik, milliyetçiliğe ilişkin kuramsal bilginin ışığında milliyetçiliğin bileşenleri ve inceleme sırasında ele alınması gereken başlıklar çıkartılmaya çalışılacaktır. Buna ek olarak çalışmamızın analiz kısmında milliyetçiliğin tasarımını etkileyen faktörlerin sınanması için gerekli olan unsurların derlemesi yapılacaktır. Kürdi politik aktörlerin milliyetçilik tasarımının incelenebilmesi için, öncül çalışmalarda gerçekleştirilen yöntem ve teorik yaklaşımlar ele alınarak çalışmamıza uygun bir paradigmayı oluşturabilecek teorik zemine ulaşılmaya çalışılacaktır.

II. Bölümde Kürt kolektif kimliğinin bileşenleri tarihsel sosyolojik perspektiften ele alınarak, Kürt kimliğinin durumsallığı anlaşılmasına çalışılacaktır. Kürt kolektif kimliğinin dil, din, toplumsal örgütlenme, mitler, gelenek ve görenekler gibi kültürel bileşenleri tarihsel ve sosyolojik bir bakış açısıyla serimlenmeye çalışılacak, kimliğin durumsallığı ile süreç içerisinde harekete geçirilişi arasında bağ kurulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda kimliğe ilişkin ele alınan unsurlar milliyetçilik literatürü içerisinde, kolektif kimliğin bileşenleri olarak ortaya konan argümanlardan derlenen başlıklar altında gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla bu bölümdeki amacımız kimliğin bileşenlerine ilişkin antropolojik bir tespit veya araştırma yapmak değil, milliyetçiliğin bileşenleri içerisine dahil edilebilecek argümanların tarihsel süreç içerisinde ve günümüzdeki konumlarının bir çerçevesini çizmektir.

Çalışmamızın III. Bölümünde Türkiye'de Kürt kolektif kimliğinin politizasyon süreci ele alınacaktır. Osmanlı İmparatorluğu-Kürt ilişkileri, Kürtlerin Cumhuriyet öncesindeki ve sonrasındaki konumu, Kürtlerin Cumhuriyet öncesi ve sonrası

isyanları neden-sonuç ilişkisi içerisinde incelenerek günümüze ışık tuacak bir zemine erişilmeye çalışılacaktır. Türkiye’de Kürtlerin legal demokratik politizasyon süreci, ele alınarak, günümüz Kürdi partilerinin üzerinde buldukları politik zeminin bir resmi çıkartılmaya çalışılacaktır. Türkiye tarihindeki önemli dönüşüm ve değişimler çerçevesinde Kürdi politikalarda yaşanan devinimlerin izi sürülmeye çalışılacak, Kürdi parti kavramının bir tipolojisi ve politik çerçevesi serimlenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede Türkiye’de kurulan Kürdi partilerin tüzükleri, programları ve faal oldukları dönem irdelenerek genel bir bakış açısı oluşturulması yoluna gidilecektir.

IV. Bölümde siyasi partiler çerçevesinde Kürdi partilerin oturdukları zemin, dünya üzerinde ve Türkiye’de siyasi partilerin genel yapıları ile aralarındaki uyum ve farklılıklar ele alınacak, seçmenleri-politikaları ilişkisi çerçevesinde literatür içerisinde bir zemine oturtulmaya çalışılacaktır. Kürdi partilerin politikalarını oluştururken kullanmış oldukları insan gücü, meşruiyet, yasal haklar gibi kaynaklar tanımlanarak genel yapıları ve politika yapış biçimlerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Partilerin en önemli kaynaklarından biri olan iletişim kaynaklarını ne şekilde kullandıkları, kullanırken hangi kanallara başvurdıkları, politik iletişimin Kürdi partiler açısından konumu irdelenecektir. Politik iletişimin temel argümanları bağlamında Kürdi partilerin kitle iletişimini araçsallaştırma biçimleri üzerine eğilinecektir. Kitle iletişim araçlarının, politika ve siyasi partiler ile olan ilişkisi Kürdi partiler bağlamında ele alınarak; temsil ve tasarım açısından ne şekilde kullanıldığı incelenecektir. Propaganda, kamuoyu oluşturma, gündem oluşturma bakış açıları çerçevesinde Kürdi partilerin kitle iletişim araçları ile olan ilişkileri değerlendirilecek, verdikleri önem ve kullanım biçimleri anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Siyasi partilerin genelinin kitle iletişimini kullanım biçimleri ile, Kürdi partilerin kullanım biçimleri arasında bir mukayeseye gidilecek, kendi politik konumlarından kaynaklanan sebeplerden ötürü kitle iletişim araçları ile kurdukları bağlantıyı farklı kılan unsurlar ortaya konulacaktır. Bu bağlamda politik iletişimin ana unsurlarını kendi politikaları çerçevesinde ne şekilde evirdikleri tartışılacaktır.

Çalışmamızın analiz kısmı olan, V. Bölümde Kürdi partilerin ve politik aktörlerin Türkiye yazılı basınında yer alan temsil ediliş biçimleri ve iletiler içerik analizi yöntemi ile incelenecektir. Bu doğrultuda, Türkiye yazılı basınından beş (5)

farklı gazete (Hürriyet, Cumhuriyet, Zaman, Evrensel, Özgür Gündem) incelemeye dahil edilerek, ikisi genel-ikisi yerel olmak üzere dört (4) farklı seçim döneminde (2007, 2009, 2011, 2014) ikişer ay süre ile analize tabi tutulacaktır. Analiz kapsamında Kürt sorununun ve Kürdi partilerin yazılı basında ne şekilde temsil edildikleri, Türkiye yazılı basınının konuyu ele alış biçimleri, hangi politik aktörlerin temsil edildikleri ölçümlenmeye çalışılacaktır. Buna ek olarak Kürdi politik aktörlerin politik iletileri, kolektif kimliğin ve milliyetçiliğin tasarımı, milliyetçiliğin bileşenleri olarak ortaya konulan argümanlar, politik iletilerde yer alan taleplerin genel çerçevesi-konuyu ele alış biçimleri açısından içerik analizi yöntemi ile incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM: ETNİSİTE, MİLLET ve MİLLİYETÇİLİĞE YÖNELİK KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Milliyetçilik kavramı üzerine konuşulduğunda etnisite, etniklik, millet, milliyetçilik kavramları sıklıkla birbiriyle içiçe girmekte ve farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu nedenle böyle bir çalışmaya başlarken birbirinden farklı unsurlara işaret eden bu olguları kuramsal ve kavramsal çerçevede tanımlamak önem taşımaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde kavramların tanımlanmasının yanısıra, konuya farklı kuramsal perspektiflerden bakış açıları ele alınacak ve konuya uygun bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılacaktır. Bu bakış açısı geliştirilirken ise milliyetçiliğin etnik temelleri, etnik aidiyet hissine imkan tanıyan toplumsal koşullar, farklı argümanlar üzerinden aidiyetin tanımlanmış biçimleri incelenerek milliyetçiliğe kimlik, politika, sosyal yapı, ekonomi, grup bilinci, topluluk arası dayanışma ve iletişim düzeyi bağlamlarında bir genel çerçeve ele alınacaktır.

Milliyetçiliğin ilişkide bulunduğu toplumsal alanların tanımlanması tarihin ilk çağlarından beri bir arada yaşayan, belli bir grup bilinci ve aidiyetine neredeyse her zaman sahip olan insanoğlunun Fransız İhtilali ile başlayan süreç sonrasında topluluk arası dayanışmanın temellerini hangi yollarla milliyetçilik üzerinden tanımladığının anlaşılması adına önem taşımaktadır. Bu bağlamda toplulukların geçmiş kültürel deneyimleri, toplumsal yapıları ile günümüz modern toplumuna şekil veren toplumsal aidiyet biçimleri arasında bir ilişki kurulması daha anlamlı hale gelecektir.

1.1. ETNİSİTE KAVRAMI ve ETNİSİTENİN BİLEŞENLERİ

Etnisite kavramsal olarak sosyal bilimlerdeki çalışmaların içerisine oldukça geç girmiş ve genel olarak modernitenin çarpıcı etkisine odaklanmış Durkheim, Tönnies gibi sosyologların ilgi alanlarına temas etmemiştir. Bu nedenle ancak 1953 yılında Amerikalı sosyolog David Riesman tarafından İngilizce ismi kullanılmış ve çalışma alanına dahil edilmiştir (Yalçın, 2014:1). Ancak kavram Antik Yunan'daki "ethnos" sözcüğüne dayanarak birlikte hareket eden ya da yaşayan bir grup insan

düşüncesine (Smith, 2002:45-46) işaret edici bir biçimde uzun süredir kullanılmaktadır. Bu noktada her ne kadar bir ırk ve soy birliği ile birlikte anılan bir kavram olarak tahayyül edilse de özünde bu tür bir biyolojik birlikteliğin gerekliliği bulunmaksızın kültürel farklılıklar üzerinden kendisini tanımlayan ve kültürel niteliklerin benzerliği ile ayrımlanabilir olan gruplar için kullanmak sosyal bilimlerin doğasına daha uygun düşmektedir (Smith, 2002:46).

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere sosyal bilimler çalışmalarının uzunca bir süre ilgi alanına girmemiş olan etnisite kavramsal olarak Weber tarafından ele alınmış ve ortak bir soya bağlılık dışında toplumsal yapıyla alakalı diğer alanlar ilişkilendirilecek biçimde ilk kez değerlendirmeye alınmıştır. Weber kendine özgü sosyolojik yaklaşımının (Anlamacı sosyoloji, Verstehen Sociologie) bir getirisi olarak kendinden sonraki araştırmacılara yön verecek şekilde kavramı görecelik ve kabul ekseninde incelemiştir (Weber, 2012:509-522). Weber bu bağlamda etnisiteyi sınıf, prestij, parti, statü gibi kavramlarla ele alarak tabakalaşma ve sınıf mücadelesi içerisinde değer atfetmiş, toplumsal eylem içerisinde anlam ifade edebileceği bir zemine çekmiştir (Weber, 2006:268-287). Weber'in yaklaşımı bu noktada birkaç açıdan yön vericidir ve önem taşımaktadır. Weber'e göre etnik topluluklar (Etnische Gemeinschaften) yapay (künstlich) bir oluşumdur yani bir tür sosyal inşa süreci içerisinde tanımlanmalıdır çünkü topluluk olmaya dair bir inanç temeline dayanır. Bu noktaya dikkat çekmek gerekmektedir çünkü Weber'e göre etnik topluluğun varolması için yukarıda da ifade ettiğimiz üzere herhangi bir gerçek anlamda soy birliğine ya da biyolojik birlikteliğe gerek yoktur esas olan bu birlikteliğe dair duyulan inançtır. İkincil olarak ise topluluğun varlığına duyulan inanç, grubu yaratmamakta, grubun varlığı üzerinden inanç tanımlanmaktadır. Son olarak ise grubun oluşumu - gruba aidiyet bir tür güce ve statüye ulama mücadelesinin sonucudur (Weber, 2012:511-517; Banton, 2007:23).

Weber'in yaklaşımının üzerine her ne kadar konu sıklıkla tartışmaya açılmış ve kavram genişletilerek kullanılmış olsa da bakış açısının şekillenmesinde birlikteliğe duyulan inanç ve bu inancı sağlayan öğelerin neler olduğu ne şekilde forme edildiği konusunda belirleyici hale gelmiştir.

Bu bağlamda etnisiteye bakarken onun sosyal yapı içerisinde belli bir güce erişmek için ortak paylaşılanlar üzerine inanç etrafında toplanmış ve bu inançlar üzerinden kendini tanımlayan ve başkaları tarafından tanımlanabilen grup olarak ele alınması mümkündür. Ortak paylaşılanlara duyulan inanç ise yapısı gereği genel olarak kültürel öğelerden oluşmakta ve bu öğelere ilişkin inanç ise grubun çerçevesini belirleyici olmaktadır. Bu noktada Eriksen'in ortaya koyduğu üzere kültürel öğelere kalıcı ve değişmeyen yapılar olarak değil daha çok bu inanç biçiminin kendisinin dışında kalanlar üzerinden yeniden tanımlandığı, pekiştirildiği ve grubun dışında kalanlara yönelik olarak dinamik bir şekilde tasarlandığı süreç olarak görmek daha doğru olacaktır (Eriksen, 2012:406-413). Grubun kendisini ilişkilendirdiği öğelere dair inanç diğer gruplarla olan ilişkileri ve etkileşimleri ile belirgin hale gelmekte ve Etnisitenin sınırları daha belirgin biçimde çizilmektedir.

1.1.1. Kültürel Bir Topluluk Olarak Etnik Gruplar ve Sınırları

Etnik gruplar literatür içerisinde çok farklı tanımlarla ortaya konulmasına karşın yukarıda da ifade ettiğimiz üzere temelde belli kültürel öğeler üzerine uzlaşmış topluluklara işaret etmektedir. Bu noktada karşımıza çıkan kültürel öğelere dair bakış açımızı ne şekilde belirleyeceğimiz ve bu öğelerin etnisite içerisindeki konumunu ne şekilde ele alacağımızdır. Etnik grupları tanımlarken, biyolojik olarak kendi varlığını sürdürebilen, açık bir şekilde ortak bazı temel kültürel değerlere sahip olan, karşılıklı etkileşim ve iletişimin olduğu bir alan yaratan, kendisi ve diğer etnik gruplara ait bireyler tarafından bir etnik gruba aidiyetle tanımlanan insanlardan oluşan toplumsal kategori (Barth, 2001a:13) ifadesi kapsayıcı bir içerik sunmaktadır. Ancak bu noktada kültürün verili ve sürekli olarak kabul edilmesi öncelikli olarak kültürün kendi yapısı gereği değişime açık olmasından kaynaklanmak üzere eksik bir bakış açısını ortaya çıkarmaktadır. Zira kültürel öğelerin önüne geçilmez bir şekilde sürekli olması halinde değişmeyen ve dönüşmeyen bir yapıya işaret etmesi söz konusu olacaktır.

Fredrik Barth bu noktada etnisiteye bakış açımızın kültürel öğelerin kendisinin varlığından çok etnik grubu devamına hizmet etmesi adına, grubun sınırlarını ne şekilde çizdiği hangi mekanizmalarla grup içi aidiyeti yeniden pekiştirdiği üzerine

odaklanması gerektiğini ifade eder (Barth, 2001a). Bu noktada Barth'ın ifadesi önemlidir çünkü etnik grubun bir grup olarak varlığının, devamlılığının ve aidiyetinin temeli Weber'in ifadesiyle güç ve statüye ulaşmak bir başka bakış açısı ile kendi çıkarlarını koruma güdüsü olarak ortaya çıkar. Eriksen bir başka gruba karşılaşmadan ve kendi varlığını devam ettirmeye yönelik bir güdü taşımadan kültürel öğelerin belirleyiciliğini savunmanın “tek elle alkış tutmaya çalışmak” gibi bir eylem olduğunu ve ortaya bir sonuç çıkarmayacağını ifade eder (Eriksen, 2012:410). Etnisite bu anlamda kendisini başkalarıyla kurduğu temaslar üzerinden keşfeden ve ötekiyle arasına sınır çizerek kendi varlığını tanımlayan bir gruba işaret etmektedir. Bu sınırlar daha önce de ifade ettiğimiz üzere temelde kültürel öğelerden oluşmaktadır ancak bu öğeler koşullara ve etkileşimin biçimine göre şekil değiştirmekte, dinamik bir hal almaktadır. Barth, çalışmasında bu yolla müzakere edilen ve yeniden tasarlanabilen hatta zaman zaman etnik aidiyetler arasında geçişlere imkan tanıyan bir sosyal süreç şeklinde etnisiteyi tanımlamakta dolayısıyla kültürel öğelerin belirleyiciliğinden ziyade bu müzakere sürecine ne şekilde etki ettiğine odaklanmaktadır (Barth, 2001a: 16-21). Bu doğrultuda etnik grubun varlığı ve sınırları kültürel tarihi ile sınırlı değildir ancak içinde bulunduğu koşullarda hangi kültürel öğeler üzerinden kendini tanımladığı içerisinde bulunduğu devamlılığına ilişkin en önemli argümanlardan birisi konumundadır.

Bu devamlılığın koşulları yalnızca belli kültürel öğelerin tanımlanması ya da üzerlerinden sınır çizilmesine ilişkin değil aynı zamanda ekonomik, siyasi bir dizi sınırı da kapsayabilir. Zaman zaman kültürel öğeler politik bir sınıra dönüşebilir ya da ekonomik koşullar kendi içerisinde bir kültürel sınır çizebilir (Fenton, 2001:31-38). Örnek verecek olursak herhangi bir iş kolunda çalışmak bir etnisitenin belirleyici özellikleri arasında olabilir ya da etnisiteye aidiyet o iş koluna girişin bir parçası haline gelebilir. Dolayısıyla Etnisitenin sınırları ve bir bağlama oturması için uzun süreli kadim kültürel öğelerin pekişmiş bir durumsallığı değil, öğelere dinamik bir aidiyetin varlığı daha büyük önem taşımaktadır.

Bu duruma milliyetçilik ile etnisite arasındaki ilişkiyi ele alacağımız bir sonraki başlıkta değinecek olmakla beraber Smith'in etnisitenin (kendisinin tanımıyla ethnienin) varlığının tanımlanabilmesi için gereklilik olarak ortaya koymuş

olduğu başlıklara değinmek yerinde olacaktır. Yukarıda ortaya koymuş olduğumuz veriler antropolojik ve sosyolojik olarak etnisitenin konumunu-toplumsal bir öge olarak bileşenlerini tanımlamaya yöneliktir ancak Smith yapmış olduğu etnisite tanımında tarihsel süreç içerisindeki bileşenlerini koruyarak kendisine sınırlar çizen ve bu yapılar üzerinden “biz bilinçlilik” ile kendini ortaya koyan bir toplumsal yapıya işaret etmiştir (Smith, 2002). Bu anlamda çalışmamız içerisinde Barth’ın etnisiteyi toplumsal etkileşim süreçleri çerçevesinde ele aldığı dinamik anlayışı kabul etmekle beraber Smith’in etnisiteyi kavramsallaştırırken ortaya koymuş olduğu değişkenlerin bizim çalışmamız açısından Barth’ın “müzakere edilebilir” olarak tanımladığı sınırlarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Smith etnisitenin (ethnie) varlığından söz edilebilmesi için kendisini üzerinden tanımladığı kolektif bir isimin, ortak bir tarihin, ortak bir soy mitinin, özel ortak kültürün, belli bir teritorya ile özdeşleşmenin ve topluluk içi dayanışma duygusunun gerekliliğine işaret etmektedir (Smith, 2002:47-55). Yine Smith’e göre bu altı unsurun tümü birden aynı oranda ve aynı güçte yer almayabilir ancak grubun üyeleri toplumsal etkileşim süreci içerisinde diğer kategorileri yaratabilir ya da oluşturabilirler.

Bu kategoriler tümünden bir tarihsel iletme değil daha çok bu kategorilerin içeriğine dair inanca dayanmaktadır. Bizim çalışmamız açısından tartışılması kapsam dışında kalmakla beraber Barth ile Smith’in sınırların kalıcılığı konusunda farklı görüşlere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Barth için sınırlar daha geçirgen ve görünmez iken, Smith etnisitenin bir etnik çekirdeği olduğunu ve bunun tarihsel süreç içerisinde süreklilik göstererek taşındığını ifade eder (Smith, 1998).

Etnisite geniş bir çalışma alanı içerisinde farklı şekillerde ve bağlamlarda tanımlanabilmektedir bu nedenle kavramın kesin sınırlarını çizmek oldukça güçtür. Bizim çalışmamız kapsamında milliyetçiliğe kaynaklık eden unsurlardan biri olması, milliyetçiliğin anlam boyutunu yaratan öğelerden biri olması ve yukarıda ifade ettiğimiz üzere grubun sınırlarını çizen ve devamlılığını sağlayan bir toplumsal yapı olması nedeniyle önem taşımaktadır. Smith’e göre de etnisite (ethnie) günümüz modern uluslarının kökenini oluşturan bir yapıdır ancak bu yapının ekonomik bir birlik/birleşik işbölümü ve ortak yasal haklar etrafında çerçevelenmiş bir ortak yönetime sahip olma gibi özellikleri eksiklik taşır (Smith, 2002:57). Dolayısıyla

etnik grubun bu tür yönetsel talepleri veya birliktelik talepleri ortaya çıkmaya başladığında bu grup için milliyetçiliğin varlığından bahsetmek mümkün olacaktır (Fenton, 2003:52; Say,2013:158-159). Bu doğrultuda etnisite ve milliyetçilik arasındaki ilişkiye, milliyetçilik aracılığı ile etnisitenin ne şekilde harekete geçirildiğine, milliyetçiliğin temel argümanlarının oluşturulması sürecinde etnisite içerisinde devşirilen argümanları ele almak gerekmektedir.

1.1.2. Etnisite ve Milliyetçilik İlişkisi

Çalışmamız içerisinde milliyetçiliğe dair kuramsala yer verirken sıklıkla değinecek olduğumuz ve milliyetçilik tartışmaları açısından büyük önem taşıyan etnisite kavramını ana hatları ile milliyetçilik ile ilişkilendirmek iki olgu arasında ayırım yaptığımız noktaları belirginleştirmek açısından önem taşımaktadır. Bu noktada milliyetçiliğe yapılan yaklaşımlarda etnisitenin ana veya tali bir unsura olarak farklı biçimlerde bulunduğunu ama genel olarak tartışmanın içerisine belli koşullar altında dahil olduğunu tespit etmek gereklidir.

Milliyetçilik üzerine yazılan literatürü ele aldığımızda yaklaşımları temel olarak üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bu başlıkları; İlkçi, Modernist, Etno-Sembolist olarak değerlendirmek literatüre dair gene teamüle (Özkırmı, 2013; Smith, 2013) uygun olacak ve inceleme açısından daha anlamlı bir sonuç ortaya koyacaktır. Bu ayırım etnisite ile milliyetçilik arasındaki ilişkinin kurulması açısından da anlamlı bir nitelik taşımaktadır. İlkçi yaklaşım milliyetçiliğin ve milletlerin doğal bir olgu olduğunu ve doğuştan gelen “verili” kültürel özellikler aracılığı ile kazanıldığını ve özünde bir “his” işi olduğunu vurgulayarak din, dil, kan bağı gibi etnik kategorilerin belirleyici olduğunu vurgular (Özkırmı, 2013:81-89). Etnisite ve etnik aidiyet bu noktada büyük önem taşımakta ve grup içindeki birlikteliği tarihin eski dönemlerinden bu yana gelen etnik kategoriler şekillendirmektedir. Ancak çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alacağımız üzere ilkçi yaklaşımlar alan içerisinde çokça kabu görmemektedir ve modernist paradigma alan içerisinde hakim bakış açısı konumundadır.

Modernist paradigma, milliyetçiliğin tamamen modern döneme ait bir olgu olduğunu savunarak tarihsel kökenlere sahip bir etnisite ile reel bir bağın gereklilik olmadığına işaret eder (Smith, 2013:69-72). Milliyetçilik tamamen bir toplumsal inşa alanına işaret eder ve yaratılmıştır. Ancak milliyetçiliğe bu tip bir bakış açısı etnisite ve etnik kategoriler ile milliyetçilik arasındaki bağı tam olarak kopartmaz bağı koparttığı (veya koparmaya çalıştığı) nokta bu olguların tarihselliği, kalıcılığı e verili olmasıdır. İlkçiler için verili ve doğal olan kategoriler, modernist paradigma açısından araçsaldır toplumsal inşa süreci içerisinde yeniden tanımlanan ve inşa süreci içerisine katılan olgulardır. Modern dünyada varolan devletlerin büyük çoğunluğu kendisini belli bir etnik grubun ismiyle anmakta (İngiltere, Fransa, Almanya) ve kabul görerek merkeze alınan bir etnik grubun kültürü etrafında şekillenmektedir. Modernist paradigma içerisindeki en önemli isimlerden biri olan Gellner, bu durumu toplumsal elitler tarafından ortaya konulan bir yüksek kültürün nüvelerinin homojen bir biçimde bütün topluma benimsetilmesi ile ilişkilendirmektedir ancak oluşturulan bu yüksek kültürün kurucu/hakim etnik grubun kültürü olduğu algısı bu inşa sürecinin temelinde yer alır (Gellner, 1992). Geçmişin tarım toplumunun çok sayıda farklı kültürel özelliğe sahip ve genellikle din üzerinden şekillenmiş olan aidiyet yapıları sanayileşmiş modern dünyanın ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Bu yeni toplumsal yapı için milliyetçilik, hakim etnik gruptan kaynağını aldığı iddia edilen yüksek kültür üzerinden oydaşımı sağlayacak bir tür toplumsal yapıştırıcı olarak işlev görmektedir (Gellner, 1992) ancak bu kültürün gerçekten de bir etnik gruba ait olması zorunlu değildir.

Modernist paradigmanın önemli isimlerinden olan Benedict Anderson ise yine süreci bir tür inşa olarak tanımlamaktadır. Anderson'a göre belki de birbiri ile hiç karşılaşmayacak olan topluluğun üyeleri kendilerini grubun diğer fertleri ile bir ortak bağ içerisinde görmekte ve kendini bir cemaat olarak hayal etmektedir. Bu durum ise başta matbaa kapitalizmi ile birlikte ortaya çıkan gazete gibi kitle iletişim araçları ile topluluğun fertlerinin birbirinden haberdar olması ile ve ortak bir kültürü benimsemeleri ile gerçekleşmiştir (Anderson, 2007). Ancak bu noktada yine hakim etnik unsurun kullandığı dil veya lehçe-kültür seçilerek matbaa aracılığı ile standardizasyonu sağlanmış, farklı diyalektler arasında bir uzlaşım alanı yaratılmış ve ortak bir kültürün tahayyül edilmesi sağlanmıştır (Anderson, 2007). Görüleceği

üzere Anderson'ın yaklaşımında da tarihsel olarak aktarılan ve ait olunan bir etnisiteye ya da etnik gruba ihtiyaç yoktur ancak üzerine uzlaşım sağlanan alan seçilmiş bir etnik grubun özellikleri üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Milliyetçiliğe yine modernist bir perspektiften bakmakla beraber, tamamen araçsal bir anlam yükleyen Brass'a göre ise milliyetçilik tamamen seçkinler aracılığı ile üretilen ve toplumun geride kalanına benimsetilen bir nitelik taşır. Ancak toplumun seçkinleri bu durumu gerçekleştirirken inşa sürecinin içerisine, topluluğun hali hazırda bulunan kültürel öğelerini dahil ederek bunları harekete geçirmektedir (Brass, 1991). Brass'a göre milliyetçilik özünde güce ve kaynaklara ulaşım savaşının bir sonucudur ancak kaynaklara erişim konusunda yaşanan mücadele tek başına milliyetçiliği doğurmaz bunun için seçkinler etnik grubun sahip olduğu semboller ve kültürel değerler havuzundan belli öğeleri seçip bunlara duyulan aidiyeti keskinleştirerek, sosyal ve politik hareketlenmeye zemin yaratırlar (Brass, 1991:284). Brass'a göre havuzun içerisinden seçilen öğeler koşullara göre değişiklik gösterebilir ve bu anlamda Barth'ın da ortaya koyduğu üzere dinamik bir tasarım içerisinde olabilir.

Görüldüğü üzere milliyetçiliği ve onun ilişkili olduğu ulusun yaratım sürecine bir inşa olarak bakıldığında dahi etnik gruplara dair tarihsel bir aidiyete gereksinim duyulmamakla birlikte, etnik kategorilerin üzerinde uzlaşma yaratılan alanlar olarak tasarlandığını görmek mümkündür. Dolayısıyla, etnik grupların durumsal olarak varolan özellikleri ve kendilerine bu çerçevede bir kültürel sınır çizerek devamlılıklarını sağlamaları doğrudan bekalari ile ilişkili iken, politik bir talep ile bu unsurlardan birinin veya birkaçının harekete geçirilmesi, ya da kaynak mücadelesinde hak talebi milliyetçiliğe işaret eden bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Etno sembolist perspektife göre ise milletlerin ve milliyetçiliğin oluşumunda yatan unsur etnik kökenlerdir. İlkçilerden farklı olarak etnosembolister bu tür bir aidiyetin modern dünyanın ve sanayileşmenin bir ürünü olduğunu kabul ederler. Ancak bu yaklaşıma göre etnik aidiyetler tarihin zorlayıcı ve çatışmalı koşullarına karşın günümüze kadar varlığını devam ettirmiş ve modern toplumlara kaynaklık

etmişlerdir. Bu çerçevede milliyetçilik ise Smith'in ortaya koymuş olduğu: kolektif bir isim, ortak bir tarih, ortak bir soy miti, özel ortak kültür, belli bir teritorya ile özdeşleşme ve topluluk içi dayanışma duygusu gibi kategorilere duyulan inanç ve onlar üzerinden duyulan aidiyetle ilişkilidir (Smith, 2002:47-55). Bu noktada daha önce de ifade ettiğimiz üzere inanç tek başına yeterli değildir, bu inancın politik bir talep ile pekişmesi ve grup içi ekonomik dayanışma-işbölümünün varlığı milliyetçilik için bir ön gereklilik olarak görülmektedir. Smith bu yolla etnik kategoriler ile günümüzde milliyetçiliği doğuran modernitenin koşulları arasında bağdaştırıcı bir yaklaşıma gitmiştir.

Milliyetçiliğe hangi perspektiften bakılırsa bakılsın, milliyetçilik ve etnisite arasında farazi, determinist veya araçsalcı çizgide bir ilişkililik durumu görünür hale gelmektedir. Bu durum modernizmin ve kapitalizmin sonucu olarak milliyetçilik etrafında örüntülenen dünya sisteminin aidiyet ilişkilerinin bir bileşkesi olarak biçim bulmaktadır. Çalışmamızın bundan sonra ele alınacak olan başlıklarında milliyetçiliğe yönelik bakış açıları ele alınırken varolan politik sistem, toplumsal koşullar, etnik yapıyla olan ilişkiler ve milliyetçiliğin belirleyicisi olan unsurlar üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Bu nedenle milliyetçiliğe yönelik bakış açıları yukarıda saydığımız ilişkiler üzerinden bir sınıflandırmaya gidilerek ele alınmıştır.

1.2. ETNİSİTE, MİLLET ve MİLLİYETÇİLİĞE YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde etnisite, millet ve milliyetçiliğe yönelik kuramsal yaklaşımlar serimlenmeye çalışılacak, Milliyetçilik araştırmalarının tarihsel gelişim süreci ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede kavram ve kuramsal yaklaşımların yerleşmiş oldukları konum tarihsel sosyolojik kökenleri ile ele alınacak, etnisite, millet ve milliyetçiliğe yönelik genel bir bakış açısı oluşturulacaktır. Serimlenen kuramsal perspektif bağlamında çalışmamız açısından konuya yaklaşımımız ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Etnisitenin Genişletilmiş Bir Aile Olarak Tasarlanması ve Milliyetçiliğe Primordialist Yaklaşımlar

Millete-etnisiteye ve milliyetçiliğe dair ele alınacak olan ilk yaklaşım Primordialist (İlkçi) Yaklaşımıdır. Millet-Etnisite gibi olguların temellerini eski çağlardan günümüze varlığını sürdüren; aile, dil, din, kan bağı gibi kavramlarda arayan yaklaşım tıpkı bu kavramlar gibi milletin de çok uzun yıllardır dünya sahnesinde olduğu vurgusunu yapar. Yaklaşım ismini veren ve kelime anlamı olarak "ilk yaratılan", "başlangıçtan beri var olan" (Atalay, 1999: 2691) anlamlarına gelen "primordializm" kelimesi, Türkçe'ye "ilkselcilik", "ilkçilik" olarak çevrilerek, farklı kaynaklarda kullanılmıştır. (bkz. Özkırmı, 2013; Smith, 2013) Ancak kelimenin neredeyse aynı oranda çevrilmeden olduğu gibi kullanıldığı farklı yazarlara ait metinler de bulunmaktadır. Bu noktada bizim çalışmamızda; hem evrensel anlamda bir yaklaşımın adı niteliğini taşıması hem de bu yaklaşım çerçevesinde yapılan araştırmalarda "başlangıçtan beri var olan", "ilk olan" anlamlarını bu bölüm çerçevesinde anlatılacağı üzere; zaman zaman yitirerek "verili olan", "doğal olduğuna inanılan" çerçevesinde genişleten kelime "primordializm" olarak kullanılmaya devam edilecektir. Bunun nedeni bizim çalışmamız kapsamında kelimenin sözlük anlamının değil, bir kavram olarak farklı açılımlarla bütünleşerek anlamını genişletmiş halinin tartışılacak olmasıdır. Kelimenin anlamına bu denli değinilmesinin temelinde neyin primordial olup olmadığının alanda hala tartışılır olması yatmaktadır.

Yaklaşımına göre milletler geçmiş çağlardan beri var olan yapılardır. Değişime uğramış, farklılaşmışlardır ancak izleri insanlık tarihinin en eski dönemlerine kadar sürülebilir. Milletler; aile, dil, din gibi hem günümüzde, hem de geçmişte var olan yapılardır. Yaklaşımın bünyesindeki araştırmacılar, milletlerin eski çağlardan beri var olduğunu iddia etmekle birlikte birçoğu onları doğal yapılar olarak görmeye de meyillidir (bkz.Özkırmı, 2013: 79). Ancak bu noktada milletlerin tarihinin dayandırıldığı nokta kadar önemli olan bir başka konu ise, sözü edilen milletlerin oluşmasını sağlayan birleştirici unsurlardır. Primordializm kavramı bu anlamda birincilik ve başatlık vurgusunu bünyesinde barındırır. Bu anlamın temelinde; yaklaşıma isim vermesinin yanı sıra, bakış açısının dayanak noktalarını da barındıran

ve kelimeyi literatüre kazandırdığına inanılan, Edward Shils'in 1957 tarihli "Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties" makalesi yer almaktadır. Çalışmasında, Tönnies'in toplumsal çözümlemesi içerisinde yer alan "Gemeinschaft" ve "Gessellschaft" (Tönnies: 2001, 22-93) kavramlarının, Tönnies sonrası anlamsal genişlemesini de göz önünde bulundurarak, modern toplumun çözümlenmesinde bu karşıtlığın yoğun kullanılmasını eleştiren Shils; "modern dünyanın, ruhsuz, egoist, inançsız, çıkar ve zorlama dışında birleştirici unsuru bulunmayan yalnız bir kalabalık" (Shils: 1957, 131) sadece bir Gessellschaft olmadığını ifade eder. Modern toplum ona göre kişisel bağlılıklarla, ahlaki zorunluluklarla ve primordial yakınlıklarla bir arada tutulmaktadır. Bu iddiasını desteklemek adına; Nazi askerleri, grup üyeleri ve aile bireyleri üzerinde incelemeler yapan Shils, özellikle aile gibi birincil grupların bir arada tutulmasında ve "biz-bilinçliliğinin" (we-consciousness) oluşumunda, grubun bireyleri arasındaki ilişki seviyelerinden, ortak paydalardan, sosyal bağlar ve dayanışma ilişkisinden başka süregiden mistik ve ruhani denebilecek bağlar olduğunu ifade eder ve bu bağların temelinde, kan bağının bulunduğunu vurgular (Shils: 1957, 142). Bu vurgudan yola çıkacak olursak birey ailenin bir başka üyesini sadece bir "kişi", bir başka insan olarak göremez, akraba primordial olarak tanımlanabilecek belirgin ilişkilerin bir parçasıdır ve arada bir bağ vardır. Mistik bir tarafı olan bu bağ rasyonel bir biçimde ifade edilemez, anlamlandırılmaz aile üyelerinden birinin, bir başkasının bakımını, korunmasını üstlenmesine neden olabilecek bir bağlanmışlık içerir (Eriksen, 2012: 156). Bu mistik ve ruhani bağa dayalı inanç yalnızca akademik bir tartışma boyutunda birincil gruplar arası ilişkileri değerlendirirken dile getirilen bir varsayım değildir; yaklaşıma kaynaklık eden bu inanç gündelik yaşamda da kendine sıklıkla yer bulmaktadır. Bir örnek verecek olursak ülkemizde halk arasında kullanılan, birbirini fiziksel olarak hiç tanımayıp daha önce karşılaşılmayan ancak ilk tanıştığı andan itibaren iyi ilişkiler geliştiren bireyler için kullanılan "kan çekti", "kanı ısındı", kanı aynı" gibi ifadeler aynı ruhani ve rasyonel olarak açıklanamayan bağa işaret eder. Primordial yaklaşıma göre milletin fertleri arasındaki yakınlığın da böylesine tarif edilmesi güç bir tarafı vardır ve bu nedenle milletler Primordial yaklaşımı benimseyen araştırmacılar tarafından sıklıkla geniş bir süper-aileye benzetilmektedir.

Kelime anlamının milletlere yönelik yaklaşıma verdiği yön ve grup üyeleri arası bağlara ilişkin açıklamaları nedeniyle kavramın sıklıkla Shils'e ve adı geçen makalesine dayandırılmasına karşın, Smith'e göre primordializmin izleri, kaybolan masumiyete yeniden kavuşmak için kentin yozlaşmasından kaçma ve doğaya geri dönme çağrısı yapan Rousseau'ya kadar sürdürülebilir. (Smith, 2013: 76)

Bu çerçevede primordialist yaklaşıma göre kişiler bir aileye doğdukları gibi, bir etnik topluluğa da doğarlar (Özkırımlı, 2013: 83). Ailelerin ve biraz daha karmaşık olmakla beraber etnik toplulukların da kendi doğaları ve içlerinde barındırdıkları özellikler vardır. Birey ve topluluk bu özellikler çerçevesinde şekillenir. Söz konusu yaklaşıma göre bu özellikler toplumu oluşturan özelliklerin temelinde yer alır ve bu nedenle etnik kimlik büyük oranda doğal ve yabancılaşamazdır (Christ, 2003:27). Doğuştan kazanılan bu özellikler bireyin tüm yaşamı üzerinde etkin olur ve toplumsallaşmadan gelenek görenek ve adetlere kadar geniş bir yelpazede etkili olur ve bu özellikler genel olarak; dil, kan bağı, toprak ve kültür olarak değerlendirilir.

Primordialist yaklaşımın kavramsallaştırılması Shils ve yine bu bölümde ele alacağımız Clifford Geertz ile büyük oranda bağdaştırılmakla beraber, araştırmacıların kavramı ele aldığı noktaya ve disipline göre de çeşitlilik gösterebilmekte, farklı boyutlarda değerlendirilebilmektedir. Shils'in makalesinin önemini reddetmeksizin, etnisite, millet ve milliyetçilik alanında önemli çalışmalara imza atan Kedourie ve Smith gibi araştırmacılar primordialist düşünceyi değerlendirirken farklı bakış açıları eklemektedir. Yalnızca adı geçen araştırmacılar değil giriş kısmında bahsettiğimiz üzere, Sosyal Psikoloji, Siyaset Bilimi, Sosyoloji ve daha birçok alandan araştırmacı konuya farklı katkılarda bulunmaktadır.

Adı geçen yaklaşımın temele aldığı duygusal bağları incelemeye tabi tutan Shils'in çalışmasının yanı sıra, Etnisite-Millet-Etnisitenin oluşumuna, tarihsel süreç içerisinde hangi noktaya oturtulacağına, ortak bir kan bağı; toprak-dil-kan (soil, language, blood) üzerinden bir örgütlenişin temelinde yatan felsefi düşünceye dair sorgulama ve analizler de mevcuttur. Bu çerçevede Smith, bu düşüncenin milletin iradesinin mutlak egemenliğini haklılaştırmak için kullanıldığını (Smith 2013:77)

ifade ederek, Abbe Siéyès'in fikirlerine atıf verir. Siéyès'e göre "millet her şeyden önce vardır ve her şeyin kökenidir,...yeryüzündeki milletler, toplumsal bağın dışında kalan ya da söylendiği şekliyle doğa durumundaki bireyler olarak algılanmalıdır... bir millet iradesini ne şekilde kullanırsa kullansın, sadece kullanması yeterlidir; tüm biçimler geçerlidir ve onun iradesi her zaman en üstün kanundur" (akt.Smith 2013: 67).

Bu söylem son derece doğallaştırıcı bir söylemdir, bu noktada sadece milletin-etnisitenin arasındaki bağların, doğal, mistik ve ruhani yanına değil aynı zamanda "doğaya ait bir düzen" içinde buldukları noktasına atıf yapılır. Bireyin bir millette-etnisite ile kendisinin varlığını ilişkilendirmesinin doğallığı kadar, bu yapıların varlığı da aynı oranda doğaldır. Smith, primordial yaklaşımın yapısını anlatırken yaklaşıma dair genel bir çerçeve oluşturmak amacıyla şu ifadeyi kullanır; Primordialistlere "milletler "ilk"tirler; zamanın en başında varolurlar ve daha sonraki süreçlerin ve gelişmelerin kökeninde yatarlar, tanrıyla her şeyden önce varolma ve her şeyi başlatma niteliklerini paylaşırlar (Smith, 2013:77). Smith'e göre bu yaklaşım son derece özcüdür. Kanımızca, Smith'in alıntılanarak yorumlanmış olduğu noktalardaki doğallaştırıcı tavır değerlendirildiğinde başka bir sonuca varmak çok da kolay değildir, ancak primordial yaklaşımların yolunu açtığı politik sonuçlar Siéyès'in mutlak millet egemenliğini pekiştirici doğal tavırdan ibaret değildir. Bu nedenledir ki primordial yaklaşım kendi içerisinde; doğalcı, biyolojik ve kültürel gibi kategorilere ayrılmaktadır. Her bir yaklaşım kendi içerisinde farklı bir özelliği ön plana çıkartmakla birlikte kimi zaman, bu ilk ve verili olduğu iddia edilen kavramların, verili olmasa dahi öyle olduğuna inanılmasının yeterli olduğu tartışılmaktadır (bkz. Geertz:2010). Görüldüğü üzere ilklilik ve ilk olma durumu farklı biçimlerde ele alınabilmekte; merkeze ve bağlama farklı unsurlar yerleştirilebilmektedir.

Millet ve etnisitenin siyasal alanda yansıması olan "milliyetçilik" fikrinin her türünde olmasa dahi, Fransız İhtilali sonucundaki siyasal örgütlenmeye temel teşkil eden ortak dile bağlı, aynı kandan gelen ve aynı topraklar üzerinde yaşayanlardan mütevellit millet fikrinin doğuşunda da "ilksel" unsurların gücü göze çarpmaktadır. Milliyetçilik kavramına ilişkin önemli çalışmalara imza atmış Kedourie'ye bu

noktada değinmek gerekir, Kedourie; din, dil, ırk birliğinden oluşan ve ilksel olarak adlandırılan öğelerin milletin oluşumunda ya da "millet bilinci"nin kavranmasında başat bir öge olduğunu reddeder. Ancak öğelerin nasıl "olmazsa olmaz" kabilinden kabul edilir hale geldiğine yönelik, en kayda değer analizlerden birini yapmıştır.

Kedourie analizinde bu ilksel öğelerin kabulünün felsefi kökenlerine değinmiştir. Her ne kadar Kedourie'ye göre millet ve milliyetçilik evrensel bir fenomen olmasa da, bunun böyle olabileceğine inanmaya iten etkenlerin arkasında güçlü bir felsefi ve politik temel vardır. Bu temel, Kedourie'ye göre "Alman Romantizmi" akımı ve Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan siyasi yapıdır ki bu noktada ilkçiliğin temellerini Rousseau'cu düşünceye kadar götüren Smith ile benzer noktalara vardıkları görülebilir. Alman Romantizmi'nin bu etkisinde, Kantçı Felsefede yer alan etik-epistemolojik ikiliğin (dichotomy) önemi büyüktür. Bu ikiliğin temelinde, görüngüler dünyası (fenomenler dünyası, phenomenal world) ile bireyin iç dünyası (numenler dünyası) arasındaki ayırım yatmaktadır. İkiliğin temel çerçevesini özetlemek gerekirse; Kant'a göre ahlak, bilgiden ayrılanmalıydı çünkü bilginin kaynağı tam olarak belirlenimlenemeyen görüngüler dünyasının izlenimleriydi ancak ahlak görüngüler dünyasında değil içimizde bulunan evrensel bir yasanın dışavurumuydu. Kişi dış dünyaya bağımlı olmaksızın, ahlaklılığını kendi iç dünyasına "iyi irade"sine uyararak gerçekleştirmeliydi. Kant bu durumu şu sözlerle kısaca ifade etmiştir "*Sic volo, sic iubeo*" "yani benim iradem, benim memnuniyetim" (Kedourie: 1961,24)

Kant'ın düşünceleri ve yazıları elbette ki millet, milletin doğal bir unsur olduğu veya milliyetçilik üzerine değildir ancak kişinin iç dünyasına verilen önem, bir başka deyişle kişinin kendini ilişkilendirdiği "moral" alanın, kendi içselliği üzerinden tanımlaması dikkate alınmalıdır. Kişinin içsel dünyasını ilişkilendirmesi sürecinde, kendini ahlak konusunda dayandırdığı noktaların az önce ifade ettiğimiz gibi dış dünyanın deneyimleri ile değil, doğal olarak içinde verili olanlar olması önem taşımaktadır. Birey kendi varlığını bu noktada Kant'ın da ifade etmiş olduğu "evrensel yasa"nın neresine koyarsa koysun, ahlakının iyi iradesinin temelini nereye yerleştirirse yerleştiresin yukarıda ifade ettiğimiz ilksel verili olanlardan çok uzak noktalara ulaşamayacaktır. Zira bireyin içerisinde bulunduğu dünyada kendiliğinden

evrensel olan durumsallığını ele alırsak; birey için evrensel olanlar, doğuşundan taşıdığı kısmen tanrısal verili olanlardır.

Bu ilişki içsellik dayandığı ilkçi yaklaşımların (özelde ilkçiliğin doğalcı yaklaşımında) gelişiminde etkin rol oynamıştır. Kedourie'nin de belirttiği üzere bir filozof fikirlerini açıkladığında, başkalarının onun üzerinden çıkardığı anlamlar konusunda mesul değildir (Kedourie, 1961: 27). Ancak, Kant öneminde bir filozofun düşüncelerinin dönemini etkilememesini beklemek de aynı oranda güçtür. Kant'ın kurduğu ikiliğin tartışmaları belirttiğimiz gibi geniş bir alana yayılmakla ve kendisinden sonraki felsefeyi etkilemekle birlikte, çalışmamızın konusunun bu tarz bir felsefi çözümlenme olmayışı, alanımız dışında kalması ve böyle bir felsefi çözümlenmenin en ehil felsefeciler tarafından bile güçlükle gerçekleştirilebileceği bir gerçektir. Bu sebeple çalışmamızda Kantçı düşüncüyü yeniden yorumlayan, Johann Gottlieb Fichte ve Johann Gotfried Herder'in fikirlerine kavramsal çerçevede yer verilecek, Kantçı Felsefeden kaynağını alan açıklamaların ilkçi bir fikrin oluşumuna katkıları gösterilmeye çalışılacaktır.

Bu bağlamda Fichte, dış dünyadaki görüngüleri (fenomenler dünyasının) bireyden ayrı kendi başına değerlendiren Kant'a karşılık bunların evrensel bir bilincin ya da Ego'nun yansıması olduğunu ifade ediyordu, Kant'ın açıklanamaz kanunlarla tanımladığı görüngüler dünyasını istikrara kavuşturarak belirli bir mantığa uygun gösteren "dış dünyanın bütünüyle evrensel bilince bağlanması" beraberinde "organik bir bütün" olarak algılanması gerektiği düşüncesini getirmekteydi (Özkırımlı: 35). Organik düşünce, milletin bir bütün ve evrensel yapının bir parçası olması, milletlerin temelde bir bütün olduklarına dair bir inançla pekişti. Smith'e göre Alman romantiklerinde de Siéyès'de olduğu gibi (etnik-dilsel) milletin doğa durumunda kavranması gerektiği inancı kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde yer buldu (Smith 2013: 60). Romantikler için de millet ruhsal bir ilke, "milli bir ruhtu" (Volksgeist) ve her millet eşsiz bir kültüre, "değiştirilemez kültürel değerler"e sahip olduğu gibi kendisine ait bir yazgısı ve görevi vardı (Smith 2013: 61).

Oldukça belirlenimci ve milletin-etnisitenin içsel olarak sahip olduğuna inandıkları özelliklere ve onlarla beraber verilmiş bir kader-yazgıya olan inanç,

milletin-etnisitenin doğallık boyutuna olduğu kadar kendini tanımlayan özelliklere de işaret ediyordu. Özkırımlı'ya göre bu noktada bir katkıda Alman tarihçi anlayışında Herder'den gelir; Herder'in çıkış noktası basittir "insanı insan yapan dildir". Dilden önce insandan söz etmek imkansızdır. Ortak bir dil konuşan insanlar milletin ilk aşamasını oluştururlar. Millet ise ailenin doğal bir uzantısı sayılabilir (Özkırımlı, 2013: 37) Burada dilden kastedilen yalnızca konuşulan dil değildir. Her biri bir tür dil olarak adlandırılabilir olan; gelenekler, görenekler, kanunlar ve törenler de bu kapsama dahil edilebilirler. Özetlemek gerekirse Alman Romantizminde Humboldt, Fichte, Herder ve diğerlerinin Alman Halkı'nı ve milleti "dil, kan ve toprak" üzerinden tanımlayışı yaklaşımın felsefi kökenlerini oluşturur (Christ, 2003: 27).

Bu noktada Alman tarihçiliğine ilişkin Herder örneği ve Alman Romantizminin konuya yaklaşımı bu bölümde verilmesine karşın, Hegel'in neden tartışmaya dahil edilmediği veya Alman Ulus'unu oluşturduğunu ifade ettiğimiz bu kavramlar verilirken neden değinilmediği soru işareti oluşturabilir ancak bu noktada Kedourie'nin de ifade ettiği gibi, bir çok kaynakta Alman Milliyetçiliği ile ilişkili olarak Hegel'in sıklıkla tartışmaya dahil edilmesine karşın, "Hegel'in düşünce sistemi "devlet" üzerinedir "millet" üzerine değildir. Buna ek olarak Hegel'in tartışma çerçevesi özgürlük-korku (Tin'in Fenomenolojisi) , antik ve modern devletler arası farklar, ikincil olarak ise devlet ile birey arasında orta yolu bulmaya yönelik "sivil toplum" üzerinedir (Kedourie, 1961: 36) Hegel'le ilgili tartışma ulus-devlet kavramı tartışılırken ele alınacaktır.

Alman Romantizm'inin konuya yaklaşımı birçok araştırmacıya göre ilerleyen aşamalarda ortaya çıkan, aşırıya kaçan Alman Milliyetçiliği'ne de yön vermiş ve sosyo biyolojik merkezli bir Alman Ulusu oluşturmaya yönelik yaklaşımlara kaynaklık etmiştir. Özkırımlı'ya göre bu yaklaşımların doğurmuş olduğu politik sonuçlar (Nazizm, Yahudi Soykırımı, II. Dünya Savaşı) primordialist anlayışla üretilen çalışmaları gözden düşürmüş ve pek dile getirilmemesine neden olmuştur. Ancak dikkatli incelersek felsefi duruşta primordialist yaklaşımın sonraki aşamalarında ve düşünürlerinde milletin ortak dili paylaşması, kan bağının önemi ve milletin bölgesel (teritoryal) olması gibi özelliklerin önplana çıktığı görülebilecektir. Dil bağlamında yalnızca konuşulan değil, gelenek, görenek, törenlere Herder'ce

yapılan atıf aynı zamanda primordializmin kültürel türünün de kaynaklarının felsefi boyutta kendine yer bulduğunu gösterecektir.

Primordial yaklaşımın tarihsel süreç içerisinde izini sürmeye devam edersek daha yakın tarihlerde etnisiteye-milllete yönelik kültürel bir yaklaşımın Clifford Geertz tarafından üretildiği görülecektir. Söz konusu yaklaşıma farklı perspektiflerden ve sosyal bilimlerin farklı alanlarından temas eden örnekleri kısaca sıraladıktan sonra Geertz'e ayrı bir önem vermek gerekir. Geertz antropolojik anlamda milletin kökenlerinin etnik grupların davranışlarında saklı olduğunu ifade eder ve etnik davranışların kökenlerini primordial bağlarda arar. Geertz'e göre "İlkel bir bağlılık ile, toplumsal varoluşun "veriler"inden -daha açık konuşmak gerekirse varsayılan "veriler"den- kaynaklanan bir bağlılık kastedilmektedir (Geertz, 2010:289). Burada açıkça görülmektedir ki Geertz bu öğeleri "verili" (given) olarak görmektedir ve kaynağı oldukça müphemdir.

Bu bağları Geertz; öncelikli olarak dolaysız benzeşim ve akrabalık bağı ama bunların ötesinde belirli bir dinsel topluluk içinde doğmuş olmaktan, belirli bir dili ya da hatta belirli bir dilin lehçesini konuşmaktan ve toplumsal uygulamaları izlemekten kaynaklanan belirlenmişlik olarak sıralar (Geertz, 2010:289). Burada belirlenmişlikten kasıt Milletin-Etnisitenin doğal bir yapıymışcasına kabul edildiği ve içerisinde doğmakla beraber edinildiği öngörülen özelliklerdir. Geertz'e göre bu özelliklerin (kan, dil, gelenek ve diğer benzeşimler) benzeşimlerinin anlatımı olanaksızdır ve kimi zaman ezici bir baskıya neden olur. Kişi akrabasına, komşusuna ve dindaşına sırf bu bağlardan ötürü yakındır. Bu tür bağlar çıkarıcı ya da belirli zorunluktan ötürü değildir, bu bağlar kendisine atfedilecek açıklanamaz bir anlamdan ötürü vardır, zaman zaman ve toplumdan topluma göre değişebilir ancak her toplum içinde neredeyse tüm kişiler için bazı bağlılıklar toplumsal etkileşimden ziyade bir doğal yakınlıktan kaynaklanır görünmektedir (Geertz,2010 :289).

Craig Calhoun bu yakınlığın sorgulanmasının etnisite ile millet arasındaki ilişkinin sorgulanması açısından önemli olduğunu ve Geertz'in bu noktada aradaki ilişkiyi kurduğunu ifade eder (Calhoun, 2012:45). Bu bağların önemi neredeyse hiç bir araştırmacı tarafından reddedilmemiştir (etnisiteyi salt bir çıkar grubu olarak

gören kimi yaklaşımlar hariç) ancak Geertz'in primordialist olarak adlandırılmasına neden olan açıklaması bu bağları "anlatılamaz", "toplumsal ilişkilerden ziyade" olarak tanımlamasından ötürüdür. Geertz bu bağları anlamlandırırken Shils'ten görece farklı olarak bağların gerçekten primordial olup olmadığını dikkate almaz ve ona göre gerçekte primordial olup olmadığı da önemli değildir. Aksine bu noktada önemli olan grup üyelerinin bu bağları primordial olarak algılamasıdır. Bu algılama, bağların bütünleştirici gücünü de arttırmakta doğallığına olan inancı pekiştirmektedir. Bu inanç zamana ve topluma göre gücü ve görünürlüğü açısından değişiklik gösterebilmekte ancak neredeyse her birey ve toplum içinde görülebilmektedir.

Primordial yaklaşımın temel argümanlara ve yaklaşımın temeline oturan doğallık, ilk olma, verili olma, güçlü olma, ortak bir kan bağı, dil bağı, teritoryallik (bölgesellik) gibi kavramlara değindikten sonra, primordializmin farklı türleri olarak adlandırılacak olan "doğalcı", "biyolojik" ve "kültürel" primordializmi irdelemek gerekmektedir.

Anahatlarıyla anılan bu özelliklerin merkeze birini veya birkaçını alarak ayrımlanan yaklaşımlar primordializmin ve primordializme getirilen eleştirilerin anlaşılabilirliği açısından önem taşımaktadır. Primordializm bünyesinde barındırdığı argümanların benzerliği ve birbirine yakınlığı ile kendi içerisinde tutarlı görünen, hatta bütüncül bakıldığında birbirinden ayrılması oldukça güç bir biçimde oturmuş olsa da yaklaşımlar ve sonuçları incelendiğinde önemli ayrıntılar göze çarpacaktır. Bu ayrıntılar çalışmamızın inceleme bölümünde de detaylı olarak ele alınacağından temel farkları ve yaklaşımlardaki küçük nüansları serimlemek faydalı olacaktır.

Bu ayrımlar öncelikli olarak Anthony Smith'in 1998 tarihli "Nationalism and Modernism a Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism" isimli kitabında biyolojik ve kültürel olarak yapılmakta yine aynı yazara ait 2013 tarihli "Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih" isimli Türkçe'ye çevrilen kitapta benzer bir ayrımlandırma görülebilmektedir. Ancak Smith'in ısrarla üzerinde durduğu bizim de katıldığımız Primordialist, Perennialist (ilerleyen bölümlerde değinilecektir) ayrımını daha rahat sunabilmek, daha net bir açıklama yapabilmek

amacıyla, Özkırmılı'nın kendisinin de ifade ettiği üzere Smith'ten devşirmiş olduğu, daha önce de belirttiğimiz "doğal, biyolojik, kültürel" ayrımı yapılacaktır. Bu çerçevede temel çıkış noktalarına primordializmin anahatlarını verirken değindiğimiz, "doğalcılık" yaklaşımı öncelikli olarak ele alınacaktır.

1.2.1.1. Milliyetçiliğin Doğallığına İnanç ve Doğalcılık

Primordialist yaklaşımların alt türleri olarak ele alınacak perspektiflerden ilki "doğalcı yaklaşım"dır. Yaklaşım ismiyle müsemma bir şekilde milletlerin dünyanın doğal bir parçası olduğuna dair inanç etrafında şekillenir. Doğallık algısının temelinde yatan anlayış her bireyin bir milletin içine doğduğu fikridir. Bu noktada denilebilir ki; millet zaten sabit varolan bir sosyal yapıdır ve seçime imkan bırakmaksızın o milletin içinde doğan birey o yapının bir parçasıdır. İçine doğduğu millet tarafından kabul görmesini sağlayacak bağlılık ve özellikleri sergilemelidir. Özkırmılı'ya göre "doğalcılık" primordialist yaklaşımların en aşırı ucu sayılabilir.

Bu yaklaşım çerçevesinde bakıldığında millet-etnisite sosyal bir örgütlenmeden ziyade doğanın nesnel koşulları çerçevesinde teşekkül etmiş zorunlu bir birlikteliktir. Horowitz, primordialist yaklaşımı değerlendirirken "bir çok insanın yaşamının sonuna kadar içinde kalacağı bir etnik gruba mensup olarak doğduğunu ve etnik grupların çoğunlukla onun içinde doğanlardan müteşekkil olduğunu ifade eder (Horowitz, 1985:55). Bu yaklaşım büyük ölçüde etno merkezcidir, etnik grubun varlığının gücü ve birleştiriciliği onun genişletilmiş akraba ilişkilerinin sonucudur, "etnisite sosyal yakınlıkla organize olmuştur ve akrabalık ilişkilerine dair en geniş ölçekli vakadır"(Horowitz, 1985:59). Millet-etnisitenin kaynağı da bu tarz bir akrabalık ilişkisi ve yakınlıktır bu yakınlık birey tarafından seçim yapılabilir bir yakınlık değildir içine doğulmuştur ve bu çerçevede edinilen kimlik, "yemek yeme, konuşma, koku alma, cinsellik kadar doğal bir parçadır"(Özkırmılı, 2013:82). Yaklaşımı benimseyen araştırmacılarda milletin aile, konuşma ve bizzat insan vücudu gibi "doğal" bir şey olduğu üzerine yaygın bir kanı vardır (Smith, 2002:35).

Milletin hem reel hem de verili olanlar anlamında kendi doğal sınırları vardır. Günümüz modern dünyasının güçlü ve belirginleşmiş sınırlar çerçevesinde oluşmuş

milletleri, tarihin ilk dönemlerinden itibaren varolan etnik grupların gelişmiş versiyonlarıdır, benzer birim ve duyguların daha etkin ifadesidir (Smith, 2002 :34-35). Yine Smith'e göre doğalcı bakışta temel nokta şudur; kimi milletler gelip geçebilir ancak millet tarihsel bir topluluk ve kategori olarak sonsuza kadar varolacaktır (Smith, 1995 : 12).

Daha önce açıkladığımız yaklaşıma kaynaklık eden felsefi argümanları ve politik olguları da hesaba katarsak bu tarz bir anlayışın büyük ölçüde milliyetçiler tarafından benimsendiğini görmek şaşırtıcı olmayacaktır. Bu noktada tekrar Herder'e atıf vermek yerinde olacaktır; Herder'e göre millet bir bireyin rasyonel ve etik olarak potansiyelini tam olarak gösterebileceği, primordial, biricik ve teritoryal bir doğal öğedir (Hutchinson, 2005:47; Herder 1968:50–60). İnsanlık ise ancak milletlerin her birinin kendilerine atfedilmiş biricik katkılarını yaptıkları doğal bir etkileşim süreci ile tasvir edilebilir. O halde doğalcı bir anlayışla ele alındığında yalnızca insanın varoluş sürecinin doğal bir parçası değildir milletin içine doğmak ve o millette varolmak, insanlık da ancak bu etkileşimin ve milletlerin her birine atfedilmiş "biricik" (unique) öğelerin etkileşimidir. Bu biriciklik unsuru dışlama ve kendini ötekilerden ayırmalandırarak farklı bir noktaya koyma eğilimini de beraberinde taşır. Leibniz'in; Almanca'nın, Roma boyunduruğunu yıkan halkların dilinin en aslına uygun ve en saf hali olduğunu söyleyerek, Alman misyonunu modern çağın "Aryan"lığının anası olma noktasına koyması (bkz Hutchinson, 2005:49) ve Almanlara rasyonalleşme ile çılgınlaşmış bir Avrupa'nın bedel ödeyerek kurtarıcısı olma misyonunu yüklemesi bu tarz bir biricikliğe duyulan inançla ilişkili olarak değerlendirilebilir.

Bu tarz doğalcı ve bir ölçüde nedensellikten uzaklaşan bir algı içerisinde çerçevelenen yaklaşımın aşırı olarak görülebilecek en temel yanı doğurduğu sonuçlar olarak ifade edilebilir. Bir şey "doğal" olunca "dogmatik" olmaya meyilli hale gelmekte ve sorgulanmaksızın kabul beraberinde gelen bir özellik gibi durmaktadır. Yaklaşımın doğalcı ifadesi, salt olarak ilk çağlardan beri varolan bir millet anlayışının ötesindedir. Yukarıda kısaca örneklerini vermiş olduğumuz durumların içerisinde millete-etnisiteye yüklenen misyonlar baştan ötekileştirme ve dışlamaya meyilli bir yapıyı ortaya koyar. Bu dışlama durumu doğal düzenin bir gereğidir,

kendilerini temel özellikleri, misyonları çerçevesinde güçlü bir birliktelik içinde algılarlar ve gruplar kendilerinden olmayana dışlama eğilimi taşırlar (akt.Özkırmılı, 2013 :83). Bu dışlama kendi misyonlarına duyulan inancın bir göstergesidir. Oysa geçmişten günümüze bir çok örnek göstermiştir ki tarihsel süreç içerisinde bu tarz bir misyondan bahsetmenin zorluğu bir kaç örnek incelendiğinde dahi açıkça görülebilecektir; bu anlamda Yunanlılar bize iyi bir fikir verebilir. Yunanlılara-Yunan Milleti'ne-Yunanistan'a yüklenen tarihsel bir misyonu düşünecek olursak, Antik Çağlardan günümüze kadar uzanan bir felsefi temele ve düşünce dünyasına yön veren Platon, Aristo, Atina Demokrasisi gibi kavramlarla akıllarda kalan Antik Yunan'ın sofistike misyonunu mu, kolonicilikle ve Büyük İskender'in fetihleri ile farklı kültürleri kaynaştırıp meczeden dünya medeniyetine yön veren Hellenik Yunan Kültürü'nümü, Roma İmparatorluğu'nun devamı niteliği taşıyan Ortodoks Hristiyanlığın hamisi, en büyük eserlerinin üreticisi ve bugünkü şeklini veren Bizans Misyonu'nu yoksa günümüzde Avrupa'nın gelişme sürecindeki ülkelerinden biri olan Yunanistan'ın misyonu mu bu millete atfedilmiş tarihi ve doğal bir misyondur? Ya da günümüz Yunanistan'ı bunlardan birini seçerek, birinin doğruluğuna itikat ederek o yolda mı ilerlemelidir? Tarihsel süreç içerisinde yaşanan etnik ve milliyetçi hareketler göstermiştir ki az önce sıraladığımız durumlardan herhangi biri tekrar gündeme gelerek karşımıza kuvvetle çıkabilir ancak hali hazırda hangisinin gerçek misyon olduğu ya da böyle bir misyonun olup olmadığı sorusu müphemliğini koruyacaktır.

Primordializm içerisinde yer alan doğalcı yaklaşım, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere milletlerin tarihini olabildiği kadar eskiye götürmesinin yanısıra temeline milletlerin doğal oluşunu, tarihsel süreç içerisinde yaratılmamış, oluşturulmamış, bir kavram olduğu vurgusunu koyar. Bu noktada bir ayrıma gitmek zorunluluğu vardır primordialist düşüncüyü benimseyen araştırmacıların tümünde bu konuda bir uzlaşım yoktur hatta küçük bir kısmının bu bakış açısına sahip olduğu ifade edilebilir. Milletlerin, tarihin eski dönemlerinden beri var olduğunu kabul etmek ya da kökenini tarihsel geçmişte aramak, milletlerin doğallığına inanmayı gerektirmemektedir.

Bu çerçevede aşırı olarak değerlendirilebilecek olan doğalcılığın yanısıra, Smith bir başka ayrıma gitmektedir. Bu ayrımda Smith farklılığı vurgulayabilmek

adına, yalnızca primordializmi değil kendisinin perennialism adını vermiş olduğu yaklaşımı da vurgulamaktadır. Perennialism özünde doğalcı yaklaşımı hariç tutarsak primordializmden çok ayrılanamayan bir bakış açısıdır. Bu nedenle farklılığın daha net ortaya konulması amacıyla Perennialism doğalcı yaklaşımın altında ele alınacak ve anahatlarıyla ifade edilmeye çalışılacaktır.

1.2.1.2. Perennialist Yaklaşım ve Milletlerin Tarihselliği

Primordialist yaklaşımdan büyük farklılık göstermeyen perennialism temelde doğalcılık anlayışına karşıdır. Ortaya koyduğu argümanlarda daha önce ifade etmiş olduğumuz dil, kan bağı, toprak vs gibi ayrımları reddetmeyen anlayış milletlerin doğal olduğu fikrinin karşısında yer alır. Yaklaşımına göre milletler eskidir, eski çağlardan beri vardır, devamlılıklarını sürdürürler, bahsi geçen temel özellikleri taşırlar ancak tarihin başlangıç anından itibaren olmak zorunda değildirler. Perennialism-Primordialism ayrımını bu noktada yapan kişi Anthony Smith'tir ancak kendisinden sonra bir çok araştırmacı tarafından da kullanılmıştır.

Bu noktada Smith'in ortaya koyduğu perennialism kavramının anlamına değinmek gereklidir; "perennialism" kelime anlamı olarak "daimi olan", "süre giden", "tekerrür eden", "mütemadi" anlamlarını taşımakta ve Türkçe'ye bu şekilde çevrilmektedir. Kelimeyi kavramsallaştıran Smith'in Türkçe'ye yapılan çevirilerinde perennialism; eski tarihli basımlarda olduğu gibi bırakılmış ve çevrilmemiştir ancak 2013 tarihli "Milliyetçilik; Kuram, İdeoloji, Tarih" kitabında Ümit Hüsrev Yolsal tarafından "daimicilik" olarak çevrilmiştir. Özkırımlı ise "süreklilikçi" olarak çevrilebileceğini ifade etmekle beraber Smith'in yapmış olduğu milletlerin kökeninin "eskiye dayanma" vurgusunu önplana çıkartarak "eski zamanda olan ya da eski zamandan kalan" manasındaki "eskilcilik" kelimesini kullanmıştır (Özkırımlı, 2013: 85). Ancak kanaatimizce Smith'in vurgusu yalnızca milletin eski çağlardan beri varolan bir olgu olarak kabullenilmesine yönelik değildir.

Smith kavramı tanımlarken, yaklaşımı sınırlandırma noktasında milletlerin eski çağlarda varolup olmadıklarını tartışmakla beraber günümüz milletlerinin, eski çağların bir devamı olup olmadığı konusuna açıklık getirmeye

çalışmaktadır. Bu nedenle Smith kavramı "eski" olandan ziyade yinelenen ve gelişebilen geleceğe aktarılabilen bir durum olarak tanımlamayı tercih eder (Smith 2013:74) . Bu sınırlandırmadan yola çıkarak çalışmamızda "daimicilik" çevirisi kabul edilecek ve kullanılacaktır. Primordializmin olduğu gibi bırakılarak, Perennializmin "daimicilik" çevirisi ile kullanılıyor olmasının nedeni, Primordializmin oldukça geniş bir alanda ve birçok araştırmacı tarafından kullanılarak anlamının genişlemesine karşın, sosyal bilimlerde özellikle bizim araştırma alanımızda "perennializmin" doğrudan doğruya Smith'le ilişkilendirilmesi ve onun fikirlerinin temel alınmasıdır.

Smith'e göre "daimicilik", primordializmin temelini oluşturan doğalcı millet anlayışıyla karıştırılmamalıdır (Smith,2013:75). Zira milletlerin eski çağlardan beri varolduğuna inanan herkes, aynı zamanda doğal olduğunu ve ilk yaratılışla beraber gelen bir unsur olduğunu da kabul etmek zorunda değildir. Bir milletin kimliği ve tarihi Rönesans ve Ortaçağ'a kadar uzanabileceği gibi daha eski tarihlere de uzanabilir veya uzanmayabilir. Kesintisiz bir tarihe sahip olabilirler, ilerleme aşamalarını, toplumsal ve kültürel birikimlerini tarihsel süreç içerisinde görebiliriz (sürekli daimicilik) (Smith 2013: 74-76). (Geçmişleri tarihsel süreç içerisinde izi sürülebilir milletler için (bkz Seton Watson 1977 2.bölüm) Bu noktada değişen tek şey milletlerin büründüğü biçimdir (yönetim biçimi, toplumsal yapı vb.) "milli öz" aynı kalır ve bu öz ortak bir dil, kültür ve tarihten mürekkeptir (Özkırımlı, 2013: 85). Milletlerin kökleri modernite öncesine değin uzanır, bugün millet olarak gördüğümüz oluşumların tümünün geçmişte kökenleri vardır, bu köken "milli öz" tarihin muhtelif zorlukları ve oyunları karşısında millet gücünü, bilincini unutabilir ancak hatırlaması her zaman mümkündür.

Minogue'un "uyuyan güzel" metaforu; daimi olan ancak uyku halindeki millet fikrini açıklamak açısından oldukça zihin açıcı ve neredeyse tüm özelliklere temas eder niteliktedir. Minogue Alman Millet'ini örnek vererek uyuyan güzelin bir prens tarafından değil onun sadık hizmetkarları tarafından uyandırıldığını söyler, Heine gibi romantik şairler kalbini attırmış, Herder ve Fichte gibi filozoflar neden bu kadar uzun süredir uyuduğunu açıklamış, Grimm kardeşler gibi filologlar dilinin güzelliğini ortaya çıkarmış, Schleiermacher gibi din adamları ona bir kutsama

vermiş, Bismarck gibi politikacılar ise yanlış sebep için doğru işin yapılmasını sağlamıştır ancak uyuyan güzel olarak başlayan hikaye bu yaratıcıların elinde Frankenstein'a dönüşmüştür (Minogue, 1967:7-8).

Minogue'un trajik biten bu metaforuna her zaman katılmak mümkün olmasa da, metafora benzeyenlerin oturtulduğu ayaklar, daimicilik anlayışının kavranması adına önem taşımaktadır. Denilebilir ki milletlerin daimi olduğuna olan inanç "milli öz"ü; dilinde, fikrinde, dininde, teritoryasında ve onu uyumak zorunda bırakan güçlerin karşısında uyandırılmayı beklemektedir. Daimi olarak uyuyabilir ancak oradadır. Daimicilik yaklaşımının, doğalcılık ile olan farklarını ortaya koymak doğalcılık yaklaşımını birçok araştırmacının redderek doğal olmasa dahi temeli geçmişe uzanan bir millet anlayışını benimsemesi açısından önemlidir. Gerçekten de neredeyse her millet bugün itibariyle kendini kadim olarak adlandırmakta kökenlerini mümkün olduğunca geçmişe dayandırmakta çaba sarfetmektedir.

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde milletin kökenine dair tarih yazımının önemi ve tarihin eskiye dayanmasının teritorya üzerinde hak iddiasında ve milletin bulunduğu bölgedeki diğer milletlerle olan ilişkilerinde bir prestij unsuru olarak ne şekilde kullanıldığına örnekler üzerinden değinilecektir. Horowitz'e göre bu tarz bir eskiye dayalı anlayış aile-etnik ilişki paralelliğinin bir başka göstergesidir. Etnik grupların büyük çoğu kendilerini "o toprağın çocukları olarak adlandırır. Kıdemlilik tıpkı aileler arası ilişkilerde olduğu gibi önemli bir nitelik taşır. Sahipliğin temel ilkesi orada ilk bulunmayla eşlenir hale gelir, bu durum ailenin büyük ve küçük kardeşleri arasındaki rekabete işaret eder (Horowitz, 1985:58) Burada açıkça primordial bağların gücü millete dayalı algıda görülmektedir ve etnisiteyi-milleti genişletilmiş bir aile olarak görmenin dışavurumudur.

Aile dendiğinde akrabalık ilişkilerinin ve kan bağı unsurunun düşünülmemesi oldukça zordur. Genişletilmiş bir akrabalık yapısı olarak görülen millet ile aile arasında kurulan anolojinin bir başka unsuru ise sıradaki Biyolojik Yaklaşım başlığında ele alınacak olan biyolojik yakınlıktır.

1.2.1.3. Milliyetçiliğin Oluşumuna Biyolojik Yaklaşım, Fiziolojinin Hakimiyeti

Biyolojik durumun doğal bir olgu olması nedeniyle zaman zaman doğalcı yaklaşımlarla birlikte anılmış olan "biyolojik yaklaşım" özünde grup ilişkileri içerisinde akrabalık bağının ve biyolojik yakınlığın önemine ehemmiyet vermekte, genişletilmiş akrabalık ilişkileri anlayışının öncelikli olarak etnisite sonrasında ise uzantısı olarak millette nasıl bir işlev gördüğünü tanımlamaya yöneliktir.

Yaklaşımın en önemli ismi olan Pierre Van den Berghe etnisite ilişkilerinde geniş bir bakış açısı sağlamak amacıyla yola çıktığını ifade ederek insan davranışlarının birbirinden farklı fakat ilişkili 3 kategoride incelenmesi gerektiğini savunmuştur . Bu kategoriler genetik, ekoloji ve kültürdür (Van den Berghe 1987: 5). Berghe'nin yola çıktığı ön kabul, her birimizin bir organizma olduğu ve doğal seleksiyon ile evrildiğimiz ve günümüz koşullarında var olduğumuz konuma geldiğimizdir. Kültürün günümüzde biyolojik evrimin önüne geçerek, devinimi yaratan unsur olarak kabul edilmesine karşı çıkan Berghe, kültürün biyolojik altyapı üzerine inşa edilen bir kavram olduğunu vurgular (Van den Berghe 1987: 5-6). Ancak kültürel evrimin, biyolojik evrimden daha hızlı olduğunu ifade eden Berghe, kültürün hızla aktarılabilir, değiştirilebilir ve yeniden biçim kazanır olmasının biyolojik evrimden farklı olan yanı olduğuna ancak yine de biyolojik evrimin toplumsal davranışta reddedilemeyeceğine vurgu yapar. Ona göre, anlam kurma, sembolik ilişkiler geliştirebilme gibi kültürel özellikler biyolojik evrimin doğal bir sonucudur. Bu bağlamda grup içi insan ilişkilerini düzenleyen öncelikli 3 kategori vardır, bunlar akrabalık, mütakabiliyet ve baskı (zorlamadır) (Van den Berghe 1987: 6-11).

İnsanı sosyalleşme becerisi büyük oranda gelişmiş, kültür denen kavramı yaratmış doğanın parçası bir sosyal hayvan olarak gören Berghe tıpkı hayvanların tehlikelere karşı bir arada bulunması, avcılardan korunmak için birlikte hareket etmesi gibi bir arada yaşadığını ve benzerleri ile birlikte, kendi gibi olmayana karşı ortaklık kurarak sosyalleştiğini ifade eder. Kendi gibi olanlarla birlikte olmasında genetik aktarımın rolü vardır. Yaklaşımın temelinde üreme-çoğalma güdüsü vardır ve insan yakın oldukları ile birlikte gen havuzunu genişletme arzusu içerisindedir. Bu

tür bir üreme ve gen havuzunu genişletme işinde kendine yakın olanı seçmek genlerine işlemiş belirlenimci bir mekanizmadır. İnsanlar kendilerine yakın olanları hısım/akrabaları başarılı üreme için seçer çünkü onlar bilinen, yakın olan ve güvenilir olanlardır (geniş bilgi için bkz Van den Berghe: 1987 I. Bölüm).

Grubun güvenli olarak etki alanı olan bu havuzu genişletebilmesi için benzerleri ile buluşması gerekir, bunun temelinde ise birbirlerini tanımaları yatar. Smith'e göre kültürel grubun geniş bir soy gurubu olarak algılandığı bu yaklaşımda, kültürel simgeler biyolojik benzerliğin işareti olarak algılanır (dil, din, renk vb)(Smith 2013:77) Van den Berghe'ye son derece ussal bir strateji olan bu süreç kültürel evrimin bir sonucu olarak benzeşen kültürel öğeler; söylenceler, mitler gibi tanıdık rehberler aracılığı ile gerçekleşir, bu öğeler grubun üyelerinin birbirini tanımalarını sağlayan kökenler "etnik kökenlerdir". Bu nedenle insanlar etnik gruplarına-milletlerine karşı bu denli güçlü duygular beslerler (akt Özkırımlı, 2013 s:88).

Az önce saymış olduğumuz üç kategoriden akrabalık bağınu bu şekilde sağlayan grup üyelerinin, mütakabiliyet çerçevesinde karşılıklı yarar sağlamak maksatlı işbirliği yapmaları ortak hareket etmeleri gerekir (reciprocity) son olarak ise grubun üyeleri kendi aralarında veya başka gruplara karşı tek yönlü bir çıkar amacı ile zor kullanabilir baskı uygulayabilir(coercion). Bu aşamalar/özellikler aslında bir aile içi deneyiminin genişletilmiş halidir Berghe'ye göre ve akrabalık içi ilişkilerde mütakabiliyet ve akrabacılık ne kadar yoğun olsa da diğer gruplara karşı zor kullanma o derece yoğundur. Aynı akrabalık ve mütakabiliyet ilkeleri çerçevesinde kenetlenmiş farklı gruplar arasında karşılıklılık ve uzlaşma kısa süreli olur ve nadiren sürer ancak karşımıza çıkan temel etkileşim zor kullanma ve mücadeledir. Bu noktada denilebilir ki, bu bütünleşmenin ve benzeşme arzusunun temel nedeni gelecekte diğer benzeşmeyenlerle yaşanacak mücadelede güç kazanma çabasıdır. "Grup içinden birine gelen tehdit aileye gelen tehdittir ve güçlü bir karşılık bulur" (Horowitz,1985: 64).

Biyolojik yaklaşım, sosyal bilimlerin merkezine, evrimsel süreç-biyolojik aktarım gibi doğa bilimlerinden aktarılmış kavramları koyması sebebiyle konuyu

anlamaya yönelik bir çabadan ziyade milletlere bölünmüş dünyayı anlamlandırma çabası gibi görülmektedir. Bir dünya haritası açılıp bakıldığında veya hayal edildiğinde, milletleri temsil ettiği iddia edilen devletlerden oluşturulmuş bir küresel düzenin karşısında, bilimselliğin temel ilkelerinden olan "nedensellik" çerçevesinde, evrensel bir neden koyma çabası gibi durmaktadır. Ancak günümüzde doğa bilimlerinde dahi yalnızca biyolojik ve çevresel faktörlerin, insan yaşamını ve gelişimini etkilemediği, toplumsal gelişmelerin de fiziksel değişime etki ettiği tartışılmaktadır. Yaklaşımın kendisi de altyapıya biyolojik yakınlıkları koymasına karşın kültür kavramı kendine güçlü bir yer bulmuştur ancak kanaatimizce belirlenimci olmaktan öteye gidemeyecek bir biçimde altyapıya biyolojik özellikler konulmuştur. Yaklaşımın göre kültür tıpkı biyolojik varlık gibi evrimleşir. Benzerlikler oluşturur ve yakınlıklar kurar. Ancak kültür kavramının biyolojik yaklaşımda olduğu gibi evrimsel sürecin bir parçası gibi görülmediği, hatta biyolojik yakınlığın neredeyse hiç dikkate almadığı ve temele kültürü taşıyan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde milletin oluşumunda merkeze kültürü koyan bu yaklaşımlar ele alınacaktır.

1.2.1.4. Milliyetçiliğin Oluşumuna Kültürel Yaklaşım, "Verili" Olana İnanç

Kültürel primordializm adı verilen yaklaşım etnisitenin-milletin kültürel bir ortaklık üzerinden varolduğunu ifade etmektedir. Doğalcılığın savunulmasının güçlüğü ve kesin olarak belirlenmesi imkansız olan kan bağlarının egemenliğindeki biyolojik perspektife koşut olarak grubun bireyleri arasındaki dayanışmanın temelini kültürel benzerlikler olduğuna duyulan "inanç" çerçevesinde pekişen yaklaşım, belirlenimcilik faktörünü ortadan kaldırır. Bilinç ve kısmen tercihe dayalı bir yaklaşımı ön plana çıkartır. Millete ve milliyete dair araştırmacıların bakış açılarında ortaya çıkan farklılıklar, öncüllerinin fikirlerinin yorumlanmasında ve kavramlar ile yaklaşımlara kaynaklık eden fikirlerin sınıflandırılmasında da farklılıklara neden olmaktadır. Bunun iyi örneklerinden biri kültürel yaklaşım çerçevesinde görülebilir.

Shils ve Geertz kimi araştırmacılar tarafından doğalcılığa ilişkin fikirlerin tımtırlıklı hale getirilmesinde atıf niteliği taşırken, doğalcılığı reddeden kültürel primordializmde de Shils ve Geertz'in ön plana çıktığı görülmektedir. Kanımızca Shils'in fikirlerinin ve primordial bağlara olan yaklaşımının kültürel primordializm çerçevesinde değerlendirilmesi g olmakla birlikte, Geertz'in tam da bu noktada önemli hale geldiğini söylemek mümkündür. Geertz'e göre "given" verili olanlar doğuştan gelip gelmediği belli olmayan olgulardır, bu olgular dil, din ve kan bağıdır ancak zkırmımlı'nın da ifade ettiği gibi Geertz hiç bir çalışmasında dil, din ve kan bağının ilk olma niteliği taşıdığını, herşeyden önce geldiğini, hiçbir şeyden tremediğini ifade etmez (Özkırmımlı, 2013: 90, zkırmımlı bu noktada Geertz'in anlaşılamaz ve anlatılamaz ifadesini kullanmadığını, bu yönde bir değerlendirmeyi asla yapmadığını söylemektedir ancak bizatihi Geertz tarafından bu bağlar "unaccountable" "garip", "nedeni anlaşılamayan", "olağan üstü" olarak ifade edilmektedir. (Geertz, 1973:259)

Geertz bu olguların konumunu yeni devletlerin kurulum sürecini ve bu ülkelerdeki milliyetçilik anlayışlarını değerlendirirken şöyle ifade etmiştir. Ona göre yeni devletlerin halklarının millet olma sürecinde birbirine bağımlı ve ilişkili ancak bir o kadar da ayrı iki unsur yatar bu unsurlardan ilki bir kimlik edinme çabasının ürünüdür. Burada amaç fark edilmektir, bu dünyadan birisi olma durumudur. Diğeri ise uygulamaya yöneliktir; bu unsur halkın daha müreffeh yaşaması, dünya sahnesinde daha büyük bir rol oynaması, diğer uluslar üzerinde etki yaratabilmesidir (Geertz, 1973:288).

Bu noktada bu yeni devletler açısından, "hissedilen verili öğeler" nemli bir gerginlik unsuru taşır çünkü halklarının benlik duygusunun büyük bölümü kan, ırk, dil, bölge ya da geleneğin mutlak gerçekliklerine bağlı kalmayı sürdürmekte ancak içinde bulunulan yüzyılda (20.yy kastedilmekte) kolektif amaçların gerçekleşmesi için egemen devletin pozitif bir gere olarak önemi artmaktadır(Geertz, 1973:288). Kendilerine ait bildik ve tanıdaık öğeler olan "verili" kavramları bir kenara atmak, tanınmayı yitirme riskini göze almaktır çünkü yeni devletlerin etnik köken dil ve ırk açısından çeşitlilik göstermesi bu tanınmanın kaybı ihtimalini de göz önüne getirir. Ancak aynı şekilde bu topluluğun yeleri daha iyi şartlara kavuşabilmek, toplumsal

reform ve maddesel ilerleme sağlayabilmek için; makul düzeylerde geniş, bağımsız, iyi düzenlenmiş bir siyasal örgütlenme içinde yer almanın önemini kavramıştır. Bu durum yukarıda bahsedilen ikilemi yaratmaktadır. Ancak, primordial hisler etkili olmakta gücü toplumdaki topluma ve bireyden bireye değişmekle birlikte doğal bir yakınlık hissi oluşturarak neredeyse tüm zamanlarda bütünleşmeyi sağlayan bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Modern toplum yapısında bu tarz bağların yükselişi her ne kadar istenmese de vuku bulmuştur ve bulmaya devam etmektedir (Geertz, 1973:288-290).

Geertz'e göre yeni devletlerde; sınıf, parti, iş, sendika, meslek vb gibi konularda örgütlenme ve bağlar bulunmaktadır ancak bu bağlar asla ulus olabilmek için ve kendi ayakları üzerinde durabilmek için yeterli birimler olarak kabul edilmezler. Zaman zaman amaçları çakışabilmekle veya her zaman ortak bir amaca hizmet etmemekle birlikte yeni kurulan devletin varlığını tehlikeye düşürecek şekilde çatışma yaratan ve milleti etrafında kristalize eden unsurlar şu şekilde sıralanabilir:(Geertz, 1973:292-293)

Varsayılan Kan Bağları: Bu bağda tanımlayıcı unsur varsayılan sözde akrabalıktır (quasi-kinship), bu akrabalık bağları sözdendir çünkü en inanmış gruplar için bile biyolojik gerçek ve kanıtlanabilir akrabalık bağları taşıdığı önemden daha fazlasına sahip olduğunun ileri sürülebilmesi için oldukça küçüktür.

Irk: Irk, varsayılan akrabalığa benzer ancak, burada söz konusu olan ortak soydan ziyade, başta ten rengi olmak üzere, yüz biçimi, saç tipi, duruş gibi soytürel (fenotipik) özelliklerdir.

Dil: Dilin çoğu zaman millet oluşumunun temel argümanı olarak tanınması sebebiyle, her zaman olmamakla beraber dilsel çeşitliliğin sık sık bir çatışma unsuru olarak karşımıza çıktığı görülebilir. Aynı şekilde tek dilli toplulukların istikrarlı, çok dilli devletlerin ise daha istikrarsız olduğu görüşü dikkate değerdir.

Bölge: Hemen her millet ve her yerde önemli bir faktör olmasına karşın, bölge kavramı özellikle belirgin coğrafi özellikler sergileyen yerlerde daha etkili olmaktadır (toplulukları bölen sıradağlar, takım adalar, boğazlar gibi)

Din: Dinsel bağlılıklar işleyişi açısından oldukça önemli özellikler taşımakla beraber bölünme ve bir arada olma konusunda da önem teşkil ederler. (Geertz Hindistan örneğini vermektedir)

Gelenek: Gelenek bir üstünlük, birbirini tanıma, birliği sağlama ve gevşeme noktasında etkin olabilir. Bir grup kendisini çok kültürlü bir topluluk içerisinde uygar ilan ederek diğerlerinin ona uymasını talep edebilir ve ya farklı kültürlerin kabullenilmemesi durumunda, millete dair temel gevşek kalabilir.

Geertz bu noktada çatışma yaratabilecek ve birliktelik sağlayabilecek unsurları bir arada serimlemektedir ancak dikkatle incelendiğinde bu kavramların daha önce de bahsettiğimiz gibi belirlenimci gücünden değil aksine bu kavramlara olan inancın işlevlerinden ve olası sonuçlarından bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu kavramların gücü kendinde değil bu kavramlar etrafından örgütlenen ve bütünleşen insanlardan gelmektedir(Smith 2013:79). Dolayısıyla kültürel primordializmde ön plana çıkartılan unsur etnik bağlılıklar çerçevesinde bireyleri, etnik topluluğu ya da milleti diğerlerinden ayıran din, dil, ırk, kültür gibi onu özgül kılan niteliklerdir. Bu inanç bahsi geçen öğelerin birlikteliğini güçlendirmekle kalmamakta aynı zamanda bazen çatışmalara neden olabilmekte, bir tür öz oluşturmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde açıklamış olduğumuz primordialist yaklaşımdan sonra kuramsal olarak belki de tam karşısına koyabileceğimiz, milletleri 18.yy sonrasının fiktif unsurları olarak nitelendiren araçsalci/modernist yaklaşıma geçmek anlamlı olacaktır. Araçsalci/modernist yaklaşım primordialist yaklaşımın tam anlamıyla ve nitelikli bir eleştirisini içermekle beraber, kuramsal perspektiften bakıldığında tam karşı tarafta bulunmakta, Primordial bağlara atfedilen önemin aksine milleti oluşturan unsurların 18.yy sonrası gelişmeleriyle ne şekilde biçimlenerek, primordial bağlardan daha güçlü olabilecek unsurlar haline geldiğini tartışmaktadır.

1.2.1.5. Primordialist Yaklaşımın Eleştirisi

Primordializm, etnisite-milletlerin kökeni ve milliyetçilik kavramlarına yönelik yaklaşımları nedeniyle her daim eleştiriye tabi tutulmuş bir bakış açısıdır. Açıkçası bu eleştirilerin temelini Van den Berghe'nin kuramsal bir çözümleme noktasına yaklaşan ve primordial bağlar ile biyolojik yaklaşımlar arasında ilişki kuran bakış açısı hariç bünyesinde kuramsal bir yaklaşım barındırdığına söylemek de güçtür. Ancak bir kuramsal yaklaşımın bulunmaması bir yana Primordial bağlara yönelik eleştiriler zaman zaman aşırıya kaçsa da, ilk bakışta dahi karşımıza çıkan yanıtlanması güç sorular yaklaşıma yönelmektedir.

Bu anlamda sorulması gereken ilk soru belki de yaklaşımın içerisinde bulunan ve merkeze aldığı verilerin değişmezliğine yapılan vurgudur. Primordial yaklaşımların merkeze koymuş olduğu aile bağları, kan bağına dayalı yakınlık, kültürel yakınlık gibi kavramlardan mütevellit birbirine duyulan bağlılık hissi; kabul edilmesi gerekir ki her zaman aynı işlevleri görmemiştir. Özellikle son bir kaç yüzyıl içerisinde yaşanan gelişmeler ışığında yalnızca aile kavramını değerlendirecek dahi olsak, bu konuda yapılan sosyolojik araştırmaların yaratmış olduğu bir hayli geniş bireysel olarak taranması neredeyse imkansız bir külliyat karşımıza çıkacaktır. Zira tarıma dayalı toplum yapısından, merkez ve çevrenin birbirine yakınlaştığı, kırsal nüfusun azalarak, geniş ailelerden çekirdek ailelere dönüşen yapı dikkate alındığında. Küçük kırsal bir köyde neredeyse tümü birbirine yakın veya uzak akrabalık ilişkileri ile bağlı sosyal gruplardan, neredeyse birbirini hiç tanımayan, yalnızca yakın çevresi ile güçlü etkileşimde bulunan kentli aile yapısına geçişle birlikte aile arası bağlar geçtiğimiz yüzyıllarda olduğu gibi kalmış olabilir mi? Bu sorunun yanıtı elbette ki açıktır aynı kalmamıştır. İnsanlar hala ailelerine, sevgi beslerler ancak fizyolojik ve sosyolojik olarak kısmen aynı şekilde oluşan (üreme, birlikte yaşama, geçim sağlama) aile hayatlarının, her ülkede, her millette, her toplumsal yapıda aynı biçimde işlediğini söylemek mümkün müdür? Bu bağlar günümüzde bir insan ömrünün vefa ettiği süre içerisinde dahi değişebilmekte, zaman zaman ekonomik örüntülerin, zaman zamansa bunlara bağlı toplumsal değişimlerin itici gücüyle hızlı bir devinime uğramakta, etnik kimliğe temel teşkil eden öğeler toplumsal ilişkiler

çerçevesinde yeniden yapılanarak, yeni biçimlere kavuşmaktadır(Özkırımlı, 2013:92).

Bu tartışmayı yalnızca aile çerçevesinde tutmayıp genişletirsek ve din, dil gibi kavramları da dahil edersek karşımıza çıkan manzara çok da farklı olmayacaktır. En basit anlamda bakacak olursak reformistlerin Hristiyan geleneğini dönüştürüşü, son yıllarda ise radikal İslam'ın yükselerek nasıl biçim değiştirdiği ve dine dayalı yapıları nasıl yeniden şekillendirdiği ortadadır. Etkilerini kaybettikleri iddiasında bulunmak asla düşünülemez gibi değişmeden aynı kaldıkları ya da yaklaşımda iddia edildiği gibi asla tarif edilemeyecek mistik bir bağla bağlanıldıkları düşünmek de oldukça zordur. Bir örnek vermek gerekirse; Brass, "Ethnicity and Nationalism" kitabında "Güney Asya'da Hindu ve Müslüman Kimliklerinin Sembolleri" isimli başlık altında, hukuki yapıdan, dilsel özelliklere bu iki grubu incelemiş ve başka bölgelerdeki müslüman gruplar ile, aynı grupta sömürgecilik öncesi ve sonrası görülen farkları ve değişimleri irdelemiştir (Brass; 1991:75-102). Çoğunluklar kutsal bir metnin etrafında biçimlenen ve dogmatik kökene dayanan böyle bir bağın dahi uğradığı değişim gözönünde bulundurulduğunda, bu bağlılıkların verili ya da ilk olma niteliği sorgulamaya açık olacaktır.

Dil boyutunu tartışmaya açacak olursak, modern dönem öncesi konuştuğu dilin ismini dahi bilmeme ihtimali bulunan kırsal kesim, okur yazar olmayan bireyinden, konuşulan dil üzerinden politikaların yürütüldüğü çağımıza gelindiğinde, aynı dilin farklı diyalektleri üzerinden ortaya çıkan mücadeleler (Kenya örneği) düşünüldüğünde, İskandinav yarımadasında sonradan oluşturulan diller (Fince gibi) dikkate alındığında görülecektir ki dile dayalı bu denli bir ilk bağlılığın değişmezliği oldukça güç bir unsur olarak karşımıza çıkacaktır. Kaldı ki, günümüzden 50 yıl öncesine gidildiğinde hatta, kuşak farkı yaşandığında bile çağımız iletişim teknolojilerinin de etkisiyle dile duyulan bağlılık farklılık göstermekte, anadile duyulduğu düşünülen samimiyetli duygusallığın yerini popüler kültürün yıkıcı gücü ile birleşen hakim dile yakınlık ve yatkınlık önplana çıkmaktadır.

Tüm bu örnekler dikkate alındığında bahsi geçen bağlılıkların, etkisiz olduğunu söylemek mümkün değilse bile yaklaşımın içerisinde ele alındığı biçimiyle

primordial bir bağıın hali hazırda değişmeksizin tekerrür ettiğini iddia etmekte güçleşmektedir.

Primordial yaklaşıma yönelik bir başka iddia da, daha önce Minogue'un kurmuş olduğu "uyuyan güzel" metaforundan yola çıkan ve her milletin aslında ezelden beri varolduğu ancak onu uyandıracak sadık milliyetçi hizmetkarların dokunuşunu beklediği varsayımdır. Bu varsayım metaforik olarak değerlendirildiğinde kulağa hoş gelen kimi zaman da bazı örneklerle rahatça desteklenen bir bakış açısidir ancak yaklaşım kendi içerisinde bir tutarsızlık yaşar. Günümüzde iki yüzü aşkın, bir millet çerçevesinde şekillenmiş ulus devlet varken, çok daha fazla etnik topluluk, millet vardır. İçinde yaşadığımız çağda bir çoğu bırakın bir ülke talebini bir millet olduklarının farkına varma arzusunu bile dile getirmezken, bir kısmı ise bağımsızlık talebi ile siyaset arenasında yer almaktadır. O halde nasıl olurda böyle bir öz kimi milletlerde varken kimilerinde olmaz. Gellner'in de ifade ettiği gibi neden bir kalk borusuyla harekete geçebilecek önemli çalkantılardan yoksundurlar (Gellner :1992, 92)

Primordial yaklaşımlara yöneltlen ve belki de milletin oluşumuna yönelik tartışmaların merkez noktasındaki yerini hiç kaybetmeyen konu ise, milletlerin kronolojik olarak doğuşunun hangi tarihe yerleştirileceği hususundaki tartışmadır. Primordializme göre ezelden beri varolan milletler, araştırmacıların çok önemli bir kısmınca modern çağın bir "icadı" olarak görülürler. Gerçekten de kısa bir bakışla Pers ordularına birlik olup direnen Yunanlılar'ın özünde birleşmiş şehirler olduğu ve o tarihte şehrin vatandaşı olmanın şehirde ikamet eden özgür birey olmayla sınırlı olduğu görülecektir (Smith 2002:78-79, 94-95). Bizans İmparatorluğu Latinlerin ve başka milletlerden olanların da sıklıkla görev aldığı bir yapıdayken, Osmanlı İmparatorluğu'nun bugün birçok etnik çatışmanın merkezi olan grupları yönetim kadroları ve ülke sistemi içinde kaynaştırdığı görülebilir (Özkırımlı, 2013: 98).

Bütün bu faktörler gözönünde bulundurulduğunda primordial yaklaşımların, bu alana ait çalışmalarda neden gözden düştüğünü anlamak güç olmayacağı gibi haklı tarafları görülebilecektir. Yapısındaki birincillik, başatlık ve duygusallık gibi kavramların ön plana çıkartılışı belki hali hazırda kimi duyguları etkileyen milliyetçi

söylemleri etkileyebilir, ancak işlevsel oluşu ve rasyonel olarak açıklanamayan bağlara bu denli önem veriş bir çözümleme yapmayı çok zor hale getirmektedir. Ancak önemsememek ve gözden kaçırmak yaklaşımı, yarattığı etkiler ve milliyetçi söyleme yaptığı katkılar açısından küçümsemek olacaktır.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında Primordial yaklaşımlarla neredeyse taban tabana zıt olarak adlandırılabilir modernist/araçsalcı yaklaşımlara yer verilecek. Zaman zaman primordialist yaklaşımların neden karşısında durdukları ve alternatif olma noktasında ne sundukları ifade edilmeye çalışılacaktır. Birbirine karşıt bu iki yaklaşımın ard arda sunulması kanımızca yaklaşımların ve paradigmaların belli bir ritim içerisinde aktarılmasına yardımcı olacak ve kuramsal yaklaşımların genel yapısının daha rahat algılanması açısından faydalı olacaktır.

1.3. ETNİSİTE ve MİLLİYETÇİLİĞE YÖNELİK MODERNİST YAKLAŞIMLAR

Millet-Etnisite ve milliyetçilik ideolojisine dair kuramsal yaklaşımları değerlendirdiğimizde, son elli yıldır en hakim konumdaki paradigmanın modernist bakış açısı olduğu görülebilir. Bakış açısının bu denli etkin olmasında temel etken içerisinde yaşamakta olduğumuz çağın temel yapıtaşlarını oluşturan modernleşme ve aydınlanma hareketinin temel unsurlarını ve ideoloji kavramını, bakış açılarının merkez noktasına almış olmalarıdır.

Genel olarak böyle özetlenebilecek yaklaşım esasında, bu alandaki araştırmalar içerisinde en çok sayıda farklılığı, en fazla karşıtlığı içeren çözümleme ve kuramsal perspektifleri bünyesinde barındırır. Bu bölüm çerçevesinde anlatılacağı üzere farklı araştırmacılar modernite ve aydınlanma ile birlikte gelen olgulardan birini (Kitle İletişimi, endüstrileşme, Sınıf kavramı v.b) merkeze yerleştirmiş, modernitenin diğer unsurları ve modern devlet yapısı ile olan ilişkilerini olabilecek en kapsamlı şekilde açıklamaya çalışmıştır.

Bu düzlemde bakıldığında çözümlenmeler her ne kadar millet kavramını ve onu oluşturan temel saikleri açıklama çerçevesinde şekillenmiş olsa da, modern toplumu

ve onun yapısını çözümlmeye çalışan büyük kuramcılardan önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Marks, Weber, Tönnies, Durkheim ve daha bir çok sosyal bilimcinin kuramsal perspektifinde kullandığı temel yöntemler zaman zaman devşirilerek, zaman zamansa bu kuramsal çerçevede yapılan çözümlmelerin milletlerin oluşumu üzerindeki etkileri analiz edilerek farklı yaklaşımlar üretilmiştir.

Bu nedendir ki, modernist araştırmacıların çalışmaları incelendiğinde milleti birbirine bağlayan duygusal ve kültürel koşullardan ziyade onları oluşturduğuna inanılan modern toplum yapısına ait olguların irdelenişi göze çarpmaktadır. Modernist araştırmacıların jargonunda sınıf, ussallık, dayanışma, endüstrileşme, kapitalizm gibi olguların sıklıkla kendine yer bulduğu görülebilecektir.

Yöntem anlamında da, modernist çalışmalar kapsamında karşılaştırmalı tarih, ekonomik çözümlleme, materyalist yaklaşım, altyapı-üstyapı ilişkilerinin endüstrileşme çerçevesinde irdelenmesi, görülmektedir. Kavramların modernite ile olan ilişkisi sorgulandığında ise yaklaşımı oluşturan araştırmacıların analizleri çeşitlilik gösterse de, odak noktalarının benzerliği kolaylıkla kavranabilir

O halde yaklaşımın bütününün milletlerin-etnisitenin varlığını ve milliyetçiliği modern çağlarda aradığı açıktır. Modernistlerin görüşünü belirginleştiren nokta şudur; modernist bakış açısında söz konusu olan milletlerin-ethnienin veya milliyetçiliğin modernizmin getirileri ya da modernist bir paradigma ile bağ kurularak incelenmesi değildir. “Millet zaten modern çağın getirilerinin bir sonucudur ve başka türlü olması da zaten mümkün değildir” (Smith, 2013:74). Bu bağlamda denilebilir ki modernist yaklaşımı benimseyen araştırmacıların algı ve analizleri farklı noktalarda olsa dahi, temelde uzlaştıkları ortak payda milletlerin ve milliyetçiliğin modern çağa ait bir olgu olduğudur (Özkırımlı, 2013: 102). Bunun dışında kalan her konuda neredeyse bir tartışma ve eleştiri ortamı hüküm sürmekte ve açıkça karşıt olan görüşler ifade edilmektedir.

Modernist araştırmacıların daha öncede belirttiğimiz üzere bu alanda hakimiyeti ve vermiş oldukları eserler o denli fazladır ki tümünü burada ortaya koymak tezin kapsamı ve çerçevesi açısından mümkün olmadığı gibi, kafa

karıştırmaktan öteye de gitmeyecektir. Ancak Özkırmılı'nın da ifade ettiği gibi yaklaşık iki yüz seneden biraz fazla bir zamandır ulus-devletlere sahnelik yapmakta olan dünya (Özkırmılı: 2008;15 AB ilişkileri) ve ulus-devletin Fransız İhtilali sonrasında bir icadı olarak her anlamda modern bir olgu olduğu düşünüldüğünde modernist yaklaşımları iyi etüt etmek gerekmektedir. Ancak her biri kendi kuramsal perspektifini üretmiş olan, belki biraz ileriye gidersek, her biri kendi kuramını oluşturmuş olan araştırmacıların her birine burada yer vermek imkansızdır. Bu nedenle çalışmamız çerçevesinde Smith, Glazer ve Moynihan, Breuilly, Özkırmılı gibi yazarların da sıklıkla başvurdukları şekilde, az önce ifade ettiğimiz kavramları belirgin bir biçimde merkeze alan benzer perspektife sahip araştırmacıların, analiz yöntemleri üzerinden bir sınıflandırmaya gidilecektir.

Bu tarz bir anlatımda da ciddi anlamda farklılıklar görülebilecek olmasına karşın, en makul sınıflandırmalar Özkırmılı ve Smith'ten gelmiştir. Smith modernist yaklaşımları: "toplumsal-iktisadi, toplumsal-kültürel, siyasi, ideolojik, inşacı" gibi kategorilere ayırmaktadır. (Smith, 2013:72-73) Breuilly "bilinçte dönüşüm, toplumsal dönüşüm, siyasi modernleşme"(Breuilly 1993) ayrımını yeğlerken Özkırmılı "ekonomik dönüşüm, siyasi dönüşüm ve kültürel dönüşüm"(Özkırmılı: 2013, 103) kategorilerini kullanır. Doğrusu bu kategorilerin birbirinden ayrıldığı sınırlar adı anılan her araştırmacı için "istim üstü" olma niteliği taşımaktadır. Nedenleri ise basittir ne bu kadar kolay birbirinden ayrılabilirler ne de modern dünyanın karmaşık yapısı böyle bir ayrılanmaya kolayca müsaade edebilir. Araştırmacılar da bu noktada gelebilecek eleştirilere karşı bu ayrılandırmanın indirgemeci olduğunu kabul etmektedir ancak az önce de bahsettiğimiz üzere anlatım açısından zorunluluk teşkil ettiği bir gerçektir.

Bizim çalışmamızın, bu kuramsal perspektiflerin bir serimlemesi olmaması sebebiyle yeni bir sınıflandırma yapma gayretine girişilmemiştir. Smith'in yapmış olduğu sınıflandırmada açıkçası yaklaşımlar birbirine çok yakın bir noktada durmakta araştırmacıları böyle bir ayrımla ifade etmek kolay olmamaktadır (Örnek vermek gerekirse Kedourie'yi modernist yaklaşımlar içerisinde ideolojik kategorisine alan Smith, kavramın gelişim ve olgunlaşmasını muhakkak olarak ideolojik olarak nitelendiren Hobshawm'ı inşacı kategorisine koymaktadır. Buna ek olarak modernist

paradigma içerisinde yine Brass konunun ideolojik olduğuna vurgu yapmaktadır.) Bu nedenle Özkırmılı'nın yapmış olduğu ayrımlandırma daha kolay bir anlatı seçeneği sunmakta ve daha derli bir sunuş yaparak kavranmayı kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle bizim çalışmamızda da Özkırmılı'nın yapmış olduğu "ekonomik dönüşüm, siyasi dönüşüm ve kültürel dönüşüm"(Özkırmılı, 2013) sınıflandırması kullanılacaktır.

Çalışmamızın odak noktası genel bir millet veya milliyetçilik teorisine ulaşmak değildir. Bu nedenle aktaracağımız kuramsal perspektifler de millet ve milliyetçilik kavramına yönelik bakış açılarını alıntılar yerine çalışmamızın odak noktası olan ulus-devlet içerisinde yer alan farklı milletlerin veya etnik grupların uyanışı-milliyetçi hareketleri ve temsili üzerine yoğunlaşacaktır. Bu bağlamda ele alacağımız yaklaşımlardan ilki ekonomik dönüşüm çerçevesinde konuya yaklaşan kuramlar olacaktır.

1.3.1. Merkez-Çevre Farklılığı, Milliyetçiliğin Oluşumunda Ekonomik Dönüşümün Rolüne Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Sanayi Devrimi ve Aydınlanma sonrası başta Avrupa kıtası olmak üzere bütün dünyanın ekonomik bir dönüşüme uğradığı açıktır. Öncelikli olarak tarıma dayalı üretim anlayışından endüstriyel bir üretime geçilmiş kırsal nüfus azalarak kentlerde yaşayan insan sayısı artmış, toplumun farklı grupları arasında işbölümü, uzmanlaşma ve dayanışmaya dayalı bir yapıya geçilmiştir. Tarımın ticarileşmesi basit anlamda kendine yetebilen çiftçi anlayışını değiştirirken, bilimsel teknoloji artmış, makinalaşmış fabrika üretimi temele ekonomik etkinlik haline gelmiştir (Giddens, 1990). Ekonomik olarak yaşanan bu değişimin toplumsal sonuçlarının ortaya çıkacağını tahmin etmek için sosyolojik bir imgeleme ihtiyaç yoktur. Ancak tam anlamıyla bu süreci anlamlandırabilen kusursuz bir sosyolojik bakış açısı da henüz geliştirilememiştir.

Bu kısa bilgi her ne kadar modernite içerisinde yaşanan ekonomik dönüşümü anlatmaya yetersiz ve son derece detaysız olsa da kuramsal yaklaşımların kendi içerisinde de konuya ne şekilde yaklaşıp ele aldıkları tartışılacaktır. Modernizm ve

ona bağıli ekonomik dönüşüm ile milletlerin oluşum süreci ve milliyetçilik arasındaki ilişkiye dair çözümler aktarılmaya çalışılacak, çalışmamız perspektifinde değerlendirilecektir. Bu çerçevede ele alınacak ilk yaklaşım Tom Nairn'in "Dengesiz Kalkınma Modeli"dir

1.3.1.1. Milliyetçiliğin Oluşumunda Dengesiz Kalkınma ve Kolonicilik

Ekonomik dönüşüm çerçevesinde millet ve milliyetçiliği ele alan birçok araştırmacının olduğu gibi Tom Nairn'in kuramının da Marksist kökenli bir çözümler olduğunu belirtmek gerekir. Çalışmasının ana hatları içerisinde diğer Marksist yazarların araştırmalarının etkisi görülebilir. Nairn çalışmasında, Andre Gunder Frank'ın "Burjuva milliyetçiliği" adını verdiği ve Latin Amerika ülkelerinin uydur ekonomilerden çıkararak kendi ekonomilerini yaratışını incelediği çalışmasında yer alan merkez (centre) ve çevre (periphery) ayrımını kullanmış, (Frank 1972: 51-63, 75-92) Lenin'in Kapitalist Emperyalizm düşüncesinden etkilenmiştir. Nairn'e göre milletlerin ve milliyetçiliğin dünya çapında neden bu kadar hızlı ve güçlü bir şekilde ortaya çıktığını anlayabilmek için modern gelişmelerden kaynağını alan özel bir teoriye ihtiyaç vardır (Nairn, 1977:97-98).

Yapısı gereği çatışmacı bir yaklaşım olan Marksist bakış açısının, milletlere uygulanışı noktasında aynı çatışma unsurlarına dikkat çekilir. Bu noktada çok önemli bir nokta gözden kaçırılmamalıdır. Kuram, yapısı ve oluştuğu koşullar gereği batı merkezlidir ancak bütün dünyayı çözümlerebilecek tek bir kuram üretme iddiası ile yola çıkmıştır. Bu çerçevede Nairn'in konuya yaklaşımını inceleyecek olursak aynı bütün dünyayı anlamlandırma çabasını görmek mümkündür. Nairn'e göre milliyetçiliği doğuran dünya ekonomisinin gelişimi sanayileşme, kentleşme değildir, onun doğumuna yol açan on sekizinci yüzyıldan bu yana eşit olmayan "dengesiz" gelişimdir (Özkırımlı, 2013: 109).

İşlevselci modernist yaklaşımlara göre "Aydınlanma"dan kaynağını alan ve bunu endüstri devrimi ile pekiştiren modernizm düşüncesi yapısal olarak bütün dünyayı saracak, her yerde aynı şekilde ilerleyecek insanlar hep daha iyiye doğru ilerleyecektir (Smith: 2011, 4. bölüm). Fakat yaşadığımız dünyanın gerçekliği bu

şekilde işlemedi, Giddens'in da belirttiği üzere modernite ile beraber zaman ve uzam birbirinden kopmuş (Giddens 1990:10-17) aynı zaman dilimine farklı uzamları, aynı uzama ise farklı zamanları sıkıştırmıştır. Yani internet hızından her gün şikayet edilen bir dünyada hali hazırda insanların büyük kısmının ev telefonuna hatta temiz suya erişim imkanı bulunmamaktadır. Gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arası farklar hızla açılmış, yeni türlerde daha yumuşak sömürgeleştirme anlayışları türemiştir.

Nairn'in eleştirisi de bu noktaya temas etmektedir. Batılı toplumlar özellikle Orta Avrupa ve İngiltere gelişmelerini hızla tamamlamış kapitalist bir ekonomiye geçişi sağlamış ancak az gelişmiş ülkeler bu başarıyı gösterememiş daha önce de ifade ettiğimiz gibi fark açılmıştır. Merkez ülkeler konumundaki ülkeler ile çevre (periphery) konumundaki ülkeler arası mesafe kapatılamaz bir noktaya gelmiştir. Oysa inanca göre merkez ülkeler dönüşümü gerçekleştirecek, çevre ülkeler ise kopyalama yoluna giderek hızla bu farkı kapatacaktı.

Nairn'e göre bu varolan koşullarda, eski sömürgelerin, gelişmemiş ülkelerin, ülkeleri ile kısmen aynı kaderi paylaşan seçkinlerin koşullar gereği taşın altına ellerini koymaları gerekiyordu. Varolan dünya düzeni buydu ve müreffeh bir yaşam uğruna onlar da bu sistemde bir parça olarak varolmalıydılar. Seçkinler bilimi, tekniği, üretimi ve teknolojiyi kopyalamalı ancak yabancıların müdahale ve sömürsünü reddetmeliydiler. Çünkü, kapitalizm işlevsel olarak son derece güçlü bir yıkıcılığa sahipti ve gelişimini tamamlamış ülkeler bu sistemi devam ettirebilmek için önüne geleni süpürmeliydiler.

Bu noktada seçkinin reddedişin temel anahtarı, sömürgeci dış güçlerin şiddetli baskısına karşın "biz bilinçli", kolektif kültürel kimliğinin farkında ve bunu savunabilen bir topluluğun yaratılmasıydı. Ancak bu topluluğu yaratmak için yukarıda sayılı argümanlardan hiç biri olmamasına karşın yalnızca topluluk vardı (Nairn, 1977:100-101). Bu topluluk ise yalnızca etnikliğe dair temel görüngülerden en belirgin olanlarına sahipti.

Yaklaşımına göre; çevrede kalan seçkinlerin sömürgecilerle boy ölçüşecek silahları, paraları ve teknolojileri yoktu ancak ellerinde bolca bulunan bir malzeme vardı: "halk" (Smith ,2013: 94). Dil, din, deri rengi, ırksal farklılık, tarihsellik ve bir bölgeye ait olma gibi sahiplikler tam da bu noktada seçkinlerin grupta biz algısını oluşturmada kullanabileceği temel yapıtaşlarını oluşturuyordu. Milleti oluşturma ve milliyetçiliği harekete geçirme noktasında halkın iknası bu yapıtaşlarının üzerine anlayacakları bir dilde oturtuluyordu (Nairn: 1977,340) ancak temelinde çatışma yatıyordu yani özetle temel saik bu çevre merkez çatışmasından galip, en kötü ihtimalle minimum hasar, maksimum kazançla çıkmaktı. Bu anlamda Nairn'in kuramını ele alırken, içinde yaşadığımız ülkenin toplumsal yapısını şekillendiren önemli sosyologlardan Ziya Gökalp'in batıya "muassır medeniyetlere" dair şu ifadesini hatırlamakta fayda vardır; "teknik onlardan, hars bizden" (Gökalp 1995:11). Hars kavramı her ne kadar tam anlamıyla yukarıda sayılanları karşılamasa da, "hars"ın oluşturulmaya çalışılan yeni milletin kolektif kültürel kimliği olduğu açıktır.

Nairn'in örneği Türkiye'nin konumunu, modernleşme, millet oluşumunu açıklamak için yeterli olmasa da bilindik bu detay, dengesiz gelişme sonucunda oluşturulan çatışma ortamını tasvir etmesi bakımından önemlidir. Batı hali hazırda 90 sene sonra ahlaki olarak ve kültürel değerler bakımından zımnen zayıf, teknolojik olarak ilerde kabul edilir. Milliyetçi söylemde kendine yer bulan "batının ahlaksızlığı" ülkemizde sıklıkla kullanılan bir söz olarak karşımıza çıkar.

Dengesiz Kalkınma yaklaşımında, Nairn'in ifadesi az önce bahsettiğimiz örnek gibi seçkinlerin yeni milleti yorumlayışını dikkate alırken, bir taraftan da milliyetçiliğe ne şekilde dönüştüğünü işlevselci bir dünyevi çıkarlar silsilesinde açıklamaya gayret eder. Bu haliyle anti-emperyalist bir duruş ve anti-kapitalist bir alt ideoloji olarak görülmesi mümkün olan yaklaşım Nairn'e göre diyalektiktir. Nairn'in, Marks ve Hegel gibi diyalektik açıklama şemasını kullanan büyük düşünörlere göre kabaca ve işlevsel bir biçimde vücut bulan diyalektiği aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Gelişmiş merkez ölkeler, Avrupa ölkeleri, az gelişmiş ölkelere kapitalizm ve emperyalizmin gücü ile hücum ederler, seçkinler duruşlarını sergileyerek ellerinde varolan imkanlarla kolektif kültürel kimlikten müteakip bir "biz bilinci" yaratırlar,

merkez ülkelere karşı direnirler, bir çatışma ortamı oluşur. Ancak diyalektiğin öbür ucunda zaten gelişmiş olan ülkelerin bu tarz seçkinler eliyle çıkmış bir millet fikrine ihtiyacı yoktur onlar zaten bahsi geçen süreçleri tamamlamışlardır. Ancak milli devleti bir norm haline getiren hareketlerinin sonuçlarından onlar da etkilenir ve dünya düzeni haline gelen ulus-devlet anlayışı onlara da hükmeder. Artık dengesiz kalkınmış bu iki uç birbirine taraftır ve birbirini değiştirecektir. Hindistan'ın sömürgeleikten kurtulmak için millet fikrini oluşturması belli bağılıkları canlandırması söz konusuysen ve haklı görülür bir tavırken merkez devletlerinkini haklı görmemek yersiz bir tutumdur.

Anahatları ile bu çerçevede tanımlanabilecek olan Nairn'in teorisi içerisinde elitlerin görevi milli kültürü "tarih öncesi" özelliklerinden ve "arkaik" doğallığından inşa etmek; gelenek, mit, folklor ve semboller gibi romantik irrasyonel öğeler aracılığı ile popüler hale getirmektir. Nairn'in teorisi uzama ve sosyal öğelere dayalı önemli bir inceleme niteliği taşımaktadır ve temellerini daha önce de belirttiğimiz gibi Marksist ekonomi politikten alarak, Frank'ın gelişme modeli ile birleştirmiş aynı zamanda millete dair kültürel içeriği de dışlamamıştır. Bu nedenle oldukça önemli bir çözümleme olmasına karşın birkaç temel eleştiriyle karşı karşıya kalmıştır.

Bu anlamda ilk ve belki de en önemli eleştiri, Nairn milliyetçilik hareketlerinin öncelikli olarak çevrede ortaya çıktığını ve buna karşılık olarak merkezde bulunan sanayileşmiş toplumlarda diyalektik bir sonuç olarak oluştuğunu ifade eder, oysa ki bildiğimiz anlamda bir milletin ve milliyetçiliğin oluşumu öncelikle merkezde gerçekleşmiştir (Özkırımlı, 2013:112). İkinci bir eleştiri ise bizatihi merkezde gerçekleşen, yeni oluşan milletler, ayrılıkçı hareketler ve milliyetçiliklerdir. Hollanda ve Belçika'nın birbirinden ayrılmasında ya da İsveç ve Finlandiya örneklerinde bu biçimde gelişmeden kaynaklanan bir farklılık olmamasına rağmen ayrılıklar ve yeni oluşumlar görülmüştür. Buna ek olarak İspanya'nın hakimiyetinde bulunan ve İspanya'nın en gelişmiş, bölgesel olarak bakıldığında ise dünyanın sayılı gelişmiş yerlerinden olarak sayılabilecek olan Katalonya bir etnik grup bölgesidir ve İspanyol olduğunu iddia eden Katalanlar bu bölgede yaşamaktadır. Ancak sömürülmeyen ve hatta İspanya'nın geri kalanından hammadde, işgücü, benzer koşullarla yararlanan

gelişmiş Katalonya'nın gelişmemiş güneyden ayrılma isteği kuram çerçevesinde açıklanabilir değildir.

Nairn'in yaklaşımına getirilebilecek bir başka eleştiri ise bu denli Marksist bir çözümlemenin içerisinde, hareketin katalizörünün irrasyonel ve mitik öğeler üzerinden kurulduğu noktasına varılmasıdır.

Nairn'in kuramı, ulus devletler içerisinde yaşanan etno-milliyetçi, ayrılıkçı özgürlük hareketleri, bağımsızlık veya temsil taleplerinin irdelenmesinde sıklıkla karşımıza çıkan az gelişmişlik ve etnik grupların sınıfsallaştırılması iddialarını irdelenmek açısından gözönünde bulundurulmalıdır. Bu iddiaların hareketin temelinde yatan sorun mu olduğu yoksa hareket başka nedenlerle başladıktan sonra meşrulaştırma çabasının doğal bir sonucu olarak mı değerlendirilmesi gerektiği sıklıkla karşılaşılan bir problematiktir. Bu problematiğe benzer bir biçimde, ekonomik bir çözülemeye dayalı bakış açısıyla yaklaşan araştırmacılardan biri de "İç Sömürgecilik" yaklaşımını üreten Michael Hechter'dir. Nairn'in global anlamda baktığı oluşumlara daha lokal anlamda ülkeler açısından bakan ve etnik grupları ve onların politize oluşlarını ele alan Hechter'in kuramı sıradaki bölümde ele alınacaktır

1.3.1.2. Milliyetçiliğin Oluşumunda İç Sömürgecilik, Kültürel Emek Sınıfı

Michael Hechter'in kuramsal yaklaşımı sınıf içgörüsü ile yapısal problemleri ve modernizmin sosyo ekonomisini çözüleme çabasına sahiptir ve temelinde yayılcı İngiltere ile Amerika'da yaşanan örnekleri ele almaktadır. Lenin'e ait bir kavram olan "İç Sömürgecilik" (Internal Colonialism) kavramını milliyetçilik alanına dair çalışmalara dahil ederek, çözümlemesinin Marksist tabanını iyice belirginleştirirken tıpkı Nairn gibi Frank'a ait olan çevre-merkez ayrımını analizine dahil etmiştir.

Hechter'in ile Nairn'in yaklaşımında bu tarz benzerlikler ve çözüleme aşamasında ortak çıkış noktaları olmasına karşın, ayrıldıkları çok önemli bir nokta vardır. Nairn'in kuramı dünya çapında milliyetçiliklerin ortaya çıkışını ve milletin seçkinlerce uyandırılışını anlamlandırmaya çalışırken, Hechter ülkelerin kendi içinde

bulunan etnik grupların canlanması ve ayrılıkçı hareketler üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle Birleşik Krallık toprakları içerisinde yer alan; İrlandalıların, Gallilerin, İskoçların konumunun değerlendirilmesi noktasında önemli katkılarda bulunmuştur. Hechter'in çıkış noktasında ve analizlerinde önemli yer tutan bir diğer durum ise 1950'lerden sonra özellikle Amerika'da yükselişe geçen etnik hareketlerdir.

1950'lerin başından başlayarak, 1960'lı yıllarda Amerika'da gittikçe yükselen temel katalizörü "siyah hareketi" olan etnik hareketler umulmadık oranda güçlü bir etki yaratmış ve siyahların Amerika'da tamamen bağımsız bir "Siyah Cumhuriyeti" kurma talepleri noktasına varmıştır. Amerika'da ve diğer etnik çatışma yaşayan ülkelerde hareketleri anlama ve anlamlandırma çabası neredeyse her alandan bir çok sosyal bilimcinin tartışma alanına girerken temel soru işareti şu olarak ortaya çıkmıştır: "Etnik azınlıklar milli kültür içerisinde nasıl eritilebilir?".

Yanıtı önemli olmaksızın kendisi ayrımcı bir yapı içeren bu soruya verilen yanıt genel olarak asimilasyon (özümsemecilik) seçeneğidir. Araştırmacılara göre asimilasyon yaklaşımı görünüşte art niyetli, azınlıkları küçümser ya da ötekileştirir konumda değildir. Aksine varolan etnik grupların koşullarını daha iyi hale getirmeyi ve milli kültürün müreffehliğine katılmalarını sağlamaktır. Etnik grupların içerisinde bulunduğu ve şikayet ettiği yoksulluk ve kötü yaşam koşulları milli kültürden soyutlanmalarının bir sonucudur. Etnik kimlik bir tür "yoksulluk kültürü" "mağduriyet dışavurumudur". Dolayısıyla ülkenin yöneticileri ya da milli kültürün diğer unsurları, gettolaşmış bölgelerde yaşayan etnik grupların milli eğitim sistemi içerisine katılmasını sağlar ve toplumsal yaşama katılması için yeterli çabayı sarfederse bu yoksulluk kültürü de ortadan kalkacaktır.

Bu durum modernitenin ve kapitalizmin soğal bir sonucudur. Hechter'a göre bu noktada Johnson, Smelser gibi kuramcılarının da modernite içerisinde "farklılaşma" ve bütünleşme kavramlarını irdelediği "milli kalkınma" modellerinin önemi büyüktür (Smith, 2011:4.Bölüm). Bu modele göre modernizmin getirdiği yeni iş bölümü anlayışının doğal bir sonucu olarak; uzmanlık alanlarının oluşmasıyla toplumda bölgesel ve durumsal farklılaşmalar başlar ancak toplumsal homeostasisin sağlanabilmesi için gerekli olan koşul bütünleşmedir. Bütünleşme ise ancak ortak

amaçlar ve kültürel öğeler aracılığı ile sağlanabilir. Ancak Hechter'a göre milli kalkınma modeli yayılcı bir anlayış sergiler. Yayılcı modeli evrimsel bir süreç içinde ele almak mümkündür. Bu noktada yine Frank'ın merkez çevre ayrımına başvuran Hechter'e göre Sanayileşme öncesinde merkez ve onu çevreleyen bölgeler arasında özellikle tarımsal üretimden ve sınıfsal ilişkilerden ötürü neredeyse bir etkileşim bulunmaz. İkinci aşamada sanayileşme süreci içerisinde eşzamanlı olarak veya yakın bir zaman diliminde merkez ve çevre arasında üretim-hammadde ve işgücü ilişkilerinin doğal bir sonucu olarak etkileşim artmaya başlar (Hechter, 1975). İşlevselci modernistlere göre etkileşim arttıkça ortaklık ve benzeşme de artacak, merkezin yapısı kısa süre içerisinde çevreye yayılacaktır. Tıpkı sömürgelere yönelik "kopyalama anlayışı"nda olduğu gibi merkezden soyutlanmış bu gruplar kendilikleri içerisinde gelişen kültürel anlayışlarını kaybederek modernleşecektir zira rasyonel olan budur. Modernleştirici etki bu grupları yenileyecek ve gruplar tarafından kolaylıkla kabul edilecektir çünkü modernleşme refah seviyesini arttıracaktır. Refah seviyesinin artması ile bireyler ve çevre gruplar kültürel kimliklerini unutacak merkezle bütünleşecektir. İnanca göre etnik kimliklerin belirgin ve birbirinden ayrılır biçimde kristal olmasını sağlayan siyasal, ekonomik ve kültürel koşullar ortadan kalkacaktır çünkü etnisitenin kendini karşısında konumlandıracağı merkez ile arasında bir türdeşlik bulunacaktır. Son evrede ise bölgelerin refah düzeyleri eşitlenerek, ayrılıklar ve kültürel farkları, kültürel grupları oluşturan unsurlar görünür olmaktan çıkacaktır. Siyasi mücadele için etnik kimliğe ihtiyaç olmayan bu ortamda, mücadele partiler, sendikalar ve diğer sivil örgütlenmeler aracılığı ile gerçekleştirilecektir.

Kapitalizmin yıkıcı gücü, doğası, krizler ve karşıtlıklar ile olan ilişkisi düşünüldüğünde son derece iyimser olan bu yaklaşımın günümüz dünyasında yaşanan koşulları ve olguları açıklama ihtimalini düşünmek oldukça zordur. İşlevselci bu yaklaşım denilebilir ki son derece iyimser bir tutumdur. Hechter'de tutumu aynı şekilde iyimser olarak niteler. Ona göre durum bu şekilde iyimser olarak algılanabilir değildir.

Hechter'e göre modernleşmenin temelde coğrafik olmak üzere eşit olmayan dağılımı, gerek ulaşım zorluğu gerek hammaddeye uzaklık gibi koşullarla, sanayinin

bir devletin toprakları içerisinde bir noktada odaklanması gelişmişlik düzeyi açısından farklı iki grup yaratacaktır (Hechter, 1975). Bu durum ülke kaynaklarının ve üretiminin eşit olmayan bir şekilde dağılmasına neden olacaktır. Merkezde varolan güçlü ve sanayileşmiş grup kartelleşerek ekonomiye yön veren bankacılar, girişimciler merkezden çıkartılırken, çevre merkezin üretiminin devamlılığını sağlamak adına tarım veya bir maden gibi tek tip bir ihracat ürünü üzerinden üretimini gerçekleştirecektir. Merkezdekiler gelişmeye devam ederken, çevre refah düzeyi olarak sürekli geride kalacaktır.

Buna ek olarak merkez daha eğitilmiş ve refah içerisinde olmanın doğal bir sonucu olarak yukarıda saydığımız prestijli meslek grupları ve sosyal statüleri kendi içerisinden çıkartmaya devam edecek, kol ve emek gücüne dayalı zor işler ise çevre tarafından görülecektir. Ekonomik bağımlılık hukuki, askeri ve politik baskı olarak görünür hale gelecektir. Dilin kullanımında, dinde ve diğer kültürel formlarda, milli düzeyde bir ayrımcılık vardır (Hechter 1975 33-34).

Bu durum kültürel farklılıkların sınıfsal çizgilere empoze edildiği, kültürel işbölümü (cultural division of labour) yaratacaktır. İşbölümünün kültürel hale gelmesi farklı kültürlere sahip olan grupların belli iş gruplarında odaklanması sonucu oluşur ve bu durum stabil olarak merkez tarafından korunmaya çalışılır. Hatta zaman zaman bazı roller çevrede yer alan grubun bireylerine açıkça yasaklanabilir (askerlik, hakimlik vs.) ya da rollerin eşit bir biçimde dağılması merkezde yer alanların güçlü ve ayrımcı politikacıları-sanayicileri aracılığıyla gizlice engellenebilir. Böyle bir engellenme ve ayrımcılık, kültürel işbölümünün üyelerinin gruplarıyla özdeşleşmelerine sebep olur. Biz ve öteki ayrımı gittikçe belirginleşir ve toplumsal aktörler aracılığıyla bu ayrım keskinleşir. Kendilerine yapılan bu baskının farkına varan çevre gruplar "kültürel yeniden doğumlara" giderler ve toplulukların karakteristiği milliyetçi bir yapılanma içine girer. Bu demek değildir ki bu gruplar antik çağlardan kalan ya da eskiden kalma kültürlerinin kanıtlarını açığa çıkartırlar bu durum daha çok günün koşullarına göre gereken özgürleşme amacını veya ekonomik eşitliği sağlamak amacıyla yaratılmış bir meşrulaştırma çabasıdır (Hechter, 1975: 38-39)

Yukarıda saydığımız koşulların oluşabilmesi için çevre gruplarının "sömürüldüklerinin" farkında olması gerekir. Bunun haksız bir durum olduğunu kabullenmeleri ve reddetmeleri bir başka koşuldur. Bir diğer önemli koşul ise ezilen grup arası iletişimin yüksek olmasıdır. Günümüzde kitlesel olarak okur-yazar olan bir toplumda ve iletişim olanaklarının gittikçe arttığı koşullarda bireyler arası etkileşim düzeyi kültürel farklılıkların gittikçe artmasına neden olur. Çünkü iletişim arttıkça grup içi dayanışma da artacaktır. Gruplar arası kültürel farkların (dil/lehçe, dini alışkanlıklar, eğitim düzeyi) gibi farklılıkların artması (Özkırmı, 2013: 122) ile birlikte çevrede bulunan grubun dayanışma ve kristalleşme oranı da artacaktır.

Bu çerçevede özetlenebilecek yaklaşım değerlendirildiğinde coğrafi farklılıktan kaynağını alan, tamamen bölgesel olan kültürel farklılıklar, sanayileşme ve modernleşme anlamında bu tarz bir eşitsizlikle birleştiğinde ve etnik bağluluklar üzerinden kurulan ortak bağlar grup içi iletişim aracılığı ile güçlendiğinde, çevrenin merkeze katılması oldukça zordur. Farklılaşan grup kendisinin farklılığına daha da fazla dem vuracak, öteki ile biz arasındaki ayrım, egemen ile ezilen arasındaki sınırlar gittikçe belirginleşecektir. Ancak uygun koşullar yukarıda belirtilen merhaleler tamamlandığında çevredeki grup merkezden bir farkı olmadığını hatta kültürel değerler açısından daha üstün olduğunu, kendilerinin de bir millet olduğunu iddia edecek ve milliyetçi hareket büyük olasılıkla bağımsızlık veya özyönetim isteyen bir isteğe dönüşecektir.

Hechter'in modeli kültürel boyutu devreye sokması açısından ve etniklik kavramını da sürece dahil etmesinden ötürü önem taşımaktadır. Ötesinde, özellikle sömürgecilik geçmişi bulunan ülkelerin, belli grupları belirlenmiş işlere kanalize ettiği düşünüldüğünde (Amerika'daki siyahların pamuk tarlalarında çalışması, İngiliz sömürge vatandaşlarının kömür madenlerinde istihdam edilmesi gibi) etnik grupların sınıfsallaştırılmasını ifade etmesinden ötürü de ayrı bir değeri vardır. Bölgesellik unsurunu ise, dil ve din ile birlikte modern koşullar içerisinde nasıl önemli hale geldiğini aktararak milletin inşa sürecinde kullanımına değinmesi kapsayıcı bir nitelik kazandırmaktadır. Ancak Hechter ile ilgili en önemli kavram grup içi iletişime verdiği önem ve bu ayrımın gündelikliği hususuna dikkat çekmesidir.

Günümüzde, iletişim kanallarının hangisini dikkate alacak olursak olalım buna kitle iletişiminin dışında olan kişilerarası ve grup içi iletişimi de dahil ederek, iletişim düzeyinde ekonomik ve etnik unsurlardan kaynaklı steryotipleştirmenin veya sembolleştirmenin yoğunluğu gözümüze çarpacaktır. Merkez dışında kalan gruplar için zaten sosyal bir realite halini almış olan bu farklılık medya ürünleri ile farklılığının aynı oranda ayırında olan merkeze ve çevreye meşrulaştırılarak aktarılmaktadır. Göçle çevreden merkeze gelmiş olanın eğitimin ortak dil üzerinden bir norm olarak yerleştiği bir dönemde şivesini koruması ve bunun üzerinden güldürü medya ürününde doğal bir unsurken, merkezin dışından metropole gelenlerin istihdam edildiği işlerin sınıflandırılması da aynı oranda sıklıkla rastlanılan bir örnektir. Medya ürünleri açıkça bu durumu görünür hale getirirken hem merkezde hem de çevrede bu inancı pekiştirir bir nitelik taşımaktadır. Bu durum elbette yalnızca etnik farklılıklar ve ekonomik farklılıklar için geçerli değildir. Her tür ötekinin yansıtılmasında ayırt edilebilir ve her biri ayrı bir araştırma konusu niteliği taşıyabilir ancak Hechter'in ekonomi ve bölgesel farklılık üzerinden yaptığı ayrımın gündelik pratiklere dökülüşünü aktarması açısından önemlidir.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Hechter'in yaklaşımı kapsayıcıdır ancak yine de ortaya indirgemeci bir sonuçtan çok da fazlasını koyamaz. Nairn'in yaklaşımı için verdiğimiz farklı gelişmişlik seviyelerine karşın bu tarz hareketlerin görülmeşiine dair örnekler aynı şekilde Hechter için de geçerliliğini korur. Dünyada ayrılıkçı hareketlerin büyük kısmının Marksist tabanlı olduğu düşünüldüğünde (Bask, İra, Zapatistalar, PKK) "..... işçi partisi" adıyla legalize olan örgütlenmelerinin varlığı dikkate alındığında Hechter'in görüşü daha önemli hale gelmektedir ancak Katalonya, İskoçya ve daha birçok örnek düşünüldüğünde işçilerin bu tarz hareketlere desteğinin o denli yoğun olmadığı görülebilecektir.

Bölgesel farklılıkların önemini reddetmemekle beraber, bölgesel farklılıklardan doğan ayrımları bu derece keskinleştirmek de tıpkı ekonomik ilişkilerde olduğu gibi indirgemeci bir özellik taşımaktadır. Zira herhangi bir toprağa açıkça ait olmayan ve bir bölgede yaşamayan çingeneler gibi veya dünyanın her yerine dağılmış olan Ermeni ve Yahudiler gibi diasporalar düşünüldüğünde onlara yapılan ayrımcılığın veya milliyetçiliklerinin temelini milli kalkınma ve iç sömürü olduğunu düşünmek

yersiz olacaktır. Kaldı ki ekonomik olarak bu konumda olan her bireyin de etnisite üzerinden bir milliyetçiliği yürüteceği kesin olmadığı gibi aynı soranda sıklıkla rastlanmaz.

Ekonomiyi temele alan ve millet-milliyetçilik oluşumunu veya etnik çatışmaları açıklayan bu açıklamalar ve kuramlardan sonra modernistlerin incelenmesine kültürel dönüşümü ön plana çıkartan kuramlarla devam edilecektir. Zira kalkınma ve ekonomi ile kültürel yapı arasındaki karşılıklı etkileşim düşünüldüğünde öncelik hangi noktaya verilirse verilsin etkileşimden ötürü hangisinin öncül olduğunu belirlemek her zaman güçtür. Bu nedenle kültürel dönüşümü merkeze alan yaklaşımları, ekonomik yaklaşımların hemen akabinde tartışarak perspektifler arası farklılıkların daha görünür olması amaçlanmaktadır.

1.3.2. Milliyetçiliğin Oluşumunda Kültürel Dönüşümün Rolü, Milleti Oluşturmak İçin Kültürü Yaratmak

Sosyal Bilimler içerisinde, en geniş çerçevede tartışılan kavramlardan birisi şüphesiz ki "kültür" kavramıdır. Nedenselliği, ait olduğu grup-zaman ve hangi disiplin çerçevesinde değerlendirildiği başta olmak üzere, çeşitli isimler alan (tarım kültürü, grup kültürü, alt kültür, popüler kültür vs) kavram oldukça değişken ve kaygan bir zemin üzerinde durmaktadır. Dil, din, gelenek-görenek, sanat, üretim biçimi gibi kendi içerisinde dahi bir çok kavram karmaşası yaşanan olgulardan kaynağını alan kültür kavramı, millete ve milliyetçiliğe dair üretilen kuram, tez ve çalışmalarda önemli bir yer tutar. Bir çok kuram milletin bir kültür ürünü olduğuna veya milletin varlığı ile şekillenen milli kültür kavramının gücüne ya da milleti kültürün bir tür vücut bulmuş hali olduğu sonucuna varır. Bu yaklaşımlardan herhangi birini seçme yönünde girişilebilecek tarafgirlik ise çoğunlukla açıklanması zor bir ilişkiler sisteminin içerisinde kalınmasına neden olur. Bu noktada kültür kavramını uzun uzadıya tartışmak yerine, millet ve milliyetçiliğe ilişkin olarak kültür kavramını merkeze alan yaklaşımlara bakmak yerinde olacaktır.

Çalışmamızın önceki bölümlerinde özellikle primordialist yaklaşımı ele alırken kültür kavramına sıkça değinerek, adı geçen yaklaşım içerisindeki önemine yer

vermiştik. Özellikle hatırlatmak gerekirse Geertz'in kültürel olarak verili olanlara duyulan inanca yönelik yaklaşımının alandaki etkisini ele almıştık. Bu bölümlerde bahsetmiş olduğumuz ve yaklaşıma yön veren kültür genel anlamda bakılacak olursak "antropolojik" çerçevede ele alınmış bir kültürdür. Bu tabirden kastımız kültürün belirli bir topluluğun yaşam biçimi ve ona ilişkili olarak geliştirdiği ve çoğu artık neredeyse doğal olarak görülen bir dizi özelliğe yapılan vurgudur. Ancak, modernist yaklaşımlarla ilgili genel bilgi verdiğimiz bölümde de aktarıldığı üzere millete ve milliyetçiliğe dayalı modernist çözümlenelerde dikkate alınan oluşum ve düşünceler temelde bu yapıyı modern dünyanın, özellikle de sanayi toplumunun bir sonucu veya parçası sayar.

Bu çerçeveyi kabaca iki ana perspektifte özetlemek mümkündür. Birinci perspektife göre, sanayi devrimi ve sonrasında yaşanan gelişmeler çok çeşitli kültürlerin barındığı kentli bir yaşama geçişe neden olmuş ve toplumsal yapının birarada tutulabilmesi için ortak bir kültürel yapı oluşmuştur. İkinci perspektife göre ise sanayi devrimi ve modern devletin bir sonucu olarak, varolan sistemi asgari anlamda yürütebilecek bireylere ve gruplara duyulan ihtiyaca binaen bir modern kültür yaratılmıştır. O halde her iki yaklaşımda da görüleceği üzere, kültür kavramını ele alırken kastedilen antropolojik anlamda bir bakış açısı değil, Gellner'in deyiimi ile "normatif" bir kültür anlayışıdır (Gellner 1992:160). Buradaki kasıt yazılı olan kültürdür, bu kültür Gellner'e göre "yüksek kültür"dür; oluşturulmuştur ve eğitim aracılığı ile iletilen bir kültürdür. İşlevleri açısından antropolojik anlamdaki kültürle benzer izdüşümlerine sahiptir ancak yapı ve oluşum itibariyle önemli farklılıklar taşır (Gellner: 1992 6 ve 7. Bölümler). Millet, etnik gruplar, etnisite ve milliyetçilik hakkında tartıştığımızda kültür kavramını o veya bu şekilde ele almadan bir tartışma yürütmek oldukça güçtür, ancak kültürel dönüşümü merkeze alarak toplumsal dönüşümü bu çerçevede irdeleyen yaklaşımları değerlendirdiğimizde kültürün aldığı başat rol ayrı bir önem sergiler. Bu çerçevede modernite ve sanayi devrimi ile birlikte gelen bu farklılaşma ve kültüre yönelik bu bakış açısı, millet ve milliyetçiliğe dair yeni önermelere imkan tanımaktadır. Adı geçen önermelerin en etkili olanlarından ikisi milliyetçiliğe yönelik toplumsal ve kültürel değişimi merkeze alan yaklaşımlar kapsamında ele alınarak, başat bir öge olarak kültürün milletin ve milliyetçiliğin yaratılmasındaki rolü tartışılacaktır. Bu iki tartışmadan biri Gellner'e

diğeri ise Benedict Anderson'a (2007) aittir ve her iki tartışma da kendilerinden sonraki araştırmalarda büyük önem taşımaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde adı geçen yaklaşımları değerlendirirken birbirleri ile örtüşmelerinden ziyade çözümlerinin odak noktaları dikkate alınmıştır. Bu nedenle öncelikli olarak kuramının merkezine yüksek kültürleri ve bu kültürlerin milliyetçiliğin kurulmasındaki rolünü yerleştiren Gellner'in fikirlerine yer verilecek, daha sonra ise milleti "hayali bir cemaat" olarak tanımlayan ayrıca bu hayali mümkün kılan durumun toplumsal-kültürel dönüşüm olduğunu ifade eden Anderson'ın kuramına değinilecektir.

1.3.2.1. Yüksek Kültürler, Millet ve Milliyetçiliğin İşlevselliği

Milletin ve milliyetçiliğin oluşumunda toplumsal ve kültürel dönüşüme ilk yer veren araştırmacı olmamakla birlikte, Gellner'in önemi çalışmalarının merkezine kültür kavramını yerleştirmiş olmasıdır. Gellner toplumsal ve kültürel dönüşümlerin birbirleri arasındaki ilişkiyi dikkate alarak, tarıma dayalı üretimin egemen olduğu çağlarda yer alan etnik grupların günümüz koşullarında belirgin hale gelen milletlere ve bağdaştırıcı bir unsur olarak milliyetçiliğe nasıl dönüştüğünü açıklamaya girişmiştir.

Gellner'in kuramını değerlendirirken Durkheim'cı sosyoloji geleneğinin etkilerini dikkate almak gerekmektedir. Ona göre milliyetçiliğin temelinde karmaşık ve sürekli zincirleme ilişkiler içerisinde gelişen bir tür iş bölümü vardır (Gellner, 1992:55). Kuramının temel çerçevesinin de özünde Durkheim'in yaratmış olduğu, mekanik dayanışma-organik dayanışma ayrımı yatar. Mekanik dayanışma, kısaca geleneksel toplumlarda yer alan, ailenin merkeze alındığı, az sayıda ortak işin beraberce yapıldığı, topluluk bilincinin yüksek olduğu, uyum gösterme alışkanlığı ile sosyal normlara bağlılığın sağlandığı bir dayanışma türüdür. Organik dayanışma ise sanayi devrimi ile birlikte bireyin ön plana çıktığı, iş bölümünün ve yapılması gereken işlerin karmaşıklaştığı, birey sayısının ve yoğunluğun geçmişteki mekanik dayanışmaya dayalı işbölümü ile sağlanamadığı ihtiyaçların çeşitlendiği bir toplum yapısının dayanışma biçimidir. Geleneksel toplumdan, modern topluma geçiş sürecinde yaşanan bu değişim sancılı bir süreçtir ve Durkheim bu süreci "anomi"

olarak adlandırır. Gellner'in kuramına göre milliyetçilik ve millet bilinci bu geçiş döneminin atlatılmasını ve bekasını sağlayan bir tür dönüştürücü güç, yeni bir tür oydaişım biçimidir. Ancak, Gellner'e göre Durkheim'ın yaklaşımı eksiktir çünkü analizinde işbölümü kavramının önemine değinmekle beraber, bireylerin her birinin bir işin gerçekleştirilmesi sürecinde bir diğzerinin yerine geçebileceğı tarım toplumundan, uzmanlaşmanın hakim olduğı modern topluma geçiş sürecinde etkin unsurlardan biri olan "örgün öğretim"ın önemini gözardı etmiştir (Gellner, 1992: 59, Gellner, 1964:7.Bölüm)

Bu çerçevede bakıldığında Gellner'in kuramı oldukça işlevsel bir görüntü çizer. Gellner'in kuramının işlevselliğı bir başka noktada daha karşımıza çıkar. Gellner toplumları üç ana döneme ayırmıştır: Bunlardan ilki avcı-toplayıcı toplumlardır, bu tür toplumlar siyasal işbölümüne yer vermeyecek oranda küçüktürler ve düzen zorlayıcı bir kurum veya olguya ihtiyaç yoktur. İkinci aşama tarım toplumlarıdır: Tarım toplumlarında, daha büyük gruplar halinde yaşamaya başlayan insanoğlu belirli düzen ve zorlayıcılıklar ile ilişkilenecek zorundadır bu nedenle tümünün olmasa dahi tarım toplumlarının büyük bir kısmının bir devleti vardır. Ancak devletin biçimleri oldukça farklıdır, benzerlikleri azdır ve varlıkları ihtiyardir. Sanayi toplumlarına gelindiğinde ise devlet kaçınılmaz bir kavram olarak karşımıza çıkar varlığı artık ihtiyari değildir. Önceki toplum biçimlerinde yokluğuna dair yaşanan kaçınılmazlık günümüz toplumlarında varlığına yönelik kaçınılmazlığa dönüşmüştür. Hegel'in "bir zamanlar kimsenin devleti yoktu, sonraları kimilerinin oldu, nihayet artık herkesin devleti var" sözünden de ilham alan Gellner'e göre milliyetçilik; siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir (Gellner, 1992:1). Öyleyse denilebilir ki milliyetçilik, devlet ile toplum arasında bağılılığın ve birbirlerini destekler haldeki varlıklarının temelinde bulunur.

Yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü Gellner'in kuramı iki temel noktaya yoğunlaşır, ilk olarak modern toplumlar öncesi millet ve milliyetçilik gibi fikirler bulunamaz, ikincisi ise günümüzde millet ve milliyetçiliğı oluşturan durum sanayiciliğın aldığı kültürel biçimdir (Smith, 2013:97). Bu biçimin oluşabilmesi için ise toplumun bütününde hakim olarak onu dönüştüren, yeni sanayi toplumunun

akışkanlığına adapte olabilmesini sağlayacak "yüksek kültür"e (üst kültür) ihtiyaç vardır.

Gellner, millet ve milliyetçiliğe yönelik iddiasında modernleşme öncesinde bu kavramların varolmadıklarını ifade eder ancak kültür için bu iddiasını yinelemeyi, aksine kültür uzun bir süredir insan toplulukları üzerinde egemendir. Ancak bu değinmesine ek olarak bir kültür tanımı yapmak yerine işlevlerine yönelmeyi yeğler. Bu yönelim aynı zamanda kuramın perspektifini ve oturduğu temelleri de açıklar niteliktedir. Bu temeli şöyle özetlemek mümkündür; tarım toplumlarında kültür sınıflar arası farklılığı belirginleştirmek için kullanılır, yönetici sınıflar, ruhban sınıfı, askerler ve bürokratlardan oluşan seçkinler tabakası kendi kültürlerini toplumun geneline yaymak için bir çaba sarfetmezler. Ruhbanlar halkın anlamadığı bir dilde ayinleri gerçekleştirirken, yöneticilerin büyük kısmı saraya ait bir dil konuşmakta ve kalıtımla otoritelerini aktarmakta, bürokratlar ve askerler ise merkezileşmiş durumdadır.

Yönetilenler ise dikey olarak birbirlerinden ayrılmışlardır farklı gruplar arası ciddi kültürel farklılıklar mevcuttur, genellikle ekonomik gereksinimler nedeniyle içe dönük olarak yaşayan ve yönetici sınıfın altında kalanlar, çoğunlukla küçük gruplar halinde yaşamaktadır. Grup içi iletişim ve etkileşim yüksektir ancak kendileri gibi diğer gruplarla etkileşimleri oldukça düşüktür. Yöneticiler vergi toplama, barışı sağlama dışında birşeyle ilgili değildir ve gruplar arası etkileşimi sağlamak adına bir çıkarları yoktur. Dolayısı ile birbirinden kültürel anlamda oldukça farklı, aynı dili konuşmalar dahi belirgin diyalekt farklılıklarına sahip gruplardan oluşan bir üretici grubu mevcuttur. Yöneticiler ile yönetilenler arasında açık bir sınır ve fark varken aynı zamanda, yönetilen gruplar arasında da keskin farklılıklar gözlemlenebilir.

Tüm yönetici tabaka için kültürel bütünleşmeden ziyade, kültürel farklılaşma yönünde bir baskı mevcuttur (Gellner, 1992:34). Bu durumun örnekleri ilk anda dahi akla gelecek kadar çok ve çeşitlidir. Ortaçağ Avrupa'sında Latincenin din üzerindeki hakimiyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nda saray ve etrafında konuşulan Osmanlıca'nın dönemin konuşulan dillerinden farklılığı bu anlamda dikkat çekici örneklerdir. Ayrımlanmanın amacı ise bellidir, yöneticiler ve yönetilenler arasında bir karışım

sağlamamak ve aradaki keskin çizgiyi koruyabilmek. Oysa ki modern toplumlar bu şekilde bir yatay ayrımlanmaya müsait değildir, hareketli ve eşitlikçidir ve mevki, kast veya tabakaların birinden diğerine geçişi engelleyen derin barikatlar inşa edilemez (Gellner,1992: 56). Bu hareketliliği ve eşitliği sağlayan ise "yüksek kültürdür".

Yüksek kültür kavramından bahsederken aynı zamanda yönetilenler ve yönetenler, sınıf ayrımı gibi kavramlardan bahsetmemiz, Gellner'in yüksek kültür teriminin; seçkin bir kültür, bir aristokrat veya burjuva kültürü gibi değerlendirilmesine yol açabilir, bu nedenle Gellner'in yüksek kültür kavramı iyi nitelendirilmelidir. Yüksek kültür; üstün, kültürel olarak ayırt edici, toplumda diğer kültürlerden nitelik olarak daha yukarıda olan bir kültür değildir, aksine kapsayıcı ve bütünleştirici olmayı, farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlayan bir kültürdür.

Uzmanlar ve bir dış toplumsallaşmayla, ya da kamu eğitimi tarafından desteklenen okuryazar ve standartlaştırılmış kamu kültürünü ifade eder (Smith 2013: 93). Bu kültür daha önce de bahsettiğimiz üzere milliyetçilik fikri ve millet oluşumuna kaynaklık eder. Devlet eliyle desteklenerek, örgün ve milli eğitim yoluyla aktarılır ve toplumsal yapı içerisindeki farklılaşmayı minimize ederken bütünleşmeyi sağlar.

Gellner'in bu noktaya iyimser yaklaştığını ifade etmek gerekir, yüksek bir kültürün varlığı veya yüksek bir kültürün egemenliği her zaman bahsi geçen alt kültürleri ya da yüksek kültürün içine girmeyi başaramayan toplumun farklı kültürel yapılarını eritip anomiyi yok etmemiştir. Yüksek kültürün varlığının milleti oluşturmak konusunda etkin olduğu rahatlıkla gözlemlenebilir ancak farklı etnik gruplardan veya toplumun farklı tabakalarından varolan yüksek kültüre karşı sesler yükselmekte, anadili kullanma hakkı gibi talepler sıklıkla görülmektedir. Keza kendisi de bu konuda çevre kültürlerin milliyetçiliğin büyümesine kapılıp kendi milliyetçiliklerini ürettikleri durumlar olduğunu ifade etmiş ancak bu konuya oldukça kısa değinmiştir. Yüksek kültürün ve devlet eliyle yürütülüp desteklenen bir eğitim sisteminin uyumlanma konusundaki başarısını daha fazla önplana çıkartmıştır. Bu sebepten denilebilir ki Gellner'in yaklaşımı modern bir devletin ve toplum yapısının

işlerliği açısından oldukça önemli iken milliyetçiliğe dair farklı oluşum biçimlerini, çok kültürlü yapılardaki çatışma ortamını açıklamakta yeterli esnekliği veya kapsayıcılığı göstermemektedir. Aynı toplumsal yapı içerisinde yaşayan gruplar arası işbölümüne yönelik milletin oluşumu ve milliyetçilik çerçevesindeki geniş anlatımın varolan çatışma ortamlarını ya da etnik aidiyetleri çözümlenmek adına verimli olduğunu söylemek güçtür. Çalışmamızın gelecek bölümlerinde de eğitim kavramına ve ortak bir yüksek kültürün oluşturulmasının önemine değinilecek ancak Gellner'den farklı olarak bu eğitimin okur yazarlık ve işbölümüne katkının ötesinde bir öneminin olduğuna yönelik tartışmalar da ele alınacaktır. Ancak Gellner'in kuramı daha önce de ifade ettiğimiz üzere oldukça işlevseldir milliyetçilik ile milletin varlığını sanayi toplumunun devamı için bir koşul aynı zamanda da sanayi toplumunun erken görünen bir sonucu olarak nitelendirir. Bu nedenle Gellner'in yaklaşımında önemli bir yer tutan, eğitim ve okur yazarlık kavramına ayrıca değinmek gereklidir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde kuram içerisinde önemli yer tutan bu tartışmaya yer verilecektir.

1.3.2.1.1. Yüksek Kültürün Oluşturulması ve Milliyetçilik

Yüksek kültür kavramı daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Gellner'in kuramsal perspektifinde önemli bir yere sahiptir ve milletler ve milliyetçilik gibi modern bir kavramdır, sanayileşmenin doğal bir sonucu, gereğidir ancak kültür kavramı kendi başına modern olma niteliğini taşımaz. Bu nedenle kuramsal yaklaşımda "bahçe kültürleri" ve "yaban kültürleri" (Gellner, 1992) gibi bir ayrıma gidilmiştir.

Yaklaşımına göre kültürler de bitkiler gibidir, yabani ve terbiye edilmiş olarak türlere ayrılabilir, yabani olanları insan hayatının doğal bir parçasıdır onunla birlikte türeyip gelişir. İnsan toplulukları iletişim ve kurallar sisteminden yoksun olarak yaşamaya devam edemeyeceği için, yabani kültür türleri insan yaşamıyla birlikte bilinçli bir tasarım, denetim, gözetim veya ihtimama ihtiyaç duymadan nesilden nesile kendilerini yeniden üretebilirler. Ancak bahçe kültürleri yaban türlerden elde edilmiş olmakla birlikte diğerinden farklıdır, okuryazarlık ve uzman personelle desteklenmiş bir karmaşıklık ve zenginliğe sahiptir (Gellner 1992: 96). Yüksek kültürlerin temelinde de bu bahçe kültürleri bulunur. Milliyetçilik ise zorunlu olarak

bu kuramda kültürel biçim ve yüksek kültür haline gelir (Smith 2013: 95). Dolayısıyla, yüksek kültürler modern sanayi toplumunun doğal bir sonucu, milliyetçilik ise bu sonucun kültürel olarak biçim almış halidir. çünkü modern toplum geçmişteki toplum yapılarına göre son derece hareketli akışkan ve geçişlere izin veren bir toplum yapısıdır, bu yapının işlerliği için ise eğitimle desteklenmiş ve yabaniyetten kurtarılmış kültürün varlığı önemli bir koşuldur. Gellner bu durumu şöyle ifade eder: "milliyetçilik aslında derinliğine içselleştirilmiş, her biri devlet tarafından korunan eğitime bağlı yüksek kültürlerle dayanan yeni biçim bir toplumsal örgütlenmenin sonucudur". Milliyetçiliğin kullandığı geçmişe ait kültürel özellikler ve oluşum sürecine kattığı parçalar ona göre gelişigüzel yaratılmış tarihsel icatlardır ve bu parçaların herhangi biri iş görebilir ancak milliyetçiliğin doğuşu böyle bir rastlantısallığın değil koşullardan kaynaklanan çok derin köklere sahiptir, kesin nedenleri vardır ve kolayca reddedilemez (Gellner, 1992:95-106).

Anlamsal olarak işgücüne katılabilme becerisi taşıyan, iletişime girebilen, okuryazar ve temel matematik işlemlerini gerçekleştirebilen toplumsal yapı için gerekli olan bu kültür ancak eğitim ile gerçekleştirilebilirdi. Modern toplumda yaşayan insan içinde yaşadığı topluluğa katılabilmek için bu eğitime ihtiyaç duymaktaydı. Aile bağlarından kopmuş kimliksizleşmiş ve birey olarak varılmaktaydı. Bireylerin ise onur, güvenlik özsaygı ve toplum içerisinde kabul görebilmeleri aldıkları eğitime bağlıydı. Bir bireyin eğitimi artık onun için en önemli yatırım sayılmakta ve sonuçta kimliksizleşmiş bireye bir kimlik kazandırmaktadır. Aksini iddia etse bile modern insan bir kral, ülke veya dine değil bir kültüre sadakat göstermektedir (Gellner, 1992:74). Kültür artık yapının pekiştirici bir üyesi değildir. İçinde bulunduğu ortama dair bağlılığını ve içinde yaşamakta olduğu eski toplum biçiminin akraba ilişkileri, dayanışma gibi öğelerini düzenleyen bir yapıştırıcı değil dokunun kendisidir (Gellner, 1964: 155).

Kültürün bu denli önem kazandığı bir noktada kendisi artık, başka sınıflarla ayırıcı veya sınırları belirleyici bir unsur olmaktan çıkıp sınıflar ötesinde bir hal almış, toplumsal ortaklığın en önemli öznesi haline gelmiştir. Geçmiş toplumlardan farklı olarak yeni yapıda artık bir eğitim veya talim terbiye kurumu vardır ve topluluğun yeni bireylerin hayata hazırlanması işlevini yürütmektedir. Bu yeni

toplumsal yapıda bağımsız bir eğitim sistemini yürütebilme becerisi gösteremeyecek toplulukların yeri yoktur. Modern insan artık bir akrabalık grubunun parçası değil, toplumsal kültürün bir parçasıdır. Geçmişte bireye beceri ve duyarlılıklar kazandırmakla yükümlük olan ve kültürün aktarıcısı konumunda olan akraba grupları artık bireyi eğitim mekanizmasına teslim etmektedir.

Gellner bu durumu şöyle bir metaforla açıklar: Tarım insanı, doğal çevrede yaşamını sürdürebilen bir tür iken, sanayi insanı doğal atmosferde güçlüklerle nefes alabilen yapay üretilmiş veya doğmuş, ancak onun için düzenlenmiş bir ortamda iş görebilen bir türdür. Bu düzenlenmiş ortamlar bir tür akvaryumdur ve bu akvaryum içerisinde yeni tür insana hayat veren süreç kendiğilinden işlemez, özel bir bitkiye ihtiyaç vardır. Bu bitkinin adı "ulusal eğitim" ve "iletişim sistemidir" (Gellner, 1992:98). Ulusal eğitim sistemi bireyi içerisinde bulunduğu toplumun yaratılmış kültürel seviyesine ve koşullarına hazırlarken, daha önce de bahsettiğimiz üzere dil ve diyalekt anlamında derinlemesine birbirinde ayrılmış tartım toplumuna ait küçük toplulukları ortak bir iletişim dili yaratarak birbirine yakınlaştırır.

Bu yaklaşma sonucunda artan etkileşim toplumsal birlikteliğin ve uyumun hammaddesi haline gelir. Gellner bu dönemi "milliyetçilik çağı" olarak adlandırır. Böyle bir çağda bir milletin uyanışı kendi varlığını siyasi anlamda oluşturmasından mütevellit değildir. Daha doğrusu herhangi bir uyanış söz konusu değildir zira millet Minogue'un örneğinde olduğu gibi uyuyan ve uyandırılacak bir yapı değildir. Millet, sadece seçkin azınlıklara değil bütün halka malolan standartlaşmış, türdeş, merkezin desteklediği, üst kültürlerin var olduğu ve iyi tanımlanmış bir eğitiminin denetlendiği bütünleşmiş kültürlerle insanların memnuniyetle özdeşleştikleri bir yapıdır (Gellner, 1992:164). Dil ve kültür atomlara ayrılmış toplumun yeni birleştirici ögesi haline gelmiştir, bu birleştiricilik toplumu bütünleştirmekle kalmamış, sanayi makinesi ile de bütünleşmeyi sağlamıştır.

Bu tarz bir güç ve beceri önceki dönem toplumlarda yoktur, bunun nedeni hem teknolojik, hem de ekonomik koşullardır. Yalnızca merkezi bir devlet böyle bir güce sahiptir ve eğitime yönelik böyle büyük bir kontrolü gerçekleştirebilir. Kültürle devleti biraraya getiren birbiri ile çakışır hale getiren de budur, devlet ile kültürün

birbirini desteklemesi kaçınılmazdır milliyetçiliğin sırrı ise burada yatar (Özkırımlı, 2013:162). Siyasi yapı ile kültürel yapının böyle bir eğitim sonucunda, sınırları itibariyle derinlemesine ayrıldığını düşünmek imkansızdır artık bir ülkenin ya da devletin sınırları kültürün de sınırları olarak görülmektedir. Denebilir ki eğitim böylesine güçlü bir yapıya hayat ve biçim verirken, kendisi de bu yapıdan beslenmiş, aynı yapının doğal sonucu olan merkezi ve güçlü devlet ile işler ve mümkün hale gelmiştir.

Bu noktada Gellner'in yaklaşımının işlevselliği ve modern toplum yapısı ile olan ilişkisi daha görünür hale gelmektedir. Eğitim ve kültüre biçtiği işlevsel rol eleştirilebilir olmakla beraber, ona göre bu durum sosyolojik anlamda kaçınılmaz bir ilişki ve kaçınılmaz bir sonudur. Bu nedenle Gellner'in kuramını değerlendirirken milliyetçiliğin sosyolojik bir gereklilik önplana çıktığı görülebilir. Sosyolojik anlamda gereklilik gibi görünen; determinist ve işlevselci ayakları sıklıkla dikkat çeken yaklaşımı sosyolojik imgelemi üzerinden değerlendirmek, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde kültürün etkilerini değerlendirmemizde oldukça faydalı olacaktır. Milletlerin ve milliyetçiliğin modernliğine dair Gellner'in getirmiş olduğu yaklaşım ve çözümleme oldukça ikna edici olmakla beraber, bu dönüşümün anlaşılması ve atfedildiği değerler ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere kültüre değinen farklı araştırmacılar tarafından değerlendirilmiş genişletilmiştir (Anderson, Hobsbawm, Brass vd.). Bizim çalışmamız çerçevesinde de kültürün ve kültürel özelliklerin yadsınamayacak bir yeri olması sebebiyle salt eğitim kurumlarının ve milli bir eğitimin ördüğü çerçeve ile ehlileştirilmiş yaban kültürlerin, bahçe kültürlerine dönüşmesi bağlamında yapılan çözümleme dikkatle değerlendirilmelidir. Bu nedenle Gellner'in sosyolojik duruşuna ayrı bir başlık açılarak katkı ve çözümleneleri paranteze alınmak suretiyle değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1.3.2.1.2. Etnisitenin Dönüşümünde Sosyolojik Bir Gereklilik Olarak Milliyetçilik

Yüksek kültürler, sanayi toplumu, modernizm ile milletler ve milliyetçilik arası ilişkiyi, nedenselliği inceleyen Gellner'in çalışmalarında göze çarpan en belirgin özellik, çalışmamız içerisinde daha önce yer vermiş olduğumuz primordialist

yaklaşımlar ile modern yaklaşımlar arasında en belirgin çizgiyi çekmiş olmasıdır. Bu tür bir ayrımı net bir biçimde ilk yapan kişinin Gellner olduğunu söylemek mümkündür.

Bu ayrımın yapılmasında kullanmış olduğu tarım toplumu-sanayi toplumu karşıtlığı şüphesiz Gellner'in kuramının en güçlü yanlarından biridir. Zira tarım toplumu ve modern toplum içerisinde varolan ilişki biçimlerini ve tabakalaşmayı geniş bir biçimde ele alarak inceleyen Gellner, modernite öncesinde bir milliyetçilik olamayacağı konusunu netleştirme gayretindedir. Gellner'e göre modern öncesi toplumlarda millet ve milliyetçilikten söz etmek mümkün değildir çünkü koşullar uygun değildir. Bu koşullardan en önemlisi toplumsal yaşamın devam edebilmesi için gerekli olan işbölümünün iki toplum yapısı arasındaki belirgin farklılığıdır. Tarım toplumlarında böyle bir durumun gerçekleşmemesinin koşullar kadar ihtiyaçlar ile de ilişkisi vardır. Böyle bir ihtiyaç yoktur çünkü, dar bir çevrede aile bağları ve daha küçük gruplara dayalı bir iş bölümü tarım toplumlarında yeterlidir ancak sanayi devrimi ve modern toplumla birlikte bu durum tersine dönmüştür. Sanayileşme ile birlikte yeni bir tür işbölümüne geçilmiş, geçmişte kalan ve aile tarafından öğretilen ya da bireyin içerisinde yaşadığı küçük grup tarafından aktarılan yabancı, eğitilmemiş kültürel öğelerin yerini, yüksek kültürler almıştır(bkz Gellner,1992: Bölüm 2-4). Ayrıca bir milletin varlığını ve milliyetçiliğin temellerini din, dil, aile, kanbağı gibi kavramlara atfeden primordialist yaklaşımlara karşılık olarak, yabancı kültürlerden alınabilecek herhangi bir özelliğin yüksek kültür işlevini görebileceğini, dönüştürülebileceğini ifade etmiştir.

Bu açıklamalar ışığında Gellner'in kuramı, milliyetçiliğin yarattığı etkileri her an görünen tutkuları anlamlandırma çabasına girmez. Oysaki çok zaman milletleri harekete geçiren veya milliyetçiliği görünür kılan bu tarz tutkuların sembol, çatışma, inşa düzeyinde ortada oluşudur. Yaklaşımına göre insanlar yüksek kültürlerle "memnuniyetle özdeşleşirler", ancak neden özdeşleştiklerinin yanıtı net veya tatmin edici bir biçimde yoktur. Gellner bu noktada işbölümü, toplumsal yaşama katılma, kimliksiz kalmış bireyin, kimlik arayışı gibi kavramları devreye sokar ancak daha önce de belirttiğimiz üzere sanayileşmenin tamamlanabilmesi ve sanayi toplumuna geçilebilmesi için millet olma ve milliyetçilik bir ara koşul ise henüz gerçekleşmemiş

bir sanayi toplumunda bu denli bir kimliksizleşmenin beklenmesi güçtür. Üstelik Gellner'e göre bu kültür çoklukla yaratılmış ve eğitim aracı ile ehlileştirilmiş bir kültürdür. Bu ehlileştirmeyi gerçekleştiren eğitim ise standart bir dil çevresinde merkezileşmiş ve kurumsallaşmış bir eğitimidir. Eğer milliyetçilik için gerekli olan bir eğitim sistemi ise, bu eğitim sisteminin hangi dilde olacağı ve hangi kültürden kaynağını alıp, nasıl bir bağlamda aktarılacağı önemli bir sorundur ve bu noktada esas olarak bu eğitim sistemini ilk oluşturan milliyetçilerin (kuşkusuz ki milliyetçiliği yaratacak bir eğitim sistemi, nasıl bir milliyetçiliğin oluşturulacağını belirlemiş milliyetçiler tarafından yaratılacaktır) bu fikri nasıl edindikleri inançları ve bağlılıkları açıklanamaz (Özkırımlı, 2013:173). Gellner, bu eleştiriyi reddederek kuramının sanayi toplumundaki bireylerin kendi kültürlerinden koparak, ortamın kültürüne uyma zorunluluğuna dayanamama olarak devreye giren bir tutkudan bahseder (akt. Özkırımlı, 2013:173).

Gellner'in sosyolojik tahayyülünde bir başka dikkat edilmesi gereken konu ise milliyetçiliğin endüstrileşme için gerekli olan bir merhale olarak görülmesi, bir sosyolojik gereklilik olarak önplana çıkmasıdır. Eğer endüstrileşme henüz gerçekleşmediyse, milliyetçiliğin yarattığı bir sonuç olarak ele alınan sanayileşme ne şekilde milliyetçiliğin ortaya çıkış sebebi olabilir. Sonucun, sebebi doğurduğu bir yaklaşımla koşulları değerlendirmek, işlevselci bir bakışta en zayıf yan gibi durmaktadır. Buna ek olarak aynı şekilde milliyetçiliğin ve sanayi toplumunun bir sebebi olan milli eğitim aynı zamanda, sonucudur da. Sebep sonuç arasındaki karmaşıklık burada da görünür hale gelmektedir.

Durkheim'cı geleneğin işlevselci etkilerinin sıklıkla karşımıza çıktığı kuramda, millet ve milliyetçiliğe dair anlam boyutundan ziyade, işlevlerin tartışıldığını görmek mümkündür. Bu işlevlerden sanayileşmenin ve modern toplumun ara mekanizması olması yönündeki ifade kanaatimizce biraz ileri götürülmüş bir iddiadır zira sanayileşmenin ve kentleşmenin büyük oranda milliyetçilikten önce tamamlandığı İngiltere (bkz. Özkırımlı, 2013:169-171) örneği buna ek olarak ise, sanayileşmenin henüz neredeyse hiç yaşanmadığı Osmanlı İmparatorluğu'nda Balkanlarda ve Orta Doğu'da çıkan milliyetçi hareketleri düşündüğümüzde ya da Hindistan'da Gandhi'nin milliyetçi hareketinde sanayileşmenin etkileri görülmez. Buna ek olarak, merkezin

etrafında kalmış olan ve az gelişmiş ya da hiç sanayileşmemiş bölgelerde de milliyetçi hareketler sıklıkla görülebilmektedir (bkz. Nairn:1977, Hechter,1977).

Gellner'in sosyolojik yaklaşımıyla ilgili son olarak söylenebilecek husus ise, kendisinin bir büyük millet ve milliyetçilik kuramı yaratma çabasına giriştiğidir. Çalışmamızın giriş kısmında ve kavramsal çerçevede de aktardığımız üzere milliyetçilik ve millet üzerine genel geçer kapsayıcı bir tanıma ulaşmanın güçlüğü ve bu konudaki uzlaşmazlık düşünüldüğünde böyle bir büyük kuram yaratmanın zorluğu açık bir şekilde görülebilir. Tarihsel materyalizm gibi, tarihsel sosyolojik süreçte toplumları ve dönüşümlerini bunların altlarında yatan nedenleri açıklamaya yönelik büyük kuramlar dahi var olan nesnel üretim ilişkileri gibi temellere dayandığı halde büyük eleştirilere maruz kalıp sürekli güncellenirken, milliyetçilik gibi ayağı çok sayıda kaygan alana temas eden hususu böyle bir büyük kuramla açıklamak oldukça güçtür. Zira ne sanayileşme dünyada tek bir biçimde gelişmiştir (bkz, Frank 1972, Weber: 2014), ne de modernleşme dolayısı ile milliyetçiliği bu kavramlar arasında bir tür "toplumsal homeostatik mekanizma" olarak görmek karşımıza çok sayıda soru ve sorun çıkartacaktır. Kanaatimizce milliyetçiliği toplumsal dönüşümde bir tür ara mekanizma veya zaruri koşul olarak mekanik bir biçimde görmek yerine, milliyetçilin oluşturduğu anlam boyutunu, bu anlamın aktartılarak yarattığı etkiyi, kullanılış amaçlarını, görünür boyutlarını, etkileşim ve iletişim çerçevesini değerlendirmek bir çözümlene açısından daha faydalı ve zihin açıcı olacaktır. Milletlerin ve milliyetçiliğin anlam boyutunda varolan hayal edilmiş bir cemaat olduğunu ifade eden ve yaşanan kültürel dönüşümlerin bu hayali mümkün kıldığını ifade eden, Benedict Anderson'ın "hayali cemaatler" kuramına bu noktada değinmek yerinde olacaktır.

1.3.2.2. Hayali Cemaatler Yaklaşımı ve Milliyetçiliğe İnşacı Bakış Açısı

Millet ve milliyetçilik kavramlarının çok defa farklı merkezler ve eksenler üzerinden yapılan tartışmalarla açıklanmaya çalışılmasının şüphesiz ki doğal sonuçlarından biri millete ve milliyetçiliğe dair yoğun olarak kabul gören ve eksiksiz olarak ifade edilebilecek bir tanıma ulaşılabilmesidir. Özellikle modernist paradigmlar arasında bu sorunun daha da müphem bir şekilde ortaya çıktığı sıklıkla

görülmektedir. Bunun nedeni modernizmin büyük ölçekli ve karmaşık ilişkiler ağı içerisinde yaşanan dönüşümün kavranmasının zorluğu kadar, modernitenin kavramsal, kültürel, üretimsel ve yönetsel çevrede kattıklarıdır. Modernizmin tanımlanması ya da modernliğin başlangıcına dair net bir tarih verilememesinde tıpkı millet ve milliyetçiliğin tanımsal sorunlarıyla benzer bir izdüşüm vardır. Böyle bir karmaşık ortamda "hayali cemaatler" ifadesi son derece yankı bulan ve tartışmalara neden olan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yakın duranların çokluğu kadar eleştireni de çok olan kavram Anderson tarafından ortaya atılmış, milletlerin ve milliyetçiliğin doğuşuna ilişkin analizleri çerçevesinde ise kuramsallaştırılmıştır. Anderson'ın "hayali cemaat" kavramına ulaşırken karşılaştığı güçlükler sosyal bilimcilerin konu karşısında yaşadıkları sıkıntının kısa bir özeti gibidir. Bu zorluklar aynı zamanda modernist bir paradigmadan milleti tanımlarken yaşanan güçlüklerle de ışık tutar. Millet ve milliyetçilik, araştırmacının gözünde nesnel modernliğe ait bir nesnellik olarak dururken, milliyetçilerin gözünde öznel bir kadimliğe sahiptir. Sosyo kültürel bir yapı olan milletin , tıpkı cinsiyet gibi herkesin sahip olduğu veya olması gereken bir kavram gibi görülmeye başlanması ve siyasal gücüne karşın felsefi temellerinin görece zayıf olması bu alanda yapılan tanım ve çalışmaların temel güçlükleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Anderson, 2007:19).

Bu koşullar altında milleti ve milliyetçiliği kurgusal ve yaratılmış bir tür birliktelik olarak gören Anderson, milleti şöyle tanımlar: "millet, hayal edilmiş bir siyasi topluluktur, kendisine hem egemenlik, hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir". Bu tanımı bileşenleri ile birlikte şöyle açıklamak mümkündür. Millet hayal edilmiştir çünkü milleti oluşturan bireylerin hiçbiri birbiriyle tanışmayacak, hatta belirgin olarak herhangi birinden söz edildiğini dahi duymayacak ama zihninde ve gündelik yaşamında bir millete ait olduğu düşüncesi ve milletin bireylerinin varolduğu düşüncesi yer almaya devam edecektir. Buna ek olarak sınırlı bir biçimde (sınırlara ve çerçeveye bağlı olarak) hayal edilir, çünkü içinde yaşanan millet ne kadar büyük olursa olsun hatta, milyarı aşan bir nüfusa sahip olsun hiç kimse kendi milletini insanlığın tümünü kapsar olarak hayal edemez, kendinin ki gibi başka milletler ve sınırlar olduğunun hayalini de içselleştirmiştir.

Millet egemendir, zira zamansal ve toplumsal koşullar bağlamında büyük hanedanların ve gücünü kutsallıktan alan monarkların yıkılmaya ya da güç kaybetmeye başladığı yıllarda tarih sahnesine çıkmış ve onların yerini almıştır. Son olarak ise bir cemaat olarak hayal edilir çünkü milletin içerisinde yer alan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun millet derin bir yoldaşlık, hedef birliği olarak algılanır (Anderson 2007: 21-22). Bu birlik bir tür kardeşliktir o şekilde tasarlanmış ve o biçimde anlaşılmasına çalışılmıştır, son dönemlerde bu kadar çok insanın birbirini öldürmek istemesinden çok, "böylesine sınırlı hayaller" için insanların ölümü göze alması iyi incelenmelidir. Bu kadar çok insanı aynı amaç uğrunda ortaklaşa hareket ettiren hayatlarını vermelerini sağlayan şey bu tür bir birliktelik algısı ve kardeşlik yoldaşlık duygusudur.

Bu duygunun altında yatanları inceleyebilmek ve hayal edilmiş bu cemaatlerin nasıl ortaya çıktığını anlayabilmek adına kültürel bir tasarım olduğunu kabul ederek, millete ve milliyetçiliğe bilinçle tercih edilen siyasi bir ideoloji gibi değil içinde doğduğu kültürel ortamla şekillenen bir yapı olarak bakılmalıdır. Bu bağlamda Anderson kuramının temelinde kültürel dönüşümleri koyarak, bu alandaki değişimleri incelemesinin merkezine yerleştirir. Kültürel dönüşüm alanındaki en önemli değişimler ise din ve hanedanlık sistemleridir.

Dinsel anlamda dönüşümün yaşanmasının iki nedeni vardır bunlardan ilki insanların bilinçlerinde sınırlı olan dünya kavramının keşifler aracılığı ile genişlemesi diğeri ise Latince'nin kısa sayılabilecek bir sürede önemini yitirmesidir. Dinin önemini yitirmesi sadece sekülerlik ya da rasyonel düşüncenin gelişmesi gibi çokça bilinen sonuçlarının dışında önem taşımaktadır. Dinsel düşünce, kaderi sürekliliğe dönüştürerek insandaki "belli belirsiz ve karanlık ölümsüzlük sezgilerine karşılık" veren (Anderson, 2007: 25) bir yapıya sahipti, yani yaşamdan sonra ölüme dair bir inançla toplumsal huzuru sağlıyor ve ölüm korkusuna yanıt sunuyor aynı zamanda rastlantısallığı, belirsizliği kader vurgusu altında açıklıyordu. Bu süreç içerisinde dinlerin sınırları gerilemiş, güçleri zayıflamıştır ancak dinlerin yatıştırmış olduğu çatışma ortamları hali hazırda mevcuttur. Bu durumda kaderi ve rastlantıyı dünyevi tarzda dönüştürecek yeni birşeye ihtiyaç vardır ve Anderson'a göre pek az şey bu işi yapmaya millet kadar muktedirdir çünkü milletler geçmişten sonsuz bir

geleceğe uzandığına dair inançla pekiştirilmiştir ancak milliyetlerin dini toplulukların ve krallıkların yerini aldığını söylemek aşırı yoruma kaçan bir nitelik kazanmaktadır, bunun yerine durumu daha çok kültürel bir dönüşüm çerçevesinde bakmak daha uygun olacaktır.

Bu dönüşümün yaşanmasında çok önemli bir gelişme yatmaktadır bu gelişim zaman algısına yönelik bir gelişimdir ve "eşzamanlılıktan, türdeş içi boş zamana geçiş" olarak tanımlamak mümkündür. Bu değişim kurama göre dünyayı algılama biçimlerini keskin bir biçimde değişmiş ve milletlerin hayal edilebilmesine izin vermiştir. Bu çerçevede zamansal dönüşüm kavramına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

1.3.2.2.1. Zamansal Dönüşüm Çerçevesinde Hayali Cemaatler

Dinsel toplulukların egemenliğinin ciddi bir güç taşıdığı Orta Çağ'da eşzamanlılık adı verilebilecek olan bir zaman algısı hakimdir. Bu algıya göre geçmiş, bugün ve gelecek gibi zamanlar yoktur herşey eşzamanlı olarak yaşanmakta ve kozmolojik bir güç tarafından yönetilmektedir. Bu yönetinin temelinde ise Hıristiyan teolojisi bulunmaktadır. Hıristiyan teolojisine ait simge ve öyküler, hristiyanlığın doğuş çağının çok ötesinde günün kıyafetleri ve yapısı ile ilişkili olarak resmedilerek taşınmakta ve aktarılmaktadır. Latince okuyup yazan ruhbanlar tarafından taşınan tasarım, ruhbanların kendi kişisel-tikel görsel ve işitsel yaratıları aracılığıyla kitlelere aktarılır dolayısıyla görsellik ve işitsellik üzerinden bir hayal tecessüm ettirilerek cemaat bunun üzerine kurulur. Geçmişle geleceği birbirinden radikal olarak ayıran bir zaman çizgisi ortaçağa son derece yabancıdır. Anlatılan hikaye ve olaylar birbirlerinden farklı zamanda ve anlatılan tarihlerden çok farklı dönemlerde gerçekleşse bile bir eşzamanlılık hissi yaratılır (Anderson 2007, 37-38). Ancak bu durum değişerek günümüzde farklı bir hal almış; geçmiş, gelecek ve bugün ayrımının yapılabildiği bir çağa geçiş yaşanmıştır.

Günümüzün eşzamanlılık tasarımı ise ortaçağın tümünü kapsayan eşzamanlılıktan ziyade, "homojen ve içi boş bir zaman"dır (Özbek, 2000) Bu dönüşüm hayali bir cemaat olarak ulus için son derece önemlidir. En iyi örnekleri

modern romanlarda görülebilen bu durum günümüz milletlerinin ve topluluklarının hayalini mümkün kılmıştır. Birbirinden tamamen bağlantısız kişilerin aynı anda ve zamanda aynı anlatı içerisinde başka yerlerde başka işlerle uğraşıyor olduğu ancak bu kişilerin rastlantı eseri sokakta karşılaşabiliyor oldukları ya da ihtimalleri barındıran bir dünya tasarımı modern romanın anlatı geleneğinde görülür. Anderson'a göre "homojen ve içi boş bir zamanda takvim boyunca ilerleyen kütleli bir cemaat olarak tasarlanan modern ulus fikrinin benzeşisidir" (Anderson 2007, 39-41). Bu durumu şöyle açıklamak mümkündür Bir millete mensup bir kişi sayıları kaç olursa olsun, milletin diğer mensuplarının ancak bir avuç içi kadarını tanımak bir yana ancak adını bilebilir ama kendisiyle ortak ve eşzamanlı hareketlerine dair inancı tamdır.

Bu örneğin daha keskin ve net bir biçimde görülebildiği bir diğer örnek ise gazetelerdir. Anderson'a göre gazeteler birbirleriyle alakasız birçok olayı biraraya getirerek kurgusal bir bütünlük içerisinde yansıtırlar, bu olaylar dünyanın farklı yerlerinden ve noktalarından olabilir ancak burada onları birbirine bağlayan özellik takvimsel bir rastlantı ile olayların hikayeleştirilmesidir. Hikayeye kaynaklık eden olayla ilgili okurlar günlerce aylarca bilgi almasalar dahi onun oralarda bir yerde devam etmekte olduğunu bilirler (Anderson,2007: 47-49). Gazetelerin bir diğer işlevi ise aynı hikayeleştirici yapısından ötürü bir tür kitap olmasıdır ve gazete "modern tarzda kütleli ölçekte üretilen ilk sanayi ürünüdür", bu hikayeleştirici nitelikleri ile ise ömrü bir günlük best seller kitaplara benzetilebilirler. Gazeteler gündelik hayata dair bilgi verir, milletin içinde olan olayları aktararak milletin diğer üyelerinin başka yerlerde aynı zamanlarda belli problemler veya olaylar yaşadığından haberdar eder bununla kalmayarak farklı milletlerden ya da dünyanın farklı yerlerinden haberler ve olaylar da taşıyarak sınırlı hayal edilen bir millet fikrine katkıda bulunur. Birçok kişinin aynı gazeteyi okuyup benzer anlamlar çıkartması sonucunda da sınırlılıklar içerisinde ortak bir anlam kurulduğuna dair fikir belirginleşir. Hegel'in "gazete okumak modern insanın sabah duası gibidir" sözünde yola çıkan Anderson'a göre gün aşırı ya da günde iki kez tekrarlanan bu ayinden daha iyi bir örnek hayali cemaatin tarihsel bir saate bağlanışını açıklamak için kullanılmaz (Anderson, 2007: 50)

1.3.2.2. Matbaa Kapitalizmi ve Hayali Cemaatler Yaklaşımı Çerçevesinde "Dil Birliği"

Anderson'ın gazete üzerinden yapmış olduğu inceleme kitle iletişim araçlarının gelişimi ile katlanarak büyümüştür. Bu anlamda kitle iletişim araçları hayalin sınırlarını genişletecek biçimde gelişmiş, sınırları çizmede egemen rol oynayacak kadar etkin ve yaygın olarak kullanılır hale gelmiştir. Artan iletişim imkanları gazetede olduğu gibi artık günde bir veya iki kez tekrarlanan bir ayinin ötesine geçerek, -metaforu kullanmaya devam edecek olursak- gün boyu bitmeyen bir duaya dönüşmüştür. Bu bağlamda hem iletişimi arttırıp hayali mümkün kılan, hem de modern çağın ilk kitlesel olarak üretilen olarak değerlendirilen gazete kavramı ve bununla ilişkili olarak matbaa kuram içerisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmamızın inceleme alanının kitle iletişim araçları olduğu düşünüldüğünde büyük önem kazanan bu yaklaşıma tekrar değinilerek bir değerlendirmeye gidilecektir ancak millet ve milliyetçiliğe matbaanın katkılarını irdeleyen Anderson'ın "matbaa kapitalizmi" kavramına öncelikli olarak yer vermek daha doğru olacaktır. Böylelikle iletişimin kuram içerisindeki yeri daha net tespit edilerek çalışmamız açısından önemi ortaya konulabilir.

Kuramsal perspektifte önemli bir yer tutan matbaa kapitalizmi kavramına değinirken en dikkat çekici unsur Avrupa'da matbaanın konumudur. Keşifler sonrasında zeenginleşen, refaha kavuşan ve bujuva sınıfına sahip olan Avrupa'da o dönem matbaa kapitalizmin bir başka deyişle tüccarların, zenginlerin ve burjuvanın elindedir. İlk olarak dini eserlerin basıldığı ve Latince İncil'in hakim matbaa ürünü olduğu dönemde; ruhbanların çoğu, aristokratların ise bir kısmı Latince konuşup yazabilmektedir ancak Latince konumu gereği genellikle ikinci bir dildir ve küçük bir kesime hitap etmektedir. Kitlesel olarak üretim yapan kapitalist matbaa bu pazarı çok çabuk doyurmuştur (Anderson,2007:53). Niteliği yapısı gereği sürekli olarak yeni pazarlar arayışında olan kapitalizmin bu dönüştürücü niteliği konumuz açısından kilit bir önem taşımaktadır. Doyan bu pazardan sonra yeni arayışlara giren kapitalist matbaa yüzünü tek dilli kitleye çevirmiştir ve bu kitle halkın kendisidir. Bu dönüşümde fikirlerini Almanca basıp yayan Luther'le başlayan Reform hareketinin etkisi büyüktür. Reformun hareketinin başlangıç dönemlerinde iletişim ağları

kuvvetli olan Papalık hareketin gelişmesine engel olabilirken, matbaa aracılığı ile halk dillerine yakın bir matbaa dili ile fikirlerin iletimi karşısında aynı başarıyı gösterememiştir. Bu gelişmeler sonucunda Latince'nin dini ve siyasi bir dil olmaktan çıkması ve halk dillerinin bu çerçevede önem kazanması esas dönüşümü oluşturan unsur olmuş, iktidar sahipleri de bu dillere önem vermeye başlamıştır.

Matbaa'nın kullandığı yayın dili birbirinden oldukça farklı olan diyalektlere sahip halk dillerinden zaman zaman birinin birebir aynısı iken, zaman zamansa birisine daha büyük yakınlık taşımaktaydı. Bir yayın dilinin basımı gerçekleştirmek amacıyla seçilerek etkin olarak kullanılmaya başlaması dilin farklı lehçelerini birbirine yakınlaştırmış, dile dayalı bir mübadele ve iletişim alanı yaratarak, yüzbinlerin ya da milyonların kendi dil alanlarının içinde yer aldığı farkına varmalarını sağlamıştır. Buna ek olarak ise dili sistematize edip gelecek dönemlere taşıyarak süreklilik fikrinin oluşmasına katkıda bulunmuş ve uzun vadede kadimlik hissine neden olacak tasarımda önemli bir rol oynamıştır (Anderson,2007: 60). Bu bağlamda Anderson'ın kuramında "Dilin seçimi rastlantı değilse de bilinçsiz ve pragmatik bir sürecin sonucu olarak görünür"(Anderson,2007:57). Yaşanan durum dilbirliğinin oluşmasına önemli bir katkıda bulunmuş, yeni bir topluluk biçiminin hayal edilmesini mümkün kılarak modern milletlerin ortaya çıkışına zemin hazırlayan unsurlar arasında önemli bir konuma gelmiştir.

Hegel'in gündelik ibadet olarak ifade ettiği gazete okuma eylemi böyle pragmatizme dayalı bir dönüşümün ürünü olarak ortaya çıkmış gibi görünse de çok farklı sonuçlara gebe bir hal almıştır. Öncelikli olarak matbaa yayınları özelde ise gazete yalnızca dilde bir dönüşüm veya sabitlik yaratmamıştır. Gazetelerin okunduğu mekanlar toplanma yerleri haline gelerek siyasal toplumsallaşmanın yadsınamayacak kadar önemli bir parçası olmuştur. Millet'in ve milliyetçiliğin ortaya çıkışında belki bu sınırlı olarak ifade edilen etkiden söz etmek mümkünse de, iletişim araçlarının etkisi çığ gibi büyümeye devam etmiştir. Gazetelerin eşzamanlılık, haberdar olma ve hayal edebilme işlevi gittikçe gelişmiş ve farklı mecralara da sirayet eden iletişim araçları üzerinden kurulmuş bir birliktelik halini almıştır. Bu nedenle Anderson'ın matbaaya ve iletişim araçlarına atfettiği önem çalışmamız açısından önem taşımaktadır ve dikkate değer bir yere sahiptir.

Radyoyla birlikte sadece güne dair yaşananları değil anı da paylaşma becerisine sahip olan iletişim araçları, Televizyonların görsel ve işitsel olarak haberdar etme becerisinin de ötesine geçen internet teknolojisi, telefonların artık konuşma işlevini ikinci plana alarak tam teçhizatlı bir iletişim platformuna dönüşmesi gibi (gazete, sosyal medya, telefon , internet, kitap vs) benzersiz değişimler iletişimi şüphe yok ki yalnızca milletin değil daha büyük bir dünya tahayyülünün de egemen unsurlarından biri kılmıştır. Zira artık bu hayal yalnızca sınırlılıklar veya egemenlik unsurları üzerinden değil, görsel, işitsel ve katılımlı olarak hergün tasarlanabilmektedir. Bu nedenle günümüzde iletişim araçlarının dönüştürücü etkisi yalnızca dil ile sınırlandırılabilir gibi değildir. İletişim araçları artık milletin dilsel sınırlarının yanına, bölgesel sınırları gösterebilmeyi, kendisinden farklı milletleri hayal edebilmenin yanına farklı milletleri gösterebilmeyi de eklemiştir dolayısı ile böyle bir tahayyülün günümüz koşullarında daha güçlü ve daha geniş bir yelpazede olması beklenebilir. Çalışmamızın araştırma nesnesi kitle iletişim araçlarında milliyetçiliğin ve kimliğin bileşenlerinin sunumuna yönelik olduğundan, iletişim araçları üzerinden yapılan tasarıma yeniden dönülecektir ancak konuyu ve akışı bozmamak adına şimdilik bu kısa eklemeye yetinerek Anderson'ın bakış açısına yönelik ifade edilmesi gerekenlerle devam etmek daha uygun olacaktır.

Hayali Cemaatler yaklaşımı sıradışı ve konuya başka bir noktadan bakan bir yaklaşım olmasına, temeline kültürel dönüşümün önemli unsurlarından biri olan matbaayı alarak duruma özgün bir bakış açısı getirmesine karşın bir analize izin verme konusunda oldukça sıkıntılıdır. Anderson'ın değindiği dönemlere verdiği örneklere yönelik önemli açıklamalar sunan bu bakış açısı milliyetçiliklerini matbaasız ve hatta zaman zaman ortak dilsiz oluşturan Afrika milletleri gözönünde bulundurulduğunda açıklama yapabilme yetisini kaybeder. Aynı şekilde zamanın tahayyülüne dair noktalarda da Hristiyan teolojisinin ortaya koymuş olduğu eşzamanlılık ilkesi her yerde aynı şekilde işlememiştir. Buna ek olarak kültürel dönüşümün böylesine dar bir çerçevede ele alınması kültür kavramını oldukça normatif boyutlara indirger ve rastlantısal olarak biraraya gelmiş unsurlara oldukça büyük önem atfeder.

Bir kardeşlik ve yoldaşlık duygusu olarak milletin biçim bulduğunu ve böyle bir duygudaşlık üzerinden hareket edildiğini ifade eden, milliyetçiliğin bir ideoloji olarak değil daha çok akrabalık veya din gibi kavramlara benzer şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden Anderson, bu yakınlığın nasıl kurulacağı üzerinde durmaz. Bu yakınlığı yalnızca ölümsüzlük ve kadimlik fikrine bağlayan Anderson'ın incelemesi anlam boyutunun yaratılması ve hissedilen bağlılığın temel taşı olarak kabul edilebilecek hislerin nasıl tasarlandığını ifade etmekte yetersiz kalır. Son olarak ise kuramda milletin ve milliyetin, dinin yerine geçmesi dahi onun yarattığı boşluğun doldurulmasında çok başarılı bir tasarım olduğu kısmına yer verilmektedir ki bu durum çok sıklıkla gerçekle özdeşleşmemektedir. Milletin ve milliyetçiliğin kuruluşu sürecinde din ve milliyet fikri sıklıkla elele yürümekte hatta milletin temel yapıtaşının din olduğu örnekler görülebilmektedir (İsrail, Ermenistan, İran vs). Dolayısıyla dinin gerileme sürecinde milliyetin oluştuğu ve tasarımın mümkün hale geldiği düşüncesi havada kalmaktadır. Bütün bunlara ek olarak ise Anderson dönem itibariyle yaşanan siyasi değişimlere hiç yer vermez, hükümdarlıkların dinin önemini yitirmesi ile kaybettikleri kutsallık ve monarkların halk dilini idari dil olarak benimsemesi dışında siyasal dönüşümün etkisinden bahsetmez. Modern devletin varlığı veya milletlerin içerisinde şekil bulduğu ulus-devlet yapısına oldukça sınırlı şekilde değinir. Bu bağlamda analiz edilebilir öğeler açısından oldukça sınırlı bir çerçeve sunmaktadır.

Bu nedenle çalışmamızın bir sonraki bölümünde, Anderson'ın eksik bıraktığı bu yöne değinen ve siyasi dönüşümü merkeze koyarak yapıyı anlamaya çalışan yaklaşımlara yer verilecektir.

1.3.3. Modernleşmeye Bağlı Olarak Siyasi Dönüşüm ve Etnisite-Milliyetçilik

Günümüz dünyasında özellikle Batı medeniyetlerinde, devlet ve millet içiçe geçmiş ve birlikte değerlendirilir haldedir. Devletlerin adları çoğunlukla nüfusunu oluşturduğu iddia edilen etnik grubun isimleriyle verilirken, sınırları çizilmiş topraklar üzerine bahsi geçen etnik grubun hakimiyeti ile özdeşleştirilmiş konumdadır.

Böyle bir yapı içerisinde devlet ve milletin birbirinden ayrımlanması güçleşmektedir. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında, modernizmden hemen önceye kadar dahi dünya çok sayıda farklı oluşuma ve iktidar ilişkilerine sahiptir. Avcı toplayıcı toplumlardan, etnik topluluklara, ilkçağın şehir devletlerine ve daha sonra birleşerek daha büyük devletlere dönüşen modellerine, tanrı krallarının buyruğu altında tebaa olarak varlığını sürdüren dinsel topluluklardan, feodal beyliklere ve imparatorluklara kadar geniş bir yelpaze içerisinde görülebilen toplu yaşam modelleri vardır. Ancak Fransız İhtilali'nin çarpıcı etkisinden başlamak koşuluyla günümüze gelene kadar yaşanan süreçte bu durum tektip bir yapıya ulus ve ulus-devlete dönüşmüştür (bkz: Gellner:1992).

Bu anlamda kurulmuş olan devletler son derece rasyonel bir bilincin ürünü olarak ve İnsan Hakları Beyannamesi, Bağımsızlık Bildirgesi gibi Aydınlanma Felsefesi gibi temeller üzerine inşa edilmiştir. Vatandaşlık, yönetimde söz sahibi olma, egemenliğin halkla özdeşleştirilmesi gibi düşünceler modern öncesi çağda eşine tam anlamıyla rastlanır örnekler değildir ve halkla devlet arasındaki gerçek anlamda tek bağdaşım vatandaşlık ilkesi çerçevesinde liyakattir. Modern öncesi dönemde insanlar için kendilerini yönetenlerin kim olduğundan ziyade, kendilerini güvende hissedip hissetmedikleri veya güvende yaşayıp yaşamadıkları önemlidir. İktidarın ve güç kullanma yetkisinin halkla paylaşılması ise pek rastlanılır bir durum değildir. Yaşanan bu politik dönüşüm, halkın katılımını ve önceki tebaa,serf, köle anlayışından kaynaklanan zorunluluktan gönüllü bir katılıma çevirmiştir. Dolayısı ile bu noktada bu oydaşımı sağlayıp millet bilincini oluşturmak gereklidir. Bu bağlamda halk ve devlet arasında oydaşımı anlatmayı amaçlayan ve milliyetçiliği bir tür politika olarak gören yaklaşımlara bakmak gerekir. Bu yaklaşımlardan ilki bir sonraki başlıkta ele alınacak olan John Breuilly'nin milliyetçiliği politika olarak gören anlayıştır.

1.3.3.1. Milliyetçiliğin Tipolojisi ve Siyaset Aracı Olarak Milliyetçilik

Çalışmamızın bundan önceki bölümlerinde değindiğimiz milleti ve milliyetçiliği irdelerken merkez noktaya alınan kültür, sınıf, dengesiz kalkınma gibi

yaklaşımlar hatırlanacağı üzere sıklıkla bir toplumsal dönüşümün/dönüştürümün doğal sonucu veya bu dönüşme durumuyla ilgili ortaya çıkan çatışmalar üzerinden değerlendirilmiştir. Ancak yaklaşımların neredeyse tümünde ortaya çıkan genel sonuç kuramların indirgemeci, özcü veya yalnızca belirli koşullar gözönünde bulundurularak biçimlendiği ve bu koşulların dışında her çeşit eleştiriye açık olduğu sonucuydu. Bu noktada yapıya yönelik devlet, yasa, yasa koyucular gibi kavramlar sıklıkla devre dışı bırakılarak bunların tümü toplumdaki dönüşümün doğal bir sonucu gibi ele alınmıştır. Oysa milliyetçiliği bir tür ideoloji olarak değil de akrabalık, din gibi bir kavram olarak görmeliyiz ifadesini kullanan Anderson'ın veya tarım toplumundan, endüstri toplumuna geçiş merhalesinin doğal bir sonucu olarak gören Gellner'in ya da kalkınma modellerinin ve endüstrileşmenin Marksist çözümlemesini yapanların aksine, milliyetçilik kavramına bir tür ideoloji olarak bakan çok sayıda görüş bulunmaktadır.

Bu görüş temelinde bir ulus devletinin varlığının ya da günümüz koşullarında genel geçer politik yapı olarak bulunmasının, milletin ve milliyetçiliğin varoluş sebebi olduğu fikri yer alır. Michael Mann, Anthony Giddens gibi önemli araştırmacıları da bünyesinde barındıran bu yaklaşım özünde devlet ve millet arasındaki ilişkiyi merkeze alır. Böyle bir bakış açısında en dikkate değer çözümlemelerden birisi John Breuilly'e aittir. Breuilly yukarıda saydığımız "büyük kuram"lardan (grand theory) yana değildir. Bu büyük kuramlar milliyetçiliğin ortaya çıktığı dönemi ve koşulları anlayıp, kronolojik olarak tarihlendirme noktasında vasıf sahibi olabilirler ancak milletin oluşumunun ve milliyetçi hareketlerin temel nüvelerini anlama başarısına sahip değildirler. Bir başka deyişle genel geçer bir analiz yapmaya imkan vermezler. Breuilly'e, göre böyle bir analiz yapılabilmesi için öncelikli olarak oldukça kaygan bir zemine oturmakta olan konunun kavramsal bütünlüğünün oluşturulması gerekir. Böyle bir çerçeve oturtulduğunda ise bu kadar değişken bir olguyu anlamlandırabilmek amacıyla tek yönlü bir analiz yapılmamalıdır. Bu nedenle öncelikle milliyetçilik tiplerini kategorize eder Breuilly daha sonra bu incelemeler için "karşılaştırmalı tarih" yöntemini kullanarak, çok geniş çaplı (Türkiye'den Çin'e, Arabistan'a ve Güney Amerika'ya değin uzanan) bir araştırmaya imza atar. Kendisini daha sonra değineceğimiz üzere sıklıkla eleştiren A.Smith dahi çalışmasının külliyatlı genişliği ve gücü ile takdir edilmesi gereken bir

eser olduğunu ifade eder (Smith, 1998:88). Çözümleme yöntemi her koşulda geçerli olabilecek şekilde kabul edilemeyecek olsa da, çözümleme yönteminin altında yatan nedenler millete ve milliyetçiliğe dair bir anlamlandırma yapmak adına önemli açılımlar sunar.

Bu açılımların temelinde Breuilly'nin kitabının giriş bölümünde de ifade ettiği gibi, milliyetçiliğe dair bir kuram yaratma değil, milliyetçiliği çözümlemek için genel bir yöntem belirleme ve uygulama çabası yatar (Breuilly, 1993:1). Böyle bir çaba için metodolojik olarak bakıldığında öncelikle araştırma nesnesinin ve evreninin tanımlanması en makul başlangıç adımı olacaktır. Millet'in ve milliyetçiliğin tanımını yapma konusunda çaba sarfeden diğer araştırmacılarda ortaya çıkan, sınırlar, kültür, biz bilinçlilik, eğitim sistemi gibi konular, Breuilly'nin tanımında karşımıza çıkmaz. Karşımıza çıkan tanım oldukça basit ve etkileyicidir "milliyetçilik; iktidarı ele geçirmeye ya da kullanmaya çalışan, bunu yaparken de milliyetçi savları önplana çıkartan siyasi hareketlerdir" (Breuilly, 1993:2). O halde bu tanımdan yola çıkarsak çok fazla alanda tanımlanmış olan kültür, dil vs gibi kavramları millet ve milliyetçilik adına yeniden tanımlama, işlevlerini belirleme güçlüğü ortadan kalktığı gibi hareketin kendisini analiz edebilme şansı ortaya çıkar. Üzerine daha önce tartışılan kuramlarda karşımıza çıkan "genelleme" yapma ve "indirgemecilik" sorunsalından kurtulmak herhangi bir inceleme yöntemi için aşılması oldukça güç bir duvar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle yine metodolojik bir hamle ile Breuilly'nin çözümleme yönteminde kullanmış olduğu sınıflandırma oldukça işlevlidir. Bir doktrin-bir ideoloji gibi görünmekte olan milliyetçi savların temelinde üç ana unsur yatmaktadır:

- a) Kendine özgü karakterinin kolaylıkla belirlenebilecek yanları olan bir millet vardır.
- b) Bu millet'in çıkar ve değerleri, diğer tüm çıkar ve değerlerden daha üstündür.
- c) Millet mümkün olan en büyük ölçüde bağımsız olmalıdır. Bu durum genellikle en azından siyasi egemenliğe tekabül eder. (Breuilly, 1993:2)

Milliyetçiliği sınıf çatışmalarının/sınıfsallaştırmaların, üretim ilişkilerinde yaşanan dönüşümlerin-onların toplumsal sonuçlarının veya kültürel dönüşümlerin bir

uzantısı olarak değerlendirmek kimi milliyetçilikleri belli koşullar altında anlamlı bir bütünlük içerisinde görmemizi sağlayabilir ancak hareketin kendisini analiz etmeye imkan vermez. Bunun temelinde önemli bir neden yatar günümüz politik koşullarında milletin temel unsurlarını belirleyen ve onun temel düşünce yapısını şekillendiren siyasi erkin sahibi ve onun uygulamalarıdır (Breuilly, 1993:1-19). Güç ve iktidar erkin elinde bulunmakta çoklukla buna göre şekil almaktadır, milliyetçilik de kaynağı ne olursa olsun, ister ayrılıkçı bir gruba isterse üniterliği bir tür amentü gibi savunan başka bir gruba ait olsun özünde; bahsedilen politik ortamı ele geçirme çabasında bir tür araç görevi görür. Öncelikle bu yapıyı anlamak daha sonra önceden saymış olduğumuz toplumsal ve kültürel değişimlere odaklanılabilir. Bir siyasi davranışın veya doktrinin sonucunu ya da temel varsayımlarını nitelendirmek, bu doktrinin bireyler üzerindeki etkilerini belirlemekten ya da gücünü görmekten daha kolaydır ve öznelikten kurtarıcı bir nitelik taşır. Bu çerçeveden bakıldığında Breuilly'nin ortaya koymuş olduğu yöntem politik hareketleri ya da milliyetçiliğin bir tür politik hareketin katalizörü olarak kullanılmasını anlatmak adına önemli bir başarı sergiler.

Yöntemde dikkati çeken önemli noktalardan birisi de milliyetçilikler üzerine yapılan tipifikasyondur. Bu tipifikasyonlar hareketlerin biçimi ve yapısından yola çıkılarak yapılmış ve altı farklı gruba ayrılmıştır. Tipifikasyonun temel prensibi, milliyetçi hareket ile devlet arasındaki ilişkide yatar. Bu hareket devletin kontrolü altında veya ona muhalif olabilir. Milliyetçi oluşum varolan devletten ayrılmayı, milliyetçi bir yönde reforme etmeyi veya başka devletlerle birleştirmeyi amaçlayabilir (Breuilly, 1993:9). Breuilly'e göre yukarıdaki politik kriterler, sınıflandırma, milliyetçiliğin doğasını açıklama ve modern dünyadaki etkilerini analiz edebilme adına en iyi seçeneği sunar.

Bir çok araştırmacının da daha önce ifade ettiği gibi modernite ile birlikte yaşanan işbölümünde, kurumsal yapılardaki değişiklikler devlet ile toplum arasındaki mesafe gittikçe açılmaktaydı. Modern devlete dair yapılan bir çok atıfta temel kaynak niteliği taşıyan Hegel'de aynı duruma dikkat çekmiş ve devletle toplum arasındaki bağlantıyı sağlayabilecek bir kavram olarak (civil society) sivil toplum düşüncesini ortaya atmıştı. Liberal bir devrim olarak karşımıza çıkan Fransız İhtilali

"eşitlik, kardeşlik, özgürlük" sloganıyla yola çıkmış ancak sonrasında şekillenen devlet yapısı, bürokrasi ve sekülerizm nedeniyle devlet ile toplum arasındaki uçurum genişlemişti (Smith, 1998: 87). Bürokrasi ve devlet ile toplum arasındaki tek bağ vatandaşlık bağıydı. Toplum vatandaşların bir birlikteliği olarak tasarlanıyordu. Topluma katılmanın temel niteliği de bu vatandaşlık haklarının korunması ve siyasi iradeye katılabilme idi dolayısıyla vatandaşların kültürel özelliklerinin ve onların korunmasının ön planda olduğu değil siyasal haklarının korunmasının önplanda olduğu bir sistem gelişti. Milliyetçilik bu noktada oldukça önemli bir rol üstlenerek devreye girmektedir, milliyetçiliğin diğer ideolojilerin aksine kültürel birliği, politik harekete çevirebilme yetisi vardır (Breuilly, 1993: 64,67-68). Bu nedenle milliyetçiliği kendinden önceki varolan değerlerin veya kültürel yapıların bir ifadesi ya da dışavurumu olarak görmek yanlıştır. Aksine milliyetçilik, değişken yapısı ve kapsayıcı niteliğiyle tüm duyguları kültürel özellikleri, değer ve pratiklerin toplamını kullanarak yeniden biçimlenebilmekte adı geçen tüm özellikleri politize edebilmektedir. Bu özelliklerin tümü politik hareketin çıkarları ya da siyasi hareket üzerinde güç elde etmek için seçilerek yeniden kullanılabilen siyasi önemleri arttırılabilmektedir (Breuilly, 1993:69). Breuilly her ne kadar bahsi geçen kültürel özelliklerin rasyonel bir analiz yapmaya elverişli olmadığını ifade etse de, milletin en önemli özelliklerinde biri olan, otantikliği sağlamak adına kullanılan kültürel kimliğin önemini yadsıyamaz ancak bunları bir neden değil politizasyon sürecinde kullanılan araçlar olarak görür. Breuilly daha önce de ifade ettiğimiz otantiklik hususunu Herder'e atfederek şu şekilde tartışır; her millet otantik ve kendine has özellikleriyle teritoryal bir devlet içerisinde yaşamalıdır. Her kültürel kod bir toplumsal bağlamda üretilmiştir ve o toplumsal yapıyla uyum içindedir, milliyetçinin görevi de (bu noktalarda Herder'e atıf verir) kendi topluluğunu doğal otantik devleti içerisinde varetmektedir. Bu da ancak kültürel milleti, politik millet biçiminde realize ederek gerçekleşebilir çünkü milliyetçiler için çözüm basittir "toplumlar-milletler eşsizdir ve başka toplumlardan olan yöneticiler ancak şiddet ve zarar verirler"(Breuilly, 1993:69) bu nedenle her milletin bir devleti olmalıdır böylece ulus-devlet bir milli ruha bağlanır (Breuilly, 1993: 55-64)

Milliyetçi siyasetin temel işlevleri de bu çerçevede belirlenir; iş birliği, harekete geçirme ve meşruiyet. Milliyetçi politikalar devlete karşı olan çıkarları

birleştirebilmek için iş birliği ve eş güdümü, siyasal süreçten uzaklaştırılan grupları, elitleri, toplumsal güçleri mobilize etmek ve bünyesinde toplamak için harekete geçirmeyi, kamuoyunda-ulusal ve uluslararası düzeyde hareketin haklılığını ifade etmek için ise meşruiyet fonksiyonunu kullanır. Milliyetçilik bu gücü kontrolü altına almada çok başarılıdır çünkü kitle desteğini üretebilir, farklı sosyal grupları bir rasyonel düşünce altında biraraya getirebilir. Toplumsal seferberliği sağlaması, siyasi koordinasyona imkan vermesi ve ideolojik meşruiyet işlevlerinden ötürü gücü dünyaya yayılmış ve etkili olmuştur.

Çalışmamız açısından milliyetçiliği politik perspektifte inceleyen bu yaklaşım büyük önem taşımaktadır. Yönteme duyulan kaygıyla birleşen çözümleme anlayışı, dünyanın farklı bölgelerinde görünen milliyetçi hareketler içerisindeki farklı oluşumları anlamlandırabilme imkanı sunarken, kültürel kimliğe dair özelliklerin seçilerek etkin hale getirilişi konusunda da fikir vermektedir. Çalışmamız kapsamında incelenen siyasi parti; milliyetçi olsun veya olmasın diğer siyasi partiler gibi politik etkinlik kazanma ve yönetsel alanda güç sahibi olma amacını taşımaktadır.

Breuilly'nin özellikle devletlere ve devlet olmayan mekanizmalara karşı olarak ayrımlandırıp, sınıflandırdığı milliyetçilik oluşumları egemen politik yapı içerisinde varolmayan grupların politize oluş biçimlerini anlayabilmek adına anlam taşımaktadır. Yöntemin dikkat çeken ana noktaları biçim ve amaç açısından farklı ayrımlandırmalara gidilmiş olmasıdır. Bu tip bir ayrımlamanın milliyetçiliğin doğuş aşaması olarak adlandırılabilir ve irili ufaklı çok sayıda devletin oluşum aşamasına geçtiği veya tamamlandığı bir dönemde oluşan hareketlerin anlaşılması adına taşıdığı önem göz doldurucudur, ancak genel çerçevede bakacak olursak yeniden üretilen milliyetçiliği veya milliyetçiliğin farklı çerçevelerle yeniden gündeme gelişini değerlendirme noktasında aynı yeterliliği sergilemekte güçlük çeker. Bu yeniden üretim sürecinin Breuilly'nin çok sayıda gruba ya da topluluğa işaret etmesine karşın "seçkinler" başlığı altında toplayabileceğimiz bir grup tarafından yönlendirildiği görülebilir. Seçkinlerin bir türü olarak partiler çalışmamız kapsamında yeniden ele alınacak ve bu yaklaşıma tekrar değinilecektir ancak Breuilly'nin ifade ettiği gibi seçkinler tarafından seçilen argümanların milliyetçilik

potasına sokularak üretildiği yaklaşımı incelemeyi tek yönlü bir biçimde güçlendirirken, birçok açıdan eksik bırakacaktır. Bu eksiklik elbette ki karşılaştırmalı tarih yöntemi ile çalışılması ve milliyetçiliğin doğuşunun sınırlandırılarak incelenmesi halinde görünür olmayabilir fakat çalışmamızın kapsamı düşünüldüğünde farklı bir alanda yapılan ve milletin veya milliyetçiliğin doğuşunun ele alınmadığı bir çalışmada katkısı aynı ölçekte olmayacaktır.

1.3.3.2. “İcat Edilmiş Gelenekler” Yaklaşımı Bağlamında Milliyetçilik

Millete ve milliyetçiliğe dayalı yaklaşımları ele alırken, incelediğimiz modernist paradigmalarda temelinde karşımıza sıklıkla çıkan husus her iki kavramın da modern döneme ait olduğu ve modernitenin getirdiği koşullar ile ortaya çıktığıdır. Bu nokta elbette ki şaşılacak bir duruş olmadığı gibi bu bakış açısı içerisinde yapılan çözümlerinde ön plana çıkan faktörler açısından belirleyici bir nitelik taşır. Modernleşmenin getirdiği dönüşümler çerçevesinde değerlendirilen millete ve milliyetçiliğe yönelik yaklaşımlar adı geçen dönüşüme ayak uyduracak bir ara mekanizma olarak, modern dönüşümün getirdiği zorunlu koşulların doğal bir sonucu olarak, kendisinin öncülü olan büyük toplumsal birleştirici seleflerinin halefi olmak gibi farklı biçimlerde ele alınmıştır ancak milletin ve milliyetçiliğin durumuna yönelik yaklaşımlara modernist paradigmalarda içerisinde alışılmadık bakış açılarından biri “ıcat edilmiş gelenekler” yaklaşımıdır.

İcat edilmiş gelenekler kavramı yapıya, toplumsal dönüşümü gerçekleştiren mekanizmalara yönelik çözümlerden ziyade, gündelik hayatın içerisinde defalarca tekrarlanan, nadiren göze çarpan ancak etkisi ve sürekliliğinin her an farkına varılabilecek uygulamaları ve biçimleri ele alır. Bunlar giyiniş, tören, marş gibi kavramlardan biçimsel olarak belirlenmiş bir çok toplumsal olguya kadar geniş bir alanda değerlendirilir.

İcat edilmiş gelenekler kavramını tartışırken öncelikle icat hususuna değinmek gerekir. Gelenek denince akla; toplumun kendi içerisinde oluşan, kuşaktan kuşağa aktararak özel bir bağ oluşturan davranış kuralları gelir, ancak icat edilmiş gelenekler tam da bu noktada eşyanın tabiatına uygun olmayan bir şekilde kuşaklar

arasında aktarılmayan ya da kendiliğinden doğmayan bir biçimde oluştururlar. Yaklaşımına göre eski gibi görünen ya da eski olma iddiasında bulunan geleneklerin kökenleri sıklıkla yakın geçmişe dayanmaktadır, bazen icat edilmiş oldukları ise açık bir gerçektir(Hobsbawm&Ranger 2006: 1). Yaklaşım, milleti ve milliyetçiliği bir tür toplum mühendisliği olarak görerek yaratılan gelenekler ve davranış kalıpları ile toplumsal yapının şekillendirildiği iddiası etrafında duruşunu biçimlendirir.

Modernleşme, erken kapitalizm ve sanayileşme ile birlikte önemli değişiklikler yaşanmış geçmişin iktidar sahipleri olan kilise ve hanedanlar iktidarlarını halk çoğunluğuna dayanan egemenliklere kaptırmaya başlamıştır. Bu tarz hızlı bir dönüşüm ve geniş kitlelerin yönetime katılması geçmişin iktidar sahiplerini huzursuz etmiştir. Yaşanan değişimin hızı öngörülemeyen dönüşümlere, sonuçlara açık ve gebedir böyle bir durumda yaşanan dönüşüm içerisinde sabit kalacak öğelere ihtiyaç vardır. İcat edilmiş gelenekler bu süreçte çok önemlidir çünkü: "ıcat edilmiş gelenek alenen ya da zımmen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normları aşılamaaya çalışan bir pratikler kümesi" (Hobsbawm&Ranger 2006: 2) olarak değerlendirilmelidir. Bu uygulamalar, kimi gruplar özellikle de seçkinler tarafından üretilmekte ve sürekli tekrarlanarak bu gelenekler çerçevesinde yaratılmış inanç, değer ve toplumsal normlara karşı bir meşruluk zemini yaratılmaya çalışılmaktadır.

Bu zemin modernleşmenin karşısında durduğu hatta "geleneksel toplumlar" ismi ile öncülüne adını verdiği gelenekler üzerinden kurulur. Gelenekler fırsat buldukça geçmiş tarihle bir ilişki kurularak ve kadim bir tarihselliğe vurgu yapılarak gündeme getirilir oysa icat edilmiş geleneklerin tarihsellikten ziyade bunu düşünüp kurumsallaştırmış olan seçkinlerle ilişkisi vardır (Hobsbawm&Ranger 2006: 16-17). Hobsbawm'a göre bu icat edilmiş geleneklerin en görünürlerinden birisi "milli bilinçtir" ve her ne kadar geçmişe ya da uzak tarihe dayandırılmaya çalışılırsa çalışılırsın bir tür toplumsal mühendislik ürünüdür. Bu tür bir yaratım sürecinde oluşturulan gelenekleri üçe ayıran Hobsbawm bu ayrımla işlevlerini de açıklamaktadır. Hobsbawm'a göre adı geçen gelenekleri şu başlıklar altında gruplamak mümkündür:

- a) Toplumsal birlik beraberliği ya da gerçek veya yapay cemaatlere grup aidiyetini oluşturan veya sembolize eden gelenekler
- b) Kurumları statü ya da otorite ilişkilerini oluşturan veya meşrulaştıran gelenekler
- c) Ana amacı toplumsallaşma, inançların değer yargılarının ve davranış teamüllerinin aşılanıp aktarılması olan gelenekler (Hobsbawm&Ranger 2006: 12).

Bir millete ait olma veya onunla bütünüleme fikri birinci tipte görünen bir cemaate aidiyet oluşturmaya tekabül etmekte ve genel olarak diğer tipleri de beraberinde getirmektedir. Bu noktada adı geçen birlik ve beraberlik çerçevesinde cemaatlere aidiyet "icat edilmiş gelenekler" etrafında şekillendirilmekte ne kadar yeni veya yapay olursa olsun tekrarlanan ritüellerle aidiyet sağlanmaktadır. Milli marşlar, geçit törenleri, bayraklar daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu tarz gelenekler için önemli örneklerdir.

Adı geçen örneklerden milli marşları ele alacak olursak, alınış biçimleri, söyleniş biçimleri bu sırada yapılan hareketler, sivillerin, üniformalıların selam ve duruşları belirgin ve yerleşmiştir. Oysa herhangi geçmişten gelen bir geleneğin veya toplumsal bağdaştırıcı unsurun devamı niteliği taşımaz ancak bir bütünü olarak son derece büyük bir saygı görür ve önem gösterilir. Örneğin milli marş sırasında sebebi ne olursa olsun ayağa kalkmayan ya da ritüeller çerçevesinde davranmayanlar ayıplanır, tepki gösterilir ve ritüele uyulması sağlanır. Tüm ritüelleri ve erevesi ile gelenekleşmiş ve yerleşmiş görünen bu durum bir ulusun geçmişten geleceğine uzanan bir dinsel tören havasında tortulaşmiş bir milli varlık olarak görülür. Oysa ki ülkelerin bir milli marşa sahip olması durumu en uzak tarihli olanına bakacak olursa dahi, İngiltere’de 18.yy ortalarından beri söylenen “God Save the King/Queen” (Tanrı Kralı/Kraliçeyi Korusun) 1825’te resmi marş olarak ilan edilmesi ile tarihlenir, oldukça meşhur olan ve Hitler Almanya’sı nedeniyle oldukça bilindik hale gelen “Deutschland, Deutschland über Alles” (Almanya, Her şeyin Üstünde Almanya) isimli Almanya milli marşı ise yalnızca 1922 tarihine dayanmaktadır. Hobsbawm’a göre daha önce de ifade ettiğimiz üzere pratikler kümesi olarak görülen icat edilmiş gelenekler, tıpkı bu örnekte olduğu gibi mümkün olan her yerde kendilerine uygun düşen bir tarihsel geçmişle süreklilik oluşturmaya girişirler

(Hobsbawm&Ranger 2006: 2). Açıkça görülebilecektir ki bu oranda hatırı sayılır bir başarıya da sahiptirler. Bu geleneklerin birçoğu modern çağda üretilmesine karşın bugünü uygun bir geçmişe bağlayarak bireyler arasındaki ilişkileri ve birbirlerine bağlılığı güçlendirme görevini üstlenirler. Millet olma fikri ve bir millet olduğuna dair inanç da bu biçimde üretilmiş olan geleneklerin yarattığı bir tür bilinçtir. Bu bilinç ile varolan günümüz modern milletlerinin temel yapıtaşlarında bulunanların büyük çoğunluğu ise bu tarz kurgulardan, sembollerden, milli tarih gibi yakın döneme koşullara uygun ustaca yaratılmış olgulardan oluşmaktadır (Hobsbawm&Ranger 2006: 17) bu nedenle icat edilmiş geleneklerin incelenmesi milletlerin ve milliyetçiliğin incelenmesi adına büyük önem taşımaktadır.

İcat edilmiş gelenekler kavramını ve onların bir milli bilincin oluşumu noktasındaki rolünü derinlemesine tartışarak açık tanımlar vermiş olan Hobsbawm milleti tanımlamak konusunda sınırları ya da temel nitelikleri belirlenmiş bir tanım yapmaktan kaçınarak, milleti a priori olarak niteleyebilecek sınırları kullanmaz. Bunun yerine oldukça belirsiz bir şekilde milleti tanımlamak için "kendini bir millet'in üyeleri gören yeterli büyüklükteki insan topluluklarını varolan halleriyle millet olarak kabul eden" bir varsayımdan yola çıkar (Hobsbawm 2006b: 23).

Milleti asli ya da değişmez bir yapı gibi görmeyen Hobsbawm, bir milletin varlığının tıpkı Breuilly'de olduğu gibi özgün bir teritoryal devletle ilişkilendirilmeden incelenmesi mümkün değildir. Bu nedenle, Gellner'in tanımıyla uzlaştığını ifade eden yazar milliyetçilik kavramına tıpkı Gellner gibi "politik birim ile milli birimin uyumlu olması gerektiğini savunan bir ilke" olarak bakar. Aynı uzlaşımı milletlerin oluşumu konusunda da sergiler ve milliyetçiliğin, milletlerden önce gelerek milleti oluşturduğu yaklaşımına katılır. Milletler politik, teknolojik ve ekonomik bir çok gelişmenin orta noktasında oluşturulmuş yapılardır ve kendilerinin oluşturulmasına imkan tanıyan koşullar çerçevesinde analiz edilmelidir (Hobsbawm 2006b: 23-25). Bu tür koşulların oluşumu tarihselliğin farklı boyutlarının kesişmesi sonucu olmuş ve milletin oluşturulmasına uygun ortam sağlamıştır.

Milleti oluşturulmuş bir toplumsal birim ve tarihi koşulları içerisinde vuku bulmuş bir oluşum olarak nitelendiren Hobsbawm, oluşturulma sürecini politik gücü

elinde bulunduranlara, hakimiyeti yönetenlere ve seçkinlere bağlar. Millet bu ellerde oluşturulmuş ve milliyetçilik ilkesi bağlamında şekillendirilmiştir. "Millet özünde tepeden oluşturulmuş" (Hobsbawm 2006b: 25) bir birimdir. Ancak onu tam anlamıyla anlayabilmek için aşağıdan bir bakışla, yani sıradan insanların umutları, ihtiyaçları, özlemleri ve çıkarları temelinde analiz etmek gerekir (Hobsbawm 2006b: 25). İcat edilmiş geleneklerin analizine yönelinmesi bu anlamda tam da sıradan halkın, üstten oluşturulmuş millet birimi ile olan ilişkisini ve bu ilişki kurulurken kullanılan argümanları ele alır. Oluşturulmuş milliyetçiliği yayan ve toplumsal birimler ile uyumlandıran, onlara bağlılık sağlayan icat edilmiş gelenekler son derece önemlidir çünkü, bir birleşim-oydaşım sağlayarak, insanlardan milliyetçiliğin talepkar yapısına uymasını sağlar. Bu talepkarlık içinde millet için canını vermekten, onun sınırlarını koruyarak kendini bir parçası olduğu millete adamaya geniş bir yelpazeyi bünyesinde barındırır. Bu geniş yelpaze her araştırmacının farklı mirengi noktalarına odaklanmasına neden olmuş, her biri farklı çözümlerden kaynağını alan açıklamalara izin vermiştir. Hobsbawm'ın çalışmasının özgün yanı incelemesinde yatmaktadır.

Milletleri ve milliyetçiliği anlamak ve yorumlamak üzere Hobsbawm tarafından geliştirilen bakış açısı, çok tartışılan kuramlar arasındaki yerini alternatif ve ses getiren çözümlerine borçludur. Politik birim ile milli birimin uyumu için gerekli unsur olarak icat edilmiş geleneklerin merkeze konması da bu çözümlerinin daha önce de ifade ettiğimiz üzere temel noktasını oluşturur. İcat edilmiş gelenekleri ve onların etkisini günümüz dünyasında sadece milli bilinç ve milletle ilgili değil bir çok alanda görmek mümkündür ancak az önce saydığımız örneklerden ötürü milliyetçi düşüncenin serpilmesindeki etkisi oldukça görünürdür. Tüm bu nedenlerden ötürü adı geçen geleneklerin etkisini küçümsemek mümkün değildir ancak Hobsbawm'ın gereğinden fazla önem verip vermediği ise sıkça tartışılan bir konu olarak gündemdeki yerini korumaktadır. İndirgemeci bir ifade ile bu tarz icat edilmiş geleneklerin, toplumsal mühendisliğin bir sonucu ve seçkinlerin bir tercihi olarak "ben yaptım oldu"cu bir ifadeyle yaratıldıklarını düşünmek oldukça güçtür. Sürekli tekrarın ve bu konudaki güçlü bir iradenin, geleneğin benimsenmesi yolunda etkin bir faktör olacağı büyük ölçüde gerçeklik taşıyabilir ancak sırf sürekli tekrarlanan bir ritüel nedeniyle savaşa giden ya da kendisinden farklı ırksal

özellikleri barındıran insanları sistemli bir yokedişe maruz bırakan bir millet fikri kavranış açısından oldukça güçtür.

İcat edilmiş gelenekler üzerinden konuşulurken belki de bütün dünyada büyük bir etki bırakan II. Dünya Savaşı Almanya'sının gösterişli, debdebeli Nazi ritüelleri sıklıkla gözönünde canlanmaktadır. En dar kapsamlı bakış açısı ile dahi oldukça büyük bir kurgunun, törensel biçimi halinde görünen bu toplu gösterinin etkili olduğu oldukça açıktır ancak hali hazırda neredeyse farklı olan her gruba bu dinsel vari tören üzerinden uygulanmış bir zor kullanımı rasyonel olarak çözümlenmek oldukça güçtür. Debdebeli, gösterişli törenler aracılığıyla, yaratılmış bir politika olarak "Üstün Alman Irkı" fikrinin yerleştirilmesi noktasında büyük çabalar gösterildiği görünen bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmakdaysa da bu fikre bu denli adanmış bir milletin yalnızca bir şov niteliği taşıyan ritüellerle, Nazi'liğe geçiş törenleriyle oluşturulduğu kanaatine varmak oldukça güçtür. Böyle bir bakış açısı çalışmamızda daha önce yer verdiğimiz Alman Romantik akımının, Herder ve Fichte gibi düşünürlerin, Almanya'nın tarihsel ve sosyolojik durumunun büyük ölçüde dışarıda bırakılması anlamına gelecektir. Bu da yapılan çalışmayı tek bir etken etrafında bütünleşmek zorunda bırakacaktır.

İcat edilmiş gelenekler, anlamlarının çözümlenerek yaratmaya çalıştıkları etkilerin çözümlenmesi açısından muhakkak ki büyük önem taşımaktadırlar ve adı geçen gelenekleri çözümlenmek çok sayıda alana belirteç koymaktadır ancak Smith'in çok yerinde olan sorusunda ifade ettiği gibi; "milletler toplum mühendisleri tarafından kendilerine ne verilirse almak durumunda olan bir boş levha (tabula rasa) konumunda mıdır?" (Smith, 2013) ya da politik yaşamın ve varolan konumun seçkinleri tarafından öngörülen ve sıklıkla tekrar edilen ritüelleştirilmiş her kavram-olgu kabul görmek zorunda mıdır? Bu sorular muhakkak ki Hobsbawm'ın kuramına yöneltilebilecek kayda değer sorulardır ancak bu noktada belki de yeniden ifade etmek gerekmektedir ki milleti ve milliyetçiliği evrensel olarak, içinde bütün verileri barındırabilecek şekilde yapılabilecek bir çözümlenme neredeyse imkansızdır. Bu imkansızlığın içerisinde Hobsbawm'ın temas ettiği önemli bir nokta olan gelenek ve icat edilme kavramları araştırmanın bünyesine dahil edilecek, icat edilen geleneğin

yerleştirilmesi adına en önemli kavram olan tekrar ve geleneğin yaratıldığı çerçeve bağlamında incelenilecektir.

Hobsbawm'ın hem çalışmamız, hem de genel anlamda millet ve milliyetçilik çalışmaları içerisinde önemli bir yer işgal eden bakış açısına bir başka noktadan bakacak olursak bahsi geçen gelenek ve ritüellerin bir grubu diğerinden ayırıştırmak ve grup içi dayanışmayı arttırmak için tasarlandığı görülebilecektir. Grubun kendine ait tören, gelenek ve ritüellerinin biçimi belirlenip uygulanması ve tekrar edilmesi sürecinde, grup içi bağları kuvvetlendirerek grubun sınırlarını çizme arzusunu gözardı etmek zordur. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi etnik grubun sınırlarını belirlemek, grubun millete dönüşüm süreci içerisinde oldukça önemli bir unsur olduğu gibi, etnik grup bağının milliyetçiliğe dönüşmesi noktasında da önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu noktada etnik grubunun sınırlarının çizilerek seçkinlerce milliyetçiliğe dönüştürülmesi hususunda önemli çalışmalar yapan Paul Brass'a değinmek gerekir. Brass çalışmalarını grup içi seçkinlerin aktiviteleri ve bu aktiviteler doğrultusunda karşılıklı oluşan etkileşim ve sonuçları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Hobsbawm'ın yüklediği anlam çerçevesinde toplum mühendisleri, aynı zamanda belki de grubun seçkinleri olarak da anılabilir. Bu noktada seçkinlerin talepleri ve güç mücadelesi içerisindeki konumlarını detaylı olarak ele alan, bu mücadele çerçevesinde yaptıkları hamleleri değerlendiren Brass'ın "milliyetçiliğin seçkinlerce kullanımı" yaklaşımı çalışmanın bir sonraki başlığında ele alınacaktır.

1.3.3.3. Milliyetçiliğin Seçkinlerce Kullanımı, “Araçsalcı Bakış”

Modernist yaklaşımları ele aldığımızda karşımıza çıkan en önemli özelliklerden birisi de politik bir durum olarak milliyetçiliğin, milletten önce geldiği varsayımı üzerinde uzlaşılmasıdır. Bu durumun altında milletleri doğal yapılar olarak görmeme eğilimi ile birlikte, fiktif olduklarını merkeze alan yaklaşımın payı yadsınamayacak kadar büyüktür. Dolayısı ile milliyetçilik birçok farklı yaklaşım içerisinde değerlendirilirken, çeşitli nedenler, yöntemler ve saikler ile milleti oluşturan bir politika, bir düşünce olarak görülmektedir. Bu çerçevede milliyetçilik Gellner gibi araştırmacılar tarafından çatışma unsurunu azaltıcı işlevi çerçevesinde

ele alınırken, Brass gibi araştırmacılar için ise çatışmanın bizatihi kendisini oluşturacak bir argüman gibi görülebilmektedir.

Brass'ın yaklaşımı özellikle çok etnikli toplumlardaki milliyetçi akımları ya da milliyetçiliğe dönüşen etnik çatışmaları anlayabilmek açısından oldukça önemlidir. Araşsalıcı bakış açısı çerçevesinde oluşturulmuş olan yaklaşım ana hatları ile varolan ülke içerisindeki çıkar, politik güç ve demokratik haklar üzerine yaşanan çatışmalar üzerinden milliyetçiliği ve onun yaratılış sürecini ele almaktadır. Brass'ın yaklaşımı, milliyetçilik ve etnik çatışmanın anlamlandırılma süreci içerisinde "seçkinlerin" rolüne vermiş olduğu önem ile doğrudan ilişkilidir. Bu seçkinler duruma göre aristokratlar, din adamları, etnik topluluğun eğitimli kentlileri, kültürel önderleri, politik liderleri/gruplar olabilir (Brass, 1991:25-30). Etnik çatışma ve etnik farklılaşma noktasında ise esas olan bu seçkinlerin çizmiş olduğu sınırlar ve ortaya koymuş olduğu argümanlardır.

Böyle bir yaklaşım çerçevesinde konuya eğilirken dikkat edilmesi gereken husus etnik grupların, ya da ileride milliyetçiliğe neden olabilecek etnik ayrılıkların gruplar için doğal bir çerçeve çizmediği gerçeğidir. Doğal bir çerçeve çizmemekten kasıt, primordialistlerin belirtmiş olduğu gibi doğal kültürel sınırların veya "verili" etnik unsurların (bkz. Geertz, 1973) bulunmadığı aksine etnik unsurların ve sınırların seçkinlerin çabaları ve politik hamleleri sonucu belirlendiğidir. Etnik tabakalaşmanın olduğu her ortamda potansiyel olarak etnik milliyetçilik, ya da bir başka deyişle milliyetçiliğe dönüşebilecek bir etnik oluşum-farklılaşma mevcuttur ancak etnik grubun üyelerinden biri, çıkarlar veya egemen etnik grup karşısında haklar-talepler doğrultusunda istekte bulunmadıkça ortaya çıkmayacaktır böyle bir karşılaşma durumunda ise etnik grubun hak talebinde olan üyeleri tarafından, etnik gruba yönelik bir mobilizasyon çabası başlayacaktır (Brass, 1991 : 47). Bu süreç tek taraflı olarak mobilize olmakta olan etnik grup tarafından yürütülen bir hareket değildir ve baskın olan grup da böyle bir hareketlenme karşısında kendi grubunun sınırlarını milliyetçilik çerçevesinde yeniden örgütleyebilir.

Etnik grubun çıkarlara yönelik talepleri, ekonomik talepler (iş imkanı, doğal kaynaklara erişim), kültürel talepler (anadili kullanma hakkı, eğitim), politik talepler

(özerklik, bölge kaynaklarını kullanma, coğrafi ayrıcalık) etrafında şekillenmiş olabilir ancak böyle bir çatışma ortamının talepkarlık durumunun varlığı bir etnik sınır çizilemek açısından yeterli değildir ancak etnik grup oluşumu ve sınırlarının belirlenmesinde katalizör görevi görebilir. Etnik grubun yaratılarak sınırlarının belirlenmesi süreci içerisinde; bir dil ya da bir dilin diyalekti, dinsel pratikler, giyiniş biçimi, tarihi semboller vs gibi birçok olasılık arasından biri ya da birkaçı belirlenerek etnik grubu etrafında birleştirecek bir simge olarak kullanılabilir (Brass, 1991: 25). Hangi simgenin kullanılacağı etnik grubun seçkinleri tarafından, hangisinin daha etkin olacağı prensibi üzerinde durularak belirlenir. Örnek vermek gerekirse belirgin bir dili konuşan insanlar ülkenin belli bir coğrafyasında kümelenmiş ise günümüz toplumlarında o dile yönelik bir etnik talebin yükselmesi olasılığı neredeyse kaçınılmazdır (Brass, 1991 :33) ancak aynı şekilde aynı bölgede dinsel farklılıklar da varsa bunların her ikisi de aynı oranda gündeme getirilmeyebilir. Ya da Yahudi cemaatinde olduğu gibi dil ve din birliktelik içeren bir konum ihtiva ediyorsa, dinsel talepler din üzerinde gerçekleşebilir. Dolayısıyla, etnik farklılıkların bir etnik milliyetçiliğe dönüşme sürecine ilişkin olarak üzerinde uzlaşılacak kusursuz bir yol haritası çizmek mümkün değildir. Bu durum koşullara ve etnik çatışma/mücadeleyi başlatan grubun özelliklerine göre çok farklı biçimlerde cereyan edebilecek bir süreçtir. Her milliyetçilik kendini bir karşı taraf üzerinden meşrulaştırır (Brass, 1991 :45) ve bu meşrulaştırma süreci içerisinde öne çıkarılabilecek farklılıkların sayısı şaşırtıcı derecede çok olabilir. Ancak çatışma ve etnik gruplar arası rekabet ne derece yoğun olurs, bu çatışmanın milliyetçiliğe dönüşme olasılığı da aynı oranda yüksek olacaktır.

Yukarıda aktarmış olduğumuz karşılaşmalar, etnik grupları birbirinden ayıran sınırlar, seçkinlerce belirlenen kültürel özellikler her ne kadar etnik çatışma veya etnik grubun milliyetçiliğe dönen hareketi noktasında hayati önem taşısa da, milliyetçiliği "politik birim ile, milli birim arasındaki uyumu" önplana çıkartan Gellner'de ya da politik bir birliktelik olarak gören Breuilly'de olduğu gibi özünde politik bir hareket olarak görmemek oldukça zordur. Brass'a göre milliyetçi bir hareketlenmenin ya da milliyetçiliğe dönüşme eğiliminde olan bir etnik dönüşümün politize olma ve tabanını politika üzerinden mobilize etmesi sürecinde doğru bir yapılanmaya ihtiyaç vardır. Öncelikli olarak politik hareket, varolan hükümet

politikalarına karşı koyabilmeli ve tabanı temsil edebilmelidir, tabanın taleplerine uygun istekler öne sürebilmeli veya sürdüğü istekler doğrultusunda tabanı harekete geçirebilmelidir. Kendini hareketle birlikte anılır hale getirebilmeli, kaynağını aldığı etnik grubun kimliğini şekillendirebilmeli, etnik grupla özdeşleşebilmelidir. Gruba özel olma yani, grupla birlikte anılabilmek becerisini göstermelidir bu sayede politik örgütlenme ve etnik grup arasında bir eşgüdüm yaratılabilir ve eşgüdümü sağlamış küçük bir grup, çok daha geniş bir gruba oranla daha başarılı olması muhtemeldir. Belki de en önemli özellik ise politik hareketi başlatan grubun ya da hareketin sürekliliğinin sağlanmasıdır; milliyetçi dönüşümlerin büyük çoğunluğu karizmatik ve güçlü bir lider aracılığıyla başlatılan hareketler olarak göze çarpmaktadır (Gandhi, Hitler, Mandela vs.) ancak bu liderler Brass'ın da ifade ettiği gibi süreç içerisinde ölebilir-öldürülebilir, davadan vazgeçebilirler böyle bir durumda hareketi devam ettirebilecek bir lider veya grup/parti programı hayati önem taşımaktadır (Brass, 1991: 49).

Brass'ı milliyetçilik çalışmalarında diğerlerinden ayıran bir önemli özellik ise tıpkı yukarıda bahsettiğimiz karizmatik liderin davadan vazgeçmesi ihtimalinde olduğu gibi bütün bir grubun da milliyetçi dönüşümden vazgeçebilme ihtimalini gözönünde bulundurmasıdır, milliyetçilik bu noktada yaydan çıkmış bir ok gibi geri dönüşü olmayan dalga dalga büyüyen bir hareket değildir. Aksine etnik grubun karşı olduğu hükümetin politikalarını etnik hareketin talepleri doğrultusunda akıllıca yönetmesi, tabanla seçkinler arası eşgüdümün kaybolması gibi durumlarda milliyetçi dönüşüm tamamlanmayabilir hatta bir daha hiç konusu açılmamak üzere kapanabilir (Brass, 1991: 47, 52-53). Dolayısıyla milliyetçiliği, bir gün her milletin varlığının doğallığı sonucu oluşacak bir politik durum olarak değil, koşullara göre değişkenlik gösterebilen bir hareket alanı olarak görebilmek mümkündür.

Yukarıda bahsettiğimiz hareket alanı etnik grupların seçkinleri tarafından belirlenmiş olan sınırlar dahilinde mümkünken, bu sınırların kesiştiği noktaların çatışma alanları olması muhtemeldir. Örnek vermek gerekirse okullar ve üniversiteler bu tarz çatışma ortamları açısından oldukça önemli bir temas noktasında bulunmaktadır. Bu nedeni şöyle özetlemek mümkündür, daha önce Gellner, Anderson ve diğerlerinin değindiği gibi milli eğitim, ya da milli kimliğe uygun bir

eğitim anlayışı, milliyetçilik fikrinin yerleştirilebilmesi adına oldukça önemli bir argüman niteliği taşır. Burada temel unsur okulun ve üniversitenin yalnızca eğitimle sınırı olmaması aynı zamanda standartlaştırılmış bir milli dili de beraberinde getirmesidir. Dil politikaları açasından okul böyle bir önem taşırken üniversiteler ise bilimin yapıldığı dilin belirlenmesi ve eğitimi iş gücünün ait olduğu etnik grubun belirlenmesi anlamında önem taşımaktadır. Dile dayalı politikaları bir yana bırakırsak dünyanın hali hazırda birçok ülkesinde zorunlu eğitim seviyesinde verilmekte olan din eğitimi alternatif inanışlar ve farklı dinsel etniklikler açasından risk unsuru oluşturmaktadır. Okulların kontrolünün hakim etnik grupta mı yoksa, hak talebinde bulunan veya bir etnik dönüşüm sürecine girmiş grupta mı bulunacağı yine kültürel bir soru işaretini gündeme taşımaktadır zira okullara hükmedenlerin, eğitim hayatına yön verenlerin kültürel farklılıkların devam edip etmeyeceğine karar veren mekanizma konumunda bulunması oldukça olasıdır.

Çatışma alanları ve bu alanlara yönelik olası değerlendirmeler, toplumlara göre değişkenlik gösterebilmekte ve farklı niteliklere bürünebilmektedir. Ancak çatışma alanının şiddeti veya etnik dönüşümün tamamlanma sürecine baktığımızda bir tipifikasyona veya kategorizasyona gitmek mümkün olabilir. Bu kategoriler ve tipleştirilmiş dönüşüm hareketleri özünde milliyetçi hareketlerin genel seyri ve başarıya ulaşması sürecine yönelik bir fikir vermek için uygundur. Etnisite'ye yönelik araçsalcı yaklaşımlara sıklıkla rastlanılmasına karşın, etnisiteye yönelik bu çalışmaları etnik dönüşümün incelenmesi bağlamında milliyetçilik düzlemine çeken Brass'ın çalışmasında bu kategorilere oldukça detaylı bir biçimde yer verilmektedir. Öncelikli olarak bakış açası dahilinde yer alan ve etnik gruplar ile onların kültürel farklılıklarını kendinden kaynakayan bir kazan ve her an açağa çıkmaya hazır bir unsur gibi gören primordialist yaklaşıma karşılık olarak, harekete geçirilen ve mobilize edilen bir etnik unsurdan bahsetmek oldukça tutarlı görünmektedir zira dünya üzerinde halen harekete geçmemiş yüzlerce etnik unsur oluşu, koşullar ve harekete geçirici mekanizmaların rolünü ispat eder niteliktedir.

Kültürel farklılıkları ve göstergeleri ise, muhakkak ki kadim bir tarihten günümüze gelen yansımalar olarak görmek yerine, öne çıkan öğelerin değiştirilebileceği düşüncesi, farklı milliyetçiliklere yönelik çalışmalara bakılırken

doğması olası bir anakronik duruşu engellemek adına oldukça önemli bir argümandır. Bu doğrultuda Brass bir etnik hareketin dönüşüm süreci ve başarılı olabilmesi için bir kaç koşulu sıralar (Brass,1991 :63-66): Öncelikli olarak grubun ortaklaşa mobilizasyonunu sağlamak adına etnik grubun kimliğine ait üzerinden hak talebinde blunulacak seçilmiş sembollerin, etnik grubun diğer üyelerine iletişim aracılığı ile aktarılabilmesi büyük önem taşır. Bu sembolleri belirleyen seçkinler ile etnik grubun diğer üyeleri arasında büyük sınıfsal veya sosyal uçurumlar olmamalıdır. Yeterli bir okuryazar oranı, buna bağlı olarak yerel dilin ya da etnik gruba ait dilin standardizasyonu önemli bir etkiye sahiptir. Kitle iletişim araçlarının özellikle ise gazetelerin sayısındaki ve kalitesindeki gelişim hayati bir rol oynar çünkü haberdar edilip hareketlendirilemeyen bir etnik grubun taleplerde bulunması mümkün değildir. Anadilde metinler, çeşitli türlerde kitaplar, okul ve sınıflar ise etnik dönüşüm için gereklilikler listesinde başı çekmektedir. Tüm bu öğelerin bir arada ya da büyük bir kısmının varlığı, ister egemen isterse dezavantajlı grupta bulunsun etnik dönüşüm ve hareketlenme açısından belirleyici faktörlerdir.

Oldukça gerçekçi bir biçimde gruplar arasındaki çatışmaları, bu çatışmalara kaynaklık eden nedenleri ve çatışmaların doğurduğu olası sonuçlar ile mobilizasyon sürecine yönelik çıkarsamalarda bulunan yaklaşım çalışmamız açısından büyük bir önem arz etmektedir. Özellikle Türkiye gibi çok etnikli toplumlarda ve aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde çıkar-talep çatışmaları yalnızca farklı etnik gruplarda değil, egemen grubun kendisi içerisindeki unsurlarda da yaşanabilmektedir. Durum farklı etnik grupların varlığı ve yükselmekte olan talepleri olduğunda daha da tırmanan gerginlikleri çözümleyebilmek adına üretilen politikaları ve hangi semboller üzerinden üretildiğini anlamak, sorunu analiz edebilmek adına önemli veriler sağlamaktadır. Primordial düşünce içerisinde verili olarak görülen kültürel öğelerin tamamen reddedilmesi anlamına gelmeyen bu duruş, tam da aksine başlangıcı kendinden menkul sayısız sembolden hangilerinin kullanılıp gündeme getirildiğinin anlaşılmasında, hatta gündeme getirilen sembollerin farklılaşma sürecinin anlaşılmasında zihin açıcı bir portre çizmektedir. Bu nedenle modernist yaklaşımlar ile primordial yaklaşımlar arasında bir uzlaşma alanına tekabül etme çabası görülebilir. Verili olarak tanımlanmış bağlar önemlidir çünkü mobilize

edilecek grupta hangi öğelerin daha etkin olarak kullanılabilceğinin belirlenmesi, mobilizasyon sürecinin temel yapıtaşlarından birini oluşturur.

Kitle iletişim araçlarının ve grup içi iletişimin rolünü önplana çıkartan ve vurgulayan yaklaşım, iletişim kavramının önemini ilk kez vurgulayan Karl Deutsch'dan (1966) bir adım öne taşıyarak, yalnızca grup içi değil başka gruplarla olan iletişimi de devreye sokmaktadır. Bu noktadan bakıldığında milliyetçiliğin veya etnik dönüşümün oluşumunda kitle iletişim araçlarına ayrı bir rol biçilmektedir. Bu rol çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak ele alınacak, etnik kategorilerin kitle iletişim araçlarında yansımaları, ya da seçkinler tarafından kullanılışı detaylı olarak incelenecektir. Seçkinler kavramını bir devletle, monarkla, aristokratla, sınıf çatışması ile özdeşleştirmeyen aksine duruma ve koşullara göre farklı seçkinlerin türeme ihtimaline açık olan yaklaşım çözümleme noktasında daha dinamik bir alana imkan tanımaktadır.

Milliyetçiliğe dönüşümde ve etnik unsurların güçlenişinde çıkarlar, kaynaklara erişebilme, üretimden faydalanma gibi unsurların gücünü gözardı etmeyen ve bu kavramlara yönelik taleplerin politik baskı unsuruna ne şekilde evrildiğini irdeleyen yaklaşım, dünya üzerinde ortaya her gün bir yenisi çıkmakta olan milliyetçi oluşumlarda sol tandansın baskınlığına da bir açıklama getirir niteliktedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere sosyalist dünya görüşünde pek de yeri olmayan hatta bizatihi Marx tarafından defalarca dışlanan milliyetçilik kavramının, kaynakların eşit bölüşülmesi ve haklar çerçevesinde eşitlik talepleri ile birlikte sol tandansa ne biçimde angaje olduğu konusunda fikir vermektedir. Kendi içerisinde tutarsız görünen sosyalist tabanlı ancak milliyetçi olan dönüşümler, hakların ve üretimin farklı gruplarca eşit bölüşümü çerçevesinde asgari müşterekte buluşarak sınıf çatışması ve etnik tabakalaşma gibi unsurları bir başka mobilize pratikle birleştirebilmektedir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, yaklaşımın kendisinde bir çaba olarak görülmesi güç olsa dahi primordialist yaklaşım ile, araçsalcı paradigmayı yine asgari müşterekte buluşturan bir duruş mevcuttur. Araçsalcı bir düzlemde çıkarlar üzerinden önplana çıkartılan verili kültürel öğelerin güçlü olanının seçilmesi

perspektifi tam bir bağdaştırma çabası olarak görülemeyecek olsa da, etnik grubun potansiyel özelliklerinin hareketlendirilişini açıklamada dikkate değerdir. Bu anlamlandırma ve bağdaştırma çabasını oldukça ileriye taşıyarak, kavramsal perspektifini kültürel anlamda verili olanların, millet oluşumunda ve etnik dönüşümde başat rol oynadığı ayrıca bu öğelerin modern dönemde nasıl bir işlevi olduğuna dikkat çeken etno sembolcü yaklaşıma değinmek bu noktada faydalı olacaktır.

1.4. MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHSEL DEVAMLILIK İÇERDİĞİNE YÖNELİK BAKIŞ AÇISI; ETNİSİTE, ETHNİE VE MİLLİYETÇİLİĞE ETNOSEMBOLİST YAKLAŞIM

Modernist yaklaşımların genel anahatlarının ve milliyetçiliğe bakış açısının açıklandığı, modernist araştırmacıların çözümlerinin bir sonucu olarak ürettikleri kuramlara temelleri açısından bir bakış geliştirdiğimiz bir önceki bölümde, zaman zaman bu yaklaşımlara ve kuramlara yöneltilen eleştirilere yer vermiştik. Buna ek olarak ise çalışmamız açısından sağlıklı bir çözümlenmeyi engelleyen özelliklere kısaca değinerek, görünür durumda olan bir milliyetçiliğin çözümlenmesi ve anlam boyutunun kavranabilmesi noktasında kaçındığımız indirgemeciliğe sevk eden noktalara temas etmiştik. Bu nedenle modernist yaklaşımlara en elle tutulur argümanlarla ve belki de modernist çözümlerinde ilk bakışta göze çarpan detaylılığa eş konumda bir eleştiri ile karşılık veren-sorgulayan bakış açısı konumundaki etno sembolizme çalışmamızın bu noktasında değinmek yerinde olacaktır.

Etno Sembolizm, etniklik ve semboller kavramlarını merkeze alırken, çalışmalarında milletleri oluşturduklarını iddia ettikleri öznel öğeler (bölüm içerisinde yer verilecektir) ile milliyetçiliğe dönüşümü sağlayan ayırt edici özellikler üzerine odaklanır (Smith, 2013:84). Bu yöntemle beklentilen sonuç etnik köken ve milliyetçiliğin dayandığı temelleri ve iç dünyasını anlama çabasıdır. Bu çalışmaların temelinde yatan ise görünür durumda olan millet ve milliyetçiliğin kökenlerini, doğasını anlayabilmek adına, aktarılan korunan etnik olguların "la longue durée" (uzun süreli) araştırmalarını yapmaktır. Fransız Annales Tarih Okulu'nun kullandığı

bu yöntemin daha doğrusu bakış açısının temel amacı, büyük önem arz eden tarihsel olayların arkasında yer alan yapıyı alanlararası, karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve "dönemin ruhu" olarak adlandırılabilen geniş tabanlı bir kavramı sağlamaktır (bkz: Marc Bloch, Lucien Febvre, Georges Duby, Fernand Braudel).

Etno Sembolcü yaklaşımda aynı duruşlar milletlerin doğuşu ve milliyetçilik kavramına modernizmle birlikte aniden çıkan bir kavram olarak değil tarihsel süreklilik içerisinde, geçmişten bugüne izleri sürülerek bakılması gerektiğini savunur. Milletler ve milliyetçilik etno sembolistlere göre ancak kültürel kimliklerin "la longue durée" çözümlemesi aracılığıyla anlaşılabilir (Smith, 2013:119) ancak bu kronolojik bir sıralama veya kültürün gelişimini serimleme olarak algılanmamalıdır. Etno sembolcüler tıpkı Annales Okulu'nun tarih çalışmalarına getirmiş olduğu karşılaştırma, coğrafi ve ekonomik koşulları dikkate alma gibi bakış açılarının tarihi daha geniş bir perspektifte açıklamaya imkan tanınması gibi, milletler ve milliyetçiliği daha geniş bir perspektiften dışsal koşullar ile topluluğa özgün koşulları harmanlayarak analiz etmenin daha geniş bir perspektif sunacağını ifade ederek çalışmalarını biçimlendirirler. Örnek vermek gerekirse; I. Dünya Savaşı'nın çıkış nedeni olarak tarih yazımında sürekli olarak Avusturya Arşidükü'nün öldürülmesine atıf yaparak, sanki bu anı beklermişcesine sayısız devletin birbirine savaş açtığını anlatılmak tarihsel olayı nasıl bağlamdan koparıyorsa etno sembolcülere göre milletleri ve milliyetçiliği modernizmin oluşturduğu aniden inşa edilerek ortaya çıktığı fikri sığ ve tutarsızdır. Yine Annales okulunu hatırlayacak olursak, yaptıkları *longue durée* ve derinlemesine analizlerle nasıl dönemin ruhunu anlama çabası varsa, etno sembolcülerde de milletin-milliyetçiliğin doğasını anlama çabası olduğu iddia edilir. Doğasını anlamaktan kastedilen ise, etno sembolcülerin özellikle ise alanın belki de en önemli ismi olan Anthony Smith'in şu sorusudur "İnsanlar neden milletleri için canlarını feda ederler" (Smith, 2002:28). Etno sembolcülere göre modernist yaklaşımlar, ya da seçkinleri merkeze alan bir yaklaşım bu soruya yanıt veremez. Milliyetçiliğin politik bir yanı olduğu kadar duygusal bir yanı olduğu iddiası, adı geçen canını feda edecek boyutta bağlanmayı açıklamak adına elzem olarak görülür.

1.4.1. Milliyetçiliğin Etnik Kökeni ve Etnosemboller

Etno sembolcülerin bir başka eleştirisi getirdiği nokta ise; milliyetçiliğin, milletlerden daha önce varolduğu savını temele yerleştiren modernist bakış açısının reddiyesi niteliği taşıyor. Alanın önemli araştırmacılarından olan John Armstrong'un eseri ise bu anlamda oldukça önemlidir. "Milliyetçilikten önce Milletler" (Nations before Nationalism) kitabında doğrudan çalışmasının ismine yansıyan bakış açısı milletlerin, milliyetçilikten önce de varolduğunu tarihinin daha eski kökenlere dayandığını ifade eder (Armstrong, 1982). Gellner, Anderson, Breuilly, Hobsbawm gibi araştırmacıların, milliyetçiliği araçsal veya fonksiyonalist bir perspektiften ele aldığını, modernleşme sürecinde bir mekanizma gibi gördüğünü ifade eden Armstrong milletleri ve milliyetçiliği modern perioddan daha önce varolan, güçlü ve uzun süreli deneyimlerin bir ürünü olarak gördüğünü belirtir (Hutchinson, 2005:2). Bu bakış açısı etnik devamlılık sonucu oluşan bir millet anlayışını bütünleştirerek Smith ve Armstrong'un çalışmaları ile etno sembolcü bakış açısının araştırma perspektifini oluşturur. Bu noktada milletlerin, milletlerin oluşumunun ve milliyetçiliğin kronolojik anlamda nereye tarihlendirileceği tartışması, bu çalışmalara ucundan dahi olsa değinen herkesin ilk anda karşılaştığı bir sorun olarak durmaktadır. Bu tartışmayı tarihçilere, siyaset bilimcilere ve bir ölçüde antropologlara bırakmak çalışmamız açısından önemlidir. Zira böyle bir tarihlendirmenin ya da kronolojik detaylandırmanın çalışmamız açısından herhangi bir yararı olmamakla birlikte büyük bir önem de teşkil etmemektedir. Çalışmamız kapsamında bu noktaya değinmemizin temel nedeni bakış açılarına yön veren argümanları belirleyerek çalışmamız kapsamında analizlerimize ışık tutarak yol gösterecek bir perspektifi oluşturma gayretidir. Bu hususu belirttikten sonra Etno sembolcü yaklaşımın araştırmalarının merkezine aldığı sorunlara ve bunları ele alış biçimlerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Smith'e göre milletler ve milliyetçilik oluşumu için üç temel ilişkiden bahsedilebilir; "kültürel süreklilik, yinelenme ve yeniden yorumlama" (Smith, 2013 :120). Bu ilişki biçimleri millet ve milliyetçiliğin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Bu ilişki biçimleri arasında üzerinde en çok tartışılan, "süreklilik" ilişkisidir. Süreklilik ortak özel adlar, dil kodları ve etnik bir tahayyülde görülebilir

bu duruma örnek olarak Smith Kartaca'nın Romalılar tarafından yıkıldıktan 500 yıl sonra dahi Kartaca halk kültürünün varlığını gösterir. Bir diğer örnek olarak ise günümüz Yunanlılarının yeniden uyanışın ve kimlik belirlemenin duruma uygun bir misal teşkil ettiğini söyler ancak günümüz Yunanlılarının daha önce de belirttiğimiz üzere (bkz. primordializm ve perennializm) hangi kültürel süreklilik etrafında uyanış sergiledikleri tartışmalıdır. Zira günümüz Yunan halkının Antik Yunan, Bizans, Roma egemenliği gibi dönemlerden hangisini uyandırdığını kestirmek güçtür (buna ek olarak süreklilik gösteren kimliğin Ortodoksluk kimliği, Yunanlı kimliği, dünya felsefesine yön veren antikite kimliği mi olduğu sorusu yadsınması güç bir veridir).

Yinelenme faktörü ise anlaşılması daha güç bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu faktör çerçevesinde değerlendirildiğinde millet kavramı potansiyel olarak tarihin her bölümünde mevcut olması muhtemel bir kültürel kaynağa ve insan çeşitliliğine göndermede bulunmaktadır (Smith 2013:120; Smith:2002). Bu yaklaşım perennialist (daimici) görüşe oldukça yakındır. Buna karşın, Smith tarihsel bağlantının kırılmaları, aynı toplumun almış olduğu farklı milli biçimleri, süreklilikteki kesintileri kabul etmesiyle perennializmden ayrıldığını iddia eder (Smith 2013, 124). Ancak bu noktada da bir önceki paragrafta anlatılmış olduğumuz süreklilik faktörünün kısmi olarak gözden kaçırılması söz konusudur.

Son olarak ele alınan "yeniden yorumlama" faktörü ise muhtemelen üzerine en az tartışılan ve en çok uzlaşılan durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilişki biçiminde toplulukların düşünürleri ve liderleri (Smith her ne kadar seçkin kelimesini bu noktada kullanmaktan kaçınsa da bahsi geçenlerin topluluğun seçkinleri olduğu açıktır.) etnik geçmişi uyandırarak görkemli tarihleri ile bütünleşme çabası taşırlar. Etnik değişkenleri her nesil için yeniden seçerler ve yorumlarlar. Yerleşik olanlar ile dışarıdan gelenleri ayırma çabasına girişirler (Smith, 2013; Smith,2002:58-61). Bu çaba geçmişten bugüne taşınan özelliklerin bir süzgeçten geçirilerek yansıtılması gibi, dışlanması gerekenleri ve dahil edilmesi gerekenleri belirler. Ancak dünya üzerinde kültür üretmemiş veya gelenekler ile ritüellere sahip olmamış bir topluluk yoktur. Bu gruplardan hangilerinin bir milliyetçilik üretmek veya milliyetçi bir ideoloji etrafında bütünleşerek bir millete dönüşeceği sorusu varlığını korumaktadır. Böyle bir soru işaretine yanıt etno sembolcüler arasında Smith tarafından verilmiştir.

Milliyetçilik çalışmaları içerisinde bir tanım veya kategorizasyondan umumiyetle kaçınma eğilimine karşın Smith'in spesifik tanımlar yapma ve olgusal olarak ele aldığı kavramları kategorize etme eğilimi vardır. Bu eğilimin belki de bir yansıması olarak, bir ideal etnik topluluk tanımlaması yapmış ve kategorilerle ifade etmiştir. Smith'e göre bir etnik topluluğun altı ana niteliğini şu şekilde sıralamak mümkündür (Smith, 2009a:42)

1. Kolektif bir özel ad
2. Ortak bir soy miti
3. Paylaşılan tarihi anılar
4. Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur
5. Özel bir yurtla bağ
6. Nüfusun önemli kesimleri arası dayanışma duygusu

Yukarıda sayılmış olan temel unsur ve maddelere bakınca büyük ölçüde öznel değerlendirmeler oldukları görülebilmektedir. Smith'e göre bunların bir veya birkaçına sahip olan bir etnik topluluğun yeterli etnik çekirdeği (ethnic core) (Smith 2009a:35) vardır ve bir millete dönüşmesi beklenebilir. Yukarıda adı geçen maddelerde yer alan özellikler uzun yıllar ve çekilen türlü sıkıntılar sonucunda oluşmuştur ve büyük bir bağlılık barındırırlar dolayısıyla adı geçen bağlılıklar üzerinden varolan millete ve milliyetçiliğe bağlanma yadsınamayacak kadar önemli bir durumdur.

Smith'in kategorilerine bakacak olursak ilk madde olan "kolektif bir özel ad" sahibi olma durumunun; kendini tanımlamanın ve diğer gruplardan ayırmanın önemli bir aşaması olduğu düşünüldüğünde oldukça haklı bir argüman olarak kabul etmek mümkündür. Zira neredeyse en genişinden, en az popülasyona sahip topluluklar dahi kendilerini bir isimle tanımlamaktadır. Walker Connor'ın aktardığı üzere "ethnos" kavramıyla ifade edilen en küçük gruplardan olan ve Antik Yunan'da şehir devletlerini oluşturan (Connor, 2004) ve oldukça yakın olan farklı kavimler dahi kendilerini özel bir adla tanımlarken genel olarak bu ad ortak bir atadan geldiğine inançla da pekişmektedir.

Ortak soy miti yine neredeyse her kavimde, her etnik grupta ve millette bulunan bir özelliktir. Fiili olarak ortak bir atadan gelinmesi dahi bu ataya dair inanç, grubun üyelerini kardeş kılmakta grup içi yakınlığa mistik bir bağ eklemektedir. Böyle bir unsur daha önce de ifade ettiğimiz üzere araştırılması neredeyse imkansız bir verinin peşinde koşmaktır, bu nedenle Smith'de konuyu "mit" olarak ele almış ve etnik grupların soylarını hayali bir ecdada dayandırdıklarını ifade etmiştir. Bunun için de etnik grupların .....'den/dan geliyoruz biçiminde kendilerini kadim bir soya dayandırdıkları görülmektedir.(Smith, 2009a: 43) (daha geniş bilgi için bkz. Primordializm başlığı, Horowitz, Geertz). Özellikle modernite öncesinde etnik grupların büyük çoğunluğunun soylarını bir tanrı veya tanrıçaya bağladıkları da görülebilecektir. Bu durum başka gruplardan daha üstün olduğunu ispat için ya da grubun üyelerine belki de nostaljik bir öykünme niteliğinde olabilecek şekilde kusursuz bir soyun devamı olduğunu hissettirme çabasıdır.

Paylaşılan tarihi anılar ise, büyük ölçüde bir etnik grubun tarihsel süreç içerisinde aktardığı tarihi olaylar olabildiği gibi, kimi zaman da mit biçimine dönüşen olaylardır (Smith 2009: 44). Örnek vermek gerekirse, bugünkü Türkiye'nin etnik gruplarının neredeyse tamamının asker olarak katılımıyla gerçekleşen, Çanakkale Savaşı muhakkak ki ülkenin bağımsızlık mücadelesinde de önemli yer tutan, bir Davut'a karşı Goliath hikayesidir ve önemli bir askeri başarıdır. Ancak günümüz Türkiye'sinde bu olay kısmen mitleşerek, geçmiş savaşlarda şehit olanların gelip savaştığı, evliyaların kılıç kuşandığı, bir bulutun gelerek koca bir düşman taburunu yok ettiği kapsamlı bir mite dönüşmüştür. Modernite öncesi mit ile gerçek arasındaki çizgi günümüze göre daha silik sınırlar içermektedir. Anderson geçmişle gelecek arasında modernite öncesi kesin bir çizgi bulunmadığını ifade ederken (Anderson 2007, 37-38) mitsel öğelerin yeni yaşanmış gibi anlatılabileceği bir zamansal çizgiye işaret etmektedir. Günümüzde böyle bir durumdan söz etmek güç olsa da milletleri bütünleştirmek adına, bu tarz mitleşmiş ya da gerçek geçmiş başarılarına veya tarihte çekilmiş ortak sıkıntılara dikkat çekilmesi mümkündür.

Neredeyse her milliyetçilik kuramında veya yaklaşımda karşımıza çıkan bir başka unsur ise "özel bir yurtla" kurulmuş olan bağ fikridir. Bu yurt etnik grubun hali hazırda yaşamakta olduğu sınırlar dışında olup hiç görülmemiş bir toprak da olabilir

ya da etnik grubun bulunduğu ülke sınırlarının içerisinde bulunan bir tür kutsal mekan niteliği taşıyan bir yer de olabilir veya etnik grubun başka bir etnik grubun egemenliğindeki bir ülkede yaşarken üzerinde bulunduğu topraklar olabilir. Bu yurt, ataların, kralların, din adamlarının vs kutsal hale getirdiği, etnik grubun diğer üyelerine ilham veren topraklardır (Smith, 2009a: 45) bu tarz bir ilham grup kimliği için oldukça önemlidir gözardı edilemez, nostaljik bir his ve bağlılık ile grup aidiyetinin sağlanmasında rol oynar (Armstrong, 1982:14). Şu örnekler durumu açıklamaya yardımcı olacaktır; Yahudi diasporası için "vaadedilmiş topraklar" (promised land-bugünkü İsrail ve Filistin), bir tanrısal metin aracılığı ile ve din adamlarının aktarması sonucu kutsal bir toprağa er geç her Yahudi'nin dönüp geleceği topraklara işaret etmektedir. "Eğer bana bağlı kalmazsanız, sizi ulusların arasına dağıtacağım. Ama bana döner, buyruklarımı tutar, yerine getirirseniz, dünyanın öbür ucuna sürülmüş olsanız bile sizleri toplayıp seçtiğim yere, bulunacağım yere getireceğim" (Eski Ahit: Nehemya'nın Duası 8-9) şeklinde (ve Eski Ahit'in birçok noktasında) Eski Ahit'te yer alan vaat bu durumun en güzel örneklerindedir. Muhakkak ki bir dine mensup olmakla, bir ülkeye ya da toprağa yakınlık duymak aynı şey değildir (Butler, 2012:118) ancak grubun üyeleri arasında bir dayanışma yarattığı ve aynı toprağın çocukları hissi yarattığı da su götürmez bir gerçektir.

Yukarıda saymış olduğumuz ve büyük çoğunluğu öznel öğelere referans veren, özellikler Smith'e göre bir etnik grubun devamlılığını, gücünü sağlayan ve bir millet formuna kavuşmasında etkin olan öğelerdir. Hatta Smith'e göre, bütün bu argümanlar "milliyetçi ideoloji ve söylemlerdeki iddia ve retoriklere rağmen, etni'nin ilksel/kadim topluluktan başka birşey olmadığını düşündürmektedir" (Smith, 2009a 45). Tüm bu iddialar ile birlikte, Smith milletin bir milli kimliğin ürünü olduğunu bunların bütünleştirici bir işlev ile birbirleri ile ilişkili olduğunu ifade eder. Bu noktada yapmış olduğu milli kimliğe ait argümanların kategorizasyonunda da benzer bir sıralamaya giderek, oldukça açık okunabilen bir çerçeve çizer. Bu çerçeveye göre milli kimliğin temel özellikleri şunlardır:(Smith, 2009a:31-32)

1. Tarihi bir toprak/ülke ya da yurt
2. Ortak mitler ve tarihi bellek

3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü
4. Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler
5. Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları bir ekonomi

Bu özelliklerden yola çıkarak kategorilerini tanımlayan Smith, milleti; "tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mtleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan insan topluluğu" (Smith, 2009a:32) olarak tanımlar. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, daha önce tartıştığımız ve serimlediğimiz kuramlardan farklı olarak, Smith'in kategori ve temel nitelik belirleme konusunda belirgin bir çabası vardır. Başta John Armstrong, John Hutchinson ve Anthony Smith olmak üzere tüm etnosembolcülerin aynı kanaati paylaşarak, aynı tavrı sürdürdüğünü söylemek oldukça güç olmakla beraber, bakış açısı açısından neredeyse homojen bir yapı oluşturdukları gözlemlenebilecektir. Bu nedenle çok küçük nüanslar haricinde bir bütünlük taşıdıklarını söylemek mümkündür.

Smith'in de bir nevi itiraf ettiği üzere etno sembolizm kuram açısından zayıf ancak inceleme açısından oldukça güçlü bir noktada yer almaktadır. Açıkçası, doğrudan ürettikleri bir kuram üzerine konuşmak da oldukça güçtür. Ancak geniş perspektifli bir bakış açısı sunması sebebiyle modernist kuramlara belli bir ölçüde düzeltme niteliği taşıyarak, gözden kaçırdıklarını iddia ettikleri, etnik süreklilik gibi kavramları gündeme getirmeye çalışırlar. Modernist yaklaşımlar ile daimici yaklaşımları bir ölçüde biraraya getirme çabası gibi görülebilecek olan etno sembolizm yaklaşımına en büyük eleştiriler daha önce de sözünü ettiğimiz bir alanda gelmektedir bu da kronolojik olarak milletlerin varlığının nereye yerleştirildiği problemidir. Çalışmamız açısından bakarsak bu sorunu ele almayacağımızı daha önce de belirtmiştik. Fakat bu sorunun gündeme getirdiği bir oluşum çalışmamızı yakından ilgilendirmektedir. Bu sorunu kabaca tanımlamak gerekirse bir etnik oluşumu incelerken hangi argümanlara bakacağımız, ya da etnik oluşumun izlerini nerelerde arayacağımız sorundur.

Smith özelde olmak üzere etno sembolcülerin genelinin ortaya koymuş olduğu kategorilerin varolmadığını iddia etmek hem güncel deneyimler, hem de tarihsel süreç içerisinde yaşanan oluşumları dikkate aldığımızda oldukça güçtür. Ancak, Smith'in bu olgulardan birinin yokluğu halinde bir etnik grubun varlığını sürdürmeyeceği iddiası oldukça keskin bir görüştür. Buna ek olarak Smith'in modernistlere getirmiş olduğu seçkinlerin rolünü fazlaca önemseyerek, kültürel öğeleri reddettikleri eleştirisi aynı şekilde etno sembolizm içinde seçkinlere verilen asgari role yönelik olarak getirilebilir.

Smith, aynı şekilde toplulukların süreç içerisinde değişime maruz kaldıklarını bunun hastalık, savaş, göç gibi etkenlerle olabileceğini ancak etnik kimliklerin son derece kalıcı ve dayanıklı olduğunu tarihin tuzaklarına karşı dirençli olduğunu söyler. Bu dirence duyulan güvenin ve etnik sürekliliğe böylesine bir inancın da eleştirilmesi mümkündür, zira günümüzde başka etnik kimlikler veya milletlerce asimile edilmiş bir çok kimlik bulunmaktadır. Buna ek olarak ise bunca zamandır sürekliliğini devam ettiren etnik kimliklerin neden birden bire yeniden bir oluşum veya yenilenme sürecine girenler/girmeyenler olarak ayrıldığını söylemek güçtür.

Etno sembolizm özellikle çözümlenebilir kültürel, kategorilerin verilmesi ve devamlılıklarının kesin olmasa bile etnik inşa ve millet inşası sürecinde genellikle kullanıldıklarının tespitiyle birlikte alandaki araştırmalar için önemli bir nitelik taşımaktadır. Bizim çalışmamızda da etnik kimliğin inşa süreci içerisinde harekete geçirilen unsurları irdelerken, önemli bir rol oynayacak olan bu kategorileri, kanaatimizce değişmez bir amentü gibi görmek farklı gruplara ait çalışmalarını gerçekleştirirken bir engel niteliği teşkil etmemelidir. Bu nedenle çalışmamız kapsamında yer verilecek olan kategorilere, yapılacak ekleme ve detaylandırmalar ya da, kısmi olarak dışlamalarla birlikte bu ayrımlandırmalardan faydalanılacaktır. Ancak çalışmamızın bir tarih çalışması olmaması sebebiyle tamamen aynı nitelikleri taşıyan bir araştırma düzlemi yerine modernist paradigma ile, etno sembolizmin ortaya koymuş olduğu göstergeler uygun olduğu ölçüde biraraya getirilmeye çalışılarak araştırmamızın yapısıyla uyumlandırılmaya çalışılacaktır. Kategorileri, gerekçeleri ve paradigması itibarıyla araştırma kısmında ele alacağımız bu konulara şimdilik bu kadar yer vermeyi, kuramsal perspektifi oluştururken sağlanmaya

çalışılan bütünlüğü bozmamak adına yeterli görürken, çalışmamız çerçevesinde inceleyeceğimiz materyallerin, analizine kaynaklık etmek açısından önem taşıyan son yaklaşım olan "Gündelik Milliyetçilik" kavramına değinilecektir.

1.5. MİLLİYETÇİLİĞİN YENİDEN ÜRETİMİ ve BANAL MİLLİYETÇİLİK

Modernist bakış açısının oluşturmaya çalıştığı belki de bütün milliyetçilikleri anlamlandıracak olan bir büyük teori, yukarıda da verdiğimiz örnekler ışığında görünmektedir ki çok da mümkün olmamıştır. Zira üretilen her kuram belli açılardan, önemli noktalara parmak basarken, başka kısımları ya gözardı etmiş ya da olduğundan fazla önem vermiştir. Gellner'in modernleşmeye, Hobsbawm'ın icat edilmiş geleneklere, Hechter'in kalkınmaya vermiş olduğu önem farklı milliyetçilik oluşum biçimlerinin ya da millet inşasının incelendiği örneklerde yeterli sonuç vermeye muvaffak olamamış kendi çalışma ve incelemeleri ile sınırlı kalmıştır. Bunun nedeni büyük ölçüde kendisi de karmaşık bir formasyon olarak karşımıza çıkan milliyetçi hareketlerle ilişkilidir. Milliyetçi hareketlere bütünü kapsayacak ve özünde onu oluşturan semboller ile argümanları bütünelen açıklayacak bir yaklaşımla bakma kaygısı kendi içerisinde de belli sorunları doğurmakta ve sıklıkla tartışmaları kaygan bir zemin üzerine çekmektedir. Çalışmamız açısından da önemli bir sorun oluşturan bu durumu aşmak için alternatif yol önerileri sosyal bilimlerin neredeyse her alanında olduğu gibi burada da karşımıza çıkmaktadır. Bu alternatif yol önerileri sıklıkla yaklaşımları bağdaştırma merkezinde odaklanırken, milliyetçiliğe başka bir türlü bakılabileceğini söyleyen kuramsal düzlemlerde ortaya çıkmıştır.

Bu kuramsal düzlemde karşı çıkışların ya da bir başka deyişle alternatif arayışlarının günümüzde oturduğu temel eksenlerden birisi de postmodern söylemdir. Postmodern söylem yalnızca milliyetçilikte değil neredeyse her alanda alternatif bir bakış açısı sunarken özellikle kültür alanında yapılan çalışmalarda önemli etkiler yaratmışlardır.

Kültür çalışmalarının içerisinde kimlik kavramı ve kültür-kimlik ilişkisinin sıklıkla gündeme geldiği araştırmalarda özellikle etniklik ve etnisiteye dair çok

sayıda çalışma yapılmıştır. Kimlik kavramı postmodern bakış açısına göre modernitenin getirmiş olduğu hızlı, geniş ve kompleks toplum yapısı ile beraber parçalı ve durağanlıktan uzak bir konum sergilemektedir (Durham&Kellner, 2006:233). Postmodern anlayışa göre kimlik modern dünyada olduğu gibi bir blok halinde değil, daha çok parçalı ve geniş ilişkiler sistemi içerisinde biçimlenip şekil almaktadır. Bir milli kimlik inşa etmenin temel bir nosyon olarak görülebileceği milliyetçilik ise doğal olarak bu parçalı durumun bir örneğidir. Alternatif bakış açılarının etnisite, millet ve milliyetçilik araştırmalarına uygulanması beraberinde öncül teorilerde gözden kaçırılan hususların araştırmaya dahil edilmesini sağlamıştır. Mc Neill'e göre günümüz toplumlarının tümü çok etnikli (poly ethnic) toplumlardır (McNeill, 1986) ve dolayısıyla bölünmemiş bir bütün niteliği taşıyan bir milli kimlikten bahsetmek mümkün değildir. Amin Maalouf'un "Ölümcül Kimlikler" isimli kitabında vermiş olduğu şu örnek durumu özetlemek adına oldukça uygun düşmektedir. "Saraybosna'yı düşünelim, sokakta elli yaşlarında bir adamı inceleyelim. 1980'e gelinirken, bu adam şöyle derdi *"Ben Yugoslavım" daha derinlemesine sorulduğunda ise Bosna-Hersek Özerk Cumhuriyeti'nde yaşadığını ve müslüman bir aileden geldiğini söylerdi. Savaşın en şiddetli günlerinde aynı adam, kendisinin öncelikli olarak Müslüman olduğunu söyler ve belki de şeriat kurallarına uygun bir sakal bırakarak, bir zamanlar Yugoslav olduğunun hatırlatılmasından hoşlanmayacaktır. Savaş sonrasında ise aynı kişi önce Boşnak sonra Müslüman olduğunu söyleyecek ve belki de ülkesinin bir Avrupa ülkesi olduğunu ve Avrupa Birliği'ne girmesini benimsediğini söyleyecektir.*" (Maalouf, 2000:17)

Örnekte de görüldüğü üzere artık etnik olarak ait hissedilen noktalar tanımlanma düzleminde çeşitlenmiş ve sıradışı bir biçimde artmıştır. Bu nedenle 1980 sonrası özellikle yapısökümcü etki ve postmodernizm ile birlikte milliyetçilik farklı bakış açıları ile incelenmeye başlanmıştır. Bu farklı bakış açıları özellikle "gündelik milliyetçilik", feminizm ve sosyal teori ekseninde biçimlenmiştir. Her bir yaklaşımı ayrı ayrı ele almak oldukça parçalı biçimde bulunan bu çalışmaları anlatmayı daha da güçleştireceğinde genel bir çerçeve oluşturmak daha faydalı olacaktır.

Öncelikli olarak şunu belirtmek gerekir ki, bu çerçevede şekillenmiş olan çalışmaların temel niteliği, genel geçer bir kuram oluşturmaktansa kıyıda bırakılan bir başka deyişle önceki kuramsal çalışmalara dahil edilmeyenleri çalışmanın içerisine katmaktır. Bu çerçevede yeni dönem çalışmalarda genel olarak parçalanmış ve melezleşmiş milli kimlikler veya etnik kimlikler üzerinde durulur.

McNeill'e göre milli kimlik, ulus-devlet ve milli birlik tarihsel bir dönemin bir parçasında yer almış bir olgudur ve elbet değişecek veya eski önemini yitirecek bir durumdur (McNeill, 1986) dolayısı ile bir blok halinde bütün olarak kavranacak bir ulus algısı veya böyle bir bütüne dair düşünce yersizdir. Gerçekten de etnik hareketlerin ulus-devlet ve onun mekanizmaları karşısında çökeceği ve modernleşmenin, uluslaşmanın bir ülkü olarak ortaya konduğu yaklaşımlar büyük ölçüde yanlış dünyada üzerinde artan bir hızla etnik hareketlenmeler olmuştur. Homi Bhabha bu durumu resmi kurumların ürettikleri milli kimliğin aksine, tıpkı McNeill'in çok etnikli olarak tarif ettiği bir toplum yapısına benzer bir şekilde, çok kültürlü bir yapının varlığından dem vurarak milletin bileşenlerine parçalandığını ve milli kimliğin bu karmaşık yapı ve ilişkiler bütünü yüzünden melez hale geldiği halkın gündelik yaşamdaki üretimlerine boyun eğdiğini ifade eder (Bhabha: 1990:16. bölüm). Bu anlamda gündelik hayat içerisinde ya da farketmeden üretilen milliyetçiliğe dair en dikkat çekici saptamaları yapanlardan biri ise Michael Billig'dir.

Billig'e göre milliyetçilik yeniden üretilen gündelik hayatın küçük ve her zaman farkedilmeyen detaylarında gözlenebilecek kadar hayatın içine işlemiş durumdadır. Körfez Savaşı öncesinde George Bush'un halka konuşmasında onları milliyetçi söylemler ile Irak'a karşı savaş yönünde birleştirme çabası iki yönden önemlidir. Birincisi Irak'ın Kuveyt'i işgal ederek, Saddam'ın kendisine zararı olmayan bir ulusu işgal ettiğini, tecavüz ettiğini ve yağmaladığını söyleyerek, günün yeni bir gelecek inşa etme günü olduğunu bu duruma müdahale ederek gelecek dönemlerde bir ulusun komşusuna artık saldırganca davranmasının mümkün olmaması gerektiğini söylemiş ve tanrıya Amerika'yı korumaya devam etmesi için dua etmiştir. Bu sırada aynı şekilde Saddam da ateistlere karşı savaşta halkını desteğe çağırılmaktadır. Milliyetçi söylemin öğeleri yalnızca ulusun burada yalnızca toprakları

ya da bir devleti korumak için değil, ulus devletlere dayalı sistemi korumak için göreve çağrıldığını da söyleyen Billig, tanrı ile ulus arasında da bir bağ kurarak ruhani bir aura atfedildiğini söyler. Bu yolla milliyetçilik uyandırılmış tanklar yürütülmüş bayraklar sallanmıştır. Kriz anında milliyetçilik devreye girmiş ve çağrısına karşılık bulmuştur. Ancak önemli olan bir başka konu ise bu çağrıyla yaparken milliyetçilik yaratılmamıştır hali hazırda Amerikan Halkı'na bayrağı, yıldızları veya marşı hatırlatmamış olmasına karşın bu çağrının içinde tümünün zaten hazır bekliyor olmasıdır. Marş bir futbol maçının öncesinde kaydedilmiş ve Amerikan müzik listelerinde zirvede yer almıştır bayrak ise tüm zihinlerde zaten vardır (Billig 1995: 3-7). Bu noktadan bakıldığında milliyetçiliğin varlığı, modernist yaklaşımlarda olduğu gibi toplumsal yapının üstünde bir yerlerden üretilen ve onu uyumlandırılan bir olgu değil toplumsal hayatın deneyimleri içerisinde kendini yeniden tekrarlayarak üreten bir olgudur.

Bu tekrarlanarak üretilen bir olgu olması durumundan ötürü, tıpkı Bush'un "ulus" kavramını bir varlık gibi korumaya davet etmesinde olduğu gibi, milliyetçiliği yaşamımızın bir parçası olarak görürüz çünkü günümüz düşünce sistemini büyük ölçüde bu durum şekillendirmektedir. Örnek vermek gerekirse, her ulusun farklı bir dil konuşması, bir sınırı geçince katettiğimiz yalnızca bir ekstra adımla artık orada farklı bir kültürün olduğunu düşünmemiz, bizim iyiliğimizi yalnızca bizim ulusumuzun istediği ve diğerlerinin tam aksine kötülüğümüzü istediği düşüncesi son derece hakimdir ve dünyanın doğal düzeni gibi görünmektedir. Bu tür ideolojik olarak şekillenmiş biçimler ve gündelik hayata dair davranışlar Billig tarafından "Banal Milliyetçilik" olarak adlandırılmaktadır (Billig, 1995: 6). Milliyetçilik koşullar altında milli bir ortam yaratır ve bu ortam her maçta tezahüratlarla, bayrak ve ona dair ritüellerle, okulların açılış törenleri ile, günlük gazeteler ile yeniden üretilir. Misalen, bir Alman sporcu çıkmış lduğu bir müsabakayı bireysel olarak ya da takım olarak kaybetmez yani kaybeden Alman "X" milli takımı/ulusal takımı değildir, kaybeden ve yenilen Almanlardır.

Michael Billig "Banal Milliyetçilik" adlı çalışmasında gündelik hayatın bir parçası olan gazetelerin konumuna özel bir ilgi göstermiştir, daha önce de ifade ettiğimiz üzere Anderson'da gazetelere bir milleti tahayyül edebilmek adına önemli

bir işlev yüklemiş ve milletin oluşumunda başlıca bir rol vermişti. Ancak Anderson'ın yaklaşımında gazetelerin rolü daha çok bir ortak dil üzerinden, dilin standartlaşması ve eşzamanlılık ilkesi üzerinden farklı yerlerde olsa da aynı anda birlikte var oldukları bir millet hayalini benimsetmesiydi. Billig ise söylemsel düzlemde gazetelerin varlığını ele alarak siyasetçilerin milliyetçi söylemlerini yeniden üreterek her eve girmesini sağlayan bir araç olarak görür, milliyetçi söylemler izleyiciler koltuklarında otururken, ülke çapında ulaştırılmakta ve günümüz politik evreni bu şekilde işlemektedir (Billig, 1995:100). Bu koşullar altında milliyetçilik büyük ve gösterişli yapılarla değil, "biz", "onlar", "vatanseverlik" gibi küçük dokunuşlarla iletilir. Bu iletimleri yapanlar ise büyük ölçüde siyasetçilerdir. Siyasetçiler günümüz koşullarında tanıdık simalardır, sözleri milyonlarca insana ulaşır, gazetelerin başsayfaları onların sözlerine ayrılırken, çoğu kez gün içerisinde sarfettikleri bir cümle ise manşet olarak gazeteyi büyük harflerle süsleyip o günün gündemini belirler. Siyasetçiler büyük çoğunlukla millet adına konuşur ve millete seslenir, ismi geçmeden kimlikleri üzerinden (Özkırmımlı, 2013:243) konuşulan millete söylenenler yine milletin ağzından söylenmektedir. Dinleyicide ise mensubu olduğu, "biz" diye addettiği bir milletin kanaatinin iletildiği duygusu oluşturularak, bu biz bilinçlilik içine dahil olması beklenir. Gazeteler, tam da bu söylemin yeniden ve güçlendirilerek üretilmesine katkıda bulunur, "burada" ve "şimdi" kavramlarını üreterek ve tanımlayarak bize ve olaya dair bir üretim sergileyen bağlam oluşturur. Gazetelerin gündelik olarak milliyetçiliği ne şekilde ürettiğine dair incelemesini İngiltere'de çıkan gazeteleri inceleyerek çözümlenmeye çalışan Billig bu çalışmaların başka ülkelerde ve gazetelerde de yapılması gerektiğini söylemiştir. Benzer şekilde, Arus Yumul ve Umut Özkırmımlı Türkiye'deki gazeteleri incelemiş ve milliyetçiliğin hangi şekillerde üretildiğini, biz ve onlar ayrımlandırılmasının yapılışını, iç ve dış haberler kategorileriyle teritoryal sınırların nasıl imgesel olarak tekrar çizildiğini göstermiştir. Böylesine geniş bir çerçevede milliyetçiliğin gündelik ve sıradan alanlarda üretimine dikkat çeken Billig, batı merkezci ve makro çözümlenme geleneğini sürdüren kuramsal yaklaşımlara bir alternatif üretecek derli toplu bir çalışma ortaya koymuştur. Milliyetçiliğe bu bağlamda alternatif getiren bir diğer bakış açısı ise cinsiyet ve milliyetçilik arasındaki ilişkinin sorgulandığı çalışmalardır. Gerçekten de, sürekli olarak bir kolektif kimlik olarak, "milli kimlik"ten ve onu oluşturan öğelerden bahsedilen bir

çalışma alanında, kimliğin en temel nüvelerinden olan cinsiyetin çokça gözden kaçırılması şaşırtıcıdır ve bu alanda yapılan çalışmalar dikkate değer bir bakış açısı sunmaktadır.

Göçmenlerin, gettoların, iş, çıkar ve meslek gruplarının milliyetçiliğe ne ölçüde katıldığı, hangi koşullarda benimsediği oldukça sıklıkla tartışılıp farklı kuramsal yaklaşımlarda hatırı sayılır bir yer verilirken, cinsiyet kavramına ve onun etnisite-milletle ilişkisine hiç yer verilmemiştir. Anthony Smith bu noktayı haklı bulduğunu ifade ederek milleti ve milliyetçiliğin doğası gereği cinsiyetli olduğunu ifade ederek, millet projelerinde kadının rolünü kilit noktaya alan araştırmaların olması gerektiğini ifade eder (Smith, 1998: 205) Modernist yaklaşımlar, analizlerinin ve oluşturmuş oldukları büyük kuramların cinsiyet ayrımı yapmaksızın durumu ifade ettiğini ve milliyetçi oluşumları açıkladıklarını ifade etseler dahi böylesine önemli bir nokta gözden kaçırılmayacak kadar büyük bir soru işareti olarak ortada durmaktadır.

Feminist araştırmacıların da oldukça geç dikkatini çeken bu durum 1980'lerden sonra farklı düzeylerde ele alınmaya başlanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak yapılan çalışmalar kadınların etnik ve milliyetçi hareketlerde rolünü inceleyen ampirik araştırmalar olmuştur. Jayawardena, batılı olmayan ülkelerdeki hareketlerde kadınların konumunu ve durumunu inceleyerek konuya ilk eğilen yazarlardan birisidir (Jayawardena: 1986).

Kadınların milliyetçi hareketler içerisindeki konumunu ve millet oluşturma süreci içerisindeki yerlerini inceleyen araştırmaların bir başka boyutu ise ideoloji ve sembol boyutudur. Kadının bir ideolojinin taşıyıcısı olarak ve simge olarak kullanımının incelendiği araştırmalar, kadının kimliği, giyinişi, gelenekler, dinsel veya millete ait simgelerin kullanımı çerçevesinde incelenmiş, temsilci olarak kadının konumu irdelenmiştir. Bu çerçevede özellikle Türkiye'de Cumhuriyet Devrimi ile birlikte yaşanan süreç ve kadının konumuna yönelik çalışmalar oldukça dikkat çekicidir. Türkiye modernleşmesinin bir temsili olarak kadının sıklıkla kullanıldığı ve yaşanan ideolojik dönüşümün kadına dair her alanda yeniden tanımlanmış olması duruma dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Kandiyoti'ye göre: Türkiye'de yeni modern ve seküler millet, flama taşıyan şort, okul üniforması

veya askeri üniforma giymiş kadınlar tarafından, gece kıyafetleri ile balo salonlarında dans eden kadınlar üzerinden temsil ediliyor (Kandiyoti, 2005:112), geçmiş imparatorluk döneminde ümmet üzerinden yaşanan bütünleşme ile aradaki farkı açıkça ortaya koyarak, kadını dini inanışlar ekseninden seküler millet eksenine çekmeye çalışıyordu (Göle, 2008). Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilerek ise eşit vatandaşlık statüsü oluşturulmaya çalışılıyordu. Tüm bu gelişmeler kadının milli dönüşümdeki yeri adına önemli ipuçları veriyor olmakla beraber, kuramsal bir çerçeve niteliğinden oldukça uzaktır. Bir kuramsal yaklaşım niteliği taşıyabilecek ilk bakış açısı Floya Anthias ve Nira Yuval-Davis tarafından oluşturulmuştur.

Anthias ve Davis kadını etnik ve milliyetçi projelerin üretiminin odak noktasına koyarak, varlıkları ve temsilleri üzerine 5 ana kategori belirlemiştir. Bu çerçevede kadın:(Yuval- Davis&Anthias: 1989,7)

1. Etnik topluluğun üyelerinin biyolojik üreticileri
2. Etnik/Milli grupların sınırlarının yeniden üreticileri,
3. Etnik topluluğun/milletin ideolojik yeniden üretimine katkıda bulunan, etnik/milli kültürün taşıyıcısı,
4. Etnik/milli kategorilerin, inşa, yeniden üretim ve dönüşümüne yönelik ideolojik söylemlerin odağı ve sembolü konumunda etnik/milli farklılıkların göstereni olarak,
5. Milli, ekonomik, politik ve askeri mücadelelerin katılımcısı olarak kabul edilip değerlendirilmelidir.

Etnik kimliğin aktarılmasında farazi bir ortak ataya ya da bir kan bağına dair inancın önemi dikkate alındığında, milletlerin ve milliyetçiliklerin bir çoğunun bir kan ve kardeşlik bağıyla bağlı olduklarına inanmaları bağlamında kadının konumu açık bir şekilde belirgin hale gelmektedir. Kadın Yuval Davis'in çalışmalarında da belirttiği üzere "saf kan"ın yaratılmasında, aşırı milliyetçilikte veya yalnızca kan bağı ile girilebilen grupların içinde bireyin varolabilmesini sağlayan tek koşuldur (Yuval Davis, 2007: 62). Bu duruma ek olarak genellikle nüfus politikaları aynı şekilde üreme biçimiyle dolayimli olarak kadının millet oluşumuna katıldığı noktalardan biridir. Bir çok toplulukta azınlıkta olan grupların çocuk doğurmaları engellenmekte,

egemen gruplarda ise azınlıkların varlığına karşı nüfusu arttırma askeri güce hizmet etme bilincine dönüşebilmektedir.

1.6. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARINI BAĞDAŞTIRICI BİR BAKIŞ

Çalışmamız kapsamında ele alınan milliyetçilik yaklaşımları genel olarak bir ulus devlet içerisinde oluşturulan milliyetçiliğin, hangi koşullar ve araçlar ile meydana getirildiğini tartışmaktadır. Bu noktada çalışmamızın devlet düzeyinde olmayan bir milliyetçiliğe odaklanması sebebiyle varolan kuramsal perspektif kendi çalışmamıza uyumlandırılarak değerlendirilecektir.

Öncelikli olarak çalışmamız içerisinde analizimiz yazılı basın üzerinden gerçekleştirilecektir. Ancak çalışmada temel alacağımız milliyetçilik kuramları içerisinde medya ve milliyetçilik arası bağ teorize edilerek ortaya konulmamış, doğrudan kitle iletişim araçları ile bağ kuran bir yaklaşım sunulmamıştır. Bu nedenle söz konusu yaklaşımların içerisinde yer alan bakış açıları iletişim araştırmalarının incelemeye imkan verdiği koşullarda mezc edilerek kullanılacaktır.

Kitle iletişim araçlarının anlam yaratma işlevi gözönünde bulundurulacak olursa milliyetçilikte anlam boyutunu bir başka deyişle insanların neden milliyetçilik fikrini duygusal düzeyde benimsediği irdelenecek bu bağlamda da Anthony Smith'in etnosembolist perspektif çerçevesinde ortaya koymuş olduğu kriterler (Smith, 2009a) anlam boyutlarının belirlenmesi açısından kullanılacaktır. Smith'in ortaya koymuş olduğu üzere milliyetçilik ile etnik kökenler arasındaki bağı (2002) tartışmaya açan tarihsel kökene ilişkin veriler, çalışmamız içerisinde benimsenecek, bizim inceleme alanımız içerisinde bu verilerin harekete geçiriliş süreci tarihsel kökenleriyle ele alınacaktır. Çalışmamızın analiz kısmında ise Smith'in etnik çekirdeği oluşturan öğeler olarak ortaya koymuş olduğu “ortak bir özel ad”, “din”, “bir bölgeye yurda duyulan bağ”, “topluluk arası dayanışma” gibi unsurların güncel tasarımları irdelenecektir. Bu doğrultuda yazılı basın üzerinden milliyetçiliğin tasarımı yapılırken ne tür bir sürecin izlendiği ele alınacaktır.

Çalışmamız kapsamında değinilecek olan bir diğer öge yazılı basın aracılığı ile milliyetçiliğin tasarımı sürecinde Anderson'ın "hayal edilmiş cemaatler" (2007) yaklaşımı bağlamında gazetelerde milliyetçi ögelerin tasarlanış sıklığıdır. Anderson'ın ortaya koymuş olduğu üzere yazılı basın ve kapitalist matbaa cemaati oluşturan bireyler arasında eşzamanlılık hissi yaratarak kendisinin bir topluluk içerisinde olduğu, kendi bulunduğu toplumun dışında bulunanların kendine yabancı olduğu hissini inşa edici bir işleve sahiptir (Anderson, 2007). Bu bağlamda biz de bakış açımız içerisinde yazılı basını değerlendirirken; tasarımın gerçekleştiği sıklık, eşzamanlılık hissini yaratılması ve cemaatin diğer üyelerinin tahayyülüne izin verilmesi boyutlarını çalışmamıza dahil edeceğiz. Bu yolla ortak bir gelecek tahayyülünün kurulup kurulmadığı, cemaatin hangi koşullarda tasarlandığının saptanılmasına gayret edilecektir.

Milliyetçiliğe yaklaşımlar içerisinde Hechter ve Nairn'in ortaya koymuş olduğu sınıfsal bakış açısı Türkiye gibi geç modernleşmiş bir ülkede sınıf çatışmaları yaşanmadığı için verimsiz bir alana işaret etmektedir. Ancak, sol düşünce ve Marksist tandansın birçok ayrılıkçı milliyetçilikte veya alt milliyetçiliklerde taşıdığı önem gözönünde bulundurularak "ezilenlerin milliyetçiliğinin" ne şekilde kavramsallaştırıldığı, etnik kimlik ile ekonomik yapı arasında bağ kurulup kurulmadığı bakış açımız içerisine dahil edilecektir.

Neredeyse her milliyetçi oluşum içerisinde belirli argümanların araçsallaştırılması, yukarıda serimlemiş olduğumuz bakış açıları da düşünüldüğünde belirginleşmektedir. Çoğunlukla ise milliyetçi oluşumların arkasında belirli bir seçkin grubu yer almaktadır. Bu noktada etnik kimliğin Smith'in (2009a) ortaya koymuş olduğu bileşenlerinden hangilerinin seçkinler tarafından harekete geçirildiği ele alınacaktır. Brass'ın seçkinlerin milliyetçiliği tasarlarırken kimlik havuzundan belli argümanları ön plana çıkarttıklarını ifade edişinden (Brass, 1991) yola çıkılarak hangi argümanların araçsallaştırıldıklarının tarihsel ve güncel olarak saptanması çalışmamız açısından önem taşımaktadır. Milliyetçiliğe alan yaratan; kaynak, çıkar mücadelesi, toplumun farklı kesimleriyle olan ilişkiler gibi unsurlar bağlamında milliyetçiliğin sınırlarının çiziliş biçimi çalışmamız içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Zira Barth'ın (2001) ortaya koymuş olduğu üzere kimliğin sınırları

değişkenlik gösterebilir ve bu değişkenliğin belirlenmesinde seçkinlerin önemli bir rolü vardır.

Yukarıda ifade etmiş olduğumuz çerçeve, milliyetçilik yaklaşımları içerisinden çalışmamızın ilerleyişine ışık tutacak ana başlıkları içermektedir. Ele aldığımız konu itibarı ile milliyetçiliğin geç bir tasarımının değerlendiriliyor olması sebebiyle tek bir yaklaşım konunun anlaşılmasına izin verecek bir çerçeve sunmamaktadır. Bu nedenle farklı perspektiflerden konunun anlamlı bir şekilde irdelenmesine izin verecek bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde analizlerimize ve konuyu anlamlı bir şekilde incelememize izin verecek biçimde kimliğin bileşenleri önem açısından ele alınacak, sonrasında ise milliyetçiliğin tasarımına etki ediş ve kullanılış biçimleri irdelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM: MİLLİYETÇİLİK-KÜLTÜREL KÖKENLER İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA KÜRT KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA KÜLTÜREL ÖĞELERİN ROLÜ

Bu bölümde etnik kimliğin bileşenlerinin, Kürt kimliğinin oluşumundaki etkisi ele alınacaktır. Daha önce de ifade edildiği gibi kimliğin kültürel kökenleri hem milliyetçiliğe bir havuz oluşturması hem de milliyetçiliğin üzerine oluşacağı oydaşım alanları yaratması bağlamında önem taşımaktadır. Bu doğrultuda çalışmamız içerisinde milliyetçiliğin tasarımına alan yaratacak kültürel havuza ait öğelerin milliyetçilikle ilişkisi açıklanacak ve Kürt kimliği içerisindeki konumu hakkında bilgi verilecektir. Bölüm çerçevesinde serimlenecek olan kültürel öğeler etnik kimliğin tarihsel süreç içerisinde oluşmuş argümanları olarak belirginleşmektedir. Dolayısıyla modern tasarımlarda ya da tarihsel süreç içerisindeki politize oluş biçimlerinde sıklıkla önplana çıkmış ve araçsallaştırılmışlardır. Bu nedenle kimliğin kültürel öğelerinin ortaya konulması ve milliyetçilik ile aralarındaki bağın serimlenmesi önem taşımaktadır. Çalışmamızın ikinci bölümü içerisinde dil, din, mitler ve gelenekler vb. gibi unsurlar ile milliyetçilik arası ilişki tartışılarak, Kürt kimliğinin içerisindeki konumları milliyetçiliğe temel teşkil etmesi bakımından ele alınacaktır.

2.1. DİL ve ETNİK KİMLİK İLİŞKİSİ

Dil olgusu milliyetçilik çalışmalarında her daim başat bir öğe olarak karşımıza çıkmakta, zaman zaman farklı teoriler içerisinde önem sıralaması değişse de neredeyse kaçınılmaz olarak denklemin içerisine dahil edilmektedir. Dilin bu derece önem taşıyışının sebebi kompleks bir yapıya sahip olması ve başta kültürel belleğin bir deposu gibi görülmesinin yanısıra bir grup kimliğinin amblemi olması niteliğini taşımasıdır (Haig&Öpengin;2014) Akademik çalışma alanları dil ve milliyetçilik arasındaki korelasyona neredeyse her konumuyla değinmiş, sıklıkla birbirlerini yanlışlayan veya kuramsal pespektifin farklı noktalara bükülmesine neden olan sonuçlar elde etmişlerdir. Örnek vermek gerekirse sanayileşme, sosyal entegrasyon ve anayasal haklar çerçevesinde oldukça bütünleşmiş, entegrasyonunu önemli ölçüde tamamlamış Belçika örneğinde "Volan" ve "Flamanlar" (benzer durum Kanada'da

Fransızca ve İngilizce konuşanlar arasında da vuku bulmuştur) (Kalaycı 2008: 9-30) arasında yaşanan büyük ölçüde dil farklılığına dayalı milliyetçi yaklaşımlar "bütünleşmiş bir toplumda dilin farklılaştırıcı ve milli kimliği tetikleyici" unsuru karşımıza çıkarken, dilsel aynılığa rağmen ortaya çıkan farklı tip milliyetçilikler de İskoçya-İngiltere, Avustralya-İngiltere arasında olduğu gibi tarih sahnesinde yaşanmaktadır. Kimi zaman ise Türkiye örneğinde olduğu gibi daha geniş alana yayılmış bir etnik çatışma ortamında belirleyici unsur olarak işlev görebilmektedir.

Milliyetçilik kuramlarının bakış açısı da tüm bu çeşitliliğe paralellik gösterircesine farklılık taşımakta ve belli yoğunluklarda "dile" önem vermektedir. Salt dile veya dil kültür arasındaki ilişkiden mütevellit kültürü temele alan yaklaşımların tümünde denkleme dahil edilen "dil" ilkçi yaklaşımlarda "mitik, mistik" bir öge olarak karşımıza çıkarken, perennialist yaklaşımlarda zamanın ötesinden günümüze milli kimliğin özünün iletilmesinde önemli bir argüman olarak görülmektedir. Modernist yaklaşımlarda ise sanayi sonrası toplumun uyumun sağlanmasında milli bilincin ve kültürün oluşmasında taşıdığı öneme dikkat çekilirken, sanayileşme sonrası toplumlarda dil birlikteliğinin olmazsa olmazlar arasında olduğu ifade edilmektedir (bkz. Gellner, 1992), Anderson gibi araştırmacılarda ise dil birliği, halk dillerinin-yerel dillerin, Latince, Osmanlıca gibi aristokrat/elit dillerin üzerinde matbaa aracılığı ile üstün gelişi, milliyetçiliğin temel nedeni olarak görülmektedir. Araçsalcı perspektifte ise dilin milli kimliklerin sınırlarını çizmede oynadığı rol önplana çıkartılarak etnik farklılıklar ya da milli şuurlar arasındaki çizgiyi konturlayan argümanlardan biri olarak dikkate alınmaktadır. Post Modernist ve Post Yapısalcı araştırmacılarda ise söylemle dil arasında olan ilişki, milleti inşa eden yaratıcı sürecin bir enstrümanı olarak görülürken dilsel farklılıklar üzerine aynı oranda düşülmemiş veya gözardı edilmiştir.

Tüm bu hacimli kuramsal içerisinde karşımıza gözlemlenebileceği gibi dilin neredeyse kültürel antropolojik tüm nosyonları milliyetçilik çalışmaları içerisine dahil edilmiş, "aidiyet", "bütünleşme", "oluşturma" süreçlerine bakışta kavramsallaştırmaların içerisine dahil edilmiştir. Tek bir araştırma içerisinde dilin yarattığı olası bütün etkilere bakmak veya değerlendirmeye tabi tutma elbette ki

mümkün değildir ancak çalışmamız çerçevesinde dil ve ona dayalı etkiler kısaca şu özellikler çerçevesinde dikkate alınacaktır.

Öncelikli olarak Barth'ın da ortaya koyduğu gibi etnik kimlikler kendi mevcudiyetlerini tarafsız bir biçimde değil genellikle bir karşıt ya da gruplar arası ilişki üzerinden tanımlar (Barth, 2001a). Farklı gruplar üzerinden tanımlamada bir farklılığı çizme ve birlikteliği ortaya koyma durumu söz konusudur. Dolayısıyla dilleri üzerinden bir sınır çizerek (Horowitz, 1985) bu sınırı korumaya gayret ederler, etnik bir belirleyici olarak işlev görür. Bu sıklıkla belirginleşen davranış biçiminin üzerinden sıklıkla çatışma ortamının ya da ayrışma pratiğinin yaratılması sebebiyle dil çalışmamız içerisinde kültürel bir belirleyici ve sınır çizici olarak Kürt kimliği bağlamında ele alınacaktır.

Dilin belirleyiciliğinin yanısıra duygusal aidiyete de işaret eden önemli bir tarafı vardır. Alman romantikleri Fichte, Herder, Schleiermacher, dilin kendine özgü bir hayat tarzını ifade ettiğine ve onun o özülle tarihsel gelişime ve adı geçen milletin varlığına katkıda bulunduğunu söyleyerek dolaylı olarak aynı milletin tarihselliğine ve belki de insanoğlunu doğanın geride kalan tümünden ayıran konuşmaya atıfta bulunurlar. Böylece milletin, konuşmanın insan hayatına girişi kadar eski bir döneme dayandığını ifade ederler böylece milletin tarihselliğine yapılan vurgu perçinlenmiş olur. Çalışmamız içerisinde dilin tarihsellik ile olan ilişkisi bu çerçevede ele alınacak, dilin yarattığı tarihsellik algısı çerçevesinde kullanımı sorgulanacaktır.

Dilin son derece görünür bir belirginleştirici olması aynı zamanda doğrudan kültürle ilişkilendirilmektedir. Zira kültür sözlü veya yazılı dil üzerinden aktarılmakta ve dille olan ilişkisi çerçevesinde genişleyip belirginleşmektedir. Roman, şiir ve diğer yazılı türler dilin bir yansıması ve aktarıcısı olarak hizmet ederken; mit, masal, destan, ağıt, şarkı gibi kavramlar ise kültürün dil aracılığı ile taşınmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla dilin önemi sözlü ve yazılı kültürün aktarılması çerçevesinde de dikkate alınacaktır.

Milletlerin oluşumunda yukarıda sıraladığımız kültürel faktörler kadar önem taşıyan bir diğer konu ise kendine ait dilde eğitimin varlığıdır. Gellner'in de ifade

ettiği gibi milletler kültürel öğeler taşıyabilirler ancak bunların toplumun bütünü tarafından kavranıp, benimsenebilmesi için en önemli argüman eğitimidir. Hatta bir millet için yalnızca kendi doğasında gelişip serpilmiş bir kültürün değil, standartlaştırılmış bir dil aracılığı ile eğitim marifetiyle aktarılan ortak bir yüksek kültürün varlığı olmazsa olmazdır (Gellner 1992). Eğitimle benimsetilen ortak standart dil aynı zamanda milletin varlığını tahayyül edebilmesinin önemli koşullarından olan kitle iletişim araçları için de büyük önem taşır (Anderson 2007). Zira bu araçlar milleti oluşturan üyelerin birbirinden haberdarlığı açısından büyük önem arz etmektedir. Çalışmamızda Kürt kimliği ve dil arasındaki ilişkiye bakılırken dilin standardizasyonu ve dilin kullanımına yönelik talep ve çabaların çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır.

2.1.1. Kürt Etnik Kimliğinin Tasarımında Dilin Rolü

Hint-Avrupa dillerinden olan ve Farsça ile yakın ilişkisi bulunan "Kürtçe" (Öpengin, 2014) oldukça fazla sayıda lehçe ile bölünmüş ve farklı coğrafyalarda farklı dillerle ilişkiye girmiştir. İrani diller arasında sayılan Kürtçe'nin günümüz İran dilleri ile benzerlikleri olduğu kadar bölgesel farklılıklar dikkate alındığında uzaklıklar taşıdığı da görülmektedir. (<http://www.iranicaonline.org/articles/kurdish-language-i> 07.12.2014). Kürtçe' de yazılı eserlere ilk olarak 16. yüzyılda rastlanması sebebiyle köken araştırmaları çok sağlıklı yürütülemezle beraber Kürtçe'nin kökenlerine ve varlığına ait çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Gunter, 2011: 196). Bu çalışmalar genel olarak Kürtçe'nin İrani veya Jafetik bir dil olduğu üzerinde odaklanmaktadır .

Kürtçe'nin İrani dillerden olduğu akademik alanda büyük oranda kabul görmesi, günümüz milletlerinin varlıklarını kadim bir uygarlığa dayandırma fikri (Smith, 2002) ile de oldukça pekişerek tarihin önemli imparatorluklarından olan Med'ler ile Kürtler arasında kurulan bağla oldukça güçlü hale gelmiştir (bkz: Minorsky& Bois 2008: 11-19, Nikitine 2010 38-46). Gerçekten de Med'ler ile Kürtler arasında kurulan ilişki ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere Kürt Etnik Kimliği'nin tasarımı sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Kürtçe'ye ilişkin bir başka yaklaşım ise dilin "Jafetik" bir dil olduğu ve yine Med'ler gibi tarihin kadim

uygarlıklarından olan Karduk'lar ile ilintili olduğu iddiasıdır. Bu iddia N. J. Marr tarafından ortaya atılarak linguistik ilişkilerin yanısıra, sosyal yapı, adet, gelenek ve göreneklerin de içerisine dahil edildiği ancak dil ailelerinin önemli bir ölçüde dışlandığı yaklaşımların bir sonucudur ancak Minorsky'nin yaklaşımı kadar kabul görmemekle birlikte dayandığı temeller de dilbilimciler arasında tartışma konusu olarak süregelmiştir (Nikitine 2010: 46-51, bkz. MacKenzie: 1961)*.

Ancak neredeyse her kimlik üretim sürecinde olduğu gibi Kürt kimliğinin tasarım sürecinde de bu iddiaları bir adım öteye taşıyan düşünceler olmuştur. Akademik anlamdaki yeterliliği sıklıkla sorgulanmakla beraber Kürtçe'nin İran dilleri ile benzerlik gösterdiği ancak denklemi tersine çevirirsek "İrani dillerin Kürtçe'den geldiği" yönünde kabulü yetersiz fikirlere rastlamak da olasıdır. Bu iddialar aynı zamanda Zerdüşt'ün de Kürtçe ya da Proto Kürtçe bir dil konuştuğu ve Kürtçe'nin Avesti bir dil olduğu önermeleriyle buluşmaktadır (Bkz. Bulut: 2006). Açıkçası bu tip bakış açıları bizim çalışmamız açısından çok anlam taşımasa da etnolinguistik milliyetçiliğin durumuna dair dikkat çekici örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kürtçe içerisinde en çok kullanılan lehçelerin başında "Kurmanci" gelmektedir. Başta, Türkiye Kürtleri olmak üzere eski Sovyetler Birliği, İran Kürtleri'nin önemli bir kısmı ve Lübnan Kürtleri bu lehçeyi konuşmakta (Blau, 2008: 40), Kürtçe'nin ve Kürtlerin kökenine ilişkin çalışmalar da büyük oranda bu lehçe üzerinden gerçekleştirilmektedir (Kurmanci bir lehçe olduğu kadar aynı zamanda "Kürdüm" dercesine kimliğini belirtmek için de kullanılmıştır). Kuzeydoğu Irak'ta ise Sorani lehçesi konuşulmakta, muhtelif bölgelerde ise Dimili (Zazaki) ve Gorani (Hewremani) lehçeleri konuşulmaktadır* (Kreyenbroek 2008 içinde Blau: 40,

---

* Kürtlerin kökenlerine dair atıf yapılmış olan Nikitine ve Minosky'nin çalışmaları Kürtçe ile ilgili genel bir fikir verecek olmakla beraber daha detaylı bir bakış açısı için www.iranicaonline.org adresinde konuya ilişkin açıklamalara bakmak yerinde olacaktır. Bu çalışmaların yanısıra "dilbilim" alanında yetkin araştırmacılar için MacKenzie'nin 1961 tarihli "The Origins of Kurdish" isimli çalışması kelimeler üzerinden yapılan çözümlenmeleri de analizin içerisine katarak konuyu anlamlandırmada faydalı olacaktır. Daha kolay bir okuma ve genel bir bilgi edinmek için Öpengin'in Kürt Tarihi dergisinin Şubat-Mart 2014 tarihli sayısında yer alan "Kadim Kürtçenin izinde: Tevatür ve temellük kıskacında Kürt kültür tarihçiliği" isimli makalesine bakılabilir

* Amir Hassanpour'un konuya ilişkin "Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil" isimli 2005 tarihinde Türkçe'ye çevirilen çalışması oldukça önemli bir kaynaktır. Hassanpour çalışmasında Kürtçe'ye ait tüm lehçelerden ve özelliklerinden detaylı ve dikkatli bir biçimde bahsederken çalışmamız bir dil çalışması olmadığından bu konuya ilişkin daha detaylı bilgi verilmeyecektir.

Hassanpour 2005). Kurmanci ve Sorani lehçeleri birbirine oldukça yakın iken Dimili ve Gorani ise birbirine yakındır (Tan: 2010:35). Kürtçe'nin farklı lehçelerinin birbirlerinden büyük ölçüde farklılıklar taşımasının nedeni, ki Izady'e göre Kurmanci ve Pehlewani (Dimili ve Gorani) konuşanlar arasında birbirini anlama oranı en fazla yüzde ellidir, büyük ölçüde coğrafi ve politik koşullardır.

Konuya ilişkin linguistik araştırmalara da rastlamak mümkündür ancak öncelikli olarak dünyada milliyetçi hareketlerin ve bu bağlamda dil birlikteliklerinin, matbaa aracılığı ile dil standardizasyonlarının yaşandığı bir dönemde büyük çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde kalan Kürtler'in tüm İmparatorluk tarafından yaşanan geç modernleşmenin etkileriyle matbaa ve milliyetçilik fikrine uzak kalmaları oldukça etkili olmuştur (Hassanpour, 2005). Osmanlı İmparatorluğu'nun 1. Dünya Savaşı sonrasında parçalanması ile farklı devletlerin kontrolünde politik sınırlarla ayrılan Kürtler arasındaki bağ oldukça zayıflamış bu durum dillerin farklılaşması konusunda oldukça etkili olmuştur. Kürt Coğrafyası bölümünde ele alınacağı üzere doğal coğrafi koşulların sarp ve izole edici etkisi de uzun yıllar içerisinde benzer etkilerle lehçeler üzerinde farklılıklara neden olmuştur.

Yukarıda da belirtildiği üzere 16. yüzyıla kadar yazılı bir esere rastlamanın mümkün olmadığı Kürtçe'de sözlü edebiyat geleneği önplana çıkmıştır. Bu demek değildir ki Kürt toplumundan yazılı aktarılan bir veri yoktur ancak dönemin koşulları gereği İslam'ın gücü ile Arapça veya Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti nedeniyle Osmanlıca ya da bölgedeki İran kültürel egemenliği sebebiyle Farsça bir üst dil olarak kullanılarak Kürtler tarafından yazılı eserler üretilmiştir. Örnek vermek gerekirse Kürt boylarını, Kürt tarihinin yanısıra, Osmanlı-İran tarihini aktaran Şerefhan Bitlisi eserini 16.yüzyılda Farsça olarak yazmıştır (Bitlisi 2014). Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi sözlü kültürün gelişkinliği de önemli bir zenginlik ve zaman zaman yazılı edebiyattan da öte bir önem taşımaktadır. Zira sözlü kültürün devingenliği ve döneme göre değişkenlik göstererek artması onu kültürel taşıyıcı olarak ayrı bir noktaya koymaktadır. Kürt kültüründe de "dengbej" (ozan), "çirokbej" (hikaye anlatıcıları), stranbej (halk şarkıcıları) aracılığı ile yaratılan sözlü kültür geleneğinin taşınmasında ve günümüzde gözlemlenmesinde büyük etki taşımaktadır.

Örnek verecek olursak: "Dım Dım" destanı İran Şahına karşı, Emir Han'ın mücadelesini Dım Dım Kalesi'ni savunuşunu anlatırken kendisinden kaleyi isteyen ve ona-tacına biat etmesini isteyen şaha şu şekilde karşı çıkar; "*Senin tacın başında kalsın, Mezhebine tüküreyim senin, Varsın yiğitler ölsün, Bir tek Kürdistan onursuz kalmasin!*". Yine aynı destanda yer alan aşağıdaki dizeler; bir lidere savaşıllığa ve üzerinde uzlaşmış bir toprağa işaret ederek günümüze taşınması "milliyetçilik" fikrinin oluşumunda rol oynamaktadır.

Sözlü kültürün, Kürt kültürü dili ve milliyetçilik oluşum sürecindeki rolü çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tekrar ele alınacak olmakla beraber Kürt diline ilişkin en önemli eserlerden biri olan Ehmede Xani (1651-1706) Mem u Zin'i (1694) ile bir başka şair Hacı Qadire Koyi'ye bir parantez açmak kanımızca önem taşımaktadır.

Mem u zin en bilindik Kürt eseri olarak gündemde olmasının yanısıra bütün çağdaşları Arapça ve Farsça eserler verirken Ehmede Xani tarafından Kürtçe yazılmış olması ile dikkat çeker. Martin van Bruinessen Mardin'de kaldığı sırada kendisine hediye edilen Mem u Zin'in Mehmet Emin Bozarıslan çevirisi ile şu biçimde bir anısını aktarır "*Mardin'de kaldığım sırada arkadaşlarım bana Mem u Zin'in, Bozarıslan çevirisini hediye ettiler, kitap otoritelerden korku nedeniyle gömülerek saklanmıştı. Bir kısmı mantarla kaplanmış, kenarları böcekler tarafından yenmiş ancak kitaba büyük bir saygı ile davranılmıştı, Kürt kimliğinin bir sembolüydü ve arkadaşlarımı ortak bir tarih ve etnik kimlik fikri ile birbirine bağlamıştı*" (van Bruinessen, 2013b:59). Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2010 yılında Türkçe'ye tekrar çevrilip tıpkı basım olarak yayımlanan eser (Zaman 2 Aralık 2010), van Bruinessen'in de dikkat çektiği gibi bir tür milliyetçilik argümanı olarak hizmet etmekte, oyunlaştırılarak ve Ümit Elçi tarafından beyaz perdeye aktarılarak (1991) etkisini sürdürmektedir.

Adını andığımız bir başka isim olan Hacı Qadire Koyi ise kimliğin ve buna bağlı olarak ulus devletin, politik ve kültürel olarak bir bütün olduğunu tespit edip doğrularcasına şu dizeleri yazmıştır:

*Devlet kılıç ve kalemle kurulur,
Kalemim var ama kılıçtan eser yok.
Onun ne bayrağı var ne trampeti
Zavallı elinden geldiği kadar yazdı (kendinden bahsederek).
Görevlerimi yerine getirdim,
Ama ulusun çatısı devletin kılıcına bağlıdır. (akt Hassanpour, 1992:94)*

Qadire Koyı, yazın ve neşriyatın kimlik açısından değerine yukarıdaki dizelerle verdiği önemi gösterirken aynı zamanda yazın hayatının yeni gelişmelerinden olan gazeteye dolaylı olarak kitle iletişim araçlarına dair şöyle bir göndermede bulunmuştur: "yüzlerce mektup ve manzumanın beş paralık değeri kalmadı, gazete ve dergiler değerli ve saygın şimdi" (Kreyenbroek&Allison, 2008:91)

İki ünlü Kürt şairi ve yazarı olan Xani ve Qadire Koyı yazın hayatının milliyeçilikte önemini ifade etmekle beraber Koyı'nın yapmış olduğu gazete ve dergi vurgusu oldukça büyük önem taşımaktadır. Hegel'in günlük rutin bir ibadete benzettiği gazete okuma eylemi, cemaatin tahayyül edilebilmesini mümkün kılan bir etmen olarak Benedict Anderson'da da incelemenin temel nesnesi olmuş, bir cemaate ait bireylerin kendileri gibi düşünen veya benzer olayları yaşayan bireylerden ve gruplardan oluştuğunun farkına varmasına atıfta bulunulmuştur. Oldukça geniş bir alana yayılan ve bu anlamda coğrafi sınırlarla oldukça ayrımlandırılmış bulunan Kürt nüfusu içerisinde de büyük önem taşımaktadır.

Geç modernleşen ve matbaa ile oldukça geç tanışan Osmanlı İmparatorluğu'nun tümünde olduğu gibi Kürtlerin hakim olduğu bölgelerde de oldukça geç görülen matbaa, yazın hayatında önemli değişikliklere yol açmıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Kürt nüfusu içerisinde ortak bir diyalekt ya da bir yazın dili oluşturulmasının güçlüğü süregelen ve henüz çözümlenememiş bir sorunsal olarak varlığını devam ettirmektedir. Febvre "matbaa Reform Hareketi'nin büyümesini sağladığı gibi, bizim modern Avrupa dillerimizin biçimlenmesini de sağlamıştır"(Febvre: 1976:319) ifadesiyle dilin standartlaşması hususunda yayın hayatının önemini vurgularken Anderson ile

örtüşmekte, ancak bu çok bilindik teorik yaklaşımın Kürt yayın hayatında aynı sonucu oluşturduğunu söylemek oldukça güçtür. Ancak yine de Kürt Politik Hareketi, dili ve etnik kimliğinin oluşumu açısından önemli bir role sahiptir.

İleriki bölümlerde de ele alınacağı üzere Kürt Politizasyonu'nda önemli bir tarihsel role sahip olan Bedirhan ailesinden "Mikdad Midhat Bedirhan'ın" çabalarıyla Kürt gazete yayıncılığı (Issı, 2013:129) "Kürdistan" (1898) gazetesiyle başlar. Öncelikli olarak Bedirhan ailesinin (Bedirhan 2007) Kürt hareketi içerisindeki konumu (Jwaideh, 2012:211, Tan, 2010:136), buna ek olarak ise Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılış sürecinde olması, Kürt gazeteciliğini milliyetçi duygu ve düşüncelerin belirlemesine neden olan faktörlerdendi (Kutlay, 2012:59).

Milli duyguların baskınlığı altında başlayan gazetecilik hayatı "Kürdistan" isimli bir gazeteyle başlamakla beraber, Kürtlerin teritoryal olarak benimsedikleri sınırların dışında Kahire'de vakia olmuştur. Bu duruma ek olarak ise gazetede makale ve köşe yazılarında "Kürt" ve "Kürdistan" kelimeleri sıklıkla geçmesine karşın, gazetede "kendi kaderini tayin hakkı" gibi talepler yer almaz aksine Kürtlerin imparatorluk içerisinde yer alan etnopolitik gruplardan biri olduğu vurgusu hakimdir (Özoğlu, 2004:36) ve imparatorluğun bir parçası olması fikri hakimdir.

İmparatorluk sınırlarında bir hayli matbaa, Kürt bölgesinde kısmen basım imkanları bulunmasına karşın Kahire'de basılan gazetede imparatorluktan ayrılma değil günün Tanzimat ve Islahat Fermanları ile yerleşmeye başlayan özgürlük fikrinden pay alma çabası baskın görünmektedir. Ayrılma fikri belirgin olmamasına karşın neden sürgünde basılabildiği konusu tartışılabilir olsa da Hassanpour'un bu noktadaki tespiti oldukça önemlidir, hatırı sayılır Kürt nüfusun bulunduğu Anadolu toprakları içerisindeki önemli büyüklükte kentlerden Batman, Diyarbakır ve Van'da matbaa bulunmasına rağmen, sahiplikleri devlete aitti ve dolayısıyla Türkçe basım yapıyorlardı (Hassanpour, 2005:277) bu nedenle düzenli bir basım yapma şansı veya özgürce basabilme imkanları kısıtlıydı. Anderson'ın milliyetçilikte, matbaayı tek başına bir enstrüman olarak değil, "matbaa kapitalizmi" adı altında özel mülkiyete geçmiş matbaacılıkla ele almasının önemi, egemen güçlerin (devlet, din) kontrolü dışında basıma atfedilen önem kristalize olmaktadır. Dolayısıyla Bedirhan'ların,

ekonomik ve kültürel anlamda "Kürt Seçkinleri" arasında yer almaları da şaşırtıcı değildir.

İstanbul'da 1912'de yayın hayatına başlayan "Roja Kurd" Kürt Günü ile, imparatorluk başkentinde de başlayan Kürt yayıncılığında, Süreya Bedirhan'ın çıkartmış olduğu haftalık yayınlanan "Jin" ayrı bir önem taşır zira yayın dili Türkçe'dir ve sloganı "Kürdistan Kürtlerindir" olarak benimsenmiştir. Benzer bir slogan şaşırtıcı biçimde Türk anaakım medyasının en yüksek tirajlı gazetelerinden olan "Hürriyet'in" sloganı "Türkiye Türklerindir" ile oldukça örtüşmektedir. Bu örtüşüm sloganın kullanımındaki benzerlikten öte popüler yayıncılık anlayışı ile milliyetçilik arasındaki ilişkiyi de dikkat çekici bir biçimde özetlemektedir.

Kürt gazeteciliği fikri anlamda oldukça etkin olmasına karşın dil birliğini sağlama konusunda aynı etkinliği göstermemiştir. Bunda, farklı kaynaklar ve kişilerce gazetelerin çıkartılmasının, geniş bir coğrafyaya yayılmasının, Kürtçe'deki diyalekt sayısının fazlalığıyla birlikte yayınların neredeyse hiçbirinin çok uzun ömürlü olmayışının etkileri yadsınamaz. Amir Hassanpour'un "Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil" adlı eserinde ortaya koymuş olduğu tablolaştırma (Hassanpour, 2005; 345-366) ve gazeteler ile onlara ait özelliklerin serimlemesi dikkate değer bir veri sunmakta, diyalekt farklılıklarını ise açıkça gözönüne sermektedir. Aynı şekilde Minorsky'nin de özel bir anlam atfettiği ve serimlediği Kürt yayıncılığı bütünlükten uzak ancak politize olma açısından üst düzeydedir. Çalışmamızın kapsamı ve çerçevesinde tarihsel süreç içerisinde Kürt Yayıncılığı başat bir öge konumunda değildir ancak milliyetçilik çalışmaları gözönünde bulundurulduğunda diğer Kürt kaynaklı gazete ve dergilere politizasyon ve etnik kimliğin oluşumuna etkileri bağlamında "politizasyon süreci" içerisinde oynadıkları rol çerçevesinde yeniden değinilecektir. Bu nedenle milliyetçilik ve dil bağlamında esas önemi taşıyan "dilin standardizasyonu" hususuna odaklanılacaktır.

Kürtçe'nin standardizasyonu ele alındığında "Kürt Talebe Hevi Cemiyeti" ile "Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti" (Kürt Yardımlaşma ve İlerleme Cemiyeti) önemli bir rol oynamaktadır. Kürt aydınları tarafından kurulmuş olan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti (bundan sonra Teavün ve Terakki olarak anılacaktır) öncelikli

olarak halifeye bağılıklarını ifade etmekle beraber Kanun-i Esasi'yi Kürtlere anlatmayı, aşiretler arası anlaşmazlıkları sonlandırmayı, eğitim, sanayi, tarım ve ticareti güçlendirmeyi hedefliyordu. Ancak, cemiyete üye olabilmek için Türkçe ve Kürtçe okuyup yazabilmek zorunlu koşıldı. Kürtçeyi bilmediği takdirde ise yabancı bir dili bilmek gerekiyordu (Tan, 2010:135). Buna ek olarak ise tüzüklerine Kürtçe ilköğretimi kolaylaştırabilmek için, sözlükler, ders kitapları, dilbilgisi eserleri hazırlamayı da eklemişlerdir.

Kürt Talebe Hev-i Cemiyeti (Kürt Talebe Umudu Cemiyeti) ise daha dil ve öğretim odaklı olup benzer biçimde Kürtçe'nin bir dil olarak kabul görmesi veya statü kazanması için çaba sarfetmiştir. İstanbul'da kurulan bu derneğin hayat bulmasında rol oynayan bir diğer konu ise bölgede zengin konumda bulunan aşiret reisleri veya ağaların çocuklarını eğitim için Avrupa'ya ya da İstanbul'a göndermeye başlamasıdır. Bu durumdan ötürü Talebe Cemiyeti yalnızca Kürtçe'yi değil Kürt öğrencileri de bütünleştirmeyi ve aralarındaki dayanışmayı kuvvetlendirmeyi hedeflemiştir (Malmisanij, 2002:61). Bu bağlamda kolay Kürtçe öğrenme kitabı niteliğini taşıyan "Hinkere Zımane Kurdi" isimli kitabı yayınlamışlardır, kitap derslerden oluşmakta ve gündelik yaşama dair dersleri kapsamaktadır (Kürt Talebe ve Hevi Cemiyeti, 2008).

Bunlara ek olarak Roj-i Kürd ve Hetaw-i Kürd (Her ikisi de Kürt Güneşi anlamına gelmektedir) adı altında iki farklı dergi çıkaran ve "Yekbun" (Birleşme-Birliktelik anlamındadır) adında bir gazeteyle yayın hayatına devam eden cemiyetin yayınları önemli ölçüde ilgi görmüş ve dönem içerisinde okuyucu bulmuşlardır. Roj-i Kurd dergisinin ikinci sayısında Halil Hayali'nin "Dil ve Kürtlerin Yoksayılışı" ("Ziman û Nezanîya Kurdan") isimli yazısı, Hev-i Cemiyetinin dile bakış açısını yansıtmaya açısından ve dil sorununu daha bütünlüklü ele alışı çerçevesinde önem taşır. Halil Hayali yazısında şu noktaya değinmektedir: "*Dünyada kendi dilinde okuyup yazan, kitaplarını basan ve çocuklarını kendi okullarında eğiten bir çok ulus vardır ve onlar neden bizim dilimizde okuyup yazmak zor dememektedir? Ben başka bir ulusun dilini kabul etmekten utanç duyuyorum. Bugün İngiliz'i, İtalyan, Alman'ı bir yere gittiği gibi derhal okullarını kurmaktadır. Onlar aptal da bir akıllı biz miyiz?...*"(Roj-i Kurd: 1913)

Bu bilgiler ışığında görülmektedir ki Kürt yayın hayatı ve Kürt dernekleri başlangıcından itibaren dil konusunda bir politizasyona ve bu politizasyonun milliyetçilik açısından öneminin farkına varmışlardır. Ancak bu farkına varış oldukça geç bir dönemde başladığından ötürü Avrupa'lı örneklerinde görüldüğü etkiyi yaratamamış ve genel olarak Kürt seçkinlerinin çevresinde gücünü biçimlendirmiştir. Bu durumda muhakkak ki yıkılma durumunda olan bir imparatorluğun, istisnasız devam eden savaşların rolü büyüktür. Örnek vermek gerekirse Hev-i Cemiyeti'nin yöneticilerinin neredeyse tümü 1. Dünya Savaşı'nda orduya katılmak için ayrılmış dolayısıyla devamlılık sağlayamamıştır.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Kürt Gazeteciliği'nin başlangıcından itibaren milliyetçi temellere sahip olması ya da bir başka açıdan bakarsak politize bir doğuş sergilemesi; etnik kimlik üzerinde pozitif etkiye sahipmiş gibi görünse dahi karşılaşmış olduğu önemli sorunlar kendisinden umulan etkiyi yaratmakta gecikmiştir. Öncelikli olarak imparatorluk sınırlarının ve 1. Dünya Savaşı sonrasında kaybedilen topraklar da dahil olmak üzere okuma yazma oranının düşüklüğü ve eğitimin genellikle seçkinler arasında yaygın oluşu ve gazete okuma oranının düşüklüğü gazetelerin etkisine ket vurmıştır. Buna ek olarak ise gazetelerin başlangıcından itibaren politik vasıflarını korumaları ve ticarileşmemeleri yine gelirlerinin yeterli olmamasına bu nedenle uzun soluklu oturmuş bir yayıncılık hayatına engel olmuştur. Bunun dışında bölgede geç modernleşmenin ve sanayileşmemenin etkileri yayın kuruluşlarının temel gelir kaynağı olan reklam ve ilan gelirlerine set çekmiş, böyle bir kazanç argümanı piyasa içine dahil olmamıştır. Tüm bu koşullar dışında en dikkat çekici sıkıntılardan biri ise 4 farklı devlette bulunan Kürt nüfusun önünde her zaman yayın hakları konusunda engeller olmasıdır (Hassanpour: 366-409). Tüm bu koşullar altında Kürt yayın hayatının milliyetçilik fikrine beklenen katkıyı yapmadığı aşikardır. Ancak çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde Kürt politizasyon süreci içerisinde politik hareketler ile eşgüdümde yol alan ve etkisini oldukça arttıran gazete ve dergilere ayrıca yer verilecektir.

Kürt Hareketi, kimlik kazanımı süreci içerisinde daha önce de ifade ettiğimiz üzere çok sayıda yayın organı, gazete, dergi, televizyon bulunmaktadır ve dil

açısından önemleri de oldukça büyüktür. Ancak yukarıda verdiğimiz bilgi "etnik çekirdek" veya Brass'ın ifade ettiği gibi milliyetçilik oluşturacak havuzdan seçilen argümanlara sunulan katkıyı anlatmak adına verilmiştir. Bu nedenle adı geçen dergi ve diğer yayın organları ile dilin yaşamasına hizmet eden diğer argümanlar etnik çekirdek vazifesini görmekten ziyade oluşturulmaya başlanmış olan kimlikte geçmişte çekirdekte yer alanların gündeme getirilmesi işlevini görmektedir. Başta PKK olmak üzere çok sayıda yayın üreten Kürt hareketi başlangıçtan sonraki dönemlerde dilin kendisinden ziyade politize edici yanına vurgu yapmıştır. Bu bağlamda Kürt yayın hayatı içerisinde yer alan organlar ve kimliğe ait dilin kendine yaşam alanı bulduğu zeminler, çalışmanın ilerleyen kısımlarında politizasyon süreci ile ilişkilendirilerek anlatılacaktır.

Kimliğin oluşumunda etnik çekirdekte yer alan verilerin seçkinlerce yeniden gündeme getirildiği ya da tarihsel kültürel havuz içerisinde seçilerek farklı şekillerde kullanılmasına, hangi amaçlarla kullanıldığına çalışmanın birinci bölümünde değinilmiştir. Etnik Kimliğin tarihselliğinde aktarılan ve Milliyetçiliğin oluşumunda yine dil kadar önemli bir faktör olan "din" kavramı ve etkilerini tartışmak, milliyetçiliği oluşturan faktörleri serimleyebilmek adına önem taşımaktadır.

2.2. DİN ve ETNİK KİMLİK İLİŞKİSİ

Din kavramı, tarihin başlangıcından bu yana insanlar üzerinde önemli etkilere sahip olurken, tarihsel süreç içerisinde belirleyicilik ve nitelik açısından oldukça farklı sonuçlar doğurmuştur. Feuerbach'ın deyimiyle "insanoğlunun ilk ve dolaylı kendi bilinçliliği" (Feuerbach: 2008:13) olan din, neredeyse her dönem içerisinde farklı gruplar arasında sınır çizici bir etki yaratmış, kendi bilinçliliği ile başka bilinçlilikler arasında ayırma ve uzlaştırıcı bir etkide bulunmuştur. Buna ek olarak insan inanışlarında değişimler mevcut olsa da veya inanç biçimleri yoğun değişimlere uğrasa da varlığını sürdürmüştür. Din olgusu sıklıkla sadece reforme edilen ancak büyük ölçüde kökenleri korunan pratiklerden ötürü (özellikle semavi dinlerde) geçmişle bugün arasında bağ kurucu bir işlev üstlenmiştir. (Fawcett:2000)

Milliyetçilik üzerine çalışan araştırmacılar büyük çoğunlukla, bir taraftan da tarihsel bir izdüşümün kesişme noktasına denk gelmesi sebebiyle (Kedourie: 1961, Anderson: 2007) dinlerin reform sonrası gücünü kaybetmesi ile milliyetçiliğin yükselişi arasında bir bağ kurarak, milliyetçiliğin yükselişine neden olan politik argümanlardan birinin dinin gücünü kaybetmesi olarak görürler. Hatta zaman zaman milliyetçiliğin ya da "ulus" fikrinin dinsel bütünleşmenin yerine konulabilir bir sosyal malzeme olarak gündeme gelişine rastlanmıştır. Bu durumda muhakkak ki dünyada milliyetçi çalışmalara büyük ölçüde yön veren Fransız İhtilali sonrası Fransız Milliyetçiliği ve Fransız Seküleritesi'nin payı reddedilemez (Hayes, 2010:59-75). Bir başka bakış açısından ise milliyetçiliğin reform ile olan bağı tersine bir bakışla dile getirilir ve reform sonrası yerel kiliselerin ya da ülkelere ait kiliselerin kuruluşunun ulus benzeri bir yapıya işaret ettiği vurgulanır (Zubrzycki: 2010:607). Milliyetçilik hakkında yapılan çalışmalarda neredeyse tüm hususlarda olduğu gibi ortak bir kaniya varmak oldukça güçtür bu nedenle değerlendirmeyi yaparken spesifik örnekler üzerinden ilerlemek daha anlamlı bir tercih haline gelmektedir.

Dünyada etnik kimliğini büyük ölçüde dinsel pratikler üzerinden kuran veya salt dinsel pratikler üzerinden devam ettiren gruplar olduğu gibi, Türkiye'de olduğu gibi varolan seküler milliyetçiliği dinsel pratiklerle güçlendirip yeni argümanlarla daha güçlü sınırlar çizen (Türk - İslam Sentezi) örnekler de görmek mümkündür. Buna ek olarak ise aynı devletin içerisinde benzer etnik kökenlere dayalı olmasına karşın salt dinsel nedenlerle yaşanan çatışmalara rastlamak mümkündür (Nijerya örneğinde olduğu gibi)

Örnek vermek gerekirse bilinen son devletleri günümüzden neredeyse 2000 yıl önce kurulmuş olan Yahudiler, etnik seçilmişlik fikrine sahiptirler. Eski Ahit'te "Şimdi sözümü dikkatle dinler, antlaşmama uyarsanız, bütün uluslar içinde öz halkım olursunuz. Çünkü yeryüzünün tümü benimdir. Siz benim için kâhinler krallığı, kutsal ulus olacaksınız. İsraililer'e böyle söyleyeceksin." (Eski Ahit, Mısırdan Çıkış:19/5-6) ya da "Senin halkınla bir antlaşma yapıyorum" dedi, "Onların önünde dünyada ve öteki uluslar arasında görülmemiş harikalar yapacağım. Arasında yaşadığım halk neler yapabileceğini görecektir. Senin için korkunç şeyler yapacağım." (Eski Ahit, Mısırdan Çıkış:34/10) örneklerinde görüldüğü gibi seçilmiş bir kavim-ulus olma fikri

farklı devletlerde olsalar dahi kültürel beleğin yaşatılmasına önyak olmuş, Smith'in "etnik seçilmişliğe dair mitler" kategorisi altında ele aldığı üzere, etnik bir devamlılığı sağlamakta mahir olmuşlardır. Yahudiler örneğinde muhakkak ki, vadedilmiş topraklar gibi teritoryal faktörlerin önemi bulunsa da, bu "yurt" yaşamsal pratiklerin içerisinde çokça dahil edilmemiştir.

İskoçya ve İrlanda örneklerinde ise salt mezhepsel farklılıkların yarattığı çatışmalar farklı milli kimlik oluşumlarına neden olmuş ya da oluşmakta olan milli kimlik içerisinde hangi yaklaşımın daha baskın olacağına dair bir çatışma ortamı yaratmıştır (Pope, 2001).

Bu konuda sıralanabilecek birbirinden farklı örnekler öylesine hacimli bir serimleme yaratacaktır ki ayrı bir kaç incelemeye konu olabilecek detaylara sahiptir. Dolayısıyla "din" ile "etnik kimlik" ve kimliğin politize oluş/harekete geçiş biçimi olarak görebileceğimiz milliyetçilik arasındaki ilişki oldukça çekişmeli bir alanda seyretmektedir. Hele ki incelememiz kadim dinlerin başlangıç noktalarından olan, farklı kültürlerin geçiş ve kesişme noktalarında bulunan Ortadoğu ve Ortadoğunun Kuzeyi'ni kapsayınca bu ilişkiler bütünü daha da kristalleştirilemez bir hal almaya meyilli hale gelmektedir.

Öncelikli olarak farklı kültürlerin ve herbiri birbirinden daha güçlü olan inanç pratiklerinin, ilkel toplumlardan bu yana hayat bulduğu Ortadoğu (Eliade: 2003) ile coğrafi ve beşeri ilişkileri güçlü olan Kürt Coğrafyası üzerinde buna ek olarak, İran topraklarında hakimiyeti görülen Zerdüştiliğin etkileri yadsınamaz. Zerdüştiliğin, semavi dinler ile arasında olan bağ ve benzerlik sıklıkla tartışılmakla beraber, semavi dinleri benimseyen bölge toplumlarında dahi etkilerinin uzun süreli olarak devam ettiği gözlemlenmektedir (Öksüz 2013:140-152). Aynı zamanda tüm Semavi Dinlerin doğuş noktası olan Ortadoğu'nun (İsrail, Mekke) dünyanın geri kalanıyla bağlantı kurduğu noktalardan biri olan coğrafya bu geçirgenlik halinden nasibini almış ve farklı inanışlar ile dinsel pratiklerin kesişme noktası olmuştur. Kürt Kimliği'nde din kavramına bakarken bu perspektif çerçevesinde değerlendirmek faydalı olacağı gibi, ilerleyen bölümlerde ele alacağımız Kürt hareketlerinin doğasını anlamak adına da yardımcı olacaktır.

2.2.1. Kürt Kimliğinin Tasarımında Dinin Rolü

Kürtler'de din kavramını tartışırken demografik verilerle ve yüzde hesaplarıyla yapılacak her yorum kanaatimizce indirgemeciliğin kıskaçından kurtulmakta güçlük yaşayacaktır. Öncelikli olarak tarihsel sosyolojik süreklilik içerisinde dinsel özellikleri nedeniyle almış oldukları politik konumun sıklıkla değişmiş olması bir tarafa bölgenin yukarıda belirtilen özellikleri nedeniyle derinlemesine bir kavramayı zorunluluk olarak karşımıza çıkartmaktadır.

En temelde günümüzde kimliği uyandırmaya yönelik milliyetçi hareketlerin neredeyse tümünde olduğu gibi Kürt Hareketinin'de içerisinde, varlığını geçmişte yaşamış kadim bir uygarlıkla bağdaştırma geleneği hakim paradigma olarak sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Antropolojik verilerin ve tarihsel incelemelerin yanı sıra Kürtlerin kadim dininin "Zerdüştilik" olduğunun kabulünde kanaatimizce bu yaklaşımın önemini reddetmemek gereklidir. Bölgede uzun yıllar hakimiyet kuran kadim uygarlıklardan Med'ler ve Sasani'lerin inaniş biçimleri olarak karşımıza çıkan Zerdüşti'lik bölgede uzun yıllar (neredeyse bin yıl) hakimiyetini sürdürmüş ve egemen inaniş biçimi olarak göze çarpmıştır.

Temelinde dualist bir yapıya sahip olan ve karanlık ile aydınlığın mücadelesini merkeze koyan dinsel sistem (Masani, 2000) özünde, semavi dinlerde de yer alan tanrı ile şeytan arasındaki mücadeleye benzer bir dünya algılayışı ortaya koyar.

Kürtler ile Zerdüştilik arasındaki bağı incelerken antropoloji alanında önemli ilişkiler kurulmuş gelenek ve görenekler başta olmak üzere, gündelik pratiklere kadar birçok alanda açıklamalarda/tespitlerde bulunulmuştur. Bu gibi açıklamalar çalışmamızın ana çerçevesi içerisinde yer almadığından değinilmeyecektir ancak kanımızca varolan milliyetçi pratik ile Zerdüştilik arasındaki ilişkiye dair sorgulamaları yapmakta elzemdir.

Kürt Basını ile milliyetçilik arasındaki bağı kurarken değinmediğimiz yayınlardan biri olan "Hawar" dergisinde (Celadet ve Kamran Bedirhan tarafından

basılan), Zerdüştiliğin, Kürtlerin en eski inanç biçimlerinden biri olduğuna önem gösterilişini tespit eden Bruinessen (Bruinessen, 2013a:15), Zerdüştilik ile yakın ilişkileri olan Ezidilik (Yezidilik) pratiklerinin Kürtlerin asli dini olarak idealleştirilmeye çalışıldığını ifade etmektedir. Kürtlerin "Hawar" ile ilişkili milliyetçi şairi Cegerxwin'in (Ciğerhun) Kürtler'in İslama sonsuz bağlılıklarına duyduğu ilişkiyi aktaran Bruinessen, şairin Zerdüştiliğe duyduğu ilgi çerçevesinde kadim uygarlık ile güncel milliyetçilik arasında kurulan bağa örnek teşkil edebilecek bir saptamayı gözler önüne sermiştir. Elbette milliyetçilerin kültürel havuzdan cımbızladıkları her ögenin başarılı olması gerekliliği olmadığı gibi "Hawar" tarafından yapılan bu bağdaştırma beklenen etkiyi yaratmamıştır.

Zerdüştiliğin Kürt kimliği üzerinde saptanabilir bir başka etkisi ise, Ortadoğu halklarının neredeyse tümü tarafından kutlanılan, Zerdüşt dininde de yer alan Newroz (Price, 2014) büyük ölçüde politize de olarak Kürtler arasında kutlanılmaktadır. Hatta büyük ölçüde sınır çizici bir geleneksel pratik olarak karşımıza çıkan Nevruz politik yanını bir kenara bırakacak olursak yakılan oldukça büyük bir ateş ile başlayan "Newroz Ateşi" olarak adlandırılan bir ritüelle gerçekleştirilerek (ileriki bölümlerde yeniden ele alınacaktır.) Zerdüştilik'te yer alan biçimine benzer bir şekilde kutlanılmaktadır.

Zerdüştilik ile ilgili etnik kimliğe adapte edilmeye çalışılan bir başka görüş ise, daha önce de belirtildiği üzere yazılı eser vermekte oldukça gecikmiş olan Kürt Dili ile, Zerdüştiliğin antik metinleri arasında bağ kurma çabasıdır. Bu noktada kastımız, İrani diller üzerine yapılan ve dilin kökenlerine odaklanılan linguistik çalışmalar değil, Zerdüştiliğe Kürtlerin kaynaklık ettiğini iddia eden, hatta buradan yola çıkarak, Kürtçe'nin, İrani dillerin atası olduğunu ifade eden yaklaşımdır (Bulut, 2006). Çalışmamız kapsamında bu tür iddiaların gerçekliğini araştırmak yer almamaktadır, zira bu tür iddialar dilbilimcilerin çözebileceği alanlara işaret etmektedir, ancak etnik kimliğe yönelik bütüncül bir tarihsellik yaratmaya yönelik milliyetçi çaba kanımızca tespite değer bir argümandır.

Kürtler arasında rastlanan ve döneminde hatırı sayılır bir inanan çevresine sahip olan Ezidilik ise 11.yy sonunda ve 12.yy başında Şeyh Adi tarafından

kurulmuştur (Tan: 2010, 40). Heterodoks bir inanca sahip olmaları, görece aykırı bakış açıları sebebiyle sıklıkla ayrımcılığa maruz kalan Ezidiler hem Osmanlılar hem de, müslüman Kürtler için öteki konumdadırlar. Bu edenle sıklıkla baskılara uğrayan Ezidiler, Zerdüştlüğe benzer bir dualist anlayışa sahiptirler. Tanrı tarafından yaratılan altı (veya yedi) melek tarafından yürütülen dünya işleri çerçevesinde gelişen inanç pratiğinde en öne çıkan figür "Melek Tavus" dur. O tanrının önünde secde etmeyen melektir, bu figüratif yanıyla; Hristiyanlık ve İslam'daki şeytan figürüyle örtüşen kavramsallaştırma sonucunda şeytana tapanlar olarak konumlandırılan Ezidiler için ötekileştirilmenin ayrılmaz argümanıdır. Oysa Melek Tavus ne şeytan, ne de tanrıdır yalnızca tanrı tarafından dünya işlerini yürütmekle görevlendirilmiştir (Kreyenbroek, 1995). Oldukça karmaşık ve bir o kadar da ezoterik içeriğe sahip olan inanış sisteminin görmüş olduğu baskılar nedeniyle dağlara çekilen Ezidiler için inanç pratiklerinin aktarılışının en temel koşulu sözlü kültürdür (Bruinessen: 2013, Tan: 2010, Kreyenbroek 2003;149-156).

Mishaf-a Reş ve Kitab-ul Cilve gibi iki yazılı esere sahip olmalarına karşın, sözlü kültür geleneğini sürdürmekte olan ve ciddiyetle yürütülen bir kastsal yapı içerisinde olan Ezidiler ve Ezidilik, Sünni İslam aracılığı ile her dönemde farklı iktidarlarla bağ kurmuş olan Kürtler arasında milli bilincin uyandırılması adına kullanılmıştır. Bu kullanım Kürtler'in öz dini olduğu vurgusuyla birlikte, daha önce bahsettiğimiz, Zerdüştilikle anılması arzulan kadim Kürtlüğe de vurgu yapmaktadır.

Her ne kadar bu tarz çabalar çeşitli gruplar ve Kürt Milliyetçileri tarafından yürütüldüyse de, Kürtler üzerinde en etkili olan din İslam ve Sünni mezhepidir. İslam ve Kürtler arasındaki ilişki, Kürt kimliğinin oluşum sürecinde kökenlerine inebilmek ve Kürt Milliyetçi hareketlerinin geçmiş başarısızlıklarının önemli bir kısmını güncel dönemde ise yaşamış olduğu sıkıntıların bir kısmını anlamak adına önem taşımaktadır. Dinsel özellikler farklılıklar üzerinden zaman zaman sınırları kalınlaştırarak "ötekini" tanımlamada etkin unsurlar konumuna gelse dahi Kürt Milliyetçiliği üzerinde oldukça etkili olmuş ancak "farksallık" yaratacak statüye ulaşamamıştır. İslam ve Kürtlük arasındaki ilişki mezhep mücadelelerine angaje olmuş politik koşulların çatışma alanını temsil ederken aynı zamanda Kürtler ve

Türkler arasındaki uzlaşım sal bir zemine de temas etmektedir. Bu nedenle Kürtlerin İslam'la olan ilişkisini ayrı bir başlık altında incelemek uygun olacaktır.

Daha önce bahsettiğimizi bir kısmı kadim, bir kısmı ise bölgede kültürel faktörlerden etkilenerek farklı açılımlar yapmış, mezhep ve inanç gruplarını saymaz isek Kürtler'in büyük çoğunluğu müslümandır. Bu konuda verilen tartışmalı rakamlar ve bölgedeki nüfusun hareketliliği düşünüldüğünde net ir rakam vermek mümkün olmamakla beraber, Kürtler'deki müslümanların nüfusun %98'i gibi bir rakama tekabül ettiğini söylemek mümkündür (Tan 2010:43).

Hz. Ömer komutasındaki İslam Orduları ve İslam İmparatorluğu'nun fetih faaliyetlerinin bir parçası olarak müslümanlarla karşılaşan Kürtler, Hz Ömer zamanında kitlesel olarak İslam'a geçmiş ve bu dönemden sonra Kürtler'de hakim din olarak İslamiyet önplana çıkmıştır (M.S. 637). Kürtler'in İslamiyetle tanışması sonucunda dini benimsemeleri konusunda birçok tartışma bulunmaktadır. Bir önceki bölümde de ifade edildiği gibi erken dönem Kürt Milliyetçileri arasında İslamiyet'in Kürt Kimliği'ne zarar verdiği, güçlü Arap Kimliği'nin etkisiyle yazın hayatının Arap Dili'nde devam etmesinin eleştirildiğini görmek mümkündür. Ancak yadsınamayacak gerçek Kürtler'in İslamiyet'in en erken dönemlerinde dinle tanıştığı ve büyük ölçüde benimsediğidir. En azından Kürt seçkinlerinin, dini oldukça hızlı kabul ettiği ve İslam Dünyası'na önemli eserler bıraktığı görülmektedir (Nikitine, 2010:382).

Kürtler ve İslamiyet ilişkisi tartışıldığında öncelikli olarak Haçlı Savaşları sırasında Hristiyanlara karşı savaşmış ve hem Avrupa'da hem de İslam Dünyası'nda büyük bir şöhret kazanmış olan Selahaddin Eyyubi akla gelmektedir. Araştırmacıların büyük çoğunluğu Selahaddin Eyyubi'nin Kürt olduğu hususunda uzlaşmaktadır (Nikitine, 2010: 381, McDowall,2004:49). Neredeyse tüm Kürtler için Selahaddin Eyyubi büyük bir liderdir ancak bu noktada Kürt Milliyetçileri arasında yine bir tartışma hakimdir zira Eyyubi, Kürtlük kimliğini hiçbir zaman önplana çıkartmamış İslam'ın birleştiriciliği üzerinden hakimiyetini sürdürmüş ve devletini bir İslam devleti olarak yürütmüştür (Beg, 2014:539-627). Bu bağlamda İslam Kimliği'ne oldukça büyük hizmetlerde bulunan Eyyubi'nin, Kürt Kimliği'ni ortaya çıkartmayarak arka planda bırakması milliyetçilerce eleştirilmektedir. Aynı eleştiri

Kürt seçkinleri için çokça defalar gündeme getirilmiştir. Kürtlerin bölgede birleşmiş büyük bir devlet kurmak yerine, farklı egemen güçlerle (Osmanlı, İran, Araplar) ittifaklar kurarak denge politikalar yürütmesi de aynı eleştirilerden nasibini almıştır.

Kürtlerin, İslamiyete geçiş ile birlikte bölgede daha önceden beri varolan dinlerin tümüyle etkisini yitirdiğini iddia etmek elbette ki indirgemeci bir yaklaşım olacaktır Bölgede bulunan Ehl-i Hak, Yezidilik gibi inanışları da bunun göstergesi olarak görmek mümkündür. Kürtlerin büyük kısmının Sünni mezhebine mensup olduğunu daha önce ifade etmiştik (%80 Şafi, %20 Hanefi) ancak bir kısmı da Alevilik, Ehl-i Hak ve Şii'lik gibi heterodoks inançlara mensupturlar. Kürtler mezhebi farklılıklardan ötürü önemli sıkıntı çeken halklar arasındadır. Türkiye Kürtleri arasında Şii bulunmamasına karşın, İran'da özellikle Safevi Devleti'nin yükselişi ile birlikte, Osmanlı-İran arasındaki gerginlikten büyük ölçüde nasiplerini almışlar, Kürt Coğrafyası uzunca bir süre savaş alanı konumuna gelmiştir (Grisworld, 2010).

Safevi'lerin gittikçe bölgede artan hakimiyeti ve Kürt "mir"liklerini teker teker ortadan kaldırarak yerine, kendi hanedanından kişileri atıyor olması Kürtler arasında huzursuzluk yaratarak (Bruinessen, 2003:207-2013), Kürtler'in, Osmanlı İmparatorluğu'na yakınlaşmasını sağladı. Bu noktada, politik ilişkilerin olduğu kadar Şii'ler ile Sünni olan Kürtler arasındaki mezhep farklılıklarının da etkin olduğunu dikkate almak gerekir.

Bu çatışma ortamında Kürt lider İdris-i Bitlisi, Sultan Yavuz Sultan Selim'e bir mektup yazarak Safeviler'e karşı birliktelik önerdi ve Kürt Mir'leri arasındaki anlaşmazlığa son verilip birlikteliğin sağlanması amacıyla, I. Selim'in kendisinin bir "Kürdistan"* valisi ataması konusundaki talebini iletir**. Bu talep üzerine Bıyıklı Mehmet Paşa bölgeye vali olarak atanır, Mehmet Paşa bölgede farklı mezhepler üzerinde oldukça şiddetli politikalar uygulamakla beraber, Kürtler üzerinde bir üst

---

* Bitlis-i ile Osmanlı İmparatorluğu arasında geçen yazışmalarda, Kürdistan olarak anılmaktadır ve I. Selim tarafından atanan Bıyıklı Mehmet Paşa'da Kürdistan Valisi olarak görevini sürdürmektedir.

** I. Selim ile İdris-i Bitlisi arasındaki yazışmaların detaylı analizine ve verilere, Altan Tan'ın 2010 tarihli Kürt Sounu kitabında yer verilmektedir.

otorite olarak birleştirici bir unsur olarak yer alır ve Safeviler'e karşı savaşta önemli başarılar elde edilmesini sağlar (Bruinessen, 2003:217).

Osmanlı-Safevi arası savaşlar Osmanlılar açısından olduğu kadar, Kürtler açısından da büyük önem taşır. Öncelikle Kürtler ve Osmanlı arasında uzun yıllar sürecek olan bir ortaklığın temelleri atılmış olur ve bölge görece bir sakinliğe kavuşur. Kürtler açısından önemi ise İdris-i Bitlisi'nin bu yardımlar ve ortaklık karşılığında Osmanlı Devleti'nden daha önce görülmemiş bir imtiyazı elde etmesini sağlar. Kürtler, bölgedeki Mir'liklerini çoğunlukla babadan oğula geçecek şekilde hanedan usulüne bağlama hakkını elde eder (Bruinessen, 2003:217, Tan, 2010:79-80). Oysa ki bu durum Osmanlı Devleti için oldukça sıradışıdır zira toprak üzerinde hakimiyet, genel olarak kişiye verilen ve onun ölümüyle başkasına devredilen Tımar isimli bir sisteme tabidir (İnalçık, 2000:508).

Kürtlerin bu hakkı elde etmiş olması elbette ki dönemin siyasi konjonktürü düşünüldüğünde bir başarıdır. Ancak bu yarı otonom olarak adlandırılabilen sistemin dönemsel başarıdan daha önemli etkileri yakın tarihte gün yüzüne çıkmıştır. Öncelikli olarak "Yıkılış Dönemi"nde Osmanlı İmparatorluğu, ileride değineceğimiz gibi merkezileşme çabası içerisine girmiş*** ve bu yarı otonom olarak adlandırılabilen sistemi ortadan kaldırmaya yönelik hamlelere girişmiştir. Bu durum Osmanlı'ya karşı başlayan Kürt ayaklanmalarını tetiklerken, kazanılmış haklar ile zenginleşen ve güçlenen Kürt seçkinlerinin kazanılmış hakların kaybedilmesi ile kimlik ve bilince ilgi duymalarına neden olacak bir farksallaşmanın yaratılmasına önayak olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Safevilerle olan mücadeleleri sırasında vermiş olduğu haklar Sünni Kürtler ile Alevi Kürtler arasında güç ve denge faktörünü Sünni'ler yönünde büyük ölçüde ortadan kaldırırken ileride ele alacağımız isyanlar sırasında farklı mezheplerden olanların birbirine destek vermemesi hatta karşı savaşı

*** Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın yayınlanmasının yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nda İttihat ve Terakki'nin gücünün artması, buna bağlı olarak Türkçülük ve Osmanlıcılık gibi politikaların gündeme gelmesi Osmanlı'nın eski yönetim anlayışında bir dönüşüm yaşatmış Batılı ulus devletlerin üzerinde uzlaştığı toplumsal dinamiklere yaklaştırmıştır. Bu yaklaşım sonucunda özellikle Kürt Mirlerinin kontrolündeki eyalet, kaza ve sancak sınırlarının yeniden düzenlenerek vergi toplama yetkilerinin ellerinden alınması ayrışmalarda temel niteliğini taşımıştır. bkz: (Tan, 2010:86-88).

söz konusu olmuştur (Mc Dowall, 2004:256-257). Bir taraftan ise uzun yıllar bölgede hakimiyetini devam ettiren Mir'lerin haklarını kaybetmeleri sonucu isyan etmeleri, kendileri gibi olan Mir'ler tarafından her zaman desteklenmemiş (Kutlay, 2014: 43-45), "seçkinler arası mücadelenin" bir sonucu olarak bölgesel kalmışlardır. Bir başka dikkat çekilmesi gereken nokta ise mezhebi yakınlıklarla temelleri atılan bu örgütlenme neticesinde, aynı zamanda Halifelik vasfını taşıyan Osmanlı İmparatoru'na karşı Kürtler hatırı sayılır bir bağlılık duymuşlar ve "Milli Mücadele Dönemi'nde" Halifenin ve İslam'ın kurtuluşu fikri altında birliktelik sağlamışlardır*. Bu yakınlığın bu kez Cumhuriyet'in ilk yıllarında "Hilafetin Kaldırılması" ile bir uzaklaşmaya tekabül ettiği görülmüş, Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkan isyanlarda din faktörü halkı örgütlenme ve isyanın liderine meşruluk kazandırmada oldukça etkili olmuştur. Yine Kürtler'de politizasyon sürecini ele alacağımız ileri ki bölümlerde ele alınacak olmakla beraber, uzun yıllara dayanan aşiret liderlikleri ve Mirliklerin, Türkiye'de siyasal iktidarla zaman zaman araçsal bir ilişki içerisine girmesi ve milliyetçilikten ziyade kendi çıkarları doğrultusunda iktidara yakın hareket etmeleri Kürt Politizasyonu'nun sol tandanslı bir dönüşüm geçirmesinde etken olarak karşımıza çıkmaktadır**. Kürt Politizasyonu'nun aktivizmini en yüksek noktaya taşıyan "PKK" dikkat çekici bir biçimde ilk saldırılarını, Türk Silahlı Kuvvetlerine veya egemen kimliğe yönelik değil, bölgedeki güçlü aşiretlere karşı gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla olayları okurken tarihsel süreç içerisinde bakmanın bir getirisi olarak çıkan bu yansımalar şüphesiz ki olaylar tekil olarak incelendiğinde görülmeyecektir. Kökenleri günümüzden 500 yıl kadar öncesine dayanan bölgesel mezhep mücadelesinin sonucunda oluşan siyasal ve dinsel konjonktürel yansımaları ile güncel politika ve hareketleri anlamada şüphesiz ki yardımcı olmaktadır.

Dinin Kürt Milliyetçiliği açısından önemli olduğu bir diğer nokta ise, Kürt Hareketlerini belirgin kılan Şeyh Ubeydullah ve Şeyh Sait isyanlarıdır. çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı yer verilecek olmasına karşın bu iki isyandan kısaca bahsetmek gerekir zira Şeyh Ubeydullah İsyanı birçok araştırmacı tarafından

---

* Konuyla ilgili detaylı ve kapsayıcı bilgi için Naci Kutlay 2014:155-173 ve 2011: 93-95'e bakılabilir.

** Bu konu ileride tekrar ele alınacak olmakla beraber detaylı bilgi için Kutlay 2011: 187-215, Kirişçi&Winrow, 2007, 126-138, Kürtler ile Türk Solu'nun birleşmesi noktasında ve özellikle TİP içinde hareketlilik kazanan Kürt Siyaseti ile ilgili olarak ise Tarık Ziya Ekinci, 2010 "Türkiye İşçi Partisi ve Kürtler" eserine bakmak anlamlı olacaktır.

ilk Kürt Milliyetçi isyanı olarak tanımlanmakta (Jwaideh, 2012:166) yine birçokları tarafından ise Şeyhin kişisel çıkarlarının bir sonucu olarak görülmektedir ancak yine de salt bir dini liderin yaratabilmiş olduğu hareketlenme dikkate alınmalı dini liderlerin nüfuzunu gösteren bu durum dinin etkisi açısından değerlendirilmelidir (Mc Dowall, 2004, 88-96, Nikitine, 2010:360-361)

Şeyh Said İsyanı ise sonucunda Takrir-i Sükun Yasası'nın çıkmasına neden olan bir dizi olayı tetikleyecek geniş çaplı bir isyandı. Kısaca "Azadi"* olarak bilinen, Kürt İstiklal ve İstihsal Cemiyeti'nin bir üyesi olan Şeyh Said, kurulan Cumhuriyet'in İslam dininin temellerini yıkmaya çalışan bir yapı olduğunu ifade ederek Allah'ı ve Peygamber'i inkar ettiklerini söylüyor, İslam Halifesi'ni sürerek şirk koştuklarından mütevellit meşruiyetlerini yitirdiklerini ifade ederek yıkılması gerektiğini söylüyordu. Yerine ise bölgede bir İslam devleti kurmayı amaçladıklarını belirtiyorlardı (Menek, 2012:102-103). Nakşibendi tarikatının Halidi koluna mensup olan Şeyh çok sayıda mürit ve yandaş edinmişti ancak isyanın planlanandan erken başlaması sonucu başarısız olan isyan, Şeyhin yakalanarak idam edilmesiyle son buldu. Şeyh Said isyanı ile ilgili detaylı bilgi verilecek olmakla beraber, temel mevcudiyeti bir dini liderlik olmanın çok da ötesine gitmeyen Şeyh'in toplamış olduğu kuvvet sayısının beş binin üzerinde olması ve ordu ile silahlı çatışmaya girerek uzunca bir süre direnmesi dikkat çekicidir. Şeyh Said İsyanı Malatya, Erzincan, Siirt arasında geniş sınırlara yayılacak kadar büyümesiyle de, bir dini inanış örgütlenmesi olan Nakşibendi Tarikatı'nın gücünü yansıtmaya açısından da önem taşımaktadır. Ayaklanma anının cihad olarak tanımlanması, Şeyh Said'in ise yazmış olduğu mektuplarda kendisi için buna ek olarak başkalarının kendisi için "emir el mücahidin" (Mücahidlerin Komutanı) sıfatını kullanması, dinsel oydaşım üzerinden kurulan bir birlikteliğin açık bir işaretidir (Bruinessen, 2011: 387-445).

Bruinessen duruma ilişkin olarak: "istisnasız olarak, Milliyetçi nosyonlar taşıyan ilk Kürt İsyancılarının tümü şeyhler ve sufi liderler tarafından yönetilmiştir"(Bruinessen, 1999: 1) tespitinde bulunurken bu durumu şeyhlerin gücüne ve bölgede dinsel olmayan alanlar dahil toplumsal örgütlenmenin içinde bulunmalarına bağlar. Şeyhlerin toplumsal örgütlenme içerisindeki rollerine ve

---

* Azadi örgütü hakkında detaylı bilgi için bkz: McDowall, 2004: 267-268

dolayısıyla etki alanlarını genişleterek harekete ne şekilde yön verdiklerine dair yapılan araştırmalar, bölgedeki güçlerinin yalnızca dinsel olmadığını gözler önüne sermiştir (Barth, 2001: 107-133). Bölgede özellikle geniş bir alana yayılmış olan Nakşibendi Tarikatı'nın ve Kadiri Tarikatının etkileri görülürken, sufizme dayalı birçok öğretinin ve kendi içerisinde farklılaşan örgütlenme pratiklerinin de varlığını görmek mümkündür. Bruinessen bu tür bir yaygın etkiyi özellikle, bölgedeki tek eğitim kurumu niteliğini taşıyan "medrese"lere bağlayarak, Kürt nüfusunun yaşadığı bölgelerin tümünden toplanarak buralarda eğitim alan ve sonrasında tekrar dağılan öğrencilerin bu örgütlenme ağı açısından büyük önem taşıdığını ifade eder. Dini eğitimin ve örgütlenmenin yanısıra, Kürtçe'nin konuşulması ve kamusal alana taşınması adına da büyük önem taşıyan medreseler aynı zamanda bögeye kamu görevlilerini de (kadı, müftü, müderris) yetiştirdiği için kültürün taşıyıcılığı ve yerel seçkinlerin oluşumu açısından da büyük önem taşımaktaydı (Bruinessen, 1999 1-2, 10-17).

Dini kurumların, dinsel liderlerin ve din olgusunun toplumsal örgütlenme ve buna ek olarak milliyetçi hareketler içerisindeki rolüne kısaca değindikten sonra, toplumsal yapının diğer gruplarına ve toplumsal örgütlenmeyi yürüten hiyerarşik yapıya değinmek kanımızca uygun olacaktır. Din kavramının kimlik üzerindeki etkilerine Politizasyon süreci içerisinde yeri geldikçe değinilecek olmakla birlikte bu noktada Kürt Milliyetçiliği içerisinde oldukça önem taşıyan ve onun kendine özgü koşullarla vuku bulmasına sebep olan, Kürtlerin özgün toplumsal örgütlenme biçimlerine bakmak çalışmamız açısından faydalı olacaktır.

2.3. SOSYAL YAPI ve ETNİK KİMLİK İLİŞKİSİ

Etnik kimliğin oluşumuna ya da milliyetçiliğe farklı bakış açıları ve yorumlar, kuramsal perspektif gereği belli argümanları dışlamakta veya içermektedir. Bu konuda şaşılacak bir husus olmamakla beraber tüm farklı bakış açılarında toplumsal örgütlenme biçimlerinin değerlendirmeye tabi tutulduğu görülmektedir. Sıklıkla kabul gördüğü üzere modernleşmenin getirisi ve burjuvazinin bir tasarısı olarak görülen Ulus-Devlet, milliyetçilik ilişkisi çerçevesinde odaklanan çalışmalar, modernleşmenin farklı merhalelerinin yaşandığı veya batılı anlamda aristokrasinin

bulunmadığı durumlarda yaşananları çözümlenme konusunda sıkıntılar teşkil eder. Zira bu noktada devreye toplumsal yapıdaki farklı oluşumların veya tarihselliklerin etkileri girer.

Örnek vermek gerekirse, Anthony Smith; Osmanlı İmparatorluğu'ndaki "millet" anlayışının, imparatorluğun sınırları içerisinde dinsel farklı unsurların kendilerini korumasına izin verdiğini ifade ederek sonrasında bu korunmanın milli kimlik üzerindeki etkilerini tartışırken (Smith, 2002:97-98), Anderson matbaanın burjuvazinin eline geçişi sonucu yaşanan gelişmeleri çalışmalarında merkeze koyar. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz üzere bizim konumuz çerçevesinde Kürtleri ele adığımızda, gazeteyi bir fikir iletme aracı olmanın yanısıra ticarileşmiş bir unsura, dağıtım aracı olma noktasına getirme konusunda zorlular olduğunu görürüz çünkü başlangıç itibariyle Kürtlerde basın yayın burjuvalaşmamış, bir grup Kürt seçkininin inisiyatifinde kalmıştır. Ya da Gellner'in ele aldığı gibi şehirleşme ve kültür ile milliyetçilik arasındaki bağı, pozitif bir korelasyonla çözümlenmemizi sağlayan argümanlara rastlamak oldukça güçtür zira zaten şehirli nüfusu oldukça düşük olan imparatorluk sınırları içerisinde Kürtler arasında şehirli nüfus oranı da oldukça azdır. Zaten şehirli nüfus oranında artışla birlikte ileri ki bölümlerde de değinileceği üzere Kürt Hareketleri'nde belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır.

Tüm bu nedenlerden ötürü, bir antropolog hassasiyeti veya detaylılığı ile olmasa dahi toplumsal örgütlenme biçimine ve temel üretim alışkanlıklarına kısaca değinmek kuramsal perspektif ile gerçekçi bir çözümlenme arasında bağ kurma konusunda oldukça faydalı olacaktır. Bu perspektifte Kürtlerde toplumsal örgütlenme biçimlerine başta yönetici sınıf ve seçkinlerin konumu olmak üzere, temel üretim alışkanlıkları, dini liderler çerçevesinde bakılacak toplumsal yapının durumsallığı ve dönüşümü resmedilmeye çalışılacaktır.

2.3.1.Kürt Kimliğinin Tasarımında Sosyal Yapı Bileşenlerinin Rolü

Bu başlık altında etnik kimliğin tasarımı bağlamında toplumsal yapı içerisinde önem taşıyan politik, ekonomik, kültürel statü grupları ele alınacak, bu gruplar ile etnik kimliğin tasarımı arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılacaktır. Varolan

farklı toplumsallaşma biçimlerinin ve bu toplumsallaşma biçimlerinde görünür olan ilişkilerin etnik kimliğin tasarımı ve milliyetçiliğe dönüşümde etkisi göz önünde bulundurularak farklı yapıların kimlik üzerindeki etkisine değinilmeye çalışılacaktır.

2.3.1.1. Mirlikler

Mirlikler (bazı kaynaklarda emirlikler) Kürtler arasında en geniş kapsamlı ve güçlü örgütlenme biçimi olup, Mir, Melik veya Bey adı verilen bir yönetici tarafından yönetilen büyük ölçekli yapılardır*. Kürtler hakkında dışarıdan bakışta çok da sıklıkla bilinmemelerinin nedeni Ulus-Devlet'in ve merkezileşmenin ortaya çıkışı ile birlikte 19.yy itibariyle son bulmuş olmalarıdır. Çokça bilinen Kürt Mir'likleri; Ardahan, Baban, Bitlis, Botan, Hakkari ve Hasankeyf Mirlik'leridir (Gunter, 2009: 49).

Mirlik'leri dikkate almamızın temel nedeni, büyük ölçüde okuma yazma bilen, kültürel olarak gelişkin, devlet işleriyle haşır neşir olmuş olmalarıdır. Büyük ölçüde bir aile içerisinde başa gelen liderler aracılığı ile yürütülen Mirlik'lerin en temel görevi özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ile halk arasındaki ilişkileri düzenlemek, devlete aktarılacak vergileri iletmek veya savaş zamanı asker göndermektir (Bruinessen, 2011, 245). Ancak daha önemli bir icraatı ise bölgede aşiretlerden oluşan yapı içerisindeki dengeyi koruyabilmek ve aşiretlerin birbirine baskın gelme ya da güç oluşturarak daha fazla kaynağa ulaşma konusundaki taleplerini dengelemektir. Bu nedenle aşiretler ile mirleri arasında adı konulmamış bir toplumsal sözleşme vardır (Bruinessen, 2011, 248) ve bu sözleşme kendi içlerindeki huzur bozulmada ve aşiretler birbirini kısıma uğratmadan toplumsal huzurun korunmasına yöneliktir. Bu çerçevede aşiretlerin reisleri çok yakınları olan bir akrabalarını ekseriyetle kardeş veya oğullarını biatlarının bir tür sigortası olarak Mir'e verir ve buna "hizmete mir", mirin hizmetinde adı verilirdi (Bruinessen, 2011, 249).

---

* Kürt mirlikleri ile ilişkili olarak detaylı bilgi için Muhammed Emin Zeki Beg'in "Kürtler ve Kürdistan Tarihi" isimli eserinin II. Cilt 2. bölümüne bakılabilir. Zeki Beg bu bölümde uzunca bir dönemsellik ile etkili olan Kürt Mirlikleri'ni sıralamış ve haklarında bilgi vermiştir.

Bu vasıfları ile oldukça yükselen mirler kendileri ile toplumun diğer tabakaları arasına bir mesafe koyarak önemli bir gelenek oluşturmakta, Tan'a göre Kürt Aristokrasi'si niteliğini teşkil etmekteydiler (Tan, 2010:50). Bu bağlamda değerlendirildiğinde Smith'in "yanal ethnîe" ismini verdiği geleneği büyük olan ve uzun yıllar boyunca korunabilen ancak sıradan halkla buluşturulmayan/buluşturulamayan devamlılığı yüksek etnik kimliğe sahiptiler ve bu kimliğin taşıyıcısı aristokratlardı (Smith 2002: 111). Smith'in yaklaşımına göre aristokratik etnik kültür, kimlikleri statülerinin bir parçası olarak biçimlendiği için ayakta kalır (Smith, 2002:113) okur yazarlığın, gelişkin bir kültürün ve soy bilincinin bir uzantısı olarak ortak köken anlayışları kolay kolay zarar görmez ve soy duygusunu da kaybetmezler. Bu noktada bir kimliğe ait olma kuşaklar boyunca taşınarak aktarılabilir, teritoryal olarak yerleşikliğin ve buna bağlı olarak adı geçen yurtla kurulan bağın önemi de yadsınmaz. Bunun bir örneğini ifade edercesine dönemin Kürtlerini tanımlarken sıradan halka inmeksizin, Kürt Mirlerinin bir şeceresini ve birbirleri arasındaki ilişkileri serimleyen Şerefhan Bitlis-i, Kürtlüğe dair bir durumsallığın ve kendini Kürt olarak tanımlama noktasında adı geçen mirlerin başvurabileceği bir kaynağın temellerini koymuştur.

İktidarının devamı için soya ve ortak kökene ilişkin bilgiye ek olarak, yönetici zümrenin hükümlerlikten elde ettiği kaynaklar ile kültürel aktarımı da önemli ölçüde geliştirmeye vakıf olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde özellikle Avrupa'ya gidip eğitim gören ve sıklıkla mevki ve makam sahibi olan Kürtlerin, İstanbul'da 19.yy da gerçekleşen cemiyetleşme ve Kürt varlığını-dilini ortaya koyma çabaları içinde olmaları kimliğin taşınması adına önem taşımaktadır. Bedirhaniler ve Babanlar gibi Mir'lik yapmış olan Kürt aileleri, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti (Emin Ali Bedirhan Paşa, Babanzade Zihni Paşa), Kürt Talebe Hev-i Cemiyeti gibi derneklerin hem kuruluşunda hem de siyasallaşma süreçlerinde rol almışlardır (bkz: Kutlay, 2014).

Smith'çi bir perspektiften bakıldığında bu aristokratların etnik çekirdeği koruyarak, bir taraftan da Ulus-devlet çağı içerisinde, milliyetçilik çabası yürütmeleri son derece sık rastlanılan bir durumdur. Ancak, bu dönüşümün ikinci aşaması, aristokrasinin sahip olduğu milli farkındalığı, toplumun diğer gruplarına aktararak

uluslaşma sürecine devam etmesidir (Çoban, 2012). Mikdat Mithat Bedirhan Bey'in "Kürdistan" gazetesini çıkartması ve diğer Bedirhani'lerin adı geçen derneklere politize oluşu bu duruma örnek niteliği teşkil etmektedir. Süreç, dönemin en etkili kitle iletişim aracı olan gazete aracılığıyla başlatılmış ancak daha önce saydığımız, ulaştırma ve okuma yazma oranındaki düşüklükler gibi faktörler nedeniyle Avrupa'lı örneklerinde görünen etkinliği yakalayamamıştır.

Bunun yanısıra yine daha önce bahsettiğimiz üzere Kürdistan gazetesi gibi erken dönem Kürt gazetelerinde bir Ulus-devlet kurmaya yönelik vurgu oldukça azdır ya da rastlanılmaz bu durum bir ölçüde hakimiyetleri Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı ile yıllarca içiçe geçmiş olan bu seçkinlerin kendi konumlarıyla da ilişkilidir. Brass'ın ifade etmiş olduğu seçkinler arası mücadele ortamını oluşturacak koşullar (Brass, 1991) oluşmamıştır ve Kürt seçkinleri bağımsızlıklarını karşıt olarak konumlandırmak isteyecekleri Osmanlı İmparatorluğu ile çıkar ayrımalarını keskinleştirmemiştir. Zira bu süreç içerisinde (19.yy) imparatorlukta da özgürleşme ve değişim rüzgarları esmektedir. Bu değişime öncülük eden Jön Türk hareketi ile Kürt seçkinleri arasında güçlü bağlar bulunmakta, bu bağların temelinde ise meşrutiyet gibi hamlelerin ülkede yaşayan farklı unsurlara getireceği faydalar üzerinden bir oydaşım bulunmaktadır. Bu nedenle Jön Türk hareketinin içerisinde kurucu düzeyde dahi bir çok Kürt bulunmaktadır (Jwaideh, 2012:210)

Bunun yanısıra Mirlerin sıklıkla şair ve yazarları himaye altına alarak korumaları, sanat hayatına devam edebilmelerini sağlamaları da etnik kimliğin devamı için oldukça önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.*

Mir'likler ve onların liderleri vergi toplama yetkisinin ellerinden alınması ve devletin gittikçe merkezileşmesi sebebiyle seçkinliklerine ait hakları kaybetmeleri sonucundan, Kürt hareketi içerisinde görünen ilk politik hareketleri ve isyanları başlatmış olsalar dahi (Tan, 2010:87-109). 19. yy sonunda artık yetki ve güçlerini kaybetmişlerdir. Bunun sonucunda hareketin dinamik unsurları uzunca bir süreliğine

---

* Bu yazarlardan bazıları hakkında ayrıntılı bilgi için Michael Gunter (2009) The A to Z of the Kurds isimli ansiklopedik eserinde "literature" başlığına bakılabilir.

dini liderlere geçmiştir. Bu çerçevede mirliklerin milli bilinci neden sıradan halka aktaramadıklarını anlayabilmek adına Kürtlerdeki daha alt örgütlenme kategorilerine bakmak yerinde olacaktır.

2.3.1.2.Ağalar

Ağa kavramı Türkiye'de sıklıkla konuşulmakla beraber, Kürtler adına ağalıktan bahsettiğimizde çoğunlukla bir aşiretin lideri olmaktan bahsettiğimiz netleştirilmelidir. Ağalık kavramının netliğe ulaştırılması için bu gereklidir zira Anadolu'da işçi çalıştıran büyük toprak sahipleri de (Çukurovalı pamuk tüccarları gibi) ağa olarak anılmaktadır. Bu ayrım şu sebepten önemlidir aşiret Kürtlerde sıklıkla, toplumsal yapının en küçük birimi olan ailenin genişletilmiş hali olarak görülmektedir (Minorsky, 2008:145). Dolayısı ile bu noktada aşiretin yöneticisi konumunda olan ağaya bağlılık yalnızca toprak sahibi olmak üzerinden değil belli bir aidiyetler sistematığı üzerinden de şekillenir. Bu aidiyet şekillenmesi Nikitine'e göre ailenin kan birliği sınırlarından aşarak daha geniş çerçeveye ulaşması ile oluşur (Nikitine, 2010:237), bu oluşumda aileyi oluşturan kan bağı faktörü zayıfladıkça devreye gelenek, din ve ortak çıkar bağları girmeye başlar.

Bu noktada aşiret ve onun yöneticisi olan ağanın konumunu değerlendirmek önemlidir, öncelikli olarak ağalar bir üst kademelerinde bulunan mirler kadar iyi eğitilmiş veya aristokratik değildirler ve genellikle kaba güç kullanarak iktidara sahip olurlar. Bu noktada, genel olarak geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlayan (Barth, 2001b:21-24) Aşiretine bağlı Kürtlerin güvenliğini sağlama ağanın temel göreviyken; zaman zaman davalara bakmak, gibi görevleri de üstlenebilirdi. Batılı anlamdaki feodalite ile karşılaştırılması doğru olmamakla birlikte bir tür feodal bey gibi hareket etmekteydiler. Bir ağa tek bir köye hakim olarak lokal bir güce sahip olabildiği gibi, birkaç köye birden daha sahip olarak bir tür konfederasyonun lideri olarak da hareket edebilmektedir. Tüm bu durum içerisinde ağanın konumu Weberyen anlamda bakacak olursak "otorite" ve "iktidar" kavramları çerçevesinde anlam bulabilir. Zira ağanın konumu makamına veya rol statüsüne atfedilmiş az veya çok meşru güçler ile birey olarak sahip olduğu toplam statü ile kişisel karizmasına işaret eder (Barth, 2001:65). Weber'in ifadesi ile "geleneksel otorite"(karizma)den

gücünü ve statüsünü kazanırken legal veya rasyonel bir durumdan statüsünü kazanmaz, statüsünün kaynağı gelenektir. Weber bu statüyü sağlayan geleneğin değişmesinin neredeyse imkansız olduğunu ifade eder (Marshall,1999: 368,387-388). Konumuz itibariyle geleneği belirginleştiren ise kır yaşamının, toprağa bağlı veya hayvancılığa bağlı üretim anlayışı içerisinde korunmaya duyulan gereksinimin, çoğunlukla kıt kaynaklar içerisindeki çatışma ortamının getirisiyle şekillenmiştir. Bu noktada takipçileri için ağanın varolan liderliğini takip etme onun "yüksek statüsünden faydalanarak varlığını devam ettirme veya başka gruplara karşı onun otoritesi üzerinden statü kazanabilme gayretidir. Koşullara tersinden bakacak olursak ise ağanın konumu ve statüsü de kendisini takip eden ve yine gelenek üzerinden statüsüne meşruluk kazandıran aşiretin diğer bireylerin varlığı ile mümkündür. Dolayısıyla ağa kendine bağlı olan nüfusu barındırmak ve kaynak mücadelesi içerisinde şekillenmiş olan güç savaşında insan kaynağını korumak tercihindedir. Zira aşiretler arası kan davaları ve silahlı çatışmalar sıklıkla yaşanan bir durumdur (bkz. Van Bruinessen, 2011:251-254)

Bu durumun milliyetçilik ile olan ilişkisi şu noktada belirginleşir aşirete duyulan bağlılığın daha bütüncül ve kapsayıcı bir bağlılığı engellediği sıklıkla görülmüştür. Kır-köy yaşamı içerisinde kendisine statü bulan grupların şehirleşmesi, şehre yerleşerek eşraf konumuna gelmesi, eğitim olanaklarından faydalanarak kamu görevlerini alması veya ticarete ehilleşerek burjuvalaşması oldukça güçleşmektedir. Bir burjuva ideolojisi olan, başka bir deyişle bir burjuva devrimi olan Fransız Devrimi sonrası hayat bulan milliyetçilik olgusunun bu tür bir bağlılık ve geleneksellik dizgesi içerisinde vücut bulması oldukça güçtür.

Bu durum Kürt hareketi içerisinde öncelikli olarak ağaların harekete geçerek aşiretleri aracılığı ve ittifaka girdiği diğer aşiretler ile Kürtlük bilincini birleştirerek gerçekleştirilen ayaklanmalarda tespit edilebilir. Aşiret ağaları; örneğin Koçgiri aşireti gibi bağımsızlık veya daha geniş feodal haklar şeklindeki taleplerini, Kürtlük bilinci ile meczederek ve/veya aşirete bağlılık ile birlikte Kürtlük çerçevesinde harekete geçirerek isyanlara girişmiş ancak sıklıkla etnik köken açısından benzerlikler taşıyan diğer aşiretler ve ağalarca engellenmişlerdir. Adı geçen ağalar, ayaklanmalara destek olmak yerine, dönemi ne olursa olsun hükümetlerle işbirliği

yapmayı ve bölgelerinden kendilerinden daha güçlü bir ağayı barındırmamayı tercih etmişlerdir. Bölgede seçkinlerin mücadelesi (Brass:1991) içerisinde kendi statülerini kaybetmemek, kimlikleri aracılığı ile edinecekleri statünün önüne geçmiştir. Millilik bilincinin oluşmaması muhakkak ki bu davranış biçimlerinde etkindir ancak görünür gerçeklik seçkinler mücadelesi içerisinde kıt kaynakların kontrolünde daha fazla söz sahibi olma ve kendi yüksek statülerini koruma çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Kürt isyanları içerisinde en belirgin olan PKK Marksist/Leninist bir paradigmayla kendini tanımlarken, Marx'ın öngördüğü anlamda bir sınıf mücadelesinin yaşanmamasından, yeterli oranda şehirleşmiş nüfus bulunmaması sebebiyle sınıfsallığın belirginleşmemiş olmasından ve buna bağlı olarak ancak şehirde ikamet eden ve sanayide çalışan bir proleteryanın olmamasından mütevellit Maoist hareketi kendi kavramsal çerçevesine dahil etmiş (Akyol 2006:135); Bir tür köylü devriminin ya da köylülerin de içine katılacağı bir tür sınıfsal mücadelenin örgütlenmesine girişmiştir. Bu doğrultuda ilk eylemleri, karşıt oldukları güçler arasında bölgesel feodal örgütlenmelere ve örgütün kaynaklarında "kompradorlaşmakta olan feodaller" (PKK Kuruluş Bildirisi, 1984:18) olarak geçen aşiretlere karşı gerçekleştirilmiştir. Milliyetçiliğin oluşması önünde bir engel olarak görülen geleneksel sistemin yerine rasyonel bağılıklar oturtma çabası hareket içerisinde egemen olmuştur. Bucak aşireti gibi önde gelen Kürt aşiretlerinin bir kısmı Kürt hareketi içerisinde varlığını devam ettirirken, aşiretin bir başka kanadı devletle uzlaşma yoluna gitmiştir. Aşiretin devletle ortaklığa girişmiş ya da ana akım siyasetin içine girmiş bireylerine karşı yapılan müdahaleler bunun bir örneğini sergilerken, bu aşiretlerin isim ve sayılarını örneklendirerek arttırmak mümkündür (Bruinessen, 2002:173).

Ağalık bu nedenle zaman zaman Kürt Milliyetçi Hareketleri'nde tetikleyici unsur olarak göze çarparken, milliyetçiliğin benimsenerek pekişmesinde başat rol oynayan orta sınıfa inmesine de kanımızca engel olan öğelerden birisidir. Saikleri farklı olsa da ağaların çok defalar hareket başladığı görülse de fikri temelleri halka iletmede aynı muvaffakiyeti gösterememiştir. Ağalar arası çekişme ve gittikçe merkezleşen devlet politikalarına ek olarak bölgedeki ekonomik koşullarda yaşanan dönüşüm ağaların bir kısmının gücünü arttırmasına neden olurken, bir kısmının da gücünü yitirerek kasaba/kentlerde ticaretle uğraşıp burjuvalaşmasına neden olmuştur.

Bu doğrultuda ağaların bazıları eşraf/tüccar konumuna geçerken bazı ağalar da eşraf/tüccarlar karşısında güç kaybetmiştir.

2.3.1.3. Şeyhler

Kürtler arasında son derece önemli bir grup olan şeyhler daha önce de ifade ettiğimiz üzere Kürt Milliyetçiliği üzerinde son derece etkili olan bir gruptur. Şeyhler en temelde dini önderler konumunda bulunan kişilerdir ve itikade dayalı bir düzlemde itibar sahibidirler. İslam coğrafyasının büyük bir kısmına benzerlik taşımakla beraber Anadolu'da da büyük bir önem taşırlar. Sufizmin bir getirisi olarak yalnızca ahireti işlerle değil; ticaret locaları, vakıflar ve eğitim kurumları aracılığıyla dünyevi konularda da etkinlik taşırlar (Wolper 2003). Bölgede özellikle Nakşibendi ve Kadiri tarikatlarının dinsel anlamdaki güçleri onları muktedir ve etkin kılmış Anadolu'nun muhtelif yerlerinde etkili olmuşlardır.

Şeyhlerin dini etkinliği uzun bir tarihsellik taşımasına karşın politik etkinlikleri, özellikle Kürt Hareketi içerisinde etkinlik kazanmaları 19.yy ve sonrasına tekabül eder. Bunun birkaç nedeni vardır; öncelikle meşrutiyet ve buna bağlı olarak Osmanlı'da artan merkezîyetçi anlayış ile birlikte mirlerin ortadan kaldırılması, daha küçük güçler arasında ve aşiretler çerçevesinde bir çatışma ortamı yaratmıştır (Olson, 1992:13). Gittikçe artan çatışma ortamı ticareti bitme noktasına getirmiş, ciddi bir otorite boşluğu bölgede hüküm sürmüştür. Jwaideh'e göre bölgede cismani bir liderliğin sıkıntısı yaşanmaktadır (Jwaideh, 2012:158-159). Bu çatışma ortamı içerisinde aşiret aidiyetinden daha kapsayıcı olarak dinsel bir aidiyet ile statü sahibi olan şeyhler ahlaki bir unsur olarak bütünleşmede rol oynamış, bunun doğal sonucu olarak da gittikçe güç kazanmışlardır. Bu noktada önemli olan bir başka husus şeyhlerin çoğunun fiilen sıradan ailelerden gelmesine karşın kendilerini soy bağı itibarıyla, peygambere veya evliya olarak kabul edilen kişilere bağlıyor olmalarıdır. Bu durum kendilerine bir kutsallık ve güç kazandırmaktadır. Şeyhler, ağaların veya eşrafın sahip olduğu maddi güçten faydalanmak için, eşraf ve ağalar ise şeyhlerin ruhani liderliğini kullanmak için sıklıkla yakın ilişkilere girerler hatta şeyhlerin bu ailelerin kızlarıyla evlilik bağı kurmaları sıkça rastlanılan bir durumdur (Bruinessen, 2011:339-349).

İslam coğrafyasında çok sayıda tarikat olmasına karşın Kürt coğrafyasında egemen olan iki tarikat olduğu görülür bunlardan ilki Nakşibendi* diğeri ise Kadiri tarikatıdır. Bu tarikatlar içerisinde çıkan şeyhler toplumsal hayatta oldukça etkin olmuş, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere özellikle mirliklerin yokoluşuyla birlikte en önemli güç haline gelmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezileşme süreci içerisinde toprakların özel mülkiyete alınabilmesine izin veren 1858 tarihli iskan yasası (Şahin, 2012), şeyhlere toprak sahibi olabilme, ya da müritleri tarafından kendilerine toprak bağışlanabilmesi imkanını doğurmuştur bu sayede güçleri gittikçe artan şeyhler politikada daha fazla söz sahibi olabilmişlerdir.

Şeyhlerin büyük çoğunluğunun medrese eğitimi (daha önce bölgede medreselerin Kürtçe eğitim verdikleri ve dil ile kültürün taşınmasında öneme sahip oldukları ifade edilmiştir bkz. Kürtlerde Dil) almış olmaları sebebiyle kültürel birikim açısından fark yaratıcı bir konum üstlenirler. Kültürel konumları itibarıyla Kürtlük hakkındaki fikirlerini eğitimsiz halka ne derece aktarabildikleri bir tartışma konusu olmakla beraber, ruhani liderlikleri itibarıyla kaynakları harekete geçirmekte etkin oldukları görülebilir. Buna ek olarak Nakşibendiler gibi politik hayatın içerisine sıklıkla katılıp etkinlik gösteren tarikatlarda (Renard, 2005:168) başka şeyhlerle ittifak kurmaları da mümkün olmuştur.

Kürt toplumunda çoğunlukla halktan gelerek seçkin konumuna yükselen şeyhlerin, Kürt kimliğini sahiplenme konusundaki çabalarının ardında yatan sebebin salt bu eğitim olduğunu söylemek elbette ki mümkün değildir çünkü uzun yıllar (neredeyse 800 yıl) bu durum devam etmiş olmasına karşın, birdenbire böyle bir kimliği sahiplenilmesi açıklanamaz kalmaktadır. Bu noktada karşıt milliyetçiliklerin konumuna değinmek gerekmektedir. Bölgede yükselmekte olan Ermeni ve Nasturi milliyetçilikleri, Şeyh Ubeydullah'tan başlamakla birlikte bölgede bir Ermeni devletinin kurulması ihtimaline karşı kürtleri birleştirme çabası etkin olmuştur

---

* Nakşibendiler hakkındaki detaylı bilgi için Weisman, 2007 bakılabilir. Nakşibendilik Hindistan'dan Balkan'lara kadar geniş bir coğrafyada etkinlik gösterir ve yapılanma biçimleriyle dinsel olduğu kadar sosyal hayatta da oldukça etkilidirler.

(Olson, 1992:23). Burada muhakkak ki bölgesel çıkarlar kadar, dinsel farklılıklardan kaynaklanan çizgilerin netçe çizilebilmesi de etkili olmuştur. Bu çizgilerin netleşmesi ile birlikte milli bilince yönelik hareketlenme daha belirginleşmiştir.

Tanzimat ve Islahat Fermanları ile başlayan ve Meşrutiyetle devam eden süreçte bölgede olduğu kadar merkezi yönetimle de şeyhlerin aralarını sıklıkla açmıştır. Zira azınlıklara verilen haklar, gayri müslimlerin bu süreçte elde ettiği imkanlar şeyhler tarafından çok da olumlu karşılanmamıştır. Görece seküler ve modern merkezi bir devlet tasarısına sahip olan Jön Türkler'in iktidara gelişiyle birlikte şeyhlerin hükümetten belirgin talepleri gerçekleşmiştir. Rober Olson'ın aktardığına göre Şeyh Abdulsalam Barzan ve Dohuk Şeyhi Nur Muhammed hükümete şu yedi maddeden oluşan dilekçeyi ilemişlerdir (Olson, 1992:39);

- 1) Beş Kürt kazasında Kürt idaresi kurulmalı
- 2) Kürt bölgelerinde Kürtçe tedrisat dili olarak kabul edilmeli
- 3) Kürtçe konuşan kaymakam ve müdürler ile diğer memurlar tayin edilmeli
- 4) Kanun ve adaletin idaresi, Şeriat'a uygun biçimde gerçekleştirilmeli
- 5) Kadı ve müftü makamlarına tayin edilecek olanlar Şafii mezhebinden olmalı
- 6) Vergiler, şeriata uygun olmalı
- 7) Vergiler yürürlükte kalmalı ancak bu gelirler beş Kürt kazasındaki yolların bakımı ve onarımı için kullanılmalı

Yukarıdaki maddelerden anlaşılacağı üzere açıkça görülmektedir ki, Tanzimat ve Islahat ile başlayan süreç içerisinde gayri müslimlerin elde etmiş olduğu haklardan rahatsızlık görülürken, bir taraftan da sınırların çizilmesi adına taleplerde bulunmaktadır.

Ancak en önemli husus, 1,2,3 ve 7. maddelerde görünen taleplerdir. Milliyetçiliğin temel başlangıç taleplerini ilkel bir biçimde de olsa sırasıyla talep eden şeyhler teritoryalleşme, milli dilde resmi bir eğitim, kendi dilinde kamu hizmetleri, elde edilen vergilerin teritoryada yaşayanlar nezdinde kullanılması talepleri ile Kürt milliyetçiliğine yönelik temel çerçeveyi oluşturma çabaları görünür

hale gelmektedir. Şafii mezhebinden kadı ve müftülerin atanması talebi ise mezhebi kürtlerle özdeşleştirme fikri ve belki de bu noktada merkezi hükümetten farklı bir mezhebe mensup olarak bir sınır çizme gayreti olarak görülebilir. Kürtleri mezhep ile özdeşleştirme dinsel tabanlı özgürlükler kazanma noktasında da yeni bir alan yaratmaktadır.

Bu taleplerin Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte farklılık yaratmaya çalışma siyasetinde daha etkin hale geldiği görülecektir. Çalışmamızın önceki bölümlerinde Kürt milliyetçilerinin, kendi kimliklerine dair talepleri olmakla birlikte, ayrı bir devlet kurmaya yahut imparatorluğu parçalamaya yönelik çok da önemli bir gündemleri olmadığını, hatta halifenin varlığı ile onun etrafında birleşme gerekliliği konusundaki fikirlerini ifade etmiştik. Ancak, şeyhlerin öncülük yapmış olduğu milliyetçi hareketler arasında Şeyh Sait isyanı bir kırılma noktasını ifade etmektedir. Öncelikli olarak daha sonra da ele alınacağı üzere Şeyh Sait ayaklanması salt din tabanlı bir ayaklanma değildir aynı zamanda bir politik örgüt olan "Azadi"nin (Özgürlük) çabaları ile eşgüdümlü hareket etmiştir (Olson, 1992). Muhakkak ki dini faktörler daha önce de ifade ettiğimiz üzere güçlüdür, özellikle hilafetin kaldırılması ile ortada Türk ve Kürt arasındaki oйдаşma büyük oranda azalmış ve Mustafa Kemal'i dinsizlik üzerinden lanetlemek mümkün olmuştur. Dolayısıyla burada Türkiye'den koparak İslami bir Kürt devleti kurma fikri belirginleşmiştir. Van Bruinessen'e göre hareket temelinde milliyetçidir ancak, katılımın arttırılması, diğer Kürtler'in de desteklemeleri ve devletin kendi içinde tam bir uzlaşmaya ulaşmasını engellemek için din ön plana çıkartılmıştır (Bruinessen, 2011:414).

Açıkça görülen odur ki şeyhler başlangıçta Kürt hareketinin itici unsurlarından biri olmuşlar ve talepleri dile getirmişlerdir ancak Şeyh Sait isyanı sonrası bir daha aynı etkinliğe ulaşamamışlardır*. Hatta Cumhuriyet Halk Partisi sonrasında Demokrat Parti iktidarıyla birlikte hükümetlerle işbirliği yapmaları gündeme gelmiş hatta şeyhin torunlarından olan Abdümelik Fırat Demokrat Parti ve aynı geleneğin sürdürücülerinden Doğru Yol Partisi'nde milletvekilliği yapmıştır. İsyandan sonraki dönemde aynı milliyetçi tavır ve beklentilerin olduğunu söylemek güç olmakla

---

* Bu noktada kastımız kimliğe yönelik taleplerde etkin olmadıklarıdır bunun dışında şeyhlerin Kürtler arasında geçmişte ve bugünde, Anadolu'nun önemli bir kısmında olduğu gibi etkileri devam etmektedir.

beraber şeyhin bir başka torunu olan Abdülilâh Fırat siyasal İslâmın içerisinde yer almış ve Refah Partisi'nden milletvekili olmuştur. Kendileri ile ilişkide olanları ve üzerlerinde sirayet edebildikleri halk kitlelerini hükümetlerle ve devletle uyumlandırırdıkları konusunda sıklıkla Kürt milliyetçileri tarafından eleştirilen şeyhlere bu anlamda en net yaklaşanlar Kürt hareketinin sol tandansından gelmiştir. Açıkçası bu uyumlanma süreci çalışmamızın ilerleyen kısımlarında da göreceğimiz üzere Kürt taleplerinin sol eksene kaymasını neredeyse kaçınılmaz kılmış özellikle PKK ile birlikte eleştiriler artmıştır.

PKK lideri Abdullah Öcalan, "Din Sorununa Devrimci Yaklaşım" adı altındaki kitabıyla özellikle bölgede din adamlarının etkisi ve başta şeyhler ile tarikatlar olmak üzere halk din ilişkisini eleştirmiştir. Şeyhlerin sağ iktidarlarla girişmiş oldukları uzlaşmayı eleştirerek Demokrat Parti geleneğinin bir nevi sürdürücüsü sayılabilecek Anavatan Partisi'nin Nakşibendi Tarikatı ve şeyhleri ile olan ilişkilerini eleştirmiş Nakşi şeyhlerini " ajanlar" olarak nitelendirmiştir (Öcalan, 2008a:73). Dinin anlamını koruduklarını ve dine saygılı olduklarını ifade etmekle beraber şeyhlere karşı çıktıklarını bu şeyhlerin ait olduğu "Kadiri, Nakşi, Süleymancılık" gibi tarikatların tümünün gerici düzeni devam ettirme argümanı olduğunu ifade ederler (Öcalan, 2008a).

Bu durumun bir uzantısı olarak legal demokratik siyasetin de oldukça seküler politikalar yürütmeye çalıştığı şeyhlere ve onların pratiklerine karşı çıktığı görülecektir. Ancak şeyhler ile sol tandanslı Kürtler arasında milliyetçi talepler açısından ciddi bir uçurum belirginleşmiştir. Kürt siyasetinde BDP'nin "Şeyh Said'in ailesinin kendilerini destekleyeceği" ifadesine, şeyhin torunu Abdülilâh Fırat "BDP Kürt gençlerini kandırıyor, cetlerimiz bugünleri görse esef ederdi, bu bir propaganda hiçbir surette bir arada bulunamayız... Gençler BDP propagandalarına alet olmasın yanıtını" vermiştir (Star Gazetesi, 07.12.2013).

Yukarıdaki veriler ışığında şeyhlerin başlangıç itibariyle Kürt milliyetçiliğinin aktif çalışanları, örgütçüleri ve talepkarları olduğu görünürken ilerleyen yıllarda seçkinler arası mücadelede aynı fikriyatı benimsemedikleri görülmektedir. Ancak hali hazırda Kürt halkı üzerinde önemli bir etkiye sahip olan şeyhler Kürt politikası

içerisinde aktif bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu husus çalışmamızın inceleme kısmında BDP'nin iletişim stratejilerini oluştururken dini ele alışı ve sekülerlik kavramına bakışı çerçevesinde örnekler/veriler aracılığı ile yeniden değerlendirilecektir.

2.4. ETNİK KİMLİĞİN TASARIMINDA KÖKEN MİTİNİN ROLÜ

Kürtlerin kökenine ilişkin çalışmalar oldukça tartışmalı bir alan üzerinde seyretmekte ve bu konuda oldukça farklı sayıda görüşlere yer verilmektedir. Bir antropolog veya bir tarihçi için bir halka ait kökenleri bulmak ya da araştırmak hayati bir önem taşıyabilir ya da çalışmanın anahatlarını oluşturabilir ancak bizim çalışmamız açısından köken konusu böyle bir nitelik taşımamaktadır. Buna ek olarak çalışmamız açısından Kürtlerin kökenine ilişkin sahih veya çözümleyici bir bilginin de büyük bir önemi bulunmamaktadır. Çalışmamız açısından kökene ilişkin verileri dikkate almamızın temel nedeni, köken çalışmaları ile etnik kimlik arasındaki derin ilişkidir. Köken çalışmaları özünde bir tarihselliği ortaya koyma adına etnik kimlik açısından çok büyük önem taşırlar, bunun birinci nedeni kadimlik algısı, toplumsal birlik açısından bir algı yaratır ikincisi ise 1. bölümde de ifade edildiği üzere hak iddiasında "biz daha önce vardık" vurgusuyla talepleri meşrulaştırmak adına kullanılır.

Anthony Smith, milliyetçiliğin kökeninde "ortak bir soy"a dair inancın önemini, kimliğin oluşması için hayati kriterlerden olarak sayarken (Smith, 2009:42), Hobsbawm milletlerin tümünün ya baştan yaratıldığını ya da canlandırıldığını ifade etmekte (Hobsbawm, 2006:14-29), Anderson ise özellikle dil ile birlikte geçmişle bağ kurularak bir kadimlik algısının yaratılmaya çalışıldığını (Anderson, 60) vurgulamaktadır.

Buna ek olarak yine Smith "şimdiki kuşaklar için haritalar ya da törellikler oluşturmanın yolunun tarihten ve özellikle de altın çağlar mitini kullanmaktan" geçtiğini ifade eder. Çünkü etnik kimliği harekete geçirmek isteyenler genel olarak akademik veya siyasi program değil halkı harekete geçirmeyi hedefler ve bunu

yapmak için topluluğun şanlı geçmişine dair parlak yeniden canlandırmalar yapabilirler (Smith, 2009a:109).

Bu nedenle açıktır ki milliyetçiliğin seçkinleri için geçmişin altın dönemleri canlandırılması gereken kültür havuzunda bir parça niteliği taşır (Brass,1991: 24-25). Bu havuza altın dönem-mitiyle yapılan kadimsellik anlayışı da dahildir. Soy miti kurgulanırken ya da canlandırılırken neden birlikte olunduğu sorusuna da böylece yanıt vermiş olur, neden bir topluluk halinde bulunulduğu sorusunun yanıtını, aynı yerden geldik, belli bir zaman aralığında aynı atalara sahip bir soyla ilişkiyiz ve zorunlu olarak birbirimize aitiz (Smith, 2002:49) olarak yanıtlar ve rasyonalize eder.

Soy mitleri aynı zamanda çeşitli söylenece tabakalarını ve bunların bileşenlerini açığa vurmasından (Smith, 2002:49) ötürü milliyetçilikteki kurguyu çözümlemek adına elverişli bir alan niteliği taşır. Zira mekansal ve geçici kökenlere, göçe, atalara, aynı kök ve soydan olmaya, şanlı geçmişe, düşüş, dürgün ve yeniden doğuşa ait mitler barındırır (Smith, 2002:49). Burada karşımıza çıksan söylenece ve ortak kültürel veriler anlamlı bir biçimde tekrarlanabilir, gündeme getirilebilir ve birleştirici bir unsur olarak konumlandırılabilir.

Bu durum o halkın bir dönem belirli bir bölgeye hükmetmiş bir devlet veya halkla bağ kurması aracılığı ile bağ kurulan kavim veya uygarlığın etnik verilerini canlandırmakta kullanılabilir. Hobsbawm'ın da belirttiği gibi milletin kurulma sürecinde çoğunlukla halkın kültürünün ya da varolan dilinin değil, geçmişle bağı olduğu iddia edilerek uzun bir tarihsellik zeminine oturtulan gelenekler ve halkın küçük bir kısmının konuştuğu diller gündeme getirilerek onlar üzerinden bir oydaşım ve ortak tarihsellik bilinci oluşturulmaya çalışılmaktadır (Hobsbawm 2006:14-29). Gellner'in de "yüksek kültür" olarak ifade ettiği bu oluşturulmuş kültür çoğunlukla tarihsellikle bağı olan ve/veya kurulan bir kaç ana öge etrafında şekillendirilir daha kompleks ve eğitimle aktarılan bir biçime dönüştürülür (Gellner, 1983:50). Gellner'in ifade ettiği bu sistematik daha çok bir devlet sınırlarındaki milliyetçilik için geçerli olmaklar beraber milliyetçiler tarafından kullanılmak üzere bir üst kültürün geliştirilmesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu durum zaman zaman önce

devletin daha sonra milliyetçiliğin kurulması şeklinde olabildiği gibi, milliyetçiliğin bir devlet kurma ülküsüne dönüşmesi şeklinde de gerçekleşebilir.

Bizim çalışmamız açısından durum daha önce de ifade ettiğimiz üzere, hareketin heterojenliği dikkate alınca daha karmaşık bir hal almaktadır zira etnik kimlik oluşturma hareketi görece önce Kürt politik ileri gelenleri ya da bir deyişle aristokratları tarafından oluşturulmaya başlanmışken, din tandanslı şeyhlerin egemenliğine girer sonrasında ise, bayrak el değiştirerek hakim kısmını sol tandanslı legal Türkiye partisinde hayat bulur, silahlı örgüte evrilir ve sonrasında etnik mücadeleyi merkeze alan legal siyasete dönüşür. Hareketin bu heterojenliği düşünüldüğünde kökenlere ilişkin mitlerin ele alınışının aynı güçte olacağını veya bu derece birbirinden farklı seçkinlerce aynı tandansta köken mitlerine tutunulacağını düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle çalışmamız açısından köken çalışmaları ve mitleri ile hareketin tarihselliği içerisinde ele alınışına dikkat etmek gereklidir.

2.4.1. Kürt Kimliğinin Tasarımında Köken Mitinin Rolü

Kürtlerin kökenlerine ilişkin çalışmalar bugüne değin nadiren Kürtler tarafından yapılmış, kendileri tarafından bu konuya ilişkin bilgi çok da üretilmemiştir. Bu durum köken çalışmalarının dayandığı sosyal bilimler pratiğinin bölgede geç yerleşmesi ya da bu alanda eksiklikle muhakkak ki doğrudan ilişkilidir. Kürt köken araştırmaları ve tarih yazıcılığı büyük çoğunlukla Rus kökenli olmakla beraber Fransız çalışmacıların da konuya eğildikleri görülmektedir.

Antropologların bu konudaki farklı paradigmaları karşımıza birbirinden bağımsız yanıtlar sunmuş ve sürekli olarak birbirlerini yanlışlamışlardır. Antropologların incelediği birinci yöntem Kürtler ile bölgede yaşamış diğer kadim halklar arasında kavim ismine dayalı bağlar bulma çabları olmuştur. Buna ek olarak kavim isimleri üzerinden ilerlemenin yanlış olduğu ifadesinde bulunanlar dilbilimsel yöntemlerle ortak kelimeleri bulmaya girişmişler, bir kısmı ise arkeologlar tarafından yapılan kazılarda bulunan kemiklerde kafa ölçümü gibi fiziksel yöntemlere gitmişler, bir kısmı ise kültürel aktarımı temele alarak gelenek görenek ve yaşam stillerini

merkeze oturtmuşlardır. Antropoloji biliminin araştırmalarındaki yntemsellikleri çalışmamız itibariyle dışlayarak durumun sonuçları üzerinde durmak gereklidir.

Kavmin adına yönelik benzerliklerden yola çıkan yaklaşımların ilki Kürtlerin kökeninin "Karduklular" olduğuna yönelik varsayımdır. Kardukluların da dağlı olması ve savaşçı olmaları sebebiyle iki kültür arasında kurulup kabul gören ilişki 20. yy sonlarına kadar devam etmiştir (Nikitine,2010:29). Buna ek olarak "Karduk" kelimesinin ortadoğu dillerinden olan Asur ve Akadça'da güçlü kuvvetli, kahraman gibi ifadeleri çağrıştırması (Bois&Minorsky, 2008:12) sebebiyle ortak köken inanişi için oldukça uygun bir zemin hazırlamaktadır. Ancak nl Alman dilbilimci/doğubilimci Theodor Nöldeke'nin çalışması başta olmak üzere bu iddia reddedilmiş, "Kurd-Kardu" kelimeleri arasında bağ bulunmadığı, sadece coğrafi olarak bugünkü Kürtler ile aynı yerde yaşadıkları (Nöldeke, 1868:71-72) tezi Karduk-Kürt bağlantısını geçersiz kılmıştır. Yine bölgede Khald orjinal adına sahip kavmin "Ararat" ismiyle ilişkilendirilerek, Asurlularca Urartular olarak anılan kadim uygarlıkla kurulmaya çalışılan bağlar (Bois&Minorsky&McKenzie, 2004, 43) bir dönem itibar görse de bugün bu görüş reddedilmektedir, zira Kürtlerle "Khald ya da Urartular" benzer bir dil grubunda bulunmamaktadır (Nikitine, 2010:33). Dolayısıyla bu isim benzerlikleri üzerinden kurulan köken bağları geçerliliğini yitirmiş özellikle Minorsky'nin görüşleri ile yeni bir boyutta ele alınmaya başlamıştır.

Minorsky, "ilke olarak ulusların kökenlerini etimoloji yoluyla kanıtlamak tehlikelidir, etimolojiler tarihi ve coğrafi olgulara dayandırılmalıdır"(akt Nikitine: 2010:39) ifadesiyle Kürtlerin ulusal özellikler açısından temel etkenlerin yaşama biçimi ve özellikle dil olduğunu ifade eder. Gerçekten de Anadolu, Ortadoğu ve İnan coğrafyasına yayılmış olan Kürtler arasında bu denli bir geniş alanda yer almaları sebebiyle tam bir bütünlük bulunmamakla beraber daha önce de ifade ettiğimiz üzere örgütlenme biçimleri, yaşayışları ve dilleri farksalık niteliği taşır. Minorsky'nin görüşü Asurluların yıkılışı ile Med'ler bu boşluğu doldurmuşlar, Manna'lar/Mardlar adı verilen bir kavim de büyük oranda Medlerle karışmış bölgeye egemen olmuştur ve Kyrtoiler adı verilen kavim ki isimleri bölgede Kurdo, Kurd olarak okunmaktadır, Med'ler tarafından bölgeye yerleştirilmiştir. Minorsky, Kürtlerin kendilerini Kurmanc olarak tanımlamasından yola çıkarak kelimeyi Kur ve Man olarak iki

parçaya ayırmış Kürtlerin böyle bir birleşimden; Kyrtoi ve Mardların iki yakın kabilenin birleşiminden oluştuğunu iddia etmiştir. Her iki kavmin de Med dillerini konuşuyor olması ve coğrafi olgular gözönünde bulundurulursa bunun en tutarlı yaklaşım olduğu sonucuna varmıştır (Nikitine, 2010:38-46). Buna ek olarak Kürtlerin tarihi ile ilgili en önemli eserlerden olan Şerefname'de, Şerefhan Bitlisi'nin Kürtlerin kökenini Boht ve Bacan adlı iki kardeşin soyundan geldiklerini rivayet ederek aktarması, Minorsky'e göre birleşmiş iki kavim ifadesini doğrular niteliktedir.

Kürtlerin kökenleri ile ilişkili çok sayıda kaynak mevcut olmakla beraber (bu kaynaklar özellikle Rusya'da üretilmiştir ve sayısı 2000'in üzerindedir.) köken teorilerinde kesinleşmiş bir neticeye ya da uzlaşım varılmış değildir. Yukarıda aktardığımız yaklaşımlar ise en çok bilinen ve dikkate alınan bakış açılarıdır. Ancak her köken arayışına sarılan milliyetçide olduğu gibi "bizim bölgemizde yaşayan herkes zaten bizden türedi" algısı ya da bölgede yaşayan tüm eser bırakmış kadim kavimlerle arasında bağ kurma çabası Kürtlerde'de egemen olmuştur. Cemşid Bender'in, Minorsky'nin görüşlerini hiçe sayarak sadece Kardukları değil Urartuların, Hurrilerin, Gutiilerin (Bölgede antik çağda yaşayan önemli kavimlerdir ve şehir yaşamına, tarıma, alet yapımına dair en eski arkeolojik bulgular bu kavimlere dayanmaktadır) Kürt olduklarını iddia etmesi (Bender, 2007), çalışmasında Kürt adından hiç bahsetmeyen yazarların eserlerinin bu tezleri doğruladığını iddia etmesi, ya da Antik Yunan'daki tapınış biçimlerinin Kürtlerden oraya taşındığının ima edilmesi, köken mitine bağlanma tutkusunu gösterir niteliktedir. Bu nedenle bu bahsi daha makul çerçevelerde ve politize edilmiş köken miti bağlamında değerlendirmek çalışmamız açısından uygun olacaktır.

Çalışmamızda bahsedilen "Hawar" dergisinde Kürtlerin esas dininin Zerdüştilik olduğu ifadesi ve Bulut'un "Kürt Dilinin Tarihçesi" isimli eserinde olduğu gibi kökenlerinin Medler olduğu daha doğrusu Medler'i kuranların Kürtler olduğu iddiası pekişmiş tarihin önemli imparatorluklarından biri olduğuna ve bölgede Kürtlerin İslamiyete geçiş öncesi aralıksız devlet kurdukları fikrine eklenerek milliyetçi bir argüman oluşturulmuştur**.

** Benzer fikirler Zınnar Silopi'nin (1969) "Doza Kürdistan", Botan Amedi'nin (1991) "Kürtler ve Kürdistan", gibi eserlerinde de yer bulmuştur.

Kürt Hareketi'nin son dönemlerdeki en güçlü kaynağı olan PKK ve onun oluşturmuş olduğu metinlerde de, kökene ilişkin varsayımlar ve ispat çabaları dikkat çekicidir. Herhangi bir milliyetçi faaliyette de gerçekleştirilen bu çabaların doğasının anlaşılması; söylem, farksallaştırma ve sosyal grubu oluşturma açısından dikkate alınmalıdır. PKK örgütlenme süreci içerisinde Abdullah Öcalan tarafından yapılan konuşmaların derlendiği "İlk Konuşmalar" kitabının önsözünde, editör "bu kitap yeniden bir tarih nasıl yaratılır, Kürdistan'da savaş nasıl verilir...sorularına cevap verecek bir eserdir" (Öcalan, 1998a:8) ifadesini kullanmaktadır. Kitabın içerisinde tarihsellik ile ilişkili kısımlar incelendiğinde Öcalan'ın parti kurma sürecinde tarihselliğe oldukça yoğun bir biçimde değindiğini görmek mümkündür. Buna ek olarak tarihe ve kökene dair veriler verilirken bölgedeki diğer halklarla aradaki farklilik vurgusu yoğundur. Abdullah Öcalan şu ifadeyle öncelikli olarak Kürt-Türk ayrımını netleştirmeye, farklilik ortaya koymaya gayret eder: "Kürtler Hindistan'da ve kısmen Avrupa'da konuşulan Hint Avrupa diline mensupturlar, Türkler ise Moğol,Ural-Altay dil grubunda yer almaktadır...daha değişik bir ırksallaşma ve değişik bir kavim olmaları nedeniyle Türklerin Hint-Avrupa tipolojisi ya da bizimle kesinlikle bir ilgisi yoktur" (Öcalan, 1998a:58-59). Öcalan bu noktada yaygın bilimsel kanı olan Hint-Avrupa kökenine atıfta bulunmakla beraber, Türklerin tamamen farklı olduğunun vurgusunu yapmakta ve kökten farklılığı ifade etmektedir. Dil konusunda bu farkı ortaya koyma çabası önceki bölümlerde de ele alınmakla beraber bu noktada yorumun içerisine tipolojik farklılıklar ve ırksal farklılıklar da girmektedir.

Ancak köken konusunu özele alarak tekrar dönecek olursak Öcalan özelinde ve PKK söyleminin genelinde kökene yapılan vurguları ve ayırmaksızın tüm köken mitlerinin kullanımını görmek mümkündür. Öncelikli olarak Medlerden, Kürtlerin ataları olarak bahsedilmekte ve Persler ile Medleri kesin olarak ayırmanın mümkün olmadığı ifade edilmekte, bu iki halkın birleşiminin veya zaman zaman birbirlerine ardıl olacak şekilde başka uygarlıklar veya bir diğeri üzerinde egemenlik kurarak büyük imparatorluklar kurduklarına vurgu yapılmaktadır (Öcalan, 1998a: 60). Yazının geri kalanında Kürtler'den bahsedildiğinde parantez içerisinde Medler isminin kullanılması, Kürtler ile Medler'in bu yolla birbirlerinin eşi olduğu vurgusu

Minorsky'nin köken çalışmasının ötesinde bir toptan bütünleştirme ifadesi olarak görülebilir. Bu durumun tarihte varolan kadim uygarlıkla arada bağ kurma ve Smith'in ifadesiyle etnik köken-çekirdek kurma çabasıyla örtüştüğü gözlemlenmektedir (Smith 202-02).

Tarihin önemli imparatorluklarından olan Makedonya İmparatorluğu özelinde Büyük İskender'in bölgedeki istila faaliyetleri içerisinde Kürtlerin bir kısmını kendisine bağımlı kıldığı, bir kısmının ise gönüllü olarak İskender'e katıldığı vurgusu ile beraber, İmparatorluğun Kürtler üzerinde hiçbir zaman egemenlik kuramadığı ifadesi belirginleşmektedir (Öcalan, 1998a:62). Özellikle üzerinde egemen olunamayan Kürtler'in dağlara çıkması ve bir direniş sergilemesi, güncel pratiklere dair tarihsel bir kavramsallaştırma olarak ortaya konulmakta, "geçmişte olduğu gibi bugünde yöntem olarak tutarlılığı" anlamlandırılmaya çalışılmaktadır.

Kürtlerin Medlerle bağının kurulmasına ek olarak "Kürtlerin ataları, onlara bütünlük veren Karduklardır" ifadesiyle daha önce de aktardığımız üzere birbirine tamamen zıt daha doğrusu birbirini yanlışlayarak varolan iki köken çalışmasının bağdaştırıldığı, araçsalcı bir duruşla Karduklar'ın da direniş pratiklerinden aktarma yapıldığı görülmektedir. Kardukların Perslere ve Yunanlılara karşı olan mücadelesinin bugünkü mücadelelere benzediği ifadesi kullanılmakta, "1938'de Dersim'de yapılan direnişler, Koçgiri, Ağrı vs. direnişleri, savaşıma tarzları ve dağlardaki hakimiyetleri ile birbirine benzeyen Kürtler yabancı kralların otoritesini kabul etmeyip bağımsız olmak istemişlerdir" (Öcalan, 1998a:61) cümlesiyle güncel-yakın tarihli örneklerle tarihsellik arasında kurulan bağdaşım etnik hafızaya biçim verme çerçevesinde dile getirilmektedir. Buna ek olarak ise dağlara çekilerek direnme pratiği, gelenek olarak kurumsallaştırılmaya çalışılmaktadır bu durumu Öcalan şöyle ifade eder, "istila başlayınca dağlara çekilme, işgalciler gidince ovalara geri dönme Kürdistan'da tipik bir durumdur. Bu süreç içerisinde ovada yaşayanların işbirlikçi yetenekleri gelişirken, dağlık bölgelerde yaşayanların bağımsız olma nitelikleri gelişmekteydi" (Öcalan, 1998a:61-62). Gerilla savaşı olarak tabir edilebilecek bu durumun ve dağa çekilmenin işbirlikçi olmaktan kurtularak, bağımsızlığı öğrenmenin biricik biçimi olduğu ifadesi bu noktada belirginleşmekte ve daha birçok metinde yer bulmaktadır. Yine Sasaniler ile birlikte

yaşayabilmelerinin nedeninin Kürtlerin eşit olarak kabul edilmeleri olduğu vurgusu, bölgedeki bir başka hakimiyete ancak ortak egemenlik üzerinden izin verilebileceği anlamını belirginleştirmektedir.

İslam İmparatorluğu hakimiyeti ve İslam'ın gücünün köken konusunda kırılmalar yarattığı vurgusu netlikle yapılırken, İslamda varolan mezhep ayrımının farklılıklar imkan vermesi sebebiyle temelde ilerici bir hareket olarak görüldüğü özetlenmekte ancak Kürtlerin ovada yaşayanlarının Sünnileşmesi, dağda bulunanların ise Alevi olması eleştirilmektedir, bu durumun Kürtleri bir millet olarak birleştirmediyi aksine milliyetlerine yabancılaştırdığını ifade ederek iki farklı millet görünümü verdiği eleştirisi sunulmaktadır. Bu durumun, yaşanan neredeyse tüm Kürt politik hareketlerinde bir bütünleşme sorununu yaratmasının yanısıra Kürtlerin birbirine karşı güç olarak kullanılmaları sonucunu doğurduğu düşünüldüğünde, mezhep farklılıklarının bırakılarak köken üzerinde birleşmenin önemine vurgu yapılmaktadır (Öcalan, 1998a:63-64).

Köken mitleri arayışının ya da ifade edilmesinin en temel çerçevesi "otoktonluk" bölgenin yerleşik ve kadim halkı olduğu ifadesinin kullanılmasıdır. Dolayısıyla bu ifade bir taraftan da hak iddialarına tarihsellik zeminini katarak bir tür mirasa sahip olma vurgusuna dönüşmektedir. Köken vurgusu bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere teritoryallik ya da bir başka deyişle bölgenin sahibi olma orayı yurt edinme ile doğrudan ilişkilidir. Otokton bir halk olma vurgusu da bu iddiayı mistisize ederek bir başka kutsallık katmakta, o bölgede ya da yurttan bin yıllardır yaşandığı vurgusuyla yörenin doğal coğrafi özellikleri nehirleri, ormanları, oraya ait simgeler misalen bir ağaç ya da çiçek simgeselleştirilmekte sonrasında ise harekete bütünleştirici bir unsur olarak dahi edilmektedir.

Bu durum legal demokratik siyaset özelinde incelendiğinde, legal partilerin söylemlerinde otoktonluk vurgusu, binyıllardır bu yörede yaşandığı ifadesi, halkın kökeninin uzak geçmişte yaşayan tarihe mal olmuş simalarla ilişkilendirilerek ..... torunuyuz, ... evlatlarıyız, ... mirasçılıyız vurgusuyla uzak geçmişle arada bağ kurma çabaları görülmektedir. Çalışmamızda daha sonra ele alınacak olmakla beraber legal demokratik siyasetin milliyetçilik kurgusunda kökenleri bin yıllara

dayandırarak böyle bir çağrıda bulunan "kaba" köken miti kurgusuna rastlanmamakla beraber, bölgenin bin yıllardır Kürt halkına ev sahipliği yaptığı ve kökenlerin özgün koşullarda orada gerçekleştiği ifadesinde bulunmaktadır.

2.5. ETNİK KİMLİĞİN TASARIMINDA TERİTORYALLEŞME, ÖZEL BİR TERİTORYA ile KURULAN BAĞ

Belirli bir bölgeye sahip olma ya da o bölgeyle özdeşleşme belirli bir halk için oldukça büyük önem taşımaktadır. Halk bir grup olarak mekanla arasında bir bağ kurar ve bu bağ sonucunda adı geçen toprak parçası yeni bir nitelik kazanarak mistik bir yurda dönüşür. O toprak parçasına ya da bölgeye ait mekanlar, coğrafi ve özgün koşullar ve neredeyse tüm diğer faktörler mistik bir biçime dönüşerek grup üzerinde etkili bir argüman haline gelir.

Teritoryanın yukarıda saydığımız mistik bağlar dışındaki en temel etkisi çalışmamız içerisinde sıklıkla durduğumuz biz/öteki çatışmasına katkıda bulunmasıdır. Mekansallık ve bölgesel farklılıklar sıklıkla ötekini tanımlamak için kullanılırken bölgeselliğe ilişkin olarak biz/burada, onlar/orada karşılığı belirginleşir (Paasi, 1995:14). Milliyetçiliği belirginleştirmekte temel argümanlardan olan, kimlikler arası sınırı belirginleştirmede bölgesellik şüphesiz önemli bir rol oynamaktadır

Bölgesellik ve milliyetçilik arasındaki bağ sıklıkla iki açıdan kurgulanmaktadır bunlardan birincisi "duygusal/kültürel" diyebileceğimiz insan ile toprak ilişkisi, diğeri ise daha "materyalist" bir perspektiften kurgulanan toprağın getirileri ve kaynaklar üzerinden şekillenen yaklaşımlardır (Penrose, 2002:284). Bunlar aynı zamanda milliyetçiliğe bakış açılarında da kendini göstererek belirginleşmektedir. Birinci yaklaşım kültürel öğeler üzerinden bir tanımlamaya girişmekte toprak ve kültür arasında bir bağ kurmaktadır, "bizler bu toprağın çocuklarıyız", "bu toprağın insanları misafirperverdir/cefakardır/çalışkandır", "bu topraklarda herşeyin tadı başkadır, havası suyu insanının karakterini yansıtır" vb gibi söylemlere sıklıkla rastlanmaktadır. İkinci türde ise daha çok o coğrafyayı kontrol ediyor olmanın öneminden, coğrafyadaki kaynaklara sahipliğin öneminden (su, gıda, yeraltı, yerüstü

zenginlik) (White, 2000:23), coğrafyanın en ufak bir zerresinin bile başkaları ile paylaşamayacağından dem vurulur, örnek vermek gerekirse "..... bir karışımı bile vermeyiz", "..... bütünlüğü şerefimizdir" gibi söylemlerle karşılaşmak mümkündür.

Bu iki farklı tasarım milliyetçiliğe dair bakış açısında da karşımıza çıkar, primordialistler sıklıkla toprak ile insan arasında bir bütünlük göyerek bölgesel sınırların kültürel sınırlara eşdeğerlik taşıdığı vurgusunu yaparlar. Örnek vermek gerekirse Herder'e göre: denizler, dağlar, nehirler yalnızca bir toprağın sınırları değil aynı zamanda insanların, geleneklerin ve dillerin sınırınıdır (Herder, 1968:10). Buna ek olarak daha önce de ifade ettiğimiz üzere primordialistlere göre millet doğal bir durumdur ve tarihin ilk anından beri vardır dolayısıyla doğanın kendi özellikleri ile araya çektiği sınırlar aynı zamanda mellelerin ve kültürlerin arasına çekilmiş sınırlar olarak da kabul edilir.

Ancak, milliyetçiliğe modernist perspektiften bakıldığında toprakla/bölgeyle ilişkili olarak materyalist veya fonksiyonalist bakış açılarının hakim olduğunu görmek mümkündür. Gellner'e göre milliyetçilik bir bölge üzerinde hakimiyet ve birliktelik kurmakla ilişkiliyken (Gellner, 1992), Anderson'a göre ise aynı teritorya içerisinde kendi gibi bireylerin olduğunu tahayyül edebilmekle ilişkilidir (Anderson, 2007). Brass ise teritorya içerisinde sahip olunan kaynakların, kullanımı ve bu kaynakların harekete geçirilmesinin milliyetçilikte tetikleyici bir düşünce olduğu ve milliyetçilerin doktrinlerinde bu nedenle bir bölgeye atıfta bulunduğunun vurgusunu yapar (Brass, 1991).

Kanımızca, her iki yaklaşımın da milliyetçiliği kurgulamakta oldukça önemli etkileri vardır. Milliyetçilerin amacı kitleyi harekete geçirmek bu sayede de kaynakların kullanımına erişmek olabilir ancak bu durumu gerçekleştirirken sıklıkla bir bölgeyi romantize ederek sunmakta onu mitselleştirmektedirler. Ya da bölgeye bağlılığı salt kaynaklar üzerinden tanımlamak oldukça güçtür zira o halde bitmek bilmeyen bir kaynak savaşımının ortasında duygusal bir bağlılık taşımayan bölgeyle ilişkinlik karşımıza çıkardı. Ancak şu temel ayırım dahi toprak parçasının milliyetçilik açısından ifade ettiği anlamı netleştirmektedir; milliyetçilik için bir toprak hiç bir zaman sadece coğrafik bir bölge veya yerkürenin doğal bir parçası

değildir "yurttur, vatandır, vadedilmiş topraklardır, kutsal mekanlardır". Dolayısı ile milliyetçilik ile teritorya arasındaki ilişkiyi tek bir bakış açısıyla kavramak mümkün gözükmemektedir. Bölgenin sahip olduğu kaynak veya stratejik konumuna dair rasyonel olgular sıklıkla geri planda veya perde arkasında kalmakta daha çok irrasyonel bir duygu boyutu ile ilişkilenebilmektedir. Bu bağdaşımı kurmak açısından Smith son derece faydalı bir tablo çizmektedir. Öncelikli olarak bir etnik yapı her zaman kendi mülkiyetinde olduğunu düşündüğü bir teritorya ile kendini özdeşleştirir bu o grubun bahsi geçen teritoryaya sahip olmasından çok sembolik olarak bir yerleşime, coğrafi bir merkeze sahip olma ile ilişkilidir. Smith'e göre iklim, arazi ve doğal koşullardan ziyade dünyanın belirli bir parçası ile kendi topluluğu arasında hissedilen ortak yaşam nedeniye önem taşır ve sembolik niteliklere sahiptir bu nitelikler ise gündelik-materyal niteliklerden çok daha önemlidir çünkü bir düşler ülkesi yaratır, bu düşler ülkesi herhangi bir gerçek toprak parçasından çok daha önemlidir (Smith, 2002:54).

Bu düşler ülkesi yurt olarak tanımlanarak tarihi bellek ve çağrışımların merkezi haline getirilir, "bizim bilgilerimizin, azizlerimizin ve kahramanlarımızın çalıştıkları, yaşadıkları, dua edip savaştıkları yerlerdir" (Smith, 2009a:25). Bütün bu özellikleri o yurdu biricik kılar ve kutsal hale gelir, bu kutsallık ancak o sırta vakıf olanların yani milletin öz-bilinçli evlatlarınca kavranabilir, mübarek ve yüce yerlerdir (Smith, 2009a:25)

Bu durumun günümüz politik sınırları ile uyumlanmış milli sınırlar durumunda ise o toprağa ait olmak vatandaşlık hakkı vermekte ve bu haklar çerçevesinde diğerleri ile kardeşlik bağı kurulmaktadır (Batı tipi teritoryal model), halkın ataları, dedeleri o topraklarda doğmuş ve o hakları kullanmışlardır dolayısı ile oraya dışarıdan gelenin aynı hakları kullanması, benzer bir kardeşlik bağıyla bağlanmasına şüpheyle bakılmaktadır (Smith 2002:179) bu durum rasyonel bir oйдаşım ile duygusal bağlılık arasında ortak güvenilir bir alana kimlerin dahil edileceğini de belirlemektedir. Milli bölge halkın kendine aittir ve bu nedenle yabancıların kullanımına genel olarak kapalıdır, ekonomik çıkarların olduğu kadar kutsallığının da korunması gereklidir.

Tüm bu veriler ışığında belli bir teritoryal inancın; bütünlüğü sağlama ve biz/öteki ayrımını yapma noktasındaki duygusal ve rasyonel bağlamlarını görmek mümkündür. Çalışmamız açısından teritoryal aidiyet her iki bağlamda da önplana çıkmaktadır. Bu nedenle legal demokratik siyaset çerçevesinde kurgulanışı çalışmanın inceleme kısmında ele alınacak olmakla beraber bölgeselliğe tarihsellik çerçevesinde değinmek çalışmamız açısından faydalı olacak ve durumu belirginleştirecek örnekleri görmemizi sağlayacaktır.

2.5.1. Kürt Kimliğinin Tasarımında, Özel Bir Teritoryaya Duyulan Bağın Rolü

Kürtler açısından Kürt bölgesinin ismi ve coğrafyası zaman zaman tartışmalı olmakla belirgindir ve ismi "Kürdistan" olarak anılır, Kürt halkının yaşadığı toprakların isminin ilk kez bir Türk devleti olan Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer tarafından verildiği kabul edilmekte o güne kadar farklı isimlerle anılan bölgenin bu tarihten itibaren (1157) Kürdistan olarak anıldığı bilinmektedir (Nikitine, 2010:67, Tan, 2010:27, Minorsky&Bois, 2008:81). Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Cumhuriyet öncesinde kurulan mecliste de devam etmiş, bölgenin vekilleri Kürdistan vekilleri olarak anılmış, bölgede bulunan kolordu ve komutanlıkların adı "Kürdistan Komutanlığı ve Kürdistan Kolordusu" olarak anılmıştır (Tan, 2010:179). Ancak Cumhuriyet'in kuruluşu itibariyle üniter devletin bir sonucu ve sonradan tırmanan etnik çatışma ortamıyla Kürdistan isminin kullanılması bırakılmış yalnızca Kürtler tarafından bu isimle anılmaya devam edilmiştir.

Kürdistan olarak ifade edilen coğrafya, kuzeyde Erzurum-Kars, doğuda Horasan, güneyde Bağdat, Kızıldeniz, Şam hattı, batıda ise Malatya'dan başlayarak Adana'nın doğusunu dahil eden bir çizgi tanımlanmaktadır (Minorsky&Bois, 2008:82-86). Ancak daha önce de belirttiğimiz üzere hem tarihsel süreçte, hem de günümüzde bu sınırlar oldukça tartışmalı ve üzerinde hem Kürtlerin kendi arasında hem de diğer komşularıyla uzlaşamamış bir alan olarak durmaktadır. Bu durumda bölgenin, 4 farklı ulus-devletin Türkiye, Irak, İran ve Suriye sınırları içerisinde kalmasının önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Çalışmamızın, şeyhler, bölgesel feodallerle ilgili kısımlarında anlatıldığı üzere, Kürtlerin tarihsel olarak önce Osmanlı Devleti'ne daha sonra ise Türkiye'ye karşı başkaldırımlarının temelinde kaynakların kullanımına ilişkin huzursuzluk ve bunun yanına eklenmiş kültürel haklar sorunsalı bulunmaktadır. Kürt mirlerinin bölgede vergi toplama haklarının ve yarı otonom yapılarının Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezileşme çabaları ile birlikte son bulmasına bir tepki olarak feodal beylerin isyanları gündeme gelmiştir. Bu noktada feodal beylerin örgütlenmeyi sağlamak adına Kürtlerin coğrafyasına ilişkin kültürel ve ekonomik ayrıcalık talepleri dikkat çekmektedir. Ancak, Kürt Milliyetçiliği'nin ilkel olarak adlandırılabileceği bu dönemde toprak ile kurulan bağ arasında ilişkiler primitif düzeyde kalmış yukarıda da bahsettiğimiz üzere bölge seçkinlerinin çıkar mücadelesinin parçası olmuştur.

Toprakla özel bir bağın kurulması ise daha sonraki dönemlere 1970'lerin ikinci yarısına ve özellikle PKK varlığına denk gelmektedir. Bu demek değildir ki bu süreç içerisinde Kürtler bölgeye bağlılıklarını kaybetmiş ya da Kürdistan kelimesini kullanmayı bırakmış olsun ancak söylemsel olarak gündeme gelişi bu dönemlerde daha belirginleşmiştir. PKK tarafından Türkiye Cumhuriyeti sömürgeci güç olarak tanımlanarak, Kürdistan'ı sömürdüğü kaynaklarını kullanarak, halkını bitap düşürdüğü ifadeleri kullanılmıştır (1998a:76).

Kürt kimliğinin tasarım sürecinde inceleme alanımızı oluşturan legal demokratik siyaset perspektifinde ise Kürdistan'ın bir bölge, kavram ve coğrafya olarak sıklıkla kullanıldığını görmek mümkündür. Çalışmamız çerçevesinde bölgesellik ile milliyetçilik arasında legal demokratik siyasetin kurmuş olduğu bağlara özel olarak değinilecektir ancak oldukça yakın bir örnek olması, konuyu ele alış biçimimizi somutlaştırması ve yukarıda da ifade ettiğimiz kuramsal desteklemesi açısından birkaç örneğe yer vermek yerinde olacaktır.

Bu konuda en belirgin örneklerden birisi Diyarbakır Belediyesi Eşbaşkanı, Gültan Kışanak'ın, Al Jazeera'ya vermiş olduğu röportajda görmek mümkündür. Kışanak biz/öteki ayrımını kavramsallaştırırken başta yer altı kaynakları olmak üzere yine Kürdistan'ın bir sömürü bölgesi olduğunu dile getirmektedir: "*Barajlar yapıldı,*

sulama kısmı geri plana bırakıldı, asıl enerji üretimi için çalıştırıldı ve enerji batıya yatırım ve sanayileşme olarak gitti. Bize de icra olarak geldi. Biz elektrik ürettiğimiz için suçlu hale geldik. Bütün köyler elektrik borcunu ödeyemedi diye icralık. Biz elektriği ürettik, batıya götürüp sanayileşme ve kalkınma yaptılar, doğuya ceza olarak geri döndü. Burada barajlar yapıp, elektriği batıya götürüp, buraya ceza olarak dönmesi ciddi bir sorun. Artık doğrudan belediyeyi de ilgilendiriyor çünkü köylerdeki içme suyuyla ilgili bütün yapı borçlarıyla birlikte bize devredilecek. Buna köklü bir çözüm bulunması gerekir. ("Diyarbakır'da Üretilen Petrolden Pay İstiyoruz" Al Jazeera 12.04.2014)" Kışanak yukarıda verilen örnekte Paasi'nin daha önce andığımız biz/burada, onlar/orada ikiliği üzerinden üreten ve tüketenin ayrı olduğu ifadelerini kullanmış ancak burada bu tanımlamayı yaparken yatırımı gerçekleştireni değil bölgeyi sahibiyet hakkına ortak yapmıştır. Bu durum gündemde uzun süre kalmış olmasına karşın olayın politik boyutunun öneminden öteye ifade ettiğine farklı bir gözle bakmak gereklidir. Öncelikli olarak yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Kışanak sahiplik kurgusunu teritorya üzerinden şekillendirmekte ve madem ki doğal zenginlik bölgede bulunuyor o halde kazancı da bölge halkının olmalı düşüncesini salık vermektedir. Bir başka boyutuyla ise sömürgeleşme vurgusunu isim olarak değil ancak kavramsal olarak yeniden vurgulamaktadır. "Batı'da kalkınma, sanayi yaptılar doğuya ceza olarak döndü" ifadesini dile getirmektedir.

Aynı konuşmanın özellikle petrol ile ilgili olan kısmında Gültan Kışanak: *Diyarbakır'da kaç petrol kuyusu var, ne kadar üretim yapılıyor, nereye gidiyor; geçmişte ağır çevre faturası vardı, onun durumunu araştırıyoruz. İçme kuyularını kirlettiği yönünde çok ciddi iddialar vardı. Petrol ekonominin ana dinamosudur ama oraya enerji gidiyor, bize kirliliği kalıyor. Elektrik gidiyor borç kalıyor; petrol gidiyor, sularımız kirleniyor. Bunu ne Allah kabul eder, ne kul kabul eder, ne demokrasi kabul eder. Kaynaklarını ver, ben götüreyim, ne kadar ağır faturası varsa kalsın, bunu kimse kabul etmez. Petrolden kesinlikle pay istiyoruz, yereldeki tüm enerji kaynaklarından, yeraltı, yerüstü zenginliklerinden, ekonomik varlıklardan yerelin pay alması lazım.* (Al Jazeera 12.04.2014)" ifadelerini kullanmıştır. Kışanağın tutumu bölgenin sömürge gibi görüldüğünün bir başka ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. "kaynaklarını ver (sen ver) ben götüreyim" anlatımı ise

bölgesellik açısından hem coğrafi hem de grupsal olarak farklılıkları ortaya koyma çabasına tekabül etmektedir.

Kışanak'ın açıklamalarına KCK tarafından destek Cemil Bayık aracılığı ile gelir, Bayık da bölge ve bölge ismi ile halk arasında oluşturulan bağ daha belirgin niteliklere sahiptir bu doğrultuda Bayık şu açıklamayı yapmıştır *"Kürtler, kendi kaynaklarına sahip çıkarsa yoksulluk ve fakirlikten kendilerini kurtaracaklardır. Eğer Kürtlerin zengin kaynakları Kürdistan'a kalırsa bütün ekonomik sorunları çözülecektir. Kaynak ve insan öz gücü bir araya gelirse Kürdistan, Ortadoğu'nun İsviçre'si olacak. Ancak, Türkiye politikaları ile Kürdistanı yoksul ve fakirleştirip halkın göç etmesine neden oluyor"* ("Kandil'den, Kışanak'a Destek, Vatan, 18.04.2014). Egemen kimlik aracılığı ile yoksullaştırılıp fakirleştirilmeye yapılan vurgu ve buna ek olarak, bölge halkının iş gücü olarak kullanıldığı ifadesi ile sınıfsallaştırıldığı iddiası doğrudan rasyonel veriler aracılığı ile salt etnik kimlik farklılığından ya da etnik farklılıktan mütevellit bir sınıflaşma durumuna gönderme yaparak, grubun sömürgeleştirildiği iddiasını ortaya koymaktadır.

Legal demokratik siyasette özellikle yerel seçimlerde adaylarca dillendirilen bölgeselliğe atıfların en belirgin örneklerinden birisi, 2014 yerel seçimlerinde Diyarbakır Belediyesi eş başkanlarından Fırat Anlı'nın ifadeleridir. Anlı: *"Artık Kürt ve Kürdistan zamanı gelmiştir. Artık açık bir şekilde ifade edebilirim ki her onurlu bir halk gibi kendimizi göstermemiz lazım. Kürt halkı adına diyebilirim ki biz kimseye haksızlık yapmıyor, kimsenin hakkını elinden almıyoruz. Şu an Sarıcak Köyü'nün merkezinde petrol çıkıyor. Bundan köylüler ne kadar faydalaniyor? Bölgenin geri kalmışlığını her defasında dile getiriyorlar ve 'Siz bizim en büyük yükümüzünüz' diyorlar. 'İstanbul, Kocaeli, Mersin, İzmir kazanıyor biz size para gönderiyoruz' diyorlar. külliye yalan, iki yüzlülüktür."* ("Hırsızlık Olmadığı Müddetçe Bereket Olur" 2 Mart 2014, Diyarbakır Söz) Anlı vermiş olduğu demeçte hem halkın, hem de bu halkın adı ile ilişkilendirilmiş coğrafyanın kullanılmasının gerekliliğini vurgulamakta, bunun bir onur meselesi olduğuna değinmektedir. Bir başka deyişle halkın adına ve toprağına sahip çıkmanın onur kavramı ilişkilendirilerek ortaya konulması bölgesellekle kurulan insani bağların kavranması açısından da önem taşımakta, adı geçen bölgeden almış olduğu göçlerle önplana

çıkan, Türkiye'nin sanayileşmiş illerini sıralayan Anlı, bu illerle Diyarbakır arasında bir fark olmadığını vurgulamaktadır.

Çalışmamızın inceleme kısmında, teritoryalliğe ilişkin detaylı bir inceleme yapılacağından yazının bu kısmında verilen örnekler kurulan bağın belirginleşebilmesi adına aydınlatıcı bir vasıf taşıması ümidiyle aktarılmıştır. Bu duruma ek olarak PKK ve legal demokratik siyasetin söylemlerinin arka arkaya ve benzer minvallerde verilmesi arada bir bağ kurma ya da "ikisinin bir farkı yok" söylemini meşrulaştırma çabası değildir. Yalnızca Kürt kimliğinin tasarımı içerisinde son 30 yılda karşımıza çıkan ve gerçekten görünür hale gelen söylem birliğini somutlaştırma çabasıdır.

Etnik kimliğin oluşumunda kültürel belleğe temas eden ve bir sınır koyucu olarak işlev gören bölgesellik kavramından sonra "bölgeselleştirilen geleneklere" ya da "politize edilen geleneklere" bakmak yerinde olacaktır. Çünkü gelenekler toplumun daha geniş bir sathına yayılsa dahi teritorya ve halkla yeniden anlamlandırma sürecine girilerek farklı bir nitelik ve politik bir kimlik kazanabilmektedir. Bu nedenle başta Newroz olmak üzere gelenek, bayram, kutlama ve şölen pratiğinin bölgesel politizasyonuna değinilecektir.

2.6. ETNİK KİMLİĞİN TASARIMINDA GELENEK, TÖREN ve KUTLAMA

Etnik kimliğin oluşturulması sürecinde tarihselliğin oluşturulması ya da varolan tarihselliğin güçlendirilerek gündeme getirilmesi çalışmamızın önceki bölümlerinde tartışılan bir husustu. Tarihsellik algısı en temelinde bizim çalışmamız kapsamında iki temel tartışmanın konusu olarak belirginleşmektedir. Bunlardan ilki milliyetçiliğin tarihsel bir sürecin ürünü olup olmadığı (1. bölümde genişçe tartışıldığı üzere), ikincisi ise milliyetçiliğin içerisinde tarihsellik algısının gücü ve hangi argümanlarla oluştuğudur. Bu tartışmalara tekrar dönmeksizin, teoride ve uygulamada karşımıza çıkan gerçeklik üzerinden tartışmamızı biçimlendirecek olursak, tarihsellik algısı, milliyetçilik ya da etnik kimliği oluşturan kolektif kültür ile oydışmayı arttırmaktadır. Bu çerçevede konuya değinecek olursak, gelenekler,

görenekler ve bunlara yönelik pratikler tarihsellik algısı içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Gelenek kavramını ilk olarak ele aldığımızda kaynağı ve başlangıç noktası belirsiz bir tarihselliği dikkate almaya başlarız. Tarihsellik algısı içerisinde geleneğin kendisi, uygulamaları ve kökenleri muğlaklaşmaya başlar. Bu noktada Shils gelenek hakkındaki tartışmalarda neyin gelenek olup neyin olmadığı açısından değil ifade ettiği anlam açısından bakılması gerektiğini savunarak, geleneğin geçmişten bugüne aktarılan herhangi birşey olduğunu, aktarılan kısmının ne kadar olduğu konusunda yazılı veya sözlü bir belge olup olmamasının veya kaynağının neresi olduğunun önem taşımadığını, önemli olanın insan davranışları ile oluşturulmuş olup, bir düşünce ve hayal ürünü olması olduğunu ifade eder (Shils, 1981:13). Bu yolla geleneğin sosyal entegrasyon açısından önemine ve fonksiyonlarına dikkat çeken Shils (1981) işlevselci bir bakıştan ziyade geleneğin görünen işlevlerine ve yaşatılma biçimlerine odaklanmaktadır. Buna ek olarak Max Weber'in modernitenin rasyonalize edilmiş süreçlerinden biri olarak gördüğü gelenekler ve bu çerçevede gelenekselcilik gücün meşrulaştırıcısı olarak da işlev görmek, toplumsal entegrasyonun bir parçası olarak yer almaktadır (Bendix, 1977). Bizim çalışmamız bağlamında entegrasyon kimliğe ve onun pratikleri aracılığı ile yaratılmaya çalışılan bütünselliğe entegrasyon çerçevesinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla geleneğin rolünü de bu kimliğin pekiştirilmesinde ve birleştirilmesinde etkin bir faktör olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

2.6.1. Kürt Kimliğinin Tasarımında Gelenek, Tören, Bayram ve Kutlama Bağlamında Geleneğin Yeniden İcadı

Geleneklerin sayısı ve varlığı her toplum için sayılamayacak oranda fazla olup detaylı bir incelemeyi şiar edinmiş bir antropolog için bile tek tek ele alınması mümkün olmadığından sıklıkla gruplandırma yoluna gidilmektedir. Bizim çalışmamız açısından en belirgin görünen gelenek her sene 21 Mart tarihinde kutlanılan Nevruz (Newroz) bayramıdır. Nevruz'un kutlanması kendisi bir gelenek iken kendi içerisinde kutlanılışına dair alt gelenekler ve pratikler üretmiştir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde, Kürtler arasında birleştirici, diğer kimliklerle

farksallık yaratıcı, ortak bir mit oluşturucu, etrafında çeşitli pratiklerin kümелendiği kurucu bir mit olarak Nevruz Bayramı değerlendirilecektir.

Nevruz neredeyse Ortadoğu'nun, Kafkasların, İran ve kısmen Orta Asya'nın her yerinde kutlanılan (Demirer, 2012:178) bir bayram iken Kürtler ile özdeşleşmiş ve bir Kürt Bayramı olarak kabul edilir hale gelmiştir. Açıkçası 1970'lerin ilk yarısından önce Kürtlere doğrudan atfedilmiş ve Kürtler her yıl Nevruzu (Newrozu) coşkuyla kutlar gibi bir ifade de bulunmak mümkün değildir ancak aynı şekilde Kürtlerin kültürel kökenlerinde yer aldığı gerçeği de kabul edilmelidir. Açıkçası bu noktada Shils'in uyarısını dikkate alarak kime aitti, ne zaman ortaya çıktıdan ziyade bir olgu olarak geleneksel tören, bir olay olarak ise Nevruz kutlamaları olarak konuya eğilmek kanımızca daha zihin açıcı olacaktır. Bu bağlamda çözümlerimize izin vermesi açısından bayramın tarihselliğine, kabul edilen tarihselliğine ve icat edilmesine değinmek yerinde olacaktır.

Tarihsellik içerisinde ritüellerin özüne dair bilgiler ya da "anlamlar yalnızca simgeler içinde depolanabilir" (Geertz, 2010:153) ve Nevruz konusunda en belirgin simge Demirci Kawa'dır. Demirci Kawa Nevruz'la olduğu kadar Kürtlerin Kurtuluşu kavramı, isyan, direniş ve soy miti ile de özdeşleşmiştir. İlk olarak Avesta'da geçen metin daha sonra Firdevsi tarafından Şehname'de (Firdevsi,1956:31-83) yorumlanarak yeni bir biçime kavuşturulmuştur. Nevruz ve Kawa'nın kökenlerine ilişkin çok sayıda veri olmasına karşın üzerinde uzlaşılmış mit kısaca şöyle özetlenebilir.

Şeytan/ifrit, tüm zehrini ve kötülüğünü "Dehak" (Dehak, Asur ve Babil krallarına verilen ortak bir isimdir dolayısı ile bir kişiye işaret etmez) isimli bir krala aktarır. Bu zehir ve kötülük onda bir ura dönüşür ve başının iki yanından birer yılan (bir başka versiyona göre yaralar çıkar) çıkar ve bu yılanların genç ve çocukların beyni ile doyurulması gerekmektedir. Ancak bir süre sonra bu zulümden bıkanlar yılanlara bir gencin beynini yedirip diğerini salıvermekte, ötekisi için ise bir koyun beynini karıştırıp vermektedirler. Dağlara salıverilen gençlerin Kürt halkının kökenleri olduğuna inanılırken, Demirci Kawa 17 çocuğu Dehak'a kurban edilmiş bir babadır. 18. oğluna sıra geldiğinde isyan bayrağını açar ve zalim kralın sarayını

basarak kralı yokeder daha sonra bu hareket, Dehak'ın kontrolünde olan diğer yerlere de sıçrar. Geniş alana yayılan bu isyanda, isyancılar kendi aralarında ateş yoluyla haberleşmektedir. Bu ateşler dağlarda yakılmakta böylece iletişim kurulabilmektedir. Bir başka inanışa göre ise Kawa zaten Nevruz'da yakılmakta olan ateşlerden faydalanarak, isyanını gerçekleştirmiş ve Dehak'ı altetmiştir. Buna ek olarak efsaneye göre Kawa'nın isyan bayrağı "sarı, kırmızı, yeşil" renklindedir ve isyan sonrası saklanarak her Nevruz'da kullanılmak üzere ortaya çıkartılmıştır*, (Bender, 2007:273-294, Amedi, 1991:82-86, Gunter. 2011:230-231).

Nevruz kutlamaları bu nedenle 21 Mart itibariyle baharın gelişinin ve gündönümünün kutlanmasından çok, etnik kimlik ile özdeşleşerek bir tür ulusal bayram havasına bürünmüştür. Bu tip bir dönüşüm toplumların tarihselliği düşünüldüğünde uzun olmayan bir süreç içerisinde gerçekleştirilerek çoğunlukla da semboller üzerinden biçimlendirilmiştir. Bu semboller mitin aslında olanların yeniden yorumlanarak anlam çerçevesinin milliyetçi unsurları kapsayacak şekilde genişletilmesi ile gerçekleştirilmiştir. O nedenle bu durumu inceleyebilmek için simgelerin ve sembolleştirilen değerlerin üzerine eğilerek gözlemlemeye ihtiyaç vardır.

Öncelikli olarak Smith'e göre gelenekler, mitler, semboller ve değerler bir topluluğun bir arada olabilmesi için hayati önem taşır, çünkü daha geniş kapsamlı ve kapsayıcı bir dil oluşturarak üzerinde uzlaşılabilecek bir alan yaratır (Smith, 2002:78-79). Bu noktada mitte üzerinde uzlaşılan nokta en temelde ortak bir kökenden ve dahası bir yokoluştan kaçıp kurtularak varlıklarını devam ettiren ortak ataya sahip bir grup olma vurgusudur. Dolayısı ile mit ilk görevi olan birleştiricilik

---

* Nevruz, Newroz, Nooroz ve daha bir çok isimle anılan mit, bununla ilişkili olan ritüeller, bayram, kutlamalara ve inançlara dair çok sayıda inanç ve anlatı geleneği bulunmaktadır. Üstelik bunların büyük kısmı vakanüvisler ve tarihçiler tarafından aktarıla gelmiştir ancak salt Nevruz'a ilişkin bir çözümleme yapmak kültürel, politik, sosyolojik ve antropolojik yanları birlikte alınırsa külliyatlı bir teze dönüşeceğinden biz çalışmamızda, geleneğin icat edilmesini, yeniden anlamlandırılışını ve kurucu bir mit olarak işlev görüşünü kavramamıza yetecek kadar bir kısaltmasına yer verdik ve tarihsellikte arada bağlam kurmamıza yetecek oranda ilişkilendirmelere değineceğiz. Detaylı bilgi için Demirer (2012) Newroz-Nevruz karşıtlığı üzerinden bir bayramın politize oluşunu ve mite dönüşümünü incelediği çalışmasına bakılabilir. Aydın (2005) aynı şekilde Newroz ile ilgili detaylı bilgilerin alınabileceği önemli bir yüksek lisans çalışması olup, Newroz'un mit, kültür ve politizasyon ilişkisine geniş bir perspektifte değinmektedir.

faktörünü belirginleştirirken, bu birleştiriciliği ayrıca harekete geçirmek suretiyle, bir "önder" aracılığı ile ortak bir düşmana kanalize etmiştir.

“Mit” itibariyle düşman sıklıkla Asurlu'lar olarak değerlendirilmektedir ve işgalci konumunda tasvir edilmektedir. Ancak bu noktada Dehak'ın muğlak bir isim olması ve bir kişiye atıfta bulunmak yerine daha kapsamlı bir biçimde baskıcı otorite ile ilişkilendirilmesi, mitin dönüştürülmesini mümkün kılarak geniş bir perspektiften otoriteyle mücadele noktasına taşınmıştır. İşgalciye karşı direniş fikrinin kendisine yer bulduğu ve işgalcinin metafizik bir öge yardımıyla halkın kaynaklarını sömürdüğü bir ortamda direniş vurgusu önplana çıkartılmıştır.

Kürtler açısından kutsallık/millilik değeri taşıyan bir sembol olarak "sarı,kırmızı, yeşil" ise Kawa'nın bayrağı olarak anlam bularak, kökeni açıkçası çok da belirgin olmayan bu renklerin kullanımına bir tarihsellik atfedilmiştir.

Yukarıda ele almış olduğumuz Nevruz miti 1970'li yılların ilk yarısında başlamak üzere gittikçe artan bir potansiyelle simgeleştirilmiş, içerisinde kendisiyle ilişkili alt simgelerin de bulunduğu ve gittikçe Kürt politik hareketi ile paralellik taşıyan bir yapıya bürünmüştür. Mitin zaten kullanılmakta olan ve devam eden pratikleri gittikçe daha da güçlenerek yukarıda saymış olduğumuz kültürel özelliklerle önce birlikteliği akabinde ise farkıllığı ortaya koymuştur. Ancak bu sürecin kendiliğinden oluştuğunu söylemek oldukça güçtür. Milliyetçiliğin seçkinler eliyle ve seçkinlerin tercihlerine uygun olarak şekillendiği, bir önkabul olarak milliyetçilik çalışmaları içerisinde kendisine güçlü bir yer edindiği (Whitmeyer, 2002, Brass, 1991) düşünülecek olursa, gelenekteki dönüşümü anlamlandırmak daha kolay olacaktır. Ancak bu demek değildir ki, salt seçkinlerin arzuları ile gelenekte bir dönüşüm yaşansın, pratikleri değişsin ve yeni anlamsal boyutlar kazansın. Bu noktada belirleyici faktör, seçkinlerin doğru kaynakları harekete geçirebilmesi, kültürel ve ekonomik koşulları dönüşüm çerçevesinde toplumsal harekete dinamizm kazandıracak şekilde biçimlendirmesidir.

Ritüellerin ve mitlerle bezenmiş kutlama pratiklerinin, hem gücü meşrulaştırdıkları ve böylece ideoloji açısından önemli araçlar olduklarını hem de

katılımcılarına güçlü duygusal tecrübeler yaşattıkları (Eriksen, 2012:337) gözönünde bulundurulduğunda hareketin seçkinlerinin dönemselsel olarak farklılıklar göstermekle birlikte Nevruz'dan Newroz'a bir dönüşümü gerçekleştirmeye çabalamış olmaları şartıdır değildir. Kürt seçkinlerinin bu noktadaki avantajı Zerdüştiliğin başlangıç dönemlerinden günümüze kadar varlığını devam ettirmiş olan geniş kapsamlı bir pratiği dönüştürmüş olmaları sıfırdan bir gelenek yaratmamış olmalarıdır.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere bir "Bahar Bayramı"ndan, milli kurtuluş gününe evriltelen Nevruz'da karşımıza çıkan eski malzemelerin, yeni amaçlara yönelik olarak yeni türde icat edilmiş geleneklerin inşasında kullanılmasıdır, her toplum böyle bir stoğu bünyesinde bulundurur ve bu stok aynı zamanda ayrıntılı bir sembolik pratikler ve iletişim dilini de barındırır (Hobsbawm&Ranger, 2005:7)*. Seçkinlerin yapmakta olduğu bu stoktan öğeleri ele alarak onları devşirmek ve yeni anlamlar yüklemektir. Mitlerin aktardıkları tarihsellik itibariyle değişmezmiş gibi görünen öğeler seçkinler eliyle yeni anlamlarla buluşturulabilmektedir. Bu yeni anlamlarla buluşturabilme çabalarında semboller merkezde yer alır ve bu merkez konumu çözümleyebilmek için yalnızca hangi sembollerin kullanıldığını serimlemekle kalmayıp karşılıklı ilişkiye ve içselleştirmeye çalıştıkları anlama da değinilmelidir (Eriksen, 2012:343-344). Böyle bir bakış açısının netleştirebilmek için ise kullanılan sembollere karşıtlıkları ile değinmek gerekmektedir (Turner, 1991:106) özellikle Levi-Strauss zıtlıkların ortaya konulmasının, tarihselliği zıtlıkların konulduğu noktada durdurarak çözümlemeye izin vereceğini ifade eder (Burke, 1978:108). Bu bağlamda Nevruza ve dönüşümüne değinecek olursak, seçkinlerin eliyle farklılaşan ve gittikçe Kürtleşen bir bayram, gelenek ve ritüeller toplamından bahsetmiş oluruz.

Öncelikle, Nevruz'da anlamsal ve bağlamsal bir dönüşüm vardır kökenleri itibariyle bahar bayramı olan Nevruz, süreç içerisinde Kürt Bayramı'na evrilmiştir. Selahattin Gezer'in aktarmış olduğu anı bu düzlemde oldukça anlamlıdır: "1978 yılında tepelerde ilk ateş yandığında kadınlar kendi aralarında "komünistler ateş yaktı

---

* Hobsbawm ve Ranger (2006) bu dönüştürme işleminin genellikle ulus-devletler tarafından bir program çerçevesinde gerçekleştirildiklerini ifade eder ancak bu durumun devlet altı (sub-state) milliyetçiliklerde de uygulandığı görülmektedir ve Nevruz (Newroz) bu açıdan önemli bir örnek teşkil etmektedir.

yine" derken bundan bir süre sonra kan akacağını bile bile Newroz alanlarına aktılar"(Selahattin Gezer ile yapılan görüşme). Dolayısıyla 1978 yılında Nevruz ateşi bir farkındalığı bile tetiklemezken bundan 15 sene sonra beklenen bir gün ve muhakkak katılımılması gereken bir etkinliğe dönüşmüştür. Bu süreç içerisinde Nevruz'un kutlanılışı da değişmiş gittikçe Kürt Politikası ile paralellik taşıyan bir yapıya bürünmüştür. Örnek vermek gerekirse alanda taşınan pankartlar; "Abdullah Öcalan'a özgürlük", "Ya Müzakere Ya Savaş", "Savaşırken Korkmadık Barışırken de Korkmayacağız" temalarını içermekte Kürt Hareketi'nde gündem niteliği taşıyan "demokratik açılım süreci ve müzakereler" ile "Abdullah Öcalan'a özgürlük" taleplerini cisimleştirmektedir. Farklı yıllarda Nevruz'larda yer alan ve kullanılan pankartların mesajları dikkate alındığında ise yine o yıllardaki politikalara yönelik bir paralellik göze çarpmaktadır. Sürekli bir devinim halinde olan pankartları bir yana bırakacak olursak ritüelin özünde de belli dönüşümler gerçekleşmiştir.

Demirci Kawa hala bir simge olarak kullanılmaya devam edilmekte iken savaşçı kimliğinin yanına demirci olmasından mütevellit "proleter" kimliği de eklenmiş, Marksist Leninist düşünce ile yükselen Kürt Hareketi'ne kültürel malzeme niteliği kazanmıştır. 70'li yıllarda 1 Mayıs açıklaması yapılacağı zaman Kürtler içerisinde bir işçi hareketinin tarihsel süreç içerisinde aranması ancak çok da uygun bir örnek bulunamaması sonucunda, Kawa miti ön plana çıkartılmış elinde kaldırdığı örsü ile sömürgeci kral Dehak'a karşı yeniden anlamlandırılmış (Aydın, 2005:70) bir işçi, proleter olarak yeniden mitleştirilmiştir.

Mit'te, Kawa'nın bayrağı olduğu ifade edilen sarı, kırmızı, yeşil renkler zaten Kürt halkı ile özdeşleşmiş olmasının da getirdiği bir yaygınlıkla modern zamanda yapılan kutlamalar içerisinde neredeyse tüm alana yansımıştır. Başta pankartların tasarımına taşınmış ve bandanalar, bileklikler, Nevruz ile ilişkili olabilecek her türlü materyalde kullanılmıştır. PKK bayrağı ile birlikte, sarı-kırmızı-yeşil afişler denilebilir ki alana en hakim unsurlardan olmuşlardır. Buna ek olarak ise Öcalan posterleri en çok kullanılan figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun tespiti şu açıdan önem taşımaktadır, Kürtlere ait tarihsel argümanlar ile modern figür ve argümanlar birleştirilerek bir arada sunulmakta kültürel bir çatı oluşturulmaktadır.

Nevruz törenlerinin göze çarpan bir başka noktası ise, hareket tarafından "şehit" olarak nitelendirilen isimlere ait afişlerin ve portrelerin alanları süslemesi ve onların da bir mitleştirme süreci içine sokulması, ya da miti yeniden yorumlarken kullanılmasıdır. Son dönemlerde bu konudaki en önemli karakterler Paris'te işlenen bir cinayet ile hayatını kaybeden; Sakine Cansız, Leyla Şaylemez, Fidan Doğan önemli bir yoğunlukla Nevruz'da hem isim hem de simge olarak kendine yer bulmaktadır (Yeni Özgür Politika, 22 Mart 2013 Cuma).

Nevruz'un simgesel gücü yalnızca Kawa veya tarihsellikle sınırlı değildir, Nevruz (Newroz)'un yeniden yorumlanmaya başlaması ile birlikte hareketin içerisinde yaşanan olaylar ve bilinçli tercihler ile gerçekleştirilen eylemler Nevruz (Newroz) mitini daha da güçlendirmiş, simgesel gücüne önemli katkıda bulunmuşlardır. Bunların başında PKK liderlerinden Mazlum Doğan'ın Diyarbakır Cezaevi koşullarını protesto etmek amacıyla, 1982 yılının Nevruz gününü seçmesi belki de en önemli hamledir. Sonrasında 1990 yılında, Diyarbakır'da tıp eğitimi gören Zekiye Alkan'ın "bundan sonra Nevruz (Newroz) ateşini dallarla değil, insan etiyle besleyeceğiz" diyerek bedenini ateşe vermesi (Demirer, Evrensel, 16 Mart 2013, Demirer, 2012:76), simgesel gücü perçinleyen hareketlerdendir. Buna ek olarak PKK, uzun bir süreye yayılan ve genel olarak bahar ve yaz aylarında yoğunlaşan eylemlerinin başlangıç tarihini Nevruz (Newroz) ile aynı güne denk getirmekte (Gunter, 2011:230) bir nevi Kawa'ya öykünürcesine isyanı her sene yeniden başlatmaktadır. Bu denli yoğun bir simge, sembol birleşimi taşıyan Nevruz doğal olarak bu simgelere gittikçe kurumsallaşan bir güç vermekte aynı zamanda da gelenek haline getirmektedir. Özellikle son yıllarda genellikle bir devlet törenini andırırçasına, Kürt marşı olarak kabul edilen "ey reqip" in okunması ile başlayan sonrasında siyaseten ve ideolojik olarak önemli kişilerin (parti il başkanı, Kürtler tarafından saygı duyulan bir lider) konuşmaları ile devam edip yerini eğlenceye, oyunlara bırakan kutlama pratiği, modern milliyetçi bayramlarla yakın paralelde tasarlanmaktadır. Özellikle modern, tarihsel ve mitolojik simgelerin bu denli bir arada kullanılışı, Nevruz'u hayatın geniş bir alanına taşınan kültürel-politik etkinlik olarak yeniden kodlamakta bu sayede birbirinden farklı düşünen, farklı çıkarlara sahip insanlar arasında "topluluk duygusu oluşturmaya yetecek kadar muğlaklık"

(Eriksen, 2012:351) oluşturmakta, muhakkak ki bireyin özdeşleşebileceği simgelerden birini veya birkaçını kullanarak aralarında uyum yaratmaktadır.

Nevruz kutlamalarının ve simgeselliğinin bu derece etkin oluşunda kanımızca en önemli faktörlerden birisi tarihsellik içerisinde güçlü bir kültürel birikimi taşımasıyla beraber, hem PKK, hem de legal demokratik siyaset tarafından sahiplenilip kurumsallaştırılarak her sene benzer ritüeller ile tekrarlanması durumudur. Özellikle geleneksel toplum yapısının etkin olarak görüldüğu bir coğrafyada böylesine kurumsallaşarak, organize kutlanan bir geleneğin hele ki alternatifi olmadığı düşünülünce pratik öneminin artmasına şaşılmamalıdır. Bu durum Nevruz (Newroz)'un politik önemi ile beraber bir kültürel etkinlik olarak önemini de öne çıkartmaktadır, zira kolektivitenin ortak eğlence ve bütünleşme platformlarında nadiren gerçekleştirildiği koşullarda, "bir önceki yılın kutlamalarının anıları ile yaşayıp, bir sonraki yılın beklentisi içinde" (Burke, 1978:179) olunmaktadır. Bu beklentiler ve nadiren gerçekleştirilen kolektif birliktelikler doğal olarak etkinliğin duygusal gücünü arttırmaktadır.

Legal demokratik siyaset bu etkinliklerde daha önceden taşıyan rolleri aktarmakla ve bunun duyurusunu yapmakla beraber aslında daha da önemli bir görevi icra etmektedir. Öncelikli olarak, Burke'un modern öncesi toplumlarda halkın etkinliğe katılımı ve benimsemesi için önemli bir koşul olarak gördüğu üretim sürecine ve hazırlıklara iştirak durumu (Burke, 1978*), Nevruz olgusunda legal demokratik siyaset aracılığı ile sağlanmaktadır.

Legal demokratik siyasetin temel taleplerinden olan daha fazla yerelleşmiş ve katılımın üst düzeye çıktığı bir demokrasi algısı Nevruzlarda vücut bulmaktadır. Mahalle örgütlenmeleri, mahalle ve köy temsilcileri, mahalle kadın temsilcileri, sendika temsilcileri, meslek örgütleri temsilcileri, parti organları aracılığı ile geniş

---

* Burada bu referansı vermekteki amacımız Kürtler'in modern öncesi bir topluluk olduğu ya da modernitenin koşullarının işlemediği bir topluluk olduğu vurgusu değildir. Aksine devletle ilişkisi bulunmamasına, egemen ideoloji ile arasında destek ve kurumsallaştırma açısından bir bağ barındırmamasına karşın bu denli modern bir ritüel oluşumu için gerekli olan koşulların sağlanması hususundaki şaşırtıcılıktır. Bu durum kanımızca ancak Durkheim'ın ifade ettiği mekanik dayanışma koşullarında bağlılık ve inançla pekişmiş kolektivite ile organik dayanışma çerçevesinde legal demokratik partiler aracılığı ile kurumsallaştırılmış bir ortamda gerçekleşebilir.

çaplı bir kutlama hazırlığının yapılması, artalandaki ideoloji ile bütüleşmeyi sağlarken, katılım açısından bir kolektiviteyi de beraberinde getirmektedir. Tören alanında kullanılan pankart, afiş, flama gibi materyallerin, sahne düzenlemesinin, Nevruz programının parti uhdesinde yukarıda saydığımız örgütlerle gerçekleştiriliyor olması kutlamaların kurumsallaşmasını sağlamakla beraber legal demokratik siyaset için de görünür olmanın yolunu açmaktadır. Bu nedenledir ki bedeli legal demokratik siyasetin parti düzeyindeki organlarınca ödenmiş flama, afiş ve pankartların alanda bulunması bir mesaj bütünlüğü yaratmakta, kurumsallık katmaktadır.

Nevruz, tüm bu simgesel ve sembolik gücü ile neredeyse her sene artan bir kitle ile kutlanılmakta, farksaılığın en önemli argümanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun tespiti nedeniyle Newroz'a karşılık, Nevruz'un devlet eliyle, Kültür Bakanlığı tarafından Türkler arasında kutlanılmasına ve esasında bir Türk bayramı olduğunun vurgulanmasına yönelik çabalar gerçekleştirilmiştir. Ancak aynı oranda güçlü simge ve sembol ile etnik sınır çizme işlevi gerçekleştirilememiş, nitelik kazanamamıştır (Demirer, 2012: 167-175). Newroz, Nevruz arasındaki karşıtlık devlet tarafında belirsiz bir zemin üzerinde kalırken, Kürt milliyetçiliği ve hareketi tarafında sınırları, sembolleri, anlamsal bütünlüğü oldukça belirgin farksaılaştırıcı bir unsur olarak yer almıştır. Etnik, politik, ideolojik ve kültürel bir sınır mekanizması olarak işlev görmüştür.

Nevruz'un yarattığı farksaılıklar ve sınır mekanizması görevi görmesi itibariyle kazandığı işlev, sembolik yanı sıra gündelik hayatta görünürlüğe dair önemli bir varlık olarak konumlanmıştır. Gündelik hayatta bir pratik olarak görünmesinin yanısıra cinsiyet ve yaş farklılığı da gözetmeksizin bir temsil alanı açmış hareketin dönemsel olarak ya da yaş gruplarına indirgenerek algılanmasının önüne geçen bir etmen olmuştur. Çocukların, neredeyse her yaşta kadın ve erkeğin katıldığı etkinliklerde özellikle kadınların simgesel renkleri ve yöresel kıyafetleri kullanması bir tarafıyla tarihsel, bir başka tarafı ile ise hareketi kültürel temsil açısından zenginleştirme açısından kullanılmıştır. Nevruz dışında da, kadınların Kürt politik hareketi içerisinde etkin bir konumu bulunmakta dolayısıyla hareketin kitleliliği açısından önem taşımaktadır.

Etnik kimliğin kültürel bileşenleri, tek başına antropolojik bir açıdan önem taşıırken milliyetçilik araştırmaları içerisinde ne şekilde politize edildiği ve harekete geçirildiği önem kazanmaktadır. Zira daha önce de ifade ettiğimiz üzere milliyetçiliğin varlığından bahsedebilmek için kimliğin bileşenlerinin durağan bir şekilde varlığı değil bu bileşenlerin harekete geçirilmiş olması önem taşımaktadır. Bu doğrultuda çalışmamızın üçüncü bölümünde; bu bölüm çerçevesinde ele almış olduğumuz kimliğin kültürel bileşenlerinin tarihsel süreç içinde, ne şekilde, kimler tarafından ve hangi saiklerle politize edilerek harekete geçirildiği ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇTE KÜRT KİMLİĞİNİN POLİTİZASYONU VE ETNİK KİMLİĞİN BİLEŞENLERİNİN HAREKETE GEÇİRİLMESİ

Milliyetçilik ve onu oluşturan kimliğe yönelik yapılan çalışmaların ve kuramsal perspektiflerin önemli bir kısmı milliyetçiliği modern bir olgu olarak tanımlayarak, modernleşmenin, sanayi devriminin, Fransız İhtilali'nin, teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak ifade etmiştir. Bu yaklaşıma büyük ölçüde katılmakla beraber, milliyetçiliğin temelde bir oydaşım alanı olduğu ve bu oydaşım alanının büyük ölçüde seküler bir alan olduğu da kabul edilmelidir, dolayısıyla bu oydaşım alanının temelinde insanları harekete geçirecek ve bu alan katılmasını sağlayacak öğeler vardır. Bu öğeler çoğunlukla kültürel öğelerdir ve Smith'in de ifade ettiği üzere ulusları oluşturan etnik kökenler (Smith, 2002) ve onların tarihsel süreç içerisindeki hafıza tortularında saklıdır.

Hafıza tortusunda, kültürel altyapıda bulunan her kültürel öğenin ise milliyetçiliğin içerisine aynı oranda kalmadığını görmek çeşitli örnekleri incelediğimizde gayet mümkündür. Bu kültürel öğeler Brass'ın ifade ettiği gibi bir havuzdur (Brass:1991) ve çoğunlukla seçkinler tarafından, adı geçen havuzdan duruma-koşullara uygun biçimde bir derleme yapılarak sunulurlar. Bu seçkinler değişiklik gösterebilir; bir örnekte toplumun entelektüelleri iken, bir başka örnekte feodal güçler, din adamları sınıfı olabilirler ancak bu durum milliyetçiliğin çoğunlukla bir grup tarafından mobilize edilerek sonrasında bir kitle hareketi ve inancına dönüştüğü gerçeğini değiştirmez.

Bizim çalışmamız kapsamında ele aldığımız Kürt Kimliği'nin mobilizasyonu tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde, farklı beklenti ve nedenlerle mobilize olmuş, kesintisiz olmayan ama devamlılık arz eden bir mahiyette gelişmiştir. Dolayısıyla, hareketin kendi içerisinde şekillenmesi ve günümüzde almış olduğu konum tarihsel süreç ile yakından ilişkilidir çünkü tarihsel süreç içerisinde başarılı olan nosyonlar devam ettirilebildiği gibi tamamen terkedilenler hatta yeniden oluşan hareketin geçmiştekine karşıt olduğu durumlar dahi olmuştur. Dolayısıyla çoğunlukla seçkinler aracılığı ile şekillenen milliyetçilik, hem kendi seçkinleri arasında hem de

karşıt milliyetçi oluşumlar ile çatışmalı olduğu kadar birikimsel bir süreçte ilerlemektedir.

Bu nedenle Türkiye’de Kürt kimliğinin mobilizasyonuna bugünkü şeklini veren PKK ile legal demokratik siyaset alanında görünür kılan ve bir başka şekillendirici olarak görev yapan HEP geleneğinden gelen Kürdi partilerin konumunu anlayabilmek için hareketin tarihsel sürecine ve politize oluş koşullarına bakmak gerekmektedir. Bu bakış açısı bize bir serencam içerisinde ilerlemenin yanısıra hareketin hangi kaynakları mobilize ettiğini ve neden ettiğini anlama konusunda da yardımcı olacaktır. Çalışmamızın bir önceki bölümünde milliyetçilik kuramsalı bağlamında oluşturduğumuz, etnik kimliği oluşturan temel kriterleri sıralamıştık. Bu kriterlerin politize edilmiş biçimlerine verdiğimiz örnekler ise kriterlerin anlaşılabilmesi adına yardımcı unsurlar olarak kullanılmıştı. Bu bölümde politizasyon süreci ve Kürt kültürel kimliğini oluşturan unsurların bir hareket olarak nasıl vücut bulduğu ele alınacak, günümüze kadar gelen süreç bir serencam içerisinde ele alınacaktır.

Bu noktada öncelikle ifade edilmesi gereken Kürtlerde milliyetçi bir hareketin ya da kimlik oluşumunun dünyadaki örneklere nazaran daha geç oluştuğudur. Bu durum yalnızca Kürtlere özgü değildir. Avrupa’nın merkezinde başlayan hareket dalga dalga çevreye doğru yayılmış ve dolayısıyla modernleşmenin çevre ülkelerinden olan Osmanlı İmparatorluğu’nun kendisi ile hüküm sürdüğü coğrafyaya oldukça geç ulaşmıştır. Bunda matbaanın oldukça geç bir tarihte topraklara ulaşmasından, neredeyse hiç kapitalist bir mahiyete bürünmemesine, sanayileşmenin gecikmesinden, toprağa dayalı üretim anlayışının yaygınlığına birçok neden etkilidir. Bu koşullar yalnızca Kürtler için değil yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Osmanlı İmparatorluğu’nun geneli için geçerlidir.

Bu bağlamda büyük bölümü uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında yaşayan Kürtlerin hareketlerini karşıt ve paralel olarak geliştirdikleri devlet de Osmanlılardır. Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde Osmanlı Kürt ilişkilerine bakmak bizim açımızdan hem hareketin tarihselliğini kavramamızı sağlayacak, hem

de harekete bugünkü şeklini veren toplumsal, ekonomik koşulları anlamamıza yardımcı olacaktır.

3.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU - KÜRT İLİŞKİLERİ ve KÜRT KİMLİĞİNİN MOBİLİZASYONU

Türkiye Cumhuriyetinin öncülü olan Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde bulundurduğu çok sayıda etnik unsurdan birisi de Kürtlerdir. Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu himayesinde yaşayan Kürtler ile İmparatorluğun ilişkileri diğer birçok unsurla olduğu gibi vergi, askerlik ve politik iktidarın kabulü üzerinden bir ilişki kurulmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu-Kürt ilişkileri uzunca bir dönem sükûnet içerisinde ilerlemiştir. Ancak 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu topraklarına milliyetçilik akımının girişi ile birlikte, hem İmparatorluk yapısındaki dönüşümler hem de milliyetçiliğin ideolojik anlamdaki dönüştürücü etkisi bu ilişkilerde değişime neden olmuştur. Bu sebeple Osmanlı-Kürt ilişkilerini 19. Yüzyıl öncesi ve sonrası olarak iki ayrı safhada incelemek yerinde olacaktır

3.1.1. 19. Yüzyıl Öncesi Osmanlı - Kürt İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu-Kürt ilişkilerinin başlangıcı 16.yüzyıl başlarında, Yavuz Sultan Selim dönemine rastlamaktadır. Doğuda Safaviler, batıda ise Osmanlı İmparatorluğu arasında kalan Kürtler dönem itibariyle beylikler halinde yaşamaktadır ve herhangi bir siyasi birliğe sahip değillerdir (Tan, 2010:73-81). Bu durum yalnızca tarihin andığımız dönemi için değil Kürtler açısından uzun dönemlerden bu yana devam eden bir durumdur. Bu beylikler büyük oranda kendilerini peygamberin soyuna bağlamakta ve idare etmekte oldukları bölgede, feodal benzeri bir hüküm sürmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Kürtler'in büyük kısmı Sünni olup Şafi mezhebine mensuptur ve bu beyliklerin büyük çoğunluğunda da aynı durum görülmektedir. Ancak doğuda Safavi Devleti'nin yapmış olduğu akınlar ve politik hamlelerin temelinde Anadolu'da Şiileştirme faaliyetleri bulunmaktadır (Tan, 2010:73). Milliyetçiliğin olmadığı ve ulus bilincinin varlığından bahsedilemeyecek bir dönemde dinsel faktörler en etkin unsurlardan biridir ve temelde Şiileştirme politikası tıpkı günümüzde milliyetçiliğin benimsediği

gibi bir oydaşım alanı yaratama ve bölgede hâkimiyet kurma çabasıdır. Aynı koşullar Osmanlılar için de geçerlidir ve Sünni İslam temelli egemenlik onlar için itici güç konumundadır. Bu koşullar altında bölgedeki Safavi baskısına karşı Osmanlı ile Kürtler arasında bir uzlaşma sağlanmasına yardımcı olmuştur. Tabii bu koşullar altında bu uzlaşmayı sağlayan yalnızca mezhepsel yakınlıklar değildir. Safaviler'in ele geçirdikleri ya da hâkimiyet uyguladıkları bölgelerde Kürtlerin yerine yeni beyler atamaları ve Kürt beylerinin hakimiyetlerine son verme çabalarının (Mînorsky&Bois, 2008:48) da önemli bir etkisi mevcuttur.

Yukarıda ifade ettiğimiz koşullar altında Osmanlı İmparatorluğu ile Kürtler arasında bir anlaşma yapılmış ve bu anlaşma Osmanlı-Kürt ilişkilerini olduğu kadar, Kürtler arasında kendi sosyal yapılarını biçimlendirme konusunda da etkili olmuştur. Bu anlaşmanın mimarı İdris-i Bitlisi'dir ve Bitlisi, Kürt Beyleri arasında bir birliktelik sağlayarak Osmanlı yanında Safavilere karşı uzlaşmalarını sağlamıştır. Bu uzlaşma sonucunda Osmanlılar doğudaki hakimiyetlerine perçinlerken Kürtler ile yapılan anlaşma ikili ilişkiler açısından bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.

Bitlisi ile Yavuz arasında yapılan anlaşma günümüzde dahi bir çok tartışmaya neden olmakta, modern milliyetçi görüşü benimseyenlerce bir tür teslimiyet olarak kabul edilmekte, kimileri tarafından ise Bitlisi Kürt tarihinin en büyük kahramanlarından biri olarak görülmektedir (Kutlay, 2011:39-40, Kutlay, 2012:64-65, Tan,2010:81-84). Kanımızca her iki bakış açısı da tarihsel duruma aşırı reaksiyon niteliği taşımaktadır zira Bitlisi ne bir Kürt birliğini yok ederek Osmanlı hakimiyetine göz yummuştur ne de kaçınılmaz bir yokoluştan kurtaran bir kurtarıcıdır. Bitlisiyi daha çok dönemin koşullarını doğru yorumlayan ve seçkinler arası mücadelenin neredeyse her biçiminde hakim olan araçsalacılığı doğru olarak uygulayan biri olarak görmek daha doğru olacaktır. Bunun birinci nedeni Yavuz Sultan Selim, Kürtlere kendilerini yönetmeleri için aralarından birini seçmelerini istediğinde, Kürtle bu konuda bir uzlaşma varamamış beyler birbirinin hakimiyetini kabul etmeyerek bir Osmanlı Paşa'sını üst yönetici tercih etmişlerdir (Kutlay, 2012:64) yokoluştan kurtarmış olma iddialarına karşılık olarak ise; üzerinde hakimiyet kurması zaten oldukça güç olan Kürt coğrafyası üzerinde ne Safaviler'in ne de Osmanlıların kesin bir hakimiyeti ve gücü yoktur olaylar henüz olgunluk aşamasına gelmemiştir. Konu

kısaca bu şekilde özetlenebilecekken, anlaşmanın maddelerine değinmek yerinde olacaktır. Oldukça uzun bir metni kapsayan anlaşmanın, çalışmamız içerisinde Altan Tan tarafından Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden alınarak özetlenen maddelerine yer verilecektir. Anlaşma uyarınca (Tan, 2010:79):

- 1- Kürt emirleri atalarından kendilerine intikal eden topraklarda, bağımsız olarak, geleneksel düzenlerini koruyacaklardır. Bu emirlikler eskiden olduğu gibi, babadan oğula intikal edecektir.
- 2- Osmanlılar bir yabancı devletle savaştığında Kürt beyleri kuşanmış silahlı süvarileriyle Osmanlı ordusuna katılarak savaşacaklar ve dışarıdan bir saldırı olursa ortak düşmana karşı koyacaklar, aynı şekilde Osmanlılar da Kürtleri düşmanlarına karşı koruyacaklardır.
- 3- Kürt emirler Osmanlı devletine her yıl tespit edilecek bir vergi vereceklerdir.

Anlaşmanın kısa bir özeti olan ve kritik önem taşıyan bu maddeler Kürt kimliğinin gelişimi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikli olarak bu uzlaşımın Şii'lere karşı bir Sünni uzlaşısı görünümü içermesi önem taşımaktadır zira bu tarihten itibaren Osmanlılar ile ilişkileri görece iyi olan Sünni Kürtler ve bizatihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Şiiler, Aleviler üzerindeki baskısı artmış (Tan, 2010:83-84), olası bir uzlaşım ortamı çizilen dinsel etnik sınırlar çerçevesinde neredeyse mümkünsüz hale gelmiştir*. Müslümanlar arasında İslam'ın ilk dönemlerinden beri yaşanan mezhep farklılığına bağlı çatışma ortamı bölgede etkin hale gelmiştir.

Bu anlaşmanın belki de en önemli etkisi ise babadan oğula geçecek şekilde beylerin bölgedeki varlığının kabul edilmesidir. Osmanlı İmparatorluğu açısından fethedilmiş ya da kendilerine katılmış bir bölgeye, halkın çoğunluğunun içinden gelen bir kral veya liderin atanması şaşılacak bir unsur değildir, ancak hükmettikleri bölgede iktidarlarının babadan oğula geçmesi, üstelik bunun yazılı olarak güvence altına alınmış olması önem taşımaktadır. Anlaşmanın bu kısmı Kürt milliyetçiliğini

---

* Bu noktada ifade etmeye çalıştığımız gündelik hayata yansımış olan bir mezhep kavgası veya Kürtler arasında farklı mezheplerden olanlara karşı uygulanan net bir ötekileştirme politikası değildir ancak politik anlamda iki farklı mezhebe mensup seçkinler arasındaki ilişkilerin kötüye gittiği görülebilecektir.

ve şekillendirilme süreci içerisinde Kürt kimliğini belki de en çok etkileyen unsurdur. Öncelikli olarak bu madde çerçevesinde Kürt beyleri feodal benzeri bir hâkimiyet alanı kurarak (Barth, 2001b), sonraki yıllarda gerçekleşebilecek hareketlerin neredeyse tümünde etkili olmuşlardır.

Bölgenin seçkinleri konumuna gelen Kürt beyleri iktidarlarını uzun yıllar devam ettirmeleri sonucunda önemli kaynak ve zenginliklere erişmiş olduklarından, büyük ölçekte maddi ve insan kaynağı gerektiren milliyetçi hareketlerin oluşumunda önemli rol oynamışlardır. Kaynakların mobilizasyonunu doğrudan ve dolaylı olarak kontrol edebilmeleri kendileri dışında bir gücün ortaya çıkmasına engel olan bir niteliğe bürünmüştür.

Batılı örneklerinde genel olarak sivil veya askeri bir örgütlenme bünyesinde şekillenen (bkz. I. Bölüm) ya da bir entelektüel çevrenin fikirleri etrafında örgütlenen (Brass, 1991) halk grubunun hareketi olan milliyetçi talepler Kürtlerde feodal benzeri yapılanmalarda Kürt beylerinin hegemonyasında başlamış sonraki yıllarda da benzer özellikler devam etmiştir.

Bu durumun dolaylı sonuçlarından birisini ise şöyle yorumlamak mümkündür; Kürt beylerinin feodal benzeri yapılanmaları ve onların daha alt örgütlenmeleri olarak kurulan yine daha dar kapsamlı feodal benzeri örgütlenmelerin üretim anlayışı büyük ölçüde hayvancılıktır (Barth, 2001b:21). Bu durum Kürtlerde aşirete bağlılık, aşirete bağımlı bir yaşam ya da bu aşiretlerin bir konfederasyonu olarak kurulmuş örgütlenmeyi neredeyse zorunlu kılmış, aşireti olmayan Kürtlerin zor durumda kalması sonucunu yaratmıştır. Bu sosyal yapının en temel sonuçlarından birisi şehirli olma konusunda yaşanan sıkıntıları doğurmasıdır, şehirli Kürt nüfus oldukça azdır ve bu nedenle Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki şehirlerde egemen unsur genel olarak Arap ve Türklerdir. Dolayısıyla, bölgedeki Pazar dili de Arapça ve Türkçe olarak şekillenmiştir. Bu durum dilin kullanımının önüne geçen bir unsur olmanın yanısıra bir burjuva ideolojisi olan milliyetçilik fikrini benimseyecek Kürt burjuvazisinin bir başka deyişle “eşrafın” oluşmasına engel olmuştur. Kırsal nüfus yoğunluğunun devamını perçinleyen ve bu bağlamda da insan kaynaklarının kullanımı feodal benzerlerinin elinde kalmıştır.

Yukarıda ifade ettiğimiz sosyal koşulların etkisi yinelemek gerekir ki farklı biçimlerde tezahür etmekle beraber yalnızca Kürtlere özgü değildir ve Osmanlı toprakları üzerinde genel olarak yaşanan bir hadisedir. Ancak, uzun yıllar yıkıcı bir baskıya maruz kalmadan hüküm süren bir ailenin egemenliği Kürt kimliğini biçimlendirme açısından önem taşıyan Kürt kültürel kimliğinin taşınmasında önemli bir paya sahiptir. Uzun yıllar devam eden egemenlik biçimi, batılı anlamda aristokrasiye tam olarak karşılık gelmese de, aristokrasi benzeri bir yapı oluşturmuştur. Bir başka deyişle Kürtler üzerinde hüküm sahibi olan beyler uzun yıllara dayanan egemenliklerini bir soy olarak devam ettirdiklerinden “kürt soylusu” konumuna gelmişler, üstelik soylarını peygambere ya da Selahaddin Eyyubi gibi tarihi liderlere dayandırarak “prestij mefhumunu”(Smith, 2002; Weber, 2006:277) canlı tutmaya çalışmışlardır. Bu durumun şöyle bir etkisi vardır, Smith’in ifade ettiği üzere aristokrasi etnik kimliğin zarar görmeden, kaybolmadan ya da yokolmasına neden olacak kaynaşmaların içerisine girmeden canlı tutularak (Smith, 2002:113-117) yaşatılmasına yardımcı olmaktadır. Bu durum Kürtlerde de benzer şekilde gelişmiş kültürel kimliğin ya da ileriki aşamalarda şekillenecek olan milliyetçiliği oluşturan kültürel öğelerin korunmasına katkı sunmuştur. Nitekim, Ehmede Xani gibi ünlü Kürt şairlerinin, Kürt beyleri tarafından itibar görüp desteklendikleri ve yanlarında ikamet ettikleri bilinmektedir.

Kürt beylerinin uzun yıllar süren egemenlikleri ile edinmiş oldukları ekonomik güç ile 19. Yüzyılda Kürt beylerinin çocukları Avrupa’da okuyarak eğitim görme imkanı bulmuş, bu imkanları doğrultusunda Avrupa’yı sarmış olan milliyetçilik akımlarından etkilemişlerdir(Kutlay, 2013:76). Bu doğrultuda ilk Kürt derneklerini kuran veya Kürtçe gazete basarak, “Kürt özgürlüğü”, “Kürdistan” gibi cümleleri sarfedenlerin (Van Bruinessen, 2011:403-405), Kürt beylerinin Avrupa’da eğitim almış çocukları olması rastlantısal olamayacak kadar yaygındır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgeye yarı otonom imtiyazlar tanınması, beraberinde götürdüğü hizmet oranında bir azalmaya neden olmuştur (en azından iddialar bu yöndedir, ancak Osmanlı İmparatorluğu’nun herhangi bir bölgeye özel kalkınma politikası uygulaması da çokça karşılaşılan bir durum değildir). Bölgeye,

hizmet götürülmemesine karşın özellikle duraklama ve çöküş döneminde, asker devşirilmesi modern Kürt milliyetçi hareketi içerisinde ortaya atılan sömürgecilik tezlerinin (Kutlay, 2012:72) bir parçası konumuna gelmiştir.

Modern Kürt milliyetçi tezlerinin sömürgecilik etrafında şekillenışı ve Marksist-Leninist (aynı zamanda Maoist) perspektife bürünüşü sadece Osmanlı ve ardılı olarak Türkiye karşıtı olarak gelişmemiş, Kürt beylerinin bölgedeki feodal çıkarlarının uzun süre devam etmesi nedeniyle feodaliteyi de karşısına alan bir yapıda biçimlenmiştir. Bu hususa ilerleyen bölümlerde modern milliyetçilik düşüncelerinin şekillenmesi çerçevesinde değinilecek olmakla beraber tahisel kökenleri ile ilişkilendirilmesi önem taşımaktadır.

Kürt hareketinin politizasyonu içerisinde ele alacağımız hareketler dönemseller olarak önem taşıyarak farklı sonuçları oluşturuyor olmakla beraber, her hareketin içerisinde milli unsurun aynı oranda olmadığı muhakkaktır. Yukarıda verilen bilgiler bu anlamda da önem taşımaktadır, zira milli duyguların ya da niyetlerin uyanmadığı zamanlarda önplana çıkan unsurlar, başka durumlarda ise milli duygu ve kimliğin önüne geçen argümanlar sıklıkla feodal iktidarı koruma çabaları, dinsel unsurlar veya seçkinler arası mücadele olarak karşımıza çıkmaktadır.

19. yüzyıl başları ile birlikte Kürt hareketinin politize oluşunun koşulları yukarıda ifade ettiğimiz nedenler sebebiyle sıklıkla farklı nedenlerle gerçekleşmiş, hareket sıklıkla halkın geneline yayılmamış, daha çok aşiret veya beylerin etki alanı ile sınırlı kalmıştır. Bu minvalde Kürt hareketlerinin başlangıcını değerlendirmek daha anlamlı sonuçlar oluşturmamız konusunda faydalı olacaktır.

3.1.2. 19. Yüzyıl Başlangıcı ve Osmanlı - Kürt İlişkilerinde Değişim

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme süreci ile birlikte güç kaybetmesi ve Avrupa'nın güçlü devletleri karşısında zor durumda kalışı tüm büyük çaplı imparatorluklarda yaşanan çözülme, dağılma ve toplumsal hareketlenmeleri beraberinde getirmiştir. Ekonomik ve askeri gücü çerçevesinde çok sayıda gücü bünyesinde barındıran imparatorluk gücü kaybedişi ile birlikte, Avrupa'da yükselen

milliyetçilik ve etnik farkındalıklar ile de yüzleşmeye başlamıştır (Van Bruinessen,2003:268-269). Bu çerçevede çok sayıda farklı dini ve halkı bünyesinde barındıran imparatorluk geçmiş yöntemlerin işlerliğini yitirmesi ile yüzleşmiş buna koşut olarak ise siyasi ve örgütlenme anlamında yeni yapılanmalara gitmiştir. Bu yapılanmaların temelinde askeri dönüşümler olduğu kadar toplumsal alanda yeni uzlaşma noktaları oluşturacak alanlar yaratma gayretine de düşülmüştür. Bu gayretlerin en belirgin olanları ise Tanzimat (1839) ve Islahat Fermanlarıdır (1856).

Adı geçen fermanlar bir nevi toplum sözleşmesi sayılıp, mutlak monarşinin yetkilerini sınırlayan “The Social Contract” (Toplum Sözleşmesi) kabilinden düzenlemelerdir. Ancak, Fransa’nın aksine tabandan gelen bir talebin sonucu olarak değil, üst bir yapılanmanın kurtuluş yolu olarak gördüğü politikanın sonucu olarak ilen edilmiştir. Temel çerçevesi ise (Tanzimat Fermanı: 1839); vatandaşlık kavramının gündeme getirilmesi, askerlik kavramının Osmanlı geleneksel usüllerinden vazgeçilerek bir milliyetçilik icadı olan zorunlu askerliğe çevrilmesi, Müslüman ve Gayr-i Müslim tebaanın ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanması olarak görülebilir. Bu çerçevede açıkça Fransız İhtilali’nin yarattığı milliyetçilik etkisine karşı, imparatorluğu korumak gayreti olarak görülebilecek olan dönüşümün, gayr-i müslim üzerindeki olumlu etkisinin, Müslüman çoğunlukta da aynı biçimde etkin olduğunu söylemek güçtür.

İmparatorluğun, Müslüman unsurlarından olan Kürtler arasında da özellikle bölgede çok sayıda gayr-i müslimin bulunması sebebiyle çok da olumlu karşılanmamıştır (Tan, 2010:87). Ancak, Kürt hareketlerinin ilk mobilize oluşlarında Osmanlı İmparatorluğu’nun, Avrupalı örnekleri taklit edercesine merkezileşme çabalarının etkisi daha önemlidir. Hatırlanacağı üzere, Osmanlı-Kürt ilişkilerinin temeli gerektiğinde asker vermek ve düzenli vergi ödemek çerçevesinde şekillenmiş, uzun yıllar da bu biçimde devam etmişti. İmparatorluğun merkezileşme çabaları çerçevesinde yeni idari yapılara bürünmesi, eyalet, kaza ve sancakların sınırlarını yeniden düzenlemesi, eyalet ve sancaklarda meclisler kurulmasını öngörmesi, Müslümanlardan verginin maliye memurları tarafından, gayri Müslimlerin vergilerinin ise patrikhane tarafından toplanması gelişmeleri, Kürt beylerine tanınan geniş alanın kısıtlanması anlamına gelmektedir (Tan, 2010:86-87).

Bu alanın kısıtlanması çerçevesinde öncelikli olarak değişen vali ve mirler, ikincil olarak ise bütün vergileri toplama yetkisi Kürt yetkililerdeyken, memurlara verilmesi, buna ek olarak ise yönettikleri alan dahilinde (Tan, 2010:87) imparatorluğa vermekte oldukları asker sayısının düzene bağlanarak herkese zorunlu kılınması Kürtlerin tepkilerini çeken başlıca nedenlerdendir.

Charles Tilly, modern anlamda bir toplumsal hareketin temel bileşenlerini; çıkarlar/menfaatler, organizasyon, mobilizasyon, fırsatlar ve kolektif hareketin kendisi olarak tanımlar (Tilly, 1978:8). 19. Yüzyılın başlangıcından itibaren görünen manzaranın Kürtler için Avrupa'lı örneklerinde görülen kolektif hareketi, yeterli organizasyonu sağlamamıştır ancak diğer unsurlar belirgin bir biçimde olgunlaşmaya başlamıştır.

Öncelikli olarak çıkarlar konusunda yaşanan dönüşüm ve çatışmayı Tilly grubun, diğer gruplarla arasında olan menfaat dönüşümüne bağlar (Tilly, 1978) ki süreç doğrudan bu platformu doğurmuştur. Fırsatlara değinecek olursak ise yine Tilly fırsatların grup ve etrafındaki dünya çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini (Tilly, 1978) ifade eder. Kürtlerin, geride kalan dünya ile olan ilişkilerinde başat konumda olan imparatorluğun zayıflaması ve güç kaybetmesi en temel fırsatı oluşturmuştur. Mobilizasyon (harekete geçirme) ise grubun harekete geçmesi için gerekli olan kaynakların elde edilmesi ile ilişkili olup, bu kaynaklar; işgücü, mallar ve silahlar olarak (Tilly, 1978:8) özetlenebilir. Bu koşullar altında Kürt hareketini değerlendirecek olursak adı geçen tüm kaynakların kontrolünün Kürt seçkinleri konumunda olan beylerin ve aşiret reislerinin elinde olduğunu görmek mümkündür. Özetle, Kürt hareketinin başlangıcının ilk anlarında etnik taleplerden ziyade kişisel çıkarların etkisinin yoğun olduğunu görmek mümkündür. Oranı değişmekle beraber elbette ki kültürel aidiyetin ve etnik taleplerin etkisi mevcuttur ancak genellikle beylerin çıkarları ile harmanlanmış ya da çoklukla beylerin çıkarlarına hizmet edecek biçimde forme edilmiştir. Kürt hareketlerinin başlangıcında oldukça egemen olan bu çıkar çatışmalarının biçimi ilerleyen yıllarda milliyetçilik oranı artarak devam etmiştir ancak feodal çıkarların hareket içerisinde yakın tarihe kadar sürdüğünü de not etmek gerekir.

Bu bağlamda değerlendirilecek olan Kürt hareketlerinin başlangıç aşamasında yer alan hareketler genel olarak, hareketi başlatan beyin ve beyliğin adı ile anılmakta ve beyliğin etki alanı ile sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle Kürt politizasyonunun başlangıcında hareketleri, bir toplumsal karşı çıkış ya da kolektif hareketten ziyade, “..... isyanı” adı altında değerlendirilmektedir. Mahiyetleri itibariyle de bu bakış açısı kanımızca uygundur bu bağlamda 19. Yüzyıl boyunca yaşanan Kürt İsyamları, nedenleri, kapsamı ve geleceğe projekte ettikleri koşullar doğrultusunda ele alınacaktır.

3.2. KÜRT BEYLİKLERİNİN TASFİYESİ ve KÜRT İSYANLARI

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. Yüzyılda girmiş olduğu merkezileşme süreci içerisinde, İmparatorluk sınırları dahilinde bulunan beylikleri veya yerel yönetimleri merkezi yönetime katmaya çalıştığı görülmektedir. Bu süreç içerisinde Kürtler arasında etkili olan ve bölgede uzun yıllar idarecilik görevi üstlenmiş olan beyliklerin de yetkilerinin sınırlanması gündeme gelmiş, beyliklerin varolan güçleri merkezi otorite yönünde zayıflamıştır. Bu zayıflama ve iktidar alanlarının ellerinden alınması durumu 19. Yüzyıl Kürt isyanlarının temel nedenini oluşturmaktadır. Bu başlık altında 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan merkezileşme çabalarına karşı olarak gerçekleşen Kürt İsyamları ele alınacak, etnik kimliğin harekete geçirilmesi bağlamında değerlendirilecektir.

3.2.1. Babanzade İsyamları

Baban aşireti Kürtlerin en büyük aşiretlerinden biri olup uzun yıllar boyunca hüküm sahibi olmuşlardır (Van Bruinessen, 2011:268). Daha çok emirliğin kendi iktidar çatışmalarının bir ürünü gibi görünen isyanın özünde Babanlı Abdurrahman Paşa'nın yerine Osmanlı İmparatorluğu'nun kardeşi Halid Paşa'yı ataması yatar (Tan, 2010:88). Zeki Beg'e göre Abdurrahman Paşa'nın siyasi hedefleri, hükümet kurma talebi ve milli hedefleri vardır ancak Halid Paşa iktidar karşılığında Osmanlı ile anlaşmıştı ve böyle talepleri yoktu (Beg, 2014:213) Osmanlı İmparatorluğu ile

defalarca çatıştı ancak başarılı olamadı ve çatışmada Abdurrahman Paşa'nın ölmesiyle son buldu.

Hakkında çok fazla kaynak bulunmayan bu isyanla ilgili olarak genel kanı şahsi ihtirasların egemen olduğu doğrultusunda olmakla beraber, Zeki Beg'e göre Abdurrahman Paşa'nın milli ve siyasi talepleri vardır ancak kardeşi ve ailesi bu idealleri paylaşmaz (Beg, 2014:213). Açıkçası bu nokta aydınlanmamış olmakla beraber, Abdurrahman Paşa'nın milli taleplerini doğrulayan kaynağa erişmek de mümkün olmamıştır. Doğu Hindistan Şirketi'nin mensuplarından olan Claudius James Rich'in hatıratında, Abdurrahman Paşa'nın çevredeki paşalardan bağımsız olmak istediğini kendisine ifade ettiğini belirtir ancak aynı zamanda Paşa'nın, padişahın doğrudan talepleri ile ilgili bir sorunu olmadığı da aynı hatıratından anlaşılmaktadır. Özünde Paşa yerel yöneticilerin baskı ve himayesini kabul etmemektedir (Rich, 1836:96). Ancak, her koşul altında, isyanın temelinde çıkar çatışmasının yattığı aşikardır. İsyanın önemi Osmanlı'ya karşı neredeyse aralıksız devam edecek olan Kürt İsyanlarının başlangıcı olmasıdır.

Abdurrahman Paşa'dan sonra onun intikamını almak isteyen, Babanlı Ahmet Paşa'da 1812 yılında ayaklanma başlatmış, ancak o da başarısız olmuştur (Beg,2014), Baban hakimiyeti bölgede 1850 yılına kadar devam etse dahi etkisini yitirmiştir.

Babanzadelerin, yani Baban aşireti mensuplarının Kürt milliyetçiliği adına bu isyandan daha büyük olan etkisi; hem Teavün ve Terakki hem de Hevi cemiyetlerinin kuruluşunda başlangıcından itibaren olmalarıdır (Tunaya, 1988: 405-409). Daha önce de bahsettiğimiz üzere Kürtlerin seçkinlerinin Avrupa tarzı eğitim ve milliyetçilik fikirleri ile tanışan üyeleri, milliyetçi hareketler içerisinde önemli yer tutmaktadır (Van Bruinessen, 2011:403-404; Kutlay, 2012:95). Baban aşireti mensupları da bu üyelerin önemlilerindedir ve gelecekte Kürt dernek ve cemiyetlerinin taleplerinde belirleyici rol oynamışlardır (Van Bruinessen, 2011:404). Ancak isyan açısından belirgin milliyetçi özellikleri bulunmamakla beraber hakkındaki kaynak sayısı da azdır. İsyanda en görünür konumdaki özellik, Tilly'nin kavramsallaştırmasında önplana çıkan “çıkarlar” bu hareketin başlıca sebebi olarak

görünmekle beraber, seçkinlerin mücadelesi kristalize olmuştur. Babanzade isyanlarında ikincil planda olan milliyetçilik, sonrasında aralıksız devam eden isyanlarda yükselerek artmıştır.

3.2.2. Rewanduzlu Mehmed Paşa İsyanı

Rewanduzlu Mehmed* Paşa isyanı, Kürt hareketleri içerisinde milliyetçi bir kimlik taşımasından ziyade Osmanlı İmparatorluğu'nu soktuğu zor durumla ve aşireti adına diğer aşiretler üzerinde yapmış olduğu fetihler ile anılmaktadır (Jwaideh, 2012:123-126). Buna ek olarak babasını hala hayatta iken iktidarı terketmeye zorlaması, üzerine kısa sürede gerçekleştirmiş olduğu beyliği büyütme faaliyetleri (çevre beyliklerden ve kendi akrabalarının kontrolünde olan yerlerden hatırı sayılır fetihler yapmıştır) kendisi dışında iktidarı ele geçirme ihtimali bulunan akrabalarını ortadan kaldırmasıyla, Osmanlı padişahlarının iktidar kurma benzeri bir yolu kullanmış olması dikkat çekicidir.

Rewanduzlu Mehmed Paşa'nın öykünülen bir diğer tarafı ise Muhammed Emin Zeki Beg'e göre savaşlarla ele geçirdiği yerde dirlik ve düzen sağlama konusunda gösterdiği maharettir (Beg, 2014:215) Beg'e göre onun döneminde Behdinan bölgesinde daha önce görülmemiş bir huzur ortamı sağlanmıştır. Muhammed Emin Zeki Beg'in dönemin isyanları ve isyancı beyleri hakkında romantize edici bir anlatıma sahip olduğunun dikkate alınması gerekmektedir beraber Mehmed Paşa'nın devlet kurma emellerinin yüksek olduğu da hareketin tabiatı incelendiğinde anlaşılmaktadır.

Bu emelleri doğrultusunda, Osmanlı-İran çatışmasından Kürtlerin zarar gördüğünü ifade ederek 1830 yılında isyan başlatmış (Tan, 2010:88), bağımsızlığını ilan etmiş, adına hutbe okutmuştur. Mehmed Paşa'nın devlet kurma hayali çerçevesinde sınırlarını genişletme faaliyetlerinden en çok zarar görenler ise Ezidiler olmuştur (Jwaideh, 2012:123-127). Ezidilere karşı gerçekten kanlı müdahalelerde bulunmuş ve egemenlik alanını üzerlerinde genişletmiştir.

---

* Mehmed, Muhammed Osmanlıca'daki yazılış farklılığından kaynaklanır. Bazı kaynaklarda Muhammed olarak yer almaktadır.

Rewanduzlu Mehmed Paşa'nın fiili olarak devlet kurma fikrinin hangi oranda hayata geçtiği sorgulanabilir zira, adına hutbe okutmak para bastırmak (Kutlay, 2011:53) gibi faaliyetler büyük ölçüde bu anlamı taşısa da bir siyasi birlik kurup kurmadığı tartışılır bir noktadır. Ancak, kendisinden sonra mirlerin devlet kurma fikri ile har neşir oldukları görülecektir. Bu durum belki Mehmed Paşa'da bir "Kürt Devleti" kurma fikri çerçevesinde şekillenmemiş olabilir, zira bölgesel siyasi çekişmelerin, kendi gibi Kürt seçkinleri ile olan mücadelelerin bir yansıması olan siyasi hayatı, spesifik anlamda Kürtlüğe dayalı bir devlet oluşumu gibi durmamaktadır. Ancak Osmanlı'nın zayıflaması ile birlikte bölgede, devlet kurulabileceği fikri ile belki de uzlaşılmasını sağlamıştır.

Mısır'da isyan eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın tarihsel olarak aynı döneme rast geldiği ve kendisinin de devlet kurma hayalleri düşünüldüğünde Osmanlı'nın konumu ortaya daha belirgin şekilde çıkmaktadır. Rewanduzlu Mehmed Paşa'nın, Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile irtibata geçtiği haberlerinin de alınması üzerine (Jwaideh, 2012:130) imparatorluk, Paşa üzerine harekete geçer. İsyanı bastırır ve Mehmed Paşa yenilerek teslim olur.

Rewanduzlu Mehmed Ali Paşa'nın isyan hareketinin çözülmesinde daha önceki bölümlerde "dinin etkisi" çerçevesinde değindiğimiz, tarikat ve şeyhlerin rolü bulunmaktadır. Molla Xati bir fetva çıkartarak, "halifeye karşı silah taşıyanların kafir olduğunu ve eşlerinin artık onlara helal olmadığını" beyan eder (Jwaideh, 2012: 131, Tan, 2010: 88). Bu durum Paşa'nın askerleri arasında çözülmeye yol açar ve teslimiyet süreci böyle başlar. Tarikatların, beylerin güçlerini yitirmeye başlamasıyla sosyal alanda etkilerini arttırdığını daha önce ifade etmiştik. Bu durumda da bu etkinin önemli bir örneği görülmüş, Kürtler arasında sıklıkla değindiğimiz heterojen bir iktidar alanının göstergesi olmuştur.

İsyanın bastırılmasında Mehmed Paşa'nın, beyliğinin kendinde kalması şartıyla teslim olmasının, bağlılığını sunmak maksadıyla İstanbul'a gitmeyi kabul edişinin büyük etkisi vardır. Ancak Paşa, İstanbul'dan geri dönememiş yolda öldürülmüştür (Jwaideh, 2012:132). Kimilerine göre ise eceliyle ölmüştür ancak önemli olan

kendisinden sonra beyliğinin uzun süre dayanamamış olmasıdır. Bu olayın sonucunda başka bir belirginleşen sonuç ise Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezileşme çabaları çerçevesinde eski usullerce babadan oğula geçen bir sistemin değil, onun yerine atama usulüyle iktidar vermenin önünün açıldığı örneklerden biri olmasıdır. Rewanduz beyliğinin bu olaylar sonucunda ortadan kalkmasıyla birlikte doğan bir başka sonuç ise, Türkiye sınırlarındaki Kürtler arasında “Sorani” (Tan, 2010:89) olan önemli bir grubun yokolmasıdır ve şüphesiz Türkiye Kürtleri'nde Kurmanc'ın bu kadar etkili oluşunda doğrudan veya dolaylı etkileri olmuştur. Bu isyanda kendisine karşı olan ve Osmanlı tarafında savaşan Kürt beylerinin de daha sonradan kendisinin isyanının boyutlarını aşan isyanlar başlattığı görülecektir. Bu beylikler arasında en önemlisi ise Botan Emirliği ve onun Mir'i Bedirhan Bey'dir. Bedirhan Bey, Rewanduzlu Mehmed Paşa'ya karşı savaşmakla beraber (Beg,2014:220-221) kendisinden sonra en geniş çaplı isyanlardan birini başlatmıştır.

3.2.3. Bedirhan Bey İsyanı

Botan Miri Bedirhan Bey, dönemin önemli şahsiyetlerinden olup, Botan bölgesinin emirliğini yürütmekteydi oldukça önemli bir beylik olan Botan'ın, idari merkezi olarak belirlenen Cizre, uzun yıllar Diyarbakır Paşa'sına bağlı olarak yönetilmekteydi (Tan, 2010:91). Ancak daha önce de ifade ettiğimiz Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezileşme çabaları çerçevesinde yeni düzenlemelere maruz kalanlarda biri de Botan Beyliği idi (Van Bruinessen, 2011:280). Bedirhan Bey'in isyanının temelinde yatmakta olan da, yine bu yeni yapılmakta olan düzenlemeler çerçevesinde beyliğinin, arasının hiç de iyi olmadığı Musul Paşa'sına bağlanmasıdır (Doğan, 2010:23).

Tipik 19. Yüzyıl Kürt mirlikleri senaryosunun bir devamı niteliği taşırcasına, kişisel hükümlerlik alanını tehdit altında hisseden Kürt seçkininin, rakipleriyle giriştiği mücadelenin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Fakat Bedirhan Bey'in diğer Kürt beylerinden farklı olarak daha yüksek bir karizmaya sahip olduğunu söylemek mümkündür, hatta Jwaideh kendisinin tam bir Weber'yen anlamda “karizmatik önder” olduğuna dair portre çizmektedir (Jwaideh, 2012:139). Bedirhan Bey'in isyanı öncesinde kendi bölgesinde önemli ölçüde birliği sağladığı ve kendi hükmü

altında huzurlu bir dönem geçirildiği kaynaklarda ifade edilirken (Beg, 2014:220, Van Bruinessen, 2011:271-274), kendisinin de Bruinessen'in aktardığına göre 1821'de iktidarı ele geçirmesine karşın isyanı 1843 dolaylarında başlatması Osmanlı ile arasında uyum olduğunun bir göstergesi niteliğini taşır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Bedirhan'ın gücünü kırma amacıyla Musul'a bağlaması yaşananların temel nedeni olarak kabul edilecek olsa dahi Osmanlı dış politikası ve yaşanan dönüşümün etkileri yadsınamaz.

Dönem hakkında çok sayıda kaynak, Bedirhan Bey'in isyanında milliyetçi faktörlerin düşük olduğu üzerinde uzlaşmaktadır. Emin Zeki Beg bu uzlaşma karşı olarak görülebilecek ender kaynaklardandır, Zeki Beg'e göre; Bedirhan, "*Türklerin tuzak ve oyunlarının kökünü kazımak için çok hızlı gayrete gelmiş, diğer yandan Türkler'in boyunduruğu altında bulunan Kürt beldelerinin tümünü kurtarmak için sebep ve vesileler arayışına koyulmuştur*" (Beg, 2014:220). Zeki Beg'in diğer isyanlar karşısında da almış olduğu kanımızca milliyetçi romantizmi olarak adlandırılabilir tavrı burada da belirgin olarak görülmektedir. Beg, genel anlamda özellikle dönemin toplumsal yapısını anlayabilmek adına önemli veriler sunsa da, kaynak belirtmeden izahatte bulunduğu bu yaklaşım ve ona ek olarak "Kürtler'in topyekün özgürleşmesi için top ve tüfek imalathanesinin" (Beg, 2014:220) kurulduğu iddiaları "aşırı yorum" gibi görünmektedir.

Bedirhan Bey, misyoner faaliyetleri ile birlikte kendisine karşı çıkan Nasturilerin üzerine yürümüş, bu hareketi oldukça kanlı geçmiş çok sayıda esir alınma ve ölüm yaşanmıştır "(Jwaideh, 2012:141-143). Bu durumda yalnızca emperyalistlerin Nasturilere vermiş olduğu desteğin yattığını söylemek oldukça güçtür zira gayri müslimler ile, müslümanları eşit kılan Tanzimat Fermanı'nda etkin bir faktör olarak rol oynamıştır zira Nasturiler, ferman uyarınca mirlere vergi vermeyi reddetmişlerdir (Tan, 2010: 91). Bedirhan Bey'in, Nasturilere şiddetli müdahalesi; bir "denge politikası"(Jwaideh, 2012:141) yürütmekte olan Osmanlı dış politikasında, İngiltere ve Fransa nezdinde önemli sorunlara yol açmış, imparatorluğun Bedirhan Bey'e karşı tavrı almasına neden olmuştur. Jwaideh, bu durumun altında imparatorluk sınırlarında sıkıntıya neden olan Nasturi ve Kürtlerin birbirlerini zayıflatmasına İstanbul tarafından duyulacak memnuniyetin de etkili

olabileceğini vurgularken, Osmanlılar'ın göz yumduğunu ifade etmektedir (Jwaideh, 2012:150).

Bu duruma ek olarak Osmanlılar'ın düzenli orduya geçme denemeleri çerçevesinde Kürtlerden de asker talep etmeleri, Bedirhan Bey gibi mirler tarafından sıklıkla olumlu karşılanmamış, göçebe konumdaki nüfusun düzenli askerliğe katılımı konusunda Osmanlı İmparatorluğu zorluk çekmiştir (Doğan, 2010: 19-20). Tüm bu koşullar biraraya geldiğinde Osmanlı İmparatorluğu isyan gerçekleştirmiş olan Bedirhan Bey'e müdahale etmiş ancak önceki isyanların aksine neredeyse altı yıl bastırılması için uğraşmıştır. Bedirhan Bey'in teslim olması ile sona eren isyanda, Bedirhan Bey padişah tarafından İstanbul'a çağrılmış kendisine paşa ünvanı verilmiş sonrasında ise Girit'e sürgün edilmiştir (Jwaideh, 2012:154). Girit'te 18 yıl kaldıktan sonra, bölgesine dönmesi yasak olduğundan kendi isteğiyle Şam'a gönderildi (Jwaideh, 2012:154). Bedirhan Bey'in isyanı öylesine uzun süren ve uğraştırıcı bir isyan olmuştur ki, Osmanlı İmparatorluğu müdahalede hizmeti bulunanlara verilmek üzere "kürdistan madalyası" basılmasını kararlaştırmış ve fayda gösterenlere dağıtmıştır (Tan, 2010:93). Bu durum bile Bedirhan Bey'in isyanının ölçeğini anlama konusunda yardımcı olacaktır.

Bedirhan Bey'in isyanının sonlandırılması, Kürt Hareketi içerisinde Bedirhan ailesinin son bulmasına neden olmazken sonrasında gerçekleşen neredeyse her Kürt milliyetçi hareketi içerisinde Bedirhanlar önemli bir rol oynamıştır. Naci Kutlay Bedirhan Bey'le ilişkili olarak isyanının Kürt milliyetçiliği sayılmasının oldukça şüpheli olduğunu, elbette ki başkaldırının Kürt miri, savaşanların Kürt köylüleri olduğunu ve doğal olarak bunun Kürtler'in bir isyanı olduğunu ancak ayaklanmanın bir Kürt Mir'inin erkini genişletme çabası olduğunu vurgular. Ancak çocuklarına gelince işin değiştiğini onların "modern Kürt Milliyetçiliği'nin inşacıları" olduğunu altını çizer (Kutlay, 2014:65). Bu nedenle çocuklarının Bedirhan Bey'den görece ayrılması gerekmektedir. Çocuklarının Kürt Milliyetçiliği çabalarından ve politize olma oranlarından Bedirhan Bey'in de Kürt milliyetçiliği eğilimli olduğunu düşünmek de bir beis olmamakla beraber şahsında gerçekleşen isyan için "hareketin babası" tabiri çok doğru olmayacaktır. Gerçekten de "Kürdistan" gazetesinin çıkartılmasından, Kürt derneklerinin kurulmasına neredeyse her Kürt hareketinde

Bedirhanlar başı çekmişlerdir (Kutlay, 2014:142-147) ve Kutlay'ın tespitleri bu çerçevede doğrulanmaktadır. Torunlarının aktardığına göre 96, Osmanlı kayıtlarına göre ise 42 çocuğu bulunan Bedirhan Bey'in ailesinin fertleri Avrupa ve İstanbul'da eğitim görerek, Kürt entelijansiyası içerisinde önemli bir hacme sahip oldular. Özellikle 20. Yüzyıldaki hareketleri değerlendirirken karşımıza çıkacağı üzere Bedirhan ailesi sonraki yıllarda Kürt Milliyetçiliği'nin önemli unsurlarındandır.

Bedirhan Bey'in isyanının sonuçları ile ilişkili olarak uzlaşılan noktalar arasında en önemlilerden birisi, bu isyanın bastırılması ve Bedirhan Bey'in sürgünü sonrası Botan Beyliği'nin düşüşü ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Mirliklerini tasfiye sürecinin büyük ölçüde tamamlandığıdır. Bu noktadan sonra görüleceği üzere isyanlarda ve diğer hareketlerde itici güç farklı kaynaklardan beslenmiş bunlar arasında ise din faktörü ile birlikte “şeyhler” önplana çıkmış, mezhep farklılıklarından kaynaklanan çatışmalar ise daha belirgin hale gelmiştir.

3.3. BEYLERİN GÜÇ KAYBEDİŞİ ve ŞEYHLERİN KİMLİK ile İLİŞKİSİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezileşme çabaları içerisinde, bir önceki bölümde ele aldığımız üzere beyliklerin büyük çoğunluğunu tasfiye etmesi, yeni güç dengelerinin oluşmasına neden olmuştur. Beylerin bırakmış olduğu politik ve ekonomik boşluk dinsel taban üzerinden müritleri ile etkileşim içerisinde olan şeyhlerin kontrolüne geçmiştir. Van Bruinessen'de Kürtler içerisinde başlayan isyan ve başkaldırıları açıklarken ağa ve şeyh (2011) gibi statülerin önemine değinmiştir. Beylerin tasfiyesi neticesinden sona eren feodal isyanların yerini, dini kimliklerinden ötürü güç kazanan şeyhler almıştır.

3.3.1. Şeyh Ubeydullah Nehri İsyanı

Kürt beylerinin tasfiyesi sonucu, dinden gücünü ve prestijini alan tarikatların ve şeyhlerinin Kürt coğrafyası üzerinde oldukça önemli etkileri olmuştur. “Kürt milliyetçiliği ve Din” başlığı altında büyük ölçüde irdelemiş olduğumuz bu hususun

politize oluş açısından önemi ve Kürt hareket potansiyelinin din aracılığı ile mobilize edilişi çerçevesinde Şeyh Ubeydullah Nehri çok önemli ve etkili bir simadır.

Kürt mirliklerinin sindirilmesi sonucunda Osmanlı İmparatorluğu merkezileşme açısından önemli bir aşama kaydetmiş olmakla beraber, bu planın ikinci aşaması olan iktidarı tahsis etme hususunda aynı başarıyı gösterememiştir (Jwaideh, 2012: 157-158). Daha küçük aşiretlerin birbirine düştüğü bu dönemde, Şeyh Ubeydullah sahneye çıkarak, kendisi adına birçok koşulun uygun olduğu bir ortamda güç kazanır. Bu koşullar, yukarıda saydığımız huzursuzluk ortamına ek olarak; Şeyh'in Şemdinli'nin önemli ailelerinden gelen ve itibar gören Şeyh Taha'nın oğlu olması ve Nakşibendi tarikatının başına geçmesi (Jwaideh, 2012:160), İran'daki hareketlenmelere yönelik olarak Şia, Sünni çatışmasının tekrar gündeme gelmesi sayılabilir.

Şeyh'in bu gücü ve onu kullanım biçimleriyle ilişkili olarak, milliyetçi bir kimliği olup olmadığı hususunda tartışmalar devam etmektedir. Kürt hareketinin siyasal islam kanadında bulunan Altan Tan, Ubeydullah'ı milliyetçi olmadığı çerçevesinde değerlendirirken (Tan, 2010: 94-95). (Vurguladığımız kürtlüğü benimsemiş olmak değil hareketin temelini almaktır.) Van Bruinessen ve Mc Dowall'da konuya şüpheyle yaklaşmakta, Jwaideh, Emin Zeki Beg, Robert Olson gibi oldukça önemli isimler ise hareketin milliyetçi niteliği üzerinde durmaktadır. Kanımızca bu konu hakkında kesin bir fikre varılacak kadar aydınlatıcı veri bulunmamakla beraber, Nehri'de etnik bilincin geçmişe oranla daha belirgin olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu noktada yürütülen tartışmanın, dini kökenli bir lider olması sebebiyle, İslam-Milliyetçilik arası ilişkinin sorgulanışı ile de yakından ilişkisi vardır. İslam'ın, ümmet anlayışı; millet kavramından daha kapsayıcı bir biçimde Kuran çerçevesinde organize olmuş bir din kardeşliğine atfeder ve siyasal İslam tarafından oldukça kabul gören bir teze dönüşür. Siyasal İslam'ın bir başka kanadı ise Kuran'da geçen "biz sizi milletler olarak yarattık" ifadesinden yola çıkarak doğalcı bir millet anlayışını benimsemeye eğilimlidir. Bu yüzden Şeyh Ubeydullah İsyanı oldukça kaygan bir zemin üzerinde durmaktadır.

Şeyh Ubeydullah hareketinde önplana çıkan unsur, Şeyhin karizmatik kişiliği ile birlikte, Osmanlı'nın imzalamış olduğu Berlin Anlaşması uyarınca, Ermenilere yönelik yaptığı zorunlu reformlar vardır. Şeyh bu tür bir Ermeni Birliği'ne karşıdır ve şu ifadeleri kullanmıştır: “Ermeniler Van'da bağımsız bir devlet kuracakmış ve Nesturiler de kendini İngiliz tebaası ilan edip bayrağını yükselteceklermiş. Kadınları silahlandırmak zorunda kalsam da buna asla izin vermeyeceğim” (akt Jwaideh, 2012: 171). Dolayısıyla bölgede yaşanan gelişmeler bir etnik unsurun birliğini sağlamak adına önemli faktörlerden biri olan “farksallığı” ve “etnik çizgileri” belirginleştiren bir doğrultuda yaşanmaktadır. Bu durum belki bir Kürt milliyetçiliğinden ya da birliğinden ziyade bir Müslüman dayanışmasına yol açmakta daha etkin olabilir ancak Şeyh adına Kürtleri biraraya getirmek ve iktidar tahsis etmek için uygun koşulları yarattığı şüphesizdir.

Bu çerçevede Şeyhin Osmanlıya karşı isyanı değerlendirilecek olursa, bölgede toplanmaya çalışılan vergiye itiraz edişi ile başlamış, Jwaideh'in aktardığı üzere Kürtler'in yerleşik olduğu topraklarda Osmanlı Devleti'nden ayrı bağımsız bir beylik kurmak istemiştir (Jwaideh, 2012:179). Ancak Ubeydullah'ın isyanı, Gever Kaymakamı'nın yağmacı Kürtleri cezalandırması üzerine patlak verir ve Ubeydullah kendisine katılan güçlerini Amediye'ye gönderir burada yaşanan çatışmada Osmanlı'ya yenilen Şeyh geri çekilir ve İstanbul Hükümeti'ne bağlılıklarını bildirir (Olson, 1992:22-24). Bu olaydan sonra ise İran üzerine yürüyecektir.

Şeyh Ubeydullah'ın silahlanmış askerleri ile birlikte, sonraki hareketi İran içerisine doğru olmuştur (Olson, 1992:24). Şeyh'in bu hareketinde de Şia ve Sünni karşıtlığının etkileri vardır ve İran'ın Kürtler üzerinde yeniden baskı uygulamasına karşı harekete geçmiştir ancak İran tarafından bozguna uğratılmıştır.

Şeyh Ubeydullah'ın askeri hareketleri son derece detaylı bir biçimde ele alınmakla beraber, Çalışmamız açısından oldukça önemli olan nasıl bir oydaşım sağladığı ve ne tip mesajlar verdiğidir. Bizim bakış açımızda önplana çıkan şehrin duygusal ve rasyonel düzeyde önplana çıkan birlik oluşturmaya yönelik faaliyetleridir.

Bu kapsamda bakılacak olursa, Şeyhin İngiliz Konsolos Vekili, Clayton'a yazmış olduğu mektupta kullandığı şu ifadeler oldukça önemlidir. Şeyh mektubunda *“Kürt milleti ayrı bir halktır, Dinleri farklıdır, kanunları, adetleri başkadır... Türk hakimiyetindekiler olsun, Fars hakimiyetinde olsun Kürdistan reisleri ve hakimleri ile meskun halk hep bir olup ittifak etmiş ve anlaşmışlardır ki bu iki hükümetle hiçbir mesele halledilemez... Kendi işlerimizi kendimiz halletmek isteriz, aksi vaziyette cümle Kürdistan meseleyi kendi halletme cihetine gidecektir. Zira devam eden bu şer işlere ve kötü niyetli bu iki hükümetin elinde muzdarip oldukları zulme tahammül etmeleri mümkün değildir.”* (Akt. Olson, 1992:19). Şeyh'in Osmanlı ile yakınlığı ne derece konuşulursa konuşulsun, yukarıda aktardığımız ifadelerine bakılacak olursa, kafasında teritoryal, tarihsel ve etnik farklılıklara dayalı bir Kürt resmi belirgindir. Dolayısıyla daha önce ele aldığımız isyanlardan farklı olarak Kürtlüğü'nün bilincindedir ve büyük ihtimalle bu bilinci yalnızca mektup ve yazışmalarında Avrupalılar ile değil hükmü altındakilerle de paylaşmaktadır.

Şeyhin yukarıda açıkça ifade ettiği ve ortaya koyduğu farksellik unsuruna ek olarak belirsiz bir biçimde yani argüman sunmadan etnik sınırları da çizmektedir, o halde Ubeydullah'ın isyanı sonuçları ve mobilize oluşu açısından ne şekilde ilerlese ilerlesin bu ifadelerin kullanılması anlamlı bir veri niteliği taşımaktadır. Nasıl ki Rewanduzlu Mehmed Paşa, bağımsız bir devlet fikrini ortaya koyduktan sonra bu husustaki talep aralıksız devam ettiyse, Şeyhin ortaya koymuş olduğu bu ayrımların da kendisinden sonra sıklıkla görünür ve olduğu ve devam ettiği dikkate alınmalıdır.

Şeyhin, Kürt varlığına, ayrı sınırlarına ilişkin tespitleri bu dönemde Kürtler üzerinde etkili olmakta sıkıntı yaratmış olması muhtemeldir zira tüm Müslümanlar açısından az veya çok önem taşıyan “halifelik” makamı her zaman denklemin bir parçası olarak işlev görmüştür. Hatırlanacağı üzere hem Bedirhan, hem de Mehmet Bey isyanlarında halifeliğe karşı savaşmanın “haram” olduğuna dair verilen fetvalar ordularının dağılmasında etkili olmuştur. Bu anlamda Şeyhin bir hamlesi de, şayet kafasında bir ayrılık planı var ise denklemdeki hilafet makamına karşı olmalıdır. Şeyhin Nehri köyünde yaptığı: *“Osmanlı İmparatorluğu bundan 550 yıl önce kurulmuştur. Osmanlılar halifeliği kanunsuz olarak ele geçirerek ayaklanmalara neden olmuştur. Şeriat halifenin Hz. Muhammed'in soyundan olmasını şart koşuyor.*

Binaenaleyh Osmanlıların İslam âlemi üzerindeki başkanlıkları kanunsuzdur” (Sarıkçioğlu, 2013) açıklaması iktidar alanını pekiştirme çabalarında kendisine yaratmaya çalıştığı çerçeve açısından önem taşımaktadır. Ayrıca Osmanlı hilafetinin de sorgulanmaya başladığı anlamına gelen bu sözler Sarıkçioğlu’nun Sinno’dan aktardığı ifadelerle daha da pekişir niteliktedir. Şeyh: “...*Yalnızca biz Osmanlı Türkiye’sindeki Kürtler değil, İran’daki Kürtlerde bu iki (Osmanlı ve İran) zalim ve prangacı devletten kurtulmalıyız. Ecdadımız, din yolunda ve vatanın bağımsızlığı için feda etmemizi bize emretmiştir.*” (Sarıkçioğlu, 2013:15) ifadesinde ileride kavramsallaşacak olan “Sömürge Kürdistan” tezinin, öncül bir versiyonunu ortaya koymaktadır. Bir taraftan Osmanlı’nın hilafet aracılığı ile dolaylı iktidarına, öte taraftan ise teritoryal olarak işgal altında olduklarına işaret eden Şeyh, belki bir ulus-devlet kurma fikrinde olmayabilir. Ancak kendisinin tamamen Allah yolunda ya da “siyasal İslamcı” araştırmacıların ifade ettiği gibi, “Sultan II. Abdülhamid Han’ın” yanında onun bölge politikalarını uygulamada yardımcısı olduğunu düşünmek de “Cumhuriyet öncesinde Türk ve Kürtler arasında hiçbir sorun yoktu” söylemlerini anlamlı hale getirme çabası olacak, Ubeydullah’ın siyasi gücünü hafife almak olacaktır. Şeyhin dönemin medreselerinde iyi bir eğitim almış olduğu ve bu bağlamda Kürt kimliğini oluşturma potansiyelini barındıran Melaye Ceziri, Ehmede Xani gibi Kürt kültürünün önemli isimlerinin eserleri ile temas etme ihtimalinin yüksek olduğu dikkate alınmalıdır. Aynı medreselerde daha önce de ifade ettiğimiz üzere Kürtçe’nin eğitim dili olmasa dahi, dolaşımda olan bir dil olması ve buna önem verdikleri düşünüldüğünde Şeyh’in milliyetçiliğin fragmanları ile yakınlığı oldukça olasıdır.

Yukarıdaki veriler ışığında denilebilir ki Şeyh Ubeydullah, elbette ki başta dini bir karakterdir ancak milli yanı gözardı edilmemelidir özellikle kaosu hüküm sürdüğü bir tarihte bu derece güç ve karizma kazanmış bir şeyhin Kürtlük’ten bahsediyor olması ve diğer halklarla “farklı” olduklarını ifade etmesini sıradan bir durummuş gibi karşılamamak gerekir. İlerleyen bölümlerde ele alacağımız, başta Şeyh Sait Ayaklanması gibi siyasi hareketlerde Şeyh’in mesajlarının yoğunluğu artarak kullanılmaya devam ettiği görülecektir. Ubeydullah’ın hareketi kapsamında önemli bir yer tutan ve figür olarak “doğu politikaları” açısından belirleyici bir güç

olan II. Abdülhamit'in Kürtler üzerindeki etkisi bu kadarla kalmamış bölgede önemli değişim ve dönüşümler Şeyhin isyanının hemen akabinde devam etmiştir.

3.4. KÜRT SOSYAL YAPISINI DÖNÜŞTÜREN ABDÜLHAMİT İKTİDARI, HAMİDİYE ALAYLARI ve KÜRT KİMLİĞİNE ETKİLERİ

Osmanlı ve Türk tarihi açısından oldukça önemli bir karakter olan Abdülhamit belki de imparatorluğun en çalkantılı yıllarında, emperyalizmin zirveye ulaştığı bir dönemde oldukça sorunlu bir ülkeye imparatorluk yapmış bir padişahtır. Kürtler açısından da benzer bir öneme sahip olan II: Abdülhamit belki de tutarlı ve kapsamlı bir şekilde “doğu politikası” (Tan,2010) üreterek süreçte belirleyici rol oynamıştır.

İmparatorluğun doğusunda bağımsızlık isteyen ya da milliyetçi akımlardan etkilenenler yalnızca Kürtler değildir. Ermeniler de aynı biçimde özgürlük fikirlerini benimsemişler ve Rusya'nın emperyalist çıkarları ile birlikte oldukça önemli bir sorun teşkil etmişlerdir. Abdülhamit'in, Osmanlı'nın kurtulabilmesi adına sarıldığı fikirlerden birisi olan “Pan-İslamizm” bu bağlamda büyük bir önem teşkil ediyordu, çünkü imparatorluğun kalan sınırları içerisinde İslam egemen unsurdur ve halife kimliği muhtemelen daha az zarar görmüştür.

Hamidiye Alayları, bu doğrultuda Müslüman Kürtleri, tekrar bir birlik altında toplayabilmek için önemli bir argümandı. Hamidiye Alayları, bölgenin yerlisi olan Kürt aşiretlerden kurulmakta, ancak Pan İslamizm politikası gereği, daha doğrusu bağdaştırıcı unsurun hilafet ve sünni İslam olmasından ötürü bu aşiretler Şafi mezhebine mensup Kürtlerden oluşturulmuştur (Tan, 2010).

Osmanlı'nın bütünlüğüne ve Kürt-Osmanlı kaynaşmasına ne kadar hizmet ettiği tartışmalı bir konu olmakla beraber, Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde önemli etkisi olan Hamidiye Alayları iki tarafı da keskin bir bıçak gibi değerlendirilmektedir. Öncelikli olarak Osmanlı İmparatorluğu isyan potansiyeli olan ve Kürtlük bilinci gelişmekte olan bir halkın eline silah vermiş donatmış ve güçlendirmiştir bu Osmanlı açısından bıçağın keskin yüzü olarak görülmektedir.

Ancak durumun Kürtler açısından önemi daha keskin görülmektedir. Aşiretler arası iktidar mücadelelerinin bitmediği bir dönemde bu kadar silahlandırılmış ve organize olmuş bir gücün Hamidiye Alayları'na katılmayan özellikle Alevi ve Şii aşiretler üzerinde artan bir baskısı gündeme gelmiştir (Süphandağ, 2012). Üstelik bu alaylar aracılığı ile, 19. Yüzyıl sonlarının doğal bir sonucu olarak şehirleşmekte olan Kürtler aşiret hayatına daha bağımlı kılınyordu. Sadece diğer aşiretler üzerinde değil aynı zamanda, Abdülhamit'e muhalefet eden eşrafın da karşısında olan alaylar zaman zaman ticaret kervanlarını yağmalıyor disiplinsiz ve ayrıcalıklı bir konum sürdürüyorlardı (Olson, 1992 :29) Bu durum burjuvalaşmanın önünde önemli bir engel teşkil ederken aynı zamanda, Kürtler üzerinde Kürt eliyle Osmanlı hâkimiyetini pekiştirici bir nitelik kazanıyordu. Dolayısıyla seçkinler arası mücadelenin kendi dinamiklerinden olan rekabet unsuruna, grup dışı bir seçkin katılmış bir başka deyişle milli hareketleri başlatan seçkinlerden bir kısmı karşıt oldukları unsurla işbirliğine girmişti (Brass, 1991).

Sonraki dönem Kürt hareketlenmelerinde de görülecek olan mezhep farklılıklarına kaynaklık oluşturan unsurlardan biri böylece oluşmuştur. Hamidiye Alayları 30 yıl kadar bir süre oldukça etkin bir konumda bulunmuştu. Yukarıda anlatılan durum bölgedeki çatışmalı ortam açısından bu şekilde tezahür ederken, Hamidiye Alayları projesinin bir devamı ve İslam Birliği anlayışının bir parçası olarak "aşiret mektepleri" (Finley, 2010: 151) kurulmuştu.

II. Abdülhamit'in temel isteği bu okullarda kendi İslami bakış açısına uygun ve kendisine destek veren, asker ve bürokratlar yetiştirmektir (Finley, 2010: 151-152). Bu doğrultuda okullarda eğitim görenlerin tümü, Kürt aşiret reislerinin, ağalarının ve beylerinin çocuklarıdır. Batılı anlamda eğitim verilen bu sayede dönemin Osmanlı İmparatorluğu için entelektüel sayılabilecek bir konuma gelen Kürtler ilerleyen aşamalarda Kürt kimlik hareketinin ve buna bağlı isyanların başında olmuşlardır. Bu durum esasında şaşırtıcı değildir özellikle eğitim gören Kürtler arasında milliyetçiliğin arttığı düşünüldüğünde, eğitimle doğru orantılı olarak artan kimlik farkındalığının etkin olduğu düşünülebilir.

Hamidiye Alaylarının bölgede neden olduğu unsurlardan biri de o döneme kadar Kürtler arasında hiç oluşmamış olan, asker sınıfının tam anlamıyla olmasa dahi oluşması ve askeri statülerini kullanan kimi Kürtlerin ilerleyen zamanlarda isyanlarda rol oynamasıdır. Özellikle 1908 yılında alayların dağıtılması ile birlikte, Osmanlının yanında varolan unsurlar hızlıca bir biçimde karşısında olmuştur.

Hamidiye Alayları bu nedenle önemli bir dönüşüme işaret ederken, Osmanlı açısından kısmen olumlu ancak sonuca ulaşamayan, en sonunda ise ters tepen bir proje, Kürtler için ise Kürtler arası birliği bozan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.5. II. MEŞRUTİYET’İN İLANI, KARŞIT MİLLİYETÇİLİKLERİN OLUŞUMU ve İTTİHAT VE TERAKKİ

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, ortada bir noktada buluşmaksızın “çok büyük bir lider-gerici ve istibdatçı” ikilemi çerçevesinde değerlendirilen II. Abdülhamit dönemi ilerleyen yıllarda Türk politik ve siyasi hayatında büyük etkileri olacak olan “İttihat ve Terakki Cemiyeti”nin kuruluşuna da tanık olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti, imparatorluğun son dönemlerinde; Sırlar, Bulgarlar, Yunanlılarda milliyetçilik hareketlerinin ve fikrinin yükseldiği bir dönemde 1889 yılında kurulmuştur (Zurcher, 2010:213). İlginç bir biçimde etnik köken olarak hiçbiri Türk olmayan beş kurucusu: Abdullah Cevdet Arapkirli, İshak Sukuti Diyarbakırlı “Kürt”, İbrahim Temo “Arnavut”, Mehmet Reşit “Çerkez” ve Hüseyinzade ise “Azeri”dir (Kutlay, 2013:65).

Kurucularından da anlaşılacağı üzere İttihat ve Terakki başlangıçta, Türk kimliğini önplana çıkartan bir organizasyon değildir. Hatta 1902 ve 1907’de Paris’te yapılan iki konferansta (Hanioğlu, 2001:191), imparatorluk içindeki farklı unsurlar temsil edilirler, Kürtler de bunlardan birisidir ve temsilcileri daha önce değinmiş olduğumuz isyancı ailelerden Hikmet Baban ile Abdurrahman Bedirhan’dır (Kutlay, 2013:64). 1908 yılında II. Meşrutiyeti ilan eden İttihatçıların temel arzusu, 1879 Anayasasını yürürlüğe koymak ve Osmanlı İmparatorluğu’nun paylaşılması için anlaşma yapmış olan Rusya ve İngiltere’nin planlarını suya düşürmektir (Hanioğlu,

2001). Anayasa'nın tekrar yürürlüğe girmesi ve meşrutiyet ilanı ile birlikte imparatorluğun reformları yapmaya kendisinin hevesli olduğu vurgusu yapılarak içişlerine karışması engellenecek ve böylece imparatorluk korunmaya çalışılacaktır.

İttihat ve Terakki'nin anayasayı tesis ederek, özgürlük, eşitlik, Fransız İhtilali'nin kardeşlik mirası, Osmanlılık üst kimliği vurgusunun yaratmış olduğu etki kısa süre içerisinde gücünü yitirmeye ve kendisine karşı muhalefeti oluşturmaya başlamıştır. Açıkçası anayasanın tesis edildiği ve bir meclisin olduğu bir platformda bu durum şaşırtıcı değildir ancak, Terakki'ye karşı gerçekleştirilen bir karşı devrim niteliğine 1909 yılı itibarıyla bürünmüştür. Karşı devrim İttihat ve Terakki'nin birçok önemli ismini bertaraf etmiş ve bir ayaklanma başlatmıştır. Bunun sonucunda 31 Mart Vak'ası adı verilen olay yaşanmış Selanik'ten gelen ordu İstanbul'daki ayaklanmayı bastırarak, II. Abdülhamid'i tahttan indirmiş yerine V. Mehmed Reşad'ı çıkartmıştır. Bu karşı devrim İttihat ve Terakki açısından da birçok dönüşümün başlangıcı olmuştur. Öncelikli olarak özgürlük ve hürriyet beklentileri ile iktidara gelen parti başta Balkanlarda yaşanan milliyetçi hareketlerin (Karpat, 2004, Daskalov&Marinov, 2013: 241-273) daha sonrasında ise ülkedeki diğer etnik unsurların milliyetçi görüşlerinin gelişmesi ile birlikte Türklüğün önplana çıktığı bir politika izlemeye başlamıştır. Bu durum bir Osmanlı kimliğinde uzlaşma yerine Türk milliyetçiliğinin egemenliğine sahne olmuştur. Elbette ki Türk milliyetçiliğinin yükselişi tek başına bir unsur olarak kalmıyor, milliyetçiliğin genel sonucu olarak bir milliyetçiliğin yükselişi, diğerlerini ve karşıt olanlarını da tetikliyordu (Vali,2013:41).

Kürtler açısından 1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilanı imparatorluğun diğer uluslarından farklı bir sonuç doğurmamış, büyük bir heyecanla karşılanmıştı. Tabii bu durumun Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan Kürt nüfusun tümü için söylemek mümkün değildir zira böyle bir politik dönüşümün halkın tümüne anlatılabilmesi dönemin koşulları düşünüldüğünde mümkün değildir. Ancak Kürtler'in seçkinleri şüphesiz ki durumdan haberdardır zira daha önce de ifade ettiğimiz üzere Terakki Partisi'nin kurucuları ve üyeleri arasında Kürtler azımsanamayacak sayıda.

İttihat ve Terakki'nin özgürlük çağrısı neredeyse ülke içerisindeki her unsur gibi Kürtlerde de ilgi uyandırmış, Said-i Nursi'den (Said-i Kurdi), Babanzade, Bedirhanların önde gelenlerine kadar destek görmüştür. Bu döneme ilişkin Kürtler adına en dikkat çekici olay yasal politik örgütlenmelerin başlamış olması, Kürt varlığının, hak ve hürriyetlerinin yasal dernekler gibi kamusal alanlar ile onların yayın organlarında tartışılması olmuştur.

3.5.1. Kürt Legal Politizasyonu ve Kürt Milliyetçiliğinde Seçkinler Dönemi

Kürtlerin, kolektif kimlik oluşturma yönündeki çabalarının en belirgin olarak yaşanmaya başladığı unsurlar, başta İstanbul'da olmak üzere kurulan Kürtçü dernek ve cemiyetlerdir. Kürt feodal benzerlerinin ayaklanmaları ve şeyhlerin isyanları özünde feodal haklarla ya da hakimiyet alanlarını genişletme fikri ile pekişmişken, bu dernekleri kuranların ileride de değinileceği üzere çoğu Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapmakta olan bürokratlar ya da Kürt beylerinin eğitilmiş çocuklarıdır. Amaçları genel olarak isyandan ziyade Tanzimat ve Islahat Fermanları ile gaur-i Müslimlerin elde etmiş olduğu kimlik haklarını Kürtlere de sağlamak olarak görülmektedir. Ancak çıkarmış oldukları yayınlar ve yazılar itibarıyla kimlik tartışmalarının başlangıç noktası olarak görülebilirler. Kimlikleri ise yukarıda bahsettiğimiz üzere ekonomik ve politik açıdan Kürtlerin üst tabakalarından olması sebebiyle bir tür seçkinler grubu olarak değerlendirilmeleri mümkündür.

3.5.1.1. Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti

Bu derneklerden ilki adını daha önce de andığımız Kürt Teavün (yardımlaşma) ve Terakki (ilerleme) Cemiyeti'dir. Şeyhlerin çocukları ve aile üyeleri, Şemdinan-Bedirhan gibi iki rakip ailenin fertleri kurucular arasında yer almaktadır (Özoğlu, 2004:78). Kurucuların birçoğu da ilginç bir biçimde aynı zamanda ya devlet görevindedir ya da devlet görevinde bulunmuşlardır (Strohmeier, 2003:36)

Daha önce ifade ettiğimiz üzere yurtdışında eğitim gören Kürt aşiret reislerinin çocukları ile, İstanbul'da "aşiret mekteplerinde" eğitim gören Kürtlerin batılı fikirlere aşına olması örgütlenme hareketlerinin Kürtler arasında da hızla

gerçekleşmesini sağlamıştır. Teavün ve Terakki'nin sultana bağlılığı mevcuttur ancak Kürt kültürel bilinci ve hakları konusuna da eğildiği görülmektedir (bkz. Tan, 2010:135, Burkay, 2011:445). Sultana bağlı olmadığını bildirmek her ne kadar mümkün olmayan bir hamle gibi görülse de Cemiyetin bu konuda samimi olduğunu düşünmemize yetecek çok sayıda unsur dönem itibariyle geçerlidir. Öncelikli olarak sultan hâlihazırda “halife hazretleridir” ve Müslümanlık özellikle Türklük ile Müslümanlığı eşdeğer gören Batılı milliyetçilikler tarafından ötekileştirilmekte dolayısı ile İslam altında bütünleşme daha kuvvetlenir görünmektedir. Hattı zatında Müslümanlık zaten hiçbir zaman değersiz bir birliktelik unsuru olmamıştır zira Osmanlı İmparatorluğu ümmet anlayışına çoğu zaman sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. İkincisi ise meşrutiyet sonrası geniş bir yelpazede bütünlük sağlanmış Osmanlı tebaası içindeki ayrımlar kısmen azalmış ve bu nedenle sultana karşı bağlılık yeniden tesis edilmiştir.

Sultana duyulan bu bağlılığa karşın Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin çıkartmış olduğu aynı isimli “Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi” Kürt kültürel kimliğine yönelik talepleri dillendirmekten geri kalmamıştır. 2. Sayıda Said-i Kürdi (O dönemde henüz Said-i Nursi olarak anılmamaktadır) “*Kürtlere gerekli olan ulusal birliktir ve dini bilimlerle birlikte, asgari uygarlık düzeyine ulaşmak için teknik sanatları öğrenmek ve ileri götürmektir*” (akt. Burkay, 2011:446-447) ifadesinde bulunmakta din ve tekniği birarada ilerleterek bir ulusal birliğin sağlanması gerekliliğini vurgulamaktadır. Said-i Kürdi İslam'a gönülden bağlı ve şüphesiz halifeye sadakat duymaktadır ancak II. Meşrutiyet döneminin yarattığı ortamda kültürel talepler her grupta olduğu gibi İslamcı Kürtlerde de etkin olmaktadır.

Aynı gazetede İsmail Hakkı Babanzade, “Kürtçeye Dair” başlıklı bir makale yayınlayarak “*Kürt vatandaşlarıma tavsiye ederim ki herşeyden önce mükemmelleşmiş bir lisan elde etmeliler ve ona sahip çıkmaya öncelik tanımalıdırlar. Ondan sonradır ki Kürt kavminin tarihini yazmaya el atarak, kaleme alınmamış olan bütün bilgileri ve aneneleri toplayıp yaymalıdırlar... Lisanın bu mükemmelleşmesi sayesinde ileriye gitme yolumuz açılmış olur. Nihayet bir ulusun kurtuluşunun temeli öğrenmedir ve öğrenmenin anahtarı lisandır. Uygarlığın kapısı*

da bu anahtarla açılacaktır.”(akt. Burkay, 2011: 447). Doğrusu İsmail Hakkı'nın bir hareket olarak Kürt milliyetçiliği isteyip istemediği bilinemeyecek olmakla beraber, milliyetçiliği oluşturan temel unsurları kavramış gibi gözükmektedir. Teavün ve Terakki'nin İstanbul merkez olmak üzere Anadolu'da devam eden yapılanmasında kimliğin daha gündeme gelir olduğunu görmek mümkündür. Öncülerinden olan Ubeydullah Nehri isyanında atıf verdiğimiz üzere o dönemde de milliyetçiliğin bir tür tezahürü mevcuttur ancak İsmail Hakkı gibi Kürt seçkinlerinin elinde politik organizasyonlarla şekillen Kürt milliyetçiliğinin ergime potasına; tarih yazıcılığı, dilde bütünlük, kültürel antropoloji merağı (ananelerin toplanması), pozitivizm ve bilime önem verme gibi çok temel milliyetçilik argümanlarının girmeye başladığı görülebilir. Dolayısıyla, kitleselleşme sorunsalını bir tarafa bırakacak olursak entelektüel düzlemde ve seçkinler düzeyinde modern bir milliyetçilik aşamasına yol alındığını görmek mümkündür.

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti İstanbulda'ki varlığına ek olarak başta Diyarbakır olmak üzere Anadolu'da örgütlenmiştir (Klein, 2007:140). Anadolu örgütlenmesine ilişkili olarak sıklıkla abartılı rakamlar verilse de* bir hareket getirdiği kesindir. Derneğin Diyarbakır şubesinin açılışı bir kurum açılışına benzer bir şekilde devlet erkânından görevlilerin katılımı ile gerçekleşmiş (Malmisanij, 2010: 26), büyük bir coşkuya mazhar olmuş İttihat ve Terakki'nin uygulamaları ile Meşrutiyet'in doğal bir sonucu gibi tanıtılmıştır. II. Meşrutiyet sonrasında bu derneklerin kurulmasının Kürt örgütlenmesine katkılarının yanısıra bir diğer becerisi de meşrutiyetin benimsenmesine yardımcı olmasıdır. Bu noktada dernekler kadar bir başka etkili unsur ise yayın organlarıdır. Bölgede özellikle Diyarbakır'da İttihat ve Terakki iktidarını anlatmak adına Teavün ve Terakki Gazetesi'nin de yakın ilişkilerde bulunduğu, Ziya Gökalp'in de yazarı olduğu “Peyman” gazetesi büyük rol oynamaktadır. Peyman Kürtçü bir gazete olarak nitelendirilemeyecek olmakla

---

* Kemal Burkay (2011) kitabında Rus Politik Arşivi'nden aktararak Bitlis şubesinin 80000 kişilik üyesi olduğunu söyler. Açıkçası Bitlis ilinin sınırları Osmanlı İmparatorluğu'na nazaran bugün değişmiş olmakla beraber nüfusu tüm köy ve kazalar dahil 180.000 (<http://www.webcitation.org/6NPUdhXJG> Erişim 13.02.2015) kişiyi ancak bulmaktadır. Merkez nüfusunun ise 60.000 dolaylarında olduğu düşünüldüğünde rakamlar oldukça abartılı görünmektedir. Ancak Burkay bu duruma ilişkili olarak aşiretlerin kitlesel olarak örgüte kayıt olmuş olabileceğini vurgular. Ancak görünen o ki en yoğun Kürt katılımını sağlayan partilerden biri olan BDP'nin ülke çapında 2013 yılında yaklaşık 45.000 üyesi olduğu düşünüldüğünde (Yargıtay O Sayıları Açıkladı, 13.02.2013) rakamların abartılı olduğu kesin gibi görünmektedir.

beraber Diyarbakır'da meşrutiyetin benimsenmesi adına çok sayıda yazıya yer vermiştir (Issı, 2012). Meşrutiyet ile birlikte gelen kısa süreli özgürlük ortamı derneklerden yayın organlarına her yerde etkisini göstermektedir.

II. Meşrutiyet sonrasında dernekler aracılığı ile örgütlenme dışında da belli hakların konuşulduğunu söylemek mümkündür. Yüzbaşı Mazhar Efendi Diyarbakırdaki konuşmasında “ağalığın beyliğin kalktığını artık tek aşiretin Osmanlılık olduğunu, Kürtlerin tek sorununun cehalet olduğunu, mekteplerde Kürt lisaniyla ilim ve marifet öğretileceğini, Kürtçe gazeteler neşrolunacağını” (akt. Kutlay, 2014: 89-92) ifade etmiş, II. Meşrutiyetin sağladığı imkânlarla beraber örgütlenmenin yanısıra kazanacakları haklardan da bahsetmiştir. Dolayısıyla görülmektedir ki Kürt Teavün ve Terakki ile beraber İttihat ve Terakki'nin de genelleştiği ve ülke sathına yayıldığı bir dönemde milliyetçilik unsuru baskın değildir ve henüz 1909 karşı darbe denemesi yaşanmamış, Terakki'nin önde gelenleri muhalefete karşı bir paranoya içerisine girmemişlerdir. Ancak daha önce de bahsettiğimiz üzere bu durum hızla değişecektir.

Bu değişime müteakip, Kürt Teavün ve Terakki Derneği 1909 yılında 31 Mart Vak'asına müteakiben kapatılmış ve gazetenin yayın hayatı da son bulmuştur. Arkasında, Teavün ve Terakki Gazetesi ile açılmış Kürt okulları bırakan (Demir, 2010:72-79) dernek legal örgütlenmenin önemli merhalelerinden birini oluşturmuştur. Ayrıılıkçı fikirleri görünüşte barındırmamasına karşın, daha önce de ifade ettiğimiz üzere İttihat ve Terakki'ye yapılmaya çalışılan karşı devrim Terakki cephesinde bir tür paranoyaya yol açmış ve II. Meşrutiyetin kuruluşunda yaratılan özgürlük ortamı, yavaş yavaş son bulmaya başlamıştır. 1909'da kapatılan Teavün ve Terakki'den sonra 1912 yılında Kürt Hev'i Cemiyeti'nin kuruluşuna kadar başka bir Kürt derneğine rastlanmamaktadır.

3.5.1.2. Kürt Talebe Hev-i Cemiyeti

Kürt Hev-i Cemiyeti 1912’de (Tunaya, 1988:406) kurulmuştur* ve 1909’da kapatılan Kürt Teavün ve Terakki’den sonra bilinen ilk Kürt örgütlenmesidir. Bu dönem içerisinde Malmisanij bir iki farklı örgütten bahsetse de (Malmisanij, 2010: 39) hem haklarında az kaynak bulunması, hem de etkilerinin büyük ihtimalle zayıflığı nedeniyle çok da dikkat çekmemektedir.

Kürt Talebe Hev-i Cemiyeti’nin kurucuları ekseriyetle, Cemilpaşazadeler adı verilen ailenin İstanbul’a okumaya gelmiş olan oğullarıdır. Başta Kadri Cemilpaşa** (Zınar Silopi) olmak üzere neredeyse tümü Kürt yükseköğrenim öğrencileridir (Burkay, 2011:450).

Bu durum iki açıdan önem taşımaktadır öncülü olan organizasyon denemelerinde olsun, örgütlenmelerde olsun, Kürt bey ve onların yakınlarının hâkimiyetindeki yapılar Hev-i Cemiyeti ile birlikte “eşraftan” gelen birilerini kapsar hale gelmiş hatta önderliği eşraf unsurlardan oluşmuştur. Cemilpaşalar bu anlamda bölgedeki ekonomik güçlerinin ve etkilerinin yanısıra (Tan, 2010: 52) entelektüel yaşamın bir parçası olmuş Kürt hareketinin önemli seçkinleri konumuna gelmişlerdir. Bu durum tabii etnik taleplerin burjuva benzeri bir nitelik taşıyan eşrafla buluşması adına önem taşımaktadır. Özetle, Kürt hareketlerinde feodal çıkarlardan, kimliğinin bilincinde farklı unsurlara da dönüşüm başlamıştır. Bu hareket toplumsal hareketliliğin görece hızlı olduğu ve modernleşme nedeniyle toplumsal sınıfların belirginleştiği Avrupa modellerindeki kadar hızlı olmasa da başlangıç adına önemli bir veri niteliği taşımaktadır. Üstelik bir öğrenci sınıfı tarafından dinamizm kazandırılmış olması da gelecek kuşaklarda hareketin devam edebileceğine dair sinyaller vermektedir.

Hev-i’nin amacı; Kürt öğrencileri arasında birlik sağlamak, dil ve edebiyatını yazılı-düzenli hale getirmek, Kürt öğrencilerin okullara girişinde yol gösterici olmak,

---

* Nikitine’e göre Hev-i kuruluş tarihi 1910’dur ancak derneğin kurucularından Kadri Cemilpaşa’nın hatıratları, Malmisanij, Burkay ve Jwaideh 1912 tarihi üzerinde uzlaşmaktadır.

** Hev-i Cemiyeti’nin kuruluşunun birinci ağızdan anlatımı için bkz. (Kadri Cemilpaşa (Zınar Silopi) Doza Kürdistan, 1969, Stewr Basımevi)

ekonomik durumu iyi olmayanları okutmak; Kürtlerin bilimsel toplumsal gelişimi için çaba sarfetmek, vilayetlerde şubeler açmak, anaokul ve ilkokullar için kitap yayınlamak, ders-tartışma ve müsamereler düzenlemek (Burkay, 2011:451) olarak özetlenebilirken siyasetten uzak durmak da nizamnamesinde bulunuyordu.

Hev-i Cemiyeti, öğrenci ağırlıklı kurulmuş bir örgüt olmakla beraber üye sayısını arttırmış ve özellikle Hamidiye Alayları'nın reislerinin okumaya gelen çocuklarını örgütleyerek çok sayıda gence ulaştırmıştır (Mc Dowall, 2004:142). Kürt hareketi içerisinde ayrılma merakının olmayışı ve uyanmayışı Hev-i için de geçerlidir ancak kimliğin farkındalığı ve temsili söz konusu olduğunda Hev-i'de yoğun bir ifadenin olduğunu görmek mümkündür. Bu yoğun ifadenin cisimleştiği yer ise Hev-i derneğinin çıkarmış olduğu Roj-i Kürd Gazetesidir.

Roj-i Kürd gazetesinin ilk sayısında Abdullah Cevdet, "Bir Hitab" başlıklı yazısında Kürtlere hitap ederek, iki konunun önemini vurgular bu konulardan ilki tarihlerine sahip çıkmayan milletlerin köle olacağı, diğeri ise okuma yazma oranının Kürtler arasında en az %40'a çekilmesi gerekliliğidir (Roj-i Kürd, Sayı 1:17). Cevdet'in yazısından da anlaşılacağı üzere Hev-i Cemiyeti yalnızca bir sosyal birlikteliğin değil millet adına kültürel bir kalkınmanın da peşindedir ve bu vurgu Roj-i Kürd'de yalnızca "Bir Hitab" yazısında değil "Kürdlerde Medenileşme Kabiliyeti" (Roj-i Kürd Sayı,1:24-25) yazısında da daha ilk sayı olmasına rağmen, Kürtlerin geri kalmışlığına vurgu ve gelişmenin önemine yapılan gönderme ile belirginleşmiştir. Üstelik aynı yazıda Kürtlerin tarım ve uygarlıkta geçmişten bu yana gelişmeye meyilli oldukları ve başka milletleri etkiledikleri vurgusu da yapılmıştır*. Dolayısı ile milliyetçi fikirlerin oluşumuna yönelik önemli hususlardan biri olan tarih yaratma ve geçmişten bugüne millet olarak medeniyete yön vermiş olma vurgusu kendine yer bulmuştur. Aynı sayıda Mithad imzalı yazıda; Kürtlerin, Fransız I. Cumhuriyeti'nin kurulması, Napolyon'un meclisi ele geçişi, Robespierre'in Fransız İhtilali'ne vücut veren fikirleri hakkında bilgi sahibi oldukları gözlemlenmekte

---

* Dergide Selahaddin Eyyubi gibi Kürt liderlerinden, Molla Gürani'den de bahsedilmekte bir nevi Kürtlerin altın bir dönemde Kudüs'ü Müslümanlara geri kazandıracak kadar büyük bir uygarlığa sahip olduklarından bahsedilmektedir. Buna ek olarak ise milliyetçiliğin doğalcı yaklaşımlarının bir tezahürü olarak milleti yeni doğmuş bir bebeğe benzetme ya da bir insan hücresinin nitelikleri ile milleti bağdaştırma gibi unsurlara da yer verilmektedir. Bkz: Roji Kürd 1. Sayı, "Hükümetin Genel Kuvvetleri", "Ahval-i İctimaiyemiz"

üstelik meşrutiyetler beraber “güçler ayrılığı” ilkesini tartışmaya açtıkları görülmektedir (Roj-i Kürd Sayı 1: 27-30).

Roj-i Kürd dergisinde en dikkat çekici yazılardan birisi 2. Sayıda yer almaktadır. Bu sayıda Abdullah Cevdet imzasıyla yayımlanan “İttihad Yolu” isimli makalede Abdullah Cevdet öncelikle masasında Roj-i Kürd dergisini gören bir arkadaşıyla yaşadığı anektodu aktarmaktadır, bu anektoda göre: *“Rojî Kurd mecmuası yazısını masamın üzerinde gören saygın ve aziz dostum birdenbire: Nedir bu mecmua? dedi. Ben "görü ve de livacya organ" yani Kürdlük hakkındaki "toplumsal" ve "ırksal" araştırmanın yayın organı dedim. Arkadaşım mecmuayı açtı, gözü bir makaleye ilişince: "Madem Türkçe değil, mademki Kürdçe'dir "ayrılık" gazetesi demektir dedi ve Rojî Kurd'ü masamın üzerine bıraktı”* (Cevdet, Roj-i Kürd, Sayı 2) der. Abdullah Cevdet bu “ayrılık” eleştirisini son derece geçersiz bulur ve Kuran’dan bizim de daha önce değindiğimiz “Allah’ın insanları kabileler halinde yarattığına” yönelik ayeti alıntılar ve kavimlerin birbirini tanımalarının zorunlu olduğunu vurgular ve her ögenin vatandaş olmakla beraber kendisini rahat ve özgürce ifade edebilmesi gerektiğini söyler. Bunun ifadesi için “iki adam” metaforunu kullanır buna göre birbirine sıkıca bağlanmış iki adamla, serbest bırakılmış yanyana duran iki adam tahayyül etmek gerekir ve Cevdet bu iki durumdan hangisinde adamların birbirine yakın olacağı sorusuna “serbest olanlar” yanıtını verir. Bu serbestliği tanımlamak için ise İsviçre Kanton’larını salık verir, bu kantonların kendi arasındaki özgürlük durumunu gönüllü oydaşmanın anahtarı olarak savunur (Cevdet, Roj-i Kürd, Sayı:2).

Tarihin sürekliliğinin ya da milliyetçi yaklaşımlar içerisinde sürekliliğin bir vurgusu olarak günümüz Kürt hareketinde de “Kantonlaşmanın” öne çıkan bir vurgu olması dikkat çekicidir. Özellikle günümüzde Rojava Kantonuna öykünerek ve örnek göstererek, Türkiye için de aynı uygulamaların olabileceği tartışılmakta, Kürt siyasal temsilcileri nezdinde ve kamuoyunda gündeme gelmektedir (Söylemez, Aksiyon, 21 Nisan 2014 s.1011). Açıkçası iradi ve idari anlamda böyle bir talebin 100 senelik maziye sahip olması son derece şaşırtıcı görünmekte dolayısı ile milliyetçilik algısının Kürtlerde çok yeni olduğu vurgusu da tekrar sorgulanmaya değer hale gelmektedir. Bu bağlamda milliyetçiliği ulus-devlet ve onun uygulamaları ile

sınırlayan bakış açısının yeterliği de sorgulanır hale gelmektedir. Bu yazı bir ölçüde tarihsel süreç içerisinde gündeme getirilen taleplerin sürerliğini ispat eder bir nitelik taşımakla beraber etnik kimliğin, egemen unsur olunmaması halinde temsiline yönelik fikirlerin de uzun süredir tartışıldığını göstermektedir.

Modern milliyetçiliğin temel argümanlarının kitleselleşmesi Kürtler arasında; eğitim, sanayileşme, feodal benzeri yapı nedeniyle tezin önceki bölümlerinde de tartıştığımız üzere geç olgunlaşmış bir fikirdir, hatta ileride tartışacağımız üzere günümüzde dahi bu hususta uzlaşılabilen netleştirilemeyen noktalar vardır. Ancak, Hev-i cemiyetinin çıkartmış olduğu Roj-i Kürd dergisindeki yazılardan da anlaşılacağı üzere dönemin Kürt entelektüelleri durumu teşhis etmiş görünmektedirler. Diğer toplumsal bağları yani neredeyse her birinin Kürt beylerinin çocuğu olması, şeyhlerle yakın olan ilişkileri, halifeye bağlılıkları, Osmanlı'nın kendi toplumsal yapısı, her birinin neredeyse seçkin konumunda oluşu tavır ve harekete geçişlerini etkilemiştir. Ancak kimliğin temsilinin gerekliliğine ve Kürt olarak varlıklarının tanınmasına duydukları özlem oldukça belirgindir.

Osmanlı'nın meşrutiyet ile ve bununla birlikte İttihat ve Terakki'nin politikaları ile birlikte; İslamcılık, Türkçülük, Osmanlıcılık (Tan, 2010) gibi akımları ortaya çıkmıştır. Tüm bu akımların ortak noktası ise imparatorluğu okolmaktan kurtarma çabasıdır. Bu bağlamda da ülke içerisindeki etnik unsurlara bakış açısı sıklıkla değişmiştir. Roj-i Kürd dergisinin dördüncü sayısında Lütfü Fikri: *“Bizde meşrutiyetin ilanından beri, milliyet hakkında iki büyük cereyan görüldü. Biri, Osmanlı memleketi hududu dahilinde bulunan muhtelif unsurların katiyen varlıklarını kabul etmemek, diğeri ise, bilakis o varlıkları kabul ile, cümlesi arasında bir ahenk ve dengenin oluşmasına çalışmaktı.”*(Fikri, “Kürt Milliyeti”, Roj-i Kürd Sayı 4), ifadesiyle, dönem olarak etnik unsurlara bakışı özetler ve sonrasında meşrutiyetin o yıllarında artık tanımama ve yok sayma pratiğinin yokolduğunu ifade eder. Ancak eleştirisi “İslam içerisinde millet olamaz vurgularına ve İslam birlikteliğinin, milli birlikteliğin önüne geçmesine ve şayet İslam var ise millet mümkün değildir” vurgusuna da. Bunu da şu sözlerle aktarır: *“Nasıl, diyorlardı İslam içinde de mi bu ayrılıklar zuhur edecek? Hep İslam olduğumuz halde sen Arap'sın, ben Türk'üm, o Laz'dır, bu Kürd'tür diye ayrılıklara mı düşeceğiz! ...*

Yazık bin kere yazık! ... Fakat bu zevat bütün güzel niyetlerine, kalplerinin inceliğine rağmen sosyal konulardan habersiz edebiliyorlardı. Bilmiyorlardı biz gayet dehşetli bir milliyet asrında yaşıyoruz, İslam'ın içinde ve dışında milliyet cereyanlarının önüne geçmeğe imkân yoktur ve sonuçta bunlar olacaktır” (Fikri, “Kürd Milliyeti”, Roj-i Kürd Sayı 4). Dönemin doğası gereği milliyetçi hareketlerin başladığının ve bu dalganın karşısında hiçbirşeyin duramayacağını ifadesinin açık olarak yapıldığı bu yazıda Fikri, milliyetçi hislerin köylere kadar zuhur ettiğine ve Kürtçe basılmış kitapların, Kur'an gibi en nadide köşelerde saklandığına dikkat çeker.

Hev-i Cemiyeti hakkında söylenebilecekler kaynaklar ve basılı eserler doğrultusunda muhakkak ki daha fazladır ancak, yine de Fikri'nin, Babanzade İsmail Hakkı'nın yazılarında görüldüğü kadar dalgalı bir milliyetçi hareket en azından İslami unsurlar arasında başlamamıştır. Zira Kürtlerin ahvali kadar tartışılan bir başka konu ise Müslümanların ahvalidir. Özellikle, Müslüman ile Türk kelimesinin batıda özdeşleştiği düşünülecek olursa Osmanlı'nın Müslüman unsurları arasında islam bağdaştırıcı etkisini yitirmiş değildir. Ancak Hev-i Cemiyeti'nin de örgütlenme konusunda önemli bir aşama kaydettiği dikkate alınmalıdır. Dönem itibariyle belki ayrılık fikri ya da milliyetçilik, sönük kalmış olaıblir ama Kürt hareketinin ilerleyen dönemlerde ön plana çıkacak isimlerinin çoğu Hev-i içerisinde yer almışlardır.

Hev-i'yi bir başka ön plana çıkaran unsur ise neşriyatının giderlerini İstanbul'da hamallık yapan Kürtler'den Seyid Abdülkadir aracılığı ile temin ediyor olmasıdır (Burkay, 2011:452). Seyid Abdülkadir (Şey Ubeydullah'ın Oğlu) emekçiler arasında kurmuş olduğu bu bağla muhakkak ki emekçiler arasında da bir Kürtlük bilincinin yerleşmesi konusunda aşama kaydetmiştir yoksa bağış yolu ile bir neşriyatın çıkartılmasına destek olmaları için, hele ki hamallıkla geçiniyorken bir gereklilik yoktur. Bu durumda milliyetçiliğin seçkinler elinden inerek daha alt sınıflara yayılması adına bir başlangıç gibi görülebilir.

Örgütlenme ve yayın hayatı yoğun bir biçimde devam eden Hev-i örgütünün çalışmaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girişi ile birlikte sekteye uğramıştır zira üyelerinin birçoğu savaşa katılmıştır (Bruinessen, 2013a: 124) ve

savaşta hayatlarını kaybetmişlerdir. Savaştan sonra yine örgüt zaman zaman faaliyet gösterdiyse de 1922 yılında tamamen kapatılmıştır (Burkay, 2011:452).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikri yapısındaki dönüşüm Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bir yeni döneme neden olmuştur. Bu dönem yukarıda ifade ettiğimiz derneklerin varlığı için elverişli bir ortam hazırlarken bir taraftan da yükselttiği Türk milliyetçiliği ile İmparatorluğun farklı unsurlarının kristalize oluşuna da neden olmuştur. Her ne kadar Balkanlar'daki kadar etkin bir karşı milliyetçilik ve ayrılma talepleri ile Kürtlerde karşılaşılmamış olsa da, Kürt kimliğinin de daha keskin hale geldiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle İttihat ve Terakki sonrası, Türk-Kürt ilişkilerine özellikle yukarıda ifade ettiğimiz derneklerin de örgütlenme faaliyetleri düşünülecek olursa bakmak yerinde olacaktır. Zira tıpkı Kantonlaşma tartışmalarının anıldığı gibi, millet olmanın gerekliliğine dair tartışmalar da bu süreç içerisinde belirginleşmiştir.

İttihat ve Terakki döneminde, Kürt Kimliği'ne ilişkin belki de en önemli değişim, yukarıda ifade ettiğimiz tarihsel koşullar ve siyasal olaylar sonucunda kendisine karşı tanımlanmış bir milliyetçiliğin farkına vararak, kendi kimliğini de karşıtıktan tanımlama koşulu doğmuştur.

3.6. İTTİHAT ve TERAKKİ İKTİDARI SÜRECİNDE KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİNİN GELİŞİMİ

Milliyetçiliğin en temel argümanlarından olan “biz” bilinçliliğinin yaratılması ve karşıtının bu çerçevede tanımlanması ümmet öncelikli bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, İttihat ve Terakki Partisi politikaları çerçevesinde önplana çıkartılan “Osmanlıcılık”, “Türkçülük”, “İslamcılık” görüşleri bu yapıyı bir parça değiştirmeye çalışmış, Avrupa'lı modern devletler örnek alınmıştır (Lewis, 1961:210-239, Dündar, 2002:19-36).

Bu politikalar Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşu için alternatifler olarak üretilirken, imparatorluğu kurtaramadığı gibi toplumsal olarak kendisinden sonrası üzerinde de önemli etkilerde bulunmuştur. Bizim çalışmamız açısından önem taşıyan

kısmı ise Kürt milliyetçiliğinin örgütlü legal dernekler aracılığı ile kendini ifade ettiği bir dönemde, bu hareket içerisinde yarattığı dönüşümlerdir.

Öncelikli olarak daha önce de bahsettiğimiz üzere Osmanlı ile Kürtler uzun yıllar boyunca aralarında çatışmalar yaşansa dahi Yavuz Sultan Selim'den itibaren yapmış oldukları anlaşmaya büyük oranda sadık kalmış (Tan, 2010) ve yoğun bir çatışma ortamı yaşanmamıştır. İslam'a erken geçmenin ve dini değerlerin yüksek olduğu bir topluluk olmanın da etkisiyle, halifeye bağlılıkları her daim gündemde olmuş örgütlü hareketlerin içerisinde tüm milliyetçiliğe atf yapan ögelere rağmen derneklerin "halife hazretlerine hizmetleri" gibi ibareler bulunmuştur. Ancak İttihat ve Terakki Partisi'ni politik yansıması olarak kabul ettiğimiz "Jön Türk" hareketinin değişen koşullar sonucu zaman zaman karşıtı haline gelen halifeye karşı duruşları ya da "Türkçülük" fikrinin egemen olduğu dönemde halifeye koşut tavırları şehirli entelektüel Kürtler arasında etki yarattığı kadar Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde de ses getirmiştir (Tan, 2010:110). Birçok milliyetçi hareketin temelinde din olgusunun, olduğunu düşünecek olursak, iki grup arasında böylesine önemli bir uzlaşım alanının imparatorluğun da yıkılmasıyla birlikte hızla güç kaybetmesi bağdaştırıcı unsurları azaltmıştır (Kutlay, 2014:95).

Buna ek olarak Kürtler ile özel bir ilgisi bulunan (Hamidiye Alayları), kendisi zamanında Kürtlerin en azından önemli bir kısmına ayrıcalık niteliği taşıyacak uygulamalar yapan (Tan, 2010:97-104) II. Abdülhamit'i tahttan indirmiş olmaları da çatışma ortamını arttıracak bir unsur olmuştur.

Tanzimat ve Islahat Fermanları ile başlayan vergi sistemindeki dönüşümler ve onu takip eden merkezileşme çabalarının Kürtler arasında yaratmış olduğu huzursuzluklar ve bu huzursuzluklarda ortaya çıkan isyanlar sonucunda mirliklerin kaldırılarak, mir ailelerinin şehirli olması ya da ekonomik imkanları yüksek çocuklarının şehirlerde eğitim görmeye başlamış olması entelektüel bir uyanış sağlamış farklı fikir akımları ile tanışmış bir kuşak yetişmesine neden olmuştur. Türk olmayan çok sayıda unsuru barındıran Osmanlı İmparatorluğu Türklük fikrine adapte olamamıştır ama Türklüğün öne çıkması diğer etnik unsurlar açısından farkı ortaya koymuştur. Örnek verecek olursak Zinar Silopi anılarında kendisini

Avrupa’da Kürt olarak tanıttıklarını, Kürtlük bilinci ile öğrenciler arasında toplantılar yaptıklarını aktarmıştır (Sılopi, 1969:27-30). Sılopi’nin aktardıkları öğrenciler ve gençler arasında kimlik farkısalığını ortaya koyulmasına dair önemli veriler içermektedir.

İttihat ve Terakki programının temel yapıtaşlarını oluşturan “vatandaşlık” mefhumu, etnik unsurların birbirine eşitliği ve programlarında yer alan “anadilde eğitim” (Gökbayır, 2012: 82-84) gibi unsurların özellikle 1909 karşı devriminin yarattığı paranoya ortamında geçerliliğini yitirmiştir. Bunun yerine zaman zaman istibdata varan dönemlerin yaşanması, partiye ve Jön Türklere olan güveni sarsmış, parti programı vaatlerini karşılayamaz/karşılamaz konuma gelmiştir. Birçok etnik yapının kültürel tanınma talep ettiği bir ortamda, bizim çalışmamız özelinde Kürtler de bu kültürel tanınma taleplerini dile getirmişler hatta yukarıda da ifade ettiğimiz üzere kendi “milliyetçiliklerini” tanımlayacak argümanları dahi oluşturmuşlardır (Malmisanij, 2010:28-39 İttihat ve Terakki’nin Diyarbakır Şubesi Kürtçe ve Kürt kimliği konusunda vaatlerde bulunmuşlardır). Politik ve askeri başarısızlıklara eklenen ve eklemlenen bu talepler zaman içerisinde bağımsızlık ihtirasına dönüşmüş, halife üzeinden liyakat tanımlayan Kürtlerin haklar elde edilemedikçe varolan koşullarda değişim talepleri yön değiştirmiştir.

İttihat ve Terakki’nin merkezileştirme politikalarının öncesinde Abdülhamid döneminde yaşanan “Kürtleri silahlandırarak Hamidiye Alaylarını kurmak” gibi girişimler, Kürtlerin kendi aralarında da huzursuzluğa neden olmuş ancak Kürtlerden oluşan bu birlikler imparatorluktan ümidi kestiği anda imparatorluk karşısında silahlı bir güç bulmuştur.

Çalışmamızın dönemsel olarak odak noktalarından birisi olmamasına karşın, verilen bu bilgilerin temelinde yatan çaba, milliyetçi taleplerin kendi içerisindeki serencamı anlamaya ve yıllar içerisinde yaşanan dönüşümün saiklerini tespit edebilmeye yöneliktir. Dolayısıyla enine, boyuna ve detaylı olarak tartışılabilecek bir süreç hakkında dışarıda bırakılan çokça unsur vardır ancak kanımızca verilen bilgiler anlamlı bir portre oluşturmaya yetecek bağlamı oluşturmaktadır. Bu nedenle dönemsel olarak İttihat ve Terakki’nin güç kaybettiği, Milli Mücadele Dönemi’nin

koşullarını oluşturan ve Kürtlerde “bağımsızlık” fikrinin iyiden iyiye belirginleştiği I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Kürt Milliyetçiliği ve politize olup örgütlenme çabalarına bakmak yerinde olacaktır.

3.6.1. I. Dünya Savaşı ve Kürt Politizasyonu

Osmanlı İmparatorluğu'nun dahil olduğu I. Dünya Savaşı tüm dünya için olduğu gibi Osmanlılar için de yıkım ve sefaleti beraberinde getirmiştir. Öncelikli olarak zaten zayıflamış olan imparatorluk nihai bir yıkılma sürecine girmiş ve bu süreçte büyük oranda toprak kaybederek prestijini de yitirmiştir.

Bu dönem içerisinde Kürtler açısından en önemli gelişme yoğun olarak yaşadıkları toprakların bir savaş alanına dönüşmesi, açlık, kıtlık ve diğer sıkıntılar ile yüzleşmek durumunda kalmalarıdır (Tan, 2010:154, Jwaideh, 2012:251). “Millet-i Hakime”nin* bir unsuru olan ve halifeye gönülden bağlılık sergileyen Kürtlerde de kopuş yaşanmasa da halifenin gücü eski konumunu yitirmeye başlamıştır.

Tüm bu sıkıntılara karşın “Ermeni Olayları'nda” sahip oldukları rolünde etkisiyle bir taraftan Osmanlı'nın yanında yer almak, başka unsurlar ile ise bağımsızlık gibi talepler Kürt Hareketi içerisinde yer bulmuştur. Bu taleplerin yer buluşunda ve Kürt entelektüelleri arasında Kürt bağımsızlığı gibi konuların tartışılmasının ardında Balkan Savaşları ile bağımsızlığını kazanan milli unsurlara öykünen Kürtlerin etkisi görülmektedir (Jwaideh, 2012:261). Ancak Balkanlar'da yaşanan gelişmelerden en çok etkilenenlerden birisi de Ermeniler'dir. Tarihsel süreç içerisinde Ermeni-Kürt çıkarları sıklıkla çatışmış (Kutlay, 2014: 111-120; (Van Bruinessen, 2011:407), aynı araziler üzerinde hak iddia etmişler, Kürtler tarafından yönetilen topraklarda yaşayan Ermeniler, vergileri toplayan Kürtlerde de sıklıkla karşı karşıya gelmişlerdir.

I. Dünya Savaşı'nın sonun imzalanan Mondros Mütarekesi ve Sevr Anlaşmaları ile Osmanlı İmparatorluğu fiilen son bulmuş, Kürtler dahil Osmanlı

---

* Hakim unsur konusunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun örgütlenme biçimi etnisiteye değil, ümmete dayalıdır, Kürtler Müslüman çoğunluktan olduğu için hakim unsurlar arasında yer almaktadır.

içerisindeki tüm unsurlar kendi başlarının çaresine bakmak durumunda kalmışlardır. Yukarıda andığımız anlaşmalar ile birlikte Kürtler açısından önemli bir değişim yaşanmış Kürtler ilk defa uluslar arası alanda gündeme gelen bir unsur olarak önplana çıkmışlardır (Kutly, 2014:130-132, Jwaideh, 2012:263-264) Mondros Mütarekesi ile konuşulan 1 yıl sürecek otonom ve sonrasında bağımsızlığa varabilecek süreç Kürt hareketi içerisinde köklü dönüşümlere neden olmuştur

Bu dönemde bizim çalışmamız açısından önemli olan unsurlardan biri Teavün ve Terakki ile Hev-i cemiyetlerinin ardılı gibi görünen Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kurulması ve öncüllerinin aksine halife ve Osmanlı ile birlikte olma-çalışma konusundaki isteksizliği Kürt milliyetçiliğinin önplana çıkışıdır. İstanbul'da oluşan cemiyet ve onun yayın organı olan Jin muhakkak ki entelektüel bir kesime hitap etmekte ve büyük ölçüde İstanbul'la sınırlı kalıp bölgeye ulaşamamaktadır ancak ortaya koymuş oldukları konular ve Kürt varlığını ele alış biçimleri ile radikal bir dönüşümün işaretlerini taşımaktadırlar. Bu nedenle çalışmamızda savaş sonrasında yeniden örgütlenme faaliyetleri ve yeni örgütlenme biçimlerinde üretilen milliyetçiliğin anlam boyutu ve çerçevesi tartışılacaktır.

3.6.2. Kürdistan Teali Cemiyeti Yayın Organı Jin Dergisi ve Kürt Milliyetçiliği

Kürdistan Teali Cemiyeti, Seyyid Abdülkadir başkanlığında İstanbul'da kurulmuştur (Tunaya, 1986: 186). Daha önce de ifade ettiğimiz üzere artık Osmanlı toprakları üzerindeki farklı unsurlar Osmanlılık kimliği altında tutulamamaktadır zira fiilen bir Osmanlı'dan bahsetmek güçleşmiştir. Bu durum Kürtlere de sirayet etmiş yeni kurulan bu dernek nizamnamesi gereği Teavün ile benzer özellikler taşısa da ilk kez Kürt bağımsızlığını vurgulayan dernek konumuna gelmiştir (Tunaya, 1986:189).

Bağımsızlık talepleri olmasına karşın hayatlarına devam edebilmelerine dair Tunaya; Arap ve İngiliz hakimiyeti yerine Kürtlerin bölgede egemen olmasını hükümetin tercih ettiği, çünkü bir şekilde kürtlerle anlaşılabilceği yorumunu yapar (Tunaya, 1986: 189-193) Örgüt yalnızca İstanbul'da değil Anadolu'da da örgütlenme

arzzusundadır. Bunun sonucunda başta Diyarbakır olmak üzere Anadolu'nun çeşitli kentlerinde örgütlenirler. Örgütlenmeleri çerçevesinde de Kürt Bağımsızlık Hareketi zamanının geldiğini vurgularlar (Kutlay, 2014:143-145, Kutlay, 2012:183).

Ancak daha önce de ifade ettiğimiz üzere milliyetçilik bir burjuva ideolojisidir ve bir Kürt burjuvası bulunmamaktadır. Bu nedenle örgüt yurtdışı ile bağlantı kurarak, büyük devletlerin desteğiyle tepeden inmece bir biçimde Kürt bağımsızlığını kurmak ister, bu amaçla da İngiliz, Amerikan ve Fransız komiserlikleri ile görüşmeler gerçekleştirir (Silopi, 1969:54). Örgüt İngilizler tarafından desteklenmektedir ve aynı zamanda belli bir bölgede hâkim unsur olan milletlerin bağımsızlığını elde etmesini öngören Wilson ilkelerini de benimsemiştir (Silopi, 1969:45, Özoğlu, 2004:83).

Kürdistan Teali Cemiyeti ile ilgili önplana çıkan unsurlardan bir diğeri ise oluşumun İstanbul'da Kürtleri birleştirdiği ancak, planlama hareket ve eşgüdüm konusunda aynı uzlaşımın sağlanamadığıdır. Neredeyse her biri modern eğitim alma imkânına erişmiş olan Kürt eşraf, aşiret ve beylerinin ailelerinden oluşan bu yapı içerisinde fikir ayrılıkları gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Örnek verecek olursak Seyyid Abdülkadir gibi İslamcı dernek üyeleri ile Bedirhan ve Babanlar arasında uzlaşma sağlanamamıştır (Kutlay, 2012:183, Özoğlu, 2004: 84). İslamcılar halifeye bağlılık üzerinden politikalarını yürütürken, Mondros Mütarekesi ve Sevr ile başlayan süreçte Babanlar ve Bedirhanların önemli isimleri bağımsızlıktan yana tercih kullanmışlardır.

Bağımsızlık talepleri ile beraber gittikçe artan etkilerine karşın, aynı dönem içerisinde Mondros ve Sevr'e karşı durarak yükselen Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Kurtuluş Mücadelesi'ne dönüşecek bir Anadolu hareketi vardır. Kürdistan Teali Cemiyeti'nin ayrılıkçı ya da Kürt bağımsızlığını öngören fikirlerine karşı Anadolu'da Mustafa Kemal, Kürt liderleri ile temasa geçerek Kurtuluş Hareketi'ne desteklerini talep eden mektuplar yazmakta ve bu mektuplar karşılık bulmaktadır (Malmisanij, 2004: 127-128). Dolayısıyla, Teali Cemiyeti'nin politik etkisi ve Kürt bölgesindeki gücü tartışmaya oldukça açıktır. Özellikle, Kürt Milliyetçi yazarları tarafından sıklıkla kaçırılmış bir fırsat olarak görülen dönem

siyasal konjonktüre, yazarların tandansına göre sıklıkla farklı yorumlarla anılmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Teali içindeki milliyetçiler Ermeniler'in de elde edeceği haklara İslamcılar kadar olumsuz bakmamaktadır (Jwaideh, 2012: 266), böylece Paris Barış Konferansı'nda Şevket Paşa'nın Ermeniler ile uzlaşmış bir bağımsızlık planına sıcak bakmaktadırlar (Jwaideh, 2012:262). Ancak, İslamcılar çok yakın bir tarihte Ermenilere yönelik tehcir hareketi sırasında yaşananlardan ötürü, böyle bir uzlaşının mümkünlüğünü sorgulamakta buna ek olarak ise halifeye karşı mücadele konusunda isteksiz davranmaktadır*.

Tüm bu koşullara karşın, Kürt Milliyetçiliği'nin kültürel kökenlerinin tanımlanması ve bu kökenlerin ifade edilmesi konusunda özellikle "Jin" gazetesi aracılığıyla önemli aşama kaydeden Teali Cemiyeti denebilir ki, ilerleyen dönemlerde de etkin olacak Kürt taleplerinin temellerini ortaya atmışlardır. Jin'i öncülü olan yayınlardan ayıran Kürt kimliğinin tanınması ve özelliklerinin önplana çıkartılarak etnik kimliği tanımlayıcı işlev görmesinin yanısıra, politik olarak da Kürtler'in konumuna ve geleceğine dair konuları tartışmaya sunmasıdır. Bu nedenle "Ön Kürt Milliyetçiliğinin en belirgin olarak gözlemlenebildiği kaynaklardan biri olan bu gazeteye bakmak kanımızca önem taşımaktadır. Buna ek olarak İstanbul'da Kürt seçkinleri tarafından tartışılan milliyetçiliğin, halka inebildiği ve milliyetçi taleplerin sunulabildiği yegane unsurlardan olması da Jin gazetesine ayrı bir önem katmaktadır.

20. yüzyılın başlarında İstanbul'da yayın hayatına başlayan "Jin" dergisi, doğrudan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin yayın organı olarak görünmemektedir. Ancak derginin yazarları ve cemiyet ile ilişkili haberler gözönünde

---

* Zinnar Silopi'nin "Doza Kürdistan" kitabında aktardığı üzere, Teali Cemiyeti'nin temsilcileri İngiliz, Amerikan ve Fransız komiserliklerle görüşmeler yaparlar ve denize kıyısı olan bir Kürdistan planları yapılırlar. Bu görüşmelerden birinde Kürdistan'ın kurulması için koşul olarak, Kürtlerin hakim unsur olduğu bölgelerin de bir kısmını içine alan bağımsız bir Ermenistan şartı olarak koşullar. Bunun üzerine Said-i Nursi; "Şayet Kürdistan deniz sahilinde olsa idi "diritnautarınızla" (dreadnought; bir tür zırhlı savaş gemisi) belki bu kararı tetbik edebilirdiniz ancak Kürdistan dağlarına diritnavutlarınız çıkamaz. Bu kararınız da tetbik edilemez" yanıtını verir (Silopi, 1969:54). İslamcı Kürtlerin önemli isimlerinden biri olan Said-i Nursi'nin bağımsız Ermenistan'a tepkisi oldukça net olmakla beraber, aynı aktarımlarda aleni bir biçimde emperyalist güçler destekli denizle bağı olan ve petrol bölgelerini kapsayan bir Kürdistan kurulma çabasını da görmek mümkündür. Bu durumun önem taşıyan noktaları muhakkak ki çoktur ancak Kürt hareketinde ilk kez kültürel haklarla birlikte, sınırlara ve politik oluşuma dair beklentiler gün yüzüne çıkmıştır. Önceki Kürt hareketlerinde görülen Kürt kültürünü yaşatma kaygısı; varolan milli birime, politik birimi regüle etme çabasını da ihtiva eder hale gelmiştir.

bulundurulduğunda dergi ile cemiyet arasında organik bir bağ olduğu kesin gibidir (Bozarslan, 1985:5 Cilt I). Daha önce Teavün ve Terakki gazetesi ile Roj-i Kürd'ü ele alırken de ifade ettiğimiz üzere dönemin Osmanlı entelijansiyesi milliyetçilik-ulus gibi kavramları derinlemesine tartışmaktadır. Bu konulara yönelik olarak Robespierre Fransa'sından, Abdullah Cevdet'in İsviçre Kanton modeli tartışmalarına kadar geniş perspektifli ve global konjonktürü de içeren yaklaşımlar yürütülmektedir. "Jin" dergisi de bu bakış açısını takip etmekle beraber perspektifini "orta sınıfa" ve "politik konulara" yönelik olarak genişletmiştir.

Perspektifini genişletmesi doğrultusunda "Kürt işçilerinin durumu, Kürt öğrencilerin İstanbul'daki konumları ve Kürt kadını" gibi unsurlar da derginin ilgi alanları içine girmiştir. Buna ek olarak ise, meşhur Kürt destanı olan Mem-u Zin'in basılması ve Türkçe'ye çevrilmesi; milliyetçiliğin daha geniş kitlelere kolay okunabilir metinler üzerinden ulaşmasına yardımcı olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde hangi tabiyetten olursa olsun, nüfusun okuma yazma oranı düşünüldüğünde, her tür basın yayın organının bugünkü etkide olduğunu söylemek güçtür. Jin dergisini Türkçe'ye çeviren Hamit Bozarslan'da aynı konuya değinerek, yazarların ve Kürdistan Teali Cemiyeti üyelerinin "Kürdistana" (burada kastedilen geniş ölçekli bir coğrafyadır, Kuzey Irak, Türkiye'nin Güneydoğusu ve İran'ın bir kısmını kapsar) gitmeyerek, İstanbul'dan hareketi yönetme çabalarını eleştirir ve bölgede bulunmamanın cemiyetin başarılı olmasını engellediğini ifade eder (Bozarslan, 1985: 122-125). Bu eleştirisini yaparken dernek üye ve temsilcileri ile Jin yazarlarının bölgede de oldukça iyi tanınan ve saygı duyulan bireyler olmasından yola çıkarak, "bölgeye gidip, silahlı bir mücadeleyi de kapsayan özgürlük hareketi" içinde bulunmaları gerektiğini ifade eder (Bozarslan 1985:127).

Ancak, Kürdistan Teali uzantısı olan Jin'in bu eleştirilere ve kaynakları mobilize etme konusundaki başarısızlıklarına karşın (Tilly, 1978), ulusal bir kurtuluş fikrine uzak olmadıkları oldukça açıkça görülebilir. Üstelik bu vurguyu yaparken belki, Bozarslan'ın ifade ettiği gibi fiziksel olarak bölgede bulunmuş değillerdir ancak "Wilson İlkeleri'ne" sıklıkla yer vererek çoğunluğun Kürtler'de olduğu

vurgusunu sıklıkla ifade etmişlerdir. Jin'in 3. Sayısında, Kamran Ali Bedirhan'ın "Kürdistan İçin" başlıklı yazısında, Wilson ilkelerinden övgü ile bahsedilirken, Türk hükümetleri eleştirilir ve Osmanlı içerisinde bulunan unsurlara bağımsızlık vermesi gerektiği iddia edilir (Bedirhan, Jin Sayı 3:5). Bu bağlamda Jin dergisinde, "bağımsız, özgür Kürdistan" arzusu dillendirilmekle beraber, beklentilerin yabancı kaynaklı olduğu ve emperyalist güçlerden medet umulduğu görülmektedir. Bu bakış açısı ve takındığı tavır nedeniyle, resmi tarih ve Milli Mücadele tarihi içerisinde "zararlı cemiyetler" başlığı altında ele alınan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin bakış açısı Jin'de yansır hale gelmiştir.

Wilson İlkeleri'ni yalnızca prensip olarak destekleyip, Kürt bağımsızlığı için anahtar olarak görmenin dışında, bu planın uygulanması adına kamuoyu yaratma çabaları, meşrulaştırma faaliyetleri olarak görülebilecek yazılar da kendine yer bulur. Örnek vermek gerekirse 15. Sayıda "1889 Yazımına Göre Van İlinde Yaşayan Kürd Ve Ermenilerin Konut Ve Nüfuslarının Sayısını Belirleyen Cetveldir" başlıklı yazıda, Wilson İlkeleri'nin uygulanabilmesini tartışmak adına bölgenin belirli kısımlarında demografik çalışmalar yapılmıştır (Jin, 15.Sayı:5). Milliyetçilik adına önemli faktörlerden biri olan nüfus üzerinden kaleme alınan yazılar, nüfus yoğunluğu üzerinden toprağın sahipliğine dair ilişki kurar.

Demografik çalışmaların bir kısmında, İttihat ve Terakki döneminde uygulanmış olan iskan ve göç politikaları ile (Dündar, 2002) yerleri değiştirilen Kürtlerin de durumu derginin kapsamına girer. Derginin 8. Sayısında yer alan "Kürt Muhacirleri Ne Durumda" başlıklı yazı bu duruma bir örnek teşkil etmekle beraber, hem nüfus politikalarına dikkat çekmekte, hem de sıradan Kürtlerin milliyetçilik ile bağımlı kurmaktadır (Rahmi, Jin 8. Sayı:6). Anderson'ın, milletin tahayyül edilebilmesi bağlamında ele aldığı "kendinden başka bir yerlerde yaşayan kendinin ait olduğu grupların varlığını bilme" (Anderson, 1994) net bir biçimde ortaya koyularak Kürtler arası bağ yaratan bir unsur olarak görünür hale gelmektedir.

Jin Dergisi, politik hususlara değinirken, Kürtler ile Ermeniler arasındaki farkları da ortaya koymakta, politik bir birim olarak Kürdistan'dan yani Kürt halkına ait bir ulus-devlet formasyonundan (zaman zaman Sevr sürecinde anıldığı gibi geçici

bir hükümet de dikkate alınmaktadır) bahsedilirken, bölgede hak iddia eden unsurlardan bir diğeri olan Ermenilerle olan farklar da ortaya konulmaktadır. Kamran Ali Bedirhan, “Kürdistan ve Kürdler” isimli yazısında “Geçmişin Ermenistanı ile bugünkü Ermenilerin tarihsel ilişkilerini kabul etmek bir çılgınlıktır; ve hiç bir çağdaş tarihçi de geçmişin bu şeklini reddedemez... Ermeniler, kurmak istedikleri hükümetin egemenliğini ve Kürdlerin bu hükümete itaat etmesini sağlayabilecek güçlerden de tümüyle yoksun bulunuyorlar. Kürdler her yerde kesin bir çoğunluk oluşturuyorlar.” (Bedirhan, Jin Sayı 9:5-6) İfadelerini kullanarak Kürtlere alternatif olarak uygulanabilecek “kendi kaderini tayin hakkı” uygulamalarını reddetmektedirler.

Politik ve milli birimlere dayalı bu vurgularla birlikte Jin dergisi içerisinde Kürt mitlerinin, özel gün ve bayramlarının ele alındığı görülmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan unsur ise Nevruz (Newroz) ile ilişkili bilgi verirken ele almış olduğumuz, Newroz’un kaynağı olarak sunulan “Dehak Destanı’nın” ele alınması ancak bugünün 31 Ağustos olarak tanımlanmasıdır. 31 Ağustos Kürtlerin bayramı olarak tanımlanırken Newroz’daki “zalim Dehak’tan kurtulma” hikayesi kullanılır. Bugün aynı mitle özdeşleştirilerek kutlanılan Nevruz (Newroz) ise 21 Mart yeni yıl başlangıcı olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla milli bayram 31 Ağustos ile geleneksel bir gün olan 21 Mart arası ayırım yapılmaktadır. (Jin Sayı 1- Sayı 3)

Destan, gelenek ve törenleri aktararak kültürel hafıza ile milliyetçilik arasında bir köprü kuran dergi, atasözleri ve dil çalışmalarına da yer vermiş bu çerçevede dilin hareketli alanları olan atasözleri gibi unsurlarla (Reşid Jin Sayı 3: 5-7) dilin tarihselliğine vurgu yapmış aynı zamanda kullanımının standardizasyonu konusunda da çaba sarfetmiştir.

Milliyetçiliğin kültürel boyutuna ilişkili olarak ortaya konan unsurlar muhakkak ki temelde Kürt varlığını pekiştirme maksadını taşımaktadır. İkincil olarak ise politik bir birim olarak Ulus’u oluşturma yolunda anlamlı bir Kürt varlığının olduğunu ifade etmek ise açıkça önemli bir yere sahiptir. Kanımızca bu çabalarda Sevr görüşmeleri sırasında ve öncesinde, işgal güçlerinin bölgede kurulması planlanan yeni devletleri tartıştıkları bir ortamda, bir başka deyişle Osmanlı

İmparatorluğunun kendisini oluşturan küçük unsurlara bölünme çabasındaki ortamı mobilize etme girişimi yatmaktadır (Tilly, 1978). Çünkü, dönem itibariyle bölgede kurulması muhtemel ve planlanan iki devletten biri Ermeni Devleti, diğeri ise Kürt Devleti'dir (Jwaideh, 2012: 261-264). Kürtler ile Ermeniler arasındaki rekabet ortamı düşünüldüğünde ve döneme hakim bakış açılarından biri olan "Sosyal Darwinizm'in" etkisi dikkate alındığında bir millet olarak varlığını ispat çabası görünür hale gelmektedir.

Jin'in 2. Sayısında ele alınan "Kürtler Dolayısıyla" başlıklı yazıda (Bitlisi, Jin Sayı 2: 2-5, Jin Sayı 3: 3-5) Kürtlerin durumunu değerlendirirken bölgenin tarihsel koşulları kadar günümüze de bakılması gerektiği vurgusu, Avrupa'lı anakronik bir bakış açısı ile Kürtlerin millet olma niteliklerinin sorgulanmasına getirilen eleştiri dikkat çekicidir. Bu konudaki bir başka dikkat çekici örnek ise "Kürt Gençlerinden Yamulkizade" imzasıyla basılmış olan "Kürt ne idi, neler ister" başlıklı yazıda görülebilir. *"Kürt'ün eski tarihi, yüzyıllardan beri sözü edilmeyen o geçmiş yaşamı araştırılırsa ne olağanüstü gayretler, ne azimler görülür! O gayretler, o azimler şimdikilerle karşılaştırılmaya kalkılırsa, Kürtlerin, uygarlığın girişimlerini pek önemsiz bırakacak insanüstü çabaları, olağanüstü adaletleri görülür."* (Yamulkizade, Jin Sayı 5: 2) ifadelerini kullanan yazar bugün Kürtleri tanımamaya çalışanların geçmişlerine bakarak orada var olan "yiğitlik, kahramanlık, zeka, adalet ve medeniyete yön verme" işlevlerini görmesi gerektiğini ifade eder. Tarihin bir garip cilvesi olarak Kürtler bugün bu konuma gelmişlerdir ancak yazara göre kendilerini kurtaracak meziyetlere tarihsellikleri çerçevesinde sahiptirler.

Kürt politikasında uzun dönemli yer alacak olan ve günümüzde de Kürt politikaları içerisinde devam etme niteliği sergileyen "Kürtlerin yok sayılması", "Kürtler tarihin en eski milletlerinden biridir", "Kürtler hakkında yeteri kadar inceleme yapılmadan millet olma özelliklerine haiz olmadıkları iddiasına karşı duruş" argümanları Jin dergisinde yukarıda aktardığımız ve çalışma içerisinde atıf vermediğimiz daha birçok örnekte görülmektedir. Genel bir perspektiften bakacak olursak bu iddialar bir realitenin ifadesi midir, yoksa hak talebi süreçlerinin sıklıkla rastlanılan bir aşaması mıdır sorusuna yanıt vermek kolay olmadığı gibi bu araştırmanın kapsamında da değildir. Ancak bu durum çalışmamızın genelinde iddia

ettiğimiz üzere milliyetçi talep ve argümanların bir kez öne sürüldüğü takdirde bir daha yokolmasının güç olduğu, milletlerin ne kadar eskiye dayandığı sorunsalına bakılmaksızın milliyetçi taleplerin uzun süreli olduğu iddialarımızı doğrulamaktadır.

Dergiyle ilişkili son olarak değineceğimiz konu dergide gündelik yaşama yapılan vurgudur. Gündelik yaşam pratiklerinin aktarılması millet tahayyülünü daha canlı hale getirirken (Billig, 1991), bu pratikler o milletin bir mensubunun nasıl yaşaması gerektiğine dair doktriner bir nitelik de taşımaktadır. “Bir Kürd Dilberinin Sabah Uğraşısı” (Rahmi, Jin Sayı 4:7-10) başlığı ile yayınlanan hikaye iki noktaya temas etmektedir. Bunlardan birincisi gündelik yaşamın küçük bir kesitinde “Kürt yaşantısına dair verilen bilgiler”, ikincisi ise “Kürt Kadını” ile ilişkili olarak ortaya konulan tasvirdir. Kürtlerin geleneksel yemekleri (“nanerunik” yufka türü bir ekmek) yaptığı bir yayla ortamı tasvir edilen öyküde, Kürt kadınının erkeğe bakışı, aşkı bekleyişi gibi durumlar aktarılmaktadır. Bu aşkı bekleyiş ise sıradan bir aşk değil, hikayede geçen şiirde ifade edildiği üzere Mem-u Zin’in aşkı gibidir (Rahmi, Jin Sayı 4:9). Dolayısıyla yaylada yaşayan köylü kızının ağzından aktarılan bu şiirde, kadın hem destanı bilmekte, hem de Kürtlüğün destanına yakışır bir aşkı temenni etmektedir. Kimliğine sahip, o kimliğin verileri olan iman, çalışma, edep ve ahlakla bezenmiş bir Kürt “dilberi” tahayyülü gözlenmektedir.

Çalışmamızın önceki bölümlerinde ele alınan Kürt kaynaklı basın yayın ile karşılaştırıldığında artık “Jin Kürt Milliyetçisi bir dergi midir” ya da “Jin’de (dolayısı ile Kürdistan Teali Cemiyeti’nde) Kürt milliyetçiliği tasarlanmakta mıdır?” sorularını sormak hayli şüpheli bir davranış olacaktır. Yukarıda verdiğimiz örnekler çerçevesinde görülmektedir ki Kürdistan Teali Cemiyeti’nin fikirlerini yayma aracı olarak kullandığı “Jin” dergisi bütünlüklü ve anlamlı sayılabilecek bir milliyetçilik tasarımı yapmaktadır. Ancak, Bozarlan’ın “sunuş” kısmında getirmiş olduğu “seçkinlerin elinden çıkıp halka yayılamadığı” eleştirisi (Bozarlan, 1985:112-132) Kürt milliyetçileri için önemli bir soru işareti olabilecekken, milliyetçi fikirlerin bir yayın organına yansıtışı açısından oldukça nitelikli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla okuma-yazma bilen, orta sınıf Kürtler üzerinde ya da içeriğin aktarılabilirdiği Kürt eşraf, işçi ve farklı grupları arasında dikkate alınma ihtimali

oldukça yüksektir. Zira Kürt milletine mensubiyetin ve onu oluşturma konusunda dikkate alınması gereken merhalelerin neredeyse tümü yer bulmaktadır.

Kürdistan Teali Cemiyeti ve yayın organı olan Jin'i değerlendirerek çalışmamız kapsamında, Osmanlı entelijasiyesi içerisinde ve İmparatorluk koşullarında tasarlanan Kürt Milliyetçiliği'ni irdelediğimiz bu bölümden sonra imparatorluk sınırlarında kurulan legal Kürdi örgütlenmelerin yerini alan hareket odaklı örgütlenmeler alacaktır. Bu bölümde genel bir perspektifini vermeye çalıştığımız İstanbul kaynaklı imparatorluk dönemi milliyetçi fikirleri, Milli Mücadele yılları içerisinde yaşanan isyanlara ve legal düzende oluşmamış örgütlenmelere de ilham vermesi açısından önem taşımaktadır. Bu bölümde ortaya konulmuş olan verilerde sunduğumuz Kürt milliyetçiliğini kurma çabaları ve Kürt milliyetçi tasarımının kökenleri, Milli Mücadele sonrası kurulan ulus devlet ile doğal olarak yokolmamış politik alanda yaşanan Türk-Kürt karşıtlığının kültürel, bir başka ifadeyle aidiyete dair temellerini ortaya koymuştur. Buna ek olarak imparatorluğun son dönemindeki hareketler kapsamında sıklıkla ele aldığımız isimlerin, Cumhuriyet Türkiye'si'ndeki hareket ve oluşumların da başrolünde olduğu düşünülecek olursa aradaki bu bağı kurmak çalışmamız açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle önümüzdeki bölümlerde de ilişkisellikler ve karşısallıklar üzerinden yukarıda ifade ettiğimiz Kürt milliyetçiliğinin kökenlerine zaman zaman vurgu yapılacaktır. Bu bağlamda çalışmamızda Milli Mücadele Dönemi ve Cumhuriyet Türkiye'si'ndeki oluşum ve yapılanmalar bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

3.7 MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE, İSTANBUL KÜRT SEÇKİNLERİ ve ANADOLU KÜRTLERİ'NDE MİLLİYETÇİLİK

II. Meşrutiyet ve sonrasında İstanbul'da kurulan Kürt dernekleri uhdesinde, kurumsallaşan Kürt milliyetçiliğinin genel oluşumu daha önce de ifade ettiğimiz üzere İstanbul'da eğitim gören aşiret reislerinin çocukları, İstanbul hükümetinde görev yapan Kürtler ve İttihat ve Terakki'ye yakın isimlerden oluşmaktadır. Kürt hareketinin bu durumu doğal olarak Kürtler'in yoğun olarak yaşadığı bölge ile İstanbul arasında bir farka neden olmuştur. Zira bölgenin dinamikleri ile İstanbul'un dinamikleri farklıdır.

Özellikle Kürdistan Teali Cemiyeti'nin emperyalist güçler ile işbirliği aracılığı ile Kürt bağımsızlığı talepleri noktasında cemiyet içi ayrılıklar baş göstermiş ve İslamcı-Ulusalcı karşıtlığı önplana çıkmıştır. Teali Cemiyeti içerisindeki ayırım ve kopuşlar da bu şekilde başlamıştır. Teali İslam Cemiyeti'nin kurucularından olan ve İslami tarafı belirgin olan Seyid Abdulkadir'in "Kürtlerin bağımsızlık istemediği, muhtariyet istedikleri" ifadesiyle ayrılıklar net biçimde belirginleşmiş ve ayrılan üyeler Teşkilat-ı İçtimaiyye'yi kurmuşlardır (Silopi, 1969:59). Bu durumun Anadolu'daki koşulları ne derece değiştirdiği kesin olarak saptanamayacak olmakla beraber, Kürt hareketi içerisinde sonraki yıllarda da devam edecek olan heterojenliğin temellerine işaret etmektedir.

Bu ayrılık ve sonrasında belirginleşen heterojenlik, Atatürk'ün başlattığı Kurtuluş Mücadelesi ve Anadolu Hareketi ile daha da belirginleşmiş, Kürtlerin önemli bir kısmı Kurtuluş Mücadelesi'nde yer alırken, bir kısmı ise karşısında olmuştur.

3.7.1. Kurtuluş Savaşı Döneminde Kürtler Arası Görüş Farklılıkları

Çalışmamızın I. Dünya Savaşı öncesi dönemlerini anlatırken ele aldığımız üzere, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde sıklıkla çıkan isyanları değerlendirmiştik. Bu değerlendirme karşısında, karşılaşılan sonuç milliyetçi yanı zayıf ve kurumsallaşmamış olmakla beraber bağımsızlık isteyen feodal güçlerin ve şeyhlerin isyanları başlatmış olması ve farklı feodal güçlerin seçkinler arası mücadelenin bir doğal sonucu olarak ortak mücadeleye katılmadığıydı. Aynı şekilde şeyhlerin başlattığı hareketlerin de farklı mezheplerden destek görmeyişi bu hareketlerin çapını etkileyen unsurlardı.

Kürt hareketi/hareketleri içinde, I. Dünya Savaşı sonrası iki temel görüş ortaya çıkmıştır bunlardan birincisi Kürdistan Teali Cemiyeti'nin milliyetçi kanadı kaynaklı olan, Wilson ilkelerinden yararlanmak suretiyle dış devletler destekli bir bağımsız Kürt devleti kurmak isteyenlerdir (Tunaya, 1986:190). İkinci grup ise Türklerin düşmüş olduğu bu zor durumda böyle bir talebin "etik" olmadığı tartışmalarını

yürüten ve halifeyi kurtarmak suretiyle eski sistemin devamını bir başka deyişle yaklaşık 400 yıldır yerleşmiş olan Kürtlerin kültürel haklarını koruduğu bir düzenin devamını isteyenlerdir (Tan, 2010:183). Bu ayırım daha çok ikinci dünya savaşı sonrasında böyle bir bağımsızlık fırsatının (opportunity) ortaya çıktığının görülmesiyle yakından ilişkilidir. Keza, Teali cemiyeti öncesinde; Teavün ve Terakki-Hev-i cemiyetlerinin kurucuları neredeyse aynı kişiler olmalarına rağmen bağımsızlık fikrinin ansızın belirgin biçimde ortaya çıkması Sevres anlaşması ile belirlenen koşulların (Tan, 2010:160-163) bir sonucu olarak görülebilir. Bu durum; Teavün ve Terakki, Roj-i Kürd-Jin dergisi arasındaki yayın anlayışları farkında da rahatça tespit edilebilmektedir.

İttihat ve Terakki'nin zaman zaman baskıcı hale gelen rejimi her iki düşünce için de yakın oldukları bir durum olmamakla beraber, büyük savaş öncesinde ayrılık talepleri dile gelmemiştir. Bu koşullar altında yaşanan görüş farklılıkları, özellikle Ermeni Tehciri'ne katılan Kürtlerin, Ermenilerle barış yapılabileceği konusunda duydukları endişeler, halifeye duyulan bağlılık, dindarlık duyguları ve aynı Wilson İlkeleri uyarınca kurulabilecek bir Ermenistan endişesiyle bölgedeki Kürtler ile İstanbul etelijansiyasının salt milliyetçi-ulusalcı fikirleri arasında harmoni sağlanmasını engellemiştir. Bu durumun sonucunda koşullar Milli Müdafaa hareketi yönünde olumlu gelişmekle beraber, Atatürk'ün bu konuda dönem itibariyle gerçekleştirdiği birleştirici tavır da önem taşımaktadır.

3.7.1.1. Birlikte Yaşama ve Otonomi Yanlıları

Milliyetçilik fikirlerinin İstanbul'da yaratmış olduğu yankının, Anadolu'da aynı etkiyi yaratamaması muhakkak ki sosyo ekonomik, tarihsel ve sosyolojik koşulların bir çıktısıdır. Milliyetçiliğin bir burjuva ideolojisi olarak hayat bulduğu gözönünde bulundurulacak olursa şehirleşmenin ve kentli nüfusun az olduğu bölgede aynı etkiyi yaratmamış olması şaşırtıcı değildir.

Bölgede hali hazırda egemen hayat görüşü ve kimliğin dindarlık olduğu ve bu dindarlığın en büyük simgesinin halife olduğunu gözönünde bulunduracak olursak bölgenin seçkinleri için dahi halifeyle karşı karşıya kalınan durumlarda halkı

mobilize etmek oldukça zor bir durumdur. Rewanduzlu İsyanı hatırlanacak olursa halkta halifeye karşı gelindiği fikri bir çözünmeye yol açmıştır (Beg, 2014:213-216). Üstelik Abdülhamit dönemi politikaları ile beylerin önemli bir kısmının tasfiye edildiği düşünülecek olursa şeyhlerin artan etkisi ile halifeye karşı milliyetçi bir hareketin başlama olasılığı daha da güçleşmektedir.

Tüm bu koşullar altında bölgenin seçkinlerinin önemli bir kısmı için otonomi benzeri bir muhtariyet en kabul görebilir yöntem olarak belirmiştir. Seyyid Abdulkadir'in açıklamaları da bu durumu teyit edecek niteliktedir (Bozarslan, 1985: 101, Tan, 2010:162). Üstelik, Van Bruinessen'in "Ağa, Şeyh ve Devlet" isimli eseri başta olmak üzere tespit edilmiştir ki "Nakşibendi" tarikatının bölge halkı üzerindeki etkisi büyüktür.

Milli Mücadele'nin başlatıcısı olan Atatürk ise durumu iyi analiz etmiş, bu sayede Kürtleri Milli Mücadele'ye dahil etmiştir. Diyarbakırda da görev yapmış olmasından ötürü bölgeyi tanıyan ve yakın ilişkileri bulunan Atatürk (Cemilpaşa, 1992:25-26) Kürt beylerine, şeyhlerine mektuplar yazarak Milli Mücadele kongrelerine davet etmiş; halifeyi ve İstanbul'u kurtarmak maksadıyla böyle bir yola çıktığını ifade etmiştir, buna ek olarak görev yaptığı yerler nedeniyle Kürt nüfusu iyi tanıyıp haklarında bilgi sahibi olmuş ve iyi ilişkiler kurmuştur (Tan, 2010:175-179).

Mektuplarında ve telgraflarında, Kürt kültürel haklarını ele alırken özgürlükler sağlanacağını ifade etmekle birlikte bunun bildiğimiz anlamda bir otonomiye işaret edip etmediği en çok tartışılan hususlardan birisidir. Atatürk'ün şu ifadesi; "*bütün memlekette ve geniş ölçüde doğrudan doğruya halk tabakalarının ilgili ve etkili olduğu surette mahallî idareler kurmak iç politikamızın gereğidir. Kürtlerin oturdukları yerlerde ise, hem iç politikamız hem de dış politikamız açısından tedricen mahallî bir idare kurmayı lüzumlu görmekteyiz*" (Kili&Gözübüyük, 1985:92-93) otonomi tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Kürt milliyetçilerine göre Atatürk, otonomi vaadini vererek Kürtleri yanına çekmiş, Türk milliyetçileri için ise adem-i merkeziyete işaret eden yerel örgütlenmenin gerekliliğini herkes için ifade etmiştir. Ancak Atatürk'ün Türk ve Kürtlerin öz kardeş oldukları ifadesini sıklıkla kullandığı görülmektedir (ATAM, 2006:71).

Veriler ışığında görülecektir ki, Kürtler içerisindeki farklı dinamikler ve unsurlar milli mücadele döneminde de etkin olmuş ancak özellikle başta şeyhlerin sonrasında aşiret reisleri ve eşrafın etkisiyle Kürt nüfusun hatırı sayılır bir kısmı Milli Mücadele'nin içerisinde yer aldığını ve Millet Meclisi'nin kendilerinin gerçek temsilcisi olduğunu ifade etmiştir (Evsile, 2013:61-63). Kürtlerin büyük kısmına vedağal olarak Milli Mücadele hareketine göre ise Kürt milliyetçileri ve bağımsızlık isteyenler Kürtlerin temsilcisi değildirler. Bir tarafta halife, anasır-ı İslam ve milletin düşman elinde kurtulması pratikleri ile Milli Mücadele hareketi, Kürtler ile uzlaşırken, milliyetçi Kürtler de bağımsızlık yolunda hareket alanı yaratmaya ve diplomatik faaliyetlere devam etmektedir. Günümüze değin uzanan bir süreçte etkin olan bu farklı siyasete değinmek yerinde olacaktır, zira Kürt politikaları arasındaki uyum sorununun temellerinin önemli kısmı bu politik farklılaşmada yatmaktadır.

3.7.1.2. Milliyetçi Kürtler

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi, imparatorluğun çöküşünün, Mondros Mütarekesi ve Sevr Anlaşmaları ile iyice belirginleşmesi, tüm imparatorluk topraklarında yeni bir dönem açmıştır. Bu dönemde imparatorluğun Ortadoğu'daki topraklarında, halifenin cihat çağrısına Araplar tarafından yanıt verilmeyişi, Balkanlar'da hakim olunan halkların neredeyse tümünün kendi ulus devletlerini kurmasıyla başlayan sürece diğer toplulukların da katılmasıyla imparatorluk sisteminin çöküşünün habercisi olarak görülebilir. İmparatorluk doktriner ve politik anlamda milliyetçilik karşısında yenilgiye uğramış, bu yenilginin bir sonucu olarak imparatorluğun Türk unsurlarında da milliyetçilik yükselmiş ve toplumu oluşturan farklı gruplar arasında kristalleşme iyice belirgilemiştir.

Charles Tilly'nin ifade ettiği üzere toplumsal hareketlerin “fırsatlar, kaynaklar ve mobilizasyonun” ortak bir bileşkesi olarak kabul edilebileceği (Tilly, 1978) düşünülürse, ülkedeki tüm unsurlar için “fırsat” koşullarının doğduğu açıktır. Bu koşulların en belirgin olarak şekillendiği gruplardan biri de Kürtlerdir.

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte legal anlamda politize olmaya başlayan Kürt hareketinin son kuşağı olan Kürdistan Teali Cemiyeti ile birlikte koşulların da uygunlaşmasıyla bağımsızlık talepleri dile getirilmiştir (Tan, 2010:159). Ancak bu bağımsızlık talepleri kaynakları harekete geçirme noktasında başarılı olamamışlardır. Kürdistan Teali Cemiyeti bağımsızlığın kazanılması yolunda Sevr'in 62-63 ve 64. Maddelerine (Jwaideh, 2012 :262) güvenerek büyük devletlerin yaptırımını ile tepeden inme bir hareket için mücadele etmişler ancak bölgede örgütlenme konusunda hatırı sayılır bir çalışmada bulunmamışlardır. Buna ek olarak Sevr Anlaşmasının Kürtlere doğru anlatılmadığı eleştirilerine karşın (Bozarlan, 1985:123-124), anlatılsa dahi, maddeler de Ermenistan kurulmasının neredeyse ön koşul olduğu düşünülecek olursa etkili olmaması oldukça muhtemeldir.

İngiltere ve Fransa gibi devletlere umudunu bağlamış olmalarına karşın bölge kaynaklarını harekete geçirmemiş olmaları sebebiyle, bir Kürt hareketinin başarıya uğramasına ihtimal vermeyen büyük devletler Kürt hareketine beklenen yardımı yapmamışlardır (Bozarlan, 1985:116). Kürtler üzerinden yürütülen bir harekete tek destek veren ve inanan Binbaşı Noel olmuştur.

Milli Mücadele Hareketi'nin karşısında olan milliyetçi Kürtler, Atatürk'ün bölgeye yapmış olduğu ittifak çağrılarına karşı olumsuz propaganda yapmışlar, Atatürk'ün irtibata geçtiği ağa ve şeyhlere, Atatürk'ün kendilerini kandırdığı yönünde telkinlerde bulunmuşlar ancak çok da başarılı olamamışlardır (Cemilpaşa, 1992:36-38). Atatürk'ün bir dönem yaverliğini yapan Kürt milliyetçi hareketinin önemli isimlerinden olan Ekrem Cemilpaşa'ya göre Halep ve Süleymaniye gibi şehirlerde de Kürt örgütlenmeleri ve Anadolu'da Kürtleri örgütleme çabaları vardır ve Wilson ilkelerinin uygulanabilmesi adına Ermeni-Kürt nüfus oranları gelecekteki hareketler için İngilizler ile beraber belirlenmektedir (Cemilpaşa, 1992: 38-42).

Tüm bu çaba ve gelişmelere karşın hareketin zayıf kaldığını, yukarıda karşılaştırmalı olarak ele aldığımız koşulları dikkate alarak söylemek mümkündür. Milli Mücadele sürecinde, Atatürk'ün hamleleri çoklukla başarıya ulaşmıştır. Kürt aydınlarının, Anadolu'daki insan gücü kesilmiş, olası bölge örgütlenmelerine karşın

hem Kürtlerin önemli bir kısmının desteği alınmış hem de askeri müdahalelerde bulunulmuştur.

Bu dönemde, Milli Mücadele'ye karşı görünür olabilmış bir hareket sayılacak ise bu ancak Teali Cemiyeti ile de organik bağ içerisinde bulunan Koçgiri İsyanı olarak sayılabilir. Koçgiri isyanı, Kürt milliyetçilerinin umut ettiği sonuçları elde edemese de, “Kürt Sorunu'nun” meclise taşınması açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda, Dersim (Tunceli) ile arasında bağ kurulmuş olması, Dersim'in Alevi kökenli aşiretleri ile de irtibata geçilmiş olması sebebiyle gelecekte gerçekleşecek olan “Dersim İsyanı” için de tarihsel bir zemin hazırlamıştır.

Ulusalıcı-milliyetçi fikirler kültürel anlamda gelişkin, politik anlamda zayıf, askeri anlamda ise yok denecek kadar az olduğu bu dönemde, Kürt milliyetçiliğinin kaynaklarını harekete geçirme/toplumsal hareketi başlatma yönünden zayıf olmasını salt Kürt milliyetçilerinin başarısızlığı ile açıklamak mümkün değildir. Bu duruma, Atatürk'ün Kürtleri Milli Mücadele'ye dahil etme çabalarının (bkz. Tan, 2010:175-182) da etkisi büyüktür. Ancak Kürtlerin büyük kısmını ikna eden ve uzlaşılan bir dönemden sonra kurulan ulus-devlet dönemi, Türk-Kürt ilişkilerini bir başka noktaya taşımış bu noktadan sonra sürekli olarak kristalize olmaya devam eden karşıt milliyetçilikler ve çatışma ortamı oluşmuştur. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus-devlet olarak konumu ve onun karşısında Kürt Milliyetçiliği hakkında genel bir bakış açısı edinmek önem taşımaktadır.

3.8. CUMHURİYETİN KURULUŞ YILLARINDA KÜRT İSYANLARI ve POLİTİZASYONU

Atatürk'ün hayatta olduğu ve bir dizi devrim niteliği taşıyan dönüşümün yaşandığı 1923-1938 arası dönemi “Kuruluş Yılları” olarak adlandıracak olursak Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin ve ideolojisinin yaratıldığı yılları sınırlandırmış oluruz. Ancak bu tarihsel sınırlandırma aynı zamanda sürekli olarak yenisi çıkan ve her defasında kuruluş aşamasındaki devlet ile karşı karşıya gelen Kürt isyanlarının da başlangıç ve zirveye çıkış aralığını kapsamaktadır. Zira 1938 sonrası Kürt hareketi bir suskunluk dönemine girmiştir. Sadece Kürt milliyetçiliğinin

değil aynı zamanda yakın “Türkiye Tarihi”nin de önem taşıyan konularından olan bu isyanlar çalışmamızın bu bölümünde ele alınacaktır.

Her biri ayrı bir tez konusu olabilecek niteliğe ve ilişkiler ağına sahip olan bu isyanlar; günümüz Kürt milliyetçiliğine ve Kürt taleplerine yansımaları, kolektif tarih ve bellek oluşturmada kullanılan biçimleri dikkate alınarak, yarattıkları etki ve anlam boyutuna ağırlık verilerek incelenecektir.

3.8.1. Şeyh Said İsyanı ve Azadi Örgütü

Şeyh Said İsyanı, üzerine çokça çalışılmış, Kürt milliyetçiliği, Türkiye tarihi, Güneydoğu politikaları gibi birçok farklı bakış açısından ele alınmıştır. Bu denli önem taşımasının en önemli nedenlerinden birisi ilk planlı denebilecek Kürt İsyanı gibi görünmesi ve hem dini, hem de milli öğeleri bünyesinde birarada barındırmasıdır.

İsyanın dini yanının varlığı şaşırtıcı olmamakla beraber Şeyh Sait İsyanı'nı diğerlerinden ayıran en önemli unsur bir örgütlü yapı ile ilişki içerisinde olan bir isyan olmasıdır (Kutlay, 2012:225, Van bruinessen, 2011: 412,). BU örgütlü hareketin ismi “Azadi”dir ve öncülü olan Kürt örgütlenmelerine nazaran farklı bir yanı bulunmaktadır. Azadi kendisinden önce olan legal örgütlenmelerin aksine gizli bir yapılanmadır ve öncüllerinin kültürel milliyetçiliğe verdikleri önemden ziyade bağımsız bir Kürdistan fikrine daha yatkındır (Kahraman, 2004: 63). Bu durumda diğer örgütlerin üyeleri şehirli entelektüeller iken, Azadi yapılanmasının daha çok eski Hamidiye Alayları subayları, feodal beyler ve şeyhlerden oluşmasının etkisi yüksektir (Kutlay 2012: 225, Tan, 2010:204). Dolayısıyla, Kürtler arasında tek boyutlu seçkinlerin hakimiyeti dönemi bitmiş gibi görünmekte daha geniş tabanlı bir hareket platformu kurulmaya çalışılmaktadır.

Örgüt hakkında çokça bilgi bulunamamakta, dahası örgüt tarafından kaleme alınmış yazılı bir metne veya belgeye ulaşılmakta güçlük yaşanmaktadır bu nedenle örgüt hakkında verilen bilgiler genellikle hatıratlara dayanmakta, kuruluş tarihi kesin olarak kestirilememekte 1921-1924 gibi geniş bir aralıktan bahsedilmektedir. Ancak,

üzerinde en çok uzlaşılana husus Şeyh Said'in kayınbiraderi olan, Cibranlı Halit Bey'in örgütün kurucusu olduğu ve Diyarbakır veya İstanbul gibi şehirler yerine merkezinin Erzurum'da bulunduğudır. Silopi'ye göre "özgürlük" manasına gelen "Azadi" adı altında oluşan bu örgüt "geniş bir savaş teşkilatının zaruri olduğuna kani olanlar" tarafından kurulmuştu (Silopi, 1969:82). Hücreler biçiminde yapılanmıştı ve şifreli olarak mesajlaşıyor bölgede halkı örgütüyorlardı.

Şeyh Said ise kişisel serveti, sayınlığı ve tanınırlığı olan bir Nakşibendi Şeyhi idi ve örgütle planlı bir bağ içerisindeydi kendisinin Cibranlı Halit Bey ile olan akrabalığı da düşünüldüğünde son derece olası görünen bu hadise isyanın boyutu, başlangıcı ve önemi açısından da dikkat çekici bir detaydır. Ancak bu denli gizli örgütlenmiş yapının koordinasyonun çok da iyi olmadığı bu nedenle de isyanın planladıkları boyutta olmadığı Kürt milliyetçileri tarafından sıklıkla dile getirilir. Ekrem Cemilpaşa, Erzurum'da muazzam bir hazırlık olduğu halde Diyarbakır'da kendilerinin hiç haberdar edilmediği dolayısı ile yardım götüremediklerini ifade eder (Cemilpaşa, 1992: 54). Buna ek olarak Silopi ise örgütün çöküşünün yine bir haberleşme sorunundan olduğunu aktarır; örgütün merkez yönetiminde bulunan Yusuf Ziya Bey'in çekmiş olduğu bir telgraf yanlış anlaşılmıştır. Azadi'ye mensup subaylar emirlerindeki askerlerle dağa çıkarak isyanı başlatmış (Dersim isyanında da önemli bir figür olan İhsan Nuri nam-ı diğer Nuri Dersimi isyan eden ilk subaydır) ancak isyana katılan veya hareket olmamıştır, bunun üzerine orduları dağıtmışlar ve Suriye'ye (Bruinessen'e göre Irak) iltica etmişlerdir (Silopi, 1969 83, Van Bruinessen, 2011 :418).

Bu yapı içerisinde Şeyh Said doğrudan bulunmamakta oğlu Ali Rıza Efendi aracılığı ile irtibat kurmaktadır ve Teali Cemiyeti'nin daha önce ele aldığımız ve bağımsızlık istemediği hatırlanacak olan lideri Seyid Abdülkadir ise yine örgütle ilişki içerisinde bulunmaktadır (Kahraman, 2004: 65). Yukarıda ele aldığımız "yanlış anlaşılma" sonucu başlamadan biten isyan sonucunda Cibranlı Halit Bey ve diğer üyeler tutuklanmış örgüt dağıtılmıştır, Cibranlı Halit Bey ise hapiste öldürülmüştür (Olson, 1992 :141). Cibranlı Halit Bey'in yargılandığı mahkemeye, Şeyh Sait de davet edilmiş ancak yaşlılığını mazeret olarak sunarak mahkemeye gitmemiş, bulunduğu yörede ifade vermiştir (Olson, 1992: 141, Van Bruinessen, 2011: 419).

İfadesinde Yusuf Ziya Bey'in kendisinden borç istediğini ve vermediği için kendisine iftira atıldığını söyleyip ilişkisi olduğu suçlamalarını reddetmiş (Olson, 1992: 141) belki de bu şekilde o tarihte tutuklanmaktan kurtulmuştur.

Bu durum isyan hazırlığının güç kaybetmesine neden olduğu kadar, Şeyh Said'in liderliğine de zemin hazırlamıştır. Azadi örgütünün üyelerinin hapse atılması geniş çaplı, hazırlıklı isyan yerine önceliği onların hapisten kurtarılmasına vermiş, isyan beklenenden erken başlamıştır. Bu süreç içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nde halifeliğin kaldırılması, şer'i mahkemelerin yasaklanması gibi devrimler ve kararların da açıklanmasıyla Kürtlüğe dair saiklerin yetmediği yerde, Şeyh Said için ayaklanma çağrısında kullanılmaya müsait yeni bir zemin oluşmuştur. Kendisi gibi çok tanındık bir Nakşibendi Şeyhi için yaşanan koşullar muhataplarını ikna etmediğinde, dine dayalı argümanların daha rahat kullanılabilmesi gündeme gelmiştir.

Bu koşullar altında Şeyh Said, Cibranlı Halit'in tutuklanmasından ve Azadi örgütünün çökertilmiş görünmesinden yaşanan tedirginlikle, kaldırılan halifeliğin, kapatılan tekke ve zaviyelerin etkisiyle hareketini başlatır. 4 Ocak 1925 tarihinde; Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Allah'ı ve Kuran'ı inkar ettiğini iddia ederek bu idarenin yıkılmasının Müslümanlara farz olduğunu bildiren bir fetva yayınladı (Tan, 2010: 208-209). Bingöl, Lice, Hani, Genç gibi bölgeleri dolaşarak hareketine taraftar toplar ve gittikçe artan bir kalabalık Şeyh Said'e katılır. Şeyh Said bu noktada Alevi aşiretlerine de çağrıda bulunur, ancak Alevi aşiretleri ilk kez Cumhuriyetle birlikte Sünnilere göre ayrımcılığa uğramıyor olmanın etkisiyle ve dahası bölgede kurulacak Sünni temelli bir devletin çıkarlarına uymamasından ötürü isyana katılmama kararı alırlar (Bruinessen, 2011 :420). Üstelik isyanın başlamasından sonra katılmamakla kalmamış neredeyse ordudan daha fazla isyana karşı mücadele etmiş ve isyanlara silahlı müdahalede bulunmuşlardır.

Şeyh Said'e katılan önemli ölçüdeki kuvvetler ile birlikte Piran'a geçer ve orada kendisine jandarmadan kaçan birkaç tutuklu sığınır. Jandarmanın suçluları istemesine olumsuz yanıt verilmesi üzerine Said'in adamları ve jandarma arasında çatışma çıkar ve isyan da bu vesile ile başlamış olur. İsyanın başlaması üzerine

bölgedeki kamu görevlilerinin bir çoğu kovulmuş, posta arabaları soyulmuştur. Ancak esas nokta Şeyhin adamları tarafından Diyarbakır'ın kuşatılmasıdır. Oldukça geniş kuvvetlerle Diyarbakır'ı kuşatan Şeyhin adamları, şehrin iyi savunuluyor olması (Olson, 1992:164) ve kentli eşrafın ayaklanmaya beklenen etkiyi vermemesi sebebiyle herhangi bir başarıya ulaşamamış ve geri çekilmeye başlamıştır.

Cumhuriyetin başbakanı olan Fethi Okyar'ın istifa etmesine ve İsmet İnönü'nün başbakan olmasına neden olacak kadar büyüyen isyan, Atatürk'ün diğer Kürt aşiretlerine yapmış olduğu isyancılara karşı mücadele çağrısının önemli bir kesimden yanıt bulması ve geniş çaplı bir operasyonun başlatılması ile bastırılmıştır (Van Bruinessen, 2011:428; Olson:1992) Çok sayıda ölü ve yaralının olduğu çatışmalar sonucunda, İran'a geçmekte olan Şeyh Said ve arkadaşları 27 Nisan 1925'te yakalandı ve yargılanmaları sonucunda 4 Eylül 1925'te Şeyhle birlikte 47 arkadaşı asıldı.

Bu koşullarda biten isyan hem ülke gündeminde hem de bölgede önemli değişiklikleri doğurmuştur. Öncelikle, isyan sırasında mektuplarında ve emirlerinde Şeyh Said “emir-ül müminin” ifadesini kullanarak, kendisini Müslümanların emiri olarak tanıtmış ve dini faktörleri etkin bir biçimde kullanmıştır. Ancak halka hitaplarında Kürt devletinin kurulacağına çokça değinmezken, Mustafa Kemal'in ve iktidarının yıkılması gerektiği vurgusunu çok sık bir biçimde gerçekleştirmiştir. İsyana tanık olanlara sorulduğunda bir kısmının “dinimizi savunuyorduk”, bir kısmının ise “milletimizi savunuyorduk ifadeleri verdiği görülmüştür (Kutlay, 2012: 239). Dolayısıyla karşımıza çıkan koşullarda isyana katılımın, tıpkı kendisini başlatan koşullar gibi farklı saiklerden kaynaklandığını görmek mümkündür. Bruinessen, sıklıkla isyanın yalnızca dini bir isyan olduğu vurgulanarak, milliyetçi yanının küçümsenilmeye çalışılmasına karşı çıkarak; “Allah'a karşı geldiği herkesçe bilinen ve dinle herkesin önünde alay eden” katıksız milliyetçi Fehmi Bilal Efendi'nin, Şeyh Sait'in sağ kolu olmasının bile başlı başına anlamlı bir tercih olduğunu ifade eder (Bruinessen, 2011:442). Buna ek olarak Şeyh'in yakalanmasından sonra isyanın dini kimliğine dair ortada bir şey kalmamıştır ancak isyan uzunca bir süre daha devam etmiştir ve salt milliyetçi hislerle isyana katılanlar

silah bırakmamışlardır. Dolayısıyla isyanın her iki olguyu da içerisinde aynı şekilde barındırdığı şüphesiz bir biçimde karşımıza çıkmaktadır.

İsyanın en önemli tarafı ise, Kürt-Türk kristalleşmesini iyice belirgin hale getirmiş olması, başlangıçta milliyetçiliğin düzeyleri düşük olsa da yükselen şiddetle birlikte kimlikler arası sınırların çizilmiş olmasıdır. İsyanın arkasından Türkiye’de politikalar ve belli yasal düzenlemeler konusunda hızlı dönüşümler yaşanmış ve bu olay arkasından yaşanan dönüşümler gelecekte oluşacak Kürt hareketinin biçimi açısından da önemli etkilerde bulunmuştur. Bu nedenle çalışmamızda, isyan sonrası politikadaki dönüşüme ve Kürt hareketine olası etkilerine değinmek yerinde olacaktır.

3.8.2. Şeyh Said İsyanı Sonrası Siyasi Uygulamalar ve Yükselen Kürt Milliyetçiliği

Atatürk’ün kurmayı hedeflediği seküler, ulus devlet biçimine dayalı devlet Cumhuriyetin ilanı, padişahlığın kaldırılması, hilafetin kaldırılması gibi bir dizi hareketle devam ederken, kendi silah arkadaşları partilileri tarafından önemli bir muhalefet görüyordu (Ahmad, 2002: 58). Bu koşullarda kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, “halkın dini duygularına saygı gösterilmesini” parti programına alarak (Zürcher, 2010: 241), muhafazakar bir duruş sergilemekteydi. Bu durum Fransız İhtilali’nden esinlenerek pozitivist bir perspektiften yeni bir Türkiye kurma fikrinin (Zürcher, 2010: 239) kabul edemeyeceği bir karşı çıkış olarak görülmekteydi.

Türkiye gündemi, bu ve buna benzer yönetsel tartışmalarla içiçe iken çıkan Şeyh Said İsyanı, dini tarafının da yüksekliği ile birlikte yalnızca Kürtler’in taleplerini dile getiren ya da bir grup halife yanlısının başkaldırısı olarak görülmemiş Cumhuriyetin temel dinamiklerine düşman olarak algılanmıştır. Liberal ve ılımlı olarak bilinen Fethi Okyar isyan bölgesinde yalnızca bir sıkıyönetimin yeterli olacağı görüşünde (Aslan&Dündar, 2014:31) olmakla birlikte isyanın olduğu bölgelerde 14 ilde sıkıyönetim ilan etmiş (Zürcher, 2010: 241), ancak yeterli olmayınca 3 Mart 1925 tarihinde İsmet Paşa’nın tekrar başbakan olmasıyla birlikte “Takrir-i Sükun”

kanunu yürürlüğe girmiştir (Lewis, 1968: 266). Yasanın gereği olarak İstiklal Mahkemeleri kurulmuş ve kurulan bu mahkemelerde Şeyh Said ve arkadaşları yargılanarak idam edilmiştir. Ancak yasanın önemli kısmı iki seneliğine çıkmış olması, daha sonra tekrar 2 sene uzatılmış olmasıdır. Bu süreç içerisinde isyan bölgesinde İstiklal Mahkemeleri, Bakanlar Kurulu kararı olmaksızın idamları gerçekleştirebilecek, isyan bölgesi dışında ise bakanlar kurulu kararı gerekecektir (Aslan&Dündar, 2014:31).

Bu kanun açıkça karşılaşılan muhalefet sonucunda çıkmıştır ve sertliği, irticai faaliyetleri kapsayıcı biçimde ele alışı muhakkak ki muhalefetin silahlı isyan boyutuna gelişiyile yakından ilgilidir. Ancak, yasanın kendisi bir kez çıktıktan sonra ülke çapında genel anlamda muhalefete karşı oldukça güçlü yaptırımlar uygulanmış çok sayıda gazete ve dergi kapatılmış (Akbal&Akıncı, 2013) isyana katılanlar ve hükümete muhalif olanlar arasında Terakkiperver Fırka üyeleri bulunması sebebiyle çok partili yaşam sekteye uğramış Fırka kapatılmıştır (Özalper, 2014). Bu durum legal demokratik muhalefeti doğuşu önünde engel olması ve şiddet ortamını yükseltmesi sebebiyle denilebilir ki karşıtlıkları da belirginleştirmiştir. Buna ek olarak Kürtçe'nin kullanımının yasaklanması, nüfuzlu kişilerin göç ettirilmesi, feodalite ile mücadele adına Kürt feodallerinin bölgeden uzaklaştırılması, hilafetin kaldırılması ile birlikte ulusal bilinç yaratma çabalarının hız kazanması (Koç, 2013: 156) kutuplaşmanın daha da yükselmesine ve uzun bir süre devam edecek çatışma ortamının yaratılmasına neden olmuştur. Bu nedenle Şeyh Said İsyanı pür-i pak bir milliyetçi isyan olmasa da sonuçları milliyetçiliği belirginleştirecek sosyal koşullara bir katalizör niteliği taşımaktadır. Şeyh Said İsyanı sonrası uygulanan bir diğer politika ise "İskan Kanunu"na bağlı, iskan politikasıdır, bu durum karışık olan bölge koşullarında demografik koşulları da değiştirerek yeni dönüşümlere yol açmıştır. Bu nedenle bu kanunu yarattığı dönüşüm bağlamında ele almak yerinde olacaktır.

3.8.3. Ağrı İsyanı ve Hoybun Örgütü

Şeyh Said ayaklaması güçlülkle bastırılmakla beraber isyancıların tümü yakalanamamıştır ve kaçanlar zaman zaman örgütlenerek yeni ve küçük çeteler kurmuş, eşkıyalık faaliyetlerine başlamışlardır (Değerli, 2008:115). Takrir-i sükun

yasasının getirmiş olduğu ortam gözönünde bulundurulduğunda kaçınılmaz olarak, teslim olanların sayısı az bir oranda kalmıştır. Buna ek olarak artık Şeyh Said gibi bir dini karakterin, olmayışı yakalanıp idam edilmesi sebebiyle, isyanı devam ettirenlerin büyük çoğunluğunun salt milliyetçiler olması oldukça önemli bir husustur. Zira üzerlerindeki kontrol azalmış, karizmatik ruhani lider yerine çetecilik dönemi başlamıştır.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Türkiye’de kalan ve isyanı devam ettirme gayretinde olanlar çeteleşirken, isyancıların bir kısmı da daha önce ifade ettiğimiz üzere yurtdışına (Irak, Suriye, Lübnan) firar etmiştir. Kaçanlar arasında İhsan Nuri, Ekrem Cemilpaşa gibi Kürt milliyetçiliğinin önemli isimleri de bulunmaktadır. Bu önemli isimler II. Meşrutiyet’ten bu yana çeşitli örgütler altında Kürt milliyetçi hareketinde bulduklarından varolan pratiklerini yurtdışında da devam ettirmişlerdir.

Bu yeni örgütlenmenin adı “Hoybun” (Hoyboon, Xoybun)dur. İddiaya göre 1927 yılında Ağrı Dağı’nda bir kongre toplanmış ve bu kongreye, milliyetçi örgütlenmelerin, aşiretlerin, kasabaların, devrimcilerin seçmiş olduğu delegeler katılmış ve bütün Kürt hareketi’nin kaynaklarını tek bir çatı altında toplayarak Kürdistan bağımsızlığı kararı alınmıştır (Paris Kürt Delegasyonu [PKD], 1949:12-13).

Bu durum Kürt milliyetçiliği açısından şöyle bir öneme haizdir; öncelikle Kürtlerin uzun yıllar Türkler ile birlik olmasının altında yatan sebeplerden birisi Kürtlerin ellerindeki imkanları ve kaynakları, Türklerin mağlubiyeti halinde büyük devletlerin yardımı ile Ermeniler’in alacağı endişesidir, aynı zamanda Ermeni ve Kürt milliyetçiliği karşıt milliyetçiliklerdir (Kutlay, 2014:122-124; Tan, 2010:143-149). Hoybun örgütü ile birlikte Ermeniler ile Kürtler arasında kısmi bir uzlaşma sağlanmıştır, Türklerin her ikisinin de ortak düşmanı olduğu düşüncesi ile aralarında anlaşma konusunda engel olan sınırlarda uzlaşmaya varılmış, Kürtlerin bölgeleri görece güvence altına alınmıştır (Cemilpaşa K. 1969:110). Buna ek olarak ise Tehcir Kanunu’ndan bu yana Avrupa’da yapılan propagandada Kürtler de, Ermeniler için karşı taraf olarak belirlenmiştir ve propagandadan olumsuz etkilenmektedir ancak

Hoybun çatısı altında yaşanan gelişmeler ile Kürtler hakkında olumsuz propagandanın vazgeçilecektir. Diaspora olma konusunda tecrübe yaşamış olan ve ülke dışında birliği sağlama konusunda belli bir birikime sahip olan Ermeniler, sürgüne gönderilmiş veya kaçmış olan yurtdışındaki Kürtlerin örgütlenmesi-birbirleriyle iletişim kurabilmesi için çaba sarfedeceklerdir (Sılopi, 1969: 107,110).

Kürt ve Ermeniler arasındaki bu yakınlaşma doğal olarak eski anlaşmazlıkların önüne bir set çekmektedir ve dahası din temelli olan yaklaşımlar yerine milliyetçiliğin yükselişindeki büyük sıçramayı gösterir niteliktedir zira hali hazırda egemen bağdaştırıcı unsur Nakşibendi dindar şeyhleri olsa böyle bir uzlaşma pek olası görünmemektedir. Ancak Hoybun açısından bakıldığında Kürtler, Ermeni “kardeşleri” ile uzlaşmalı ve birlikte çalışmalıdır. Ekrem Cemilpaşa’nın aktardığına göre Hoybun kararları çerçevesinde örgütün tek ilgi alanı Türkiye’dir başka hiçbir ülkede eylemlerde bulunulmayacaktır, Suriye ve Lübnan ile haseten iyi ilişkiler kurulacaktır (Cemilpaşa, 1992: 61).

Hoybun kongrede kendisini Kürdistan Hükümeti olarak tanımlamış ve Türkler, Kürt topraklarını terkedene kadar savaşıacaklarını ifade etmiş, o sırada isyanın devam ettiği Ağrı’ya ise Kürdistan’ın geçici başkenti olarak kabul etmiştir (Bedirhan, T.Y, 54-55). Bir hükümet gibi davranma çabaları içerisinde Avrupa’lı devletlerin kendilerini muhatap almasını ve onların desteğiyle Türkler’in Kürt politikalarına ilişkin bir toplantı yapılmasını talep etmiş, bu devletlerle irtibata geçmişlerdir (Bedirhan T.Y 53-54).

Bir hükümet gibi davranmanın görünen bir başka noktası ise Ağrı’da yaşanan isyana, komutan olarak İhsan Nuri’yi atamalarıdır (PKD, 1949:13, Jwaideh, 2012:411). Aynı İhsan Nuri Şeyh Said isyanında telgrafi yanlışı anlayarak ayaklanmayı erken başlatan kişi olup sonrasında Suriyeye iltica etmiş ve Hoybun’la bağ kurmuştur. Bölgedeki Kürtler, hükümetin henüz Celali aşireti üzerinde tam hakimiyet kuramamasından ötürü, Ağrı Dağı ve çevresinde uzunca bir süre başlarına buyruk davanmışlar üstelik isyanın ilk aşamalarında müdahaleleri önlemekte de başarılı olmuşlardır (Köçer, 2004:384, PKD, 1949:13, Özer, 2013:145-146).

Dikkat çekici bir biçimde önceki ayaklanmalardan farklı olarak, muhtemelen Hoybun örgütünün kullanabildiği kaynaklar ile Ağrı'daki isyancılar üniforma benzeri kıyafetler, mevki, kademe ve rütbe belirten rozetler takmakta dolayısı ile bir ordu gibi davranmaktadır (Özer, 2013:145, Kutlay Osmanlıdan günümüze, 280). Bu durum da isyanın daha uzun süreli ve zorlayıcı olmasının önündeki nedenlerden birisi olarak görülebilir. Koşullar çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti aralıksız müdahale yerine anlaşma yapmayı ve isyanı bitirmeyi önermiştir.

Bu öneriler çerçevesinde İskan Kanunu kapsamında göç ettirilen Kürtler'in göçü durdurulmuş, üç ay içinde Türkiye'ye bağlılığını bildiren Kürtlerin affedileceği duyurulmuş, göçle gidenlerin geri dönmesine izin verilmesine karar verilmiş, hapishanelerdeki Kürt milliyetçilerinin serbest bırakılması, İhsan Nuri Bey'e ayrıcalıklar önerilmiştir (Jwaideh, 2012:412). Ancak Kürtler bu çabalara yanıt vermemiş, Türkler'in kötü niyetli olduklarını ve zaman kazandıklarını ifade ederek isyanı sonlandırmamıştır (PKD, 1949:13, Jwaideh, 2012:412). Bunun üzerine İhsan Nuri ile tarafsız bir noktada görüşme yapılmış ve yine af vaatlerine karşın isyan sonlandırılmamıştır, Kürt yazarlara göre bu taleplerin red nedeni Türkler'in, Kürt milliyetçi arzusunu görmezden gelmesidir (Jwaideh, 2012 412). Hoybun örgütü bu vaatler karşısında oluşabilecek olası bir fikir değişimini engellemek için devletin sözlerine güvenilmemesini salık veren broşürler dağıtarak bütünleşmeyi korumak istemiştir (Süphandağ, 2012:392-395). Tüm bu sebepler kansız bir çözüm ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

Müzakerelerin başarısız olması üzerine Türkiye Cumhuriyeti askeri hareket düzenlemeye karar verir, uzun süren ve yoğun çatışmalara sahne olan isyan bastırılır. Hareketin lideri olan İhsan Nuri, İran'a kaçar ve bölgede tam bir kontrol sağlanır (Jwaideh, 2012:413-414, PKD, 194:13). Oldukça uzun bir süre devam eden ve güçlkle bastırılan isyanın arkasından Türk-Kürt ilişkilerindeki gerilimin artışı kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu koşullara kısaca değinmek önem taşımaktadır.

Öncelikli olarak, Şeyh Said İsyanından böyle kısa bir süre sonra, Kürtlerin organize bir eylem geliştirmiş olması beklenmedik bir sonuçtur bu nedenle bölgedeki

Kürt hareketlerine karşı alınan önlemler daha da sertleşmiş, zorunlu göçler gerçekleştirilerek sayısı artmıştır (Jwaideh, 2012:417). Bu durum bölgeye aktarılan kaynak ve yatırımlara da zaman zaman yansımış ve günümüzde hala devam etmekte olan sömürgecilik tezlerine kaynaklık etmiştir. Türkiye ve İran arasında Kürtler konusunda gerginlik yaşanmış, Türkiye tarafından Musul sorununda güçsüz bırakılmak için bu isyanların yabancı güçlerce desteklendiği fikirleri uluslar arası arenada zor bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur.

Kürtler açısından her ne kadar isyan sonuca ulaşamamış olsa da varolan kaynak ve koşullarda uzunca bir süre devam eden isyan örgütlü mücadele konusunda cesaretlendirici olmuştur zira arkası kesilmeden devam eden isyanlar farklı bölgelerde patlak verecek ve zaman zaman yayılacaktır. Hoybun örgütü gibi geniş çaplı desteği alan bir örgüt olması halinde Ağrı gibi salt milliyetçi isyanların gerçekleştirilebileceği görülerek şeyhlerin isyanlarda etkisi azalmış sonradan yaşanan hareketlerde ise gittikçe zayıflamıştır. Bu nedenle denebilir ki isyanların saikleri ve isyana katılımı sağlayan duygular açısından Ağrı bir dönüm noktası sayılabilir. İsyanın milliyetçilik açısından bir diğer önemi ise, Ermenilerle yapılan uzlaşının sonrasında Kürtlerin, özellikle Avrupa’da milliyetçi taleplerinin propagandasını yapma şansına erişmiş olmalarıdır. Yurtdışında yapılan bu propagandalar sonucunda yurtdışından belli destekler bulmuş ve gündem yaratmayı başarmışlardır (PKD, 1949:14).

Bu isyanın akabinde Hoybun’un yeni bir isyan başlattığı ya da bu yönde çalışmalarının olup olmadığına dair net bir bilgi yoktur. Fakat Hoybun’un en azından kültürel milliyetçiliği ve Kürt kimliğini oluşturacak çalışmalara devam ettiği bilinmektedir. Bu çalışmalardan en önemlisi Celadet Bedirhan tarafından çıkartılan “Hawar” Dergisidir. “İmdat, Yardım nidası” anlamına gelen Hawar, Kürt kültürel kimliği ve kültürel milliyetçiliği hususunda önemli atılımlar yapmıştır. 57 sayı yayımlanan dergi tamamen Kürtçe yayınlanmakla beraber zaman zaman Fransızca yazılara da yer verilmiştir. 1932-1943 yılları arasında yayımlanan sayılarında yapmış olduğu en önemli etki Kürtçe’nin Latin harfleri ile yazılmasını sağlamak olmuştur.

Hawar dergisi Kürtlere yönelik olarak kimliğin birleştiricisi bir rol oynarken bir taraftan da dil hamlesini yapmaya çaba sarfetmiş, dilin kendini bilme yolunda en önemli merhale olduğunu ifade etmişti. “Hawar’ın bilginin sesi olduğunu, bilginin kendini bilmek olduğunu, kendini bilmenin ise kurtuluşun ve güzelliğin yolunu açacak olduğunu, kendini tanıtmak için tanımak gerektiğini” ifade eden Bedirhan, “Hawar’ın herşeyden önce dilin varlığını tanıttığını” belirterek, “dil varlığının ilk şartı olduğunu” vurgulamıştır (Bedirhan, Hawar, Sayı 1: 1932). Bu sebeple olsa gerek derginin ilk 5 sayısında aralıksız daha sonra ise aralıklı olarak “Kürt Alfabeti” isimli bir yazı dizisi yayımlanmış, Latin harfleri ile Kürtçe konusunda çalışmalar yapılmıştır (*Hawar, Sayı 1 1932:3-Cilt 1, 1998:25, Hawar, Sayı 2 1932: 5-Cilt 1, 1998:47, Hawar, Sayı 3:3-Cilt 1, 1998: 65, Hawar, Sayı 4:4-Cilt 1, 1998: 86, Hawar, Sayı 5:7-Cilt 1, 1998: 109)

Buna ek olarak, Melaye Ciziri, Ehmede Xani, Cegerxwin gibi şair ve yazarların eserlerine yer verilmiş, edebiyat incelemeleri yapılmıştır. Kuran’ın Kürtçe tefsiri yine Hawar dergisinde kendine yer bulmuştur, dinsel metinlerin kendi diline çevrilmesinin milliyetçilik açısından önemi düşünüldüğünde Hawar’ın kültürel milliyetçiliğe sunduğu katkı daha belirginleşmektedir (Hawar Sayı, 27-57, Cilt 2, 1998). Hawar’ın 42. Sayısından yine “Newruz” başlığı ile yayımlanan yazıda bayramın niteliklerine, önemine Kürtler açısından belirleyiciliğine değinilmektedir (Hawar, 1998: 976-977). Yine 42. Sayıda, Kuran tefsirlerine ek olarak peygamberden hadislere de yer verilmekte bu şekilde İslam literatürüne dair bütüncül bir aktarım görülmektedir (Hawar, 1998: 976).

Derginin Fransızca kısımları ise daha çok Kürt kültürel kimliğini anlatma gayretindedir. Derginin 7-14. Sayıları arasında “Meme Alan” destanı Fransızcaya çevrilmiş, Kürt kültürünü farklı kültürlere tanıtmaya çaba sarfetmişlerdir (Hawar, Cilt 1, 1998). Fransızca yazılan metinlerin büyük kısmı Kürt kültürel ve toplumsal

---

* Hawar dergisine nüshalar biçiminde değil, 2 cilt olarak toplu halde ulaşılmıştır. Bu ciltler dergiyi olduğu gibi koruyarak sadece toplama biçiminde oluşturulmuşlardır dolayısıyla yazıların derginin hangi sayısında kaçınıcı sayfada olduğuna erişmek mümkün olmuştur. Bu nedenle “Hawar” dergisine ilişkin atıflar verilirken hem derginin yılına, sayısına ve sayfa numarasına yer verilecek, hem de cilt halinde toplanmış halde iken ciltte yer aldığı sayfa numaraları, cilt no ve tarih verilecektir. Bu yolla hem nüsha halinde erişebilecekler, hem de ciltlere erişebilecek olanlar için daha kolay anlaşılabilir bir referans biçimine erişilmeye çalışılacaktır.

konumunu tanıtmaya çabasını taşımakta, Kürtlerin millet olmalarına dair veriler iletmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede Kürt folkloru (Hawar, Sayı 6 1932, Cilt 1,1998), Kürt kadını (Hawar, Sayı 19 1933:6-Cilt 1, 1998:388-390), Kürt misafirperverliği (Hawar, Sayı 6 1932:7-Cilt 1,1998:129) gibi konulara değinilmiş, kendini tanımlama çabasına girilmiştir.

Dolayısıyla, Ağrı İsyanı'nı başlatan Hoybun'un bütünlüklü bir milliyetçilik kaygısında olan bünyesindeki üyelerle birlikte kültürel ve silahlı anlamda mücadelede bulunan bir örgüt olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Hoybun'un kuruluş aşamasında sergilediği, Lübnan'a gidip orada kurumsallaşma, farklı Kürt temsilcilerinden delegeler edinme, silahlı mücadeleye yakınlık, farklı yabancı ülkelerle iletişime geçerek destek talep etme onu diğer örgütlerden farklı bir yere koyduğu gibi, öyle görünüyor ki ileride kurulan Kürt örgütleri için de ilham kaynağı olmuş gibidir. Gelecekte kurulan ve benzer adımlar izleyen PKK aynı topraklarda kurulmuş, benzer yapılanma safhalarından geçmiştir. İki örgüt arasında ideolojik-hareketsel olarak farklılıklar bulunabilir ve bulunmaktadır da ancak böyle bir hareket içerisinde, yurtdışında örgütlenerek hükümet gibi davranma, silahlı mücadele organize etme açısından bulunan benzerliklerle, denilebilir ki Hoybun böyle bir yolun açıcısı olmuştur denilebilir. Bir başka olasılık ise adı geçen toprakların ve ülkelerin Kürt Hareketleri için tarihsel olarak verimli olduğu yorumu olabilir, ancak bu noktada görünen her iki olasılığın da güçlü olduğu aşıkardır ve sonuçları da belirgindir. Her iki uzun süreli Kürt örgütü de aynı ülke dışı topraklarda temellenmiş, aynı coğrafyada gelişmiş ve benzer merhaleleri takip etmişlerdir. Hoybun'un etkisi zaman içerisinde azalmasına karşın Kürt İsyanları devam etmiştir ancak Hoybun benzeri bir örgütlenme görünmemektedir. Örgütsüzlüğe rağmen bir sonraki bölümde ele alacağımız “Dersim İsyanı” en etkili ve belirleyici isyanlardan biri olmuştur.

3.8.4. Dersim İsyanı ve Kürt Milliyetçiliği Üzerindeki Etkisi

Dersim bölgesi ile ilgili çalışmalarda sıklıkla yer verilen Dersim'in coğrafyasında yapılan vurgu genel olarak bölgenin sert coğrafi yapısı ve ulaşım güçlükleridir. Bu nedenle de sıklıkla Dersim üzerinde kesin bir hakimiyetin gerçekleştirilemediğine değinilir. Ancak Dersim'i bu açıdan önemli kılan nokta

kendine has geliştirmiş olduğu yapılanma biçimi ve formasyonudur. Çalışmamız içerisinde sıklıkla ele aldığımız “seçkinler arası mücadele” kavramı Dersim açısından da oldukça belirleyici bir husustur zira coğrafya nedeniyle karşımıza çıkan kıt kaynaklar bölge içerisindeki aşirelerin de başlıca çatışma sebeplerinden birisidir. Bu bölgede, diğerlerinin aksine genele hükmeden bir bey veya aşiret bulunmamakta aksine aşiretler arası çatışmalar yoğun olarak yaşanmaktadır.

Bu koşullar altında merkezileşme faaliyetlerinin başladığı Osmanlı'nın son döneminde başta olmak üzere, bölgeyi merkeze bağlamak konusunda çabalar sarfedilmiş Fırka-i Islahiye isimli bir birlik kurularak, Dersim'i de kapsayan bölgeye hakim olunmak istenmiştir. Başarılı olamayan bu girişimler Cumhuriyete kadar devam etmiştir.

Cumhuriyet döneminde de tam bir hakimiyet 1930'lu yılların ortasına kadar sağlanamamıştır. Dersim halkı, askere gitme konusunda isteksizdir ve vergilerin toplanmasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Kürt İsyanları'nda temel nedenlerden birisi olarak gösterilen halifeliğin kaldırılması bu vesileyle Türk-Kürt arası bağı sağlayan unsurların yok edilmesi teorisi Dersim için geçerli değildir. Dersim ahalisi Şii-alevi inancına bağlı olup halifeyle bir bağ geliştirmemiştir, hatta önceki isyanlarda Dersim'i de kapsayan bir grup aşiret halifelik yanlısı isyanlarda devletin yanında bulunmuştur.

Dersim'in dinsel açıdan taşıdığı bu farklılığa ek olarak çok sayıdaki aşiret tarafından bölüşülmüş olması ve bunların arasında kıt kaynaklar nedeniyle yaşanan çatışma her türden müdahalenin oldukça güç gerçekleştirilmesine neden olacak bir durum yaratmaktadır. Bu koşullar altında kurulmakta olan bir Ulus-Devlet içerisinde bu denli etnik ve yönetsel farklılıklara izin verilemeyeceği düşüncesi ile uzun süreyi kapsayan bir “Dersim Tedipi” kararı alınır. General Abdullah Alpdoğan bölgeye olağanüstü yetkilerle vali olarak atanır. Bu atama sonucunda, Dersimliler'den ellerindeki silahları teslim etmeleri istenir ancak bu silahlar aşiretler arası mücadelede en önemli kaynak konumunda olduğundan aşiretler tarafından hoş karşılanmaz (Tan, 2010: 292).

1925 yılından itibaren Şark Islahat Planı ile hali hazırda oluşmaya başlayan kültürel çatışma ortamının, Cumhuriyetin merkezileşme ve uluslaşma çabalarının Kürtler tarafından kabul edilmeyişi ile birlikte politik muhalefet zemininin de oluşması ile birlikte sükûnet ortamının korunması zorlaşmıştır. Zira Kürtler yaşanan koşullar içerisinde kendi kimliklerini katedecekleri korkusunu yaşamakta, ataerkil feodal Kürtler ise iktidar alanlarının zayıflamasından korkmaktadır (Elphinston, 1948 44).

Bunun üzerine, Kürt ileri gelenleri Abdullah Alpdoğan'a iletilmek üzere protestomektubu taşıyan bir heyet oluştururlar, ancak iddialara göre bu heyet tutuklanır ve idam edilir. Bunun üzerine Kürtler misilleme olarak bir polis konvoyuna saldırır ve polisleri kaçıtır (Jwaideh, 2012: 418). Yaşanan bu olaylar isyanın başladığının işaretidir.

Bölgede hem ruhani, hem ekonomik hem de feodal bir güç konumunda bulunan Seyit Rıza ise isyanın başını çekmiştir. Bir çok aşiret ve liderleri Seyit Rıza'ya katıldığı gibi, bir kısmı da neredeyse her Kürt isyanında karşımıza çıkan seçkinler arası mücadelenin bir örneği olarak isyana karşı çıkmış ve isyancıların karşısında yer almıştır (Orhan, 2012: 352). Ağrı örneğinde olduğu gibi asimetric bir savaş yöntemini tercih eden isyancılar ile Silahlı Kuvvetler arasındaki çatışmalar oldukça uzun süreli olmuştur (Yaklaşık iki yıl). Çatışmaların detaylarını vermek çalışmamız açısından önemli bir katkı sunmayacaktır bu nedenle bu verileri* çalışmamız içerisinde vermeyeceğiz ancak silahlı mukavemet ile başlayan isyanın yine silahlar ile bastırıldığını bilmek çalışmamız açısından yeterli olacaktır. Zira bu sayılar konusundaki uzlaşmazlık ve sıkıntı konuyu başka bir minvale taşımaktadır. Ancak silahlı çatışma ortamının bölge itibariyle gerginliği tırmandırdığı ve hem üniter devletin bu konudaki önlemlerini güçlendirdiği, hem de bölge halkının üniter devlete karşı geliştirdiği milliyetçiliği güçlendirdiğini söylemek mümkündür. Bu isyan vesilesiyle daha önce genellikle Sünni Kürtler tarafından yürütülen isyan hareketlerinin, Alevilik mezhebine mensup Kürtlere sıçradığını da görmek mümkündür.

---

* bkz. Genelkurmay Belgelerin Kürt İsyamları, Cilt II, 2012, Kaynak Yayınları

İsyan sonrasında Kürtlerin, devleti vahşetle suçlaması, devletin ise Dersim ahalisini uslanmaz isyancılar olarak tanımlaması, karşılıklı olarak çatışmanın boyunu arttırmış ve ekseriyetle çatışma üzerinden tanımlanan bir milliyetçiliğin meydana gelmesine neden olmuştur. Smith'in çatışma üzerine şu ifadesi belki de bu durumu en iyi özetleyici niteliği taşımaktadır “şiddeti sadece toplum veya Etnisite belirlemez, ancak çatışmanın kendisi –hem toplumda, hem de etnisitede- Etnisitenin duygularını ve biçimini belirler (Smith, 2002). Bu olayda da şiddetin ve çatışmanın kendisi isyandan sonra gelen zorunlu göçleri ve yasaları belirlediği gibi, yine karşıt şiddet de Kürtlerin devletle olan ilişkilerini düzenlemelerinde etken olmuştur. Kürt hareketinin seçkinlerinin bir kısmı yargılanıp idam edilmiş bir kısmı ise sürgüne gönderilmiştir (Jwaideh, 2012: 418-419), bu durum Kürtler arasında belirgin bir düşmanlık yaratırken devlet için de uzun süreli bir çatışma ortamının başlangıcına işaret etmiştir.

Ele aldığımız tüm isyanlar ve hareketler (ve ele almadıklarımız) çerçevesinde bakılacak olursa, görülecektir ki Kürt hareketleri içerisinde homojenlik, tek bir tipe yönelim, belirgin haklar çerçevesinde mücadele gibi ana unsurlar bulunmamaktadır. İleride ele alacağımız üzere günümüzde dahi zaman zaman devam eden heterojenliğin Cumhuriyetin kuruluş yılları itibariyle daha yoğun olduğu göze çarpmaktadır. Açıkçası bugün itibariyle Kürt hareketinde görünen dayanışma unsuru gelinen süreçte yaratılan yeni politikaların ve açılan alanların ne derece etkili olduğunu daha net bir biçimde yansıtmaktadır. Kürt hareketlerine günümüzdeki ivmesini veren olaylar zinciri 1960'lı yıllardan sonra şekillenmeye başlamıştır ve bu dönem Kürtlerin legal politize oldukları döneme ya da global ideolojilere eklemlenmeye başladıkları bir döneme tekabül eder. Ancak Dersim İsyanı'ndan sonra 1960'lara değin bir hareketin içinde yer alınmaması durumu, isyan sonrasında yaşanan bastırma hareketinin etkinliği kadar, Şeyh, Seyit ve/veya feodal beylerle aşiretler düzeyinde yapılan başkaldırıların sonuç getirmemesi ile de ilişkili olduğu kabul edilebilir. Bu nedenle Türk siyasi hareketinin de farklı tandanslara kavuştuğu 1960'lı yıllara kadar bir suskunluk dönemi yaşanmıştır. Bu dönemin koşullarına değinmek sonrasında yarattığı hareketin dinamiklerini anlamak açısından önem taşımaktadır.

3.9. 1938-1960 KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİNİN SUSKUNLUK DÖNEMİ

Kürt hareketi içerisinde bir suskunluk dönemine işaret eden 1938-1960 arası birkaç önemli noktayı doğurması adına büyük önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, Türkiye’de tek parti iktidarının bitmesine giden süreçte, Demokrat Parti’nin (DP) yapmış olduğu ve dini de merkeze alan politik faaliyetlerdir (Ahmad, 2007:61-63). Bu faaliyetler öncelikli olarak Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki isyanlarda karşımıza çıkan Sünni İslam kaynaklı ve sekülerleşme karşıtlığı ile mobilize (Olson, 1992) olmuş Kürt nüfusunu özümseyerek hareketlenmesinin önüne geçmiştir. Kürtlerin salt milliyetçilik ile örgütlenmesinin oldukça güç olduğunu önceki bölümlerde tartışmıştık, zira milliyetçiliğin yapısında varolan burjuva ideolojisi olma özelliği ve kürtlerde burjuva benzeri bir oluşumun bulunmaması önemli bir engel teşkil ederken, şehirli nüfus da görece oldukça az ve nüfusun büyük bölümü aşiretlere bağlıydı. Dolayısıyla dinin etkisinden yoksun salt bir milliyetçiliğin mobilize olmaya yetecek gücü bölge itibarıyla bulamadığı aşıkardır. Zira “Azadi” gibi bir örgütlenmenin Şeyh Sait’i görünen yüz olarak kullanması da bunun önemli bir işaretçisi olarak görülebilir.

İkincil olarak ise, zorunlu göç, sıkıyönetim vs. gibi uygulamalarla birlikte, bir baskı unsurunun oluştuğu muhakkaktır. Zorunlu göç ile bölgenin mobilize olmuş unsurlarının göç ettirilmesi, bölgedeki etkinliklerini azalttığı gibi mobilize olmaya niyetlenen başkaları üzerinde de muhakkak ki bir baskı unsuru olmuştur (Ekinci, 2011:52-53).

Bu noktada karşımıza çıkan bir diğer unsur ise Brass’ın değimiyle milliyetçiliğin seçkinler tarafından yaratılarak, halka indirildiği (Brass:1991) düzeyinde görülebilir. Kürt milliyetçiliğinin seçkinlerinin şeyh, seyit, ağa gibi unsurlar olduğu düşünüldüğünde ve bu unsurların Demokrat Parti iktidarı ile uyumlanmakta güçlük çekmediği dikkate alınmalıdır. Çünkü DP, dinsel hususlara önem veriyordu, buna ek olarak ulus-devletin kurucularının feodalite ile olan mücadelesi ve bölgede ağaların gücünü yıkmaya yönelik çabalarının sürdürücüsü değillerdi aksine feodal güçlerle uyumlanmayı daha uygun buluyorlardı (Ekinci, 2011:54-55). Tüm bunlara ek olarak devletin yardımlarını Kürt seçkinlerine

kullandırma konusunda çekinceli değillerdi. Bu koşullar Kürt seçkinleri ile devlet arasında bir regülasyon oluşturmaktaydı.

Ulus-devlet, yapısı gereği farklı etnik unsurları özümsemekle beraber kendisiyle birlikte getirmiş olduğu en kurumsal olgulardan biri olan “Milli Eğitim” Kürt hareketinin yeni bir boyuta evrilmesine neden olmuştur. Sönümlenen Kürt hareketi içerisinde Kürt gençleri, devletin Türkçe eğitim yapan okullarında aldıkları temel eğitimden sonra üniversite tahsilleri için İstanbul ve Ankara’ya gitme şansı bulurlar. Bu durum tıpkı Osmanlı’da aşiret mekteplerine giden ve sonrasında yüksek eğitimde örgütlenerek, Teavün Terakki, Hevi gibi cemiyetleri kuran Kürtlerde olduğu gibi bir etki yaratır. Bu büyük şehirlere gelen öğrenci Kürt gençleri politik hareketler içerisinde yer almaya ve örgütlenmeye başlarlar, Kürt hareketinin bundan sonraki dönüşümünü bu entelektüel perspektif ve şehirde kaynağını alan ideolojik yapılanma biçimlendirecektir.

Özellikle, “Devlet Parasız Yatılı Okulları” gibi okullar, ulus devletin işlevlerinden olan milli eğitim aracılığı ile bir üst kültür (Gellner, 1992) oluşturma işlevini yerine getirirken bir taraftan da gelir seviyesi düşük halkın eğitim seviyesine katkıda bulunuyordu. Bu koşullar altında Kürt feodalleri hariç, hem eğitimi hem de gelir seviyesi düşük olan Kürtlerin bu okullarda okuması, Kürtlerin politize olma geleneğinde bir dönüşüme yol açmıştır. Bu öğrenciler yukarıda da ifade ettiğimiz gibi üniversitelere de yerleşmişler entelektüel yapıya eklenmişlerdir (Ekinci, 2011: 64-66). Üstelik büyük çoğunluğu orta sınıftan veya tarım ağırlıklı geçim sağlayan ailelerden geldikleri için yükselişte olan sol tandanslı siyasetle yakın ilişkiler kurmuş, sol siyasetin içerisinde öncelikle Türk solu ile beraber yer almış sonrasında ise Kürdi açılımların içerisinde bulunmuşlardır.

3.10. 1960 DARBESİ SONRASI ÖRGÜTLENME HAKKI ve KÜRT POLİTİZASYONUNDA CANLANMA

Türkiye’de sıklıkla tekrarlanacak olan askeri darbelerden ilki 1960 yılında gerçekleşmiştir. Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu 1960 yılında yapılan darbe daha öncesinde askeriye içerisinde planlanmış ve çeşitli cuntalar tarafından ayrı ayrı

veya birlikte organize olmuş bir yapı halinde hükümetin devrilmesi yönünde fikir oluşmuştur (Aydın&Taşkın, 2014:61). Zaten varolan bu hoşnutsuzluğa ek olarak, İsmet İnönü'nün "Himmetdede" istasyonunda saatlerce bekletilmesi, Kayseri'ye sokulmak istenmemesi ve İncesu'da saldırıya uğraması beklenen koşulları oluşturmuştur (Aydın&Taşkın, 2014:61).

27 Mayıs sabahı gerçekleştirilen darbe sonrası birçok tutuklama yapılmış, darbenin önemli isimlerinden Alparslan Türkeş tarafından ise darbenin yapıldığının duyurulması üstlenilmiştir. Türkeş'in okuduğu metne göre; darbe hiçbir kişiye yönelik yapılmamıştır, kanun ve hukuk prensiplerine göre hareket edilecektir, kardeş kavgasını engellemek için ordu bu hareketi gerçekleştirmiştir ve hiçbir koşul altında NATO ve CENTO ile bulunan müttefikliklere zarar gelmeyecektir (Çavdar, 2008:85-86, Ahmad,2007:207). Ancak bunlardan daha önemlisi bu "buhranlı" dönem atlatılır, atlatılmaz, seçimlerin tekrar yapılacağı ve idarenin sivillere aktarılacağı sözü verilir.

Ancak ordunun inancı baştan itibaren yalnızca hükümetin devrilmesi değil, yapısal belli dönüşümlerin gerçekleştirilmesiydi. Bu durumun sıradan bir askeri darbe değil, gereklilikten oluşan bir durum olduğunun ifade ediyorlardı ve başta Cemal Gürsel olmak üzere bir bilim kurulu toplanarak yeni bir anayasa hazırlanmasını arzuluyorlardı. Bu doğrultuda İstanbul Üniversitesi'nden oluşturulmuş olan bir heyet* anayasanın çalışmalarına başladı. Cemal Gürsel heyete ithafen, "öyle bir anayasa yapın ki bir daha ihlali mümkün olmasın, dinin istismarına meydan bırakmasın" (Çavdar, 2008:86) demiştir.

Hazırlanan bu yeni anayasa çalışmamız açısından önem taşıyacak olan unsurlara izin veren maddelerin konulması açısından önem taşımaktadır. Bir çok görüşe göre Türkiye'nin en özgürlükçü anayasası olan 1961 anayasası uygulanmaya devam edilebilse özgürlükçü ve liberal bir Türkiye konusunda önemli bir adım olacaktır (Ahmad, 2007:235) çünkü büyük ölçüde profesörler tarafından hazırlanmıştır ve radikal siyaseti öngörmektedir.

---

* Heyette, Sıddık Sami Onar, Naci Şensoy, Hıfzı Vedet Velidedeoğlu, Nail Kubalı, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli bulunuyordu.

Bu koşullar altında hazırlanan anayasa; kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına alıyor, üniversitelere özerklik getiriyor, basın yayın organlarını özerkleştiriyor en önemlisi grev, sendikalaşma, lokavt gibi hakları vererek anayasal kurumlar haline getiriyordu (Aydın&Taşkın, 2014:89-98) ve bu kurumların güvence altında olmasını sağlıyordu. Bu koşullar altında basın-yayın daha rahat gerçekleştirilebiliyor ve örgütlenme hakları tanınmış oluyordu. Durum itibariyle özellikle üniversitelerin de özerkleşmesine müteakip, fikir örgütleri gibi yapılanmalar ideolojik tartışmaların içerisine girmeye ve bunları neşredebilmeye başladılar.

Kürt hareketi içerisinde özellikle kültürel milliyetçiliğin olgunlaşabilmesi için gereken uygun koşulların böyle bir yasal ortamı bulması, daha önce de ifade ettiğimiz Kürt entelektüellerinin varlığı ile birleşince hareket yeni bir dinamizm kazanmıştır. Bu tarihten itibaren Kürtlerin, hem siyasi partilerde daha fazla boy gösterdiği hem de çıkartmış oldukları yayınlarla “Kürt meselesi”ni yeniden tanımladıkları görülecektir.

3.11. KÜRT POLİTİZASYONUNDA “SOL” DÖNÜŞÜM

Kürt politizasyonunda 1960 darbesi sonrasında Türkiye’de yükselmeye başlayan sol hareket ile birlikte sola yönelim olduğu görülmektedir. Buna ek olarak TİP (Türkiye İşçi Partisi) nin içerisinde Kürt sorununun önemli bir konu olarak ele alınması bu dönüşümü etkileyen faktörlerden birisi olarak belirginleşmiştir. Sol düşünce içerisinde yer alan, “kendi kaderini tayin hakkı”, “ezilen halklar” gibi anlayışların da Kürt sorununa bakışta etkili olduğu görülmektedir. Kürt nüfus yoğun bölgelerin gelişmişlikte geri kalması ve solun bu konuya eğilmesi de belirleyici bir unsur olarak görülebilir. Bu nedenle Kürtlerin politize oluş süreci içerisinde “sol”la yakınlaşma süreçleri aşağıda irdelenecektir.

3.11.1. Kürt Entelektüelleri ve “Doğu Sorunu”nun Kamusal Tartışması

Kürt Meselesi’nin yeniden tanımlanmasında daha önceden ele almış olduğumuz, 49’lar davası sanıklarının, daha doğrusu o dönem içerisinde aktif politikaya katılmış Kürtlerin önemli bir etkisi vardır. Hapishanede buldukları

dönem içerisinde farklılaşan düşünce ve görüşlere sahip olan 49'lar hapisten çıktıktan sonra 1961 anayasasının sağladığı koşullarla yeniden siyasetle ilgilenmeye başlamıştır. İdeolojik farklılıklar gündeme gelmekle beraber başlangıçta özellikle Türkiye İşçi Partisi (TİP) altında birleşmişler daha sonra ise belirgin ayrılıklara düşmüşlerdir.

Bu farklı düşünceleri kısaca üç başlık altında özetlemek mümkündür; bunlardan birincisi, Türk Kürt ayrımı yapmadan sosyalist-Marksist bir düşüncede olan ve bu ideoloji içerisinde sorunu çözmeyi amaçlayanlardır. Bunlar arasında Tarık Ziya Ekinci, Naci Kutlay, Kemal Burkay gibi isimleri saymak mümkündür. İkinci grup ise, Marksist veya sosyalist olmayan ancak hümanist bir biçimde Kürt sorununun çözümlenmesini isteyenlerdir. Bu grupta ise Musa Anter en bilinen isim olarak karşımıza çıkacaktır (Tan, 2010:348). Üçüncü tarafta ise sağcı ve milliyetçi Kürtler bulunmaktadır. Bir dönem Demokrat Parti içinde de siyaset yapan kimi vekiller bu grupta yer alırken 1965 yılında “Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi”ni (TKDP) kuracaklardır.

Bu dönem için yapılabilecek en uygun tanım, Kürtlerin kültürlerini keşfetme ve yaymaya yeniden başladıkları, kültürel milliyetçiliğin temellerini oluşturdukları, Kürtler arasında “varolma” fikrinin yayılmaya çalışıldığı dönem olacaktır. Bu tanımların temelinde bu dönem içerisinde Kürtlerin Osmanlı'nın son dönemindeki Teavün ve Terakki, Hevi gibi yapılanmalarında gelenek haline getirdikleri gazete ve dergi çıkarma faaliyetleri yatmaktadır.

Politik hayatta ne şekilde yer alacaklarına ilerleyen bölümlerde değinecek olmakla beraber, bu basın yayının temel ilgi alanlarına eğilmekte çalışmamız açısından fayda bulunmaktadır. Kürtler bu dönemde; Dicle Fırat (1962-1963), Deng (Ses-1963), Reya Rast (Gerçek Yol), Roja Newe (Yeni Gün 1963) ve Yeni Akış (1966) gibi (Güneş, 2013:130) yayınlar yapmışlardır. Bu yayınların genel çerçevesi, sol-sosyalist hareket içerisinde örgütlenmeye başlamış olan Kürtler'in etkisiyle; Kürtlerde az gelişmişlik, Kürtlerin geri bırakılmışlığı ve Kürtler üzerinde uygulanan tahakküm gibi başlıklar altında toplanılabilecek biçimde şekillenmiştir.

Ancak metinlerde görünen Kürt kelimesi yerine “doğu” ve “doğulular” kelimesinin kullanılıyor olmasıdır. Bu döneme ilişkin yapılan çalışmalarda (Güneş, 2013, Alış:2012) dikkat çekildiği üzere politik koşullar gereği Kürt adının söylenmesi pek de mümkün değildir. Bu koşullar altında sorunu tartışmaya açan metinlerin Kürdi dergilerde olması ve metaforik bir biçimde Kürt meselesine işaret ediyor olması şaşırtıcı olmayacaktır.

Bu doğrultuda “Dicle-Fırat” gazetesinin hem sahipliğini hem de yazı işleri müdürlüğünü yapan Edip Karahan* sorunun ortaya konması adına dönemin niteliklerini açığa çıkaran çok sayıda örneğe yazılarında yer vermiştir. “Niçin Çıkıyoruz” başlıklı yazısında; Doğu’nun yüzyıllardan beri ihmal edildiğini, milli eğitim bütçesinin büyük bir kısmının “batı” tarafından yendiğini, tarikat-şeyhlerin İstanbul’un göbeğinde faaliyetlerde bulunduğunu söylemiştir (Karahan, Dicle Fırat Sayı1: 1962). Doğu’nun bu koşullar altında haksız yere gayri medeni gösterildiği vurgusu ile beraber, gazetenin Doğu’nun kalkınmasını isteyen tüm Kürtler’e açık olduğunu ve bu yolda demokratik çalışmalar yapılacağını ifade etmiş, demokrasinin “Fırat”ın ötesine geçmesini tehlike gibi görenlere (Karahan, Dicle Fırat Sayı1: 1962) tepkisini ortaya koymuştur.

Karahan’ın gazetede az gelişmişlik ve nedenleri üzerinden yaptığı ilk sorunsallaştırmalara ek olarak, “Fırat’ın ötesi” olarak bir bölgeyi resmetmesi muhakkak ki teritoryallik adına önem taşımaktadır. Bu durumu iki şekilde anlamak mümkün olabilir birincisi Kürt hareketinin “bölgeselliğinin” ön planda olması, ikincisi ise tüm Türkiye’de Kürtlere, temsile dair yasalar aynı uygulandığına göre Kürtlüğün total temsilinden ziyade bölgeye ilişkin algıya yönelik bir eleştirinin ortaya konulmasıdır. Karahan’ın “doğu” olarak tanımladığı bölgenin karşısına, kaynakları kullanan karşıt bir “batı” ekliyor olması da anlamlı bir veri niteliği taşımaktadır. Bu çerçevede karşıtlıkları konumlandırarak, “batı”lıların karşıt milliyetçi bir perspektifle çizdiklerini iddia ettikleri sınır çizgisini (Barth, 2001), gayri medenilik anlamında reddetmektedir. Ancak, geri bırakılmışlık ve

---

* Edip Osmanoğlu, Hamit Mazıdağlı, Mahmut Bayraktar, Reşo gibi müstear adları dergideki yazılarında kullanmıştır ancak biz çalışmamız çerçevesinde referans verirken ve ismi anarken Edip Karahan’ı tercih edeceğiz

kalkınmasına engel olunmuşluk üzerinden yeni bir sınır çizmektedir (Hechter, 1975). Karahan'ın çizmiş olduğu bu sınırı "Birlik ve Beraberliğe Dair" isimli yazısında daha net bir şekilde görmek mümkündür:

Bize göre birlik ve beraberlik mefhumları şöyle tarif edilebilir: "Bir kısım vatandaşların diğer bir kısım vatandaşlar üzerinde tahakküm tesis etmelerine meydan vermemek, bütün vatandaşları ırk, din, mezhep dil farkı gözetmeksizin kanun karşısında müsavi kılmak, vatanın bütünlüğünü ve millet fertlerinin kardeşçe yaşama halini ihlâl eden hareketleri mevki ve mansıba bakmaksızın tecziye etmek." (Dicle-Fırat, Sayı 4: 6 Ocak 1963)

Yukarıdaki paragrafta yazısının girişinde tanımladığı birlik ve beraberliğe koşut olarak Osmanlı'dan bu yana "bazı" kişi ve kimselere ayrımcılık uygulanarak bu ilkelerin ihlal edildiğini ifade eden Karahan "doğulu" vatandaşlara düşmanca tavırlar takınıldığını belirterek üzerlerinde tahakküm uygulandığını ifade etmektedir. Bu durum özellikle sol düşün içerisinde önemli bir yer teşkil eden "iç sömürgecilik" (Hechter, 1975) tezlerinin çerçevelendirilmiş bir yansıması gibi görünmektedir.

Karahan'ın, "doğulu"lara ilişkin sorunları en temel tartışmaya açtığı noktalardan birisi de "Doğu Kalkınması ve Yanlış Görüşler" isimli makalesidir. Açıkçası yukarıda vermiş olduğumuz örneklerde sıklıkla "maddi kalkınma" ve "yasal düzenlemelerin" uygulanması gibi temelde materyal unsurlardan bahseden Karahan'da büyük ölçüde sol politikaların etkisi görülmektedir. Ancak grup olarak varlığın tanınmasına dair en belirgin nüveleri bu makalesinde görmek mümkündür. Karahan'ın makalesi, kültürel asimilasyon karşıtlığı ve kültürel hakların elde edilmesi üzerine odaklanmaktadır:

"Vatandaşlıktan, adaletten, eşitlikten bahsedebilmek için insanları anadilleriyle konuşmaktan, yazmaktan mahrum etmemelidir. Anadiline saygı gösterilmeyen bir vatandaş bu mefhumları benimseyemez...Doğu'lu vatandaşlarımızın dilini yok etmeğe çalışan aydınlar, her fırsatta toplulukları ayakta tutan şeyin manevi kıymetler olduğunu durmadan tekrarladıkları halde Doğu meselesi bahis konusu olunca, tümü, yüzde yüz maddeci kesilerek doğu için yalnız ve

yalnız maddi kalkınmadan bahsederek manevi kalkınmayı görmezlikten gelirler. Kalkınma maddi ve manevi cepheleriyle bir bütün teşkil eder. Birini diğerine feda etmeye imkân yoktur. Geçmişte Doğulu anadilini, örf ve adetlerini unutsun diye Doğu ihmal edildi... Uytuyorsun niçin? Dilini unutsun diye. Uyandırıyor, niçin? Dilini unutsun diye. Bir bölge halkının Türklük camiası içinde dilini konuşması, diliyle yazıp okuması neden bu kadar tehlikeli görülüyor, anlayamıyoruz?” (Edip Karahan Dicle-Fırat, Sayı 2:1 Kasım 1962)

Gerekliliği nedeniyle biraz uzunca alıntıladığımız bu metinde “doğu meselesi”nde asimilasyon iddiaları belirgin bir şekilde ortaya konulmakta buna ek olarak, “doğunun” kalkınması için manevi unsurların da önemine dikkat çekilmektedir. Dil’e ilişkin talepler milliyetçiliği oluşturan hareketler açısından genellikle ilk ifade edilen talep olmakla beraber, çok dilli devletlerin mümkünlüğünden bahsedilmektedir (Edip Karahan Dicle-Fırat, Sayı 2:1 Kasım 1962). Bu anlamda hem uygulamaya karşı çıkmakta, hem de yapısal bir çözüm önerisinde bulunmaktadır.

Dicle-Fırat dergisinde 7. Sayıda çıkan Karahan’ın yazısı ise dil hususuna başka bir açıdan değinmekte, dinsel metinler olan vaazların Türkçe olarak verilmeye başlanmasına eleştiri getirilmektedir. Karahan, yıllardır Türkçe tefsir, dini öğüt ve vaazlar Türkçe yapıldığı halde, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde (ki kendisi Derik kazası örneğini vermiştir) vaizlerin Türkçe yapılmasına eleştiri getirmektedir. Kendisi “Vazgeçtik Kur’anın Kürtçeleştirilmesinden bari *“Kürtçe vaiz geleneği” tarihe karışmasa. Dil ırkçılığı taassubunda kısmen masun kalan yegane yer camilerdi. Hiç değilse camilerde ırkçılık oynamayalım.”* (Karahan, Dicle-Fırat, Sayı 7: 4 Nisan 1963) ifadesiyle kimlik açısından oldukça önemli bir nitelik taşıyan “dini metinlerin anadile çevrilmesi” konusunu tartışmaya açmaktadır. Hatırlanacağı üzere çalışmamızda daha önce ifade ettiğimiz üzere Hawar dergisinde Kuran’ın Kürtçe tefsiri ile ilgili çalışmalar yapılmış ve neşredilmişti bu durumun Kürt hareketi açısından önemini tartışmış olmakla beraber yinelemekte fayda vardır zira Karahan’ın da ifade ettiği üzere varlığın tanınması-anlaşılmasında, maddi olduğu kadar manevi kaynaklara da ihtiyaç duyulmaktadır. Karahan’ın bu eleştirisi bir açıdan daha önem taşımaktadır, Karahan, Kürt solculara sıklıkla getirilen manevi

unsurları reddettikleri eleştirileri (Tan, 2010:370) karşısında ilk dönem Kürt Solu'nun Kürt manevi değerleri ile de barışık olduğunu ve görece önem atfettiklerini göstermektedir.

Dicle - Fırat elbette ki dönem itibariyle tek gazete veya basılı eser değildir. Dicle-Fırat'tan üç yıl kadar önce Kürt hareketinin önde gelen isimlerinden Musa Anter'in (Apé Musa) yayınlamış olduğu "Kımıl" isimli şiir büyük ses getirmiştir. Şiirde, Kımıl adı verilen bir haşeratin, ürünlerini yediği bir kızın hikayesi anlatılmakta sonunda yazar kıza "Üzülme bacım, seni kımıl, süne ve sömürenlerin zararından kurtaracak kardeşlerin yetişiyor artık." (Anter, "Amma Ne İleri Yurt", 31.08.1959) denmektedir. Anter'in "kımıl metaforu" sömürücüleri olduğunu iddia ettiklerine yönelirken, Türkiye basını da konuya geniş tepki göstermiştir (Hür, Radikal: 22.09.2013). Görüldüğü üzere, askeri ihtilal öncesinde de sömürgecilik eleştirileri ve sol eleştiri ile yakınlaşmış olan Kürt hareketi içerisinde karşıtlıkları tanımlama ve sınır çizgilerini çekme davranışı belirginleşmiştir.

Anter yalnızca gazetede yazdığı yazılar ile değil, oyun, şiir ve piyesler ile de Kürt meselesini yeniden tartışmaya açanlar arasındadır, 1965 yılında yayınladığı "Kara Yara" (Birina Reş) isimli oyununda bölgedeki fakirliği, ağa ve bey zulmünü sorunsallaştırmıştır. Buna ek olarak ise Kürt seçkinlerinin iktidara eklenişinden çıkar sağlamak için iktidarı kullanmalarından bahsetmiştir. Esas olarak ise eğitimsizlik ve cehaletin giderilmesinin Kürtlerin toplumsallaşmasının en önemli unsuru olduğu vurgusunu yaparak, Kürtler arasında dahi "Kürtlerden kamu görevlisi çıkmaz" düşüncesinin yerleştiğini eleştirmiştir. Kürtlerin eğitim görek kendi halkına hizmet vermelerini salık verirken, bu hizmetlerinde de maddi imkanları değil kendi bölgelerine bağlılığı önplana çıkartmaları gerektiğini vurgulamıştır (Anter, Birina Reş "Kara Yara", 1999).

Görüldüğü üzere bu süreçte yalnızca gazete ve dergiler değil, kültürel üretimin her alanı ile, "doğulu" meselesini gündeme taşıma kaygısı vardır. Bu kaygıların içerisinde spesifik olarak konuyu teşhis etmeye yönelik hareketler bulunduğu gibi, bölge halkının durumunu ortaya koyan manzaraları resmetme gayreti de bulunmaktadır. Bu tartışmalar bizatihi meseleyi halkın genelinde tartışmaya açma

gayreti taşıırken bir taraftan da, konuya bakış açılarını aksettirme gayesindedir. Kültürel bu gayretin yanı sıra politik olarak da örgütlenen Kürtler siyaset içerisinde yer almaktadır. Başta sol tandanslı olan TİP olmak üzere yer aldıkları siyasi parti, kurum ve kuruluşlarda konuyu dile getirirken, kültürel ürünlerde vermiş oldukları mesajları politik alana da taşımaktadırlar. Bu verilen bilgiler ve çizilen manzaralar Kürt hareketinin gelecekteki yapılanmasını da belirleyecek unsurların temelini oluşturmaktadır.

3.11.2. Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Kürtler

1961 anayasası sonrasında kurulan partiler arasında şüphesiz en radikal etkiyi yapan TİP'tir. TİP 12 sendikacı tarafından kurulmuş sol düşüncede bir partidir ve kapsayıcı sol bir politikayı benimsemiştir (Aykol, 2010). Türk Solu açısından TİP ne kadar önemliyse Türk solu için öncül olan TKP'de önem taşımaktadır. Kürt meselesine bakışta ise TKP ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı'yı anmak yerinde olacaktır. TİP'ten hatta, Kürtlerin büyük kısmından önce Kürtleri sorunsallaştıran Kıvılcımlı; "Şark" ve "Şark Vilayetleri" olarak değerlendirdiği konuyu, feodalite karşıtlığı- emperyalizm karşıtlığı olarak kodlamıştır (Kıvılcımlı, 1979). Bu kodlama çerçevesinde Kürtler'in emperyalizm ve "derebeylikten" muzdarip bir halk olduklarına dikkat çekerken, "Mazlum Kürt halkı ile bağlanmak, Kürdistan Komünist Partisi'nin" kuruluşunu hazırlamak gerektiğini savunur (Kıvılcımlı, 1979:220). TKP genel olarak Kürt hareketine ve isyanlarına irticai ya da emperyalist güçlerin bir oy unu gibi bakarken (Yeğen, 2008:1213), Kıvılcımlı hazırlamış olduğu raporlarla durumun bir milli mesele ya da milliyet meselesi olduğunun vurgusunu yapmış Marksist jargon içerisinde tanımlamalarına girişmiştir. Kıvılcımlı tarafından yapılan bu bakışa rağmen TKP içerisinde hakim görüşün Kürt hareketlerini irticai faaliyetler olarak görme eğilimi olduğunu söylemek mümkündür.

TİP ise 1961 anayasasının getirmiş olduğu göreceli özgürlük alanında kurulmuş bir partidir ve en radikal etkiyi yapanlardan birisidir. 13 Şubat 1961 tarihinde 12 sendikacı tarafından kurulan TİP'in kurucu başkanlığına Avni Erakalın getirilmiştir (Yücel, 2006:40). Bir yıl sonra ise genel başkanlığa Mehmet Ali Aybar getirilmiş ve Aybar'ın çağrısı üzerine partiye katılan sosyalist aydınların katkılarıyla

yeni bir tüzük ve program hazırlanmıştır (TİP Tüzüğü, 1962). Bu tüzük ve program, partiyi daha kurumsal bir hale getirdiği gibi, sınıfsal mücadele temellerine dayanması konusunda da aşama kaydetmesini sağlamıştır (Ekinci, 2010:13).

Bu yapısıyla Türkiye’de neredeyse her sol grubun desteklediği bir tür çatı partisine dönüşen TİP, Türkiye içerisinde örgütlenme faaliyetlerine devam ederken en yoğun olarak örgütlendiği illerden birisi Diyarbakır olur (Ekinci, 2010:16-17). Özellikle TİP içerisinde sınıfsal mücadelenin önplana çıkartılması ve Kürtlerin’de tanışmış olduğu Marksist-Leninist paradigmada “ezilen ulusların milliyetçiliğinin” meşru görülmesi, kendilerinin geri bırakılmışlığına dair düşüncenin, Marksizmin ele aldığı “evrensel olarak ezilenler” ile buluşuyor olması kendilerini daha geniş bir çerçevede tanımlamaya izin verdiğinden TİP’le uzlaşmaları daha kolay olmuştur (Bozarslan, 2008: 1170-1171, Bozarslan, 2006:854).

Partinin kuruluşundan sonra Aybar’ın başkan seçilmesiyle birlikte, hem Aybar’ın hem de parti içerisinde önemli bir isim olan Behice Boran’ın, Kürt meselesine daha içtenlikli yaklaşımları da yine Kürtler adına partiyi çekici kılan bir unsur olarak görünmekteydi (Bozarslan, 2008: 1175, Kutlay,2011: 214). Bu durum Aybar’ın Gaziantep’te yapmış olduğu konuşmada belirginleşiyor, Aybar başka sorunları saydıktan sonra “bir büyük meselemiz daha var, Doğu ve Güneydoğu illerimizde, Kürtçe ve arapça konuşan ve Alevi mezhebinden milyonlarca vatandaşımız yaşıyor. Bunun doğurduğu çetin meselelerle karşı karşıyayız...” (Sosyal Adalet Dergisi, 14.05.1963:9) ifadesiyle sorunu dillendiren bir duruş sergilemektedir. Partinin 1964 Şubat’ında kabul edilen ilk programı ile birlikte, “Doğu Meselesi”. “doğunun az gelişmişliği” ve bu bölgeler ayrımcılık uygulandığı düşüncesi partinin programına girmiş olur (Aren, 1999:70-71). Bu koşullar altında ilk defa resmi bir şekilde, siyasi parti programına girmiş olmak şüphesiz Kürt hareketi açısından önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira özgün kendilerine ait bir programları bulunmadığından ve solla ilişkileri görece yeni olduğundan böyle bir temsil kabul görmüştür. Bununla ilişkili olarak da bir çok Kürt genci TİP ve FKF (Fikir Klüpleri Federasyonu) altında örgütlenmişlerdir (Ekinci, 2011:65).

TİP'in 1963 Yerel Seçimleri'nde partilere tanınan radyodan konuşma hakkı ile, Kürt meselesini yeniden gündeme taşımıştır. Genel olarak yine az gelişmişlik ve feodalite karşıtlığı çerçevesinde geliştirilen söyleme ek olarak devletin bölgeyi ihmal edişine dair veriler de eklenmiş, topraksız köylüye toprak, toprağı yeterli olmayana ise ek toprak sözleri verilmiştir. *“Doğu'nun değişmez sandığın kaderinin değişmesi, her türlü maddi ve manevi sömürünün son bulması ve özlemini duyduğun Doğu kalkınmasının gerçekleşmesi için oyunu Türkiye İşçi Partisi'ne ver!”* (Ekinci,2010:22) ifadesiyle sona eren bir konuşma yapılmıştır. Bu konuşma çerçevesinde de iyice belirginleşen sınıfsal çözümlenmeye dayalı politikalar TİP'in kendi yapısı içerisinde Kürt hareketine bakışını özetler niteliktedir. TİP'in yukarıda örneğini vermiş olduğumuz ve sonrasında da yayınlanan diğer metinleri nitelik olarak, politik sorunları teşhis ve sunulan tedavi anlamında kayda değer olsa dahi TİP içerisinde neredeyse bir gelenek haline gelmiş biçimde “bilim kurulları”nın elinden çıktığı için çoğunlukla “elitist” veya “zor anlaşılır” olmuştur. TİP'in neredeyse tüm iletişim faaliyetlerinde görülen “üst dil”, üretilen politikaların seçmene ulaşması konusunda başarılı olarak değerlendirilmekten uzaktır. Örnek vermek gerekirse 1965 seçimlerinde Tülay German'ın seslendirdiği “Yarımın Şarkısı” isimli seçim müziği, müzikalite olarak iyi olarak kabul edilebilirse de, yoğun metaforlu sözleri, falsettolu vokalleri ve orkestrasyonu ile “köylüye toprak sloganını, köylü kardeşim!” seslenişlerini tamamlayıcı bir niteliğe sahip değildir.

TİP'in bütüncül baktığı politikalarının ve iletişim faaliyetlerinin, Kürtlere ulaşma konusunda başarısı tartışılır durumda iken, TİP başkanı Mehmet Ali Aybar'ın öncülüğünde Doğu illerinde gerçekleştirilen “Doğu Mitingleri” (1967) hem halka ulaşmada, hem de TİP'in tanımlamış olduğu “Doğu Sorunu”nun tartışma alanına taşınmasında önemli etkileri olmuştur. Zira yalnızca TİP'liler değil, TKDP'lilerin ve demokrat Kürtlerin de katılımın sağlanmasıyla, Kürtler adına bir gövde gösterisine (Oran, 2008:877) dönüştürülür. Tunceli, Diyarbakır, Ağrı, Silvan, Siverek, Batman gibi yerlerde yapılan mitingler görünürlük açısından önem taşıdığı gibi geniş yankılar uyandırır (bkz. Gündoğan:2005). Bu mitinglerde kullanılan afiş ve ifadeler de talepleri en belirgin biçimde ortaya koyar niteliktedir. Cengiz Güneş'in aktardığına göre mitinglerde kullanılan “Batı için kalkınma, Doğu için Sömürü”, “Batı'ya fabrika ve yol, Doğu'ya komando ve karakol”, “Jandarma değil öğretmen

istiyoruz”, “Karakol değil, okul istiyoruz” (Güneş, 2013:119) slogan ve afişleri Batı-Doğu karşıtlığını kalkınma üzerinden konumlandırmakla beraber eşitsizliğe ve gruplar arası varolduğu ifade edilen bir sınıra atıfta bulunmaktadır. Ancak bu çizilen sınıra karşın olası suçlamalardan ve yasal müeyyidelerden kaçınmak için “biz bölücü değiliz, eşitlik istiyoruz”, “hedefimiz eşitlik ve mutluluğu gerçekleştirmektir” (Güneş, 2013: 120) gibi pankartlara da yer verilmektedir. Bu doğrultuda TİP’in Kürtlerle daha fazla buluşma şansı yakaladığını söylemek mümkündür ancak bu durum yine de seçimlere çokça yansımamış ve TİP’in oyları beklenenin altında kalmıştır.

1969 Seçimlerinde TİP’in almış olduğu yenilgi parti içerisinde küçük çaplı bir yıkıma neden olur. Aybar, Aren, Boran ve Belli gibi isimlerin etrafında şekillenen birbirine muhalif gruplar oluşmuş; Emek Grubu, Doğulular Grubu gibi gruplar da kendi içlerinde güç kazanmıştır (Varuy, 2010:219-229). Bu koşullar altında, parti içi muhalefet hat safhadadır ancak esas ayrışma “Sosyalist Devrim”-“Milli Demokratik Devrim (MDD)” karşıtlığında yatmaktadır. Aybar ve TİP’in ana grubu işçiler ve sendika önderliğinde demokratik yollarla bir sosyalist devrim gerçekleştirilebileceğine inanırken, Mihri Belli önderliğindeki grup ise Türkiye’yi Asya tipi; feodal özelliklerin hakim, proleteryanın zayıf olduğu bir ülke olarak tanımlıyor, aydın-subay koalisyonu ile bir devrim gerçekleştirebileceğine inanıyordu (Zürcher, 2008:369-370). Bu ayrım kritik bir ayrımı Ekinci’ye göre Türkler için sempatik bulunabilecek MDD, Kürtler için kabul eilemez görünüyordu zira askerle Kürtlerin arası çoğunlukla iyi olmamıştı (Ekinci, 2011:66). Bu durum Kürtlerin ileride DDKO adı verilen “Devrimci Doğu Kültür Ocakları”nı kuruluşunu doğuracak bir dönüşümdür.

TİP’in Kürtlerle ilişkili olarak en kritik hamlesi ise, kapatılışından hemen önce gerçekleşmiştir. 1970 yılında yapılan IV. Kongrede alınan kararlar ve “Doğulu” ifadesi yerine “Kürt halkı” tanımının kullanılması partinin kapatılmasına neden olacaktır. Bu kongrede yer alan kararları özetlemek gerekirse, “Türkiye’nin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğu, bu halkın hakim sınıfların baskı, terör ve asimilasyon politikalarına maruz bırakıldıkları, sorunun yalnızca bir kalkınma sorunu olarak ele alınmaması gerektiği” (TİP Genel Merkezi 1970, Ekinci 2010:80-81) gibi

ifadeler karara bağlanmıştır. Bu kongre daha önce de belirttiğimiz üzere TİP’i 12 Mart sonrası kapatılmaya götürecektir. Ancak, Kürtlerin varlığını kabul eden, Kürtlere yönelik kalkınma sorunları dışında da sorunlar olduğunu ifade eden kararlar belki de o güne kadar ki en radikal ifadeleri içermektedir. Üstelik, hakim gücü “baskıcı, faşist, asimilasyon taraftarı” olarak tanımlayarak sadece Kürtlere yönelik talepleri dile getirmemekte aynı zamanda karşıtıllıklar da tasarlamaktadır. Bu ifadeler TİP’İN bölücülük nedeniyle kapatılmasına yol açarken, Kürtler açısından da “Kürtler” olarak bağımsız örgütlenmeyi doğurmuştur.

Kürtler artık, Türkiye solundan ayrı bir biçimde de örgütlenmeye başlayacaklar ve milliyetçilik-etnik talepler daha belirgin bir rol oynayacaktır. TİP’in “devrim ve ilerlemecilik” odaklı politikaları içinde şekillenen Kürtlerin konumu buyken, baştan itibaren daha milliyetçi ve gelenekçi olan Kürtler bağımsız olarak örgütlenmeye başlamışlardır. Bu tür bir örgütlenmenin dönemi itibariyle en iyi temsilcisi TKDP’dir. Dolayısıyla bu iki farklı örgütlenme yapısı ve düşünce biçimleri günümüz Kürt politikalarına ve seçmen tercihlerine yansımaktadır.

3.11.3. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi

TİP ile birlikte solda yer alan Kürtler örgütlenirken, sağ görüşlü Kürtlerin de 1965 yılında Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) adı altında örgütlendikleri görülmektedir. Partinin kurucuları, Said Elçi, Şerafettin Elçi, Şakir Epözdemir, Derviş Akgül, Ömer Turhan’dır (Epözdemir, 2005:7). Epözdemir partinin kuruluşunun önemini, din, tarikat ve şeyhlerden sonra sosyalizmin de bela olduğunu bunların bir ulus olmanın önünde engel olduğunu, ezilen bir ulusun ekmekten önce, özgürlüğe ihtiyaç duyduğunu ifade ederek anlatır (Epözdemir, 2005:8-9). Dolayısıyla, TKDP’de ortaya çıkan salt sorunun Kürt milliyetçiliği olduğu gözlemlenebilir. TKDP birçok yanıyla Kürt hareketinin sol kanadından ayrılır ve bu ayrılıklardan en önemlisi de Kürt meselesini merkeze almaktır. Solda Kürt meselesi Türkiye’nin demokratik bir ülke olma sorunlarından biriyken, TKDP’de daha merkezde yer almaktadır. Çalışmamızın daha önceki kısımlarında bahsettiğimiz Hoybun’dan (Xoybun) bu yana kurulan ilk Kürt örgütlenmesi de anlam taşımaktadır.

TKDP hakkında çok sayıda yazılı kaynak bulunmamakla beraber, Şakir Epözdemir'in açılan TKDP davasının savunmalarını kitaplaştırdığı eseri, oldukça bilgi vermektedir. TKDP, Türkiye sınırları bölünmeden, "Kürt ulusal haklarının kabul edilmesi" adı altında talepleri olduğunu ifade etmişlerdir (Epözdemir, 2005:24)

Sömürge tezleri TKDP tarafından da ortaya atılmakla birlikte kültürel milliyetçiliğin daha yoğun bir oranda varoluşu görülmektedir (Epözdemir, 2005:34). Anadilde eğitim gibi talepler, TKDP'de kendine yer bulmuştur. İlginç olan kısmı kendilerini açıkça "milliyetçi" olarak tanımlamaları ancak Kürt Milliyetçiliği'nin aynı zamanda Türkiye Milliyetçiliği olduğunu ifade etmeleridir (Epözdemir, 2005:18). İlgi çekici bir milliyetçilik tezahüründe bulunan TKDP kendisine açılan dava ile kapatılma sürecine gitmiştir.

Bu süreç sonrasında TKDP içerisinde önemli bir isim olan Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan) TKDP'den ayrılarak Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'ni T-KDP'yi Irak'ta kurmuştur (Tan, 2010:354). TKDP'nin geleneksel milliyetçi politikalarına koşut olarak daha sosyalist bir görüşe sahiptir. TKDP'nin içinden çıkmış olmasına karşın bu farklı ideolojisi süreç içerisinde TKDP ile T-KDP'yi birbirine düşürmüştür zira TKDP içerisinde yer alan geleneksel Kürt seçkinleri (Ağa, şeyh, mela ve beyler) ile Şivan'ın sosyalist duruşu uyum sağlamamıştır. Şivan'ın Irak sınırında kamplaşıp silahlanması ile birlikte iyice gün yüzüne çıkan ayrılık siyasi cinayetler boyutuna varmış TKDP'nin kurucularından olan Sait Elçi, Dr. Şivan tarafından öldürtülmüştür bunun üzerine Barzani tarafından Irak'ta yakalanan Şivan ve arkadaşları idam edilmiştir (Tan, 2010:354).

Hareketlerinin büyük çoğunluğunu Irak'ta gerçekleştirmiş olmasına rağmen, Türkiye'de Kürt sorununa ilişkin yazılı kaynaklar Dr. Şivan tarafından bırakılmıştır. Her ne kadar sosyalist bir görünümü olsa da kültürel milliyetçilik, hatta bağımsız Kürdistan fikirleri T-KDP hareketi içerisinde kendine yer bulmuştur (Dr. Şivan, 2014). Dolayısıyla, Türkiye'deki Sait Elçi gibi isimlere oranla daha radikal bir duruş sergilemiştir. Hareketi kısa süreli olan ve büyük çoğunluğu ülke dışında devam eden Şivan, Türkiye'deki Kürt hareketinin örgütlenme potansiyelinin artışı ile birlikte,

Irak, İnan, Suriye gibi ÷lkelerin hareketleri ile de temasa geçtiğini göstermek açısından önem taşımaktadır.

Geleneksel, Kürt hareketi ile modern milliyetçilik arasında bir yerlerde kalan ve farklı metinlerde sıklıkla tandansı değişen TKDP, Doğu mitingleri gibi süreçlerde TİP ile birlikte hareket etmiştir dolayısıyla. Kürt hareketi içerisindeki blmlenmelerde başlangıçta Kürtlük mefhumunun ideolojiden daha etkin olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

3.12. TÜRKİYE SOLUNDAN KOPUŞ, KÜRT SOL POLİTİZASYONUNUN BAŞLANGICI

Türkiye Sol'unun zayıflaması ve Kürt sorununa daha önce ifade ettiğimiz üzere temelde kalkınma ekseninde bakıyor olması, Kürtler içerisinde kültürel öğelere önem verenler açısından yetersiz bulunmuş ve farklı yapılanmalara girmişlerdir. Bu nedenle ilişkiler açısından Türk sosyalist-solu ile her ne kadar birbirlerinden tam olarak kopmamış olsalar da, belirgin bir ayrımlanmaya gitmişlerdir. Bu bağlamda Kürtlerin ayrı olarak kurmuş oldukları politik oluşumlara aşağıda değinilecektir.

3.12.1. Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)

Türkiye İşçi Partisi'nin gerçekleştirmiş olduğu "Doğu Mitingleri"nin TİP adına oy bağlamında yarattığı etki tartışmaya açık olmakla beraber Kürtler açısından anlamlı bir sonuç doğurmuştur. Bu sonuç, Kürtlerin hatırı sayılır bir mobilize olma potansiyellerinin bulunduğunun görülmesidir. Seçimlerden sonra TİP içerisinde yaşanan ayrışmalar ve özellikle Milli Demokratik Devrim düşüncesi, Kürtlerin çok da yakın olmadığı siyasal dönüşümler olarak belirginleşmiştir.

Bu koşullar altında, Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) Türk solundan ayrılarak, özerk bir yapılanma içerisine girmeye başlamıştır (Bozarıslan, 2008:856). Bu zerk yapılanma içerisinde, Kürt sorunu baskın unsur olarak görünmekle beraber, hazırlanılan bltenlerle Kürt Kültürel kimliği-varlığı sorununa yoğun olarak değinilmektedir (Akın, 1996:117-118). yelerinin bir kısmı Türk solu ile bağlarını

devam ettirse de, Kürtlük varlığı ve olgusu DDKO yapılanmasının ana olgusudur ve bu olgu genel kurul tasarılarında şu şekilde özetlenmiştir: Türkiye'nin bugünkü bütünlüğü içinde Kürt halkı vardır, Kürt dili Türkiye'de konuşulmakta olan bir dildir, bu varlık kendine özgü bir kültür yaratmıştır, Kürtler ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde müşterek bir Pazar ekonomisi etrafında toplanmışlardır (akt. Bozarslan, 2008:856).

Kültürel kimliğin kendisine yer bulduğu ve başat argüman olarak kodlandığı DDKO'ların sayısı hızla artmış ve çok sayıdaki il-ilçede örgütlenmişlerdir. DDKO'lar bu hızlı artışa bağlı olarak özellikle gençler arasında itibar görmeye birlikte geniş kitlelere açılma açısından Kürtler adına imkanlar doğurmuştur. Bu imkanların başında ise düzenledikleri seminer ve eğitimler yer almaktadır. Çok sayıda eğitim ve seminer düzenleyen DDKO'lar bu çerçevede sol-sosyalist paradigmadan, "doğu sorununa" geniş perspektifteki konuları tartışmaya açmıştır (Güneş, 2013:131).

Bu tartışmalar sonucunda, "Türkiye halkı" duruşundan "Türkiye halklarına" (Bozarslan, 2008:856) bir evrilme yaşanırken, bir taraftan sorunun "sömürgecilik" olarak yeniden tanımlanması, tartışmanın keskin taraflarının sayısını arttırmıştır (Bozarslan, 2005:78). DDKO'nun konuyu, Kürt varlığı noktasına çekmiş olması hareketi özerkleştirmekle birlikte, Kürtlüğün kültürel kimlik taleplerinin, bir başka deyişle milliyetçilik oluşum sürecinin parçası haline getirmiştir. Zira, DDKO'nun kurucuları arasında çalışmamız içerisinde daha önce de adı geçen, Anter, İkinci, Beşikçi gibi entelektüellerin bulunması, Kutlay'ın değişimi ile ocakları bir tür üniversiteye çevirmiştir (Kutlay,1998 :180). Hatta bu tabir bölgede geniş bir biçimde, DDKO'luların "talebeler" (bunda üyelerinin çoğunun öğrenci olması etkisi de yadsınamaz) olarak anılmasına neden olmuştur (Tan, 2010:353) Bu üniversite tanımlaması sosyalist düşünce ve Kürtlük üzerine eğitimin varlığı sebebiyle yapılmıştır. Ancak belki de daha önemli tarafı bu eğitimler sırasında Kürt genç ve aktivistlere toplanma ve sosyalleşme açısından alan yaratma işlevi görmesidir.

DDKO'lara Kürt milliyetçiliği açısından bakıldığında, şiddet yolunu tercih etmemiş olmaları ve hatta özellikle karşı olduklarını her fırsatta belirtmeleri önem

taşımaktadır. Özellikle o dönem içerisinde FKF'ler aracılığı ile örgütlenen Türk solunun içerisinde çıkan DEV-GENÇ gibi silahlı eyleme yatkın isimler gözönünde bulundurulduğunda (Aykol, 2010: 59-99) o ortamda bundan kaçınmaları önem teşkil etmektedir. Ancak Kürtlüğe dair sınır çizmek ve Batı-Doğu karşıtlığını sorunsallaştırmak açısından bakıldığında ise Kürt hareketine spesifik bir yapı kazandırdıkları görülecektir. Dolayısıyla milliyetçiliği kristalize etmekle beraber, bütüncül sol eklememesine bir alternatif Kürt solu (TİP'teki "Doğulular Grubu"nun gücüne rağmen) yarattıkları görülebilecektir. DDKO sonrası Kürt örgütlenmesinde ilerleyen bölümlerde de ele alacağımız üzere hakim olan sol tandansta muhtemel katkıları bu yüzden önem taşımaktadır.

DDKO'lar 12 Mart muhtırası ile kapatılacak, kurucuları ve üyelerinin büyük kısmı ceza alacaktır. Yargılanmaları sürecinde vermiş oldukları savunmada "siyasi savunma" yapmayı tercih etmiş olmaları (Ekinci, 2010:81-93), yukarıda belirttiğimiz Kürt varlığını görünür kılmaya çalışma gibi faaliyetlerini daha keskin bir biçimde göstermiştir.

Savunmaları sonucunda ceza alan ve 3 veya daha fazla yıl hapiste kalan DDKO üyeleri, bu koşullar altında bölünmeler yaşamıştır. Tıpkı 49'lar olayında olduğu gibi hapisane sürecinde farklı ideolojik yapılanmalara ve düşüncelere giren üyeler çıktıklarında çok sayıda farklı fraksiyona ayrılmışlar (Romano, 2006:48) bir kısmı silahlı örgüt kurarken, bir kısmı kültürel talepleri devam ettirmişlerdir. Gelecek dönemde silahlı mücadele, terör gibi yöntemleri kullanacak yapılanmaların önemli bir kısmında eski DDKO'lular bulunmaktadır. DDKO'nun 1971 muhtırasından sonra kapatılmasıyla birlikte, iyice belirginleşecek olan bölünme kültürel, silahlı, örgütlenme yaratmıştır.

3.12.2. Kürt Sol Politizasyonunda Bölünme

12 Mart 1971 yılına gelindiğinde Türkiye'de örgütlü muhalefetin her alanda artışı ve zaman zaman bu örgütlü muhalefetin içinden çıkan silahlı yapılanmalar sebebiyle yaşanan koşullar, demokratik bir süreçte geçilmesi yerine Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan 12 Mart Muhtırası ile yoğun güvenlik önlemlerinin

alındığı bir dönemle geçilmiştir ve adı Türkiye siyasetinde “12 Mart Rejimi” olarak adlandırılmıştır (Akşin, 2008:260). Bu süreçte anayasadaki temel hakların kullanılmasına sınırlama getirilmiş, kanun gücünde kararname yetkisi hükümetlere verilmiş, TRT'nin özerkliği kaldırılmış, Devlet Güvenlik Mahkemeleri oluşturulmuştur (Akşin, 2008:265). Bu koşullar altında kardeş kavgasının yeniden başladığını ifade eden, Genelkurmay Başkanlığı muhtıra metni, Türkiye siyasetine önemli etkiler yapmış, güçsüz hükümetler kurulmuştur. Bu kurulan güçsüz hükümetler yakın dönemde yaşanan askeri müdahalenin de etkisiyle Genelkurmay tarafından yapılan “reform” taleplerine yanıt vermişlerdir. Bu taleplerin sonucunda başta Türkiye solu olmak üzere, çok sayıda oluşum, yargılanmış, yasaklanmıştır (Ekinci, 2010:81-82).

Yukarıda ortaya koymuş olduğumuz resimden, Türk solu kadar olmasa da Kürt hareketi de etkilenmiş, DDKO çevresinde yasal olarak örgütlenmiş olan ve şiddet yanlılığını reddeden gruplar, Aralık 1971 itibariyle tutuklanarak yargılanmalarına başlanmıştır.

DDKO davası, iddia makamının davalılara isnat ettiği suçları açıklaması ile değil dikkat çekici bir biçimde, yarı akademik bir çalışmayı sunmasıyla başlamıştır. İddia makamı “*Davanın esasına geçmeden önce kısaca Kürtlerin menşei ve Kürtçülüğün tarihçesi hakkında bilgi vermekte fayda görülmektedir.*”(DDKO Davası, 1971) ifadesiyle mahkemeye başlayarak, Kürtlerin “yokluğunu” sorunsallaştıran bir metin sunmuştur. Bu metin; Kürt dili, Kürtlerin kökeni, Kürtlerin öz Türkmenler olduğu tezleri ile şekillenerek mahkemede tartışmaya açılmıştır. Çalışmamız açısından bu ayrıntı gelecekte de Kürt milliyetçi hareketlenmelerinde etkisi olacak aydınlara “Kürtlerin yokluğu”nun yöneltilmesi açısından önem taşımaktadır. Zira bu duruma karşı belki refleksif olarak, belki de koşullara bağlı olmaksızın “Kürtlerin varlığı” tezleri davada ana savunma konusu olmuş, tutuklular suçsuzluklarından ziyade varolduğunu ifade ettikleri kimliklerini savunmuşlardır. Mahkemelerde toplu savunma verilmiş, bu savunma metinleri 700 sayfayı bulmuştur. Kürtlere ilişkin davalardaki toplu savunma verme geleneği ve bu savunmaların siyasi savunmalar olması denilebilir ki Kürtler adına DDKO ile başlamış ve sonrasında devam etmiştir.

DDKO savunmaları davanın başlangıcında iddialar nasıl yarı akademik bir metin gibi tasarlandıysa, karşılık olarak benzer bir yapıyı içerir ve Kürtlerin kökenlerini İ.Ö. 2000'e kadar götüren köken mitleri (DDKO davası, 1971), Kürt dilinin sentaks ve yapı bakımından ayrı bir dil olduğu iddiaları (DDKO, 1973) sunulur. Kürtlerin teritoryal varlıkları, Kurtuluş Savaşı'na katkıları, Osmanlı metinlerinde varlıkların tanımlanmış olması tarihsellik perspektifini çizerken, kendilerinin demokratik, insani ve kültürel hak taleplerinin bölücülük olarak tanımlanmasına eleştiriler ile politik duruşlarını ortaya koyma gayretinde bulunmuşlardır (DDKO, 1973). Bu taleplerin azınlık ırkçılığı olarak görülmesi eleştirilerin bir başka boyutunu taşırken, “henüz varlığı bile tanınmayan halkın haklarını savunanların ırkçı olmasının mümkün olmadığı” tezi savunulmuştur. Bu argüman sonraki yıllarda “ezilen ulusların milliyetçiliği-ezen karşıtlığı” halini alırken, Kürt sosyalist yapılanmalarında dikkat çekilen bir unsur olmuştur (Güneş, 2013:136). Bu çerçevede savunma, 1960'lardan başlayarak kendisine önce “Doğu”lu ve sosyalist, zaman zaman sadece sosyalist diyen Kürtlerin, Kürt olduklarını ifade ettikleri bir platforma dönüşmüştür*.

Dikkat çekici bir biçimde iki karşıt milliyetçiliğin karşılaştığı bir arenaya dönüşen dava, tarihsel ve sosyolojik olarak yaşanan kutuplaşmanın vücut bulmuş hali gibi görünmektedir. İddialara göre sıklıkla mahkeme siyasi bir tartışma ortamına benzemiştir

DDKO savunması sonraki Kürt oluşumlarının, teorik temellerinin biz özeti niteliğini taşımakla beraber, 1971 muhtırası sonrası Türk solu içerisinde yaşanan ayrışma, Kürtlere de yansımıştır, bu durumun altında haklarında hüküm verilen Kürt aktivistlerin özellikle Diyarbakır cezaevinde yeni gruplaşmalar oluşturmalarıdır. Bu tür siyasi davalarda sıklıkla karşılaşılan, cezaevlerinde kalanların eğitim görerek ve radikalize olarak dışarıya çıkması durumu DDKO davasında da görülmüştür (Bozarslan, 2008:1179). Hapishanede örgütlenmelerine devam eden Kürtler 1974 yılında CHP-MSP koalisyon hükümetinin çıkarttığı af yasası ile serbest kalmışlardır

---

* DDKO savunmalarının detaylı analizi ve dönemin sanıkları ile yapılmış görüşmeler için bkz. Gökhan Çal, 2014, Kürt Siyasal Hareketinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları Deneyimi (1969 – 1971) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Af yasası ile serbest bırakılan tutuklu aktivistler Kürt hareketi içerisinde yeni örgütlenmelere neden olmuştur.

Kürt örgütlenmelerin sayısındaki artış şaşırtıcı biçimde fazladır ve Romano'nun da belirttiği üzere bu durum, toplumsal hareketlenmeleri açıklamak için sıklıkla kullanılan kaynaklar ve onların mobilizasyonu temalı tezlere çok uyum sağlamaz (Romano, 2006:47). Zira 1961 anayasasının sağlamış olduğu özgürlük ortamı yokolmuş, muhtıra sonrası örgütlenmelere af gösterilmeyen bir dönem yaşanmaktadır. Bu koşullara rağmen, Kürt hareketlenmelerinin sayısındaki artış daha önce de ifade ettiğimiz üzere cezaevi koşullarında farklı örgütlenme biçimleri ile ilgili olabileceği gibi, karşıtlıkların belirginleşmesinin kitleleri mobilize etmek için uygun koşulları sağlaması ile de ilişkili olabilir. Bu değerlendirmeler olasılıklar olarak görülebilecek olmakla beraber gerçeklik, Kürt hareketi içerisindeki birleşim noktası olan legal konumdaki DDKO dağılmış birçok illegal yapılanma oluşmuştur.

3.12.3. 1974 Sonrası Kürt Politizasyonunda Bölümlenme ve 1980 Askeri Darbesi

CHP ve MSP'nin çıkartmış olduğu genel affın akabinde, Kürt hareketinin içindeki eski isimler yeniden örgütlenmeye başlamışlardır. Bunların legal-demokratik çözüm arayanları, DDKD (Devrimci Doğu Kültür Dernekleri), TKSP (Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi) ve daha çok yayın yapmaya, kültürel aktarıma önem veren Rızgari'dir (Bozarslan, 2008:857, Tan 2010, 355-358). Ancak daha sonra bu oluşumların neredeyse tümünün içinden daha radikal ve silahlı oluşumlar çıkmıştır.

Mümtaz Kotan etrafında toplanan ve Komal yayınları aracılığı ile yayın yapan Rızgari, çıkartmış olduğu gazete ile bilinirken, Kürtlerin Türklere bir beklentisi olmaması gerektiğini ancak Kürt proleteriyasının gerçekleştireceği bir devrimin Kürtleri özgürleştirebileceğini savunur (Gunter, 2009:176). Daha sonra radikalleşen ve Kotan ve çevresini reformist bulan grup Ala Rızgari isimli örgütü kurarlar (Ballı, 1991:83-93, 334-335). Bu örgüt 1980 darbesi ile ortadan kalkar.

Özgürlük Yolu TKSP ise Sovyet tipi bir federatif yapıyı savunur, “Özgürlük Yolu” isimli bir dergi çıkartmışlardır (Tan, 2010: 357). Kemal Burkay’ın önderliğindeki grup barışçıl bir yolu savunurken, “kendi kaderini tayin hakkını” savunmakla beraber, federasyonun daha gerçekçi bir ihtimal olduğunu düşünerek kabul edilebilir sınırlar içerisine alır (Ballı, 1991:362-363). Diyarbakır seçimlerinde Mehdi Zana’yı destekleyen ve belediye başkanı oluşunu Kürt siyasetinde yeni bir evre olarak değerlendiren (Bozarlan, 2008:1190) TKSP bölünmelere uğrar ve kapanır.

DDKD içerisinden ise Kawa, KİP ve KUK hareketleri doğmuştur. Kawa Maoist devrimci bir grup iken, KUK TKDP’nin sosyalistleri tarafından kurulmuştur. Bu hareketler tümenden bağımsızlık talebinde olmakla beraber PKK kurulması sonrasında PKK ile çatışmışlar ve birçoğu PKK tarafından yok edilmiştir (PKK tarafından elimine edilenler için bkz. Güneş, 2013:150-152).

1974 sonrası, 1980 darbesine kadar kurulan örgütlerden şüphesi en önemlisi PKK (Partiye Karkeren Kürdistan), Kürdistan İşçi Partisi’dir. Dev-Genç içerisinden kopan Abdullah Öcalan önderliğinde kurulan örgüt başta “Apocular” olarak bilinmektedir (Gunter, 2009:118). 1975’de Ankara’dan ayrılarak bölgeye giden örgüt üyeleri, propaganda ve adam toplama gayretlerinde bulunmuşlar, ayırılma süreci içerisinde “sosyal şövenist” veya “ilkel milliyetçi” görmüş oldukları diğer Kürt örgütlerine karşı da mücadelede bulunmuşlardır (Güneş, 2013:150, Marcus, 2009:55)

Kürt hareketindeki bölünmelerin son ayaklarından sayılabilecek olan PKK, diğer örgütlere karşı giriştiği mücadele* ile (Aydın&Taşkın, 2014:316-317) yanı zamanda bölünmeyi sona erdirmeye çalışan unsurlardan biri olmuştur. Irak’ta Barzani hareketine, Türkiye’de TKSP ve görece daha küçük örgütlenmelere karşı geliştirmiş olduğu muhalefet, alanında tek olma amaçlıdır. 12 Eylül 1980 darbesinden önce kaynaklarının büyük kısmını koruyarak yurtdışına kaçması ve darbeye birlikte PKK haricindeki örgütlerin bertaraf olmasıyla birlikte örgütün hareket alanı iyice genişlemiştir. Darbe sonrasında ülkeye dönen Öcalan, uzun zamandır süren Kürt siyasi hareketinin kaynaklarına böylece büyük oranda sahip

---

* 1969-1980 arasındaki örgütlerin listesi için bkz. (Kuzu, 2009:34)

olmuş (insan ve politika bağlamında), bu koşullar altında hızla güçlenerek uzun yıllar sürecek bir oluşumu başlatmıştır. Şiddet ve kültürel mobilizasyonu bir arada yürüten örgüt sonraki 30 yıl içerisinde Kürt hareketinin egemen unsuru olmuştur.

3.13. 1980 DARBESİ ve KÜRT HAREKETİ'NDE SÖNÜMLENME

Bir önceki bölümde ifade ettiğimiz Kürt hareketi içerisindeki bölünmeler, 1974 genel affı ile birlikte Türk solu ve sağ için de geçerli olmuş ve ülke çapında hızla artan politik oluşumlar görülmüştür. Bu politik oluşumların bir kısmının silahlı olarak da (Aykol, 2010:59-99) hareketlenmesi güvenlik koşulları açısından sıkıntı yaratmakla beraber demokratik koşullar unutulmuş şiddet yükselmiştir.

Dönemi yorumlayan araştırmacılardan bazıları, olaylar bu noktaya gelmeden çözümlenebileceği veya demokratik usullerin işletilebilecek olmasına karşın, askeriyenin darbeyi “hoş göstermek” adına yanaşmadığını ve darbenin asıl nedeninin İran’daki rejim değişikliği olduğunu ifade ederler (Ahmad 2007: 453-463, Çavdar, 2008:263). Kimi, araştırmacılara göre ise gelinen terör koşullarında askeri darbe kaçınılmaz olmuş, bir başka görüşe göre ise askeriyenin uzun dönemdir beklediği koşulların olgunlaşması sonucu Amerika’nın isteğiyle yapılmış bir harekettir (Çavdar, 2008:263, Ahmad, 1995:255-258) ve bu hareketin oluşumun altında dünyada o dönemki ekonomik koşulların etkisi büyüktür.

Koşullar ve sebepleri hakkındaki görüşler farklı olsa da Türkiye’de siyasi hayata bir süre ara verilmiş, tüm milletvekillerinin vekillikleri kaldırılmış, siyasi parti liderleri gözaltına alınmış, ülke yönetimi MGK (Milli Güvenlik Konseyi)nin eline geçmiştir (Aydın&Taşkın, 2014:325-328). “Bayrak Harekat Planı” adı verilen plan uyarınca anarşi, terör ve bölücülüğün engellenmesi amacıyla yapıldığı söylenen darbeden Türk siyasi hayatı olumsuz etkilenirken, Kürt hareketi de değişime, dönüşüme uğramış dönem içerisinde yaşananlar Kürt hareketinin radikalize olmasında etkili olmuştur. Hatta plan çerçevesinde “Kürtçülük faaliyetinde bulunan parlamenterler”^{*} gibi özel bir kriter bulunmaktadır (Aydın&Taşkın, 2014:325-320).

---

* Bu parlamenterler: Nurettin Yılmaz, Ahmet Türk, Şerafettin Elçi, Ali Rıza Septioğlu, Metin Celalsur, Rıza Polat, İskan Azizoğlu, Nebil Oktay, Celal Paydaş, Necmettin Cevheri, Nurettin Karsu, Abdüllatif

12 Eylül askeri darbesi ile ilişkili olarak çok sayıda yapılmış çalışma olmakla beraber, Kürt hareketi ile olan ilişkisine odaklanacak olursak önceki bölümlerde adı geçen aktivistlerin, entelektüellerin ve silahlı eylemcilerin neredeyse tümünün tutuklandığını belirtmek gerekir. Ancak yalnızca PKK ve Kawa hareketinin içerisinde gelenler siyasi savunma yaparken, diğerleri (TKSP, Rızgari gibi) yaptıklarının yalnızca yayın çıkartmak olduğunu ifade ederek siyasal boyuttan kaçınmışlardır (Güneş, 2013:185). Bu nedenle tutuklananlar ya da tutuklanmayanlar gibi bir ayırım yapacak spesifik çizgiler belirlemek güç, isim sayısı ise oldukça fazladır. Ancak bu konuda bahsedilmesi gereken en önemli unsur Diyarbakır 5 no'lu cezaevidir. Tüm Türkiye'de cezaevi koşullarının kötülüğüne paralel olarak, Diyarbakır cezaevi de kötü ve olumsuz koşulları ile anılmaktadır (Cemal, 2004) hatta cezaevinin o tarihlerdeki komutanı Esat Oktay Yıldırım 1988'de bir PKK militanı tarafından suikastle öldürülmüştür (Güneş, 2013:185).

Kürt hareketinin içinden gelen kişilere göre, Diyarbakır Cezaevinin koşulları ve o dönemde bölgede yaşananlar, Kürt hareketinin radikalize olmasına katkıda bulunmuştur. Dönemin örgütlerince kullanılan “ajitasyon” yöntemleri varolan koşullarla birleşince örgüte katılmalar konusunda etkili olmuş ve örgütlere olan desteği arttırmıştır (Tan, 2010:396, Marcus, 2009:96-97, Güneş, 2013:184-185). Diyarbakır Cezaevi'nden toplu halde salıverilmelerin olduğu 1984 yılının PKK etkinliğinin yoğunluğa ulaştığı yıl olarak saptanması da bu iki olay arasında bir korelasyonun varlığına dikkat çekmektedir. Zira, Selim Dindar ile 2003 yılında yapılan röportajda; “salıverilenlerin %80'inin dağa çıktığını” söyleyerek bunda etken olan unsurun yeniden yakalanma veya gözaltına alınma korkusu olduğunu ifade etmiştir (Düzel, “Üç yılını 'cehennem'de geçirdi”, 23-06-2003, Radikal).

Bu saptamanın doğru yanlarının varolduğu gerçeğine kısmen katılmakla beraber bu bakışın, ekseriyetle PKK özelinde konuşulan Kürt hareketini toplumsal bağlam ve tabandan kopardığı, hareketin kendiliğinden kaynaklar yokmuş gibi göstermesi ve “siyasi erkin şiddeti karşısında edilgen”miş gibi göstermesi açısından

---

Ensarioğlu olarak sıralanmakta ve adları “Kürtçülük Faaliyetinde Bulunan Parlamenterler” olarak geçmektedir.

son derece indirgemeci bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz. Bu ifade veya 1980 darbesi ile birlikte cezaevi koşullarının PKK oluşumunu bir nevi yarattığı görüşü, bir aktör olarak PKK ve diğer bileşenlerini devre dışı bırakmak anlamına gelecek, bir nevi 1984 sonrasında PKK eylemlerini meşru müdafaa olarak okuma zorunluluğunu baştan dayatacaktır. Buna karşıt olarak benzer bir şekilde 1800'lü yılların ortasından bu yana gelen Kürtlerle ilgili çeşitli oluşumları dışlayarak, tarihsel sosyolojik koşullardan bağımsız değerlendirmeye neden olacak ve siyasi erki etken konumuna getirerek Kürt hareketine senin söz hakkın yok demeye getirecektir* (Fırat B&Fırat M, 2011:94-95). Bu nedenle doğrudan bu açıklamaya girmemekle beraber 1980 darbesi koşullarının, karşıtlıkların belirginleşmesi açısından ve politik koşulları radikalize etme anlamında önemli etkileri olduğu bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Diyarbakır cezaevinin koşullarından ve sonrasında gelişen olaylardan ise doğrudan en çok etkilenenin PKK olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. PKK mensuplarının, cezaevinde siyasi savunma yapmaları, ölüm oruçları ve kendini yakma eylemleri ile belirginleşen intihar protestoları, örgüte dair siyasal pratiklerin daha fazla destekçi bulmasına neden olmuştur (Güneş, 2013:183-184, Marcus, 2009:97). 1980 darbesi öncesinde Abdullah Öcalan'ın yurtdışına kaçarak orada destek bulması ve PKK için silahlı eğitim yapabileceği kampları örgütlemiş olması da hapisane içerisinde örgütlenme talebi olanlar için dışarıda uygun koşulların yaratılmış olduğu fikrini uyandırarak özellikle siyasi suçlardan içeride bulunanlar için yakınlaştırıcı bir unsur olarak kabul edilebilir. Bu nedenle 1980 darbesi ve sonrası koşullarını daha ayrıntılı değerlendirebilmek için Kürt hareketinde belirgin olarak öne çıkan PKK ve onun eylemlerine değinmek yerinde olacaktır.

3.14. KÜRT POLİTİZASYONUNUN ŞİDDETE DÖNÜŞMESİ, SİLAHLI EYLEMLER DÖNEMİ

Kürt politizasyonu, süreç içerisinde legal demokratik siyaset çizgisinden çıkarak silahlı eylemler boyutuna dönüşmüştür. 1980 darbesi ile Kürt asıllı

---

* Bu konunun özellikle Kürt Hareketi açısından yaratabileceği koşulları geniş bir çerçevede tartışan çalışma için bkz: Fırat, Bahar Şahin, and Mesut Fırat (2011). "Kürt Hareketi'ni Diyarbakır Cezaevi'ne 'Hapsetmek': İktidar, Özne ve Siyaset Üzerine Eleştirel Bir Deneme". Toplum ve Kuram, (5).

politikacıların çoğunun yargılanması ve hüküm giymesi sonucunda legal demokratik siyaset zemininden uzaklaşan Kürt politizasyonu sonraki yıllar içerisinde uzun bir dönem boyunca şiddet ve terörle anılacaktır. 1970’li yılların sonunda sol hareketin içerisindeki siyasi örgütlenmeler içerisinde yer alan Abdullah Öcalan 1980 sonrasında PKK isimli örgütü kurmuş ve önce ideolojik çalışmalar yapmış daha sonra ise önce kendilerine alternatif Kürt yapılanmaları ile akabinde ise güvenlik güçleri ile çatışmalara girmiştir. Sonraki yıllar içerisinde Kürt sorunu konusunda başlıca gündem maddesi haline gelecek olan PKK günümüzde hala varlığını devam ettirmektedir. Ancak AKP hükümetinin yürütmeye koyduğu barış ve çözüm süreci çerçevesinde çatışmasızlık hali sürmektedir.

3.14.1. PKK Kuruluş Süreci ve Politikaları

1980 darbesi sonrası Kürt hareketi içerisinde her ne tür bir grup ortaya çıkmış olursa olsun, silahlı/silahsız, kültürel, politik varlığını tartışırken PKK ve uzantılarının denkleme dahil edilmediği bir araştırma yapmak mümkün olmamaktadır. Her ne kadar 1980 darbesi sonrası, özellikle 1984 ile birlikte şiddet yanlısı tavrının ortaya çıkmasıyla birlikte ülke gündemine oturmuş olsa da kuruluşu 70’li yılların ilk yarısına dayanan bir örgütlenmedir.

Örgütün kurucusu olan Abdullah Öcalan kendinden önceki Kürdi liderler gibi feodal veya dinsel bir ailenin temsilcisi olmadığı gibi küçük burjuvaziye de mensup değildir (Gunter, 2003:119), Ankara’da Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde öğrencidir ve kendi ifadesine göre THKP/C sempatanı olmasına rağmen, hareketlere çok sonradan katılmıştır dolayısıyla dahli, sempatanlık boyutundadır (Öcalan, 1995a:39)*. Kızıldere olayından sonra gerçekleştirilen bir eylem sonrasında tutuklanarak Ankara Mamak Cezaevine götürülür ve 7 ay orada tutuklu kalır. Ancak 1980 darbesi sonrası Diyarbakır Cezaevinden çıkanların örgüte katılmaları gibi Abdullah Öcalan’da çıkışında daha radikalize olmuş ve ayrı bir örgüt kurma kararı almıştır. Öcalan’a göre içeride bulunduğu dönem kuluçka dönemidir.

---

* Kendi ifadelerine göre

Öcalan salıverildikten sonra yeni bir örgütlenme olması gerektiğini düşündüğünü kendisi ifade eder ve kafasında “Kürdistan” ve “sömürge” kavramları üzerinden belirginleşen bir politika yapma planı olduğunu ancak bunun uzun süreli bir planlama gerektirdiğini düşündüğünü bu nedenle çok az kişiyle paylaştığını (5-6 kişi) söyler (Öcalan, 1995a:43-44). Öcalan bu süreçte, Kürt yoğun bölgelerde, örgütlenmenin hem pragmatik, hem zorunluluk, hem de kimliksel nedenleri olduğunu belirtir. Burada temel nedenler şunlardır; Öcalan’a göre metropollerde yapılabilecek eylemler uzun süreli olamaz zira yakalanmaları daha olasıdır. İkinci olarak ise kendisine göre “sol hareket” gittikçe doğruya doğru ilerlemektedir bu nedenle “Kürdistan”da başlatılacak bir hareket sol direnişi yoluna çekebilir ve kendisine göre Kemal Pir-Haki Karer bu düşünceyle örgüte katılmışlardır. Üçüncü olarak ise Öcalan’a göre bu bir kimlik meselesidir ve bunun adını ortaya koymak “doğulu” jargonundan vazgeçmek gereklidir (Öcalan, 1995a:43-44). Bu konuşmalar ve görüşmeler ile “sömürge Kürdistan” tezi çerçevesi Öcalan’ın dar bir çevre ile 1972 yılında paylaştığı görüşler olarak kalır. PKK oluşumunda ilk toplantı ise Çubuk Barajı’nda yapılmış, bu toplantıda grup oluşturulmuş, yine iddialara göre bunların tümü plansız kendiliğinden gerçekleşmiştir (Öcalan, 1995a:45). Daha sonra ise 1974 yılında Ankara Tuzluçayır’da gerçekleşen bir toplantıyla örgütün uzun süre de içinde yer alacak kişilerin katılımıyla (Cemil Bayık, Rıza Altun vd) örgütü kurmaya karar verirler (İmset, 1993:17, Temizöz, 2012:63).

1976 yılında ise “Manifesto” adı verilen metin A.Öcalan ile Hayri Durmuş tarafından kaleme alınır, bu metne göre: ilk mücadele alanı “milli niteliktedir” ve Kürtlerde milli tarih, dil ve kültürün gelişmemesinden “Türk Sömürgeciliği” suçludur. İkincil sorun ise, halkla feodal kompradorlar arasındaki ilişkidir (Öcalan, 1993a: 119-122). Öcalan’ın iddiasına göre Türkiye Cumhuriyeti sömürgeci bir ülke olarak davranmakta ve bu nedenle Kürt kültürü ve kimliğinin gelişmesine izin vermemektedir, bu nedenle “milli” sorunu benimsemeyen anlayışlar, kendisine göre “gericidir”**. Buna ek olarak ise bu metinde “Kürdistan Devrimcileri” olarak anılmak

---

** Gericilik PKK söyleminde sıklıkla karşımıza çıkan bir ifadedir, gericilik olarak ifade edilen unsurlar sıklıkla; bilimsel sosyalizm karşıtı, reformist, dogmatik, Kürt sorununu total bir ülke sorunu olarak görüp sömürge sorunu olarak görmeyen unsurlar vd. için kullanılmaktadır. Sol jargon içerisinde de, sıklıkla muhalif tandanslar için “ülkenin gerici güçleri” ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak PKK nezdinde gericilik anlam değiştirerek yukarıda ifade ettiğimiz unsurlara ve özelde Kürt feodal benzeri yapısını savunan kişilere yöneliktir.

istediklerine karar vererek, faaliyetleri doğu bölgelerinde yoğunlaştırma fikrini benimserler.

Kürtlerin kısaca tarihine de değinilen metinde*** köken bilgilerine yer verilmekte, Öcalan'ın ifade ettiğine uygun bir biçimde “milliyetçiliğe” ilişkin öğelerin önemli bir kısmı ele alınmaktadır. Med'lere dayandırılan tarih, Kürtlerin altın çağı (Öcalan, 1993a:65-66), “Kürdistan'ın sömürgeleştirilmesi” (Öcalan 1993: 75-89) gibi konular ele alınarak, “ezilen ulusların milliyetçiliği” teorisi zemine oturtulmaya çalışılmaktadır. Öcalan, kurulma aşamasında ideolojik tasarımını anlatırken “*Kürt kimliği ile kozu KDP'nin elinden alıyoruz. Sol kimliğimiz ile de kozu Türkiye solunun elinden alıyoruz ve bu hayli çarpıcı oluyor*”(Öcalan, 1995a:49), ifadesiyle örgüt kurma süreci çerçevesinde Kürt kimliğinin oluşturulmasına işaret etmekte ve sömürge tezleri ile bunu harmanlamaktadır. Yine Öcalan'ın iddiasına göre bu tezler büyük kabul görmüş, yani örgüte katılım rasyonel tercih olarak belirginleşmiştir.

Bu ideolojik kurguyu anlatarak örgüte adam toplama çabasıyla, 1977 yılında; Ağrı, Kars, Tunceli, Diyarbakır, Gaziantep gibi illeri kapsayan bir gezi düzenleyen Öcalan belirli bir kitle edindi ve Ankara'da örgüte yönelik operasyonlardan kurtulmak için Diyarbakır'a geçiş yapar (Temizöz, 2012:65). Diyarbakır'da geçen 3 aylık dönemde tamamen yeraltına çekilir ve orada “teorik çalışmalar” yaparak, örgütün yeni yönelimlerini belirleyen bir program hazırlar (İmset, 1993:47). Buna ek olarak bölgedeki Rızgari, Kawa, KUK gibi diğer Kürt yanlısı örgütlerle çatışmaya girerek güçlerini ve silahlı kişi sayısını arttıırırlar (Temizöz, 2012:65).

1978 yılına gelindiğinde 26-27 Mayıs tarihlerinde Diyarbakır'ın, Lice ilçesi Fis köyünde yapılan örgüt toplantıları neticesinde, partileşme kararı alınarak uygulamaya koyulmuştur (İmset, 1993:50). Bu kararla birlikte kurulan partiye “PKK” Partiye Karkaren Kürdistan (Kürdistan İşçi Partisi) adı verilir. Bu tarihten itibaren öncesinde APO'cular veya Kürdistan Devrimcileri olarak anılan grup PKK olarak anılmaya

---

*** İlk metine tarafımca erişilememiş, 1993'deki genişletilmiş baskısı incelenmiştir, o nedenle “Manifesto” bütünsel olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla 1976 tarihinde burada yer verdiğimiz her unsurun olup olmadığı belli olmamakla beraber, sonraki basımların önsözlerinden edindiğimiz bilgiye göre metinde büyük değişiklikler olmamış görünmektedir.

başlanacaktır. Aynı toplantıda Öcalan'ın üzerinde çalışmış olduğu program ve tüzük kabul edilir. Bu program Türk solundan farklılıklarını ortaya koyan ve örgütlenmenin Kürtçü kimliğini vurgulayan bir programdır. “Kürdistan Devriminin Yolu (Manifesto)” ve “Parti Program Taslağı” isimli metinlerde olası ittifak unsurları, hedefler ve amaçları içerir. Bu programa göre partinin birinci amacı “Milli Demokratik Devrim” adı altında milli bilinçle şekillenmiş “Kürdistan devrimi” yapmak akabinde ise aralıksız sosyalist devrime geçmek olarak kabul edilir (Öcalan, 1993a:120-121).

Bu kuruluş bölgede kısaca yukarıda ifade ettiğimiz koşullarda gerçekleşirken, PKK mensubu ve yöneticisi Şahin Dönmez'in yakalanması sonucu Öcalan illegal yollarla Suriye'ye oradan da Lübnan'a geçerek örgütlenmeyi orada devam ettirir, örgüt üyeleri ise FKÖ'ye (Filistin Kurtuluş Örgütü) ait El Fetih kamplarında eğitim görür (Temizöz, 2012:68-69). Öcalan yurtdışına çıktıktan sonra gerçekleşen 12 Eylül 1980 darbesi sırasında, PKK ülke dışında örgütlenmeye, kaynak ve destekçi toplamaya devam etmiştir. Daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz üzere, cezaevinde tutuklu bulunan PKK militanlarının, yapmış oldukları eylemler ise örgüte insan desteğini ve ideolojik desteği arttırmak konusunda önemli etkilerde bulunmuştur.

PKK yapılanmasının diğer örgütlerden farklı olarak konumlandırılabilir taraflarından birinin “etnik” bir söylem olarak, tarihsel anlamda Kürtlerin altın çağlarına işaret etmesi ve sosyalist devrimin önüne geçen ya da bir ön merhale olarak değerlendirilebilecek milliyetçi kimliğin yaratılmasının varlığından bahsedilmiştir. Ancak PKK açısından bakılacak olduğunda bir başka dikkat çekici unsur göze çarpmaktadır, dönemin oluşumları dikkate alındığında, liderlerden ziyade örgütlerin adının geçtiği veya Mahir Çayan-Kızıldere örneğinde olduğu gibi örgüt liderlerinin diğer üyelerle birlikte aktif olduğu görülürken, Öcalan'da bu duruma rastlanmaz. Öcalan çoğunlukla görünür değildir ve genel olarak belirli dergiler ya da yayınlar etrafında toplanarak bu fikirler aracılığı ile fikirlerini yaymayı şiar edinmiş diğer örgütlerin aksine PKK Öcalan etrafında toplanmıştır. Bu nedenle örgüt kurulurken yapılanlara amaçlara ve/veya olaylara dair herhangi bir bilgi edinebilecek broşür vs gibi kaynağa erişmek çok da mümkün olmamaktadır. Hatta Kürt hareketine yakın önemli isimlerden İsmail Beşikçi dahi PKK ile ilgili bilgilere ulaşmakta güçlük

çektğini, kendisine çok sayıda bilgi, belge ve metin ulaştığı takdirde örgütle ilgili belgeye başlarda erişemediğini haberdar olmakta güçlük çektiğini (Beşikçi, 1992:133-136) ifade eder. Tüm bu sebeplerden ötürü, ideolojik dönüşüm, yapılanma vs gibi konularda Öcalan'ın beyanları (Perinçek, Kürkçü, Duran, Birand ve İmset ile yapılan röportajlar) dışında belge bulunmamaktadır.

Kuruluşu ve yapılanış süreci ile ilişkili olarak kısaca bilgi verdikten sonra örgütün Kürt kimliği ve politizasyona dair faaliyet-politikalarına yer vermek çalışmamız açısından faydalı olacaktır. Zira günümüzde Kürt siyasi ifadelerinin ve tasarımlarının anadamları olarak PKK kaynaklı politikalar önplana çıkmaktadır.

3.14.2. Sömürgecilik ve Feodalizmin Kavramsallaştırılması

PKK politikaları içerisinde dikkati çeken unsurların başında gelen olgu, Kürtler arasındaki feodal benzeri yapılanmaya karşıtlık ve Türkiye ile beraber Suriye, İran ve Irak'ı sömürgeci güçler olarak görme eğilimidir. PKK kaynaklarına göre coğrafi olarak "Kürdistan" biçiminde tanımladıkları topraklar (bu coğrafi tanım daha önce de ifade ettiğimiz üzere farklı yapılanmalarda farklı tanımlamalar doğrultusunda şekillenmektedir) Öcalan'ın iddiasına göre "ele geçirilmiştir" ve bu nedenle bir "bağımsızlık" mücadelesi gerekli olduğu öne sürülmektedir (Öcalan, 1993a:75-89).

Bu bağlamda PKK ilk amaç olarak sömürgeci olarak konumlandığı ulus devlete karşı mücadele etmenin gerekli olduğunu ifade eder: "*Kürdistan Devrimi, en ön planda Türk sömürgeciliğini hedef alır. Siyasi bağımsızlığı gaspeden, Kürt dili, tarihi ve kültürü üzerinde tam bir yok etme işlevini sürdüren, üretim güçlerini tahrip ve talan eden Türk sömürgeciliğidir.*"(Öcalan, 1993a:121)

Öcalan'ın bu ifadelerde yapmış olduğu kendisine ve örgütüne hem ekonomik, hem politik hem de kültürel anlamda, karşıtı olduğu Türkiye ile bir sınır çizme manevrasıdır. Bu çerçevede çok sayıda karşıtlığı bir arada yaratarak/tanımlayarak Barth'ın ifadesiyle etnik, bir başka çerçeveden bakıldığında ise politik bir sınır çizmiş olur. Bu karşıtlıklar ezen-ezilen ulus karşıtlığı, üzerinde kültürel asimilasyon uygulanan bir unsur/uygulayan unsur ve üretim güçlerini tahrip eden/üretimden

yoksunlaşan olarak özetlemek mümkündür. Çerçeveyi bu şekilde tanımlayan Öcalan, bu fikrin bağımsız olarak kendisine ait olduğunu ve iddiasına göre örgütlenmenin de bu sayede sağlandığını ifade eder. Rızgari gibi örgütlerin de bu fikri edinmiş ve savunmuş olmalarını ise onlardan çok önce fikirleri savunduğunu iddia ederek PKK tabanlı özgün bir tavır olarak sunmuştur (Öcalan, 1995a:44).

Sömürgeci kurtuluş olarak ifade edilen koşul ise “Bağımsız, Birleşik ve Demokratik Kürdistan” (Öcalan, 1993a:127) kurulması iddiasıdır. Partiye göre, bunun kuruluşu için ise proleterya* (işçi) öncülüğünde, köylü desteği ile ve aydın entelektüellerin katılımı ile gerçekleşeceği iddia edilen bir devrim gereklidir (Öcalan, 1993a:126). Dolayısıyla, yakın tarihe kadar “doğulular” ve ülke içerisinde doğunun geri bırakılmışlığı ifadelerinde kendini bulan sömürgecilik yaklaşımı, Öcalan’ın ifadeleriyle “Ulusal değerlerin” (Kürt değerleri) ezenler tarafından yok edildiği bir asimilasyon ve sömürü olarak tanımlanmıştır (Öcalan, 1993a:24). Dolayısıyla bu noktada iki taraflı bir karşıtlık unsuru oluşturulmaya çalışılarak, hem kültürel hem de kaynaklar açısından sömürgeleştirme tavrı koyulmakta üstelik bu durumun yeni oluşan bir durum değil Med’lerden bu yana süregelen bir olgu olduğu vurgulanmaktadır.

PKK tarafından vurgulanan sömürgecilik tezinin temel noktaları öncelikli olarak ekonomik boyutlar etrafında dönmektedir. Bu ekonomik boyu ise örgüt tarafından birkaç farklı veçhede tanımlanmakta ve bu doğrultuda politika yapılmaktadır. Belirlenen boyutlar aynı zamanda örgüt tarafından düşman ya da bir başka detişle karşıt olanların da tanımlanması anlamına gelmektedir. Burada sömürgeci güçler olarak tanımlananlar başta Türkiye olmak üzere, Kürtlerin yaşadığı

---

* Türkiye’de Marksist paradigma içerisinde tanımlanmış bir proleteryanın var olup olmadığı, önemli bir tartışma konusudur. Bu nedenle PKK metinlerinde de zaman zaman, işçi sınıfı zaman zaman ise proleterya tabiri kullanılmaktadır ve bu konuda bir kavramsal kargaşa söz konusudur. Buna ek olarak ise sıklıkla Weberyen paradigmadaki karşımıza çıkan “sosyal tabaka” unsuru da PKK metinlerinde kendisine yer bulmakta “bütün Kürt sınıf ve tabakaları” gibi genellemelere gidildiği görülmektedir. Sınıf-Tabaka, proleterya-işçi gibi kavramların varlığı, konumunu yeniden akademik bir tartışmaya açma gibi bir gayemiz çalışma içerisinde bulunmamaktadır. Bu nedenle PKK metinleri veya Öcalan’dan alıntı yaparak aktardığımız noktalarda proleterya denildiğinde daha çok “emeğinin karşılığını alamayan işçi”nin kastedildiği anlaşılmalıdır. Benzer bir tartışma sıklıkla kullanılan “feodal-komprador” tabirleri için söz konusudur. Bu tabir ise bölgede şekillenmiş olduğu hali ile toprak ağaları, aşiret reislerine, özellikle devletle uyumlanmış ve devlete karşı duruş sergilemeyenlere ithafen kullanılmaktadır. Yoksa güneydoğuda ne bildiğimiz kavramsal anlamıyla feodalite ne de kompradorluk sisteminin var olduğunu söylemek güçtür. Bölgeye ve Kürtlere özgün bu koşullar çalışmamızın “sosyal yapı” ile ilişkili bölümünde ele alınmıştır.

coğrafyada hakim olan devletler olarak tanımlanmaktadır ancak özellikle İran ve Türkiye üzerine yoğunlaşmış, sömürgecilik iddiası Osmanlı'dan günümüze kadar taşınan ve süregelen bir unsur olarak tanımlanmıştır. Buna ek olarak ise Kürtler arasında yer alan feodallerin, varolan bu kapitalist sisteme destek verdiklerini ve dolayısıyla onun uygulayıcısı “işbirlikçiler” olduklarını vurgulayarak, Kürtler arasında da ideolojisine yakınlar ve yakın olmayanlar şeklinde bir ayrıma giderek, tek yolun kendilerince ortaya konulan yol olduğunu doktrine etmektedir (Öcalan, 1993a: 90-91).

Yine manifestoda Öcalan'ın belirttiğine göre, Kürtlerin bir kimlik kazanamayışının ya da feodal dönemde geliştirmiş oldukları kimlik değerlerini kaybedişlerinin de temel sorumlusu kapitalizm ve onunla birlikte gelişen sömürgeciliktir. Bu sömürgeciliğin bir başka biçimi ise Öcalan'a göre ümmetçilik ve milli bilinç yerine ümmet bilincini aşıl原因an İslam dinidir. Ümmetçiliğin bir sonucu olarak yaratılan mezhep farklılıkları Öcalan'a göre önce İran ve Osmanlı'nın Kürtleri sömürmesine neden olmuştur. Sonrasında ise Türkiye sınırları içerisindeki Kürtlerde mezhep farklılıkları üzerinden düşmanlık yaratılarak Kürt milli bilincinin bölündüğü iddiaları manifestoya alınmaktadır (Öcalan, 1993a:105-108).

Öcalan'ın kurmuş olduğu “sömürge” tezleri birkaç önemli açıdan kendisine kritik katkı sunmaktadır. Bir çok yerde Türk solunun (THKO/THKP-C) geleneğini devam ettirdiğini, “Mahirler, Deniz'ler düştü biz filizlendik” (Öcalan, 1995a: 41) ifadeleriyle de perçinleyerek dile getirir ve bu sayede Türk solunun kaynaklarını kısmen manipüle edebilmiştir. Kendisinden önceki olaylardan farklı olarak daha kitlesel harekete geçirici bir unsur olarak Marksizm-Leninizmin geniş jargonunu dahil etmektedir. Ezilen-ezen karşıtlığı yaratarak milliyetçiliği sol tandans içerisinde meşrulaştıracak zemini yaratmakta, “ezilen ulusların milliyetçiliği”, “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” gibi ifadelerle sol jargonda hatırı sayılır ağırlığı bulunan kavramları dahil edebilmektedir.

Bu noktada dikkat çeken unsur ise bugünkü politikalarda ileride de değineceğimiz üzere hakim paradigma olarak görünen “demokratik özerklik”, “otonomi” gibi kavramların o dönemde sömürgeciliğin yan unsurları olarak

görülerek, gerici olduğu iddiası ile reddedilmesidir. PKK tüzüğünde şu sözlerle örgütün amaçları arasında yer alan: *“sömürgeci boyunduruğunu parçalamayı hedeflemeyen “bölgesel özerklik”, “otonomi” vs. gibi özünde sömürgecilikle uzlaşmayı getiren teslimiyetçi anlayışları teşhir etmek ve bunlara karşı verilen kararlı mücadeleyi sürdürmek”* (Öcalan, 1995b:, 72) otonomi veya diğer demokratik çoğulcu koşulların reddi, sömürge tezleri ile ilişkilendirilerek, ayrı bir devlet kurma iddialarını belirginleştirici bir unsur olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda diğer hiçbir çözüm önerisini kabul etmeden, PKK tarafından tanımlanmış Kürt coğrafyasını “yurt” olarak görenlere karşı savaşmayı örgütün ilkeleri arasına koyar (PKK, 1984:38).

Bu bağlamda, sömürge tezlerinin bir çıktısı olarak ortaya konan “bağımsız devlet” fikri; “özerklik”, “kültürel hakların tanınması” gibi “çoğulculuk” çıktıları “kapitalist icadı” görülüp karşıtsallık geliştirilmiştir. Sömürünün bir başka biçimi veya gericilik olarak kavramsallaştırılarak reddedilmiştir. Bu durum Kürt hareketi içerisindeki dönemsel olarak yaşanan değişimi de ortaya koymasından önemli bir örnektir.

Sömürge kavramsallaştırması “ajitasyon” safhasına hizmet etmekle beraber, bu doğrultuda ideolojik ve doktriner açığı da kapatıcı pragmatik açıdan çok kullanışlı bir argüman haline getirilmiştir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alacağımız üzere başka unsurlarla da ilişkisi kurularak sıklıkla örgüt metin ve söylemlerinde kendine yer bulmuştur. Uygulama ve doktrin anlamında yukarıda anahatlarıyla yer verdiğimiz sömürge tezleri işaret etmiş olduğu Marksist-Leninist paradigma sebebiyle kültürel tasarımlarda da etkili olmuştur. Özellikle, kimlik tasarımı ve bu kimliğin temsil pratikleri açısından kullanılan unsurlardan biri haline gelmiştir. Politik düzeyde yaratılan sömürge tezleri ile beraber, toplumsal düzlemde de bir kimlik tasarımı içerisine girilmiştir. Bu anlamda politik ve kültürel düzlemin etkileşimini anlayabilmek adına kimlik yaklaşımlarına yer vermek yerinde olacaktır.

3.14.3. Kimlik ve Temsil Politikası

1960'lı yıllarda “doğulu” jargonu altında başlayan ve kültürel, politik alanlara temas ederek, Kürt varlığını-kimliğini tartışmaya açan oluşumların büyük kısmının sol hareketin içerisindeki “az gelişmişliği” sorunsallaştırma, “ötekileştirmeyi gündeme taşıma” gibi kavramları gündeme getirdiğini ifade etmiştik. PKK ve Öcalan ile başlayan süreçte ise bir kırılma ya da farklılaşma olduğu ise her alanda olduğu gibi kimlik alanında da belirginleşmiştir.

Öncelikle, PKK tarafından durumun “milli bir boyutu” var olarak tanımlanması, bu milli boyutu kavramsallaştırmayı da beraberinde getirmiştir. Öncelikli olarak PKK tarafından tanımlanan kimlik unsurunu iki farklı kategoride irdelenmek gerektiği kanaatindeyiz bunlardan birincisi tarihsellik, geleneksellik, altın çağ gibi unsurları barındıran tarihsel kültürel Kürt kimliği ikincisi ise modern ve politik ağırlıklı kimlik olarak kabul edilebilir.

Kürtlere dair tarihsel kültürel kimlik çalışmamızın ikinci bölümünde ifade ettiğimiz üzere 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başlarından itibaren çeşitli araştırma ve araştırmacılar tarafından irdelenmiştir. Ancak PKK tarafından yeniden ortaya konulmuş ve bu sefer yukarıda ifade ettiğimiz sömürgecilik tezleri ile de pekiştirilmiştir.

Kürtleri bir halk olarak ve teritoryal anlamda tanımlamak için sıklıkla başvurulan yöntemlerden birisi bu tarihsellik vurgusu olmuştur: *“Herhangi bir halk gibi Kürtler de, tarihin şafak vaktinde ilkel komünal toplumun son evresini yaşıyorlardı. Barbarlık da diyebileceğimiz bu evrede çok sayıda Hint-Avrupa grubu kavimleri, bir selgibi Kuzey Avrupa’dan Asya ve Orta Avrupa’ya doğru yayılmaya başladılar. Kürtler, bu gruptaki kavimlerden olan ve göçler sonunda M.Ö. 1000 yıllarında Urmiye ve Van gölleri arasında yerleşen Medlere kadar dayandırılabilirler. Kürtlerle Medler arasındaki ilişki –coğrafik yayılma, dil ve tarihi olaylar karşılaştırıldığında- kesin gibidir.”* (Öcalan, 1993a:21)

Yukarıda yer vermiş olduğumuz alıntıda bir bölgesellik ve tarihsellik atfetmekle beraber, bir kaynaktan gelen tarihin bir döneminde bulunduğu bölgeye egemen olmuş homojen bir Kürt varlığını da parantez içerisine alır. Smith'in etnik çekirdek olarak ifade ettiği köken miti bu anlamda etrafına örülecek-tasarlanacak bir anlam için ideal zemin teşkil ederken, özellikle PKK metinlerinde başka unsurlarla birleşen bir tasarım halini almıştır. Bu süreçte köken olarak ortaya koymuş oldukları Medler'in, Asurlar ve Persler ile mücadelesini örnek vererek; Asur'lulara karşı uzun vadeli bir "halk olarak var oluş ve direnme savaşı" verdiklerini kavramsallaştırarak bu mücadelenin altından çeşitli iç ve dış ittifaklar kurarak geldiğini ifade etmiştir (Öcalan, 1993a:22). Bu noktada Asur üzerinden metaforik bir anlatımla uzun süreli savaş ve başarı teorilerini tarihsel bir kökene dayandırma gayreti belirginleşmiştir.

Yaratılan başka bir bağlam ise sonrasında Medler'in Pers egemenliğine girmeleri ve bu egemenlik altında kültürel ve dilsel gelişmelerine izin verilse dahi, siyasal olarak örgütlenemedikleri vurgusudur. İddiaya göre bu tarihsel durum sonuçları bugüne kadar gelen diyalektik bir sürecin başlangıcı olmuş, aşiret ve kabileleşme Kürt siyasal birliğini engellemiştir (Öcalan, 1993a:22-23). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere bir önceki bölümde ele aldığımız biçimiyle "bölgesel özerklik" veya "otonomi" gibi kültürel hakların korunduğu ancak bir ayrı devlete izin verilmeyen koşulların reddi vardır ve bu durumun aksine bir tür yıkım olduğu ifadesi hakim kılınmaktadır. Bir taraftan örgütün koyduğu hedefe alternatif çözümler reddedilirken "tarihte de böyleydi, bugün de böyle vurgusu yapılmakta", bir başka taraftan ise kabilecilik, aşiretçilik ve feodalite gibi karşıt olunan diğer unsurları da tarihsel olarak dışlamayı beraberinde getirmektedir.

Tüm bu Medler'e yönelik vurgunun en dikkat çekici noktalarından biri ise kendi hareketlerini, Medler ile kesin bir özdeşleştirme içerisine sokmalarıdır. Minogue'un "uyuyan güzel" metaforundakine benzer bir şekilde, bu kadar zamandır uyuyan milleti, milliyetçiler olarak uyandırmaya gelmişlerdir. "*Karşımızdaki emperyalizm ve sömürgecilik kendiliğinden yıkılacak değildir..., ... yeni bir Med hareketi geliştirmekten başka çaremiz yoktur*" (Öcalan, 1993a:29) ifadeleri tarihsel bir başarı ve altın çağını vurgulayarak etnik çekirdeği geri çağırma ifadesidir. Bu geri çağırma yalnızca bir köken mitini oluşturma değil o miti oluşturan unsuru yeniden

tasarlama niteliği taşımaktadır. Üstelik ifadeye göre Medler yalnızca kendilerini değil 300 yıl boyunca savaşarak tüm Ortadoğu halklarını özgürlüğe kavuşturmuş Asurluları yenmişlerdir. Ancak Medler'e dayandırılan köken miti ile tasarlanan yalnızca bir "ortak ata" unsuru değildir bu olgunun etrafına etnik milliyetçi tasarımı güçlendirecek diğer unsurlarda dahil edilmiştir.

Kawa'nın çekici altında dövülen demir gibi, Medler de, Asur'a karşı 300 yıl süren halk olarak var olma ve yurt tutma savaşı içinde çelikleştiler ve Asurları yıkarak Kürt halkının oluşmasının temellerini atmaya başladılar. Kendileriyle birlikte tüm Ortadoğu halklarını kurtaran Medler, bu kurtuluş günlerini "Newroz" adıyla her yıl ateşler yakarak kutladılar. Ortadoğu halkları bugünün anısını hala unutmamışlardır ve ateş yakarak kutlamaktadırlar. (Öcalan, 1993a:29)

Yukarıda aktarmış olduğumuz pasaj içerisinde ifade edildiği üzere, uzun bir dönemdir PKK tarafından politize edilen ve "icat edilmiş gelenek" olarak yeniden tasarlanan "Newroz Bayramı"nın sahipliği tartışmalı ve herkes tarafından sahiplenilen mülkiyeti kendileri adına sahiplenilmiş görünmektedir*. Üstelik, daha çok yeni yıl ve bahar ile özdeşleşmiş olan Nevruz, "zafer"le özdeşleştirilerek "Newroz" olarak yeniden tasarlanmıştır. Bunun perçinleyicisi olarak ise 1980 yılında Diyarbakır Cezaevi'nde kendini yakarak intihar protestosu yapanlar ile Newroz arasında bir alegori kurarak tarihsellik ve kahramanlık gibi kültleri biraraya getirmeye çalışmıştır.

Medler ile ilişkilendirilerek kurulan tarihsellik ve altın bir çağa gönderme yapma davranışı, yalnızca bir köken miti olarak değil onunla ilişkili diğer unsurların tanımlanmasıyla da belirginleşir. Medlerde ve Ortadoğu'nun antik kültürlerinde de yer alan tanrıça İştar (Inanna), PKK metinlerinde kadınla ilişkili noktalarda da görünür olmaktadır. "Biz gücümüzü tanrıçaların kültüründen ve mirasından alıyoruz" (I.Kadın Kurultayı, 2005:13), "Biz kadınlar olarak, adil tanrıça sisteminin, adalet ve özgürlük sisteminin, insanlığa en fazla layık olan bu sistemin oluşturulması için büyük çaba harcamalıyız, demokratik kadın konfederalizmi sisteminin oluşturulması

---

* Nevruz ve Newroz'a (aralarında farkın inşa edilmesine) ilişkin detaylı bilgi ve politizasyon çabaları için bkz. Yücel Demirel (2012)

tanrıça analarımız İnanna ve Tiamat'ın kaybettiği yasaların yeniden kazanılması anlamına gelir” (I.Kadın Kurultayı, 2005:8) ifadelerinde görüleceği üzere Ortadoğu'nun antik mirasını sahiplenme, kadın özgürlüğü için İştar'ı örnek verirken, kendisini yakarak eylem yapanlarını tarihsel bir kült ile buluşturmak için ise Nevruz (Newroz) örneği kullanılmaktadır.

Köken mitlerinin bir diğer ayağı ise daha önce de çalışmamızda yer verdiğimiz Karduk'larla arada kurulan bağdır. Medler ilişkisi ile ortaya konulan kadimlik bağı süreklilik teşkil edecek bir şekilde tasarlanarak Karduklar ile de ortaya koyulmuş ve bu bağ aynı zamanda Öcalan'ın oluşturmayı hedeflediği hareket ile de uzlaştırılarak, “dağlık alanlardaki Kürtlerin bağımsızlığı”, “dağlıların iyi savaşçılar olması”, “istila başlayınca dağlara çekilen, işgalciler gidince ovalara inen Kürtlerin özgür olduğu” bir dönem olarak Kardukların dönemi gösterilmiştir(Öcalan, 1998a:61-62). Bu durum PKK tarafından yapılmak istenen eylem biçimlerine tarihsellik üzerinden atıf yapılması nedeniyle önem taşımaktadır.

Abdullah Öcalan tarafından tasarlanan Kürt Kimliği, pragmatik ve fonksiyonalist anlamda PKK için kullanılabilir bir kaynak yaratma konusunda belirgin bir söyleme sahiptir. Yukarıda, milliyetçiliğin tasarlanışı içerisinde neredeyse temel pratiklerden biri olarak kabul edilebilecek olan köken miti, altın çağ, teritorya tasarımları yapılırken bir taraftan da günümüzde örgütle birey arasında kimliksel bir uyum yaratabilecek doktriner bir kimlik tasarımı yapılmaktadır.

Gündelik tasarımları da içerisinde barındıran bu kimlik, bir tarafı ile milliyetçi bir vurgu yaptığı gibi, bir tarafıyla aktivizme ve günümüz Kürt sosyal yapısından içkinleştirilecek ve dışlanılacak olanlara işaret etmektedir. Bu anlamda tarihsel nosyonla tasarlanan kimliğin tanımlayıcılığı Kürtlüğe aidiyette anlam bulurken, gündelik pratikle tasarlanan kimlik, PKK için “doğru-olması gereken Kürt” ve fonksiyonalist olarak tasarlanmaktadır.

Abdullah Öcalan'ın iki cilt halinde çıkan “Nasıl Yaşamalı” kitabı başta olmak üzere, “Apo'cu Militan Kişilik” (Öcalan T.Y) ve diğer PKK kaynaklı neşriyatlarda Kürtlere dair yeni bir kimlik aşılanmaya, bir başka deyişle Öcalan tarafından

tasarlanmış bir kimliğe uyumlanma baklenmektedir. Bu kimlik öncelikli olarak militan olmayı öngörmekle beraber, cinsellikten, akraba ilişkilerinde nasıl davranacağına, toplumsallaşma ve bireysel kimliklerin nasıl olması gerektiğine dair doktriner bir yapı içerir. Öncelikli olarak Öcalan “Eski Kürt” olarak tabir ettiği geleneksel paradigmadaki Kürt bireyi dışlar ve ondan dönüşümün yapılarak “Apocu” temsilde “Yeni Kürt” tasarımı ortaya koyar.

En temel reddediş akrabalık ilişkileri ve Kürtlerin sosyal yapısı içerisinde bulunan geniş aile ve yakınlıklara yapılan reddiyedir. “*En büyük ihanetler akrabalık ilişkileri içinde ortaya çıkartılır. Aslında bu yönü düşman kıskırtır, saptamaları bu temelde geliştirmek ister bu tarihi bir özelliktir. Bu nedenle dikkat edilecektir. Bizde bu çok etkilidir, o açıdan ben bu akrabalık ilişkilerinden, özel ilişkilerden nefret ediyorum veya fazla değer vermiyorum*” (Öcalan, 2009a:130) ifadeleriyle akrabalık ilişkileri üzerinden yapılan çıkarsamaları ve duyulan bu tür yakınlıkları reddederken kendi ailesi için de aynı uygulamanın geçerli olduğunu vurgular. Bu bağlamda, geçmişin bu bağları yerine (akrabalık, aşiretlik) ideolojik siyasal ve örgütsel ilişkilerin önplana çıkarılması gerektiğini söyleyerek temel bağlılığın PKK bağlılığı olduğunu söyler (Öcalan, 2009a:131)

Kürdün 4000 yıl öncesinin Kürdü olduğunu ifade ederek “dünyanın en ilerici, en özgür toplumuna çektiğini (Öcalan, 2009a:277) söyleyen Öcalan, kendisinin koymuş olduğu ilkelerle yaşanması gerektiğini koşut olarak koyarak “*Yeni Kürt ilkesine, yeni parti ilkesine göre yaşayamazsanız, onu ihlal ederseniz karşınızda ben varım.*” (Öcalan, 2009a:234) ifadeleriyle “Yeni Kürt” şeklinde bir kavramsallaştırmaya gitmeye çalışmaktadır.

“Yeni Kürt” için ortaya konulan: Vatana ve sınıfa bağlanma (Öcalan, 2008b: 90), aile kurumuna karşı sosyal yaklaşım (a.g.e. :194), Cinselliğe yaklaşım (a.g.e. 117) prensipler gibi son derece gündelik yaşama dair durum ve olgular için bir Kürt kimliği tanımlamaktadır. Kapsayıcı bu bakış açısı hem Kürt kültürel geleneklerinin tarhiselliği ile bir kopuşu kapsamakta, hem de fonksiyonalist açıdan militan hayatına alan açmaya çalışmaktadır. Öcalan’ın bu konudaki tavrı ise tam bir değişimin gerekli olduğunu hatta Kürt kültürel kimliğine ait gerici unsurlarla kopuşu tanımlar. “Eskiye

ait herşey ayıp, çirkin, kötü ve yanlışır” (Öcalan, 2008b:214) başlıklı yazısında ise bu ayrımı ortaya koymaktadır.

Yukarıda, başta kadın erkek ilişkileri ve bireysel kimliğe ait temaları regüle etmeyi, dönüştürmeyi, PKK dışında kalan kimlikleri reddetme kavramsallaştırılırken bir başka taraftan pekiştireç olarak da militan kimlik tasarımları yapılmaktadır. Bu çerçevede yaratılan kimlik tasarımı yoğun politizasyon ve mobilizasyon teması etrafında şekillenirken, kültürel olarak dönüşen Kürdün bir taraftan da politize ve mobilize olması üzerine gidilir(Öcalan, 1995b, Öcalan, 1998b).

PKK ve onun nezdinde Öcalan üzerinden çok sayıda ayrı veçhede tanımlanan Kürt kimliği, öncekinin “feodal ve gerici olarak görülen” özelliklerini reddeden, bu duruma gelmesinde ise etken unsurun bir önceki bölümde ele aldığımız “sömürgecilik tezleri” bağlamında sömürenler olduğunu vurgulayarak karşıtlıklar yaratan bir kimlik tasarımıdır. Sadece “sömüren” olarak adlandırdıkları ile değil, ona uyumlanan Kürtler için de aynı karşıtlık söz konusudur. Bunun karşılığında “kurtuluş” için salık verilen ise militanlaşma ve bu değerlerle bağını kopartarak Apocu, “devrimci” değerlerle, kimlikle yakınlaşmaktadır. Bu kimlik tasarımı aynı zamanda sonrasında eylemci olmak için gerekli koşullara hazırlanmayı da içeren bir yapı niteliği taşır ve kimlikle onu aktive etme, mobilize etme arasında bir uyum alanı yaratmaya çalışır. Bu nedenle bu kimliğin tasarımı irdelemek sonrasındaki politizasyon ve mobilizasyon anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

3.14.4. Silahlı Eylemler ve Çatışma Dönemi

Ortak köken miti, tarihin başlangıcından bu yana var olma, bulunduğu bölgeye medeniyet getirme, tarihin bilinmedik döneminde yaşanan efsanelere hayat verme (başrol oyuncusu olma), büyük savaççılık, düşmana direniş, süreklilik ve büünlük gibi değerler, çalışmamızın başında ortaya koyduğumuz milliyetçiliğe dair kuramsalda da belirttiğimiz üzere neredeyse her milliyetçi kurguda bulunan unsurlardır. Bu unsurların önemini ve varlığını reddetmek de oldukça güçtür ancak daha önce de ortaya koymuş olduğumuz gibi bu bağlar veya bu bağlar üzerinden tanımlanan birlik-beraberlik duyguları temelde işlevsel bir amaç taşırlar. Bu amaç

farklı perspektiflerde, değişik noktalarından ele alınmakla beraber ortak uzlaşılabilir nokta “milliyetçiliğin modern çağın bir icadı olduğu ve kökleri geçmişe dayansa dahi günümüz toplumsal yapısını düzenleyen bir nosyon olarak varlığını sürdürdüğüdür”. Bu koşullar altında PKK özelinde Öcalan tarafından tasarlanan Kürt milliyetçiliğinin de temel amacı olan harekete geçirme, mobilize ve politize etme faaliyetlerine tasarlanan milliyetçilik altyapı oluşturmaktır. PKK hedef ve amaçlarının yukarıda da açıkladığımız üzere, kitleyi hareketlendirme ve yönlendirme gereksinimi vardır. Ancak böyle bir katılım ve tercih için ortak duygusal alanlar oluşturulması ideolojiyi yerleştirmek için zemin oluşturmaktadır.

Bir başka deyişle eylemi yapacak kişi için kendisini değerli kılacağına inandığı bir zemin ihtiyacı karşılanmalıdır. Çünkü Öcalan’ın amaca ulaşma konusunda öngörmüş olduğu yol şiddet ve silahlı eylemleri de kapsamaktadır.

Örgütün, silahlı eylemleri başlatmak için Nevruz günü olan 21 Mart’ı tercih ediyor olması (İmset, 1993:112) da aynı şekilde primordial olan bağlar, altın çağ söylemi ve mitler ile günümüz arasında bir bağ kurarak anlam yaratma çabasının bir parçası olarak belirginleşmektedir. PKK örgüt olarak bu tarihte eylemlere başlarken, 21 Mart’ta gerçekleştirilen intihar eylemleri de aynı şekilde mit kurgusunun gündelik davranışla arasındaki bağın kurulması adına önem taşımaktadır. 1992 yılının 21 Mart gününde Rahşan Demirel İzmir’de kendini ateşe vermiştir. PKK yayın organı olan Berxwedan aynı yıl “Newroz Özel Sayısı” adı altında bir sayı çıkartarak Rahşan’ı haber yapmıştır. Öcalan, bu olayı “görkemli bir eylem” olarak değerlendirerek Rahşan’ın ve benzer eylemlerin “Ateşi daha da gürleştirin” anlamına geldiğini söyleyerek bunun emir kabul edilmesi gerektiğini ifade eder (Öcalan, Berxwedan, Mart 1992:13). Daha dikkat çekici olan ise bu sayıda Demirel’in ailesi ile röportaj yapılmasıdır. Aile ile yapılan röportajda annesi, “*Onun eylemine çok seviniyorum... onunla gurur duyuyorum... benim de cesaretim ve kahramanlığım olsaydı ben de onun gibi yapabilseydim*” * derken babası, “*Rahşan Newroz için kendini yaktı, Kürdistan halkı için, Kürdistan milleti için, toprakları için*” (Berxwedan, Mart 1992:13) ifadelerini kullanmıştır. Mitolojik bir unsur olarak kullanılan bir bayramı yüceltmek için onun ana teması olan “ateş” ile kendini yakma suretiyle

* Tüm metin alınmamış, demecin içinden annenin kızının davranışı ile ilgili yorumları taşınmıştır.

gerçekleştirilen intihar eylemleri kamuoyu oluşturma ve eylemler aracılığıyla bireyi mitolojik bir kahramana dönüştürme işlevini yürütür. Bu yöntemle kendi kahramanlığını ve mitolojisini yaratmak, kitleleri mobilize etmek için altyapı oluşturmaktadır.

Bu konudaki bir başka dikkat çekici örnek ise, yalnızca primordial bağlardan devşirilen anlam boyutlarının güncel eylemlere katılmasına ek olarak güncel eylemlerin de mitik bir olguya dönüştürülmesi örneğidir. Bu konuda özellikle, Zilan kod adlı militanın gerçekleştirmiş olduğu intihar eyleminde vücuduna bomba sararak saldırıda bulunması, Öcalan tarafından bizzat mitleştirilerek, Yunan mitolojik metinlerini andıran bir tasarımla sunulmaktadır(Öcalan, 2009b: 7-10, 35-51). Örnek kahraman, yurt, PKK sembolü olarak konumlandırılan militana büyük methiyeler düzülerek, Kürt coğrafyasının çeşitli doğal özellikleri atfedilmektedir. Aynı zamanda eylemin Dersim’de (Tunceli) gerçekleştirilmiş olması da katılan anlam boyutlarına eklenmektedir. Tarihsellik açısından Dersim’de yaşanan isyan ve bastırılması çok yakın bir tarihe işaret ediyor olsa da, bu tarihi veri PKK tarafından çokça manipüle edilen bir olgudur. Bu çerçevede, eylem bir taraftan Dersim’in de kişileştirildiği bir anlatıya dönüşürken, isyanın bastırılmasında ölmüş, adı geçen eylem ile tekrar canlanmış bir kahraman gibi tasarlanmaktadır (Öcalan, 2009b:41).

Harekete geçirme boyutunda yukarıda vermiş olduğumuz örneklerde olduğu gibi manipüle edici bir unsur olarak kullanılan etnik bağlar, kurumsallaştırma çabaları içerisinde de kullanılarak manipüle edilmeye çalışılır. Bu konuda Öcalan’ın III. Kongrede yapmış olduğu konuşmada değindiği bir nokta dikkat çekicidir. “Zorunlu Askerlik” temelde “vatandaşlık” ve “kamu hizmeti” ile tanımlanan bir olgudur. Dolayısıyla içerisinde yaşadığı devlete vatandaşlık görevi, halka ise kamu hizmeti olarak anlamlandırılmıştır. Bir başka deyişle devlet düzeyinde bir olgu olarak tanımlanmıştır. Ancak, Öcalan kongrede PKK tarafından çıkartılabilecek bir zorunlu askerliği salık vermektedir ve bunun uygulanacağı yer olarak ise köyleri/köylüleri işaret etmektedir. *“Artık köylülüğün savaş birliklerine alınmasını bir gönüllülük meselesi olmaktan çıkarıp, zorunlu bir askerlik kanunu altında gerçekleştirmek, bunun gündemleştirilmesi ve halk yığınlarımızın askeri görevlere davet edilmesi gerekiyor. Yani zorunlu askerlik yasasının giderek faydalı olabileceğini söylüyoruz.”*

(Öcalan, 1993b 145). Öcalan'ın bu ifadelerinin, oldukça uzun analizleri yapılabilecek olmakla beraber, birilerine zorunlu askerlik gibi bir şartın koşulabileceği düşüncesi önemli bir husustur. PKK faaliyetlerinin başta Türkiye olmak üzere birçok ülkede sürdüğünü düşünecek olursak askere alacağını iddia ettikleri kimlerdir? Üstelik yukarıda da ifade ettiğimiz üzere temelde vatandaşlık bağı ile ülkelere bağlı olanların yaptığı askerlik hizmeti zorunlu olarak hangi kriter gözönünde bulundurularak yapılacaktır. Burada kaçınılmaz olarak karşımıza çıkacak unsur etnik kriterdir, yani köken-ortak ata ve daha birçok özellik ile Öcalan tarafından yeniden tanımlanmış "Kürt halkı"na kendini ait hissedeni" kişiler olacaktır. Bu koşullar altında zorunlu askerlik adı altında kast ettiği en iyi ihtimalle Kürt etnik unsuru olarak varlığını sürdürenlerdir ve bu şekilde varlığını sürdürenlerin de kimliğini Öcalan'ın tasarladığı kimlikle özdeşleştirmiş olması gerekli gibi gözükmektedir. Ancak bu tespit edilebilir olmaktan uzak ve zorunlu olduğuna göre Öcalan burada en iyi ihtimalle bir teritoryaya, bir etnik ortaklığa işaret etmektedir ki. Temel milliyetçilik kurgularını burada saptamak mümkündür. Milliyetçiliğin tek başına en önemli unsurlarından biri olan zorunlu askerliğin dile getirilmesi ile yapılan tasarım bir tarafa bunu zorunlu kılacağı kişiler de başka bir tasarımı ortaya koymaktadır.

Tüm bu olgular altında kimliğe ek olarak bu kimliği kurumsallaştırma çabaları görülen örgüt eylemliliği genele yaymak için de milliyetçiliği kullanmakta ve tasarlamakta özellikle, dağa çıkamayacak olanlar için alternatif alanlar yaratmaktadır. Bunları yaparken ise yine motivasyon milliyetçiliğin temel hareketlilik yaratma olguları arasında yer almaktadır.

3.14.5. Kürt Siyasetini Orta Sınıfa İndirme Çabaları

PKK tarafından politize ve mobilize etmek için kullanılan milliyetçilik ve bununla ilişkilendirilmiş olan kimlik tasarımı yalnızca dağa çıkmayı teşvik için değil aynı zamanda kitle desteği almak/bu desteği harekete geçirmek için de kullanılmaktadır. Bundan önceki Kürt hareketlerinde, milliyetçi düşüncenin orta sınıf tarafından benimsenmesi durumunun yaşanmadığını ifade etmiştik. Bundaki nedenlerden birincisi önceki hareketlerin Kürt feodal benzeri liderleri veya dini liderler tarafından örgütleniyor olmasının rolü oldukça büyük olmakla beraber,

Kürtler arasında şehirli nüfus sayısının azlığı ve bir burjuvanın olmayışı da etken olarak sayılabilmektedir. Ancak başta ekonomik göç ve zorunlu göç nedeniyle Türkiye içerisinde, buna ek olarak ise Avrupa'ya yapılan ekonomik göçle süreç içerisinde hatırı sayılır bir şehirde yaşayan Kürt nüfus ve Kürt orta sınıfı oluşmuştur. Abdullah Öcalan'ın kendisinin de zengin bir Kürt aileden, feodal benzeri bir gruptan gelmemesi veya dini bir lider olmaması bu yeni oluşmakta olan tabaka ile Öcalan arasında bir benzerlik kurduğu gibi, sömürge tasarılarıyla politikasını yürüten PKK ile de ortak bir alan yaratma imkanına sahiptir.

Yukarıda ifade edilen unsurlardan dolayı için PKK için bu nüfusu harekete geçirmek ve örgüte desteğin toplumsal alanda ve halk arasında da yoğun olduğunu göstermek için kitle eylemleri öngörülmekte, önem verilmektedir. PKK için silahlı eylemlerin yanına bu eylemler bir pekiştirici gibi kullanılmakta taban desteği gösterisi ve vurgusu yapılmaktadır. Bu vurgunun yapıldığı eylemleri birkaç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bu eylemler; Militan cenazeleri, Nevruz kutlamaları, çeşitli kutlama etkinlik ve şenlikler, protesto gösterileri olarak başlıklandırılabilir.

Bu kitle hareketlerini düzenlemek ve manipüle etmek amacıyla ise PKK kaynaklı ERNK Eniya Rizgariya Netewa Kurdistan (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi) isimli bir oluşum kurulmuştur. Bu oluşumun temel görevi propaganda faaliyetlerini gerçekleştirmek, buldukları yerlerde örgüte destek bulmak, kitle hareketleri düzenlemek, para ve bilgi toplamaktır. Bu eylemleri hem Türkiye, hem de yurtdışında yapmakla beraber gündelik hayatta öğrenci, garson, işçi olarak görülmektedirler (Gunter,2011: 181)

ERNK aracılığı ile örgütlenen hareketlerin başında kitlesel eylemler gelmektedir. Bu eylemleri de diğer protesto gösterilerinden ayırmak veya PKK üzerinden yeni anlam katmak maksadıyla yeni bir isim verilmiş, "Serhıldan" (halk ayaklanması) adı konulmuştur. Bu adın özel olarak kendi eylemlerine veriyor olması, grupta eylemi bütünleştirici bir unsur olarak görülebilir.

Bu eylemleri gerçekleştirmek için PKK militanları ikna ve propaganda faaliyetlerinde bulunmaktadır. Öcalan'a göre *“özellikle kitleler arasındaki çatışmalarda herkese hitap etmek, kazanılması gereken kesimleri kazanmak”* (Öcalan, 1994:106) gereklidir. Bunun için de yine Öcalan'a göre *“iyi bir propagandacı iyi bir hatip olmak gerekir. Hitap edilen kişi ve kesimlerin önemini iyi kavranarak, hangi tavra çekilmek istendiği saptanmalı ve ona göre hitap edilmelidir. Konuşmaların kuşku ve muğlaklığa yer vermeyecek kadar açık olmasına ve bıktırıcı olmamasına dikkat edilmelidir”* (Öcalan, 1994:106). Yukarıda verilen örnekte iletişim faaliyetlerinin temel prensiplerini hatırlatırcasına, propaganda iletişiminin özelliklerini sayan Öcalan kitleyi harekete geçirmenin önemini ifade etmektedir.

Yukarıda propaganda çalışmaları aracılığı ile kitle desteği ve hareketlenmesinin sağlanması yolu ve yöntemi, önemi hakkındaki ifadeler ek olarak, hareketin siyasal örgütlenmesinin temelini bu hareketler olduğu belirtilmektedir. Bu tip bir siyasi örgütlenmenin hem silahlı eylemlerden etkilendiği, hem de onları etkilediği saptaması harekete dair alanı genişletme amacını taşımaktadır. Bu genişlemede yaratılan “karşıtlıklar”, silahlı eylemlerin aksine çoğunlukla siviller ile güvenlik güçlerini karşı karşıya getirdiğinden karşıtıllıkların yaratılması için PKK adına hareket alanı kazanılmasına yol açar. Nitekim 1992 Newroz kutlamalarında, törene katılanlar ile, güvenlik güçleri arasında yaşanan karşıtlık, yükselerek çatışmaya dönüşmüş ve 60 kişinin yaralanması 24 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır (Milliyet, Bayram Değil İsyân, 22.03.1992). Dolayısıyla yaşanan böyle bir ortamın propaganda için uygun ortamı yarattığı ve bunun üzerinden karşıtlık unsurlarının rahatlıkla yaratılabileceği aşıkardır.

Bir önceki bölümde ele almış olduğumuz Nevruz (Newroz) dönemlerinde gerçekleştirilen eylemler de örgüt tarafından aynı serhıldan kapsamına alınırken bu tür eylemlerde ölenler daha önce de örneğini verdiğimiz gibi kahramanlaştırılmakta, komutan olarak anılmaktadır. Bu eylemleri yapanlara daha önceden yer vermiş olduğumuz için yeniden değinmeyecek olmakla beraber PKK açısından taşımış olduğu önemi yinelemekte fayda bulunmaktadır.

Öcalan'ın propaganda yapılırken kitleye uygunluğun gerekliliği konusunda vermiş olduğu mesajlar, PKK tarafından yapılan propagandaların 1990'ların ilk yarısı itibarıyla din unsurunu da kapsamaya başlaması ile daha anlamlı gelir. Başlangıçtan itibaren, Marksist-Leninist politikaları benimsediğini iddia eden PKK için temel metin niteliği taşıyan "Manifesto"da Kürtlerin "*Zerdüştlükten uzaklaşarak İslamiyeti kabul etmesi manevi işgal olarak kabul edilirken, Kürt milli bilincini yok eden bir Truva atı...milli ruhu öldüren en büyük ideolojik araç*" (Öcalan, 1993a:25) olarak kabul edilmektedir. Bunun yanısıra ise *Burjuva ideolojilerinin uyuşturucu etkisinden bin kat daha uyuşturucu* (Öcalan, 1993a: 24) olarak görülen din PKK tarafından yapılan Kürt kimliği tasarımı gerici bir öğe olarak tanımlanmaktadır.

Başlangıçta gerici algılanan din unsuru, yaşanan dönüşümle birlikte kitleye daha uyumlu mesaj üretme pratiğinin Öcalan tarafından salık verilmesiyle çeşitli yeni örgütlenmeler kurulmuştur. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere özellikle mezhep farklılıklarının Kürtler arasında yaşanmakta olan çatışmalara kaynaklık etmesinden mütevellit belki de ilk başlarda dini tasarımları pratiğine almayan PKK sonrasında kaynaklarını harekete geçirmek anlamında din olgusunu da kimlik tasarımlarının içerisine alarak harekete geçirmeye çalışmıştır.

Bu amaçla dinsel toplulukların atemsilini sağlamak için Harekata İslamiya Kürdistan (Kürdistan İslam Hareketi, HİK), Kürdistan Aleviler Birliği (KAB) ve Kürdistan Yezidiler Birliği (Yekitiya Ezidiyan Kürdistan) kurulmuştur (Güneş, 2013:205). Bu oluşumların amacı taban içerisinde dinsel inanışları nedeniye dışarıda kalan grupları içkinleştirmekle beraber, mezhep farklılıklarının kullanılmasını engellemek amacıyla birleştirici bir unsur haline getirmektir.

PKK ve Öcalan'ın bu kavrama yaklaşımını değiştirmesi, Marksist-Leninist paradigmadaki bir sapma olarak görülebilecekse de daha çok araçsal bir biçimde ortaya çıkmıştır. Sosyalist bakış açısının dinle uzlaşısının uzun yılları kapsayan bir problem olmasından mütevellit (Lenin, 1975). Öcalan tarafından da din kavramsallaştırılarak propagandaya dahil edilirken kanımızca 3 temel biçimde ve merhalede ele alınmıştır. Bunlardan ilki, "Dinin sosyolojik bir olgu olduğunun kabulü", ikincisi "sömürgeci

güçler tarafından dinin ajanlaştırılmış bir unsur olarak kullanıldığı”, üçüncüsü ise “dini-islami alanda örgütlenerek kitlelere hitap etmenin zorunluluğu ve yönteminin ne olacağı”.

Bu kabullerle birlikte PKK, dinin ve dindarların da örgüte kazandırılması gerektiğini programlaştırmış, Öcalan bu doğrultuda “Din Sorununa Devrimci Yaklaşım” isimli bir kitap yazarak konuya PKK yaklaşımının ne olması gerektiğini ifade etmiştir. Öncelikle, camilerin kamusal bir alan olmasından yola çıkarak bir propaganda merkezine dönüştürme arzusu ifade edilmiştir. “...başlı başına bir örgütlenme olan cami teşkilatlanmasını ele geçirirsek büyük bir başarı olur. Cami teşkilatlanmasını ele geçirdiğimizde özellikle Cuma toplantılarında önceden hazırlanmış ulusal kurtuluşu esas alan konuşmaları hutbeleri geliştirdiğimizde birden bire camiler ayaklanma merkezleri haline gelebilir”(Serxwebun, Öcalan: Ekim 1990 akt. Semiz, 2013:153). Milliyetçiliği oluşturan önemli unsurlardan biri olan dinin harekete geçirilmesi konusunda hamleler yapmak istediği açık olan Öcalan, belki “Yeni Kürt” kimliği içine dini dahil etmek istememiş ya da tanımlarken ortaya koymamış olabilir ancak dini kimliği yerleşmiş olan tabanın PKK kimliği ile bütünleşmesi-“Yeni Kürt” olabilmesi bir araçsal hamle niteliğini taşımaktadır. Bu anlamda ne şekilde kullanılabileceği önem taşımaktadır ve Öcalan’a göre kullanılmalıdır.

Bu nedenle bu karşıtlığı harekete geçirirken, sağlamlaşmış tabanda da çatlama yapmamak adına dini öncelikle sosyolojik bir olgu olarak tanımlama yoluna gidilmiştir. Tarihin ilk çağlarından itibaren insan-tanrı arasında bir ilişki olduğu önceleri doğa kuvvetlerini anlamlandırmak için kullanılırken bu tür bir anlamının insanın zayıflığından kaynaklandığı üzerinde durulmuştur (Öcalan, 2008a: 15-16). Öcalan bu ifadeden sonra dinin insanın doğa ile karşılaşmasının bir yansıması olduğunu vurgu yaparak her toplumda dini inanışların olduğunu ifade etmiş “kaba materyalizm”in devrimci hareketlere sekte vuran bir unsur olduğunu ifade etmiştir (Öcalan, 2008a:17). Kendi bilime dayanan eylemlerinin yanısıra bu tarz inanç tabanlı olguların da küçümsememesi gerektiği bu nedenle kullanılması gerektiği ise, ifadelerinin pratik sonucu olarak belirginleşmektedir. Öcalan bu kullanımı gerçekleştirebilmek için kendi tasarladıkları kimlik ile dinsel kimlik arasındaki

regülasyonu saptamak için hamlelerde bulunmuştur. İnkarcı yaklaşım ve dine karşı ötekileştirici tutum terkedilmiş daha uzlaşmacı bir hal takınılmış, “Abdurrahman Dürre”nin başkanlığında “İmamlar Birliği” kurularak (Alkan, 2012:21) bu regülasyona yön verilmeye çalışılmıştır. Çabanın birinci ayağı olarak ise İslam ile devrimcilik fikrini bağdaştırma yoluna gidilmiştir.

Bu yolda Hz. Muhammed’e devrimci kimliği biçilmiş, bu devrimci kimliğinin dönemin gerici güçlerine karşı oluşturulduğu ifade edilmiş ve bu bakımdan örnek bir şahsiyet olduğunu “*Muhammed, “Peygamber tanrı olamaz” diyor. Kabile dinlerinin 360 putu var; gidiyor hepsini bir günde yıkıyor; “Bu kadar tanrı olamaz” diyor. Bütün bunlar hep devrimci çıkışlardır*” sözleriyle vurgulamıştır (Öcalan, 2008a:27). Öcalan’a göre peygamberin esas büyüklüğü, kabileciliği mahkum etmesindeki ilericiliktedir, bu yolla Öcalan kendi amaçlarından da olan kabile ve aşiret dayanışmasını yok etme fikrini İslam düzleminde merulaştırmaktadır. Öcalan kendi hareketleri ile İslam hareketi arasında da bağ kurarak “*Biz nasıl ki bütün halkların devrim tecrübesini, sosyalizmin tecrübesini özümseyorsak, Muhammed de o zamanın dinlerinin tecrübesini özümsemiştir. İçlerinden en olumlu yanları almış, en gereksiz yanları atmıştır.*” (Öcalan,2008a:26) ifadesiyle, İslami hareketin de kendinden önceki dinsel devrimlerin bir total pratiğinin analizi olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada belki de PKK içerisinde zaman zaman heterojenleşmiş görünen (Marksist-Leninist-Maocu pratiklerin içiçe geçmiş olması) ideolojik yönelimleri “içselleştirilenler-dışsallaştırılanlar” kategorizasyonu çerçevesinde oluşturulan yapıyı da anlamlı kılma söz konusudur.

İslam aynı zamanda şiddetin meşrulaştırılarak, dinsel veya ideolojik her toplumsal harekette varlığına vurgu yapılmak, etkinliğinin altını çizmek için kullanılmıştır. Öcalan İslam ve şiddet arasındaki bağı şu sözlerle ifade eder: “*İslamiyetin gelişiminde iman çok önemlidir. İmandan sonra askerlik gelir. Kılıca gerçekten çok sıkı sarılır. O zaman kılıcın rolüne bakalım; kılıç çekildi mi el-aman dilenir, herkes kılıcın korkusuyla imanı tanır. Günümüzde insanımız kendisi için zor-bela imana geliyor. Onlar günde, yılda sayısız kabile ve kavim imana getiriyorlar. Kılıcın keskinliği, fikrin ve azmin büyüklüğü deniliyor. O halde, tarihin büyük çıkışlarından ders almayı bilmek gerekir.*” (Öcalan, 2008a:27). Yukarıdaki

ifadelerden de anlayabileceğimiz üzere dinin rasyonel koşullar üzerinden “icat edilmiş” bir olgu olduğu vurgusu yapılırken bir taraftan da rasyonel faydası üzerinde durulmakta. Feodalite benzeri Kürt toplumsal yapısına karşıtlıktan, şiddetin meşrulaştırılmasına geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Öcalan tarafından “serhıldan” çağruları kamusal alanın her noktasını etkin bir biçimde kullanma olarak kodlanmakta biçimlenmektedir. Bu kamusal alanlardan biri olan camiinin de kullanılması gerekliliğinin altını çizmek için bu meşrulaştırmalar kritik rol oynama işlevine sahip görünmektedir.

Ancak bu noktada Sünni veya Alevi İslamın ya da herhangi bir dinsel pratiğin kendi koşulları içerisinde kullanılması yerine PKK tarafından yeniden tasarlanması gerekliliğinin doğduğu açıktır. Kendi açısından bu karşıtlık çözümlenirken yukarıda verdiğimiz örneklerle bir tür devrim olarak sunulan başta İslam olmak üzere dinlerin, yanlış anlaşılması durumunda ya da hakimiyetinin başkalarının eline geçmesi sonucunda ajanlaşması veya gericileşmesi mümkün olduğu kodlanmaktadır. Bu da örgüte göre daha önce de ifade ettiğimiz üzere sömürgeleştirmenin bir aracı olarak kullanılabilmesi sorununu doğurur.

Öcalan bu konuyu ele alırken, Osmanlılar’ın (Türklerin) ve İranlılar’ın yüzyıllardır bu stratejiyi kullandığını ifade eder. Öcalan’a göre zaten devşirme olan Osmanlılar’ın sahte bir Müslümanlık anlayışları vardır ve hepsi özünde Hristiyandır ve “milli kiliselerinin” olması sebebiyle Hristiyanlar/Avrupalılar çok çabuk milletleşebilirlerken, Müslüman halklar üzerinde bu etki gerçekleşmemiştir (Öcalan, 2008a:39). Yine Öcalan’a göre, İslam üzerinden kurulan bağla İdris-i Bitlisi ve Yavuz Sultan Selim ittifakından günümüze kadar, Osmanlılar Kürtleri sömürmüş millet olmalarının önünde engel olmuştur (Öcalan, 2008a:37). Dolayısıyla, Öcalan’a göre dinin gerici kullanımı tarihsellik içerir. Bu nedenle geleneklerle değil onun öngördüğü biçimde algılanması gerekir.

Modern dönemde de benzer bir durumun varlığını öne süren Öcalan başta “Müslüman Kardeşler” olmak üzere Türkiye’de Refah Partisi ve Erbakan üzerine eleştirilerini yoğunlaştırırken, Nakşilik ile etkileşimi sebebiyle ANAP’ın konumunu da bu çerçeveye dahil eder (Öcalan:2008:68-74). Açıkçası, Öcalan’daki bu

dönüşümün sebeplerini sadece etki alanını genişletmek olarak proaktif bir süreç olarak değerlendirmek yanlış bir yoruma neden olabilir. Zira, bu proaktif olduğu kadar reaktif de bir tepkidir çünkü adı geçen partilerden ANAP'ın geçmişteki etkinliği bilinmekle beraber Refah Partisi ile Erbakan da yükseliştir. Bu yorumu yaparken iddiamızı desteklemek adına 1995 genel seçimlerine kısaca bir göz atmak faydalı olacaktır. 1995 seçim sonuçlarında Öcalan tarafından ilk örgütlenmenin başlatıldığı illere ve etkin olunan illere bakılacak olursa: Diyarbakır'da Refah Partisi'nin 2. ANAP'ın ise 3. olduğu, Öcalan'ın memleketi olan Urfa'da Refah Partisi'nin 1. Parti olduğu, Mardin'de ANAP'ın, Kars ve Elazığ'da Refah Partisi'nin 1. Parti olmayı başardığı görülecektir (secim-sonuclari.com). Dolayısıyla tabanda varolan dindarlık potansiyeli açıkça ortaya çıkmaktadır.

Din ve orta sınıf arasındaki ilişki düşünüldüğünde ve Öcalan'ın "serhıldan" (kitle protestoları)ını ne kadar önemseydiği dikkate alındığında ERNK aracılığı ile yapılmış olan bu faaliyetlerin önemi daha net belirginleşmektedir. ERNK faaliyetleri, Öcalan tarafından "Yeni Kürt" olarak tanımlanan kimliğe yapılan tasarım ve kodlamaları kitlelere yaymış ve desteğin artmasında önemli bir katkı sunmuşlardır. Bu anlamda Öcalan tarafından tasarlanan Kürt Kimliğini orta sınıf başta olmak üzere, köylü ve Avrupa'lı göçmenlere taşıma rolünü üstlenmişlerdir. Bu oluşum bu döneme kadar Kürt milliyetçiliğinin önünde engel olan kitleleşme ve seçkinler elinden çıkarak halka inme sorununu çözmede katalizör bir görev üstlenmiştir. Bu faaliyetler, Öcalan'ın silahlı eylemlerin 1990'lı yılların ortasından itibaren yetersiz kaldığını düşünmesi ile birlikte başlayan siyasallaşma sürecinde de önem taşımıştır. Öcalan'ın yakalanması ile birlikte daha da önem kazanan siyasallaşma içerisinde ERNK'nın edinmiş olduğu tecrübeler politik arenaya yansıtılmış legal düzeyde yapılan siyasete propagandif anlamda katkı sunmuştur. Günümüzde gelinen süreçte Kürt milliyetçiliğinin temel ifade biçimlerinden biri haline gelen siyasi açılım, Öcalan tarafından cepheyi genişletmek aracılığı ile 90'lı yılların başında tasarlanmış ve orta sınıfa inme çabasının bir parçası olarak işlev görmüştür. Bu nedenle bu dönüşüme süreçsel olarak bakmak yerinde olacaktır.

3.14.6. PKK Politikalarında Dönüşüm ve Demokratik Temsile Yöneliş

PKK tarafından kuruluşunu ve önemini anlatmış olduğumuz ERNK başta olmak üzere, çeşitli yöntem ve örgütlenmeler aracılığı ile kitlelere inme-örgütlenme eğiliminin Öcalan'ın taktikleri arasında yer aldığını belirtmiştik. Öcalan tarafından her biri cephe/mevzi olarak adlandırılan bu oluşumların temel amacı dağdaki silahlı militandan ziyade halkın da desteğinin var olduğunu göstermek ve yeri geldiğinde bu desteği kontrol edebilmektir. Ancak bilinen bu fikrin yanısıra çeşitli olaylar ve dönüşümler de PKK hareketindeki bu dönüşümde etkili olmuştur.

Bu dönüşümlerden global ölçekte en önemlisi şüphesiz ki Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucu, Avrupa'da başka bir deyişle yakın coğrafyada sosyalist güçlü bir ülkenin kalmayıp, üstelik bağımsızlığını kazanan ülkelerden hiçbirinin de sosyalizmi tercih etmemiş olmasıdır. Dünya konjonktürü içerisinde yaşanmış olan bu olay, Marksist-Leninist çizgide ideolojisini olgunlaştırmış olduğunu ifade ettiğimiz PKK için önemli bir sıkıntı oluşturmuştur. Zira daha önceki bölümlerde de ifade etmiş olduğumuz üzere temel politikasını önce bir milli devrim sonrasında ise aralıksız olarak sosyalist devrime dönüştürme üzerine kurmuş olan örgüt yönetsel olarak bunu benimsemiş olan en büyük ülkenin yıkılışı ile ideolojik sıkıntıya düşmüştür. Bu anlamda bir paradigma dönüşümü yaşanarak, bilimsel sosyalizmle bağlar işlevine devam ederken, reel sosyalizme dair unsurlar tasfiye edilmeye başlanmıştır. "Sosyalizm ve Devrim Sorunları" isimli kitapta bu dönüşümü ele alan Öcalan (1992), PKK ideolojisinin sosyalizm için yeni bir alternatif olduğunu kavramsallaştırmaya çalışmıştır. Ancak tabii SSCB'nin yıkılışını bağımsız bir devlet kurma fikrine önemli ölçüde zarar veren bir gelişme olarak değerlendirmek mümkündür.

Öcalan'ın 70'li yılların başından beri sürdürdüğü sosyalist çizgi ve yapılanmayı bir anda terketmesi muhakkak ki kolay bir dönüşüm değildir bu nedenle PKK ve sempatanları kendi içerisinde bir grup kimliği olarak kabul edilecek olursa bu kimliğin çekirdeğinde sosyalizmin varlığı devam etmiştir. İnsan olmanın bir nevi önkoşulu olarak kabul ettiği sosyalist paradigma terkedilmemiş ancak toplumsaldan

bireysele, yani kabaca “dünyaya sosyalist bir gözlükle bakma” perspektifine doğru yönelmiştir (Öcalan, 1998b:27-30).

Bu koşullar altında silahlı eylemler bitmiş veya büyük bir hız kaybetmiş değildir aksine şiddetin yükselmesi söz konusudur. Ancak bir taraftan da siyasi uzlaşma, referandum gibi terimler Öcalan’ın ifadelerinde bu dönemde yer bulmaya başlamıştır. Yine hatırlanacak olursa Öcalan tarafından “otonomi”, “konfederasyon” gibi uygulamaların “ajanlaştırılmış” düşünceler olarak vurgulandığını belirtmiştik. Bu bağlamda, ortak bir platformda eşit koşullarda yapılabilecek siyasete ve özgür referandum gibi seçeneklere açık olduğu belirtilmiş (Perinçek, 2014:87-89) ancak bir taraftan da uzlaşının bir tarafın güçlü diğerinin güçsüz ve tavizkar olduğu koşullarda gerçekleşmeyeceği “denge” durumunda olması savunulmuştur (Öcalan, 1995c: 179). Dolayısıyla, temelli bir siyasi çözümü ele alan yaklaşımdan ziyade bu oluşumun bir alternatif olarak görülebileceği değerlendirilmeye başlanmıştır.

Öcalan’ın iddiasına göre Turgut Özal tarafından kendisine af çıkartılması ve siyaset yapmasına izin verilmesi teklifi gelmiştir. Kendisi bunu partinin reformistleştirilmesi olarak görmekle beraber “siyasal taktik yoluna karşı olmadığını” belirtmiştir (Öcalan, 1995c Seçme Yazılar 6: 228). Dönemin Olağanüstü Hal Bölge Valisi Hayri Kozakçıoğlu tarafından, Kürt partisinin kurulabileceği ifadelerinin sarfedildiğini (Hürriyet, Hayatımı Kurtaran Adam İntihar Etti: 23.05.2013) iddia eden Öcalan örgüt içerisinde de bunların konuşulduğunu (Öcalan, 1995c: 227) ancak bunun için önkoşul olarak şiddetin durdurulmasının sunulmasının kendisi tarafından şüphelenildiğini ifade etmektedir*.

Ancak bu şüpheleri duyduğunu belirtmekle birlikte sadece örgüt kaynaklarında değil BBC gibi uluslararası kaynaklarda da siyasi çözüm taleplerini vurgulamaya bu dönemde başlamıştır ve bunu şöyle ifade etmiştir: “*Bir halkın kimlik sorunu varsa, birtakım hakları bunu tartışmak istiyoruz. Kaçan kimdir?...Gelin bu sorunları görüşelim diyoruz*”(Berxwedan, 31 Ekim 1991:14) ancak bir taraftan da bu talep

---

* PKK tarafından Öcalan’ın bakış açısı aracılığı ile gerçekleştirilen siyasallaşma hamlelerinin detaylı bir incelemesi (Güneş, 2013: 230-248,255-271)de anlatılmıştır. Adı geçen kaynakta Avrupa kanadı, örgüt içi, farklı oluşumlar vs gibi kategoriler detaylandırılmıştır. Ancak bizim çalışmamız bunları kapsamadığından doğrudan Türk politik ve siyasi yaşamı ile olan ilişkiler ve siyasallaşma faaliyetleri ele alınacaktır.

gerçekleşmediği takdirde şiddeti Ankara'ya, İstanbul'a Türkiye'nin batısına taşıyacaklarını söylemektedir. Dolayısıyla gelinen noktada şiddetin yükselmemesi için siyasal görüşme tercihi bir seçenek gibi tasarlanmakta, dönem itibariyle uzlaşmadan ziyade Türkiye'ye ehven-i şer gibi sunulmaktadır. Oysa ki zaten o dönem itibariyle şiddet neredeyse zirvededir.

Dönüşüm sürecinde kitleleşme ve siyasallaşma hareketlerinin araçsal bir niteliği olduğundan bahsettiğimiz hatırlanacak olursa. Öcalan şu sözleriyle “*Siyasi hâl yoluna ilişkin tartışmalarımız, halkta da büyük bir güç ve destek bulabilir. Bu tartışmalar uluslar arası kamuoyundan da büyük güç ve destek alabilir. Partimiz bu yönde her zaman açık kapı bırakıyor. Fakat esas itibariyle gerilla ile iç içe ayaklanmaları turmandırıyor*” (Öcalan, 2010:72) siyasallaşma olgusunun her koşulda işe yarar olacağını ifade etmekle beraber silahlı eylemlerin eşzamanlı yükseltilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Öcalan'ın 90'ların başı itibariyle ne tam anlamıyla legal örgütlenme, ne de sadece şiddet tarafında durduğunu söylemek mümkün değildir. Kanaatimizce, her iki unsurun da araçsallaştırılmış kullanımı esas olarak belirlenebilir.

Koşullar bu noktaya gelmişken ve PKK içindeki dönüşüm başlangıç aşamasında iken, örgüt tarafından bir siyasal parti kurulması ifade ettiğimiz gibi konuşumaktadır ancak Kürt legal demokratik siyasetinde örgütlenmenin ilk adımı PKK kadrolarından ya da yönetiminin kararı ile değil, örgütten bağımsız olarak HEP ile başlamıştır. PKK içerisindeki yetkililer tarafından “Ahmet Türk bizden önce davranarak elini çabuk tuttu ve bizim projemizin üzerine oturdu” (Demir, 2005:101) ifadelerinin kullanılması bunun bir başka göstergesi olarak tanımlanabilir. Bir siyasal parti fikrinde olunmasına karşın başlangıçta PKK ve Öcalan HEP'e sıcak bakmamıştır. Hatta Öcalan tarafından HEP önceleri ötekileştirilmiş, sıklıkla kullanmış olduğu tabir ile kendilerini tasfiye etmek için oluşturulmuş bir parti olarak tanımlanmıştır (Öcalan&Küçük, 1993:340-341). Bu nedenle ilk başlarda Öcalan'ın desteğini pek de aldığı söylenemeyecek olan HEP daha sonraki süreç içerisinde, PKK ile buluşmuş Öcalan'ın ifadesiyle “kendilerinin partisi sayılamayacaksa da, kendi haline de bırakılmamıştır” (Öcalan&Küçük, 1993:336-337). Sonrasında bu buluşma Öcalan'a göre verimli sonuçlar doğurmuş ve etkili olmuştur.

1991 genel seçimleri sırasında Öcalan'ın iddiasına göre SHP ile HEP'in ittifak yapmasında payları olduğu ve HEP listesinden milletvekillerinin meclise girmesinin büyük önemi olduğu vurgulanmaktadır. Süreç içerisinde Öcalan'ın HEP'e bakışı değişmiştir örnek vermek gerekirse artık ona göre HEP'e kendilerinin tabanı kimliğini vurmaktadır (Öcalan, 1995c:156). Bu nedenle yine Öcalan'a göre seçimlerde HEP'in varlığı diğerleri için büyük bir siyasal yenilgi yaratmış ve hiçbir parti seçim sonucuna sevinememiştir (Öcalan, 1995c:169).

PKK tarafından bu siyasallaşma farklı alternatif çıkarlar nedeniyle ayrıca araştırlanmaktadır. Öcalan meclise seçimler aracılığı ile giren Kürt milletvekillerinin dışlanması veya tutuklanması halinde kendi parlamentolarını kurma hakkı doğacağını belirtmektedir. Buna ek olarak ise Türk parlamentosunu bir taktik alan olarak kullanacaklarını, bunun bir aşama olduğunu, seçilen vekillerin bu taktik alanda üzerlerine düşenleri yapması gerektiğini ancak nihai hedefin, Kürt parlamentosu olduğunu vurgulayarak siyasi uzlaşının kendince boyutlarını tanımlamaktadır (Öcalan, 1995c:183).

Bununla beraber kapatılması halinde de dönem itibariyle "tarihi" bir aşamanın atlanmış olacağı yorumunu yaparak, bir Kürt tabanı olduğunu bunun demokratik olarak yaptığı tercihin bu şekilde yokedilmesinin şiddeti yükselteceğini vurgular. Açıkçası HEP'e çok da sahip çıkmıyor olduğunu "olsa da olur, olmasa da" tavrında olduğunu defalarca vurgulamasına rağmen, bir taraftan başarısından memnuniyetini ifade etmekte, bir başka taraftan ise kesinlikle kendinden talimat almadığını vurgulamaktadır (Öcalan&Küçük, 1993:337).

Yukarıda ortaya koymuş olduğumuz veriler her ne kadar başlangıçta legal demokratik örgütlenme PKK tarafından gerçekleştirilmediyse de, süreç içerisinde sahiplenildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Önceleri silahlı eylemlere Öcalan'ın ifadesiyle bir yan cephe iken özellikle Öcalan'ın yakalanmasından sonra ağırlıklı yaklaşım siyasal partileri destekleme yönünde olmuştur.

PKK hakkında çokça yapılmış olan ve çalışmamız içerisinde yer vermiş olduğumuz araştırmalar, PKK siyasallaşmasının farklı boyutlarını ele almaktadır. Bununla beraber bir dönüşüm noktasında çıkan bu legal demokratik örgütlenme biçimi ve Öcalan'ın yaklaşımı Kürt hareketi içerisinde politize oluş biçimindeki dönüşümü kavrayabilmek açısından önem taşımaktadır. Çalışmamız bağlamında PKK ile ilişkili olarak kurulan kimlik ve politikalarından ziyade legal demokratik siyasetin söylemleri daha ön plandadır. Bu nedenle Kürt politik hareketinde siyasi parti biçimindeki örgütlenmeler aracılığıyla kurulan politika, kimlik ve milliyetçiliğe bakmak çalışmamız açısından daha faydalı olacaktır.

3.15. KÜRDİ PARTİLER DÖNEMİ

Türkiye'de Kürtlerin legal demokratik siyaset aracılığı ile politize oluşu hatırlanacağı üzere, TİP'e ve büyük çoğunlukla onun içerisinde yer alan "doğulular" grubu aracılığı ile gerçekleşmiştir. Çalışmamız içerisinde daha önce ele aldığımız üzere TİP içerisinde ve daha sonra ondan ayrılarak Kürtlere ait oluşumlar içerisinde politika yapanlar yargılanmış ve büyük çoğunluğu tutuklanmıştır. Türkiye'de farklı partiler içerisinde Kürt asıllı milletvekilleri olmasına karşın, Kürt kimliğine ilişkin politikalar yürüten ya da Kürt kimliğini politikalarının merkezine koyan parti ve siyasetçilerin tekrar belirginleşmesi 1990'lı yıllar ile birlikte gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Kürt politikalarını öne çıkartan partiler birbiri ardına kurulmuş, kapatılma süreçlerine girmiştir. Bu bölümde Kürdi partilerin Türk politik yaşamına giriş süreçleri ve politikalarının genel çerçevesi ele alınacaktır.

3.15.1. HEP ve Kürt Parlamenter Politikalarının Doğuşu

1980 darbesi sonrasında ANAP başta olmak üzere genel olarak sağda toplanmış (ANAP, HP, MDP) bir parlamento içerisinde, 1987 seçimlerinde %24,74 oy oranı 99 milletvekili ile ikinci parti olarak SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) girmiştir. 1989 yılında Paris'te düzenlenen "Kürt Ulusal Kimliği ve İnsan Hakları" konulu, "Kürt Konferansı'na" katılan SHP'li yedi milletvekili parti içerisinde oldukça sert eleştirilere maruz kalmıştır (Milliyet, SHP'den 7'lere Sert Eleştiri, 15.10.1989). Konferans dönüşü 17 Kasım 1989 tarihinde partiden ihraç edilen

vekiller kendilerine yapılan eleştirileri reddederek konferansın bölücülükle ilgisi olmadığını aksine birlik ve beraberlik için orada bulduklarını, konunun en çok Türkiye’yi ilgilendirdiğini ifade ederek savunmalarını yapmışlardır (Demir, 2005:68-70). Partiden ihraç edilen 7 milletvekilinin yankıları büyük oldu çok sayıda il başkanı, ilçe başkanı ve 12 milletvekili partiden istifa ederek parti içerisinde alternatif bakışların yokedilmeye çalışıldığı eleştirisini yapmıştır. (Demir,2005:71-72). Partiden ayrılan milletvekilleri SHP içerisinde muhalefetin artışına neden olurken, bir taraftan da “Yeni Demokratik Oluşum” adı altında farklı bir siyasallaşma içine girmişlerdir.

Yeni demokratik oluşum içerisinde yalnız Kürt vekillerin değil, Türkiye solundan da vekillerin bulunduğunu ve Türkiyeli’leşerek kapsayıcı bir demokratik oluşumu istekleri olarak belirttiklerini ifade etmek gerekir. Partileşme sürecinin gerekliliğine inanan grup, partileşme çalışmalarına başlamış ve Kürt sorununu merkeze koymuştur. Kürt sorununu merkeze koyuşlarının nedenini ise şöyle ifade etmişlerdir: *“Kürt kökenli yurttaşlarımızın duygularını sömürmek gibi bir siyasi alçaklığa kalkışmada, ülkenin bütünlüğü içerisinde demokratik çözüm olarak neyi doğru, neyi gerekli görüyorsa bunu somut ve nesnel bir program haline getirmeli ve bir bütün olarak halkımızın siyasal istencine ve onayına sunulmalıdır”* (Demir, 2005: 85). Dolayısıyla aslında bu bakış açısı daha önce ifade ettiğimiz siyasal oluşumlarda ağa ve şeyhlerle ittifak kuran ya da Kürtlüğü kullanarak oy alıp daha sonra “doğulu” jargonundan farkıllığı ortaya koymak amacını taşımakta ve demokratik çözüm yollarının zorlanmasını savunmaktadır.

Bu doğrultuda “Yeni demokratik oluşum” partileşme sürecini HEP’in (Halkın Emek Partisi) kuruluşu ile tamama erdirmiştir. Halkın Emek Partisi, kendisini *“İşçilerin, işsizlerin, köylülerin, memurların, öğretmenlerin, demokrat, sosyaldemokrat ve sosyalist aydınların, esnafın, zanaatkarın, baskıya ve sömürüye maruz kalan halk kitlelerinin ve demokrasiden yana olan herkesin partisidir.”* (HEP Tüzük, 1992)* şeklinde konumlandırmıştır ve kapsayıcı sosyal adaleti önplana çıkartan bir parti olduğunu belirtmiştir. Bu durum muhakkak ki konjonktürel olarak

---

* HEP Parti Tüzüğü 1990 tarihinde yayınlanmasına rağmen, TBMM Kütüphanesinde 1992 nüshası bulunmaktadır. Çalışmamızda 90-2842/1992 kodlu katalog kullanılmıştır.

gerçek sosyal demokrat bir partiye duyulan ihtiyaçla beraber, partinin kurucuları arasında çok sayıda sol orijinli ancak Kürt hareketi ile ilişkisi yalnızca “demokratik yaklaşım” çerçevesinde olan kişi olması ile de yakından ilişkilidir.

HEP’in Kürt yanlısı bir parti olmaktan önceki ilk vasfının, Türkiye siyasi söylemine bir alternatif oluşturmak olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle hali hazırda 12 Eylül askeri darbesinin etkilerinin sürdüğü bir dönemde sol düşüncenin söylemini yapmış, ezilenlerin yanında bir parti olduğu imajı ile 80 öncesinin sol sloganlarını hatırlatan bir ifadeyi tüzüğüne koymuştur. Partinin başkanı olan Fehmi Işıklar, HEP’in yerini tanımlarken, “sol yelpazenin solunda, solu toparlayacak yerde” (Milliyet, Soldaki Tek Parti Biziz:09.06.1990) ifadelerini kullanarak, henüz uzak bir geçmişte bulunmayan hareketli sol örgütlenmeyi toparlayıcı bir unsur olmaya vurgu yapmış, “sol yelpazenin solu” söylemi ile ise, varolan partilerden daha solda olduğunu belirginleştirmiştir.

HEP, henüz daha 1 aylık bir parti iken 70’li yıllarda sıklıkla görülen temalı yürüyüşlerden birini vekillerin katılımı ile gerçekleştirerek, vekillerin salt yasamanın bir parçası olmadığı hatta aktivist olarak eylemlere katıldığı bir örneğin önünü açmışlardır. HEP içerisinde başlayan bu yürüyüşler ileride “açlık grevi” gibi daha radikal aktivist eylemlere kadar varacak kadar genişleyecektir. HEP’lilerin yaptığı yürüyüşün ismi “Onurlu ve Özgür Bir Yaşam Yürüyüşü” olarak belirlenmiş, vekiller başta olmak üzere yürüyüşçüler: “İşkenceye son”, “Suskun değil özgür basın”, “DİSK’e özgürlük” gibi sloganların yazılı olduğu dövizler taşımıştır (Milliyet, Pankartlı Milletvekilleri 18.07.1990:11). Milletvekillerinin aktivist olarak rol aldığı ve yürüyüşe katıldığı ortam Türkiye siyaseti açısından dikkat çekici bir noktayı ortaya çıkarmıştır. Temel pratik olarak halkın iktidara veya seçilmişlere sesini duyurduğu kitle eylemleri değişik bir biçimde tezahür ederek “milletvekillerinin halka sesini duyurduğu” bir ortama dönüşmüştür. Işıklar’ın bu durumu yorumlayışı: halk isteklerini pankartlarla ifade ederken partilerin buna uygun davranmadığı, şimdi ise vekillerin ve başkanın isteklerini halka duyurmak için dövizler taşıdığı yolunda olmuştur (Milliyet, Pankartlı Milletvekilleri 18.07.1990:11). Bu yürüyüş İstanbul’dan, Diyarbakır’a doğru gerçekleştirilirken bir taraftan da Kürt Sorunu’na

işaret eden bir mahiyet kazanmıştır. Birçok ilde vekillerden başkasının yürüyüşe katılmasına izin verilmezken neredeyse her ilde olaylar çıkmıştır.

Yürüyüş Diyarbakır'a vardığında burada yapılan konuşmalarda (Fehmi Işıklar, İbrahim Aksoy) Olağanüstü Hal uygulamasının kaldırılmasını istemiş ve HEP'in demokrasinin önündeki en büyük engel olarak Kürt Sorununun çözülmemesi olduğunu ifade etmiş, İbrahim Aksoy ise köy korucularına silah bırakma çağrısında bulunmuştur (Berxwedan, HEP milletvekilleri Yürüdü, 31.07.1990). Kürt hareketinin gündemdeki taleplerinin bir yansıması olarak dile getirilen ifadeler başta "Kürt Sorununun" dile getirilmesi açısından önem taşımakla beraber, legal demokratik bir parti tarafından devletin pratiği olan "köy koruculuğu"na silah bırakma çağrısı yaratılan karşısallığın önemli bir temsili olmuştur. HEP'in henüz kuruluş aşamasında olduğu gözönünde bulundurulduğundan Kürt sorunu ile ilişkili olarak gündeme getirme çabalarına hızlı bir giriş yaptığını söylemek mümkündür. PKK yayın organları arasında bulunan Berxwedan'ın ise halkın "Yaşasın Kürdistan", "halklara özgürlük" gibi sloganları attığını belirttiği (Berxwedan, HEP milletvekilleri Yürüdü, 31.07.1990.) konuşma ile birlikte HEP ilk kez PKK yayın organına haber olmuştur. Dolayısıyla dikkat çektiği açık olmakla birlikte, gazetenin bu konudaki yorumu dikkat çekicidir. Gazeteye göre halk, örgüt tarafından verilen doğrudan talimatlar doğrultusunda mitinglere katılmıştır ve son derece bilinçli ve politik bir eylemdir. Üstelik yine gazeteye göre kitlelerin eylem ve sloganları HEP'in politik ufkunu çok aşmıştır ve eğer HEP sloganları ve eylemleri ile PKK çizgisine aykırı davranmazsa Kürt yoğun şehirlerin ilgisini alacaktır (Berxwedan, HEP milletvekilleri Yürüdü, 31.07.1990.)

HEP'e karşı daha önceden ele aldığımız PKK yaklaşımının tenkit edici söylemlerini görmekte beraber, Kürt kimliğinin temsili konusunda aktörler arası yaşanan gerilimin tipik bir yansıması karşımıza çıkmaktadır. Hareketin anadamarı konumunda olan PKK alternatif olarak ortaya çıkmış bir legal örgütlenmenin kendi varlığı olmadan bir destek alamayacağını vurgulamakla beraber, halkın göstermiş olduğu ilginin de kendi ağırlığı nedeniyle olduğunu vurgulamaktadır.

Aktörlerden bir diğeri olan HEP ise devletin anaakım pratiklerine meydan okuyarak (Watts, 2014) ortaya koymuş olduğu politikalara açıktan bir karşı duruş sergilemektedir. Zira devletin terörle mücadelede bir yöntem olarak ortaya koymuş olduğu köy koruculuğu sistemi reddedilerek ve yine devletin mücadele pratiğinin temel argümanlarından biri olan “OHAL”e karşı durularak sıradışı bir zemine yerleşmektedir.

HEP’in ilk siyasal hareketi olan yürüyüş üzerinde yaptığımız çözümleme bizi partiye ve onun yaratmış olduğu farklılıklara dair önemli bir veriye ulaştırmaktadır. Partinin kitleyle buluştuğu bu ilk hareket birçok anlamda önem taşımakta ve birçok geleneği yeniden dolaşıma sokmaktadır. Öncelikle uzun mesafeyi kapsayan bu tür yürüyüşler bilindiği üzere 70’li yıllar öğrenci ve örgütlenme hareketlerinin temel eylem faaliyetlerinden biridir ve 12 Eylül’ün henüz hala gölgesi devam etmekteyken büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla sol tandansın tarihsel kökenleri ile uzlaşan bir eyleme imza atılmıştır. Üstelik DİSK’e destek veren işçi haklarından bahseden dövizler taşıyarak da Türkiye solunun tabanının önemli bir kısmını teşkil eden işçi sınıfı ile arasında bağ geliştirmiş, solun tarihsel nosyonu ile uzlaşılı görünmüştür. Son olarak ise Diyarbakır’da yapılan konuşmalar ile Kürt kimliğine dair temsilin ve onun taleplerinin dile getirilmesinin parti içerisinde konumu olduğu belirginleşmiş ve bölgede harekete destek olan halkla etkileşime girmiştir. Dolayısıyla HEP’in yapmış olduğu tek bir eylem anlam yaratma adına bize önemli veriler sunmaktadır. HEP’in in görünen aktivizmi üzerinden ifade ettiğimiz şekilde açıklanabilecek olan kimliğinin devletin kademeleri ile uzlaşmasının zorunlu olduğu yasal metinlerde yani Parti program ve tüzüğünde ne şekilde yer aldığına bakmak konuyu daha iyi anlayabilmek adına çalışmamıza katkı sunacaktır.

3.15.2. HEP Tüzük ve Programında Parti Politikaları ve Kürt Kimliği

HEP parti tüzüğünde ve programında karşımıza çıkan en temel unsur, HEP açısından ısrarla dile getirilen demokratikleşme talebidir. Türkiye’nin demokratikleşmesi sorunların çözümü olarak görülürken, bu kimlik demokratik ve çoğulcu bir Türkiye’nin gelişmesi için temel koşul olarak görülmektedir ve Türkiye’deki Kürt kimliği ve taleplerinin kabulü çatışmaya son verecek siyasal

düzenin gelişimindeki zorunlu adımlardır (Güneş, 2013:292). Dolayısıyla HEP'in parti programında yöneldiği ilk hamle, askeri darbe sonrası Milli Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanılmış olan Anayasa'nın değiştirilmesidir. HEP'e göre darbe koşullarında halkın önüne iki seçenek konulmuştur ya bu anayasa kabul edilecek ya da askeri rejim devam edecektir (HEP Programı, 1990:17).

HEP'e göre: halkın devlet için varolduğu, devleti yücelten ve sınırsız yetkilerle donatan bu anayasa çoğulculuğu-katılımcılığı reddetmekte kişi hak ve özgürlüklerini yok etmektedir (HEP Programı, 1990:16-17). Türkiye'nin sorunlarının çözülebilmesi için devlet iktidar ve otoritesine sınırlar koyulmalıydı ve bunun için de bir sivil anayasaya işlerlik kazandırılmalıydı. Açıkçası HEP'in bu talepleri genel olarak özgürlükçü veya demokrat diyebileceğimiz ve solda yer alan herhangi bir partide görülebilecek talepler olmakla beraber o dönem itibariyle dile getirilmesi anlam taşımaktadır. Zira, Erdal İnönü gibi çok saygı duyulan birisi dahi Kenan Evren'den henüz 3 sene önce veto yiyebilmiş SHP'ye başkan olamamıştır (Demir, 2005:53). Dolayısıyla, darbenin artçı etkileri devam etmekte hali hazırda tam demokratik ve sivil bir ortama geçilememiştir. O koşullar altında anayasa değişikliğini gündeminin merkezine oturtarak, MGK'ya verilen olağanüstü yetkileri eleştirmek HEP aktivist kimliğinin varlığını ortaya koymaktadır.

HEP'in parti programında dikkati çeken bir diğer unsur ise, siyasal uzlaşmaya dayalı olacak bir şekilde Kürt Sorununun çözümüdür. Hatta demokrasinin tam işlerlik kazanmasının önkoşulu olarak Kürt sorunun çözülmesi temel bir öge olarak kabul edilmiştir (HEP Programı, 1990:18). HEP programına göre : *“Parti, Kürt Sorunu'nu, Türkiye'nin bütünlüğü içinde, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Helsinki Sonuç Belgesi'nin hükümleri doğrultusunda demokratik ve barışçı yöntemle çözmeyi amaçlamaktadır”* (HEP Programı, 1990:18).

HEP, Türkiye'nin Kürt sorununun çözülmesi için özgür ve serbest bir tartışma ortamının gerektiğini kavramsallaştırarak, Türk Ceza Kanunu'nun, Siyasi Partiler Kanunu'nun ve Kürtçe'yi yasaklayan 2932 sayılı kanunun kaldırılması gerektiğini ifade etmektedir (HEP Programı, 1990:19). Bu koşullarda yaratılacak ve toplumsal

katılımın sağlandığı bir uzlaşma ortamını barış ortamını getirecek ve sorunun çözülmesine hizmet edecektir. Bu koşullar altında Kürt Halkı'nın varlığını kabul etmenin suç olduğu belirtilerek bu koşulların dönüştürülmesi gerektiği ifade edilmektedir. Açıkçası parlamento içerisinde “Kürt halkının varlığını” kabul etme fikrinin bir siyasi parti programı ile dile getiriliyor olması, Kürt kimliğinin temsili açısından yeni bir noktaya temas etmekte, devlet pratiğinin en yoğun işlediği kamusal alanlardan birinde Kürt varlığının tanınması tartışmaya açılmaktadır.

Üstelik dönem itibariyle PKK eylemlerinin en yoğun olduğu zamanlardan biri olduğu düşünülürse, HEP'in oldukça açık bir biçimde Kürt kimliğini gündeme taşıdığı dikkat çekmektedir. PKK şiddeti bu kadar yükselmiş ve medyada yer bulmuş iken, tüm parti liderleri terörü lanetlemekte, devletin gücünü yüceltmektedir ve her PKK eylemi sonrası medyaya yansıyan benzer lanetleyici açıklamalar gündemdedir. Ancak bu koşullarda HEP “devlet terörü” gibi bir kavramı programına taşıyarak, bunun karşı şiddeti doğuracağını ifade etmiş PKK tarafından gerçekleştirildiği belirtilen bir olay sonrasında tüm partiler terörü lanetlerken, HEP “şaibe var” olaylar incelenmeli diyerek, ölenlerin koruculuğu reddedenlerden olması sebebiyle Özel Tim tarafından öldürülmüş olabileceği Işıklar tarafından dile getirilir (Demir 2005:97). Bu durum o dönem için oldukça şaşırtıcı bir çıkıştır çünkü böyle bir karşıtlık o güne değin konulmamıştır ve devletin “terör” uygulaması halinde diğerlerinin “kendimizi savunuyorduk” demeleri dile getirilmemiştir. Bu nedenle son derece açık bir biçimde parlamentonun genelinin dışında bir tavır ve hareket söz konusudur.

HEP, bunlara ek olarak doğrudan Kürtlere bir asimilasyon var diyememekle birlikte, “*HEP asimilasyon politikasına son verecek ve bu politikaların yol açtığı olumsuzlukların giderilmesi için gerekli önlemleri alacaktır*” (HEP Programı, 1990:60) ifadelerini kullanmakta, Türkiye’de bir asimilasyon olduğunu kabul ediyor görünmektedir. Kürt kimlik talepleri açısından en sık dile getirilen argümanlardan biri olan asimilasyonun bir parti programında yer bulması o partinin Kürt taleplerini ne denli “yüksek ses” (Watts, 2014:39) noktasına çektiğini göstermektedir. Bu şu demektir geleneksel siyasetin aksine taleplerin dile getirilmesi ve bunun kamusal tartışmaya açılmasının, yolu açılmakta bir taraftan da bunlar reddedilmektedir. HEP bu fikirleri ortaya koymakla beraber, tasarımını pratik yasal düzenlemelerle

güçlendirmeyi programına almakta, soykırım, asimilasyon, ırkçılık, etnik ve dinsel azınlıkları aşağılamanın suç sayılması gerektiğini savunmaktadır (HEP Programı, 1990:29) bu süreçlerin aşılarak uzlaşmacı bir çözülme gidilmesi için de genel bir affin gerekliliğini tartışmaktadır.

HEP programında belki de en önemli unsurlardan biri ise bölge yer, yerleşim birimi, doğa, tarih ve kültürel eserlerin eski adlarının konulup korunması fikrini ortaya atmasıdır (HEP Programı, 1990:61). Kimliğe dair varlığı tanımakla beraber kimlik mekanlarının orijinal adlarının kullanılarak tarihsel belleğin yeniden dolaşıma sokulması gündeme alınmaktadır. Dolayısıyla HEP programı içerisinde çok etraflı bir kimlik tasarımı olmamakla beraber özellikle etnik grupların kültürel milliyetçiliğinin yapılmasına uygun ortamın yaratılmasına dair bir çaba gözlemlenmektedir.

Kültürel milliyetçiliğin neredeyse her unsurunu tanımlamaya imkan verecek şekilde kimliğin nosyonlarını programına taşıyan HEP bu hususlardaki hakların yasayla bağlanmasını da talep etmekte ve bu tartışmalara alan açmaktadır. Üstelik bunu devletin yasama mekanizması ve kamusal alanları içerisinde gerçekleştirmektedir. Bu nedenle, HEP'in özellikle Kürt kimliğinin temsil/tasarım ve tartışılmasına dair bir duruş ortaya koyarak sorunsallaştırdığı açıktır. Kürt kimliği, varlığı ve tasarımını programına belirgin bir biçimde alan HEP'in uygulama ve politikalarda yapmış olduklarına bakmak, çalışmamız açısından Kürt milliyetçiliğinin siyasal partiler düzleminde nasıl vücut bulduğunu tanımlamak açısından önem taşımaktadır. Buna ek olarak ise Kürt yanlısı diyebileceğimiz ilk parti olan HEP'in tasarım ve uygulamaları arasındaki eşgüdümü takip etmemizi sağlayacak kendisinden sonra bir dizi halinde gelecek olan Kürt yanlısı partileri oluşturan tipolojiyi anlamamıza katkı sunacaktır.

3.15.3. HEP Siyasi Yaşamında Kürt Kimliğinin Temsili ve Tasarımı

Türkiye partisi olma hedefiyle yola çıkan ve bir önceki bölümde ifade ettiğimiz üzere “sol yelpazenin solunda” kendisini tanımlayan HEP süreç içerisinde Kürt tabanla daha fazla kaynaşmış ve giderek daha fazla Kürtlerin partisi tanımlamasıyla

karşılaşmıştır. Partinin genel başkanı olan Fehmi Işıklar bu konuda: kendilerine Kürt Partisi diyenlerin bir bakıma suçlarını itiraf ettiklerini söyleyerek, “demek ki bu ülkede en çok ezilen, en çok sömürülen ve en çok baskı altında tutulan Kürtlerdir. Halkın Emek Partisi en çok ezilenin en çok sömürülen ve baskı altında tutulanların partisi konumunda ise, böyle kabul ediliyorsa bu anlamda Kürtlerin de partisi olmaktan onur duyar” (Demir, 2005:118, Watts, 1999:637) açıklamasını yapmıştır. Ancak tabii Işıklar’ın ifadesi politik bir söylem olarak iyi bir yanıt gibi durmakla beraber HEP’in gerçekleştirmiş olduğu siyasi faaliyetlerde Kürt kimliğinin temsilinin hatırı sayılır bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Her parti tarafından legal demokratik bir sistem içerisinde etnik unsurlara dair kültürel öğelerin yansıtıldığı koşullar altında belki de hiç dikkat çekmeyecek bazı hareketler (Newroz’un kutlanması, Kürtçe konusunda hassasiyet) HEP’in yaratmakta olduğu farklilik sebebiyle büyük önem kazanmaktadır.

Bu unsurları sıralayacak olursak, Kürt kültürel kimliği ve politik varlığına dair iki ayrı kategoriye belirlemek mümkündür. Kültürel milliyetçiliğin ve etnik kimliğin varlığının en önemli tasarımlarından olan “Kürtçe” hususu HEP’in politikaları içerisinde görünür olmuştur. Diyarbakır İl Başkanı Vedat Aydın’ın, İnsan Hakları Derneği Genel Kurulu’nda Kürtçe konuştuğu için gözaltına alınmasına karşılık olarak bu durumun önemli bir tehlike unsuru olduğunu belirten parti yetkilileri, “Kürtçe konuşan bütün yurttaşların bu olayla gözaltı tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı” (Milliyet, Gözaltına Tepki: 30.10.1990) eleştirisini yapmışlardır. Kürtçenin konuşulması üzerindeki yasağı parti programına dahil eden HEP, dilin konuşulmasının özgürlüğe kavuşturulması gerektiğini ifade ederken, dönem içerisinde hakim bakış açısı olan “bilinmeyen bir dil” ifadeleri yerine Kürtçe’yi açıkça kullanmıştır. Dilin kullanımına dair yasaklar hususunda özellikle İnsan Hakları Derneği ile birlikte raporlar hazırlayarak çeşitli kurumlara sunmuşlardır.

Ancak, Kürtçe’nin en ön plana çıktığı unsurlar 1991 Nevruz (Newroz)unda HEP tarafından yapılan etkinliklerde göze çarpmıştır. 26 Mart 1991 tarihinde, Diyarbakır’da bir sinema salonunda Kürtçe tiyatro oynanması ve bu tiyatrodaki cezaevlerindeki PKK militanlarının yaşadıkları temsil edilmiş, tiyatronun son sahnesinde ise daha önce de adını anmış olduğumuz Diyarbakır 5 No’lu Cezaevi

Eski Komutanı Esat Oktay Yıldırım'ın vuruluşu canlandırılmıştır. Buna ek olarak ise “Yaşasın Apo”, “Yaşasın Kürdistan” sloganları atılmış, Kürtçe şarkı ve türküler söylenmiştir (Milliyet, 26.03.1991). Kürtçe'nin bir dil olarak neredeyse tabu olduğu bir ortamda, Kürtçe oyun sergilenmesi dilin kabul edilmesi politikalarında önemli bir hareket olarak görülmelidir. Türkiye'nin demokrasi sorunlarının çözülmesi için daha önce de ifade ettiğimiz üzere Kürt Sorunu'nun çözülmesinin önkoşul olduğunu belirten parti, açık bir biçimde parlamenter sistemde kısıyından değinilen Kürt konusunu yüksek bir perdeden ifade etmiş ve tartışma ortamının oluşmasına neden olmuştur. Üstelik yasal ve izinli gösteriler aracılığı ile Kürtçe etkinlikler düzenlenmesinin yolunu açmıştır. Dolayısıyla başta orta sınıfa Kürt milliyetçiliğinin indirilmesi olmak üzere, görünürlüğü açısından önemli bir araç olmuştur.

İlk yasal Nevruz kutlamalarının (21.03.1991) yine HEP tarafından organize edilmiş olması, Nevruz'un politize edilişi sürecinde önemli bir mihenk taşı olarak görülebilir. Zira Nevruz (Newroz) o tarihten itibaren daha geniş kitleler tarafından legal ve izinli olarak kutlanılan ancak her defasında olayların çıktığı, karşıtlıkların yeniden ortaya konduğu, kimliklerin arasındaki sınır çizgilerinin daha net bir şekilde çizildiği bir gün olmuştur (Özellikle 1992 Nevruz'u son derece hareketli ve Kürt-Türk kimliklerinin karşıtsallaştığı bir gündür). HEP'in legal olarak ilk kez 1991 Nevruz'unda İstanbul'da, Abdi İpekçi Spor Salonu'nda yapmış olduğu kutlama hem Nevruz'u yasal olarak kutlanabilir bir zemine taşımış, hem de farklı ülkelerin temsilcilerinin de katılımı ile uluslararası bir görünürlük kazandırmıştır. Kutlamaların Almanya'da yayınlanması yine bu kutlama sayesinde gerçekleşmiştir. Ancak gecede Türkiye Bayrağı'nın indirilmeye çalışılması, Öcalı broşürlerinin dağıtılması gibi olayla HEP'li vekil ve yöneticileri zora sokmuştur (Milliyet, HEP Gecesinde Bayrağa Saygısızlık 22.03.1991). HEP'li vekillerin özellikle bu tarz kitlesel katılımlı eylemlerde sıklıkla zor duruma düştükleri görülmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere homojen bir yapıya sahip olmayan ve Kürt-Türk milletvekillerini-üyeleri birarada bulunduran partide başta başkan Işıklar olmak üzere mobilize olmuş Kürt kitlelerine hakim olma çabaları sıklıkla görülmektedir. Örnek vermek gerekirse bayrak indirme gibi olaylar sıklıkla kınanmış ancak çok kez de benzer örnekler yaşanmıştır.

Yukarıdaki örneklerden görüleceği üzere, HEP Türkiye’yi kapsayıcı bir parti olarak çıkmış olduğu yolda Kürt tabanından daha fazla destek görmüştür, belki de yaşanan terörün etkisi ile Türk seçmenle ya da sol tabanla yeterince buluşamamıştır. Ancak bu noktada önemli gerçek Kürt kültürel milliyetçiliğinin legal demokratik ortamda temsili açısından HEP ile birlikte bir başlangıç yakaladığı ve ivme kazandığıdır.

Yukarıda sıralamış olduğumuz olaylar nedeniyle kapsayıcılığın sağlanamaması ve %10’luk seçim barajının varlığı HEP’i, SHP ile ittifak yaparak 1991 yılı genel seçimlerine gitmek durumunda bırakmıştır. SHP’nin, Kürt milletvekillerini ihraç etmesiyle SHP’den ayrılıp yaşamına başlayan HEP mecliste varolabilmek için yeniden ittifaka girmiştir. Geniş bir tabandan yoksun kalmasına ek olarak, yasal olarak da seçimlere girme hakkı çıkartılan son “6 ayda kongre toplamış olma şartı” ile ortadan kalkan HEP biraz da zorunlu olarak bu ittifakta bulunmuştur (Güneş, 2013:296). Bu durumda Kürt milletvekillerini ihraç eden ittifakın öteki partisi SHP’nin, Kürt tabanın bulunduğu bölgede büyük oy kaybederek tebela partisi haline gelmesinin etkisi büyüktür. HEP’in daha görünür olarak parlamentoda varolmasına ve sonrasında kapatılmasına giden süreç 1991 seçimleri ve akabinde yaşanan olaylarla gelişmiştir.

3.15.4. Parlamentoda HEP, Kürtçe Yemin Krizi ve HEP’in Kapatılması

1991 Seçimlerinde SHP almış olduğu %20,75 oyla birlikte meclise 88 vekil ile girmiştir ve bu vekillerin 22’si HEP listesinden giren vekiller olarak yer almıştır (<http://www.secim-sonuclari.com/1991>). 6 Kasım 1991 tarihinde görevlerine başlamaları için milletvekillerinin yemin etmeleri gerekirken, HEP’liler bir yemin bildirisi açıklamıştır. Bu bildiri de partinin genel başkanı Işıklar: “Bu yemin metninde, Kürt halkının inkarı vardır. Bu metin demokrasiye, insan haklarına, barışa, Türk ve Kürt halklarının kardeşliğine aykırıdır” (06.11.1991) ifadelerini kullanmıştır. HEP’li milletvekillerinin adı yazılı olan bildiri de adı geçen vekillerin tümünün birden “yemin metnine” katılmadığı ancak zorunluluktan dolayı okuyacakları bildirilmiştir.

Buna ek olarak ise HEP'liler, parti içerisinde kalmak için bir acil talep listesi hazırlamışlar ve bu listeyi İnönü'ye sunmuşlardır. Bu talepler özetle Kürt tabanının talepleri ile Türkiye solunun genel taleplerinin bir bileşkesini oluşturmaktadır. "Acil Talep" listesi adı verilen bu listede, "Kürt Ulusal Kimliğinin anayasa ve yasalar düzeyinde kabul edilmesi, Kürt ulusunun kendini yeterince ifade edebilmesi için kendi dilini yazılı ve sözlü olarak her alanda kullanabilmesi, anadilde eğitim, radyo ve TV'de Kürt diliyle yayın hakkının sağlanması, Terörle Mücadele Yasası'nın iptali" gibi talepler bulunmaktadır (Milliyet, 06.09.1991). Erdal İnönü bu talepleri makul karşılamış ancak "ulus" kelimesinin kullanılmasına karşı çıkmış bunun yerine halk ifadesinin kullanılmasını tercih ettiğini belirtmiştir (Demir, 2005:133). Açıkçası genelde zaten Kürt halkı vurgusu yapılırken, "Ulus" ifadesinin kullanımı milliyetçi bakışın bir başka tezahürü gibi görünmekle birlikte "ulusal birlik ve bütünlük" görüşlerine aykırı bir duruş sergilemektedir. Zira bir ulusun içerisinde birden fazla halkın bulunması mümkün ve dünyadaki örnekleriye kabul görmüş bir durumken, ulus ifadesinin sıklıkla bağımsız devlete işaret ettiği bilinen bir durumdur. Dolayısıyla bu durumun Erdal İnönü'yü rahatsız etmiş olması oldukça tabii karılanabilecek bir durumdur, üstelik HEP'in Kürtlere "kendi kaderini tayin hakkı" prensibini kabul ediyor olması (Milliyet, HEP Kongresinde İstiklal Marşı Okunmadı, 09.06.1991) İnönü adına haklı bir çekince unsuru oluşturmaktadır. Halk-ulus karşıtlığı dışında kabul edilebilir bulunan talepler HEP milletvekillerinin SHP içinde kalması koşullarını yaratmış görünmektedir. Ancak gerilim yemin töreninde tırmanacaktır.

Yemin metnine HEP bir bütün halinde karşı çıkarken bunun temelinde Kürt halkının bu metinde yer almadığını koymuş ve Kürt varlığının kimlik olarak tanınmasını politik hareketinin merkezine yerleştirmiştir. Bu durum Türkiye'nin demokratikleşmesinde Kürt kimliğinin tanınıp sorunun çözülmesini önkoşul olarak gören HEP adına tutarsız görünmemektedir ancak şiddetle beraber yükselmiş olan karşıtlıkların varlığı gözönünden bulundurulduğunda tabanını genişletme arzusunu yansıtmaktan uzaktır. HEP açısından düşünüldüğünde bu ikilem kaçınılmaz olarak karşısına çıkmaktadır. Kendisini 22 milletvekili ile meclise yollayan bir Kürt tabanı ve onun talepleri ile Türkiyelileşmek adına yapılması gerekenler arasında bir noktada olmak HEP için sıkıntılı bir süreçtir. Daha önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz

üzere PKK hamleleri ve militanlarının şehir içi çalışmalarıyla yükselen Kürt milliyetçiliği, artan şiddetle birlikte koşut olarak Türk milliyetçiliğini de yüksetmiş dolayısıyla genel tabanla HEP arasında bağ kurulamamıştır.

HEP'in belki de en görünür olduğu ve kapatılmasına kadar gidecek olan süreçte katalizör rolü oynayan olay ise 6 Kasım 1991 tarihinde yapılan yemin töreninde gerçekleşen olaylardır. HEP'in yeminle ilgili daha önce andığımız yapmış olduğu açıklamanın etkisi sürerken, SHP altında mecliste bulunan HEP listesi milletvekilleri Leyla Zana (12 Eylül'de tutuklanan Diyarbakır Belediye Başkanı Mehdi Zana'nın eşi) ve Hatip Dicle'nin yeminleri gündemin en büyük maddesi haline gelmiştir.

Leyla Zana ve Hatip Dicle yemin törenine çıktıklarında Kürtlerin simgeleştirmiş oldukları “sarı, kırmızı, yeşil” renklerini temsil eden simgeleri kullanmışlardır. Leyla Zana, bu renkleri taşıyan bir saç bandı ve mendil takarken, Hatip Dicle aynı renklerde bir ceket mendili kullanmıştır*. Hatip Dicle yemine başlamadan önce “ben ve arkadaşlarım bu yemini anayasa baskısı altında okuyoruz” ifadesini kullanmış, meclis başkanınca yemini kabul edilmeyen Dicle tekrar yemin etmek için söze başladığında “Anayasa'nın 81. Maddesine göre okuyorum” ifadelerini kullanmıştır. Diğer milletvekillerinin büyük bir tepki göstermesi sonucu kürsüden uzaklaştırılan Dicle, meclis başkanı (Ali Rıza Septioğlu**) tarafından “sözlerimi geri alıyorum” dedirtilerek tekrar yemin ettirilmiştir. Leyla Zana ise yemin ettikten sonra Kürtçe olarak “Ben bu yemini Kürt ve Türk halkı adına ediyorum” anlamına gelen bir cümle kullanmış bu nedenle o da tekrar yemin ettirmek için çağrılmış ve “sözlerimi geri alıyorum” dedirtilerek yemin ettirilmiştir. Gazetelerde Leyla Zana'nın “Yaşasın Kürt Halkı ve Kürdistan” dediği ifade edilirken “Meclis'te HEP'li Rezaleti” (Milliyet, 7.11.1991), “Meclis'te Kürtçe Sloganlar” (Cumhuriyet, 7.11.1991) gibi haberler basına yansımıştır.

---

* Leyla Zana ve Hatip Dicle'nin yemin töreni görüntüleri TRT Türk tarafından hazırlanan “Yemin Hatırası” isimli televizyon programında yer almıştır. Programın görüntülerine TRT'nin İstanbul Ulus'ta bulunan arşivinden erişilebileceği gibi, <https://www.youtube.com/watch?v=FriRMNf1x-k> (10 Mart 2015) linkte yer alan video paylaşım sitesinden de erişilebilir.

** Meclisin en yaşlı üyesi olması sebebiyle meclis tüzüğüne göre başkanlık etmektedir, aynı gün yemin krizinin baş aktörlerinden biri olan Leyla Zana da en genç üye olması sebebiyle meclis katipliği görevini yürütmüştür.

HEP'in bu krize rağmen SHP altında hükümet ortağı olması dikkat çekici bir unsur niteliği taşımaktadır, üstelik Erdal İnönü HEP'li vekillere yemin krizi sonrası tepki göstermiş ve kızgınlığını dile getirmiştir. Ancak iktidar ortağı partinin içerisinde bulunarak Kürt hareketini legal platforma taşıyan HEP, kriz yaratmanın yanısıra hatırı sayılır anlamda gündemi işgal etmektedir. Hali hazırda bölgede terör ve şiddet devam ederken, parlamento aracılığı ile de Kürt sorununun sürekli gündemde tutulması HEP'i işlevsel kılmış, karşıtlık yarattığı partileri de bir nevi olayı irdelemeye zorlamıştır. Bu koşulların bir sonucu olarak Süleyman Demirel bölgeyi ziyaret etmiş ve açıklamalarda bulunmuştur. Demirel, "PKK halkta taban bulmuştur" (Demir,2005:139) diyerek öncelikle devletin önceki tavrılarının dışında bir ifadeye bulunmuştur. PKK için devletin temel bakış açısı halkın isteklerini yansıtmayan ve bir tür çeteci-eşkiya grubu olduğudur. Oysa ki Demirel, yaptığı gezi sonrasında bu ifadesiyle, örgütün halkın taleplerini yansıtmadığı ya da halkta taban bulmadığı iddialarını boşa çıkarmıştır. Bu anlam kayması şüphesiz ki Kürt hareketini örgütleyenler ve temsil edenler için milliyetçiliğin artık seçkinlerden halka indiğinin göstergesi olurken, öbür tarafta ise sorunun başka bir biçimde ele alınmasını gündeme getirmiştir. Üstelik Demirel, yaptığı yorumlara Kürt asıllıyım diyene Kürt kimliği diyoruz artık buna karşı çıkmak mümkün değildir ifadelerini eklemiş, Kürtlerin Orta Asya'dan birlikte geldiği yolda dillerinin değiştiği tezlerinin reddedilerek Kürt realitesinin kabul edilmesi gerektiğini ve bu durumun Türkiye'nin muhafazasının önünde engel olmadığını altını çizmiştir (Cumhuriyet, 09.12.1991). Parlamento üyesi olan HEP vekillerinin siyasal seçkinler olarak, belki de en belirgin işlevleri olan konuyu gündemde tutmaları bu olayla daha belirginleşmiştir.

HEP'in parlamentodaki varlığı bu nedenle Kürt sorununun görünür olmasını ve farklı veçhelerle tartışılmasını gündeme getirirken Türkiye açısından en dikkat çekici olay partinin olağanüstü genel kurulunda yaşanmıştır. Abdullah Öcalan'ın annesi Esmâ Öcalan, HEP kongresine giderek, Kürt yazar Musa Anter'in yanına oturmuş ve Leyla Zana Sırrı Sakık gibi isimler Öcalan'ın elini öpmüşlerdir. E.Öcalan kongreye geldiğinde mikrofondan "Hepimizin anası, anaların anası Esmâ Öcalan aramızda" anonsu (Demir, 2005:143) Türkiye gündemi için kabul edilebilirlik limitlerini zorlayıcı bir unsur olarak görülmüştür. Neredeyse tüm parti liderlerinden de tepki

almıştır. Bu yaşananlar Kürt milletvekillerinin SHP'den istifası için daha çok baskının yaratılmasına ve önce Leyla Zana ile Hatip Dicle'nin 16 Ocak 1992'deki istifasına (Milliyet, 17.01.1992) neden olmuştur. Olağanüstü hal uygulamasının uzaması ve 1992 olaylı Nevruz'unun akabinde SHP içerisinde bulunan HEP'li vekillerin neredeyse tümü (18) istifa etmiştir. HEP'li vekiller böylece bağımsız olarak siyasi hayatlarına yön vermişlerdir.

Bu sırada 25 Haziran 1992 günü ÖZEP (Özgürlük ve Eşitlik Partisi) Mahmut Alınak başkanlığında kurularak geniş tabanlı bir parti olacağı belirtilmiştir ve HEP'li eski vekilleri toplayarak ruş kurabilecek konuma gelmek amacıyla diğer partilerdeki Kürt vekillere de çağrı yapmıştır ancak bu çağrıları yanıt bulmamıştır. Bu nedenle 8 Temmuz tarihinde kendini fesh ederek HEP'li eski vekillerin anayasanın 84. Maddesini aşmak için kullanılan bir hütle partisi olarak siyasi hayatı son bulmuştur (Demir, 2005:163-167). Bu süreç içerisinde milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılarak, HEP'in kapatılması için DGM (Devlet Güvenlik Mahkemesi) bir dava açmış; milletvekillerinin ve partinin ülkenin bölünmez bütünlüğünü tehlikeye düşürdüğünü söyleyerek fezleke göndermiştir.

HEP'in kapatılma davası ve milletvekillerinin yargılanması talepleri altında siyasal hareket alanlarının sınırlı olduğu bir dönemde kurulan ÖZDEP (Özgürlük ve Demokrasi Partisi) kapatma davası süren HEP için yedek bir parti konumunda kurulmuştur. HEP'in kapatılması halinde vekillerin geçip asıl parti konumuna getirecekleri bir oluşum olarak tasarlanmıştır. Her ne kadar ÖZDEP'in kurucu ve yöneticileri aksini iddia ederek HEP tıkanıdığı için ÖZDEP'in kurulmuş olduğunu söylese ve kendilerinin HEP'i aşarak daha geniş bir tabana hitap ettiğini ifade etse de genel kanı "yedek parti" oldukları konusunda şekillenmiştir. HEP içerisinde de (başta Mahmut Alınak olmak üzere) Türk ve Kürtleri birlikte kucaklayan bir parti gereksinimi sıklıkla tartışma konusu haline gelse de ÖZDEP bunu karşılayabilecek bir oluşum olarak görülmemektedir. Kaldı ki Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, HEP'in devamı ve yedeği olduğu iddiasıyla ÖZDEP'in kapatılması için başvurmuştur. ÖZDEP ise kapanma davasının sonucunu beklemeden kendisini feshetmiştir (Demir, 2005:185-190).

Kürdi partiler yasalar çerçevesinde Ankarada sorunlar yaşamaktayken, terörlü mücadele kapsamında yaşananlar ile birlikte bölge de iyice karışmış ve şiddet tırmanmıştır. Tüm bu yaşanan olayları protesto etmek istedikleri gerekçesi ile 18 HEP milletvekili süresiz olarak açlık grevine başlamıştır (Demir, 2005:192). Daha önceleri yapmış oldukları yürüyüş ile aktivist bir görünüm çizen Kürt vekiller bu sefer bir başka aktivist duruş olarak açlık grevine girmişlerdir. Her ne kadar Türkiye medyasında arzu ettikleri etkiyi yaratamamış olsalar da*, bir çok sivil toplum kuruluşunun dikkatini çekmişlerdir. 8 gün süren eylem sonunda milletvekillerine giden meclis başkanı Hüsamettin Cindoruk eyleme son vermelerini ve mecliste çözüm aramalarını söylemiştir. Bu koşullar altında vekiller açlık grevini bırakmışlardır. Ancak Cindoruk'un bu önerisine karşın, DGM Başsavcısı Nusret Demiral 18 milletvekili hakkında idam istemiyle dava açmıştır (Demir, 2005:192-194).

Tüm bu olaylar ışığında HEP'in kapatılacağı kesin gibi görünmesi üzerine 7 Mayıs 1993 tarihinde DEP (Demokrasi Partisi) kurulmuştur. HEP'in kapatılması milletvekillerinin gözünde de kesinleşince parti 3 Temmuz 1993 günü olağanüstü genel kurul toplamış ve Ahmet Türk'ün "HEP'in inançları doğrultusunda kurulan DEP'e katılarak, siyasi mücadeleyi sürdüreceğiz" ifadesiyle de belirttiği üzere DEP'e geçme kararı almışlardır (Demir, 2005:236). HEP'ten ihraç edilen 16 Üye DEP'e katılırken kurulduktan 11 gün sonra 14 Temmuz 1993'te HEP'in kapatılmasına karar verilmiştir. Kürt milletvekillerinin siyaset yaptıkları arena bu tarihten sonra DEP olmuştur.

3.15.5. Kürt Siyasetinde DEP ve DEP'in Kapatılması

DEP'in kurulması sonrasında, yeni kurulmuş partinin faşizm hariç her türlü görüşü destekleyen ve devletin değil, halkın partisi olacağı ifadeleri DEP'in siyaset pozisyonu için yerleştirilmeye çalışılmıştır (Demir, 2005:247). Bu görüşle kurularak kapsayıcı bir parti olmayı hedefleyen DEP, bir taraftan da PKK tarafından ateşkes

---

* Örnek vermek gerekirse açlık grevinin yapıldığı tarihte Milliyet gazetesine bakıldığında, HEP'le ilişkili manşetten verilen tek haberin "HEP Bizi Kullandı" (21.11.1992) başlıklı haber olduğu görülecektir. Bu haberde de Öcalan'ın kardeşi ve annesi ile ilgili olarak HEP'li vekillerin kendilerini kullandığı bir daha aramadığı bunun da nedeninin kendilerinin fakir, vekillerin ise ağa takımı olması olduğunu söylemektedir.

ilan edilmesi sebebiyle oluşan barış ortamı ve Kürt örgütlenmelerinin bir araya gelişi sebebiyle birçokları için daha sakin ve gerçekten barışın örgütlenebileceği bir dönemin hayali olarak görülmektedir. Buna ek olarak ise devletin “devlet eşkiya ile masaya oturmaz” söylemini prensip olarak görmesi sebebiyle olası bir barış görüşmeleri sürecinde muhatap ve taraf olarak etkin olabileceği inancı belirginleşmiştir.

Bu inanç doğrultusunda belki biraz inisiyatif sahibi olmak, belki de Kürt tabanının taleplerini değerlendirmek için uygun olan kaynakları harekete geçirmek adına “topyekün barış” yaklaşımı altında “Barış Çağrısı” yapılmış ve bir metin oluşturulmuştur. Açıkçası bu dönem bir barış çağrısı çok da uygun bir dönem olarak adlandırılmaz çünkü görev dışındaki 33 askerın kurşuna dizilmesi (Milliyet, 26.05.1993) sonrasında Türkiye, örgüt karşısında savunma durumunu bırakmış ve topyekün savaşa yani karşı saldırıya geçmiştir ve PKK darbe almaktadır. Silahlı Kuvvetlerin operasyonları sonucunda sınır ötesi ve içinde sürmektedir. Dolayısıyla koşullar sakince barışın konuşulabileceği bir ortam olmaktan uzaktır.

Bu koşullara rağmen yapılan “Barış Çağrısı” organizasyonunda, Kürt kimliğinin tanınması, anadilde eğitim, OHAL’in kalkması, özel timin çekilmesi, anti-terör yasasının kalkması, genel af, boşaltılan köylerin yeniden inşası, ismi değiştirilen yerleşim yerlerinin eski adlarının geri verilmesi, Kürt dil, kültür ve sanatının serbest bırakılması gibi maddeler sıralanmıştır (Demir, 2005:254-255). Açıkçası tam anlamıyla bir Kürt kimliğinin tanınmasını içeren maddelerin daha önce defalarca sıralanmış olması da gözönünde bulundurulacak olursa bu çağrının PKK taleplerinin biraz indirgenmiş bir yansıması olduğunu görmek mümkün olacaktır. Keza PKK politikalarını ele aldığımız bölümde ifade etmiş olduğumuz üzere 1991 yılından itibaren zaten tanınma ve bölgesel özerklik-yönetim tabanlı politikalar örgüt tarafından da dillendirilmeye başlanmıştır. DEP’lilerin bu çağrıyı yaparken merkeze Kürt sorununu ve bunun çözümü için gerekli olduklarına inandıkları koşulları yerleştirdikleri kendi ifadeleri ile de belirginleşmektedir ancak çözüm önerileri ile dönem itibarıyla PKK söylemlerinin izdüşümü de gözardı edilmemelidir. Başta HEP’e karşı olan Öcalan’ın daha sonrasındaki dönemlerdeki siyasi partilere sıcak baktığı düşünüldüğünde DEP taleplerinin örgütten bağımsız olarak Kürt tabanın bir

çağrısı gibi görülmesi güçleşmektedir. DEP tüm bu gelişmelerin ışığında “eşkiya ile masaya oturmamaya” kesin kararlı olan devlet için masaya oturulabilecek bir alternatif olarak görülmeyecektir.

HEP’in Türliye’nin tüm sorunlarının aşılması için merkeze Kürt sorununu koymuş olduğu gibi, aynı tavi DEP için de görülmektedir. Ancak HEP’in açmaza girdiği ve kapatılma davasının açıldığı dönemden itibaren Kürt milletvekillerinin arasında da bir iç muhalefet ve konuya yaklaşım açısından ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Bu ayrımın temelinde ise HEP’in Türkiye adına kapsayıcı bir parti olması, ezilenleri temsil etmesi gerekliliği fikrinin geri planda kalarak ilerleyen dönemlerde salt Kürt sorununa yönelik politikalarla özdeşleşmesi ve yaşanan şiddet için de devletin PKK tarafını, HEP’in ise devleti suçlaması yatmaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere HEP bazı şiddet olaylarını devletin yaptığını iddia ederek suçlayıcı tavırlarda bulunmuş ve inceleme için bölgelere gitmiştir. Bu durum HEP’in politikalarını açmaza sürüklemiş ve bir kısır döngü içerisinde bırakmıştır. Bu durum da yeni kurulan partinin politikalarının ne olacağı konusunda tartışmaları gündeme getirmiştir (Alınak, 1996:69-71). Bir çok partili de ise aynı zamanda şu soru işaretinin oluşmasına neden olmuştur “Peki Türklere nasıl ulaşacağız?” ve bu soruların altında da HEP’in kuruluş dönemi içerisinde kendilerine yardımcı olan Türklerin partiye küstürülmesi ya da politikalarına dahil edilmeyişi sorunu bulunmaktadır (Alınak, 1996:72-73).

Dolayısıyla DEP kurulmuş ve politik hayatına eski HEP’li vekillerin partisi olarak devam etmektedir ama yeni çözümler üretme ya da politik açılım hamlelerinin olmadığı, Türk ve Kürtlerin birarada ortak bir alternatif olarak desteklemediği bir parti olarak yoluna devam etmiştir. Bu sebepten parti içi muhalefetin, bu denli az milletvekili olan bir parti ve dışarıda çok sayıda sorunla uğraşan bir grup olunmasına karşın beklenen grup içi dayanışma pratiklerini geliştirmek yerine tansiyonu yükselttiğini söylemek mümkündür. Bu tansiyonun temelinde ise şu durum bulunmaktadır. Partinin kuruluşundan itibaren Türk liberalleriyle daha yakın ilişkiler kurmak veya sürdürmeyi savunanlarla, partinin PKK ile daha yakın bağları olmasını isteyenler arasında derin bir ayrım vardır (Watts, 2014:106). Bu ayrım devlet tarafından PKK ile HEP ve ardılları özdeş tutularak çoktan konumlandırılmıştır

(McDowall, 2004:579-582) medyadaki yaklaşımın da bu olduğu düşünülürken Türkiye kamuoyunda da bu durumun böyle olduğunu beklemek gerekir. Zira, özellikle yemin krizi sonrasında gazeteler haberleri verirken kendilerine “bunun bir rezalet olduğu” olduğu yönünde çok sayıda okuyucu telefonu geldiğini eklemiştir (Milliyet, 7.11.1991).

Bu ayırmadan kaynaklı parti içi muhalefetin ve iki kanada ayrılmışlığın ne şekilde son bulacağı ise DEP’in 1. Olağanüstü Kongresi’nde belirginleşmiştir. Başkanlığa aday olan Hatip Dicle konuşmasında kendilerine sürekli sorulan PKK hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “*Bize göre Kürdistan İşçi Partisi, siyasi bir partidir. Türkiye’de demokratik kanallara açık olmadığı için şiddet yöntemlerini seçmiş, yasal koşullar bulunmadığı için de yasadışı kalmış bir partidir. Siyasal kille örgütü ayrıca bir askeri örgütüdür. Bu örgüt aracılığıyla da şiddet uygulamaktadır. Bize göre PKK bir terör örgütüdür değil*” (Demir, 2005:286). Örgütün dünya gündemine girmiş bir parti olduğunu bu nedenle terör örgütü olamayacağını ifade ederek halkla bütünleştiğini vurgulamıştır ve eğer PKK terör örgütüyse, Nelson Mandela da, Yaser Arafat da terörist, FKÖ’de terör örgütüdür yorumunu yapmıştır (Demir, 2005:286). Buna ek olarak aynı kongrede, Doğu ve Güneydoğu’da yapılacak bir referandum öneren ve bu referandum sonucunda kendilerinin birlikten yana tavır koyacaklarını ancak aksi çıkması halinde de bu hakkın tanınması gerektiğini ifade etmesi (Demir, 2005:286-287) çarpıcı olmuştur. HEP ve DEP içerisinde zaman zaman ortaya çıkan PKK sempatisinin bu kadar net bir biçimde Dicle tarafından ortaya konulması bir bakıma olası Türk taban ile gemileri yakma anlamına gelmektedir. Kendi kaderini tayin hakkı ve Kürtlerin talepleri üzerinden tanımlanan Kürt milliyetçiliği DEP içerisinde hakim unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu unsurların ortaya çıkışı DEP içerisinde daha önce bahsetmiş olduğumuz muhalefetin daha da belirginleşmesine neden olmuş, DEP’in eski Genel Sekreteri İbrahim Aksoy “Ben Hatip’in arakasında, sorumsuzluklarının sorumluluğunu taşıyamam” (Ölmez, 1995:327) diyerek DEP’ten istifa etmiştir.

Dicle’nin yükselttiği Kürt milliyetçiliği ve PKK ile aradaki sempatinin kristalleşmesi, önceki olaylarla da birleşince DEP kaçınılmaz bir şekilde kapatılma yoluna girmiştir. Haklarında açılan davalardan dolayı, Hatip Dicle, Ahmet Türk,

Orhan Doğan, Leyla Zana, Sırrı Sakık ve Mahmut Alınak tutuklanırken, DEP de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. DEP'in kapatılması ile birlikte Kürt yanlısı partiler sıkıntılı bir sürece girmişler ancak birbirinin ardılı ve devamı olarak kurulan partilerle varlıklarını devam ettirmişlerdir.

3.15.6. HEP, DEP ve Kürdi Parti Tipolojisi

HEP'in kurularak Türkiye siyasi hayatında meclise girerek yer etmesi kendisinden sonra oluşacak partiler için de bir tür örnek niteliği teşkil etmiştir. Kurucu ve üye kadroları arası yakınlıklardan, parti program ve tüzüklerine kadar kısa dönem içerisinde kurulan 4 parti HEP, ÖZEP, ÖZDEP, DEP büyük benzerlikler taşımaktadır. Her defasında yeni kurulan parti bir diğerine oranla daha kapsayıcı olacağı ibaresiyle çıkmasına karşın Kürt sorununun diğer değişkeni olan PKK ile de ilişkili olarak sıklıkla kısır döngüye girmiş ve Kürtlüğün temsili üzerinde odaklanmıştır.

Kürt yanlısı partilerin bu sürekliliği sağlaması ve Kürtlüğün temsili üzerine odaklanmış olmaları daha önce de ele aldığımız üzere Türk seçmenle aralarına sıklıkla bir sınır çizmiştir. Ancak, kendilerinin Kürtleri temsil eden diğer “seçkin gruplarının” yanında yer almasına katkıda bulunmuştur. Modern toplum yapılarında milliyetçiliğın “seçkinler” tarafından örgütlendiği düşünöldüğünde (Brass, 1991:25) önceki dönemlerde silahlı isyanlarla görünür olan ağa ve şeyh hareketlerinin yanında varlıklarının farkına varılmıştır. 1980 sonrası Kürt sorununun baş aktörlerinden olan Öcalan'ın dikkatini de başlangıçta olumsuz yönde çekmiş olması bir tür seçkin grubu olduklarının ve seçkinler arası mücadelede (Brass, 1991:32-36) kendilerine yer bulduklarının göstergesidir.

Milliyetçiliğın, politik bir hareket olduğu gözönünde bulundurulduğunda ülke politikasının en yüksek mertebesi olan parlamentoda yer edinmeleri ve bu noktada devamlılık sağlamaları onları Kürt sorunu içerisinde incelenmeye değer bir nesne haline getirmiştir. Brass'ın ifadesiyle politik hareketler içerisinde en önemli unsurlardan birisi devamlılıktır çünkü bir hareket başlayabilir ve gruba etki edebilir ancak süreç içerisinde üyeleri hayatını kaybedebilir ya da hareketin yolundan çıkan

bireyler olabilir. Bu koşullar altında hareketin devamlılığı önem taşımaktadır (Brass,1991:48-49). Kürt yanlısı partilerin yönetici veya üyesi konumunda bulunanların çok defalar suikaste uğraması ya da kimliği belirsiz kişilerce öldürülmesine karşın devamlılıklarını sürdürmüşlerdir. Üstelik bu olaylardan sonra yaşanan cenaze töreni, anma toplantısı gibi sosyalleşme alanlarını milliyetçi politizasyonun, harekete geçirme amaçlı olguları havuzuna katmışlardır.

Kürt yanlısı partilerin program koyma, mecliste grup kurma, yasa önerisi yapma gibi gündelik politik faaliyetleri kendi adlarına alternatif bir biçimde kullandıkları ve bu alternatif biçimi iki şekilde harekete geçirdikleri görülmektedir. Bunlardan ilki Kürt Sorunu'nu sürekli tartışmaya açmak ve medyada yer bulmasını sağlamak, ikincisi ise politik toplulukların temel işlevlerinden olan politik talepleri ve bunların ifadesini ortaya koymayı (Norval, 2007:1) çatışmacı bir biçimde gerçekleştirmektedir. Bu durumu özellikle de devletin kimlikselleşmiş paradigmasını ortaya koyan anayasaya yönelterek daha kapsayıcı bir biçimde çatışma unsurunu ortaya koymaktadır.

Kürt yanlısı partilerin, politikalarını merkez ve çevre olarak ikiye ayırmak bu noktada önem taşımaktadır. Zira adı geçen partiler programlarında da ifade ettikleri üzere karşılıklarını hem toplumun farklı tabakaları adına (işçi, köylü, memur vs.) hem de özelde Kürtler adına gerçekleştirmektedirler. Kürtleri temel alan etnopolitikalarına özel olarak değinecek olursak “*devletten salt bir politika değişimi beklemezler...homojenize kategoriler peşine düşerler ve daha sıkı bir biz yaratmak için genellemelere başvururlar*”(Watts, 2014:37). Kürtlerin temsiliyetine dair böyle bir bütünleşmiş mesajı sunma gayreti HEP'ten başlamak üzere ardıllarında da görülmektedir, bu mesajlardan en belirginini Kürt sorununun ülkenin temel sorunu olduğu ve buna bağlı olarak Kürtlerin haklarının istemidir.

Kürt yanlısı partilerin etnopolitik olmayan politikaları ise kendilerini daha büyük ve geniş bir ideoloji olan sosyalizmin Sovyet Rusya'da yıkılması sonucu biçim değiştirerek ekonomik olarak tanımlanmış “sınıf” kavramından, “kimlik politikaları”, “tanınma”, “kültürel değerler toplulukları” üzerine kayan duruşa (Fraser, 1997:1-3) dayanmaktadır. Bu bağlamda ezilenlerin haklarının korunması,

farklı grupların tanınması, zenginliğin “dağılımı” (Fraser, 1997:3), politikaların diğer bir ayağını oluşturmakta, sorunu geçmişte “sosyalist devrimde” gören solun yerine sosyal demokrasiyi ve adaleti önplana çıkartan solun konumlandırması yapılmaktadır. Politikaların bu kısmı ise partinin ihtimal dahilinde Türkiye solu ile ortak bir taban yaratma gayretinin bir yansımasıdır. Üstelik, etnik olarak Kürt olmayan kurucu, üye ve seçmenler nezdinde kapsayıcı bir tanınma politikası ve sosyal demokrasi algısı içerisine Kürt sorununun yerleşmesi de kolaylaşmaktadır.

Türkiye gündeminin en hareketli olduğu dönemlerden birinde siyasi varlığı gündeme gelen Kürt yanlısı partiler, elbette ki ülke gündemi ile ilişkili bir çok konuda politika üretmiş ve fikir belirtmişlerdir. Türkiye’nin serbest piyasa ekonomisine geçtiği, Türk parasını koruma kanunu gibi kanunların kalkarak, Avrupa Topluluğu’na girme gayreti gibi dönüşümlerin görüldüğü, yabancı sermaye ve serbest piyasa ekonomisinin etkisiyle sanayileşmenin artmasıyla ilişkili olarak ekolojik tartışmaların varolduğu (Gökova Termik Santrali gibi) bir gündemde çok sayıda farklı konuda görüş belirtmiş ve ülke gündemine katılmıştır. Ancak bu konular kendilerinin diğer partilerle belirgin “farksallıkları” yarattıkları tartışma alanları değildir, bir başka deyişle herhangi bir muhalefet partisinin olabileceği kadar sert muhalefet yapmışlardır. Hatta belki birçok ülkede aynı konularda daha sert muhalefet yapan anaakım partiler görmek mümkündür. Dolayısıyla HEP ve ardıllarını kategorize etmeye çalışırken bu argümanlarını doğrudan dahil etmek oldukça güçtür.

HEP yukarıda vermiş olduğumuz örnekler bağlamında yeniden ele alınacak olursa bir tür Kürt yanlısı parti geleneği yaratmış ve kendisinden sonra gelen ardıllarının çoğunluğuna “kopya” denilebilecek benzerlikler devretmiştir. Bu bir tür Kürt temsiliyetine yönelik, Kürt yanlısı parti statükosu olarak algılanmamalıdır, daha çok kavramsallaştırılma gayreti ve sürerlilik olarak görülmelidir. Zira ilerleyen bölümlerde de ele alacağımız üzere özellikle Öcalan’ın yakalanmış olduğu 1999 yılından sonra artan bir temsil etme tasarlama sürecine girilmiş çok sayıda yeni argüman partilerin politikaları içerisine katılmıştır.

3.15.7. Kürdi Parti Tipolojisinin Devamı ve HADEP

Kürt yanlısı partilerde daha önceden ele almış olduğumuz süreklilik henüz DEP kapanmadan HADEP'in kurulması ile devam etmiştir. 11.05.1994 tarihinde kurulan HADEP (Halkın Demokrasi Partisi) (Demir, 2005:340), başkanlık makamına Murat Bozlak'ı seçmiştir (A.Güney, 2000). Ancak öncüllerinin aksine HADEP'in kurucuları arasında milletvekili yer almamakta, hatta çok sayıda isim değişikliği bulunmaktadır.

Kürt yanlısı partilerdeki “öğürlükçü, eşitlikçi, barışçı, çoğulcu, katılımcı, toplumsal değiim ve yenileşmeyi savunan, evrensel değişimlere sahip, sol, demokratik bir kitle partisi...” (Demir,2005:341) olma söylemi, Murat Bozlak tarafından dile getirilmiş ülkenin sorunlarına çözüm üreten bir parti olunmaya çalışılacağı vurgusu yapılmıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere sosyalist paradigmadaki kayma sonrası yaşanan dönüşüm global politikalara emek eşitliği ve katılımcı demokrasi olarak yansımış bu yaklaşım Türkiye özelinde HADEP'in kuruluşunda da öncülleri gibi vuku bulmuştur.

Her yeni kurulan partide katılımcı olma ve Türkiye sorunlarına çözüm üretici kapsayıcı bir parti olarak varlığını devam ettirme iddiası ile yola çıkan ancak başarılı olmakta güçlük çeken ya da ülke gündeminin yoğunluğundan nasiplenen partiler kendilerini “Kürt Partisi” tanımlaması açmazında bulurken sürekli tartışılır olmaya devam etmişlerdir. Türkiye Partisi olma yolunda atılan adımlarda ve süreklilik arz eden bu talepte yukarıda ifade ettiğimiz üzere bir global dönüşümün yansımaları görülürken, Kürt politikaları içerisinde küçük ölçekte farklılaşmalar bulunmaktadır. Bu durumu anlamlandırabilmek için, partilerin program ve tüzüklerine değinmek yerinde olacaktır.

3.15.8. HADEP Programı ile Politikalarında Kürt Kimliği ve Tasarımı

Partilerin programlarının genel bakış açılarını ve duruşlarını yansıttığını düşünecek olursak, Kürt tanınması ve politikalarına dair HADEP'le birlikte bir yumuşama olduğunu görmek mümkündür. HEP programında Kürt sorununa

doğrudan bir atıf bulunup Türkiye'nin sorunlarının çözülmesinin önündeki en büyük engel olarak tanımlanırken HADEP için de bu durum devam etmiştir. Ancak karşıtlık kurulan unsurlar programında daha üstü kapalı bir biçimde ele alınmış, genel olarak gelişmemiş ülkelerin bir problemi olarak "tekçi" bakışın eleştirisi sunulmuştur. Üstü kapalı olduğu halde "etnik arındırma ve asimilasyon" gibi kavramlar gündeme taşınarak doğrudan Türkiye'de bunun olduğu söylenmemiş ancak çevresinin bu yaklaşımlarla örülü olduğundan bahsedilerek Türkiye'nin de etkilendiği belirtilmiştir (HADEP Programı, 1994:3).

HADEP'e göre Türkiye Kürt sorununda yanlış politikalarından ötürü bugünkü sonuçlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu vesileyle HADEP'e göre Türkiye'nin demokratikleşmesi engellenmiştir ve bu durumun çözülmesi için Kürt sorunu başta olmak üzere öncelikli sorunların çözülmesi gerekmektedir (HADEP Programı, 1994:3). Her ne kadar bölge sorunları ile birlikte Türkiye'ninde bunlardan etnik yapısı ile etkilendiği vurgusu yapılsa da, yani daha önceki programlara nazaran Türkiye'yi birincil aktör olmaktan düşürse de üstü kapalı bir biçimde PKK şiddetinin bir tür "karşı şiddet" olduğu vurgulanmakta ve karşı şiddetin oluşumu ile ilişkili olarak şu ifadeler kullanılmaktadır: "*Şöven milliyetçi ideolojinin devlete egemen olduğu toplumlarda uygulanan asimilasyon ve etnik arındırma politikaları, karşı şiddet hareketlerini yaratıyor...*"(HADEP Program, 1994:3). Dolayısıyla buradan çıkartılacak en iyi niyetli yaklaşımla Türkiye etrafında yer alan Balkanlar ve Ortadoğu etnik hareketler itibariyle kaynayan bir kazandır ve Türkiye'de bundan etkilenip, refah devleti olmayan ülkelerin ortak kaderini paylaşmaktadır.

HADEP programında daha önce sosyalizm sonrası dünyadaki dönüşüm ile değişen yaklaşımların etkisinin HEP'te olduğu gibi devam ettiğini ifade etmiştik. Açıkçası bu dönüşümle birlikte çoğulcu, yani çokdilli, çok kültürlü devlet modellerinin de liberal teori içerisinde şekillendiği bir çok ülke için tartışma haline geldiği (Kymlicka, 1998) de görülmektedir. HADEP bu noktada Türkiye'nin de konuya böyle yaklaşması gerektiğini salık veren ve bugünkü gelinen noktanın Türkiye'nin militer karakteri ile ilişkisi olduğunu vurgulayan bir programa sahiptir. HADEP'e göre bu sorunun nedeni Türkiye'nin "ret, inkar, asimilasyon ve zor politikalarında" ısrar etmesidir (HADEP Programı, 1994:7). Bu yaklaşım ulus-devlet

karşıtlığı açısından herhangi bir etnik grubun yapacağı bir eleştiri olmakla beraber çözüm yöntemine dair bir öneriyi aslında sunmaktan uzaktır. Zira bizatihi Kürtleri örnek vererek açıklamasını yapan Kymlicka, Kürtlerin birden fazla devlete yayılmış yapısından bahsetmekte ve teorinin önemli isimlerinden olmasına karşın “*azınlık milliyetçiliğini düzene koymanın alternatif mekanizmalarının neler olabileceğinin*”(Kymlicka, 1998: 21) kendisi için de açık olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla HADEP programındaki yaklaşım bir karşıt olarak Türkiye’yi belirlemekte ve bunu kullanabilir hale getirmekte ancak çözüme dair bir veri sunmamaktadır.

HADEP, Kürt sorununun çözülmesinin temel bir öge olarak kabul ederken, bunun demokrasi ve barışın önünde engel olduğunu söyleyerek devlet kaynaklarının bu yönde kullanılmasının ülkenin ilerlemesinin önünde en büyük engel olduğunu ifade etmektedir (HADEP Program, 1994:8). Doğrusu bu noktada bir farklılık olarak Türk tabanına da temelde bir vaatte bulunmaktadır. Bu vadin altında yatan ise Kürt sorununun askeri yolla çözülmeye devam edilmesi halinde Türkiye kaynaklarının hiçbir zaman halk için kullanılmayacağı vurgusudur. Dolayısıyla, burada Türk seçmeni salt etik, demokratik, barışçıl koşullar üzerinden değil, “çıkarları” (Tilly, 1978:117) üzerinden de sorunun çözümüne barışçıl bakmaya çağrı vardır.

Dil, kültür ve eğitim yine tanınmanın merkezine otururken bu konuda asimilasyon iddialarına yer vermektedir. Milliyetçiliğin en temel unsuru olarak görülen dil birliği ve anadilde eğitim unsurlarının aralıksız olarak merkezde yer alıyor olması dikkat çekici bir unsur olmakla beraber yine, OHAL, koruculuk gibi konulara değinilmiştir (HADEP Program, 1994:10). HADEP’te net olarak dikkat çeken unsur ise “kendi kaderini tayin hakkı” HEP’te temel bir bileşen olarak bulunurken HADEP’te uluslar arası alanda benimsendiğinin belirtilmesi (HADEP Program, 1994:9,15,16) ve yerel yönetim, otonomi gibi unsurların önplana çıkararak (HADEP Program, 1994:5,6,10) toprak bütünlüğüne herhangi bir eleştirinin bulunmamasıdır. Daha önce de ele aldığımız üzere Öcalan’ın metinlerinde aynı yıllarda otonomi gibi yöntemlere karşı olan reddiyenin sonlandırılarak, yakın ve sıcak bakılması, Kürt hareketi içerisinde yapısal bir dönüşüm olduğunun göstergesi niteliğindedir.

HADEP kapsayıcı bir parti ve genele yönelik politikalar ile birlikte, Kürt sorununu çözme amacıyla yola çıkan bir parti olarak yukarıda detaylarını verdiğimiz bir parti olarak hayatına başlamıştır. HADEP programını anayasaya bakışı, ülke gündemini değerlendirışı ve planları açısından daha detaylı değerlendirmek mümkündür ancak bizim çalışmamız açısından merkeze konulan unsur Kürt milliyetçiliğinin tasarımıdaki rolleri olduğundan Kürt politikasına dair yaklaşımlarına değinilmekle yetinilecektir. Başlangıç itibarıyla ortaya koymuş olduğu kapsayıcılık ve Türkiye partisi olma iddiasının politik süreç içerisinde nasıl şekillendiğine dair ana hatlarıyla bir bakış bu açıdan çalışmamız adına faydalı olacaktır. HADEP'in devlet pratiğine karşı farkıllığının ve diğer partilerin politikalarına karşıtlığının ne şekilde tezahür ettiği bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

3.15.9. HADEP Politik Yaşamında Kürt Kimliğinin Görünürlüğü

HADEP'in Türkiye partisi olma şiarıyla çıkmış olduğu yolda önündeki en büyük engel yine daha önceki Kürt yanlısı partilerin etkinliklerinde görülen radikaller olmuştur. Burada radikal tanımlamasını, "partinin Türkiye Partisi olma arzusu" yerine "Kürt temsilinin görünür ve tek unsur olarak kalmasını arzulayan, PKK ile olan ilişkilerinin organik olduğunu temsil etmeye gayret eden parti sempatisan ve seçmenleri için kullanmak doğru olacaktır. PKK ile aralarındaki ilişkiyi en belirgin şekilde dile getiren Hatip Dicle dahi Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu ve ayrılmaya taraftar olmadıklarını söylerken, kongrelerde yaşanan gelişmeler tüm Kürt yanlısı partilerin kapatma davalarına konu olmuştur.

HADEP'in ilk kongresi de bu geleneği adeta bozmamıştır, parti henüz yeni çıkmış olduğu yolda, programını ve söylemlerini görece yumuşatmasına karşın kongre sürecinde yaşananlar yine kendilerini bu yolda engellemiştir. HADEP I. Kongresinde katılımcıların "Gerilla vuruyor, Kürdistan'ı kuruyor", "Başkan Apo" gibi sloganlar atması partililer tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Divan Başkanı Osman Özçelik, katılımcıları kongrenin belirlediği dışındaki sloganları atmamaları konusunda uyarmış ve kendilerinin partiyi yaşatmak istediğini bu sloganların ise aksi yönde zarar verdiğini belirtmiştir (Milliyet, "PKK Gölgesinde HADEP

Kongresi”,27.06.1994). Bu uyarılara karşın devam eden protestolar ülke gündeminde yine önemli bir yer kaplamış daha önce kapatmalara sebep olan kongrelerde yaşananlar HADEP için de “HADEP Topun Ağzında” (Milliyet, 28.06.1994) gibi haberlerin çıkmasına neden olmuştur.

Kürt Yanlısı Partilerin kongre krizlerinde ne ilk ne de son olan bu olayların zirveye ulaştığı noktalardan birisi ise HADEP’in II.Kongresidir. HADEP Başkanı Murat Bozlak, Kürt kimliğinin anayasal düzenlemeyle tanınması ve PKK ile ateşkesin sağlanması çerçevesinde bir konuşma yaparken konuşmasının sonunda salonda bulunan Türk bayrağının indirilerek yerine PKK bayrağının asılması, salonda büyük bir infiale sebep olmuş akabinde ise Türk kamuoyundan büyük tepki görmüştür. Murat Bozlak ve diğer partililerin talebiyle toplanan bayrak kürsüye asılırken kalabalık ve kongrenin geneli partinin kontrolünden çıkmış bir nevi PKK kongresine dönüşmüştür (Milliyet, HADEP’te Bayrak Skandalı, 24.06.1996). Olayların bu noktaya gelmiş olması parti ve diğer Kürt siyasetçiler arasında da bir muhalefete yol açmış, Ahmet Türk, Sırrı Sakık gibi vekiller bu olayın Türk kamuoyuna açıklanamayacağı eleştirisini getirmiştir (a.g.e.). Olayın ertesinde özellikle 12 Eylül Askeri Darbesi’nde yapılan hareketin ismi olarak bilinen “Bayrak Harekatı” yaşanan “Bayrak” olayı ile ilişki kurularak gazetelere yansımış, “Polisten Bayrak Harekatı” başlığı manşetlere olaya yönelik polis operasyonlarını taşımak için kullanılmıştır (Milliyet, 25.06.1996). HADEP’lilerin diğer partileri askeriye emrinde olmakla suçladığı günlerde gündeme gelen bu manşetler, partinin kendisini Türkiye’yi kapsayan bir parti olma yolunda tanımlamasına büyük oranda sekte vurmuştur. HADEP’in amacı programında belirttiği gibi bir tabana erişmek olsa dahi hali hazırda elinde tutmuş olduğu tabanın bir kısmının karşıtlığı da görünen bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu koşullar altında HADEP’te öncülleri gibi PKK ilişkili tabanı ile genişlemek istediği taban arasında sıkışıp kalmaktan kurtulamamıştır.

Kürt kimliğinin tanınmasına öncül olmak ve bunu görünür kılmak için çalışan Kürt yanlısı partiler, öncülleri döneminde etkinlikler yapmışlar hatta zaman zaman bu etkinlikleri, aktivizmle birleştirerek kitleyi bilgilendirme, harekete geçirme ve protestoya dahil etme süreçlerini birarada kullanmışlardır. Örnek vermek gerekirse

HEP'in yürüyüşü ya da DEP'in "barış çağrısını" hatırlamak yerinde olacaktır. HADEP de tıpkı öncülleri gibi bu doğrultuda etkinlikler yapmış, mitingler düzenlemiş ve yürüyüşlere katılmıştır. Bunlar arasında en dikkat çekenlerden birisi "Barış ve Demokrasi Mitingi" ve İHD ile ortak geliştirilen bir proje olarak "Barış Ekspresi"dir.

21 Nisan 1996 tarihinde, İstanbul Kadıköy Meydanı'nda yoğun bir katılımla gerçekleştirilen Barış ve Demokrasi Mitingi (Demir, 2005:382), Kürt sorunu üzerine iki açıdan önem taşımaktadır. Bunlardan ilki mitingin doğuda değil İstanbul'da planlanmış olması ve buna karşın yoğun katılımın sağlanabilmiş olması, ikincisi ise katılım anlamında çeşitliliğin sağlanmış olmasıdır. İstanbul'daki bu katılımı muhakkak ki zorunlu ve ekonomik göç nedeniyle şehirdeki Kürt nüfusunun artmasının (Ayata&Yükseker, 2007) etkisi vardır. Ancak bunu yalnızca bu durumla açıklamak mümkün değildir. Zira katılım hayli yoğundur ve bunun kongrelerde görülmesi dahi zaman zaman zor olmaktadır. HADEP'in bu mitingde Türk seçmeninin muhafazakar, ortada veya radikal olmayan solda bulunan kesimiyle ne kadar buluşabildiği ya da fikirlerine ne ölçüde destek aldığı tartışmalı bir alan olabilir ancak miting alanının fotoğraflarına bakıldığında Türkiye solunun farklı yönelimlerinden katılım olduğu görülmektedir (Milliyet, 22.04.1996). Dolayısıyla Türkiye Solu'nun Kürt sorununa öne atfeden kesimleri ile HADEP arasında yüksek bir ilişki düzeyini yansıttığını söylemek mümkündür. Buna ek olarak ise Nevruz (Newroz) gösterileri ve kutlamaları Kürt kültürel kimliğinin nitelikleri içerisinde yer alan unsurların kamusal görünümü için sıklıkla kullanılan mecradır ancak bölgede açık alanlarda daha geniş kitlelerle kutlanılan Nevruz (Newroz)'lar, İstanbul'da kapalı spor salonlarında yoğun güvenlik önlemleri altında kutlanmaktadır dolayısıyla gösteriye katılanlar dışında kalanlar için görünür unsurlar değildir. Ancak böyle bir mitingin yapılması, sarı-kırmızı-yeşil birlikteliği ile sembolize edilen Kürtlük ve ona dayalı materyaller, İstanbul'un en işlek alanlarından birinde görünür olmuştur. Mitingde en dikkat çeken unsurlardan birisi ise bu görünürlüğün beklenmeyen karakterlerden biri tarafından da sağlanmış olmasıdır. Silah altındaki iki asker, yürüyüş kortejine katılarak, asker kıyafetleriyle HADEP bayrağı taşımışlardır. Askerlerin her ikisi de tutuklanmasına karşın (Demir,2005:383) Türkiye'de çatışma

unsurunun asker-PKK karşıtsallığı üzerinden tanımlandığı düşünöldüğünde olay başlı başına bir durum haline gelmektedir.

Bu mitingın bir devamına niteliğinde görölebilecek olan olay ise, “Barış ekspresi” adıyla tanımlanan trenin yola çıkarak Diyarbakır’a gitmesidir. Bölgeye asker ve mühimmat sevkiyatı ile trenlerin özdeşleşmiş olmasından mütevellit sembolik bir anlam da taşıyan bu hareket, yol boyunca çeşitli noktalarda destek ve sempati görmüş, Diyarbakır’da ise ilgi ile karşılanmıştır (Demir, 2005:384-385). Trenin yolcuları arasında entelektüel, yönetmen ve yazarlar gibi kişiler bulunması etkinliğı bir başka noktaya çekmiş, daha görünür olmasını sağlamış ve kanaat önderi olabilecek bir grubun konuyla etkileşiminin sunumunu yapmıştır. Yönetmen, Zeki Demirkubuz’un belgeselleştirdiğı yolculuğun İstanbul’da gala yapması sonrasında ise bu belgeselin satışa sunulması (Milliyet, Barış için Sinema, 09.08.1996) etkinliğın temsil alanını güçlendirmiştir. Bu sayede etkinliğın daha geniş kitlelere bir duygusal paylaşım olarak ulaştırılması amaçlanmış üstelik bu Türkiye’nin önemli ve çok sayıda ödöl almış bir yönetmeni tarafından gerçekleştirilmiştir.

HADEP’in Kürt kimliğine görünürlük kılışına dair yukarıdaki örnekler bağlamında yaptığımız açıklamalar Kürdi partilerin tanınma ve görünürlük kılma açısından HEP’ten bu yana bir tür tipolojiyi devam ettirdiğinin göstergesidir. Bu yüzden de sıklıkla ayrı partiler olarak değil birbirlerinin devamı olarak nitelendirilmektedirler. Bir devamlılık arz ettiğı neredeyse kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde belirgin olan partilerin arasında HEP ile HADEP’i ayrı değerlendirilmesi gereken üç önemli husus vardır. Bunlardan birincisi HADEP’in genel seçimler aracılığı ile meclise girme şansını bulamamış olması, yerel belediyelerde seçim başarıları elde ederek kent yönetimlerinde söz sahibi olması, son olarak ise Abdullah Öcalan’ın HADEP’in siyasi hayatı devam ederken yakalanmış olması sebebiyle Kürt hareketinin siyasi temsiliyete odaklanmış olması olarak sıralanabilir. Genel seçimlerdeki başarısız denemelerine karşın HADEP’in seçim performansları, özellikle yerel seçimler açısından değerlendirmeye değerdir.

3.15.10. HADEP ve Seçimlere Katılım

1994 Yerel seçimlerine devletin üzerlerinde baskı uyguladığı ve bir seçim kampanyasının bu koşullarda yürütülemeyeceği iddiasıyla katılmayan HADEP (Barkey&Fuller, 1998:86) ilk olarak 1995 Genel Seçimleri'ne katılmıştır. 1995 Genel Seçimleri'nde ülke genelinde var olan %10'luk seçim barajını anti demokratik olarak değerlendiren ve eleştiren HADEP (A. Güney, 2002) bu koşullara karşın seçimlere katılmıştır. Bu seçimler için Türkiye solu ile uzlaşma çağrısı içerisine girişmiştir bu durumun temel nedenlerinden biri %10'luk seçim barajı olmakla beraber, diğer sebebi de Türkiye'de yükseldiğinin iddia ettikleri militarizme karşı durmaktır. Bu doğrultuda ülkenin tüm demokrasi güçlerini "Emek, Barış, Özgürlük Bloku" altında birleşmeye çağıran HADEP Birleşik Sosyalist Parti (BSP), Demokrasi ve Değişim Partisi (DDP), Sosyalist İktidar Partisi (SİP) (Demir, 2005:368) tarafından yanıt almıştır. HADEP'e destek veren partiler ne örgütlenme, ne taban, ne de teşkilat olarak çok da dikkate değer katkı sağlayacak partiler değillerdir (Barkey&Fuller, 1998:87).

Bu seçimler sonucunda HADEP tüm oyların %4.17'sini alarak mecliste temsil edilme hakkını elde edememiştir hatta barajın yarısına dahi ulaşmakta güçlük çekmiştir. Her ne kadar parti olarak girdikleri bu seçim başarısızlıkla sonuçlanmış ve hayal kırıklığı yaratmış olsa dahi HADEP'in seçimlerdeki sonuçlarından çıkartılabilecek unsurlar mevcuttur. Öncelikle belirtilmesi gereken HADEP'in Diyarbakır'da almış olduğu %46'luk, Hakkari'deki %54'lük, Batman'da ise %35 lik oy oranlarıdır (www.secim-sonuclari.com). Kürtler için en önemli kent olan ve bölgenin en büyük şehri konumundaki Diyarbakır'da alınmış olan yüksek oy oranı ve bölgenin Kürt nüfus yoğunluğunun fazla olduğu şehirlerde alınan ortalama %20 - %25 arası oy* anlamlı bir veri niteliği taşımaktadır. Bölge nüfusunun hatırı sayılır bir miktarda oyunu alan HADEP kendini hareketin devamcısı olarak meşrulaştırma şansı bulmuştur. Bir önceki dönemde seçilen vekillerin bir kısmının hapiste, bir kısmının ise yurtdışında olduğu düşünülecek olursa yeniden yapılanma içerisinde hatırı sayılır

---

* Bu ortalama Güneydoğu'da ve Doğu Anadolu'nun doğusunda alınmış oyların aritmetik ortalaması alınarak tarafımda verilmiştir. Veriler tam bir ortalama almak adına yeterli değildir zira bazı illerde adaylar son anda gösterilip yoğun çalışma yapılmazken, Diyarbakır, Hakkari gibi illerde ise çok yüksek oy oranları yakalanmıştır. Bölgenin özellikle dindarlığı belirgin olan bazı illerinde aday bile gösterilmemiş olması gibi unsurlar sonucu etkilemektedir.

oy toplanmıştır. CHP gibi Türkiye'nin köklü partilerinden birinin %10 aldığı, Türk milliyetçiliğinin bu kadar yükseldiği bir ortamda MHP'nin baraj altında kaldığı düşünüldüğünde, HADEP'in barajın altında kalması şaşırtıcı değildir. Bölgedeki Kürtlerin HADEP'e verdiği desteğe karşın öncüllerine benzer bir şekilde Türkiye tabanına hitap edemeyen parti bu seçimlerde umduğunu bulamamıştır.

HADEP açısından bakılacak olunursa RP'nin (Refah Partisi) bölgede önemli bir güç kazandığı görülmektedir. Çalışmamızın PKK ile Din arasındaki ilişkiyi irdelediğimiz bölümünde ifade ettiğimiz üzere Öcalan 1995 seçimlerinden önce din ile olan uzlaşmaz tavrını yumuşatmış ve Necmettin Erbakan'a yoğun eleştiriler yöneltmiştir. 1995 seçimlerinin sonuçları Öcalan'daki bu dönüşümü doğrulayan sonuçları ortaya koymakla beraber radikal solda 3 parti ile ittifak yapan HADEP'in hem soldan beklediği sonucu bulamadığını, hem de dindar seçmenin radikal sola karşıtlığı nedeniyle belli bir miktarda oy kaybettiğinin göstergesidir (Barkey&Fuller, 1998:87). HADEP'e karşılık olarak bölgede feodal veya dini ilişkileri güçlü adaylar gösteren RP ise seçimlerde önemli bir başarı göstermiş ve birinci parti olarak çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti için sonuçların dikkat çekici yanı ise daha karmaşıktır zira Cumhuriyetin kendini tanımlarken kurgulamış olduğu iki temel argüman sekülerlik ve üniterlik iken Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, bu iki düşüncenin karşıtları birincilik için yarışmaktadır. Özetle devletin pratiklerini yansıtan partiler bölgede yokken, karşıtlarının kendi arasındaki rekabeti söz konusudur. Devlet tarafından sürekli olarak bölücülük ve PKK uzantılığı nedeniyle kapatılan Kürt yanlısı partiler, Kürt sorununu merkeze almaları dışında varolan devlet ideolojisine RP'den daha yakındırlar. Çünkü seküler ve batıya dönük, ilerlemeci politikaları da bir taraftan savunmaktadırlar (Barkey&Fuller, 1998:87-88).

HADEP'in beklediği oyları alamadığı bir başka yer ise İstanbul, İzmir, Ankara gibi metropollerin gecekondu semtlerinin ve doğudan göç etmiş Kürt seçmenleridir. HADEP'in özellikle gecekondu mahalleleri için kendisine biçmiş olduğu oyun beklenenin altında olması da seçimlerde başarısızlığı getirmiştir (Barkey, 1998: 5). HADEP'in başarısız olduğu yerlerin bir çoğunda başarılı parti RP'dir. Bu da hali hazırda Kürt nüfus üzerinde din kavramının etkisinin beklentilerin üzerinde olduğunun altını çizmektedir.

1995 seçimlerindeki başarısızlık sonucu mecliste temsiliyet olanağını yitiren HADEP ve Kürt siyasetçilerin katılacağı bir sonraki seçim dönemi 1999 seçimleridir. 18 Nisan 1999 günü yapılan genel ve yerel seçimler HADEP için genel seçimler başarısızlığın yinelenmesi iken, yerel seçimlerde bölgeye ait belediyelerde bir başarı söz konusudur. Genel Seçimlerde %4,76 alan HADEP, yerel seçimlerde %3,4 oy almıştır (Demir, 2005:452-453). Genel seçimlerde %10 barajı nedeniyle meclise milletvekili gönderemeyen HADEP, toplamda 37 kent ve beldede belediye seçimlerini kazanmıştır.

Seçim sonuçları HADEP'in ve Kürt yanlısı partilerin oran olarak altına düşmeyecekleri bir tabanlarının olduğunu göstermekle beraber Türkiye tabanına hitap etme iddialarının gerçekleşmediği pekişmiştir. Abdullah Öcalan'ın 16 Şubat 1999 tarihinde yakalanması sonrasında özellikle Kürt hareketi içerisinde PKK hareketinin önemli bir darbe aldığı dönemde seçimlere giren parti siyasallaşma sürecinin önemli bir parçası olmuştur. Siyasallaşma süreci içerisinde 1990'lı yılların başından beri başlayan otonomi, özerkli gibi alternatif yönetim biçimlerine açıklık Öcalan'ın yakalanması ile birlikte daha da belirgin bir hale gelmiştir. Yerel seçimlerde HADEP'in kullanmış olduğu: "Kendimizi de Kentimizi de Biz Yöneteceğiz" (Demir, 2005:455) sloganı, kent ve Kürtlük arasında bağ kuran bir söyleme dönüşmüş ve bu ifade uzun bir süre boyunca Kürt politik hareketi içerisinde kullanılmıştır.

Genel seçimlerdeki başarısızlık sonucu parlamentoya giremeyen HADEP, öncüllerinin parlamentoda yapmaya çalıştığı görünür olma ve Kürt kimliğini gündeme getirme faaliyetlerini, kent alanında yapmaya çalışmışlardır. Kentlerin yönetiminde ilçeleri ile birlikte HADEP aracılığı ile söz sahibi olmaya başlayan Kürt yanlısı partiler bu konuda bir istikrar kazanmışlardır. Bu nedenle bir sonraki bölümde özellikle yerel yönetimler içerisinde Kürt yanlısı partilerin uygulamalarına değinilecektir. Ancak, Kürt yanlısı partilerin özellikle yerel seçimlerde kazanmış oldukları sürekliliğe kısaca değinmek daha anlamlı olacaktır. Çünkü partilerin isimleri değişse de özellikle 1999 seçimlerinden sonra yerel yöneticilerde büyük değişim görülmemiştir.

HADEP 1999 seçimlerinde azımsanamayacak bir başarı göstermişse de bir önceki bölümde ele aldığımız “Bayrak Olayı”nın artçısı olarak, HADEP’e açılan kapatma davası partinin üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla parti her an kapatılma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bundan ötürü Kürt siyasi geleneğinin bir tekrarı olarak yeni bir parti kurulması gündeme gelmiştir. Böylece kurulan DEHAP 1997 yılı itibariyle hayatına başlamıştır ve uzunca bir süre aktivitede bulunmamış ancak HADEP’in kapatılması gündeme gelince 2002 seçimlerine HADEP yerine DEHAP adı altında gidilmesi gündeme gelmiştir (Demir, 2005:506).

DEHAP sosyal demokrasiyi savunan SHP ile sosyalist soldan ÖDP, EMEP ve SDP ile seçim ittifakı yapmaya gayret eder ancak SHP ile ittifakın yapılamaması sonucu, DEHAP, ÖDP ve SDP Emek, Barış ve Demokrasi Bloğu olarak seçimlere girmiş ancak 6,22 lik (Akkaya&Jongerden, 2012:8) oy alarak ülke barajının altında kalmış ve mecliste temsil edilememiştir. Ancak HADEP’in kapatılmasıyla birlikte, 2004 yerel seçimlerine Kürtlerin katılımı DEHAP aracılığı ile gerçekleşmiştir. DEHAP seçimlerde SHP, ÖDP, EMEP, SDP ve Özgür Parti ile bir ortaklık kurarak “Demokratik Güç Birliği”adı altında bir oluşuma gitmişlerdir (Demir, 2005:526). DEHAP’ın bu seçimlerde SHP çatısı altında sandığa gitmesi sebebiyle adı anılmamıştır. Demokratik Güç Birliği bu seçimlerde 67 belediyede seçimi kazanmıştır ve bunlardan biri büyükşehir, dördü ildir (www.yerelnet.org.tr)

Kürt siyaseti içerisinde en belirgin çatlaklardan biri de aynı seçimlerde (2004) gündeme gelmiştir. Bu seçimlerde adayların teslim edilmesinin son gününde HADEP’ten Diyarbakır belediye başkanı olarak bu görevi sürdüren Feridun Çelik, DEHAP’tan aday gösterilmeyince bağımsız aday olarak seçimlere katılma kararı aldığını açıklamıştır. DEHAP ise Osman Baydemir’i aday göstermiştir, bu konuda Abdullah Öcalan’ın aday olarak Feridun Çelik ismini kendisinin önerdiği ifadesine karşın aday gösterilmemesi sonrasında ise Çelik’in oyların bölünmesini engellemek için adaylıktan çekilmiştir (Demi, 2005:527-528). Bu durum Öcalan’ın legal demokratik siyasette aday önerileri gibi konularda etkin olduğunu gözönüne getirmekle beraber parti içi yapıda bir homojenlik olmadığının göstergesidir.

Parti içerisindeki huzursuzluklara rağmen seçimlerde bölge belediyelerinin önemli bir kısmını almayı başaran blok, önemli bir gelişme kaydedemese de, elinde olan belediyeleri büyük ölçüde korumuş ve özellikle yerel seçimlerdeki konumunu sürdürmüştür. Parlamentoda temsil edilememesine karşın, belediyelerde düzenli olarak alınmaya başlayan pozisyonlar Kürt siyaseti içerisinde HEP ve DEP’te ana hedef olarak konumlandırılmış olan anayasal düzenleme, anayasa değişikliği, Kürt kimliğinin anayasal tanınması gibi politikalardan yerele dönüşe neden olmuştur. Türkiye’de yasal sistem içerisinde anmış olduğumuz düzenlemeler muhakkak ki Kürt siyasetinin programı içerisinde varlığını devam ettirmektedir. Ancak kazanılan yerel seçimler sayesinde elde edilmiş pozisyonlar aracılığı ile kullanılabilir hale gelen kaynaklar Kürt kimliğinin tanınması ve yaratılması politikaları adına harekete geçirilmiştir. Bu nedenle HADEP ve DEHAP politika ve uygulamalarını incelerken yerel düzeye bakmak daha anlamlı sonuçlar elde etmemizi sağlayacaktır.

3.15.11. Kürt Siyasal Partileri Bağlamında Yerel Yönetimler

Kürt hareketinin politize kimliğinin süreklilik almasıyla birlikte, Kürt yanlısı partilerin özellikle yerel seçimler bazında hatırı sayılır bir istikrar sağladığı görülmektedir. 1999 seçimlerinden başlamak üzere bölgenin önemli kentlerini elinde tutan hareket belediyelerin kaynaklarını kullanmak suretiyle kendi paradigmasına uygun bir belediyeçilik anlayışı geliştirmiş bu anlayış içerisinde de Kürt kimliğini görünür kılmaya çalışmıştır.

Tilly’nin toplumsal hareketler ile ilişkili olarak ortaya koyduğu “kaynağın gerekliliği ve kaynağın mobilizasyonu” (Tilly, 1978) ifadelerini düşünecek olursak bir yerel yönetimin başında olmak her koşulda maddi imkanları kullanabilme yetkisi ve bunları manevî unsurlara dönüştürebilecek hareket alanını sağlamaktadır. Bu hareket alanı, bölük pörçük bir şekilde her yerde devam eden politizasyon faaliyetleri için merkez olma özelliği göstermiş, kültürel ve sosyal faaliyetler açısından alan yaratılmasını sağlamış ve bir dönüşüme etki etmiştir (Gambetti, 2005:53).

Devletler ideolojileri doğrultusunda şehirleri, mekanları, kültürel alanları düzenleme imkanını ellerinde bulundurmaktadır. Bu imkanlar devlet gücünün

sembolik temsiline, politik alanların ve politik olarak anlam taşıyan mimari formların yaratılmasına da izin verir (Lefebvre, 2009: 224-225, Brenner&Elden, 2009:21). Kürt yanlısı partiler, yerel yöneticiliğin getirdiği imkanlar ile birlikte, şehre ait mekanları tasarlayabilme ve dönüştürebilme gücüne erişim sağlamışlardır. Bu bağlamda karşıt oldukları devlet pratikleri ve ideolojilerine aykırı düşecek ancak Kürt varlığını kimlik olarak şehir görünümüne aktaracak uygulamalar yapma imkanı bulmuşlardır. Buna ek olarak Kürtler ve şehirlilik arasındaki zayıf ilişki, Kürt nüfusun varlığı üzerinden tanımlanan şehirlerde giderilmeye çalışılmış, bir nevi Kürtlerin kent kültürü yaratılmaya gayret edilmiştir. Özellikle, 2004 tarihli Belediyeler Kanunu'nun vermiş olduğu şehrin düzenlenmesine ve kaynakların kullanımına yönelik geniş yetkiler (Resmi Gazete, 23 Temmuz 2004), Kürt yanlısı partiler tarafından geniş ölçekte kullanılmıştır.

Kürt yanlısı partilerin yapmış olduğu bu değişiklikleri yönetsel ve kültürel-sembolik olarak iki başlık altında görmek mümkündür. Yönetsel anlamda gerçekleştirilen dönüşümlerin en belirginlerinden birisi Diyarbakır Sur Belediyesi'nin yapmış olduğu çokdilli belediyecilik uygulamasıdır. Kürtçenin kullanılması ile ilgili yasaklara karşı yapmış olduğu anket çalışması sonucunda Sur'da yaşayanların, %72'sinin Kürtçe, %24'ünün Türkçe, kalanın da Süryanice, Arapça ve Ermenice konuştuğunun yapılan anket tespit edildiğini söyleyen belediye çokdilli belediyecilik uygulama kararı aldığını açıklamıştır (Sur belediyesi 'Türkçe' ve 'Kürtçe' hizmet verecek, 4 Ocak, 2006, Anadolu Ajansı). Sur Belediyesi'nin çok dillilik uygulamaları kapsamında bilgisayar yazılımlarını Kürtçe'ye çevirmesi ise, gündelik yaşamın ve çalışma ortamının içerisine resmi alanda kabul görmeyen dili yerleştirmek için çok belirgin ve görünür bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Milliyet, Kürtçe Yazılım Bilgisayarlarda, 21.11.2006). Buna bölgede belediye hizmetlerinin (Çöp tenekeleri, belediye hizmet alanları) üzerinde de Kürtçenin kullanımı eklendiğinde, mekanın Kürt temelli temsili güçlenmektedir.

Yönetsel anlamda yol tabelalarında Kürtçe'nin kullanımından, belediye tarafından işletmesi yürütülen kafelere Diyarbakır'ın eski ismi olan "Amed" in verilmesine kadar geniş bir yelpazede dönüşümler gerçekleştiren belediyeler, hareket

alanının daha çok imkan tanıdığı kültürel ve sembolik alanda çok daha fazla sayıda dönüşüme imza atmışlardır.

Kültürel alandaki uygulamalar; kıyafet, anma, tören, kutlama, özel günler gibi alanlarda en net şekilde belirlenmektedir. Bu temel alanlarda neyin normal olduğu ve hangi usullerle uygulanacağını yeniden tanımlayarak devletin “ıcat edilmiş gelenekleri” (Hobsbawm&Ranger, 2006) doğrultusunda ilkel olarak tanımladığı giysileri “otantik ve “yerli” olarak yeniden tanımlayarak (Watts, 2014:196) ıcat edilmiş gelenekleri yeniden ıcat edebilirler. Buna ek olarak yapılan kutlama, anma, tören gibi geleneksel olgulara yenilerini ekleyip bunlara bir düzen ve uygulama biçimi getirerek yeni gelenekler ıcat etme imkanlarına erişmişlerdir

Kürtçe tiyatro oyunları, gösteri ve toplantılar ile pekiştirilen bu uygulamalar alternatif kamusalıklar yaratarak Kürt kimliğinin kendi içerisindeki biz bilinçliliğini ve grup olma farkındalığını geliştirici bir unsur olarak kullanılmıştır. Devletin sembolik varlığını gösterdiği bu alanlarda, ortaya alternatif bir varlık koyarak karşıtlık mekanizmalarını da güçlendirmeye çalışmaktadır. Üstelik bu tür etkinliklerde kıyafet, renk, törenin yapılış biçimi ve dil üzerinden kalabalık bir grup oluşturularak ortak hareketin sağlanması, devlet otoritesi için de sorunun “etnik bir sorun yok, kalkınma sorunu var” gibi, etnik unsuru teğet geçen açıklamalar yapmasını zora sokmaktadır.

Belediyenin ilanlarını, Kürtçe, Türkçe ve İngilizce olarak üç dilde asarak ve belediyelerin internet sayfalarını Kürtçe yaparak daha da geniş bir alanda dilin görünür olmasını sağlarken gündelik yaşamın içerisinde Kürtlük temsilini belirgin bir biçimde sokmuştur. Nicole Watts’ın 2006 yılında Yenişehir eski Belediye Başkanı Fırat Anlı ile yapmış olduğu röportajdan alıntılacağı üzere nikah kıyma töreni ve kimi resmi belgelerde de Kürtçe kullanımı gerçekleştirilmiştir (Watts, 2014:200-201).

Kürt kültürünün geçmişten bugüne taşınan öğelerini içkinleştirerek, eski geleneklerin yeniden ıcat edilmesi sadece tören, anma ve etkinliklerde değil, uzun vadeye yayılmış projelerde de gerçekleştirilmiştir. Dicle-Fırat Kültür Merkezi

aracılığıyla Diyarbakır Belediyesinin gerçekleştirmiş olduğu “Dengbej ve Dengbejlik Geleneği”projesi bu anlamda ele alınabilecek bir örnektir. Daha önce de değinmiş olduğumuz üzere (Kürt Dili ve Kimliği Bölümü) Kürt kültürel kimliğinde önemli bir rolü olan dengbejlik modern dünya ile birlikte ikinci plana atılmış bir olgudur. Çünkü dengbejlerin genellikle çobanlık yapması, alt tabakadan olmaları çoğunlukla okuma yazma bilmemeleri ve bir ağa tarafından himaye ediliyor olmaları meslek ve icracıları için küçük düşürücü kabul edilmeye başlanmıştır (Scalbert-Yücel,2009:5). Ancak, Diyarbakır Belediyesi ve Dicle Fırat Kültür Merkezi’nin çalışmaları ile geçmişten bugüne yaşatılması gereken bir gelenek ve yeniden keşfedilmiş bir kültürel olgu olarak tekrar icat edilmiş ve Kürt milliyetçiliğinin dil-kültür kesişimini ifade eden noktalardan birine oturmuştur. Dengbejliğin keşfinden sonra açılış yapma gibi törenlerde dengbejlerin varlığı ve şarkı söylemesi bir tür gelenek haline gelmiştir(Scalbert-Yücel, 2009). Dolayısıyla dengbejliği bir kültürel öğenin hatırlanması ya da nostaljik bir olgu olarak varlığını sürdürmesi olarak değil daha büyük bir çerçeveden Kürt kültürel kimliğine ait tarihsel olguların keşfi çabası içerisinde görmek yerinde olacaktır. Üstelik geçmiş kuşaklar açısından çok bilindik olan böyle bir kültürel öğeyi yeni kuşaklarla buluşturuyor olmak da tarihsellik açısından dikkate alınması gereken bir unsurdur. Bu tarz kültürel faaliyetlerin yeniden hatırlanması aynı zamanda bir hafıza oluşmasına imkan tanırken hafıza oluşturulan tek alan tarihsellik içerisinde kalmış kültürel olgular değildir. Gündelik hayatta her gün karşılaştığımız ve farkında olmaksızın kullandığımız olgular dahi Kürt yanlısı partilerin kimlik tasarımı içerisinde kullanılmaktadır.

Bu tasarım içerisinde kullanılan olgulardan bir diğeri ise mekan isimleri, kamusal alanların adlarıdır. Bölümün başında değindiğimiz üzere Lefebvre şehirlerin tasarımı ile millet tasarımı arasında belirgin bir ilişki olduğunu ifade etmekteydi. Türkiye örneğine bakacak olursak da Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren il-ilçe adlarının, cadde ve sokakların isimlerinin değiştirilerek Türkçeleştirilmesi çabalarının olduğu görülecektir *(Öktem, 2004). Örnek vermek gerekirse Türkiye’de

---

* Etno milliyetçi hareketler tarafından gerçekleştirilen zaman-uzam arasında ilişki kurma faaliyetlerinin farklı ölçeklerde (yerel, ulus devlet vs) ne şekilde işlev gördüğünün kavranması adına Öktem, 2004:565 te bulunan tablo oldukça faydalı olacaktır. Kimlik mekanları ve milliyetçiliğin tasarımı arasındaki ilişki son derece ciddi bir tartışma alanı olmakla beraber bizim çalışmamızda esas odaklanılan alanlardan biri değildir ve yalnızca parlamentoda kendine yer bulamayan Kürt yanlısı partilerin, politikalarındaki dönüşümü anlamlandırabilmek için yer verilmektedir. Bu konudaki geniş

neredeşye her ilde İstiklal ve Hürriyet Cad. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı gibi yer isimleri görmek mümkündür. Bu isim verme uygulamasını Kürt yanlısı parti belediyeleri de kullanmışlardır. Partiler yerel seçimlerde yönetimi elde eder etmez cadde ve sokak isimlerine el atmışlardır. Örnek vermek gerekirse Diyarbakır'ı neredeşye bir uçtan bir uca geçen Selahaddin Eyyubi Bulvarı, Yılmaz Güney Cad., Musa Anter Cad., İsmail Beşikçi Cad. gibi mekanlar hem tarihsellik içerisinde kahramanlık göstermiş Selahaddin Eyyubi gibi kumandanların isimleriyle anılmaktadır hem de Kürt politik hareketinin yakın dönemde önem taşıyan karakterlerinin isimleri bir arada bulunmaktadır. Bu yolla hem bu isimlere dair bir hafıza yaratılmakta, hem de Kürt varlığı için geçmiş ve bugün arasında bir kavşak noktası oluşturulmaktadır. Sadece caddelere değil aynı zamanda anıt ve parklara da Kürt hareketinin simge isimlerinin adı verilmesi bir gelenek haline gelmekle beraber, Kürt hareketi çerçevesinde güncel gündem takip edilerek de benzer uygulamalarda bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse Mardin'de terörist olduğu sebebiyle 13 kurşunla öldürölen Uğur Kaymaz'ın (Milliyet, Kaymaz'a 13 Kurşun Heykeli Ağır Cezada 02.03.2011) ismi Diyarbakır'da yeni yapılan bir parka verilmek istenmiş, parka da üzerinde 13 kurşun izi bulunan bir anıt dikilmiştir. Ancak önce izin verilmeyen anıt ve park daha sonra ismi genel olarak çocukları kapsayacak şekilde yeniden düzenlenerek hizmete girmiştir.

Yukarıdaki örneklerden de göröleceğı üzere, Kürt yanlısı partiler politik olgular ile yerel yönetimlerini ellerinde bulundurdukları kentler arasında bir sinerji yaratmışlar ve simgesel gücünden faydalanarak Kürt kimliğı tasarımlarının daha görünür olmasını sağlamışlardır. Sadece görünürlükle kalmayan bu etkin kullanım bir taraftan da karşıtallık ve biz bilinçlilik yaratmak için kullanılmıştır. Dolayısıyla, Kürt nüfus yoğun ve Kürt yanlısı partiler tarafından yönetilen belediyeleri Kürt kimliğı tasarımının belirginleşmesinde, gündelik yaşam pratiklerine dahil edilmesinde, grup bilincini oluşturan öğelerin üretilmesin/korunmasında, "asimilasyon" olarak nitelendirdikleri devlet politikalarına alternatif alanlar açmakta kullanılmıştır. 1999 ve 2004 seçimlerinde kazanılan belediyelerle beraber DEHAP'ın kapatılmasıyla kurulan DTP çatısı altında parlamentoya da milletvekilleri aracılığı ile

---

kapsamlı tartışmalar için bkz.(Watts, 2014:189-212; Öktem,2004, Gambetti, 2005, 2011) incelenebilir.

girmeyi başaran Kürt yanlısı partiler daha geniş bir yelpazede kimliklerini imkanı bulmuşlardır. Bizim çalışmamıza konu olan DTP ve BDP de aynı şekilde yerel yönetimlerde söz sahibi olmuşlar ve öncüllerinin devam ettiricisi görevini üstlenmişlerdir. Bu nedenle bir sonraki bölümde DTP ve BDP ile onların politik varlıklarına yer verilecektir.

3.15.12. DTP-BDP Tüzük ve Programında Kürt Kimliği

Çalışmamız kapsamında ele alınacak olan son iki parti DTP ve BDP'dir. DTP ve BDP birbirlerine son derece benzer olmaları, neredeyse aynı milletvekillerini barındırıyor olmaları sebebiyle aynı başlık altında ele alınmaktadır. İki partinin tüzük ve programları incelendiğinde de belirgin bir farklılık göze çarpmamakta neredeyse aynı konuların yakın minvallerde ele alındığı görülmektedir. Örnek vermek gerekirse; “Demokratikleşmenin temel dinamiği kadındır (DTP Program 2007)”, “Kadın Demokratikleşmenin Temel Dinamiğidir (BDP Program, 2010), “Kürt sorunu barışçıl demokratik temelde çözülecektir (DTP Program 2007)”, “Kürt Sorununa Demokratik ve Barışçı Çözüm Yolu (BDP Program 2010)” iki farklı partinin programında yer alan başlıklardır ve konuyu ele alış biçimlerinde de aynı benzerlikler görülmektedir. Dolayısıyla iki partiyi hareket ve program açısından bir arada ele almak daha anlamlı bir bütün oluşturulmasına yardımcı olacaktır.

DTP ve BDP'yi ele alırken Türkiye'lileşme fikrinin ve geçmişten bugüne gelen geniş bir tabana yayılma pratiğinin en yoğun gündeme geldiği partiler olduğunu söylemek elzemdir. Bu durumun birinci nedeni partilerin Abdullah Öcalan'ın tutuklanmasından sonra kurulmuş olmaları sebebiyle Kürt hareketi içerisindeki “bağımsız özgür Kürdistan” fikrinin büyük oranda son bulmuş olması, ikincisi ise soğuk savaşın bitmesiyle birlikte dünyanın genelinde kimlik politikalarının önem kazanmasıdır. Dolayısıyla, Kürt hareketinin politikası daha çok “ortak vatanda eşit biriktelik” ve “demokratik cumhuriyet” (Kavak,2012:153) fikirleri üzerinden tasarlandığı bir alana doğru geçiş yapmıştır. Bu Kürt sorununun ya da Kürt kimliğinin, partinin politikaları üzerindeki etkisini kaybettiği anlamına gelmemektedir aksine belki de bu konuda en çok mesaj ve çalışma bu iki parti tarafından yapılmıştır. Ancak HEP tipolojisi içerisinde DTP/BDP ye kadar gelen süreçte “Kürt sorunu çözülsün bütün sorunlar

çözülür” bakışı hakimken DTP/BDP ile beraber “Kürt sorununu çözerken Türkiye’nin bir çok sorunu beraberinde çözülecek/Türkiye’nin sorunları çözülürken Kürt sorununda aşama kaydedilecek” şeklinde tanımlanabilecek bir noktaya gelinmiştir.

Yukarıda ifade ettiklerimize ek olarak DTP, tüzüğünde de yer aldığı biçimiyle AB (Avrupa Birliği) üyelik sürecine girmiş olan Türkiye için kendisini bir tür model olarak da konumlandırmaktadır. Kendilerini “üçüncü dönem partileşme” olarak adlandırdıkları bir dönemin öncüsü olarak görmekte, öncüllerinin birinci dönemde İttihat ve Terakki benzerliğinde, ikinci dönemde “oligarşikleşen” partiler olduğunu ifade etmektedir (DTP Programı, 2005:14-17). Kendilerinin öncüsü olduğunu iddia ettikleri üçüncü dönem partileşmenin dinamiklerini ise şöyle özetlemek mümkündür: (DTP Program 2005:14-17)*

1. İnsan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü
2. Bir arada yaşamaya inanç
3. Halkların kardeşliği, demokratik birlik
4. AB ile uyum
5. Ulus devletlerin egemenlik yetkilerini, insan hakları, özgürlükler gibi temel değerler çerçevesinde bir üst kimlikte ifade etmesi

Yukarıda verili olan başlıklar Türkiye için AB konusunda yapılması gerekenlerle birlikte ele alınmış, özelde yurtiçi için ise demokratikleşme sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, DTP ve sonrasında BDP kendi ifadeleri ile yeni dönem partiler yapmakta ve bunun için öncü olduklarını ifade etmektedir.

Bu durum Kürt yanlısı partiler için yeni değil ancak kapsamlı ve nedensellikler kurulmuş bir toparlama niteliği taşımaktadır. Önceki partilerin programlarında yer alan; Türkiye’de bir tabana yayılmak, Türklerden destek almak, Türkiye’nin ilerici demokrat güçleri ile birlik olmak gibi söylemlerin afakiliği ve nasıl yapılacağı

---

* Maddeleştirme tarafınca yapılmıştır, maddelerde yer alan anabasıklar uzun bir metin içerisinde detaylıca anlatılmıştır. Böyle bir bölümü olduğu gibi alıntılanak mümkün olmadığından, tarafımızca sadeleştirilip maddeler halinde verilmiştir.

konusundaki muğlaklık biçimsel bir dönüşüme uğramıştır. Bunun için hedef koyulmuştur ve bu hedef AB üyeliğidir, ikincil olarak ise ulus devletlerin gücünü kullanma yetkisini belirleyecek ve sınır çizecek bir üst kimliktir. Dolayısıyla alınan bir model olarak AB'nin görünür olduğunu söylemek mümkündür.

AB ile uyum sürecinin önemi kadar AB nezdinde önplana çıkan ekoloji, kadın hakları, kentleşme gibi konular da hatırı sayılır bir biçimde kendine yer bulmakta ve partilerin Türkiye'yleleşmesi konusunda Türkiye'nin güncel politikalarına uygun bir biçimde şekillenmektedir.

DTP ve BDP yukarıda ifade ettiğimiz çatı üzerinden politikalarını ve programlarını oluştururken, bizim çalışmamız açısından esas önemli noktayı oluşturan Kürt kimliğinin tasarımına ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere benzer programlara sahip iki parti açısından Kürt kimliğinin tasarımı ele alınırken aynı program takip edilmiş ve anlam açısından hiçbir farklılık göstermeyen bir anlatıma yer verilmiştir. Bu nedenle çalışmamız kapsamında daha yeni ve kapsayıcı olması adına BDP programı üzerinden araştırmaya devam edilecek, gerekli görüldüğü hallerde DTP programına yer verilecektir*.

Kürt kimliğinin ve sorununun tanımlanmasında yukarıda ifade etmiş olduğumuz sivilleşme ve AB politikaları ile uyumlu olacak biçimde demokratikleşmenin getirilerine dair vurgu yapılmaktadır. BDP programında; “Yönetimin, toplumun ve siyasetin demokratikleşmesi iç içe geliştirilecektir. Türkiye’de devlet, toplum ve siyasetin demokratik bir nitelik kazanması halinde Kürt sorununun, demokratik birlik ve barışçıl çözümü de gerçekleştirilecektir.” (BDP Programı, 2010) ifadeleri kullanılarak Kürt sorununun çözümü ile ilişkili olarak toplum, devlet ve siyasetin demokratik nitelik kazanmasının doğal bir sonucu değerlendirilmesi yapılmaktadır. Yine Kürtlerin varlığının reddi BDP’ye göre bölgemizin demokratikleşmemesine neden olmuştur. Bu bağlamda BDP programına göre Türkiye’nin Kürt sorununa demokratik bir çözüm üretmesi ülkeyi bölgede

---

* İki partinin programı karşılaştırıldığında tek belirgin farkın DTP programında Kürt sorunu değerlendirilirken “Ortadoğu” vurgusunun yapılması, BDP programında ise “bölgemiz” ifadesinin kullanılmasıdır.

model ülke konumuna getirecektir (BDP Programı, 2010, Madde 2a). Kürt sorunun çözümünün demokratikleşmenin önemli bir merhalesi olarak değerlendirilmesi BDP öncesindeki partilerde de sıklıkla gündeme getirilen bir konuyken BDP bu konuya yaklaşımında, sorunun çözümünün bölgede güç olma-model olma gibi artılar kazandıracaklarını vurgulamaktadır. BDP'nin programında vurguladığı bu “çözümün herkese kazandıracakları” vurgusu, yeni oluşturulmuş bir anlam olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kürt kimliğinin varlığı, tanınması ve tasarımı noktasında öncelik seleflerinin programlarında da olduğu gibi “Kürt varlığı ve kimliğinin her düzeyde tanınarak, anayasal güvenceye kavuşturulması ve yasal eşitliklerin” sağlanmasıdır (BDP Programı, 2010, Madde 2a). Yasal güvenceye kavuşturulması talep edilen ve planlanan alanlardan ilk ele alınan ise dilsel ve kültürel haklardır. BDP programına göre: *“radyo, TV ve basın üzerinde hiç bir kısıtlama olmayacaktır. Türkçe radyo, TV hangi hukuki kurala bağlıysa, Kürtçe ve diğer dillerdeki yayınlar da aynı prosedüre bağlı olarak faaliyet yürütebilecektir. Kültürel faaliyetler için de aynı hukuki kurallar ve prosedür işletilecektir.”* (BDP Programı, 2010 Madde 2a).

Bu noktada özellikle kitle iletişim araçlarının kullanımı doğrultusunda talep edilen özgürlüğe önemli bir vurgu vardır. Selefî olan Kürt yanlısı partilerde medya konusunda özel bir vurgu yapılmazken, BDP programında dilsel ve kültürel hakların tanınması ile eş zamanlı ve koşul olarak bunun kitle iletişim araçları için de tanınması zorunluluğu dile getirilmektedir. Bu durumu iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra ülke içerisinde Kürtçe'nin kullanımına dair kısıtlama ve yasaklar çerçevesinde bir miktar hafifleme olmuştur. Özellikle daha önceki bölümlerde ele almış olduğumuz “çokdilli belediyeler” ve “çokdilli kültürel/kamusal alanlar” uygulamaları bu noktadaki eşliği belirgin bir biçimde yukarıya çekmiştir. Bu dönüşümde yerel yönetimlerde yapılan icraatların önemini yadsımak oldukça güçtür. Bununla beraber AB'ye tam üyelik sürecine girilmiş olması ve bu dönemde imzalanan anlaşmaların da payı dikkate alınmalıdır*. Dolayısıyla süreç içerisinde yaşanan bu gelişme Kürt kültürel kimliğinin ve dilinin

---

* Türkiye Cumhuriyeti ile AB arasında yapılan görüşme ve zirvelerin özetlerini içerir metinler, AB genişleme sürecindeki ilkeler vb. konulara <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-birligi.tr.mfa> adresinde yer alan Dış İşleri Bakanlığı'na ait sitede yer verilmektedir.

iletişim araçları ile daha büyük bir kitleye yayılmasını ve görünürlüğünün artmasını programının önemli bir noktasına yerleştirmiştir.

Kürtçe'nin kullanımı ve görünürlüğü konusunda Türkiye adına en önemli dönüşüm ise TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu) tarafından başlatılan Kürtçe televizyon ve radyo yayınlardır. 25 Aralık 2008 yılında test yayınına başlayan televizyon 1 Ocak 2009 tarihinde 24 saat süreyle yayına başlamıştır (Radikal, 26.12.2008). TRT 6 (TRT Şeş) olarak yayın hayatına başlayan Televizyon 10 Ocak 2015 tarihinde ismini TRT Kurdi olarak değiştirmiştir (Milliyet, 10.01.2015). Kürtçe'nin Kurmanc ve Sorani lehçeleri ile Zazaki dilinde yayın yapan televizyon; haber, kadın programları, siyaset, müzik, yarışma gibi birçok farklı program türünde yayın yapmaktadır (<http://www.trt.net.tr/trtkurdi>). TRT Kurdi oluşumu, Kürt aktörler tarafından farklı biçimlerde değerlendirilmiştir. Önemli bir adım olarak değerlendiren ancak yetersiz gören aktörler fırsatların ve kanal sayısının artırılıp, serbest bırakılmasını önplana çıkartmaktadır. Ancak, bu hareketi kültürel ve siyasi koruculuk olarak değerlendirerek devletin Kürtleri kandırdığını ifade eden aktörler de Kürt siyaseti içerisinde yer almakta, ROJ TV gibi televizyonların Kürtlerin kendi değeri olduğunu önplana çıkartmaktadır (Radikal, 26.12.2008). TRT'nin Kürtçe yayına başlamış olması devletin amaçları konusunda kimi tartışmalara neden olsa da, Kürt hareketinin taleplerinde genişleme yaratılmasına ve ivme kazanmasına yardımcı olduğu açıktır. Kürt hareketinin aktörleri arasından kimilerinin karşı çıkmasına rağmen, devletin Kürtçe'yi tanıyarak yayına başlamış olması, Kürt yanlısı partiler için büyük oranda siyasi bir zafer olarak nitelendirilmektedir.

Bu gelişmeler çerçevesinde Kürt dilinin varlığının devlet tarafından tanınma sürecine girdiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, BDP programı ve politikaları çerçevesinde kitle iletişim araçları önemli bir yer kaplar hale gelmiştir. İletişim araçları konusu DTP programında da ele alınmış olmakla beraber, DTP programı düzenlendiğinde temel talep anadilde yayın hakkının sağlanmasıdır (DTP Parti Programı, 2005: 118), ancak TRT'de Kürtçe kanalın açılmasıyla beraber bu talebin daha genişletilerek "önündeki her türlü engelin kaldırılması" talebine dönüştüğünü görmek mümkündür (BDP Programı, 2010 Madde 2a).

BDP'nin Kürtçe'nin kullanımı ile ilişkili olarak belirginleşen diğer talebi ise seleflerinden önemli bir farklılık göstermemektedir. Bu talep anadilde eğitim ve kültür hizmetlerinin sağlanmasıdır. BDP anadille ilgili talebini şu ifadeyle aktarmaktadır:

“Anadilinde eğitimin önündeki tüm yasaklar kaldırılacaktır. Anadilleri kültürel birer miras olarak ele alınacak, toplumun sanat, edebiyat ve eğitiminin geliştirilmesi için gerekli koşullar yaratılacaktır. Yoğun talebin olduğu Kürt dili ile eğitim, konuyla ilgili uzman eğitimcilerin önerileri ışığında ve anadilinde eğitimin uygulandığı ülkelerin tecrübelerinden de faydalanılarak bir programa kavuşturulacaktır. İhtiyaç duyulan bölge, şehir ve mahallelerde Kürtçe anadili ile eğitimin koşulları sağlanacaktır.”(BDP Program 2010).

BDP talebi doğrultusunda ortaya çıkan nokta, ilköğretimden başlayarak anadilde eğitimin yapılabilmesidir. Öğrencilerin talep ettikleri takdirde tüm eğitim yaşamlarını anadillerinde sürdürmesini öngören yaklaşıma karşı çıkışlar genel olarak “meslek edinme” ve “üniversite eğitiminde” yaşanabilecek sıkıntılar üzerinden getirilmektedir. Anadilde eğitim gören bir öğrencinin eğitimin ilerleyen safhalarında yaşayacağı olumsuzluklar üzerinden çerçevelenen tartışma, özellikle uzmanlaşma eğitiminin verildiği üniversiteler gözönünde bulundurularak karşı çıkmaktadır. BDP bu konuyla ilişkili olarak uzmanlaşma eğitiminin verildiği üniversite kürsülerinin de anadilde açılması ve bunun yalnızca Kürtçe'yi değil Türkiye'de konuşulan tüm dilleri kapsamı gerektiği yönünde programına yön vermiştir (BDP Program 2010).

Anadilde eğitime ek olarak sosyal ve kültürel faaliyetlerin, sosyal devlet ilkesine bağlı olarak devlet tarafından karşılanmasının öngörüldüğü programda, STÖ (Sivil Toplum Örgütleri)nin katılım ve desteğinin önünün açılması gerektiği vurgulanmaktadır (BDP Program 2010). Anadili ile ilişkili olarak düzenleme ve yasa uygulaması öngörülen bir diğer alan ise “sağlık” alanıdır. Sağlık alanında önemli olan noktanın hasta-doktor ilişkisi olduğuna vurgu yapılarak, “bölgenin anadilinde” ihtiyaçlara uygun sağlık hizmeti yapılması programlaştırılmıştır (BDP Program 2010).

Sağlık gibi gündelik hayatın pratikleri arasında yer alan, din konusunda da BDP programında önemli talep ve tanımlamalar bulunmaktadır. BDP tek din ve mezhebin hâkimiyetinin bulunduğu Diyanet İşleri'ni eleştirirken, dinsel pratiklerin yönetilmesinin devlet elinde bulundurulmaması ve inanç gruplarına aktarılmasını sorunsallaştırmaktadır. Buna ek olarak tüm inanç sistemlerine (buna inançsızlık da dahil) devlet tarafından eşit mesafede durulması gerekliliğini de ön koşul olarak sunmaktadır (BDP Parti Programı,2010). Kürt hareketinin kendi iç dinamikleri arasında yer alan Alevi-Sünni çatışmasının ve zaman zaman Ezidi ve Nasturilere de sıçrayan olayların, hareket içindeki yapıyı bozmaması adına bu talep önemli bir hamle olarak görülmelidir. Bir başka nokta ise İslam dininin en çok uygulanan gündelik pratiklerinden biri olarak Cuma namazı öncesi okunan hutbeler de BDP eleştirilerine maruz kalmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gündeme uygun olarak üretilen hutbeler merkezi olarak oluşturulmakta ve yalnız Türkçe olarak okunmaktadır. BDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'ın bu uygulama ile ilişkili olarak "Allah Kürtçe bilmiyor mu?" (Haber Türk, 30 Nisan 2015) ifadesiyle oldukça ses getiren bir eleştiri yöneltmiş ve programda da yer alan hususa en görünür değinmelerden birini gerçekleştirmiştir. Daha öncesinde ise Diyarbakır'ın Sur ve Bağlar gibi semtlerinde cemaatin Türkçe vaaz verilen camileri boykot ederek alternatif meydan ve alanlarda Cuma namazı kılmaları parti ve taban arasında bu konuda bir eşgüdüm olduğunun göstergesidir. Ancak bu talepleri salt anadil hakkının, gündelik yaşamın her alanına yayılması çabası olarak görmek kısır bir bakışı beraberinde getirecektir. Zira BDP din, sağlık, eğitim gibi konuları ele alırken sadece Kürtçe'nin konuşulması ve serbestisi konusundaki talebini/programını iletmekle kalmayıp, devletin otoritesini oluşturduğu alanların her birine sistemli bir biçimde alternatif oluşturmayı programlaştırmaktadır. Bu bağlamda farklılık ve karşıtlıklar yaratarak hem Kürt kimliğine dikkat çekmekte, hem de kendi politikasını alternatif bir politik biçim olarak sunmaktadır.

Genel anlamda politikasına yer verdiğimiz DTP ve BDP uzun bir süre Kürt politik hareketi içerisinde başat öge konumunda olmuş ve bu nedenle de çalışmamızın ana nesnesi olarak değerlendirilmiştir. Çalışmamızın son bölümünde DTP ve BDP'nin parti yapısına-Türkiye siyaseti içerisinde ki yerine detaylı olarak değinileceğinden bu kısımda parti program ve tüzüğü ele alınarak Kürt politik

hareketinin dönüşümü içerisindeki yerini tespit etmekle yetinilecektir. Tüm kapatılma-açılma, yargı süreçleri ve aktörlerdeki dönüşüme karşın uzun soluklu bir mevcudiyet yakalayan Kürdi partilere değinmek ve gelmiş olduğu noktayı tespit etmek adına kanımızca önem taşımaktadır. Kürt politik hareketi içerisinde, legal demokratik siyaset süreçle birlikte yukarıda da ortaya koyduğumuz üzere “kimlik ve tanınma politikalarını” merkeze koymakla beraber önemli dönüşümler yaşamıştır. Oldukça gergin bir hat üzerinde Türkiyeli’leşme ile Kürt tanınma politikaları/Kürt kimlik siyaseti arasında gidip gelen yapının geçirmiş olduğu merhaleleri toparlayabilmek adına sıradaki başlıkta kısa bir değerlendirme yapılacak DTP-BDP’ye gelen süreç bir çerçeve içerisinde alınacaktır. Bu doğrultuda çalışmamızın 4. Bölümünde ele alacağımız iki partiye dair yapılacak saptama ve ifadeler daha anlamlı hale gelecektir.

3.15.13. Kürdi Parti Tipolojisinde Dönüşüm ve Kürdi Partilere Yönelik Genel Değerlendirme

Çalışmamızın önceki bölümlerinde ifade ettiğimiz üzere Kürt hareketi içerisinde legal demokratik siyasetin başlangıcıbaşlarda, hareketin diğer bileşenleri tarafından benimsenmemiş (başta Öcalan ve PKK olmak üzere) sıklıkla eleştirilmiştir. Bu eleştirilere “ajanlık”, “hareketin gücünü sönlendirmeye”, “hareketi tavsatma” gibi bakış açıları öncülük etmiş ve legal demokratik siyaset beklenen etkiyi yaratamamıştır. Ancak yaşanan bir dizi olay legal demokratik siyaseti Kürt hareketinin merkez bileşenlerinden biri olma konumuna çekerek başlı başına bir aktör haline getirmiştir.

Bu bir dizi olayı özetleyecek olursak başta Sovyet Rusya’nın yıkılmasını göstermek mümkündür, çalışmamızın özellikle PKK ile ilgili bölümlerinde bahsettiğimiz üzere Marksist Leninist düşüncenin 1970 sonrası Kürt hareketinde etkinliğini görmek mümkündür. Öncelikle gelir eşitsizliği, az gelişmişlik, dengesiz kalkınma ve merkez-çevre arasındaki farklılıklar üzerinden Türkiye’de gelişmekte olan sol hareket (TİP siyasi parti bazında, Dev Yol örgütsel anlamda) içerisinde kendisine alan yaratan Kürt siyaseti kısa denilebilecek bir sürede sol hareketin önemli bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Marksist/Leninist paradigmadan

kaynağını alarak sınıf temelli üretilen politikalar ile Kürt sorununu gündeme getiren Türkiye solu içerisindeki Kürtlerin konumundaki en önemli değişiklik, başlangıçta “Apocular” olarak bilinen ve Abdullah Öcalan önderliğinde kurulan PKK ile gündeme gelen salt Kürtlük üzerinden politize olma durumudur.

1980 darbesi ile birlikte Türkiye solunun zayıflaması ile birlikte Marksist Leninist bir anlayıştan yola çıktığını iddia eden PKK sömürü ve ezilen ulusların milliyetçiliği paradigmaları üzerinden kendi duruşunu kodlamış Kürt hareketi içerisindeki yeni yönelim sosyalist tandanslı, Kürt ulus devleti kurmaya yönelik hale gelmiştir. 1980’lerin ortasından itibaren PKK tarafından gerçekleştirilen silahlı eylemlerle belirginleşen Kürt hareketi 1990’ların başında yapılan operasyonlarla büyük oranda darbe almış ve daha önce de ifade ettiğimiz üzere başta Avrupa olmak üzere kitlesel eylemler (serhıldanlar) ve intihar eylemleri gibi biçimleri de kapsar hale gelmiştir. Sovyet Rusya’nın yıkılma sürecine girmesi ile birlikte sosyalist temellerde bir ulus devlet kurulması politikası zayıflamış, PKK tarafından otonomi, bölgesel özerklik, kimliğin tanınması gibi reddedilen politikalar gündeme gelerek hareketin ulus devlet kurma amacının yerini tutar hale gelmiştir. Bu bağlamda başta Öcalan tarafından eleştirilere maruz kalan Kürdi partilerin, Kürt hareketi içerisinde merkeze çekilmeye başladığı görülecektir.

1992-1993 yıllarından itibaren, Kürt hareketinin içerisindeki önemli bileşenlerden birisi konumuna gelen Kürdi partilerin gerek pragmatik amaçlarla (barajı aşıp meclise girebilmek), gerekse de Türkiye’nin “ilerici güçleri” olduklarından yola çıkarak sol partiler ile ittifaka girdiklerini görmek mümkündür. Ancak, bu ittifaklar SHP örneğinde de görüleceği üzere başarılı olmaktan uzaktır. Öcalan’ın da prensip olarak Türkiye solu ile yakın ilişkiler kurma gayretinde olduğu düşünüldüğünde ve Kürtlerin legal politizasyonunun TIP ile başladığı dikkate alındığında bu durum şaşırtıcı olmayan bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu nedenle Kürdi partilerin hem diğer partilerle yapmış olduğu siyasal ittifaklar hem de, partiler içerisindeki egemen unsur Kürtler olmasına karşın hem yönetici hem de milletvekili düzeyinde Türk sosyalist solunun varlığı süregelen bir gerçeklik olmuştur. Bu durumu özellikle BDP’nin konumunu değerlendirirken son

bölümde ele alacak olmakla beraber Türkiyeli'leşme iddiasında önemli bir aşama olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir.

Kürt hareketinin dönüşümüne neden olan bir dizi sonucu değerlendirirken tarihsel sosyolojik sürecin izlerini takip edersek karşımıza çıkacak en önemli unsur şüphesiz Abdullah Öcalan'ın yakalanması olacaktır. Öcalan'ın yakalanarak yargılanması oldukça belirgin bir biçimde Kürt hareketinde legal demokratik siyasete ağırlık kazandırmış, yakalanışından bu yana geçen 16 yıllık süre içerisinde bir dönem parlamento dönemi hariç milletvekili ve yerel yönetimler düzeyinde politik varlık süregelmiştir. BDP ise Kürt politik hareketinde gelinen son nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Varolan koşullar ışığında BDP'yi kapsayacak biçimde Kürt legal demokratik siyasetinin tarihsel gelişimini ve durumsallığını maddeleştirecek olursak:

- 1- Kürt kimliği başta olmak üzere tüm etnik kimliklerin anayasal tanınması, politikalarının merkezinde bulunmaktadır.
- 2- 1980 Anayasası ile getirilmiş olan örgütlenme engelleri ve başta anadilin kamusal alanda kullanımının yasaklanması gibi koşullar nedeniyle etnik unsurları kapsayacak bir anayasa değişikliği her partinin ajandasında yer almaktadır.
- 3-Partilerin Kürt hareketini kapsama arzusu sebebiyle zaman zaman farklı aktörler görünür hale gelmiş olsa da (Altan Tan gibi) sekülerlik hakim bakış açısidir. Sekülerlik önplana çıkan bir unsur olarak görünmekte ve farklı din ve inanç sistemlerinin tıpkı etnik kimlikler gibi tanınması politik ajandada yer bulmaktadır.
- 4- Sol tandanslı, çok kimlikli ve çok kültürlü politika egemen bakış açısidir.
- 5- Başta doğunun az gelişmişliği olmak üzere devletin bölge politikalarına yönelik eleştiri temel muhalefet unsurudur.
- 6- Kadın hakları, kadın hareketi, ekoloji ve çevresel sorunlar gittikçe artan bir şekilde kendisine yer bulmaktadır.
- 7- Avrupa Birliği üyeliği gibi Türkiye'nin ulus-devlet yapısında dönüştürücü etkisi olması beklenen unsurlara üyelik, politikalarında yer sahibidir.
- 8- Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve ademi merkezîyetçilik, yapısal dönüşüme dair temel talepler arasında belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır.
- 9- Örgütlenme, sendikalaşma ve demokratik eylem hakkı sıklıkla gündeme getirilmekte bu bağlamda sol söylemle yakın bir çizgide durulmaktadır.

10- Türkiyeli'leşme, Türkiye partisi olma ifadesi başlangıçtan itibaren varolan ancak gittikçe artan bir konuma sahiptir. Başlangıçta, Kürt kimliği-tanınması ve tasarımı başlı başına bir argümanken, süreç içerisinde partilerin programlarında Türkiye'nin genel sorunları ile ilişkilendirilmiştir.

Önceki başlıklarda ele aldığımız parti program ve tüzüklerinden derlenen yukarıdaki maddeler Kürdi partilerin yapısına dair genel bir betimlemeyi ortaya koymakla beraber her birinin kendi dinamikleri içerisinde farklı konuları gündeme getirdiği de şüphesizdir. Örnek vermek gerekirse parti kapatma ve vekillere yönelik davaların sürdüğü dönemde politikalarında belirgin bir biçimde yargı sistemine ve anayasaya eleştiriler yöneltilirken, PKK üzerine operasyonlar yoğunlaştığında hükümet politikaları ve askeriye eleştirisi daha belirgin hale gelmektedir. Partilerin ajandasında her zaman ilk sırada olan Kürt kimliğinin tanınması ve Kürt politik taleplerinin kabul edilmesi ise merkezde yer almakla beraber konunun ele alınışı farklı argümanlarla gündeme getirilmektedir. Bu argümanlar listesi bölgede uydu yayınlarının takip edilmesine izin verilmemesinden, Nevruz (Newroz)'un kutlanmasına, anadilde eğitimden, siyaset yapılmasına kadar geniş bir yelpazede kendine yer bulmaktadır.

Tüm bu koşullar dikkate alınarak, çalışmamızda ana unsur olarak kabul edilen DTP-BDP'nin milliyetçiliğin tasarımı ve temsili açısından detaylı bir analize tabi tutulması, Türkiyeli'leşme politikaları ile Kürt milliyetçiliği arasındaki seyreden tavrını anlamlandırmak açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak bunun için bir siyasi partinin kimlik temsili ve kurgusundaki rolünü ve bu bağlamda BDP'nin konumunu tartışmak yerinde olacak, bir siyasi aktör olarak kamuoyu ile olan ilişkilerini tanımlamak mümkün olacaktır. Bu nedenle bir sonraki bölümde bir siyasi parti olarak BDP'nin konumu, siyasi partiler arasında hangi kategoriye girdiği, Kürt politik hareketine katkıları ve kamuoyuna verdiği mesajlar irdelenerek Kürt hareketi içerisindeki özgün konumu tespit edilmeye çalışılacaktır. Kürt politik hareketinin tepe noktasına ulaştığı BDP'nin değerlendirilmesi, 20 yılı aşkın bir süredir hayatına devam eden Kürt siyasetinin tortulaşan verilerinin saptanması ve geldiği konumun anlamlandırılması adına önem taşımaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KAVRAMSAL OLARAK KÜRDİ PARTİLER, SİYASİ HAYATTAKİ YERLERİ ve POLİTİK İLETİŞİM FAALİYETLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde Kürt politikalarını yürüten siyasi partilerin, siyasi partilere genel olarak bakışta nerede konumlandığı, Türk siyasi hayatı içerisindeki yerleri ve bu yerlerini tasarlama konusunda gerçekleştirmiş oldukları iletişim faaliyetleri ele alınacaktır. Kürt politikalarını yürüten partilerin siyasi yapılanmalarını oluşturmada hangi kaynakları kullandığı, bunları harekete geçirmek için ne şekilde kullandığı tartışılacaktır. Partilerin kimliği ve konumundan ötürü politik iletişim faaliyetlerinin ne şekilde biçimlendiği, biçimlendirme süreci içerisinde hangi argümanları kullandıkları irdelenerek; partilerin genel yapısı iletişim faaliyetleri ve bu faaliyetleri gerçekleştiriş biçimleri üzerinde durulacaktır.

4.1. TEMSİLİYET, KATILIM ve GÖRÜNÜRLÜĞÜN ARACI OLARAK SİYASİ PARTİLER

Demokratik sistemlerin temel algoritmasını en basit şekilde özetleyen Duverger, “İdare edenlerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, idare edilenler tarafından seçildiği rejim” (Duverger,1962:96) ifadelerini kullanarak yönetmeye talip olanlar ile, yönetilecek olanlar arasındaki ilişkiye işaret etmiştir. Ancak idare edilenlerin tercihlerinin yansımaları adına “temsil nazariyesi” konusunu dikkate alacak olursak hiçbir zaman seçmenlerin doğrudan bir vekalet veremediğini ve araya başka mekanizmaların girdiğini görmek mümkün olacaktır. Bu mekanizmalardan belki de en önemlisi siyasi partiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Duverger’in idare edilenlerin iradesinin, idare etme mekanizmasına yansımalarının her zaman doğrudan ve birey bazında olmadığı ise ayrı bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Michels bu noktada demokrasilerin işleyebilmesi için organizasyonun “şart” olduğunu ifade ederek, bir mücadelenin başarıya ulaşabilmesi (iktidara gelmek, bir sınıfın/grubun sorunlarını görünür kılmak) ortak hareketin (common action) temel alınması gerektiğine dikkat çeker (Michels, 1949:21-22).

Bu koşullar altında bireysel tercihin ya da bireysel temsiliyetin yerine kolektif hareketin/kolektif temsiliyetin etkin olduğu ve bu bağlamda örgütlenerek partiler

bazında gerçekleştiğini kabul etmek mümkündür. Kolektif harekete alan açması sebebiyle 20. Yüzyıl boyunca en önemli politik kurumlardan sayılan siyasi partiler toplumsal menfaatleri uzlaştırıp biraraya getiren ve onları politik arenada temsil eden yapılar olarak belirginleşmişlerdir (Kaid&Bacha, 2008:605). Dolayısıyla bir siyasi partiden beklenen benzer düşünceye sahip bireyleri organize ederek, politik karar alma mekanizmasına dahil etme, mümkün olan koşullarda yönetsel mekanizmalara erişim sağlama ve iktidara gelme işlevlerini kendisini destekleyen gruplar adına yerine getirebilme becerisidir (Kaid&Bacha, 2008:605).

Partilerin konumları, varlık biçimleri ve politik hayattaki yerleri içlerinde buldukları sisteme eklenmiş olarak farklı nitelikler kazanabilir ve yukarıda ifade ettiğimiz biçimin dışına çıkabilir zira otoriter-totaliter veya demokratik olsun her farklı sistemde partiler farklı biçimde şekillenmektedir. Ancak varlıkları ve sistem açısından gereklilikleri değişmeksizin mevcudiyetlerini korumaktadırlar bu nedenle bir toplumun politik koşullarına bakılırken yalnızca yönetim biçiminin tanımlanışına bakmak yeterli değildir. O yönetsellik içerisinde partilerin konumuna bakmak aydınlatıcı sonuçlar elde edilmesine yardımcı olacaktır (Duverger, 1964). Bu nedenlerden ötürü başlangıç olarak siyasi partilere kapsayıcı bir tanım yapma ve daha sonra bu yapıyı detaylandırma yerinde bir tavır olacaktır. Partilerin Michels'in ifade ettiği gibi bir organizasyon biçimi olduğundan yola çıkacak ve politik amaçlar etrafında şekillendiğini dikkate alacak olursak, siyasi partiler “bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar” (Kapani, 2007:175) olarak tanımlanabilir.

Varlıkları ile politik hayatın yapıtaşlarından birisi olan, siyasi partiler organize edebilme işlevleri ile çok değişkenli politik arenayı tercih yapılabilir bir zemine çekmekte, benzer ve yakın politik çıkarları bağdaştırıcı bir rol üstlenmektedir. Buna ek olarak seçmenlerin taleplerini yansıtmakla birlikte seçmenlerini harekete geçirici, onların taleplerini dönüştürücü bir rol de üstlenirler ve bu aracılıkla kitleler ile iktidar arasında bir kanal-etkileşim noktası olarak işlev görürler (Kapani, 2007:182-184).

iyasi partilerin ortak yönlerini “organize etme, harekete geçirme, etkileşim yaratma” gibi başlıklar altında toplamak mümkünken, farklılıklarını ve bu farklılaşmaya neden olan unsurları belirlemek o kadar rahat olmamaktadır. Zira, değişen koşullar, artan nüfus ve her toplumun birbirinden farklılık taşıyan özellikleri ele alındığında siyasal partilerin sınırlarını daraltmak zorlaşmaktadır. Bu nedenle pozisyonları ne olursa olsun ortak olan yanları çerçevesinde yapılan geniş tanım dahi partileri tanımlamakta bazen yetersiz kalmaktadır.

Siyasi partilerin politik hayat içerisindeki bu geniş tanımını, temsiliyet sisteminin bugün geldiği noktanın bir uzantısı olarak görmek mümkündür. Zira Weber’in (1964) gönüllü bir organizasyon olarak tanımladığı ve aktivistlerinin politik gündemlerini iktidarlaştırmak için bir oluşum olarak baktığı partilerden günümüze önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu farklılıkları tanımlama ve salt partiler üzerine çalışmasını odaklandıran Duverger, bir kategorize etme çabasına girişmiş, partiler üzerindeki etkili unsurları anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda partilerin durumunu belirleyen olguları “partilerin yapısı, parti sistemleri ve seçim sistemi” üzerine yoğunlaştıran Duverger parti oluşumlarındaki değişkenleri tanımlama gayretindedir (Özbudun, 1964) Duverger’in kategorizasyonu içerisinde yer alan burjuva partileri, sosyalist partiler ve totaliter partiler günümüz itibarıyla tatmin edici bir sınıflandırmaya yeterli olmamaktadır. Zira, burjuva partilerinin veya sosyalist-totaliter partilerin vuku bulmadığı, balsa dahi, Duverger’in kategorizasyonuna uymadığı durumlara sıklıkla rastlanmaktadır (Duverger, 1974). Özellikle geç modernleşme yaşayan dolayısıyla Kara Avrupası’nda yaşanan demokratikleşme merhalelerini geçirmemiş toplumlar için bu kategorizasyon yanıt verici olmaktan uzaktır. Üstelik, G.E. Lavau gibi siyaset bilimcilere göre her toplumun ve ulusun yapısı ayrı olduğu-farklı özellikler içerdiği için böyle bir kategorizasyon yapmak mümkün değildir (akt. Özbudun, 1964:32). Duverger ve Lavau farklılaşması, temel metodolojik-paradigma farklılıklarına büyük ölçüde bağlı olduğu için böyle bir böyle bir kategorizasyona gidilip/gidilemeyeceği konusunda bir tarafgirliğe bizim açımızdan girilmeyecek olmakla beraber özellikle çalışmamızın maiyeti ve Türkiye’ye özgünlüğü düşünüldüğünde Duverger’in kategorizasyonları üzerinden gidilemeyeceği ancak siyasal partilerin konumunu değerlendirirken dikkate alınması gerektiği açıktır.

Bir başka taraftan ise Duverger'in eserini yazdığı tarihten itibaren yaşanan tarihsel gelişmeler ideolojik dönüşümlere neden olmuş. Toplumsal yapılarda farklılaşmaları gündeme getirerek başkalaşım geçirmiştir. Başta Sovyet Rusya'nın yıkılması, sosyalist partiler olarak ifade edilen oluşumları büyük ölçüde dönüştürmüş, dünyanın öteki kutbu olan liberal kanatta ise yaşanan krizler farklı partilerin ve oluşumların çıkmasına neden olmuştur. Adı geçen ideolojik dönüşümler yalnızca bir yönetselliğe değil özünde ekonomik bir farklılığa da işaret etmekte, daha doğru bir ifade ile ekonomiyi kavrayış biçimleri ideolojilerine yön vermektedir. Duverger'e yöneltilen eleştirilerin en önemlilerinden birinin, partilerin formasyonunda ekonomik ve sosyal yapıyı dikkate almadığı olduğu düşünülecek olursa (Özbudun, 1964:27-28) bu farklılıklardan kaynaklanan ayrımların dikkate alınmadığı bir değerlendirme, partileri kavramada yetersiz bir bakışa neden olacaktır. Zira Duverger ve kendisiyle büyük oranda çelişmeyen Neuman başta olmak üzere (Neumann, 1956) siyasi partiler üzerine yapılan çalışmalar Amerika ve Kara Avrupa'sının içinde bulunduğu koşullar (kısmen Amerika) ele alınarak, bu toplumların beklentilerine yanıt verecek şekilde biçimlenmiş siyasi partileri değerlendirmektedir. Oysa, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere ülkelerin ekonomik ve sosyal koşulları, kendilerine özgü koşulları oluşturabilmekte, partilerin formasyonları-ajandaları biçimlenebilmektedir. Bu noktada Lavau'nun "metodolojik imkansızlık" olarak dile getirdiği bakış açısından ziyade özgünlüğü kendi koşulları içerisinde anlamak gerekmektedir.

Ekonomik ve sosyal farklılıkların belirgin bir biçimde politik arenaya yansımaları, siyasi partilerin kadro ve kitle partileri olarak ayrıldığı bir biçimde tespit etmek mümkün olmayacaktır. Daha doğrusu siyasi partilerin yapılış biçimleri ve durumsallıkları, toplumsal alanın diğer değişimlerine müteakip bir dönüşüm geçirmiş ve başka bir konuma geçmiştir. Duverger'in belirlediği koşulların liberal bir kanat ile sosyalist bir kanat arasında biçimlenmiş bir dünyadaki siyasi yapının analizi olduğu unutulmamalıdır. 1970'li yılların başından itibaren ise liberal ve sosyalist ekonomi ayrımının sosyalist kanadı duraksama içerisine girip 90'lı yılların başında çökerken, liberal kanadın da kendi içerisinde bir dönüşüm geçirdiğini görmek mümkündür. Bu ekonomik ve sosyal dönüşümler ışığında yeni politik eğilimleri ve bu eğilimlere

yanıt verecek şekilde dönüşerek siyasi taleplere karşılık veren partileri irdelemek çalışmamız açısından önem taşımaktadır.

Liberal ekonomilerinin 70’li yılların başında girmiş oldukları kriz ortamı, daha da küçülen bir devlet, refah devletinin terki, devletin ekonomiyi denetlediği koşullar yerine özerk kurumların devreye girişi ve devletin müdahaleci ve paylaşımcı pratiklerden koptuğu bir döneme girilerek Neo-liberalizm olarak adlandırılmıştır (İnaç&Demiray, 2004; Harvey:2012). Amerika’da Reagan, İngiltere’de ise Thatcher aracılığı ile görünür hale gelen bu yeni bakış açısı devletin “gece bekçisi” rolüne dönerek müdahalelerinin iyice kısıtlandığı, “refah devletinden, rekabet devletine dönüştüğü” (akt.İnaç&Demiray,2004:171) yeni bir düzen yaratmıştır. Bu düzenin içerisinde; modernleşmenin itici etkisiyle, fonksiyonalist bir perspektiften bütünüyle kaynaşmış-tekleşmiş bir toplum hedefinde oluşan ulus-devletler yıpranarak, sebep-i varlığı olan ulusal pazarların çöküşüne ve küresel pazarın güçlenişine tanık olmuştur.

Margaret Thatcher’ın “toplum diye bir şey yoktur. Birey olarak kadın ve erkekler, bir de aileler vardır” (BBC Türkçe, 8 Nisan 2013) sözü ulus-devletin merkezinde bulunan toplum yerine, bireyleri koyma fikrinin bir siyasal aktör üzerinden belirginleşen neoliberal düşüncenin dile getirilişi gibidir. Bu dile getiriş yeni düşüncede bireyciliğin rolünün siyasi söyleme en üst düzeyde yansımaları olmakla beraber bir çok düzeyde dile getirilmiştir.

Bireyci bir anlayışın önplana çıkarak, F.A. Hayek gibi neo-liberal düşünürler aracılığı ile de Saint-Simon’cu geleneğe dayandırılması ile birlikte, Locke, Hume ve Smith gibi düşünürler üzerinden yeniden kavramsallaştırılan bireycilik (F.A. Hayek, 2007:83-91, İnaç&Demiray:2004:172) ulus-devlet yapısındaki çözünmenin bir başka boyutuna işaret etmektedir. Bu boyutta toplumun çıkarı ya da Aristo’cu bir perspektiften bakarsak “ortak iyi-yarar”a yönelik (Karagöz, 2007) bakış açısının terkedilişine tanık olurken, politikaların da bu bağlamda dönüştüğünü görmek mümkündür. Bu dönüşüm doğal olarak daha önce de ifade ettiğimiz üzere geniş kapsamlı bütünlük içeren politikaların zayıflamasına da neden olmuş, dolayısıyla yönetime talip olanların önceleri genelde ekonomi üzerinden belirginleşen ifadelerini başka kanallarla da destekleme zorunluluğu doğmuştur. Neo-liberalizm ile birlikte

ekonomi-siyaset ayrımının gittikçe derinleşen bir mahiyet kazanması, siyaseti gittikçe yasama noktasına çekerek daha bürokratik bir yapıya sokmuştur. Parlamentolar devlet politikaları ya da kalkınma planları yapılan kurumlardan daha teknik anlamda regülasyon işlevi gören kurumlara dönüşme eğilimi göstermiştir (Dernek,2014). Parlamentodaki bu dönüşümün en önemli muhataplarından olan ve parlamenter düzeyde temsili sağlayan siyasi partiler de bu dönüşümden nasiplerini almışlar, ekonomi gibi konulardan ziyade daha çok bireyi ilgilendiren konularda politika yapma yollarına girişmişlerdir (Dernek,2014:74).

Kapsayıcı ideolojilerin çözünmesi (sosyalizm, liberalizm gibi) de dikkate alındığında ortak çıkarlar üzerine odaklanmış vatandaşlık, bağlılık, ortak yarar gibi kavramların yerini bireyin kendini temsil edebilmesinin önplana çıktığı “çok kültürlü vatandaşlık”, “anayasal vatandaşlık” gibi kavramlar almış bu bakışı önplana çıkartan politikalar önem kazanmaya başlamıştır. Bir başka deyişle sınıf siyaseti, girişim serbestisi gibi siyasetler yerini kimlik, farklılık, kültürel öğeler, ve toplumsal cinsiyet gibi ekonomiyle doğrudan ilişkisi olmayan konuları siyaset alanına taşımıştır (Gürgen, 2012:3). Politik temsiliyetin merkezinde bulunan siyasi partilerin, bu dönüşüme kayıtsız kalması mümkün olmayışından mütevellit partilerin ajandaları içerisine yukarıda andığımız temsiliyet problemleri girmiştir*.

Yukarıda ifade ettiğimiz koşullara bağlı olarak çok sayıda farklı ajandaya sahip partilerin oluştuğunu görmek mümkün hale gelmiştir. Kültürel temsiliyetin önplana çıkışıyla belirginleşen ve hali hazırda neo-liberal düşünceyle stabilitesini kaybetmiş olan ulus-devletin yapısı içerisinde gittikçe artan bir sayıda farklılıkların ve alternatiflerin temsiliyetini gündeminin merkezine koyan partilerin varlığı belirginleşmiştir. Başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada görülen parti sistemlerindeki bu değişim Türkiye’de de yer bulmuş ve partilerin yapısını 1990’lı yılların başından itibaren değiştirmeye başlamıştır (Ayata&Ayata, 2002:137). Bu

---

* Terry Eagleton, bu durumu postmodern düşüncenin parçalayıcı etkisine bağlarken (1999), Baudrillard medya teknolojilerinin yarattığı kültürel biçimleri, Bourdieu Marksist düşüncedeki dönüşümü, Harvey zaman-mekan sıkışması içerisinde kimliklerin durumunu, Jameson geç kapitalizmi değerlendirmelerine katarlar. Neo-liberal politikalar ve post modern düşünce ile birlikte politik dönüşüm başlı başına bir araştırmaya konu olabilecek kadar geniş bir kavram olduğundan detaylandırmak çalışmamız açısından oldukça güçtür. Ancak yukarıda adını andığımız 20. Yüzyılın son çeyreğinden bu yana düşün alanına yön vermiş isimlerin konuyu değerlendirmelerinde merkeze aldıkları düşünüldüğünde önemi belirgin bir biçimde görünür olmaktadır.

partilerin özellikle dinsel kimliği önplana çıkartan ve etnik kimliği önplana çıkartan örnekleri ise belirgin hale gelmiştir (Ayata&Ayata, 2002: 137-139). Bu partilerin çok farklı örnekleri görülebilecek olmakla beraber çalışmamız açısından önem taşıyan etnik partilere ve bu partilerin kendi içlerindeki yönelim ve farklılıklara değinmek yerinde olacaktır. Bu doğrultuda ele alınacak olan siyasi parti tipleri ile Türkiye örneği arasında kurulacak olan bağ, çalışmamız açısından ele aldığımız örneği daha anlamlı hale getirmektedir.

4.2. SİYASİ PARTİLERİN PARTİKÜLERLEŞMESİ ve ETNİK PARTİLER

Siyasi partilerin, çok partili koşullarda bir rekabet ortamı içerisinde oldukları açıktır. Bu rekabetin tanımlarken de ifade ettiğimiz üzere iktidara/güce erişim ve bunun kaynaklarını destekçilerine kullandırma üzerine şekillendiği bir önkabul olarak değerlendirilmektedir. Bu koşullarda siyasi partiler kendilerine bulmak istedikleri destek için farklılıkları önplana çıkartmakta ve/veya toplumsal çatışmaları varsayarak ya da üreterek rekabet ortamına dahil etmektedir (Sartori, 2005:194). Bu rekabet ortamı kendi içerisinde değişen koşullarla farklı çatışmalardan kaynağını alsa da genel olarak ideolojik (sağ/sol) farklılıklar üzerinden değerdendirilmiştir, ancak yukarıda ifade ettiğimiz koşullardan mütevellit olarak; dinsel, etnik, dilsel, merkez-çevre (Sartori, 2005:255) gibi farklılıklar üzerinden de üretilebilmektedir.

Bu bağlamda ele alacağımız etnik partiler toplumsal çatışmanın/farklılığın etnik boyutu üzerinden kendilerini varetmekte ve ajandalarını bu farklılığa göre düzenlemektedir. Horowitz'e göre toplumla parti arasında karşılıklı etkileşimin etnik politikalarından daha belirgin olduğu hiçbir ortam yoktur (Horowitz, 1985:291). Bu ifadenin kesinlikle doğru olduğunu söylemek mümkün olmasa da etnikliğin bir aidiyet biçimi olarak belirgin olduğu ve bunun üzerinden bir çatışma ortamının bulunduğu koşullarda, etnikliği temsil eden parti ile toplum arasındaki bağın, herhangi bir ideolojiden daha yüksek olabileceğini tahmin etmek zor değildir.

Horowitz, etnik partiyi tanımlarken; desteğini belli bir etnik gruptan alan ve o grubun çıkarlarına hizmet eden parti tabirini kullanmıştır (Horowitz, 1985:291). Bu

yolla partinin etnik olarak tanımlanabilmesi için belirgin bir tabanın desteğini önplana çıkartmakta ve partinin kategorizasyonu adına tabanı belirgin unsur olarak kabul etmektedir (Kavak, 2012:152). Bu tanımla birlikte Horowitz, etnik grupların desteklerini rekabet halindeki farklı partilere yönetebildiğini ancak çatışma ortamının yükselmesi halinde etnik partilerin , ilişkililik ve ortak çıkar hissinden daha fazlasına dönüşerek verilen desteğin artacağını vurgulamıştır. Böylece etnik partilerin iki kaynaktan beslendiğini bunların birincisinin bir topluluk olarak etnik grubun talepleri diğerinin ise etnik grubun diğer gruplar ile toplumun geneliyle ilişkileri olarak belirlemiştir. Bu bağlamda etnik partilerin seçmen desteğinin çok da değişmeyeceğini öngören Horowitz, bu tip partilerin tabanlarını sağlam olarak değerlendirmiştir (Horowitz, 1985:294).

Etnik partiler dışındaki partilerin de, gündemleri ne olursa olsun belirgin bir tabana sahip oldukları aşikardır. Uzun yıllar iktidarda kaldıktan sonra seçimi kazanma ihtimali olmadığı halde rekabete giren ve zaman zaman hatırı sayılır oylar alan partilere rastlamak da mümkündür. Ancak etnik partilerin, esas tabanlarının değişen gündemden veya koşullardan etkilenişleri daha az olmaktadır. Kapsayıcı bir kitle partisi varolan politikaları sebebiyle etnik grubu içerisine alacak ya da haklarını savunacak bir biçimde kendisini konumlandırabilir. Böyle bir kitle partisi seçim ortamında etnik grubunu oylarını da büyük oranda devşirip kendi hanesine ekletmesi mümkündür ancak kitle partilerinin gündemlerinin farklı unsurları kapsayıcı olduğu ve genellikle gündelik politikalar ürettikleri düşünüldüğünde etnik taleplere yönelik yaklaşımları değişken olabilmektedir. Üstelik bu talepleri gündeme alırken, daha çok oy devşirebilecekleri bir olgu ile gündeme alacakları etnik grup arasında çatışma unsuru varsa kendileri için daha çok çıkar sağlayacak tarafı belli değerlendirmeler sonucunda tercih etme eğilimindedirler. Oysa etnik partiler, kendi mevcudiyetlerini belirgin bir etnik gruba dayandırarak politikalarını ve düzenlemelerini grubun çıkarları üzerinden yaptıklarından, grubun temsili konusunda daha istikrarlı bir duruşa sahiptirler (Horowitz, 1985: 296-297).

Bu farklılık siyasi partilere toplumda parçalı halde duran çıkarları, kamu çıkarına dönüştürebilme çabası, farklı güçleri birleştirerek kamu çıkarına yönlendirme gayreti, tüm kitleyi yönetebilme çabası içerisinde olması (Sartori,

2005) ve geniş kapsamlı politik görüşlere aracılık etme misyonunun yüklenmesi ile ilişkili olarak oluşur. Etnik partiler bu anlamda bir siyasi parti tanımına uymayarak kavramın dışında kalırlar ve kendi gruplarının çıkarlarını önplana koymaya devam ederler. Gabriel Almond bu bağlamda etnik partileri daha çok baskı gruplarına benzeterek (akt. Horowitz, 1985:297) gruplararası ayrımları daha belirginleştirdikleri ve bunu derinleştirdiklerine dikkat çeker.

Ancak her siyasi parti gibi elbette etnik partiler de daha çok destekçi talebindedirler ve etki alanlarını genişletmeyi arzu ederler, bu nedenle toplumsal çatışmanın alanlarını genişleterek, temsil ettikleri grubun sınırlarını genişletebildikleri gibi kendi içinde daha kararlı hale getirmeye de çalışabilirler. Etnik partiler, etnik grubun sınırları (Barth, 2001) üzerinden oluşturdukları politikalar içerisinde, kitle partileri ile temas edebilirler yani bir kitle partisi etnik gruba yönelik olarak etnik partinin çizmiş olduğu sınırlara temas edebilir veya kapsayabilir böylesi bir durumda etnik parti de kendi temsil sınırlarını genişletme eğilimine girebilir. Daha çok konuyu kapsayan veya etnik gruba ait daha fazla parçayı denkleme dahil eden bir biçime evrilebilir. Dinsel gruplar üzerinden kurulan sınırlar kitle partisinin temasıyla zayıflıyorsa, dinsel, ekonomik, tarihsel argümanlar devreye sokulabilir. Bu nedenle etnik partilerin grubunu temsile odaklanması ile kitle partilerinin daha fazla grubu kapsamaması karşılaştırmasında etnik partilerin dinamik bir politika üretmekten yoksun olduğu düşünülmemelidir.

Dinamik politika yürütebilme becerisinde veya tercihinde en önemli unsurlardan birisi, etnik partinin temsil ettiği etnik grubun dışındaki etnik unsurlardan bir veya birkaçını dahil etmek parti içerisinde onlara temsiliyet imkanı sağlamaktır. Yöneticilik veya yönetici yardımcılığı gibi pozisyonlar bu konumda olan etnik grup dışı bireyler için saklanılır ki bunun altında temelde salt etnik aidiyet üzerinden politika yapılmadığı vurgusunun yerleştirilmesi ile etnik grubun çıkarları dışında kalan gündem için üretilen politikalara meşruiyet kazandırma çabası (Horowitz, 1985:320) yatmaktadır.

Şu ana kadar büyük ölçüde Horowitz'in yaklaşımı doğrultusunda ele aldığımız etnik partiler, yazar tarafından kategorize edilirken, bir başka deyişle etnik bir parti

oldukları vurgulanırken odak noktası oylarına talip olunan seçmenin kategorizasyonudur. Bu anlamda Horowitz'in çalışmasında belirginleşen etnik partilerin özellikleri kadar, etnik grubun, partiler ile ilişkili oy verme davranışıdır. Ancak, etnik partilere baktığımızda her etnik partinin grubun oylarını devşirebilme becerisini gösteremediği gibi seçimlerin yapıldığı bölgelerin etnik açıdan homojen olmadıkları koşullarda partiye kimin oy verdiğinin tespit edilmesi çıkarsamadan öteye gitmeyecektir. Horowitz'in oy verme davranışı olarak (ethnic voting) "etnik oylama" adını verdiği bu durum etnik grubun, kendilerini temsil ettiğini ifade eden partiye oy verdikleri üzerinden biçimlenir. Bu yaklaşıma göre etnik partilerin, grubun oylarını konsolide etme becerisi, etniklik kadar verili (given) bir durumdur. Bu anlayışa göre etnik grubun üyeleri ya parti ayrımı yapmaksızın adayın etnik kökenine bakarak oy verir, ya da adayın etnik kökenine bakmaksızın etnik partiye oy verir (Wolfinger, 1965:896).

Kitle partilerinde toplanmaya çalışan oylar partinin daimi destekçileri ile kararsız seçmenlerin oylarıdır. Horowitz'e göre etnik partilerin kararsız seçmenlerin oyunu toplaması gibi bir durum söz konusu değildir, etnik sınırların öte tarafında etnik parti için toplanılabilecek bir oy bulunmaz (Horowitz, 1985:332), dolayısıyla aynı şeyi etnik oyların kitle partilerine meyletmeyeceği şeklinde yorumlamak mümkündür.

Horowitz'in detaylı incelemesi ve farklı örnekleri değerlendirerek vardığı sonuçları yadsımamakla beraber seçmen davranışını merkeze koyarak yapılan bir etnik parti olma vurgusunun iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Etnik gruba dahil olduğu halde, etnik aidiyetinden daha baskın aidiyetlere sahip seçmenler olduğu gibi, etnik grubu temsil eden birden fazla partinin var olduğu koşullara da rastlamak mümkündür. Bu partilerin her birinin aynı itibarı gördüğü ya da etnik grubun tümünden destek aldıklarını söylemek de aynı biçimde kolay değildir.

Horowitz'in oylamayı ve seçmenleri temele aldığı bu yaklaşıma karşılık, Kachan Chandra bir etnik partinin tanımlanabilmesi için vermiş olduğu mesajlara (içeriğe) bakılması gerektiğini savunur (Chandra, 2004). Partinin seçmenlere göndermiş olduğu mesaj belirgin rolü oynayan faktördür ve onlara iletilenlerin

bağlamı içeriği partinin etnik olup olmadığını belirginleştiren unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlam elbette ki temsili çok boyutlu olarak içerisine katan ve grubun sınırlarını belirginleştiren bir içerik olarak kabul edilmelidir. Chandra'nın "inşacı" (constructivist) bir yaklaşımla ortaya koymuş olduğu bu bakış açısının ilerleyen dönemlerdeki eserlerinde kısmen değişikliğe uğradığını görmek mümkündür.

Chandra, bir partinin etnik parti sayılabilmesi için, belirli göstergelerin (indicator) olması gerektiğini ve bunların aranabileceğini ifade eden bir perspektif sunmuştur. Bu işaretleyicileri şöyle sıralamak mümkündür: partilerin isimleri, kampanya dönemlerinde dışlayıcı mesajları, içkinleştirdikleri mesajlar, oy veren gruplar, parti seçmenlerinin dağılımı, liderliğinin oluşum biçimi ve mücadele arenası (Chandra, 2011:157). Chandra'nın genişletilmiş göstergeler ile ele almış olduğu etnik parti kavramı, bir ölçüde kendisinin yaklaşımının konunun diğer düşünürlerinde varolan göstergeler ile mecedilmesi gibi görünmektedir. Mozaffar ve Scaritt'in (2000) etnik partiyi ele alırken ilgi gösterdiği dikotominin unsurlarını dahil ederek, Ishiyama ve Breuning'in farklı etnik grupların görece güç ve pozisyonlarına da el etildiği ifadesini (Ishiyama&Breuning, 1998) dışlayarak modifiye edilmiş yeni bir perspektif oluşturmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz kategorileri örnekler üzerinden inceleyen Chandra, ortaya koymuş olduğu göstergelerin varlığı veya yoğunluğu üzerinden analizlerini gerçekleştirmiştir.

Chandra'nın yaklaşımında, etnik parti olma durumunun tanımlanabilmesi için ortaya koymuş olduğu hususlardan (exclusion) "dışlama" faktörü dikkat çekici bir faktördür. Chandra kategorik olarak hangi etnik grupların dahil edildiğinden ziyade ortak etnik düşman tanımının olup olmadığının ya da bir etnik karşıt öteki tanımlanıp tanımlanmadığının (Chandra, 2005:236) belirleyici olduğunu ifade eder. Açıkçası, böyle bir etnik karşıtın tanımlanmasının gerekli olup olmadığı tartışılabilir olmakla beraber, etnik çatışma ortamında veya çatışmanın tansiyonunun yükseldiği bir anda böyle dışlayıcı bir tavrın gelişimi şaşırtıcı olmayacaktır.

Yukarıda ele aldığımız kategoriler, bir etnik parti tanımı yapılabilmesi için çok sayıda unsurun belirleyici olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bir taraftan

da önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz üzere bilindik kitle partisi/kadro partisi gibi ayrımların, yanına “etnik parti” gibi partiküler olguları merkeze alan partilerin de koyulabileceğini göstermektedir.

Etnik parti kavramına yaklaşımlara yakından bakılması halinde literatürde yapılan çalışmalarda ele alınan örneklerin, Hindistan, Nijerya vs. gibi etnik çatışmaların yoğun olduğu bölgeler üzerine yapıldığını görmek mümkündür. Bu ülkelerde özellikle sömürge sonrasında derin toplumsal çatlakların olduğu ve iki etnik grubun birbirine düşmanlığının ya da derin çatışma ortamının bulunduğu tespit etmek önem taşımaktadır.

4.2.1. Etnik Parti Kavramı Bağlamında DTP ve BDP

Bizim çalışmamız açısından bakılacak olursak “etnik parti” tanımının özellikle etnik öteki yaratma, dışlama, etnik bir nüfus sayımı niteliği taşıma gibi özellikleri düşünüldüğünde tanımlama adına geçerli bir çerçeve oluşturmadığı düşünülmektedir. Öncelikle Türkiye örneğinde, (her ne kadar Chandra[2005] Türkiye’yi de çalışmasında etnik parti bulunan ülkeler arasında saysa da) doğal ya da tarihi olarak uzun dönemlere (veya kısa da olsa bir döneme) yayılan bir etnik çatışma ortamının olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Uzun bir süreç çerçevesinde Kürt hareketi ele alınacak olursa, karşılık Kürtler ile Türkler arasında değil iki tarafta otoriteye sahip olanlar arasında gerçekleşmiştir.

Örnek vermek gerekirse tarihsel süreç içerisinde Osmanlı’ya isyan eden Kürtler, çoğunluğu yine Kürtlerden oluşan ordular tarafından bastırılmıştır. Ya da imparatorluğun egemenliği tekrar kurma girişimlerinde özel olarak bir etnik grup olarak Kürtlere, Alevi Kürtlere, salt Alevilere gibi bir yönelim olmamış işbirliği yapmayan bölgeler bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyet döneminde yine Kürtler ile yaşanan sorunların, diğer pencereden bakacak olursak Kürtlerin iktidarla ilgili sorunlarının, üniter ulus-devlete uyumlanma sürecine karşı olduğu görülecektir. Şeyh Said’in laiklik karşıtlığı, Seyit Rıza’nın bölgede önemli yerlere merkezden yapılan atamalarla gücünün kısıtlanması üzerine isyan ettiği düşünüldüğünde ortada etnik bir çatışmanın değil seçkinlerin mücadelesinin vuku bulduğu görünür olacaktır.

Aynı şekilde Cumhuriyetin üniterleşme ve uluslaşma planı spesifik olarak Kürtleri hedef alan bir yapıda değildir, bu noktada Kürtlerin bundan etkilenmediklerini söylemek amacımız olmamakla beraber etnik bir ayırım nedeniyle olayların yaşandığını söylemek de mümkün değildir. Kürt hareketi içerisinde çıkararak şiddeti en yüksek boyutlara taşıyan PKK ele alınacak olursa kurucularından bir kısmının Türk oluşu, Türkiye solu ile işbirliği yapma arzuları düşünüldüğünde yine doğrudan etnik çatışmanın yaratılıp Türklere karşı hareket edilmediğini görmek mümkündür. Dolayısı ile 6-7 Eylül olaylarında olduğu gibi farklı dinsel ve etnik kökene mensup azınlıklara yönelik olan halk hareketinin bir benzerinin görüldüğünü söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla burada yaşanan sorunların uluslaşma sürecinin ve ulus-devletin farklı gruplarla ilişkisinin dinamiklerinde yattığını söylemek mümkündür.

Bu tarihsel gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan Kürdi partilerin de, benzer bir biçimde kendilerini Türkiye partisi olarak tanımlama yönündeki çabalarını görmek mümkündür. Muhakkak ki, Kürt tabandan almış oldukları destek belirgin bir unsurdur ve özellikle Kürt yoğun nüfusun bulunduğu bölgelerde etkin oldukları açıktır fakat Chandra'nın yaklaşımı ile ifadelerine bakacak olursak gündemlerinin merkezine Kürt kimliğinin tanınmasını koymuş olan ancak Türkiyeli'leşmeyi prensip olarak benimsemiş partiler oldukları görülecektir. Üstelik ilk katıldıkları seçim ile Türkiye solunda ve radikal olmayan bir parti olan SHP ile ittifak yapmış olmaları belirgin bir biçimde etnik parti argümanları ile uzlaşmayacak bir tavır olarak görülebilir. Bu nedenle Kürdi partileri tanımlayacağımız noktada; etnik oylama, etnik taleplerin programın merkezinde olması elbette ki etkin unsurlardır fakat etnik parti tanımı ile de bir o kadar uyuşmayan yukarıda ifade ettiğimiz özellikler görülmektedir. Bu bağlamda Kürdi partileri özellikle DTP ve BDP'yi değerlendirecek kriterleri ya da kategorizasyonu belirlemek önem taşımaktadır.

Kriter veya kategorizasyona gitme çabasının, basitçe bir partiyi bir kategoriye dahil edip bu çerçeveden ele alma gayreti olmadığının bu noktada altını çizmek gerekmektedir. Bu noktada çabamız çalışmamızın nesnesini daha görünür biçimde

değerlendirmek için uygun olan yaklaşımı saptayabilme ya da konunun kendine has taraflarını ortaya koyabilme gayreti olarak değerlendirilmelidir.

4.3. HAREKETE GEÇİREN PARTİLER ve MEYDAN OKUYAN PARTİLER KAVRAMLARI BAĞLAMINDA KÜRT SİYASİ PARTİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Etnik parti kavramının tam olarak konuya karşılık gelmediği yaklaşımını ortaya koymak temelde adı geçen partilerin etnik veçhelerini yoksaydığımız anlamına gelmemektedir. Önceki bölümlerde, “Kürtlük” unsurunun program ve tüzükte kendine bulduğu yer ve buradan yola çıkarak politikadaki kimlik odaklı siyasetin görünür olduğu noktalara dönemin gündemine ilişkin haberler ışığında yer verilmiştir. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Türkiye’de bir “a” etnik grubuna karşıt olarak “b” etnik grubunun varlığından ya da iki farklı etnik grubun birbirleriyle tekinsiz bir ilişki yürüttüğünden söz etmek oldukça güçtür.

Bu noktada Türkiye’de Kürdi partiler eğer Türk kimliğinin karşısında Horowitz’in tanımladığı anlamda düşmanca bir tavır sergilemiyorlar ise neye karşı durduklarının tespiti de daha verimli bir şekilde yapılacaktır. Buna karşılık olarak Türklerin de Kürtlere karşı bir husumet beslediği veya Kürtlerin, Kürtlüklerinden dolayı ötekileştirildiği örnekleri (halk bazında) bulmak oldukça güçtür. Kürtlerin, ulus-devletin sınırları ve ideolojisi içerisinde politik mevkilere geldikleri ve bu mevkilerde güç sahibi olduğu koşulların da tarihsel örnekleri mevcuttur. Türkiye Cumhuriyeti’nde anayasal vatandaşlık, çeşitli nitelikleri ile tartışılmakta olsa dahi, anayasasında tanımlanan vatandaşlık üzerinden Kürt olması nedeniyle hukuki ayrımcılığın uygulandığı örneklerle rastlamak da aynı şekilde güçtür*. Toplumsal muhalefetin farklı unsurlarına farklı dönemlerde hukuki çifte standartların ya da önyargıların uygulandığı iddiası bir demokratikleşme sorunu olarak belirgin hale

---

* Türkiye’nin demokratikleşme sürecinde benzerlerinde de olduğu gibi çeşitli dönemlerde hukuki koşulların yetersiz olduğu dönemler özellikle askeri darbeler sonrasında yaşanmıştır. Ancak bu dönemlerde hukuki koşulların somut olarak her aktivist için ya da muhalefetin farklı türleri için olumsuz bir ortam yarattığını gözönünde bulundurmamak gerekir. Türkiye tarihinin farklı veya eşzamanlı dönemlerinde olmak koşulu ile sağcı Türk milliyetçiliği, sol sosyalist akımlar, siyasal İslam, Kürt hareketi gibi birbirinden tamamen farklı unsurların kendilerine baskı uygulandığını iddia ettiklerini görmek mümkündür.

gelmektedir. Bu nedenle olgusal olarak Kürt olmaya karşı bir düşmanlığın olmadığını ama politizasyonunu Kürtlük üzerinden gerçekleştirenlere karşı bir tavrın olduğunu söylemek mümkün görünmektedir (Tezcür, 2009).

Bu koşullar altında, Kürtlerin çeşitli biçimlerde ulus-devlete isyan ettikleri kimi zaman bir ağanın hakimiyet alanında ulus-devletin/imparatorluğun otoritesini reddettiği, bir dini liderin kendi etrafındaki inanç grupları ile devletin dinsel politikalarına karşı olan muhalefeti, milliyetçilikle bezediği başkaldırıları görülmüştür. Keza terör eylemleri ile önplana çıkan örgütlerin farklı tandanslarla kurulduğu ve devlete karşı eylemlere giriştikleri de tarihsel gerçeklik olarak görülmektedir.

Bu koşullar altında Kürt hareketinin devletin kurucu ideolojisi ve ulus-devletin temel prensipleri ile bir çatışma halinde olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Bu çatışmanın bir sonucu olarak, legal demokratik sistemin koşulları altında kurulan Kürdi partiler de, ulus devlete olan karşıtlıklarını parlamenter düzeyde, yerel yönetimlerde ve genele yayılmak koşuluyla siyaset üretmek gerçekleştirmektedir.

Kürdi partileri bu bağlamda, Türkiye’de varolan diğer partiler ile eşdeğer düşünmemek, ya da herhangi bir muhalif parti gibi addetmemek gerekmektedir. Bu noktada Thomas Rochon “harekete geçirici partiler” (mobilizing parties) “meydan okuyan partiler”^{*} (challenging parties) ifadelerini (1985), kurulu durumdaki siyasi partilerin (established parties) seçmenlerin beklentilerine cevap veremediği takdirde kurulan yeni parti tipleri için kullandığını görmek mümkündür (Rochon, 1985:420-421). Rochon’un terminolojisini geliştirmiş olduğu örneklemin Hollanda parlamentosu oluşu ve bizim incelediğimiz konunun keskin önemine sahip bir hususta ifade edilmemiş olduğu bir tarafa bırakılacak olursa tespit ettiği noktalar açısından büyük önem taşımaktadır.

---

* “Challenge” kelimesini İngilizceden-Türkçeye çevirirken “meydan okuma” kalıbı direkt olarak karşımıza çıkmaktadır ancak meydan okuma anlam bağlamında olumsuz çağrışımlar yaratmaya da bir tarafı ile müsait bir yapı sergilemektedir. Bu anlamda doğrudan bir çeviriyi yapmak iki dil arasındaki farklılıktan dolayı oldukça zor görünmektedir. Bu noktada “mücadele edici”, “sorgulayıcı”, “boy ölçüşen”, “kafa tutan” gibi “challenging” kelimesi için Türkçe’de karşılık gelebilecek anlamları da düşünmek gerekmektedir. Bizim çalışmamızda bu tabire yer vermemizin sebebi, Bilgesu Sümer’in Nicole Watts’ın kitabında Rochon’dan alarak kullanmış olduğu bu tabiri literatürde bulunduğu şekli ile korumamızdır.

Rochon, “harekete geçirici partiler” kavramını tanımlarken, bu partilerin değişmekte olan sosyal ve politik koşulların avantajını kullanarak, oluşmakta olan yeni toplumsal çatlaklarla veya politik kimliklerle kendilerini ilişkilendirdiklerini vurgular. Rochon’a göre harekete geçirici partiler, yeni meseleleri gündeme getiren ve eski meselelere ideolojik olarak yeni bir bakış açısı sunan partilerdir. Bu partilere örnek olarak ise ekoloji partilerini, bölgesel veya dilsel partileri verir (Rochon, 1985:421)

Yine Rochon’un terminolojisinden yola çıkacak olursak “meydan okuyan partiler” ise oluşmakta olan politik kimlikleri harekete geçirmezler, varolan çatlakların üzerinden destek bulmaya gayret ederler. Bu partiler varolan partilerin meşruiyetlerini sorgulayarak, varolan koşullarda tabanın çıkarlarını temsil edemediğini vurgularlar. Bu partiler programları itibariyle varolan çatlaklar üzerinden rekabete girerken, yeni konuları gündeme getirmez veya politik kimlikler yaratmazlar (Rochon, 1985:421)

Rochon’un terminolojisi, varolan partiler açısından toplumsal çatlak alanlarının (toplumsal çatlak kavramını etnik çatışma yerine kullanmak bir önceki başlıkta ve bu başlıkta sıraladığımız nedenlerden ötürü daha elverişli görünmektedir) temsiliyetinde yetersizlik olduğu takdirde ortaya çıkan partileri kavramsallaştırmak için kullanılmaktadır. Temsiliyet politikalarının hakim olduğu, sınıf siyaseti gibi çok bilindik politikaların terkedildiği günümüzde bu çatlakların politik bölümlenmede baskın bir rol oynadığı dikkate değer bir noktadır. Bu nedenle bilindik partilerin ve politikaların sıkıştığı alanlarda ortaya çıkması muhtemel bu tip oluşumları gözönünde bulundurmak gerekir

Nicole F. Watts, Rochon’un terminolojisinden yola alarak, kısmen değiştirdiği “meydan okuyan partiler” (challenging parties) kavramını ele almış ve bu kavramı “*otoritelerin idarenin kurucu prensiplerinin temelinde esastan bir meydan okuma güttüğü düşünülen siyasal kimlikler ya da programlar etrafında harekete geçen*” (Watts, 2014:42) olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Türkiye örneğinde İslamcı partileri, komünist partileri, sosyalist partileri ve Kürdi partileri “meydan okuyan

parti” kategorisine sokmuştur. Dolayısı ile meydan okuma kavramını büyük ölçüde ulus-devletin ve kurucu pratiklerin temellerine bir karşı duruş olarak değerlendirmiştir (Watts, 2014:43). Ancak bir tarafı ile de Kürdi partileri klasik anlamda sistem karşıtı olmayan yani sistemin yıkılmasına meyil göstermeyen ancak süregelen ya da alışlageldik muhalefet partileri olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirmesini yaparken, Zariski’nin (1986) İngiliz İşçi Partisi ve Alman Sosyal Demokrat Partisi üzerinden yola çıkarak yapmış olduğu tanımlamayı dikkate almıştır. Buna göre bu partiler sistem karşıtı değildir ancak seçmenlerin gözünde seçimi kazanmaları halinde, toplumun çıkarlarını tehlike altına sokabilme ya da politik sistemin kendisine zarar verebilme ihtimalleri vardır (Zariski, 1986:30). Bu noktada Kürdi partileri eğer süregelen muhalefeti temsil eden bir parti olarak değerlendirilecek olursak, Türkiye’nin kurucu partisi olmasına karşın 1950’den bu yana hiçbir seçimden başarıyla ayrılamayan ve Türkiye’de süregelen muhalefetin temsilcisi konumunda olan Cumhuriyet Halk Partisi nasıl bir konumdadır (Kiriş, 2012). Aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin hakim paradigma olduğu düşünülecek olursa, Türk milliyetçiliği üzerinden politika yürüten partilerin yine seçimi kazanan parti olarak şans bulmayı ve süregelen muhalefetin başka bir kanadını temsil ediyor olmaları kafa karıştırıcı bir nitelik kazanmaktadır. Süregelen muhalefetin sadece sistemin temel koşulları ile ilgili değil aynı zamanda bu sistemin içerisinde varolan partilerin ve seçmen yapısının nasıl şekillendiği ile de muhakkak ilgisi bulunmaktadır. Kürdi partilerin bu koşullar altında, süregelen muhalefetin aktörlerinden biri olarak, muhalif bir parti olarak değerlendirilmesi oldukça güç olmaktadır.

Bu noktada, Watts’ın yaklaşımını yeniden değerlendirecek olursak, Rochon’dan almış olduğu “meydan okuyan partiler” kavramına eklemiş olduğu “idarenin kurucu prensiplerinin temeline esastan meydan okuma” ifadesi karşılığını hangi noktada bulmakta olduğu belirsiz kalmaktadır. Hem süregelen muhalefeti devam ettiren, hem de sistemin temeline meydan okuyan parti olarak aynı anda değerlendirilmek kendi içerisinde kararlı bir duruş sergileyememektedir. Bu nedenle Watts’ın bakış açısı içerisinde Rochon’dan meydan okuyan partiler kavramını almasını ve çalışmanın ilerleyen aşamalarında da yararlanacağımız üzere önemini dikkate almakla beraber kanımızca “harekete geçirme” fonksiyonu daha belirgindir.

Zira, Kürdi partiler; diğ er bazı etnik temsile yönel en parti örneklerinde oldu ğ u gibi (IRA) seçildikleri halde meclise girmeyi reddeden, ülkenin parlamentosunu boykot eden ya da seçimlere katılmayı reddeden bir parti de ğ ildir. Aksine mecliste varolabilmek adına çeş itli ç özümler üreten (baş ka partiyle ittifaka girmek, bağı msız adaylar göstermek) ve o mecliste kalıcı olmakla beraber, yerel yönetim leri de büyük ölçüde hedefleyen partiler olmuş lardır. İkincil olarak ise, ortaya koydukları plan ve programlar (her ne kadar zaman zaman ç eliş kiler yaş ansa da) salt Kürt siyaseti üzerine odaklanmamıştır. Kürdi partilerin vermiş oldu ğ u yasa önermelerini ve meclis faaliyetlerini detaylı olarak inceleyen Kavak ç alış masında, Kürt kimliğ ine araştırma önermelerinin 5. Sırada, kanun tekliflerinde Kürt politik hakları ile ilgili konuların ise 4. Sırada olduğunu tespit etmiştir (Kavak, 2012:156). Bu bağ lamda yalnızca Kürt kimliğ i bağ lamında de ğ il, ekonomi, çevre, sa ğ lık, e ğ itim gibi konularda da yasamaya katıldıkları görülmektedir. Kavak'ın tespiti oldukça önemli olmakla beraber, yukarıda saydı ğ ımız baş lıklarda verilen kanun önerilerinin ve bakış açılarının da, Kürt kimliğ inin temsilini-politikasını dolayım ladı ğ ını belirtmek yerinde olacaktır. Örne ğ in, e ğ itim konularında verilen önermeler salt olarak e ğ itimi de ğ il, e ğ itimle ilişk ili olarak Türkiye'deki farklı kimliklerin konumunu kapsayabildi ğ i gibi, sa ğ lık konusunda da “anadilde sa ğ lık” kavramının dile getirilebildi ğ ini bu bağ lamda Kürt kimliğ ini de iç erecek bir şekilde sa ğ lık politikalarının yürütüldü ğ ünü belirtmek yerinde olacaktır. Ancak, yukarıda görülece ğ i üzere hem çok fazla alanda yasa önerisi sunan, hem de meclis iç erisindeki sayılarına nazaran oran anlamında yasamaya katılma ç abalarının yüksek olduğunu görmek mümkündür. Meclisteki sandalyelerin %4'üne sahip olan vekiller, yasa taleplerinin %11'ini gerçekleştirmiş lerdir (Kavak, 2012:156). Bu anlamda denebilir ki bu partilerin meydan okuyuculuklarının en belirgin oldu ğ u alanlardan birisi yasama alanıdır ve kendi beklentileri do ğ rultusunda yasaları de ğ iştirme ç abaları mevcuttur.

Yasalar dahilinde olmayan uygulamalarını (çokdilli belediyeç ilik, eş başkanlık) gerçekleşt irirken ise, açıktan meydan okumaktan ziyade konuları yasal olarak ç özmeye yönelik boş lukları de ğ erlendirmeye veya arkasından dolaş maya ç alış mış lardır. Bunu ifade ederken de ğ erlendirmemizi baş arıp baş aramadıkları üzerine de ğ il, hareketlerini meş rulaş tırma gayreti iç erisinde yasayı araçsallaşt ırmaları

üzerinden değerlendirmek gerekmektedir. Kürdi partilerin meydan okumasını böyle bir minvalde değerlendirmek ve politikalarının temeline kendileri için hareket yaratabilecek bir zemin yaratmayı koyduklarını görmek mümkündür. Bunu sağlayabilmek için de yaptıklarının doğrudan meydan okumak değil ellerindeki kaynakları harekete geçirerek, yasal ve toplumsal baskı uygulama çabası ile birlikte seçmenlerini/destekçilerini politize etme çabası olduğu görülebilecektir.

Bu nedenle Kürdi partilerin konumu siyasi partilere ilişkin yukarıda sunulan dağarcık ve tartışmalar üzerine merkez noktaya koyarak incelemeye gayret edilecektir. Bu doğrultuda Kürdi partilerin işlevsellikleri, amaçları, yöntemleri ve Kürt kimliğinin temsilindeki konumları bir çerçeveye alınmaya çalışılacaktır.

4.4. DTP-BDP BAĞLAMINDA KÜRDİ PARTİLERİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Kürdi partilerle ilgili bir sınır ve çerçeve çizerken öncelikle şunu belirtmek gerekmektedir; partiler İçişleri Bakanlığı'nın izni ile kurulan ve 2820 sayılı partiler yasasına (SPK olarak anılacaktır) uyması gereken oluşumlardır. Dolayısıyla bu yasaların belirlemiş olduğu koşullar kendileri için geçerlidir. Siyasi partiler yasasına göre Türkiye'de herhangi bir siyasi partinin adında "bölge, din, mezhep, belli kişi, zümre, cemaat, ırk" isimleri bulunamaz (SPK 2820, 22.4.1983: Madde 78/b). Bu anlamda Türkiye'deki herhangi bir partinin etnik kimlik politikası ya da kimlik tanıma politikaları aracılığı ile bir grubu temsil ettiğini ifade etmesi ancak politikalarının takip edilmesi, tüzük ve programlarının değerlendirilmesi, topluma verdiği mesajların çözümlenmesi ile anlaşılabilir. Başka bir taraftan bakacak olursak ise isminde doğrudan böyle bir bilgi yer alamayacağından kendisinin bir etnik grubu temsil ettiğine, grubun üyelerini inandırması bu doğrultuda kanaat oluşturması gerekmektedir.

Aynı yasanın bir başka maddesine göre ise, ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar olduğunu ileri süremeyecekleri gibi bunun politikasını da yapamaz, "*Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet*

bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler” (SPK, Madde:81). Bölgecilik, ırkçılık amacını güdemez ve bu yolla politika yapamazlar (SPK, Madde:82). Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere bilindik anlamda bir etnik partinin kurulması olasılığı Türkiye yasaları gereği mümkün değildir ve Kürdi partiler yukarıda saydığımız maddeleri de kapsayan yasa ile bağlanmış durumdadırlar.

Watts’ın yaklaşımından yola çıkacak olursak başta dilsel hak talepleri ve Kürt nüfus yoğun bölgelere karşı tavırları nedeniyle, sıklıkla meydan okuyan politikalar geliştirmişlerdir. Başta çokdilli belediyeçilik, anadilde eğitim, propaganda ve kamu hizmeti alma talepleri bu politikaların başında gelmektedir. Dolayısıyla ilgili maddelerden ötürü sıklıkla soruşturmalara ve kapatılan partilere tanık olmuşlardır. Siyasi partiler yasasının ilişkin olduğu ceza hükümleri ile ilişkili olarak da üyeleri defalarca yargılanmış, hapis cezalarına çarptırılmıştır. Ancak, örnek vermek gerekirse çokdilli belediye taleplerini il genel meclisi kararlarına (Milliyet, Çokdilli Sur Belediyesi’ne Danıştay Feshi 15.06.2007), anadil taleplerini ise Türkiye’yi bağlayıcı niteliği olan uluslararası anlaşmalara (Watts, 2014:128) bağlı olarak ifade etmişler yasal regülasyonları araçsallaştırmışlardır.

Kürdi partilerin milletvekilleri her ne kadar temelde bu yasal düzlemde yapılan politikalar aracılığı ile Watts’ın ifade ettiği gibi meydan okuyucu bir tavır sergiliyorsa da esas olarak bir siyasi parti olmasından mütevellit kamuoyu oluşturmak ve temsil ettiği ideolojide parçalı olan fikirleri bütünleştirmek gayretindedir (Bektaş, 2000:91). Partiler özellikle kanaatlerin istikrara kavuşturulmasında önem taşımakta, değişken dağınık ve istikrarsız olarak sürdürülen politikaları bir bütünlük içine oturtmaktadır (Bektaş, 200:91). Bu çerçeveden bakıldığında muhakkak ki yasal müeyyidelere karşı çıkan, onunla çatışma ortamını bulabildiği her mecrada yaratmaya çalışan Kürdi partilerin meydan okuyucu tarafları vardır. Ancak, bu işlevlerinden belki de daha önemli olan özellikleri bir Kürt politikası yaratabilme ya da Kürt kimliğinin politik düzende bir serencam kazanarak temsiline aracılık etmeleri ve/veya bu temsili yukarıdan aşağıya oluşturmalarıdır.

Türkiye’de varolan Kürt kökenli nüfus rakamsal olarak tartışmalı olsa da 11 milyon ile 17 milyon arasında rakamlar sarfedilmekte, kimilerine göre ise daha fazla

bir nüfustan sözedilmektedir. Ancak bölgedeki genel/yerel seçim sonuçlarına bakıldığında tarihsel süreç içerisinde Horowitz'in ifade ettiği gibi bir "etnik oylama" olgusundan söz etmek mümkün değildir. Zira Horowitz etnik oylamayı bir nevi kökene dayalı nüfus sayımı olarak tanımlar ve özellikle toplumsal çatışmanın en yoğun olduğu dönemlerde bu durumun karşılık üzerinden son derece yaygın olduğunu ifade eder (Horowitz, 1985:326). Kürdi partilerin uzun yıllardır politik yaşamlarına devam etmesine ve Kürt kimliğine çeşitli veçhelerde sahip çıkmalarına rağmen her zaman birinci parti olmadıkları görülmektedir. Son dönemlere kadar birincilikler genellikle merkez partilerin, merkez sağın veya muhafazakâr partilerin arasında gidip gelen bir nicelik taşımaktadır.

Bu koşullar arasında, Kürt kimliğinin temsili konusunda politize olmamış önemli bir kitleden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla Kürdi partilerin Kürt kimliğini politize olmasına aracılık etmek veya kendilerinin Kürtlerden aldığı desteği arttırmak en temel hedeflerinden birisi olarak görünmektedir. Kürt kimliğini taşıyan her bireyin, politize olmasını veya Kürt politik talepleri konusunda harekete geçmiş olduğunu düşünmek oldukça güçtür, ki eğer durum böyle gerçekleşseydi çok daha büyük oy oranlarına sahip olabilecekleri de aşıkardır. Bu nedenle kamuoyu oluşturularak Kürt kimliğinin temsili veya görünür kılınması için harekete geçirme unsuru en belirgin olarak, kimliğin politikasını gütmeyen ya da hak taleplerini çok da umursamayan Kürtlerin harekete geçirilmesi olarak görünmektedir. Tarihsel süreç içerisinde aktardığımız Kürt kimliğinin durumsallığı, Kürdi partilerin politikalarına yalnızca bir taban ihtimali doğurabilir bunun dışında yalnızca verili (given) olarak durumsallığını devam ettirmekten öteye geçmeyecektir. Milliyetçilik kuramsalına dair birinci bölümde vermiş olduğumuz bilgiler ışığında "verili" olanların/"verili kabul edilenlerin" bir çekirdek (Smith, 2009b :28) niteliği taşıdığı ya da kimliğin dinamik olarak belirlendiği süreçte havuz (Brass, 1991) olarak kullanıldığı ve milliyetçiliğin harekete geçirme işlevi işlevi ile görünürlük kazandığını ele alınmıştı. Kürdi partiler bu bağlamda, durumsal olan kimliği harekete geçirici, bir nitelik taşıyabilirler ya da Rochon'un ifadesiyle daha önce dile getirilmemiş olan kavramları dile getirerek/fraklı bir perspektiften sunarak politizasyon sürecinde katalizör olabilirler. Bu nedenle Barth'ın ortaya koymuş olduğu sınır mekanizmalarını kristalleştiren, bu sınırlardaki çatlakları kristalize eden bir nitelik kazanabilirler.

Barth'ın ifadesiyle, kültürler arasındaki farklılıklara ve bu kültürlerin tarihsel oluşumlarına sıklıkla değinilirken, bu kültürler arasındaki sınırların nasıl oluştuğu konusu çokça tartışmaya açılmamıştır (Barth, 2001:11). Siyasi partilerin etnik grubun temsilini ve oluşumunu etkileyen bir unsur olduğu gözönünde bulundurulduğunda bu sınırları çizme konusunda önemli bir vasa sahip olduklarını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Bunu temsilin iki tarafı açısından da düşündüğümüzde partilerin bu anlamdaki işlevleri daha belirgin hale gelebilir. Öncelikle, temsiliyeti sağlanan grubun, Türkiye örneği üzerinden ilerleyecek olursak Kürt kimliğinin talep ve beklentilerinin bireyler anlamında bilinmesi oldukça güçtür. Ancak belirgin bir oy oranıyla meclise gelmiş/yerel yönetime sahip olmuş bir grup olarak siyasi partilerin dile getirdiği talep, beklenti, öneri ve yasa istekleri söz konusu grubun talepleri olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda da egemen iktidarla, karşıtı arasında kanaatleri belirginleştirici bir unsur olarak işlev görür. Bir diğer taraftan ise partinin bütünleştirerek anlamlı biçime soktuğu talepler ve bunların politik arenaya yansıtılması, iletişim aracılığı ile görünür kılınması grubun üyeleri arasında Anderson'ın ifade ettiği gibi bir tahayyülün (Anderson, 2007) oluşmasına imkan tanıyarak, üyelerin kendilerini cemaatin bir üyesi olarak hayal edebilmesini mümkün kılar. Kürdi partiler bu anlamda tahayyül edilmesi planlananı ya da bekleneni önplana çıkartarak, kanaatlerin bunun etrafında oluşmasını sağlayan ve harekete geçiren bir unsur olarak varolurlar.

Önplana çıkarılan unsurlar ve hedefler ise grubun beklenti, istek ve talepleri doğrultusunda, grubun sınırları olarak tanımlanabilir. Bu sınırlar çatışmanın-müzakerenin yaşanacağı noktaları da belirleyerek, sınırların birbirine teması halinde yürütülen politikalar bağlamında da belirleyicilik niteliği kazanırlar. Sınırlar, Barth'ın ifade ettiği gibi kalıcı belirgin ya da değişmez değildir aksine, dinamik, gözle görülür biçimde değişebilen, farklı mecralarda kendine yer bulan mekanizmalardır. Kendiliğinden ya da sebepsizce oluşmayan sınırlar ya kolektif bir hareketin, ya da kolektivitinin gücünü arkasına almış bir grubun (seçkinlerin) ifadesiyle görünür hale gelir-anlam kazanır. Kürdi partiler bu anlamda, parti

olmalarından ileri gelen doğal kolektif halleri ile bir kolektif hareket olma özelliğini başlı başına taşımaktadır. Ancak daha önemlisi kolektif bir desteği (oyları) arkasına almış olmanın ve grup içerisinde “bizi bu kişiler temsil edecek” şeklinde belirlenmenin getirisiyle, kolektif harekete dair söz söyleme hakkına erişim sağlayarak, grubun seçkinleri haline gelir.

Bu nedenle Kürdi partileri, etnik motifleri barındıran-bunlardan güç alan, motifleri harekete geçirerek (mobilize) temsil eden-politize eden ve bu politizasyonun- mobilizasyonun önünde engel teşkil eden; yasa, grup, otorite gibi kurumsallıklara zaman zaman meydan okuyup zaman zaman uzlaşan seçkinler olarak tanımlamak mümkündür. Bu işlevlerin tümü grubun sınır çizme kapasitesini belirleyen, bu sınırlar üzerinden de politika geliştiren gruplar olmasına alan açmaktadır. Bu bağlamda, Kürdi partilerin sınır çizme konumlarına değinmek yerinde olacaktır.

4.5. GRUBUN SINIRLARINI TEMSİL EDİCİ ve BELİRLEYİCİ BİR UNSUR OLARAK KÜRDİ PARTİLER

Gruplar ve sınırlarını teorize eden Barth'ın yaklaşımından yola çıkacak olursak; siyasal bir karşıtlık ancak grupların kendilerini aynı ekseninde ifade etmeleri halinde mümkün olur (Barth, 2001:38). Siyasi partiler bu anlamda ekseni oluşturan ya da kendilerini ifade ediş biçimlerini birleştirerek aynı eksene oturtan bir unsur olarak görülmelidir. Yapısal ve kurumsal olarak, daha önce anmış olduğumuz yasalar kapsamında birbirine benzeşen partiler arasında farkları yaratacak olan unsur hangi kültürel malzemeyi ve hangi talepleri önplana çıkarttıkları olacaktır. Bu bağlamda önplana çıkartılanların belirginliği grubun sınırlarını da belirleyecek ve görünür hale getirecektir. Aynı şekilde Barth'a göre grubun siyasal olarak örgütlendiği durumlarda, partilerin arasındaki farkı belirleyecek/sahnelenecek unsurlar kültürel unsurlar olacaktır (Barth, 2001:38)

Bu nedenle siyasal seçkinlerin yani bizim konumuz itibarıyla Kürdi partilerin, Kürt kimliğinin temsili ve tasarımına dair ortaya koyacağı verilerin, daha önce durumsallığı içerisinde aktarmış olduğumuz kimliğin kültürel verileri olması

beklenmelidir. Bu durum kimliğin oluşum sürecinde gerekli olan işaret ve sembollerin belirlenmesi ve diğer bazı kültürel unsurların reddedilmesi şeklinde gerçekleşir (Barth, 2001:38). Bu unsurlar bir havuz şeklinde tarihsel süreç içerisinde toplanmış kimileri unutulmuş, kimileri hala canlı olabilir. Kimileri belirgin bir biçimde en görünen unsurken reddedilebilir (Kürtlerdeki feodal benzeri yapılanma), kimileri ise görünür değilken dolaşıma sokulabilir (Demirci Kawa'nın proleterleşmesi gibi). Bu anlamda da dinamik yapısı daha belirgin hale gelmektedir. Bu havuzun içerisinde hangi unsurların kullanılacağına dair belirleyici mekanizma ise topluluğun seçkinleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Brass, 1991). Grubun içerisinde birden çok seçkinin olması sıklıkla karşımıza çıkan bir unsur olmakta ve bu seçkinler havuzun farklı kaynaklarını harekete geçirme gayretine girişebilmektedir.

Örnek verecek olursak Kürt politik hareketinin bir başka unsuru olan Hüda-Par (Hür-Dava Partisi) programında giriş bölümünde referansını Allah'ın insanoğlunu eşit yaratmasını referans alarak kimlikler arası eşitliği talep etmekte ve Hz. Adem ile Havva'nın çocukları olmaktan mütevellit kardeşlik sebebiyle Kürtlere eşit haklar sunulmasını talep eder (Hür-Dava Partisi Programı, hudapar.org 15.04.2015). Bizim ele almış olduğumuz HEP tipolojisinden günümüze gelen partiler ise daha önce ifade ettiğimiz üzere referanslarını, batı felsefesinin üretimi olan "İnsan Hakları Evrensel Beyanname" ve demokratik toplum gibi kavramlardan alır. Bu bağlamda sosyal politikalarını şekillendirir ve yine ele aldığımız üzere kendilerini seküler bir noktaya konumlandırır. Dolayısıyla, grubun içerisinde çıkan iki farklı seçkinin de kendi içerisinde bir rekabet içerisinde olduğu, birinin grubun dinsel inançları üzerinden mobilizasyonu sağlamaya çalışırken, ötekini gelir eşitsizliği-kalkınma gibi sorunlar üzerinden mobilizasyon yaratmaya çalıştığı görülmektedir. Bu durum Brass'ın da ifade etmiş olduğu "seçkinler arası mücadelenin" (Brass, 1991:29-36) grup içerisinde gerçekleştiği durumlardan birine örnek niteliği taşımaktadır.

Grubun kendi içindeki rekabette seçkinlerin oynadığı rol hangisinin adı geçen havuzdan daha başarılı ve harekete müsait öğeleri devşirdiği role göre değişmekte bu bağlamda mobilize ettiği ölçüde grubun temsiliyetinde-seçkini olmada önplana çıkmaktadır. Bu havuzun içerisinde kullanılan sınır çizici kavramların her zaman

aynı biçimde kullanılması gerekli değildir, Kürdi partiler de diğer siyasi partiler gibi modern toplumun bir oluşumu olduklarından gelenek/kültür/tarihsel özellikler gibi unsurları olduğu gibi kullanmakta güçlük çekebilir ve onların modern koşullara uydurmak durumunda kalır. Bu noktada sınır çizici unsurun tarihselliğinden ziyade işlevselliğinin önplana çıktığı ve yeniden kodlanabileceği görülmektedir.

Örnek verecek olursak, Kürdi partilerin (öncesinde PKK ve diğer sol hareketlerde) dışlanan Kürtlerin eski üretim anlayışlarının, “demokratik komünalite” talebi için kültürel kaynak olarak kullanıldığını görmek mümkündür. Tamamen birbirinden uzak ve aslında biri tarihin eski dönemlerine diğer ise modern toplumun geçirdiği aşamaların sonucuna tekabül eden iki kavram aynı potada birleştirilebilmektedir. Çalışmamız kapsamında, milletvekili Adil Zozani ile yapılan görüşmede şu ifadeler bu duruma önemli bir örnek niteliği taşımaktadır.

“...Mesela komünaliteyi tartışıyoruz. Modern çağın bir kavramıdır, bunun başına bir demokratiklik kavramı da koyarak kavramı genişletmek mümkün fakat biz bu komünaliteyi geçmişe geri dönüp kendi tarihsel referanslarımız içerisinde yorumluyoruz. Nasıl yapıyoruz ifade edelim. Kürdistan da herhangi bir köye gittiğiniz de, yarı göçebe yaşıyor işe ailenin yaşam biçimi şöyledir; her ailenin belli sayıda koyunu, keçisi vardır. Bizim çağımızda herkes kendi malının bekçisidir, modern sistemde böyledir. Bu toplumlarda böyle değil, sürü birleşirdi, herkes aynı kişiye teslim ederdi, çobanın ücreti herkesin varlığına göre verilirdi.” (Adil Zozani ile Görüşme, 21.11.2014)

Yukarıdaki ifade kırsal yaşamın zorunlu koşullarının ancak, temsili yapılmakta olan grubun alışkın, bildik ve kültüründe varolan bir unsurun yeni bir model ile bağdaştırıldığını görmek adına büyük önem taşımaktadır. Bu durumu yalnızca üretim biçimi gibi gündelik hayatta deneyimlenen bir konu kadar yönetsellikte de görmek mümkündür. Yine, “konfederalizm” gibi modern devletin merhalesi olan unsurların, tarihsel referanslarla pekiştirildiği ve anlaşılır kılmak ya da konulan sınırlara tarihsellik katmak amacıyla ortaya koyulduğu aşağıdaki örnekte görülebilmektedir.

“Biz demokratik komünaliteyi ve ortak toplumsal üretimi tartışırken referans yapımız burasıdır. Bir nokta daha söyleyeyim ben size, Kürt feodalitesi hiçbir zaman zenginliğe endeksli bir feodalite olmamıştır, bir yönetim modelidir. Bu yönetim modelinde esas feodal hiçbir zaman karar mekanizması olmamıştır. Bir köyde bir kişi karar alabilmek için mutlaka köyde bir kaç kişiyle ortaklaşma ihtiyacı duyar, köyün lideri olabilir, köyün kanaat önderi olabilir, köyün ağası olabilir kim olursa olsun tek başına karar veremez, köyün bir meclisi vardır. Bu kişiler seçimlerle gelmese de belirlenmiştir, kendi doğal yaşamı içerisinde kimlerin bu işi yapacağını toplum kendiliğinden belirler. Bir üst model olarak bizde mihri-miran sistemi vardır yönetim modeli olarak. Bugüne göre sistemsal olarak belki çok ilkeldir, norm olarak geliştirdiğiniz zaman pekâlâ yönetim modeli olarak hareket etmektedir. Mihri-i Miran kolektif olarak birden çok mirliğin konfederatif yapılanmasını tarif eder. Bugünkü siyasal argümanları geliştirirken, ifade ederken bu tarihsel-toplumsal gelişmelere bakarak yapıyoruz. Öz yönetim budur. Toplumun geleneğinde vardır, doğalında en küçük hücreye kadar örgütlü bir mekanizmadan söz ediyoruz. Bunun daha modern, daha demokratik formunu uygulamaya çalışıyoruz. Toplumda var olan şeyi geliştirerek toplumla beraber oluşturma arayışı içerisindeyiz.” (Adil Zozani ile Görüşme, 21.11.2014)

Barth’ın ifadesiyle eski ve yeni birleştirerek bir “kültürel sinkretizm”* (Barth, 2001:38) ortaya konulmakta, yeni bir ifade olan ve özyönetim gibi adem-i merkeziyetçi bir yapıya işaret eden politikalar tarihsel süreçte işlevselleşmiş “feodalite benzeri” ile birlikte değerlendirilerek harekete geçirmeyi kolaylaştırmak adına mezc edilmektedir. Özünde, iki yaklaşımın birbirine uyumluluğundan ziyade böyle bir yönetsellik için kendi kitlelerini politize edebilmek adına, bilindik bir argüman aracı olarak kullanılabilir.

Sınırların çizilmesinin ve grubun kendini tanımlamasının ya da başkalarının grubu tanımlamasının araçlarından biri olan semboller, simgeler, deyimler gibi unsurlar da siyasi partiler tarafından mobilize eden unsurlardır. Çalışmamız kapsamında Kürdi partilerin sembol kullanımı konusunda milletvekili Demir

---

* Özünde dinsel bir kavram olarak eski ve yeni inanışları birleştirerek yeni bir anlayış ortaya koymak olan “sinkretizm” (syncretism) Barth tarafından genişletilerek kullanılmıştır. Kavramın tanım ve içeriğine ilişkin olarak bkz. (Droogers, 1989).

Çelik “...Özgün, özerk yapılar bütüne tamamlanır, bütüne erişinde de ifade edilecek dilidir, sembolüdür, kimliğidir...Kürdi hareketlerin ve partilerin diğer unsurlar gibi kendine ait bir sembolü vardır Ama ne zaman ki genel bir Kürdistan sembolü ihtiyacı oldu o zaman bütün Kürtleri ve Kürdistan'ı kapsayan, ortak olan bir sembol mutlaka olacaktır, olmalıdır.” (Demir Çelik ile yapılan görüşme, 03.12.2014) ifadelerini kullanmıştır. Adil Zozani ise aynı şekilde bu simge ve sembollerin kullanımının önemli olduğuna ve bu simgelerin kullanımında özgürlüğün gerekli olduğuna şu ifadelerle vurgu yapmıştır “Toplumlar hala kendilerini semboller ile ifade ediyor ise bunun önündeki engellerin de kaldırılması gerekiyor, çünkü toplumlar kendilerini öyle ifade ediyor. Toplumsal süreç olarak, bir gereklilik olarak önümüzde duruyor ve hiçbir toplum daha bunu aşmadı, kimisi daha az kimisi daha çok ama tamamıyla kimse aşmadı. Bu bir gereklilik olarak duruyor.” (Adil Zozani ile Görüşme, 21.11.2014). Dolayısıyla kürdi partilerin milletvekilleri tarafından bizatihi önemi vurgulanan ve harekete geirme konusunda istemli veya istemsiz olarak kullanılan simge ve sembollerden bahsetmek mümkündür. Yine bu semboller de daha önce ifade ettiğimiz unsurlarda olduğu gibi tarihsel biçimlerinin özgün hali ile korunmak zorunda değildir dönüştürebilir ya da yeniden anlamlandırılarak daha etkin bir harekete eçirme potansiyeli veya politik alan açılabilir.

Yukarıda ele aldığımız unsurlar, harekete geçirme becerileri ve bu konudaki güçleri dolaylı olarak siyasi partinin olanakları ile ilişkilidir. Tilly başta olmak üzere toplumsal hareketlenme için varolan kaynakların/olanakların seçkinler ya da gruba mobilizasyon katanlar tarafından harekete geçirilmesi onu toplumsal bir harekete dönüştürmektedir. Bu anlamda Kürt hareketinin/siyasetinin bir seçkini olarak Kürdi partilerin konumuna, olanaklarına ve bunları harekete geçirme konusundaki imkânlarına değinmek yerinde olacaktır.

4.6. KÜRT SİYASETİNİN SEÇKİNİ OLARAK KÜRDİ PARTİLER

Seçkin kavramı çokça kullanılan ve tartışılan bir kavram olmakla beraber farklı yönleri ile ele alınmıştır. Bizim çalışmamız bağlamında seçkinler ele alınırken, Brass'ın izini takip ederek “bir etnik grup veya sınıf içerisinde etkin ve etkili olan alt gruplar olarak ele alınacaktır” (Brass, 1991:14). Bu tanım hareketin sosyal ve

ekonomik koşullarına göre seçkinlerin dönüşümünü açıklama imkanını sağlarken bir taraftan da farklı tanımlarında oportünizm ile özdeşleştirilen (Laswell, 1958:13) seçkin anlayışını dışarıda bırakmamızı sağlamaktadır.

Brass'ın da çalışmasında belirttiği üzere (1991:14), toprağın geçerli hakimiyet alanı olduğu dönemlerde aristokratların, Gellner'in kuramsalında ifade ettiği gibi geleneksel toplumlarda dinin ve din adamlarının (Gellner, 1992:31) toplum üzerinde etkileyici gruplar olarak var oldukları görülmektedir. Modern toplumlar ile birlikte ise, özellikle orta sınıf içerisinde gelen eğitimli elitlerin, milliyetçilik hareketlerinde etkin unsur olarak sıklıkla yer aldıkları son olarak ise politik örgütlenmelerin lideri konumundakilerin kendilerine oy veren kitlelerin gözünde seçkin olduklarını görmek mümkündür (Brass, 1991:14; Michels, 1949:164-165). Zira, Mills'in perspektifinden bakacak olursak kitle toplumunda en belirgin güç ve hakimiyet alanı kamuoyu olarak şekillenmektedir (Mills, 1956:298-325).

Kürt politik hareketi düşünüldüğünde de seçkinlerinde dönemselsel olarak farklılıklara ve dönüşümlere rastlamak aynı şekilde mümkün olacaktır. Kürtlerin politik olarak hareketlenmeye başladığı dönemleri düşünecek olursak daha önce de ele aldığımız üzere seçkinlerin başlangıçta toprak sahipleri (mirler) oldukları ve merkezileşme çabalarına karşı mücadele verdikleri görülecektir. Tarihsel-sosyolojik süreçte ilerlediğimizde ise Şeyh Sait örneğinde olduğu gibi dini liderlerin ayaklanmalara öncelik ettikleri tespit edilebilir. Bu bağlamda, toprak sahipleri elindeki imkan- olanakları içinde müphem ve tespit edilmesi güç bir milliyetçilik ile harekete geçirip çoğunlukla toprak üzerindeki kendi hakimiyetlerini pekiştirmeye çalışmıştır. Dini liderler ise inanç pratiklerine öncülük edişlerinin ve onun öncülüğünde toplanan gücüyle harekete geçmiş-kitleleri harekete geçirmiş ve içerisinde yine sadece amalgam olarak bulunan milliyetçilikle ortaya çıkmışlardır. Dolayısıyla bu hareketlere yapılan müdahaleler sonucunda önlenmiş olmaları, hareketin devam etmesine engel olmayı da başarmıştır.

Ancak modern diyebileceğimiz hareketlerin başlangıcı ile yani öncenin toprak zenginlerinin çocuklarının ya da devletin sağlamış olduğu koşullarla oluşan eğitimli seçkinlerin (Musa Anter, Tarık Ziya Ekinci, Naci Kutlay, Kemal Burkay vb.) daha

uzun süreye yayılan toplumsal hareketlenmenin temellerini attığını söylemek mümkündür. Zira sadece eğitimli seçkinler olduklarından amaçladıkları hareketi büyük ölçüde orta ve alt sınıflara indirmişlerdir. Bu örgütlenmenin hazırlamış olduğu politize olmuş kitle ise daha sonra PKK aracılığı ile farklı bir yönde olsa da daha belirgin bir biçimde görünürlük kazanmıştır*. Son olarak ise, gücünü kendisini destekleyenlerden yani kamuoyundan ve seçmenlerden alan, politik seçkinler hareketin öznelerinden birisi konumuna gelmiştir. Dolayısı ile Kürdi partilerin bir özne olarak ve aktör olarak seçkinliklerinin arkasında yatan koşul arkalarındaki kitle desteğini ne ölçüde harekete geçirebildikleri ve politize edebildikleridir.

Dolayısı ile Kürdi partilerin hareketin “seçkinleri” arasına girmesini sağlayan unsur bu noktada arkalarındaki oy desteği bir başka deyişle kitlesel güçtür. Hareketin seçkini olarak ise daha önce de ifade ettiğimiz üzere hareketin içerisindeki diğer baskın güçlerle ve egemen ideoloji ile grup kimliği arasında sınır çizme/harekete geçirme işlevlerini yürütebilmektedir. Kürdi partilerin hareketin diğer unsurlarından farklı olarak kolaylıkla harekete geçirebilecekleri olanakları ve kendilerine doğrudan bağlı unsurlar olmamasına karşın, süreklilik içerisinde önemli bir aktör konumuna gelmişlerdir.

4.7. KÜRDİ PARTİLERİN HAREKETE GEÇİRME ve MEYDAN OKUMA SÜRECİNDE KAYNAKLARI

Tilly, harekete geçirme kavramını (mobilize); bir grubun eyleme geçebilmek için, gerekli olan kaynaklar üzerinde kolektif kontrolü ele geçirme süreci olarak tanımlar. Bu süreçte kaynaklar; iş gücü, silahlar, oylar veya herhangi başka bir şey olabilir (Tilly, 1978:7). Kürt hareketi içerisinde Kürdi partilerin kullanılabilir görünen en belirgin kaynakları oylar olarak görünmektedir. Bu noktada silahlar, toprak sahiplerinin insan gücü vs. gibi kavramlar her ne kadar etkili diğer unsurlar olsa da Kürdi partilerin etkileyen değil etkilenen olduğu unsurlar olarak karşımıza

---

* Bu noktada amacımız PKK ile 70’ler Türkiye siyaseti içerisinde TİP kadrolarında yer alan ya da DDKO içerisinde politize olan Kürt hareketini aynıymış gibi değerlendirmek değildir. Vurgulanmak istenen yalnızca orta sınıf ve alt sınıflarda politize olma bilincinin biçim değiştirerek devamlılık kazandığına dikkat çekmektir.

çıkılmaktadır. Yani bir aktör olarak diğer faktörler karşısında edilgen bir durumsallığa sahiptir.

Kürdi partileri hareketin diğer bileşenlerinden ayırmak elbette ki kolay değildir veya tamamen ayrıldığında hangi kaynağın kimin tarafından kullanıldığı daha müphem bir alana denk gelebilir. Hareketin saydığımız bileşenlerinden başka, sivil toplum örgütleri, baskı grupları, uluslar arası örgütler gibi unsurlar ile de ilişkileri mevcuttur ancak bu bileşenleri sınırlandırmadığımızda incelenmesi daha da güçleşecek bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle salt Kürdi partilere ait kaynaklar üzerinden değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Kürdi partilerin salt kendi kaynağının ne olduğu ise şüphesiz destekçileri-takipçileri, oy vermiş seçmenleri ya da oy verme potansiyeli bulunan seçmenleri ve kendilerini kabul ettirip yer alacakları Türkiye demokratik sistemi olarak özetlemek mümkündür. Bu kaynağın gücünü arttırmak ise ancak daha güçlü kamuoyu oluşturmak ve bu kamuoyunu harekete geçirmek olarak benimsenebilir.

Kamuoyunu oluşturmak ve harekete geçirmenin doğası gereği, kolektif aksiyona yönlendirmek için Kürdi partiler, siyaseten varolmanın getirdiği kaynakları kullanmak durumundadır. Watts, çalışmasında Kürdi partilerin elde ettiği olanakları ele almış ve bu olanakların kullanımını analiz ederek belli kategoriler oluşturmuştur (Watts, 2014:117-126). Biz de çalışmamızda Watts'ın başta Tilly olmak üzere harekete geçirme (mobilizing) kuramsalından derlediği bu kaynaklara yer vereceğiz. Ancak, bizim çalışmamız daha çok partilerin iletişim faaliyetleri ve bu faaliyetler aracılığı ile kimliği tasarlama ve harekete geçirme üzerine odaklandığından medya/kitle iletişim araçlarına erişim kategorisini ekleyeceğiz. Medyaya erişim ve medyada temsil açısından anaakım dışında kalan unsurların görünürlük problemleri yaşadığı düşünülecek olursa, siyasi parti olarak aktör konumuna gelmek/hareketin seçkini olmak kitle iletişim araçlarında görünürlük açısından önemli bir kaynak yaratmaktadır. Buna ek olarak partilerin yürütmüş olduğu politikalar, kaynakları kullanım biçimleri ve doğru kullanma gayretleri özünde tabanına kendisini anlatmak ya da kolektif davranışı güçlendirme amacı taşımaktadır. Bu konulara dair bilgilerin tabana, özellikle de; henüz politize olmamış ya da kısmen olmamış kesimlere

aktarılması için medya zorunlu bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Partinin tabanında olan ve oy veren, partiye katılan/üye olan seçmenlerin ise hareketliliğini korumak için bu gibi konularda bilgilendirilmeleri önemli koşullardan birisidir.

Yukarıda saydığımız koşullardan yola çıkacak olursak siyasi partilerin, salt bir parti olmak, politik bağlamda örgütlenmiş olmak, ülkenin siyaset alanına erişmek ve belli bir kitleye sahip olmaktan mütevellit bulundurduğu kaynaklara değinmek yerinde olacaktır. Watts bu kaynakları: maddi ve insani olanaklar, yasal olanaklar, erişim, siyasi rol olanakları, meşruiyet olanakları olarak tanımlamıştır (Watts, 2014:116). Biz bu kaynaklara kitle iletişim araçlarında yer alma-kamuoyunda görünür olma kategorisini ekleyerek çalışmamızı, kitle iletişim araçlarının sağladığı olanaklar ve onları kullanım biçimleri üzerinden sürdüreceğiz.

4.7.1. Maddi ve İnsani Kaynaklar

Siyasi partilerin diğer tüm organizasyon ve kuruluş gibi muhakkak belli gelirlere erişim sağlaması ve bunları kullanarak politikalarını belirgin hale getirmesi gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde bağış toplamak, gelir elde edecek organizasyonlar düzenlemek oldukça sıkı koşullar altında gerçekleşen ve denetime tabi tutulan unsurlardır. Bir siyasi parti olarak örgütlenmek bu anlamda herhangi bir biçimde politik olarak örgütlenecek kişilere önemli bir hareket alanı yaratmaktadır. SPK'ya (Siyasi Partiler Kanunu) göre, partiler aidat toplama, parti yayınlarından gelir elde etme, parti olarak mal varlığı edinebilme, bağış toplayabilme, para karşılığı etkinlik düzenleyebilme gibi haklara erişim sağlamaktadır (SPK, Madde 61)*.

Türkiye'de partilerin büyük kısmı gelirlerini devletin aktarmış olduğu yardımlardan elde etmektedir ve bu gelirlerin ne olup nasıl kullanıldığı yasa uyarınca belirlenmiştir (Topuzkanamış, 2012). Ancak, HEP sonrasında %10'luk seçim barajını aşmak suretiyle girmeyen, yani beğimsiz adaylar aracılığı ile meclise girerek grup kurma yoluna giden Kürdi partilerden çalışmamıza konu olan DTP ve BDP

---

* Gelir elde etme ve bunu kullanma konusunda partilere her ne kadar bir serbesti tanınmışsa da, bu gelirlerin nasıl elde edileceği ve oranlar hakkında yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bu sebeple bu imkanların tanınması rahatlıkla gelir elde eden tüzel kişilik olmalarına engeldir ve sıkı denetimlerden geçerler.

hazineden seçim yardımı alamamıştır. Kürdi partilerin normal koşullarda %6-%6,5 civarında seyreden oyları nedeniyle hazineden yardım alma imkanları vardır çünkü yasaya göre %3 ve üzerinde alan partiler bu yardımlardan yararlanabilir (SPK, Ek madde 1). Ancak seçimlere parti olarak katılmayan Kürdi siyasetçiler bu nedenle hazine yardımı alamamışlardır. Fakat partilerin resmi olarak beyan ettikleri rakamlara göre BDP'nin 2008 yılında 85 bin TL olan gelirleri (Resmi Gazete, 24.01.2014), 2012 yılında 3,6 milyon TL'ye (Resmi Gazete, 17.12.2014) yükselmiştir. Bu gelirlerin tümü ise bağış ve aidatlardan oluşmaktadır (Resmi Gazete, 24.01.2014,17.12.2014). Bu koşullar altında Kürdi partilerin 4 yıl gibi kısa bir süre içerisinde gelirlerini “kırk” katına çıkardıkları görülmektedir. Böyle bir artış dikkate değer olmaklar birlikte gelirlerin tümünün bağış ve aidat olması ise önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kürdi partilerin gelirlerindeki bu ciddi artışa karşın rakip olduğu diğer üç partinin (AKP, CHP, MHP) hazineden oy oranlarına göre paylaşarak aldıkları 500 milyon TL'lik yardım (“Siyasi Partilerin” Fortune Turkey, 06.02.2015) gelirler anlamında önemli bir farkı ortaya koymaktadır.

Maddi kaynaklara erişimin taşıdığı önemi kendi içerisinde iki açıdan değerlendirmek gerekir. Öncelikle, Kürdi partilerin gündemlerinde taşımış olduğu önemli unsurlardan birinin kimlik politikası olduğu düşünüldüğünde, kimliğin harekete geçirilerek kolektif davranışa/tutumla dönüştürülmesi konusunda alan açan mekanlara gereksinimi vardır. Parti merkezleri veya partiye ait bina/kültür merkezi gibi alanların bu anlamda önem taşıdığı ise şüphesizdir dolayısıyla kolektif davranışa alan yaratmak amacıyla partilere ait merkezler için bu gelirler kullanılmaktadır (Watts, 2014:119). Çalışmamız kapsamında yapmış olduğumuz görüşmede Altan Tan, özellikle göç sonrasında kentlere göçmüş olan Kürtler'in, Kürtlüklerini kaybettiklerini ifade etmiş ve partinin kimlik politikasını yürüttüğü kitlenin politize olması için bu merkezlerin önemli alanlar olduğunu fakat yetersiz kaldığını ifade etmiş (kendi ifadesiyle kadük [primitif] olduğunu), özellikle böyle merkezlerin yaygınlaşması halinde illegaliteye kaymanın azalacağını savunmuştur (Altan Tan ile Görüşme, 25.12.2014). Tan'ın ifadelerinden de yola çıkılacak olursak, Kürdi partilerin politizasyon sürecinde özellikle büyük kentlerde maddi kaynakların birincil olarak bir merkez olmak üzere partiye ait alanlarda, ikincil olarak ise birliktelik sağlanan etkinliklerde önem taşıdığı görülmektedir.

Maddi kaynakların, ikinci belki de başat öneme sahip olduğu nokta ise partilerin, propaganda tanıtım ve politik pazarlama faaliyetlerine alan yaratmasıdır. Seçmen sayısının artarak siyasetçiler tarafından ulaşımının güçleşmesi, partilerin ve politikacıların kitleyle birebir etkileşime geçebildiği imkanları zayıflatmış medya ile aracılendirilmiş bir etkileşimin zorunlu hale gelmesi nedeniyle harcanan meblağlar artmıştır (Topuzkanamış, 2012:169-170). Bu anlamda partilerin seçmenleri ile etkileşime geçme çabaları özellikle kitle partileri için bir tür pazarlama faaliyeti gibi görülmeye başlanmıştır (Okumuş, 2007). Kürdi partilerin de her ne kadar (Duverger'in tanımladığı bağlamda) kitle partisi olmasa da aynı harcamaları yapması öplana çıkmaya başlamıştır. Kitle iletişim araçlarında, yer almanın getirdiği maliyet düşünüldüğünde maddi kaynakların seçmene ulaşabilme konusundaki önemi daha belirgin hale gelmektedir. Seçmene ulaşma faaliyetlerini medya ile kısıtlamayacak olursak; miting, gösteri ve etkinliklerin de aynı şekilde maddi kaynaklarla doğrudan bir ilişkisi mevcuttur.

Çalışmamız kapsamında yapılan görüşmede, milletvekili Demir Çelik iletişim faaliyetleri için maddi kaynakların kullanımı sorulduğunda *“biz televizyona çıkmak istiyoruz, medyaya çıkmak istiyoruz, iletişim araçlarını kullanmak istiyoruz. Afişle pankartla billboardlarımızla kendimizi tanıtmak istiyoruz. Tanıtım adına evet ama reklama ihtiyacımız yok. O tanıtımın maliyetini karşılayacak bütçemiz de maalesef yok. Ciddi sıkıntılar yaşıyoruz bırakın tanıtımı zaman zaman partinin genel merkezinin telefon paralarını ödeyemiyoruz”* (Demir Çelik ile Görüşme, 04.12.2014) ifadelerini kullanmıştır. Yapılan diğer görüşmelerde de karşımıza çıkan sonuç maddi kaynakların bu yönde bir kullanım için yeterli havuzu yaratmadığı yönünde görüşlerden oluşmaktadır. Kürdi partilerin siyasal iletişim faaliyetlerine ve medya olanaklarına ilerleyen bölümlerde özel olarak değinecek olmakla beraber, varolan ekonomik koşullar yıllar içerisinde önemli bir artış gösterse de partiler adına rahat kullanılabilen bir kaynak olduğunu söylemek güçtür. Ancak kimlik politikalarının uygulanabileceği legal bir ortamda, denetlenebilir gelirlere ulaşma açısından önemli bir alanın partiler aracılığı ile açıldığı da unutulmamalıdır.

Tüm siyasi partiler gibi Kürdi partilerin de insan gücü önemli bir kaynak olarak belirginleşmektedir. Bu önemi, parti faaliyetlerinin yürütülmesi, parti binalarının düzenlenmesi ve küşülerarası iletişim yollarının kullanılarak kitleye temas edilmesi halinde belirgin olarak görmek mümkündür. Buna ek olarak ise Türkiye’de partilerin neredeyse tümünün kadın kolları, gençlik kolları gibi birimleri bulunmaktadır. Bu birimlerin başlıca amacı siyasete katılımında erkekler ile aynı şansı bulamayan kadınları örgütlemek ya da ilk kez oy verecek gençleri politize etmek olarak görülebilir. Gençlik kolları aynı zamanda görece daha dinamik olan genç nüfusu harekete geçirerek afiş dağıtımı, parti yayın organlarının elden satılması/dağıtılması gibi görevlerde de kullanabilirler. Türkiye’nin en işlek ve merkezi yeri olan İstiklal Caddesi’nin başından sonuna değin yürünüldüğünde, gençler aracılığıyla satılan neredeyse Türkiye’de bulunan tüm partilerin yayın organlarına ücretli/ücretsiz erişme imkanı vardır.

Konuya Kürdi partiler açısından bakacak olursak bir benzerlikler ve farklılıklar tablosu ile karşılaşmak mümkündür. Kürdi partiler de diğer partiler gibi insan gücünü efektif olarak kullanma gayretindedir fakat burada zaman zaman seçim kampanyalarının direkt yürütücüsü konumuna gelebilmektedir. Yani birçok partide, parti liderlerinin miting veya medya aracılığı ile halka ulaşması çok bilindik bir durum, kişilerarası yöntemler yan unsurken, Kürdi partilerde ana unsura dönüşebilmektedir. Çalışmamız kapsamında yapılan görüşmelerde milletvekili Sebahat Tuncel, kendisinin hapisteyken seçimi kazandığına dikkat çekmiş ve bu noktada kendisi politika yapamadığından başta gençler olmak üzere partiye ait insan gücünün kendisi için çalıştığını ifade etmiştir (Sebahat Tuncel ile Görüşme, 20 Aralık 2014). Seçim bölgesinde kendisi neredeyse hiç tanınmamasına ve bağımsız bir aday olarak seçime girmesine karşın arkasında örgütlü bir insan gücünün olduğunu ifade etmiştir (Sebahat Tuncel ile Görüşme, 20 Aralık 2014). Dolayısıyla, Tuncel’in ifadesinden yola çıkacak olursak, karşımıza çıkan sonuç seçmen ile ana etkileşimin aracı kişiler tarafından özellikle de partinin örgütlenmiş insan gücü tarafından yapıldığı görülecektir.

Kürdi partiler için insan gücünün bir başka unsuru ise, Anayasa Mahkemesi’nin incelemelerinden aldığımız ve resmi gazetede yayınlanan sonuçlara

göre başlıca gelir kaynağını örgütlenmiş kişilerin yaratıyor oluşudur. Dolayısıyla, bu tarz bir etkileşim hem maddi koşulları, hem de mobilize edilmiş insan kaynaklarını bir arada ortaya koymaktadır.

Kürdi partilerin başta gençler olmak üzere, etkileşimde olduğu kitleyi örgütlenme faaliyetleri arasında bilinen unsurlardan bir ise siyaset akademileridir. Bu akademilerin çalışmamız kapsamında görüşmüş olduğumuz, siyaset akademilerinde ders veren ve BDP bünyesinde mecliste vekil danışmanlığı yürüten Selahattin Gezer; bu uygulamanın partiye kadro yetiştirme ve özerk eğitim kurumları yetiştirme amacı taşıdığını ifade etmiştir (Selahattin Gezer ile Yazılı Mülakat, 20.12.2014). Bu akademiler Kürdi partilere çok sayıda akademisyen ve entelektüele ulaşma anlamında katkı sağlayan bir unsur (bianet, 24 Kasım 2011) ve kendi politikasını hem aktarabildiği hem de aktarıcılar yetiştirdiği bir alan açmıştır.

Kürdi partilerin insan kaynağı konusunda özellikle kadınlara politik değer attettiğini ve kadın kollarını güçlendirme eğilimleri olduğuna değinmek gerekmektedir. Kürdi partilerin kadın hususuna bu denli değinmelerinde kritik noktaların ne olduğuna bakacak olursak karşımıza ilginç veriler çıkmaktadır. Öncelikle, yaptığımız görüşmede kadın hareketini esas unsurlardan olarak tanımlayan Sebahat Tuncel kadının kültürel bir taşıyıcı olduğunu, anne figürü ile politize olarak etkin olduğunu ifade etmiş ve özellikle metropollere göç eden Kürtlerde sosyal yaşama daha az entegre olması sebebiyle Türkçe öğrenmeye direndiğini vurgulamıştır (Sebahat Tuncel ile Görüşme, 20 Aralık 2014). Yuval-Davis'in kadına yüklemiş olduğu milliyetçiliğin taşıyıcısı ve yeniden üreticisi olma misyonunu (Yuval- Davis&Anthias: 1989,7) Tuncel'de yükleyerek, Kürt kadını "yabancılaşmaya karşı bir direniş" ve özellikle "Kürtçe'nin koruyucusu" rolünü vermiştir (Sebahat Tuncel ile Görüşme, 20 Aralık 2014). Kadınların örgütlenmesi ve politik hayata katılmasının ise kadın kolları ile gerçekleştiğini ifade etmiştir. İlginç bir biçimde, 2014 yılında yapılan yerel seçimlerde, kadın kollarına özel olarak Kürtçe bir seçim şarkısı dolaşıma sokan BDP bu seçimler itibariyle bunu yapan tek parti konumundadır. Aynı şekilde gençlik kollarına özel bir seçim şarkısının bulunduğunu da bu noktada ifade etmek yerinde olacaktır.

Yukarıdaki veriler ışığında, maddi ve insani kaynakların kullanımı açısından Türkiye siyaseti içerisinde olmanın, harekete geçirme-örgütlenme açısından bu partilere bir alan açtığı açıktır. Zira kimlik politikaları etrafında legal örgütlenme arzusunda olanlar için bir mecra yarattıkları gibi, harekete geçirme adına da son derece görünür argümanlara erişim sağlamışlardır. Özellikle metropollerde politize etme adına maddi kaynakların ve insan kaynaklarının etkin biçimde kullanıldığını görmek mümkündür. Buna ek olarak kadınların ve gençlerin yoğun olarak siyasetin içine davet edildikleri Kürdi partiler adına önemli bir realite olarak görünür olmaktadır. Bununla birlikte maddi kaynakların, insan kaynaklarına alan açma ve artırma konusunda belirgin bir etkisinin de olduğunu söylemek mümkündür. Aynı etki tersi biçimde de işlerlik kazanabilmekte insan kaynakları maddi kaynaklara olanak yaratabilmektedir*.

4.7.2. Yasal Olanaklar

Siyasi partilerin Türkiye'deki konumları ile ilişkili olarak daha önce ifade ettiğimiz etnik, dinsel, dilsel kimlik siyaseti yapmaları konusundaki yasak belirleyici bir unsur olarak parti politikalarını sıklıkla şekillendirmektedir. Kürdi politikacıların büyük kısmı da zaman zaman bu yasağı delerek sıklıkla soruşturma ve kovuşturma geçirmişler yine sıklıkla cezalar almışlardır. Ancak, parlamentoya girerek milletvekilliği mazbatasını almak, Kürdi politikacılar için bu cezalandırma süreçlerinin etrafından dolaşabilecek bir mekanizma olan “yasama dokunulmazlığı” kullanma imkanını yaratmıştır. Yasama dokunulmazlığı, demokratik devletlerde yasama görevlerinin rahatça yürütülebilmesi nedeniyle ortaya konan ve milletvekillerinin suiistimal vs, gibi potansiyellerine rağmen, yasamanın selahiyeti adına uygulanan 1982 Anayasasının 83. Maddesi ile belirlenmiştir (Aktaş, 2009:260-261). Yine aynı madde ile “yasama dokunulmazlığının” tartışılması ve karar alınması yasaklanmıştır.

---

* Watts (2014) özellikle belediye gelirlerinin Kürdi partilerin amaçlarına uygun bir biçimde ne şekilde kullanıldığı, zaman-mekan-insan denkleminde harekete geçirmeye uygun koşullar yaratmak adına kullanımını detaylı bir biçimde açıklamıştır. Bu durumun özellikle kültürel milliyetçiliğin kategorik niteliklerinin görünür olmasına açtığı alan önem taşımaktadır.

Yasama bağıışıklığı bu anlamda Türkiye’de milletvekillerinin önüne yasalarla tanımlı olarak geniş bir alan açarak, adli takiplerden korumaktadır. Ancak bu durum özel olarak, “yasama sorumsuzluğu”: “yani parlâmento üyelerinin yasama görevlerini yerine getirirken sarf ettikleri sözlerden, açıkladıkları düşüncelerden ve verdikleri oylardan dolayı herhangi bir hukukî veya cezaî takibata uğramayacakları” (Gözler, 2001:72-73) özellikle meclis kürsüsüne önemli bir dokunulmazlık alanı yaratmaktadır. Özetle milletvekilleri, Türkiye’de hem parlamentoda, hem de özel hayatta oldukça geniş bir dokunulmazlık alanına sahiptirler.

Kürdi partiler, meclise girmeleriyle birlikte bu dokunulmazlık halinden büyük oranda yararlanmışlardır. Öncelikli olarak özellikle normal şartlar altında konuşulması güç olan konuları ve/veya ceza kapsamına girme ihtimali bulunan konuları gündeme getirme amacıyla kürsünün-dokunulmazlığın imkanlarından yararlanmışlardır. Yapılan görüşmelerde Ertuğrul Kürkçü, Dr. Hikmet Kıvılcımlı’nın, “legaliteyi istismar” ifadesini bu durum için kullandığını ifade ederek bunun bir çeviri olmasından mütevellit, kendisinin “legaliteyi kendi amaçları için kullanmak” olarak konumlandığını ifade etmiştir. Bu durumu legal olanın kendisini devam ettirmek için ortaya koymuş olduğu koşulları, kendilerine hareket alanı açmak için kullandıklarını belirterek, özellikle Türkiye radikal solunun (radikal sol bizim kategorizasyonumuzdur) bunu daha önce keşfettiğinin altını çizmiştir. Bu konudaki birikimlerinin, Kürdi partiler içerisine de yansıtıldığını bunun bir gelenek olarak devam ettiğini vurgulamıştır* (Ertuğrul Kürkçü ile Görüşme, 04.12.2014). Dolayısı ile bu yolla yasaların kendilerine getirdiği sınırların etrafından dolaşmakta ya da Watts’ın da kullandığı ifadeyle “meydan okumakta”; yasalara, yasaların tanıdığı imkânlarla karşı durmakta değıştirme talebinde bulunmaktadır.

Her ne kadar zaman zaman, kendilerine açılan davalar aracılığıyla milletvekili dokunulmazlıkları kaldırılmış ve yargılanmış olsalar da Kürdi partiler meclis kürsüsü ve diğere etkinliklerde yasalarca yasaklanmış olan konuları gündeme getirmiş legal koşulların sağladığı imkanları kullanmışlardır. Örnek vermek gerekirse; meclis genel

---

* Bu konudaki ifadeler görüşme yönteminin yapısı gereğı konuşma dilinde sarfedildiğinden belli kopukluklar ve dağıınıklıklar içermektedir. Bu nedenle anlamlı biçimde ifade edilmesi adına tarafımızca yazı diline uygun biçimde uzun bir ifadeden derlenmiş ancak bağlamından ve konuya değıiniliş biçiminden kopartılmamıştır.

kurulunda, Kürtçe konuşmak, Türkiye Kürdistanı, Kuzey Kürdistan gibi ifadeleri kullanmak, çok dillilik gibi kavramları savunmak, devletin kurucu ideolojisini “diktatorya, baskıcı yönetim” gibi kavramlarla itham etmek, normal şartlar altında Türk Ceza Kanunu’na göre ciddi ceza gerektiren suçlarken yasal dokunulmazlık aracılığı ile söylemleri ifade etme imkânı bulmuşlardır. Şüphesiz, parlamento gibi ülkenin en yüksek mertebesinde yüksek bir sesle sarfedilen bu tür ifadeler, kimliğin temsili adına harekete geçirilmeye çalışılan taban üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Bunun dışında yasal dokunulmazlık aracılığı ile, seçimler yapıldığı sırada hapiste bulunan ve terör örgütüne destek verme suçundan yargılanan adaylar vekilliği elde etmeleri ile birlikte hapisten çıkma imkanı bularak meclise girmiş ve yasal dokunulmazlık hakkı kazanmışlardır.

Yasal dokunulmazlıklara ek olarak, daha önce de ifade ettiğimiz üzere yerel yönetimlere yönelik yasaların 2004 yılında değişmesi özellikle büyükşehir belediyelerinde, para kaynaklarının kullanımı, il genel meclislerine şehirle ilgili alınacak kararlarda önemli bir hareket alanı yaratmıştır. Bu hareket alanı daha önce de ifade ettiğimiz yönetsel değişiklikler ve çok dilli uygulamalar için olanak ve alan yaratmıştır.

Yasal olarak hareket alanı kazanma ile ilişkili elde edilen kaynaklar yalnızca kendilerine rahat hareket edebilecekleri bir alan sağlamamış aynı zamanda kitle iletişim araçlarında görünürlük ve izlediği politikalar hakkında bilgilendirme imkanını doğurmuştur. Örnek vermek gerekirse İnsan Hakları Günü olan 10.12.2010 tarihinde milletvekili Hasip Kaplan’ın meclis kürsüsünde Kürtçe konuştuğu ve arkasından milletvekili Sırrı Sakık’ın kürtçe olarak “*Hangi güç bizim dilimize gem vurabilir. Meclis TV’de Kürtçe yayına sansür koyabilir. Ne Anayasa ne yasa ne Lozan’daki anlaşma benim dilime, kimliğime gem vuramaz. Biz bu dil için buradayız.*” (“Meclis’te Kürtçe Fırtınası” Radikal, 10.12.2010) ifadelerini kullanması hem Türkiye’de yayın yapan kanalların anahaber bültenlerinde yer bulmuş, hem de Meclis TV’den canlı olarak yayınlanmıştır. Buna ek olarak her hafta yapılan grup toplantılarında Kürtlerin hem Türkiye, hem de bölge içerisindeki sorunlarının gündeme getirildiği konuşmaların yapılması medyada yer almalarını

sağlayarak “gündem oluşturmalarına” aracılık etmiştir. Hem tabanına, hem de Türkiye kamuoyunun tümüne erişim imkanı bulan bu alanlarda yasal olanaklarla gelen bu yer buluş; partiyle ilişkili kamuoyunda politikaların sürdüğü yönünde süreklilik hissi verirken, rekabet içerisinde bulunduğu partileri destekleyenlere ise Kürdi politikaların ajandası hakkında bilgi iletip kamuoyu oluşumunda etkili olmuştur.

4.7.3. Resmi Erişim Kaynakları

Kürdi partilerin seçimler aracılığı ile elde etmiş oldukları; milletvekilliği ve belediye başkanlığı gibi makamlar, Türkiye içerisinde azımsanmayacak pozisyonlara işaret etmektedir. Bu pozisyonların kendini ifade edecek alan açması açısından önemi büyük olmakla beraber, siyasi diplomatik temsilciler, medya temsilcileri ile tanışmak açısından yeni imkanlar yaratmıştır (Watts, 2014:121).

Bununla birlikte başta Kürt sorunu olmak üzere, politikalarını temsil eden alanlarda soru ve araştıma önermeleri, yasa teklifleri sunabilme imkanı yakalamışlardır. Zaman zaman kabul edilmeyeceği çok aşık olan yasa teklifleri önermişlerdir. Örnek vermek gerekirse Terörle Mücadele Kanununun kaldırılması (27 Nisan 2013) ve yer adlarının Kürtçe isimleri ile anılması hakkındaki kanun (“BDP’li Vekil Batman İsminin” Zaman, 8 Kasım 2013) Kürt politik talepleri ile ilgili olarak reddedilen kanunlar olarak önplana çıkmıştır. Buna ek olarak ise devletin Öcalan ile yapmış olduğu görüşmelerin yasallaşması teklifi de kabul edilmeden dönen kanunlar arasındadır (Bianet, 14 Şubat 2014). Bir başka yönden yine devletin gündeminde yer almayan konulardan biri olarak lezbiyen, gay ve trans bireylerin aile koruma kanunu kapsamına alınması talebi reddedilen önerilerden biri olmuştur (“BDP’nin Lezbiyen Trans”Radikal, 07.03.2012).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, Kürdi partiler temelde devlet pratiğinin dışında kalan konuları gündeme getirmek içinde yasal olarak erişim sağladıkları noktalarda faaliyet göstermekte yaptıkları kanun önerileriyle gündem oluşturmaktadırlar. Türkiye’nin varolan koşulları altında idari birimler olan kent, kasaba, köylere Kürtçe isim verilmesi bir başka deyişle farklı bir milliyetçiliğe

toplumsal hafıza oluşturması muhtemel benzeri bir hareketin yapılması mümkün görünmemektedir. Ancak, Kürdi partilerin bu tarz konuları gündeme getirmesi elbette kimedya da yer bulmakta ve kendi tabanına politikalarının takipçisi olduğu mesajını verirken, genel olarak Türkiye kamuoyunda da böyle bir konuyu tartışmaya açmaktadır. Dolayısıyla buradaki temel amaç belki de yasanın kabulünden ziyade tartışmaya açılmasını sağlamaktır.

Buna ek olarak araştırma önermeleri ile meclisin kaynakları ve imkanları kullanılarak muhalefetini yaptıkları unsurlar üzerine araştırma yapılmasını sağlamakta, konu hakkında akademisyenlerin, konunun farklı düzeylerde muhataplarının dinlenmesini sağlamakta ve bunun sonucunda yayınlanan raporların meclis içerisinde basılmasını sağlamaktadırlar. Örnek verecek olursak, herhangi bir akademik çalışma için dahi çok zor olan bir saha araştırması meclis kaynakları ile kolay bir biçimde yürütülebilmektedir. Misalen “Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi” başlığıyla kurulan Meclis Araştırma Komisyonu yayınladığı raporda: akademisyen, STÖ başkanı, gazeteci-yazar, psikiyatr vs. gibi gruplardan oluşan 43 kişiden profesyonel görüş almış ve 129 kişi ile yerinde yüzyüze görüşme gerçekleştirmiştir (Meclis Araştırma Komisyonu 2013). Herhangi bir akademik çalışma için hayli güç olan böylesi bir kaynağın kullanımına imkan tanınarak kimlik politikalarının tarihselliği, konumu, etnik aidiyet gibi unsurların incelenmesini sağlayıcı hamlelerde bulunmuşlardır (Meclis Araştırma Komisyonu 2013: 169-196).

Yasama kısmına yukarıdaki gibi temaslarda bulunan Kürdi partiler özellikle “Çözüm Süreci” kapsamında, Öcalan ile yapılan görüşmelerde “İmralı Heyeti” adı altında (Süreç içerisinde üyeleri değışmektedir o nedenle isimlere yer verilmeyecektir) bir heyet oluşturarak, Kürt sorununun çözümüne yönelik girişimlerde taraf olmuşlardır. Üstelik bu görüşmelerde, Kürt tarafının “resmi temsilcisi” konumunda tanımlanıyor olmak ya da kamuoyunda bu yönde bir algının oluşması Kürdi partilerin, Kürtlerin temsilcisi olduğu iddialarını resmiyete döken bir nitelik kazanmaktadır (ntvmsnbc, 15.09.2013). Dolaylı olarak görüşmeler içerisinde taraf konumu kazanmak, kürtlerin temsiliyeti açısından da kimlerin temsil ettiğine

dair sorulara örtülü bir yanıt niteliğini taşımaktadır, en azından Kürdi partilerin kendilerini bu şekilde tanıtabilecekleri bir zemin yaratmaktadır.

Yalnızca parlamento düzeyinde değil belediyeler düzeyinde de, gerçekleştirilen faaliyetler ve sahip olunan koltuklar birçok ulusal-uluslar arası makama erişilmesinde rol oynamıştır. Türkiye’de, Belediyeler Birliği, Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği (GABB) gibi kuruluşlara üyelik sağlanırken, uluslar arası arenada Dünya Birleşmiş Kentler Federasyonu’na (FMCU-UTO) üyeliği edinmeleridir. Bu sayede Avrupa Parlamentosu’na giderek Kürt sorunu hakkında konuşup kamuoyu yaratmışlardır (Watts, 2014:121-122). Avrupa Parlamentosu’na bu erişim ve Avrupa Birliği’ne uyum süreci gelişmeleri Kürdi belediyelerin devletten yardım alamadıkları konularda Avrupa Birliği’ne başvurup proje hazırlayarak kaynak yaratmalarına imkan sağlamış böylece resmi erişimle kurulan ilişkiler maddi kaynaklara eklenerek, politikaları yürütmede ve harekete geçirmede etkili olmuştur.

4.7.4. Siyasi Rol Olanakları

Kürdi partiler ve politik aktör olarak görünür olan temsilcileri çoğunlukla, muhalif bir politik hareketin içerisinde geliyor olmaları sebebiyle genellikle öncesinde “aktivist”^{*} olarak tanımlanabilecek kadar eylemlere, gösterilere, basın açıklamalarına katılan kişilerdir. Birçoğu, geçmişte eylemlerde bulunmuş gözaltına alınmış ve/veya hapis cezasına çarptırılmıştır. Dolayısıyla, kanaat önderi olarak varlıkları kendi grupları içerisinde belki kabul edilebilir ancak toplumun genelinde temsil anlamında aynı itibarı görmemesi mümkündür. Ancak Kürdi partilerin böyle bir tabandan gelerek siyasi roller kazanmaları kendileri adına politikalarında farklılık yaratmış ve uygulamalarına yansımıştır. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde, aktivist tabandan gelerek, siyasi rollere sahip olmanın kendileri için avantaj olduğunu vurgulayarak bunun politikalarına yansıdığını ifade etmişlerdir. Çalışma kapsamında görüşülen milletvekili Demir Çelik şu ifadelerde bulunmuştur.

---

^{*} Bu noktada aktivizm ve aktivist kelimeleri, sivil ve anayasal eylemlere katılan, öğrenci kulüplerinde, derneklere örgütlenen, eylemci olarak çeşitli konularda protesto eden, Kürt hareketin jargonundan yola çıkacak olursak “serhıldanlara” katılma anlamında kullanılmıştır. İlegal örgüt bağlantısı veya örgüte katılım bu kapsama dahil değildir.

“ben, üniversitede çok hareketliydim. 1980 mezunuyum. Üniversiteden mezun olduktan sonraki mesleki faaliyetimden kaynaklı bu hareketli aktif olma durumu biraz daha pasif ve yan bir konuma... Eczacıyım aslında. O yönüyle biraz daha edilgen oldum. Ama 80’li yıllardan başlayıp 90’lı yılların başına kadar yaşanan hukuk dışı iradeyi kıran, teslim alan politikalarla bir aydın bir demokrat olarak itirazımı yükseltme sorumluluğu hissettim. O nedenle de 90’lı yılların başından itibaren de aktif, legal, demokratik siyasetin her kademesinde ilçe yönetiminden il başkanlığına, parti meclisinden genel başkanlığa, belediye başkanlığından milletvekilliğe görev aldım... Geçmiş deneyimlerimin çok katkısı olduğuna inanıyorum, Her şeyden önce 35-40 yılı bulan mücadele birikimim ve deneyimimin gençlere, toplumun içerisindeki kesimlere aktarabilme şansından dolayı önemsiyorum. İkincisi, siyasal birikimim bu konudaki ideolojik siyasal donanımımın legal demokratik siyasete katkısı olduğuna inanıyorum...” (Demir Çelik ile yapılan görüşme, 03.12.2014)

Çelik, öğrencilik dönemi ve gençlikte aktivist olarak yaşadığı deneyimlerin kendisine sunduğu katkıyı ifade ederken bunu gelecek kuşaklara aktarıp onları harekete geçirecek bir veri olarak gördüğünü vurgulamaktadır. Yukarıdaki sözlerine aktivizmden gelen cesaretinin, siyasal rol olanaklarına eriştiğinde de kendisinde etkin olduğunu, belediye başkanlığı zamanında yasak olduğu halde bazı etkinlikleri düzenlemekten çekinmediğini siyasal rolünü aktif siyasete dönüştürdüğünü şu sözlerle ifade etmektedir *“Ben belediye başkanırken yasaktı, kent konseyini düzenledim. Sonradan yasaya girdi. Yasak bir festival düzenledim Kürt dilinin, kültürünün yaşatılması üzerine. Bu boyutuyla çok büyük katkıların olduğunu inanıyorum.”* (Demir Çelik ile yapılan görüşme, 03.12.2014). Belediye başkanı olarak edinilen siyasal rol, kendisine geçmişte yasak olmasına karşı olarak politize olduğu olayları, hayata geçirme imkanı doğurarak, belediye başkanı ile siyasal vasfının getirisi bir etkinliği düzenleyebilmiştir. Bu durum siyasal olanaklara erişmenin ve erişen grubun muhalif artalanının getirilerini oldukça net bir biçimde ortaya koyan bir veri niteliği taşımaktadır.

Siyasal rol olanakları, Türkiye sınırları içerisinde yürütülmesi yasak olan kimlik politikalarının sınırlarını aşmak adına hareket alanı açma işlevini görmüştür. Bir

legal siyasi oluşum konumuna gelen Kürdi partiler, şube açma, seçim kampanyası yapma, parti kongresi ve mitingler yapma, parti hakkında bilgilendirme (Watts, 2014:122) gibi bir kısmı yasal olarak zorunlu, bir kısmı ise siyasi parti olmalarından mütevellit temel görevlerini yerine getirerek kamuoyuna ulaşma imkanı bulmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti yasalarına göre örneğin, seçim kampanyası yapmak, miting düzenlemek ve parti toplantıları düzenlemek yasal haktır ve devlet güvencesindedir (2911 sayılı, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, 8.10.1983)*. Dolayısıyla, bu toplantılar parti tarafından gerçekleştirilerek partinin politikalarının aktarılabilmesi, muhtemelen böyle bir toplanmanın yasadışında olacağı koşulları, legal düzleme çekerek kolaylaştırmakta, siyasi rollerini bir kaynak olarak kullanabilmektedir. Üstelik bu toplantıların güvenliğinin devletin kolluk güçleri tarafından sağlanması yasayla zorunlu olduğu gibi, toplantının yapılmasını engelleyecek farklı görüşteki kişi, grup veya unsurlar yasaya göre suç işlemekte ve hapis cezası ile cezalandırılmaktadır (2911 Sayılı Kanun, Madde 29). Yukarıda saymış olduğumuz koşulların, hatırı sayılır bir hareket alanı açtığı açıktır. Politikaları itibariyle sıklıkla devletin dışarıda bırakmış olduğu görüş ve düşünceleri dile getiren Kürdi partiler etkinlikleri Kürt hareketine kolektif bir boyut kazandırma çabasıdır ve bu çaba için devletin siyasi partilere yasal olarak açmış olduğu zeminlerde gerçekleştirmektedir.

Ülke çapında ve parlamenter düzeyde rolleri gereği yukarıdaki olanaklara ulaşan Kürdi partiler, yerel yönetimlerde ulusal siyasete nazaran daha rahat hareket imkanı bulmaktadır. Öncelikle, genel anlamda kazanılan belediyeler Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde olduğundan ve kamuoyu da bu bağlamda şekillendiğinden, yaptıkları icraatlar da ülke çapında aldığı tepkilerle karşılaşmamaktadır. Örnek vermek gerekirse Kürdi partilerin, kürt kimliği adına ajandalarında bulunan hak talepleri mecliste söylendiğinde ülke çapında zaman zaman tepki görmekte ve diğer tüm partilerin ve tabanlarının karşı çıkışıyla karşılaşmaktadır.

---

*Kanun maddeleri ile ilgili hükümlerin bir kısmı mülga edilmiş, bir kısmı yeniden düzenlenmiş ya da kapsamı genişletilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmamız içerisinde “ilgili adla” düzenlenen kanunun ilk çıktığı tarihe referans yapılmakta, değişiklik ve mülga tarihleri verilmemektedir. Bu farklılıklar mevzuatta yasanın aslı ile birlikte bulunmakta olduğundan araştırmacılar için ulaşılması açısından bir farklılık yaratmamaktadır.

Oysa ki yerel belediyelerde yapılan işler ya da hayata geçirilen uygulamalar yerel ölçekte bilinirlikleri ile ülke gündemine görece az yansımakta dahası tabandan ve kamuoyundan karşıtlık değil destek görmektedir. Bu durum Kürdi partilerin yerel düzeydeki dertlerini, ulusal düzeydeki tartışmalardan ayırarak kamuoyunu tabandan örgütlemeye ve harekete geçirmeye izin vermektedir (Watts, 2014:122-123). Çelik'in ifade ettiği yukarıda anmış olduğumuz uygulama ve daha nicesi ulusal ölçekte gerçekleştirildiğinde toplumun farklı kesimlerinde büyük tepkiyle karşılanma riski taşırken, yerel yönetimlerde rahatça yapılabilmektedir. Bu, yasal müeyyidelerin yerel ölçekte uygulanmadığı anlamına elbette gelmemektedir ancak yerel bölgenin idari sorumlusunun tavrı, münferit bir olay olarak görülmesi, engellenmesi halinde oluşabilecek halk tepkisi gibi unsurlar, bu uygulamaları daha rahat gerçekleştirebilir hale getirmektedir.

Siyasi rol olanaklarının erişim sağladığı başka bir nokta ise medya erişimidir. Öncelikli olarak, Kürdi partilerin vekilleri mecliste söz aldıkları zaman, neredeyse tüm meclis görüşmelerini yayınlayan Meclis TV'den kendilerini ifade etmektedir. Bu durum özellikle ulusal basında haber değerinin hiyerarşik yapısı sebebiyle (İnal, 2010: 259) sıklıkla yer bulamayan Kürdi partilerin görünür oldukları önemli bir alan niteliği taşımaktadır. Buna ek olarak ise Meclis Tv'de yayınlanan grup toplantıları ve diğer açıklamalar sıklıkla haber değeri nedeniyle ulusal basına taşınabilmekte ve bu şekilde görünürlüğü sağlama konusunda önemli bir alan açmaktadır.

Örnek vermek gerekirse, 21 Şubat 2011 tarihinde; 21 Şubat'ın "Dünya Anadil Günü" olması sebebiyle BDP Grup Toplantısı'nda konuşmasının son 5 dakikasını Kürtçe olarak gerçekleştiren BDP Eş Genel Başkanı, Selahattin Demirtaş kamuoyunda dikkat çekerek görünürlük sağlamış, "Kürtçe konuşmaya dair" başlıklar bir sonraki günün gazetelerinde yer almış ve ana haber bültenlerine konu olmuştur. Meclis TV'nin Demirtaş'ın Kürtçe konuşmasıyla birlikte önce sesi kapattığı, daha sonra ise sesli devam ettiği yayın ("TBMM'de Bir İlk" Vatan, 22.02.2011) önemli oranda gündem oluşturmuş çeşitli eleştiriler ve parti tabanından desteklerle uzun süre gündemde kalmıştır.

Ulusal yayın yapan medyada yer bulunmasını sağlayan siyasi roller, yerel medyada da yer alıŖa etkide bulunmaktadır. BaŖta, 2 milyona yaklaŖan nüfusuyla Türkiye'nin önemli ve büyük kentlerinden olan Diyarbakır'da çok sayıda yerel gazete vardır. Adil Zozani ile yapılan görüşmede; Diyarbakır'daki yerel yayınların sayıca çok olduğunu ve neredeyse tümünün politize olduğunu ifade etmesi, halkın güvendiği yayın organlarının da bunlar olduğunun altını çizmesi anlamlı bir veri niteliği taşımaktadır. Yine Zozani yerel yayınların haberlerinin büyük kısmını ANF (Fırat Haber Ajansı) aracılığı ile edindiğini ifade etmesi (Adil Zozani ile yapılan görüşme, 21.11.2014) ve ANF'de haber hiyerarŖisinin Kürdi partilerden yana işlemediği*, siyasi rollerinin kazandırdığı avantajlardan birisidir.

Yukarıdaki verilerin ışığında, Kürdi partilerin edinmiŖ oldukları siyasi rollerin getirilerini, harekete geçirme ve görünür olma adına kullandıkları görölmektedir. Siyasi roller kaynak olarak hem statüsel, hem de hareket alanı anlamında önplana çıkan unsurlardan biri olmakta, en temelde de Kürt hareketi içerisinde çıkabilecek farklı sesleri bütünleŖtirici ya da toparlayıcı bir unsur olarak işlev görmektedir. Örnek verecek olursak, 28 Aralık 2011 günü Ŗırnak'ın Uludere (Roboski)* ilçesinde yaŖanan olayda terörist sanılarak ateŖ açılması sonucu 34 Kürt kökenli vatandaşın hayatını kaybetmesi (Sabah, 29.12.2011) ile bir tepki geliŖmiŖ, eylem ve protestolar gerçekteŖmiştir. Ancak bu noktada hükümete yönelik eleŖtirilerin en görünür biçimde Kürdi partilerden geldiği ve üstelik her düzeydeki aktörü ile bu tepkilerin verildiği görölmüŖtür. Bu elim olay karŖısında Kürt hareketinin tepkilerine dair en derli toplu veriler dönem itibariyle Kürdi partilerden elde edilmiŖtir. BDP EŖ Genel BaŖkanı DemirtaŖ "3 günlük yas ilan ettiklerini" (AkŖam, 29 Aralık 2011) ve bunun kendileri için bir namus meselesi olduğunu ifade etmiŖtir. Sebahat Tuncel ve Ertuğrul Kürkçü Taksim Meydanı'nda basın açıklaması yaparken (Bugün, 29.12.2011), Sırrı Süreyya

* Çalışma kapsamında verinin doğrulanması adına 2014 yerel seçimlerinden önceki bir ay boyunca ANF'ye ait haber portalı incelenmiŖ, Kürdi partiler ile ilgili günlük ortalama 22 haber çıktığı tespit edilmiŖtir. Bunların ortalama 8 tanesi partinin eŖbaŖkanları, milletvekilleri ve belediye baŖkanları/adayları ile ilgilidir. Bu haberlerin tümüne fotoğraflı ve aktörün iletisini aktaracak şekilde yer verilmiŖtir.

* Siyasi rollerin bir kaynak olarak kullanılmasına önemli örneklerden birisi belki de bu acı olay sonrasında Uludere'nin Kürtçe ismi olan Roboski'nin bu denli bilinir hale gelmesidir. Kürdi partilerin olay ile iliŖkili olarak medyada çok defa yer almiŖ ve "Roboski katliamı" olarak olayı adlandırmıŖlardır. Süreç içerisinde bu denli tekrarlarla birlikte bölgenin adını sürekli olarak Roboski biçiminde kullanmaları üstelik bu ifadelerin ülkenin muhalif olmayan gazetelerinde dahi zaman zaman aynı isimle yer bulması (Bugün, 18.06.2013), siyasi aktörlükten mütevellit kaynakların etkinliğine önemli bir örnek niteliği taşımaktadır

Önder Zaman gazetesinin haberinde bunun tarih boyunca sürekli tekrarlanan ve Kürtlere yönelik yapılmış hareketlerin sonuncusu olduğunu vurgulamıştır (Zaman, 29 Aralık 2011). Dolayısı ile siyasi aktör olmanın getirileri ve kaynakları etkin bir biçimde kullanılmış olay gündemde tutulmuş ve siyasi rolleri itibariyle etkileşimde oldukları Uluslar arası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) dilekçe göndermek suretiyle şikayette bulunmuşlardır (bianet, 27.Ocak.2012).

Tüm bu veriler ışığında, siyasi rol kaynaklarının Kürdi partilere; erişim, hareket edinme noktasında önemli bir alan açtığını ve yarattığını söylemek mümkündür. Buna ek olarak ise Kürdi partilerin bu kaynakları diğer kaynaklar ile eşgüdümlü kullanarak daha etkin hale getirdiği görülmektedir.

4.7.5. Meşruiyet Kaynakları

Kürdi partilerin, Kürt kimliğine yönelik politikalara belki de en büyük katkısı meşruiyet kazandırma ve talepler ile beklentilerini meşru bir zemine oturtmasıdır. Meşruiyetten kastımız, Kürt politik talepleri içerisinde bir kısmı meşru, bir kısmı değildir gibi bir ayırım yapmak değildir. Meşruiyetten kastımız, demokratik hukuk devletinde taleplerin dile getiriliş biçimleri ve bu taleplerin kitlesel olarak destek görüp görmediğinin ayırımını yapabilmektir. Meşruiyeti, kavram olarak eylemlerin, ilişkilerin ve iddiaların toplumsal kabul görececek hukuki, rasyonel, zorunlu, makul, doğal gerekçelere dayandırılmasıdır (Çetin, 2003: 92). Demokratik olarak seçilime dayalı sistemlerde ise bu meşruiyetin birinci kaynağını halk iradesine bağlamak genel eğilim olarak önplana çıkmaktadır. Halkın tercihleri sonucu iktidara gelenler ise düzenleyici güçlerini yasaya dayandırmalı ilke olarak toplumu ne adına yönettiğini veya temsil ettiğini ortaya koymalıdır (Çetin, 2003: 92). Siyasi partilerin tümü gibi Kürdi partiler de bu noktada meşruiyetlerin almış oldukları kitlesel desteğe ve daha önce de ifade ettiğimiz gibi siyasi partilerin mevcudiyetini, koşullarını, çerçevesini belirleyen yasalara dayandırmaktadır (SPK, 2820).

Watts'ın ifadesiyle, Kürdi partiler ve dünyadaki benzerleri yani bir grubun "etnopolitika"sını yapan siyasetçiler, silahlı gruplar tarafından "göz boyama" rejimin kuklaları (Öcalan'ın geçmişteki ifadesiyle ajanlaşmış unsur) olarak kabul edilirken,

devlet yetkilileri de onları hiçbir özerkliği olmayan bir militan cephe olarak nitelerler (Watts, 2014:29). Kürdi partiler için de bu durum uzunca bir süre böyle devam etmiştir, ancak Kürdi partilerin temel meşruiyeti arkalarında kendisine oy veren ve destekleyen geniş bir seçmen grubudur. Kürt hareketinin içerisinde uzun bir dönem egemen olan illegalitenin ise ne yasa ile ne de Türkiye kamuoyunun geneli ile uzlaşması mümkün değildir.

Seçimlerin evrensel olarak demokrasinin temeli sayılması, hatta Türkiye’de “oy namustur” söyleminin dolaşıma sokulması (Zaman, 13 Mart 2014) ile birlikte duygusal bir zemine de oturtulmuştur. Böylece hem rasyonel anlamda evrensel bir şekilde demokrasinin temeli, hem de duygusal bir biçimde insanların en değerli maneviyatlarının yansıması olarak tezahür edip meşruiyetin temelini oluşturmuştur. Açık, doğrulanabilir ve sistematik bir biçimde siyasi tercihin ifadesi olan oylar, bir sokak protestosundan daha itibarlı bir mevki kazandırmakta (Watts, 2014:125), taleplerin bir kitle tarafından gerçekleştirildiği hususunda şüphe yaratmamaktadır. Bu anlamda özellikle Kürdi partiler gibi bir kimliğin tasarım ve temsilini merkeze almış olan partilerin yeterince oy alması politikalarının temsil ettikleri grubun tercihi olduğu yönündeki kavrayışı belirgin hale getirmektedir. Dolayısıyla, Kürt politik hareketinin talepleri ile birebir hiç temas etmemiş Türk kamuoyu partinin ifadelerini Kürtlerin ifade ve beklentileri olarak görebilirken, Ülkenin muhtelif yerlerinde yaşayan Kürtler de parti politikaları üzerinden kendiyile aynı kimliği paylaşanların taleplerinin ne olduğunu, bir grup olarak beklentilerini “tahayyül” edebilir. Zira artık bunları dile getiren net bir biçimde sayısal verilerle ifade edilebilecek oranda grup içinden destek görmektedir.

Meşruiyet zemini, dolayısıyla Kürdi partilere Kürtler adına konuştuğunu iddia edebilme, Kürt kimliğinin temsilciliğini yaptığını söyleyebilme, Kürt politik taleplerine yönelik konularda medyanın söylem seçkini onlara yönelmesi gibi avantajları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda kamuoyunda da, Kürdi partilerin Kürt politik talepleri ile ilgili ifadeleri kaynak niteliği taşıyan bir forma bürünmektedir.

4.7.6. Medya Erişimi ve İletişim Kaynakları

Meşruiyet kaynağını, oylardan ve seçim sonuçlarından alan seçilmişlerin en temel amacı doğal olarak meşruiyetlerinin zemini olan oylarını korumak veya arttırmaktır. Bu doğrultuda, kamunun düşüncelerini yönlendirmek ve kamuoyunun oluşumunu kendi ajandaları doğrultusunda etkileme arayışına girerler (Bektaş, 2000:92). Yukarıda ele almış olduğumuz kaynakların tümü, siyasi partilerin politik güçlerini artırma ve kamuoyu oluşturma süreçleri içerisinde kullanmış oldukları örnekler olmakla beraber spesifik olarak Kürdi partilerle ilişkili yanları da tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ancak bu politikaların görünür olmadığı kamuoyu tarafından bilinmediği hallerde, etkin olduğunun ya da kamuoyu oluşturduğunun döylenmesi pek mümkün olmamaktadır. Kitle toplumuna geçişle birlikte bireylerin çoğunun yerleşmiş ve kökleşmiş kanaatlere sahip bulunmadıkları, sorunlar karşısında kararsız oldukları (Kapani, 2007: 166) varolan kanaatlerinin büyük kısmını ise konularla birebir temas etmeden edinmiş olmaları medyaya erişimin bir kaynak olarak kullanılmasının etkisini ortaya koymaktadır. Türkiye kamuoyunun büyük bir kısmı bu anlamda, “Kürt sorunu, Kürt politik hareketi, Kürt kimlik talepleri” ile doğrudan temas etmemiş, bölgeye gitmemiş, kürt politikalarını yürütenlerle belki karşılaşmamıştır ancak neredeyse tüm kamuoyunun konu hakkında kanaati bulunmaktadır.

Türkiye’de yakın zamanda Kürt sorunu ve kimliği ile ilgili yer alan başlıca bilgiler terör odaklı olup kamuoyunun konu hakkındaki bilgisi, bölgede bir Kürt devleti kurmak isteyen illegal örgüt çerçevesinde şekillenmiştir. Kürt kimliğinin taleplerine ve beklentilerine dair haberler bu çerçevede belirlenmiştir zira medyada yer alabilecek başka bir aktör görünür konumda değildir. Kürdi partilerin bir aktör ve almış aldıkları oylar ile birlikte meşru bir zemine dayanmış seçkinler olarak politik harekete katılmaları onları medya için bir kaynak haline getirmiş bu bağlamda Kür politik taleplerine karşı sivil, silahsız, demokratik seçimlerle söz söyleyen bir siyasi grup ortaya çıkmıştır.

Bir aktör olarak siyasetin merkezinde, parlamentoda veya belediyelerde yer almaları medyaya erişim açısından iki belirgin özelliğin kullanımına imkan tanımıştır. Bunlardan birincisi medyada yer ve zaman satın alınarak gerçekleştirilen propaganda-reklam faaliyetleri diğeri ise aktör olarak haber iletilerinde yer almak suretiyle medyada görünür olmalarıdır.

Kitle iletişim çağında politik fikirlerin de tıpkı diğer ürünler gibi pazarlanabilir bir nesne haline gelmesi, medyanın çeşitli olanaklarının kullanılarak fikir ve programların dolaşıma sokulması sıklıkla görülen bir uygulama haline gelerek neredeyse her parti bu uygulamalardan faydalanmaya başlamıştır (Divanoğlu, 2008). Ancak, Kürdi partilerin maddi kaynaklarından bahsederken ortaya koymuş olduğumuz gibi hazineden seçim yardımı almıyor olmaları ve maddi kaynakların ulusal medyada erişime yer vermeyecek şekilde kısıtlı olması nedeniyle sıklıkla kullanılmayan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamız kapsamında yapılan görüşmelerde de milletvekilleri böyle bir faaliyet için bütçelerinin darlığından sıklıkla söz etmektedir (Adil Zozani ve Demir Çelik ile yapılan görüşme).

Politik fikirlerin iletilmesinde bir başka etkili unsur olan haberler ise demokratik sistemlerde egemenler ile tabiler, politik seçkinler ile yurttaşlar arasında iletimi gerçekleştirecek yöntem ve kurumlardan biri olarak işlev görürler (Alver, 2003:223). Dolayısıyla politik seçkinler konumunda olan Kürdi partiler de haberler aracılığı ile kamuoyunun çeşitli kesimlerine politikalarını iletmekte bu bağlamda kendi ajandalarını ve politik duruşlarını aktarmaktadır. Kalabalıklara açık seçim konuşmaları, mitingler açıklamalar dahi haber medyasının konuyu aktarmaması halinde çok sınırlı sayıda kitleye ulaşmakta hatta zaman zaman da ulaşmamaktadır. Dolayısıyla siyasi partilerin yapmış oldukları faaliyetler, politikalar ve seçmenle buluşmasını istedikleri iletilerin büyük kısmı haber medyası tarafından iletilmektedir (İnal, 2010:254). Ancak bu iletimlerin büyük çoğunda medya gerçekleşen olayların büyük kısmını seleksiyona tabi tutarak aktarır (Alver, 2003:203) dolayısıyla siyasi partilerin iletmek istediği verilerin her koşulda kitleye ulaşacağına garanti yoktur. Bu anlamda medya Kürt taleplerine ilişkin olarak PKK haberlerine yer verebilir, Kürdi partilere yer vermeyebilir, ya da partilerin iletilerini dolaylı olarak vererek

iletilmek istenenin dışına çıkan bir anlamda aktarabilir. Bu durumda iletişim araçlarında konunun aktörü olmak ve iletilerine yer verilmesini sağlamak ya da haber medyasının kendisinden daha fazla bahsetmesini ele alması için kazandığı oylar ile gelen meşruiyetini arttırması, yarattığı kamuoyunun/kendisini destekleyen kamuoyunun genişlemesi gerekir. Kürdi partiler de gelmiş oldukları siyasi roller ve yasal konumlarla Kürt politik hareketinin aktörü olma vasfını yakalamışlar bu noktadan sonra da politikaya yön veren, tasarlayan, kamuoyu oluşturan bir kimliğe bürünmüşlerdir. Bu veçheyle, politik partiler diğer kaynaklarının yanına kitle iletişim araçları ile de kürt politikalarını yansıtma ve kürt milliyetçiliğini tasarlama olanağına erişmişlerdir. Yine medyanın görünürlük sağlama ve etkileyebilme vasıfları ile gerçekleştirdikleri politik iletişim faaliyetleri ile kendi tasarımları etrafında kamuoyunu biçimlendirip yönlendirebilme kaynağına erişim sağlamışlardır.

Yukarıdaki verilerden ve Kürdi partilerin medyaya erişimi bir kaynak olarak kullanabilmeye başlamasından yola çıkarak, bütünlüklü olarak kendi politikalarını çeşitli yollar aktardıkları bir “politik iletişim” sürecine imkan kazandıklarını söylemek mümkündür. Bu süreç öncelikli olarak olarak Kürt kamuoyunda henüz kimlik üzerinden politize olmamış grubun politize edilmesi, politize olanlarda bütünlüklü/organize bir kimlik tasarımının ve politikasının benimsenmesi, Türkiye kamuoyunun genelinde ise Kürt politik hareketinin konumuna dair kamuoyu oluşturulması yönünde hizmet eden bir kaynak konumuna gelmiştir. Bu erişimin sağlanması ile birlikte Kürdi partilerin politik iletişim çabaları ve kamuoyu oluşturma faaliyetlerini incelemek, yerinde olacaktır.

4.8. KÜRDİ PARTİLERİN MEDYA ERİŞİMİNİ POLİTİK İLETİŞİMDE KULLANIŞI, KAMUOYUNA ERİŞİM ÇABASI ve KİMLİK TASARIMI

Kürdi partiler, demokratik sistemde varlıklarını devam ettiren unsurlar olarak seçimlere ve dolayısıyla arkalarında bir halk desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Kürt hareketinin bir seçkini olarak daha önce de ifade ettiğimiz üzere bu desteği arkasına alabilmek için diğer unsurlarından farklı olarak kullanabileceği yegâne malzeme politik iletişim faaliyetleri ve bu faaliyetler aracılığı ile ajandasına uygun kanaat,

tutum, davranış ve inanç geliştirme faaliyetleridir. Bu bağlamda da politik iletişim faaliyetlerinin temelinde ajandasına yön veren Kürt kimliğinin tasarımı ve bunun harekete geçirilmesi önem taşımaktadır. Önceki başlıklarda da ele adığımız üzere Kürdi partilerin görünen amacı ve genel söylemlerinden ortaya çıkan, diğer partiler gibi en yüksek oy oranını alarak iktidara gelmekten ziyade kolektif bir hareketin, legal demokratik temsilini, sözcülüğünü ve bütünleştireciliğini yapmaktır. Bu nedenle Kürdi partilerin politik iletişim faaliyetleri iktidarı ele geçirme merkezli bakış açısından farklı bir biçimde kavranmalı, iletişim faaliyetleri de bu bağlamda yorumlanmalıdır.

4.8.1. Politik İletişim Faaliyetleri Bağlamında Kürdi Partilerin Değerlendirilmesi

Politik iletişim kavramı alana dair çalışmalar içerisinde sıklıkla tarihini kapsayan bir süreçte ele alınarak, kökenleri Antik Yunan'daki retoriğe dayandırılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Wolton, 1990:9, Aziz, 2014:3). Biz çalışmamızda politik iletişimin bu biçimde tarihsel serencamını anlatmayacak olmakla birlikte, günümüzdeki konumu ve bizim inceleme nesnemiz açısından önemini tartışmaya açacağız.

Politik iletişimi kavramsal olarak tanımlayacak olursak, *“Siyasal aktörlerin belli ideolojik amaçlarını, politikalarını belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere çeşitli iletişim tür ve tekniklerini kullanmaları”* (Aziz, 2014:3) şeklinde geniş bir tanımlamak mümkündür. Wolton ise yine genişletilmiş bir tanımlamak ele alarak *“öznesi politika olan herhangi bir iletişim türüne politik iletişim denilebilir”* (1990:11) biçiminde bir kavramsallaştırmaya gitmiştir.

Tanımlardan yola çıkacak olursak, kabul ettirme ve harekete geçirmenin etkin unsur olarak tanımlandığı, iletişimin ise bu noktada aracı olarak kabul edildiği belirginleşmektedir. Dolayısıyla esas unsur politik ve ideolojik amaçlar olarak görünür olmakta lakin bu amaçların aktarıldığı uzlaşım alanı olan iletişimin etkinliği önplana çıkmaktadır. Temelde merkezde olan politikanın, iletişimin görünür olması sebebiyle

zaman zaman tali bir konuma gelmesi ise hızla gelişen iletişim teknolojilerinin etkisiyle, iletinin biçimsel olarak iletileden daha önplana çıktığı anlayışını egemen kılmaktadır.

Yukarıdaki geniş tanımlar her ne kadar kapsayıcı ve farklı araştırmalara alan açacak şekilde ifade edilmiş olsa da özellikle iletişim alanında yapılan çalışmaların, politik iletişimi: seçim kazandırma, seçmeni etkileme, lider imajı, siyasal pazarlama, siyasal kampanya yönetimi alanlarına sınırladığı sıklıkla görülmektedir. Politik iletişimin seçim kampanyalarına odaklanarak, siyasal reklam ile özdeşleştirildiği ve etkin faktörlerin aday imajı, kampanya planlaması, rekabet analizi gibi görüldüğü çalışmalar (Uztuğ, 2007; Damlapınar&Balcı; 2014) belirgin bir biçimde salt tanıtım faaliyetlerine odaklanmaktadır. Politik iletişime dair başka bir bakış açısıyla ise seçmen davranışı ve onu etkileyecek propaganda faaliyetleri merkeze alınarak, her partinin veya aktörün benzer popüler söylemleri, taktikleri kullanması gerekliliği ön plana çıkartılarak ne söylediğinin değil nasıl söylediğinin önemli olduğu vurgulanır (Özsoy, 2009, Burton&Shea, 2010). Politik iletişimin, iletişimin herhangi bir türünden farksız olduğu ve “doğrudan iletişim olgusu ve sürecine dayandığı” (Aziz, 2014) kabul edilerek herhangi bir ürün veya konu gibi aktarılabileceği görüşü belirginleşmektedir.

Bu durum özellikle parti sistemlerini ele alırken ifade ettiğimiz üzere neo liberal dünyada artan siyasi parti sayısı ve ideolojik farklılıkların azaldığı ortamda liderlerin ve aday imajlarının ön plana çıkışı ile son derece beklendik bir durumdur. Bu görüşten hareketle medyanın politika üzerinde tiranik bir güce sahip olduğu ve onu bir temaşaya çevirdiğine yönelik görüşler ortaya atılmış (Wolton, 1990:11) medyanın politika üzerindeki hakimiyeti vurgulanmıştır. Önemli bir ölçüde Mc Luhan’ın (1964) ve Innis’in (1950) teknolojik determinist yaklaşımının da etkisiyle, aracın kültürel-toplumsal dönüştürme, düşünce üzerinde hakim olduğu kanısıyla araç olan medyanın mesajın kendisi olduğu yaklaşımı benimsenmiştir.

Ancak çalışmamız itibariyle politik iletişimi yukarıda saydığımız gibi bir tür pazarlama faaliyeti olarak görmek çok da doğru bir bakış açısı olmayacaktır. Zira bu bakış açıları, mümkün olan en çok oyu alarak iktidara gelmeyi hesap eden, bunun

için arkasındaki kitle desteği ile yüksek harcamalar yapan, bir politikadan ziyade imaj üzerinden ilerleyen partilerin politik iletişim faaliyetleri için anlamlı bir çözümlenmeye izin verirken, çalışmamızın gerekliliklerini karşılamayacaktır.

Bu çalışmanın hazırlanış süreci içerisinde çalışmamıza konu olan Kürdi Partilerin milletvekilleri ve diğer aktörleri ile yapılan görüşmeler kapsamında, “iletişim faaliyeti olarak neler yapıyorsunuz, bütçeniz var mı, hangi yöntemleri kullanıyorsunuz” gibi sorular yöneltilmiştir. Bakış açımızı şekillendirmek adına en önemli yanıt bu süreçte görüşülen aktörlerden gelmiştir. İletişim alanında şekle çok önem verildiğini kendilerinin biçimsel olarak çok görünür olacak organizasyon ve tanıtımları bütçe nedeniyle yapamadıklarını ifade etmişlerdir. Buna ek olarak reklam ve tanıtım faaliyetlerine bütçe ayıramadıklarını bu yüzden içeriğe daha çok önem verdiklerini belirtmişlerdir

Çalışmamızda politik iletişime bakış açımız, bu nedenle sadece biçimsel olarak iletişimin ne şekilde görünür olduğu değil, görünen iletişim faaliyetlerine yön veren politik yapıyı da kapsamaktadır. Dolayısıyla politik iletişim salt reklam veya tanıtım faaliyetlerinden odaklanan, siyasetin etkinliğini düşüren bir unsur olarak görülmemektedir. Aksine genişleyen kamusal alanımızın politik iletişime eklemlenmesinden mütevellit; enformasyon, politika ve iletişim arasındaki etkileşim kitle demokrasisinin işleyişinin anlaşılabilmesi adına anahtar bir öge konumuna gelmiştir (Wolton, 1990:12). Bu bağlamda politik iletişim, üç aktörün; politikaların (politikacıların), habercilerin ve kamuoyunun karşıt söylemlerinin görünür olduğu bir ara alan olarak tanımlanabilir (Wolton, 1990:12).

Bu ara alan içerisinde, politik alanda üretilerek aktarılmakta olan fikrin ne olduğuna, iletilere ve politika alanı içerisinde hayat bularak kamuoyuna aktarılanlara bakmak yerinde olacaktır. Bu yolla medyanın kendisinden ziyade aktardığı içeriğe ve onu politik yapan unsur olan “bağlamına” bakmak (Denton&Woodward, 1990:11) politik iletişim aracılığı ile kamuoyunun ne şekilde biçimlendirilmeye çalışıldığının anlaşılması adına önem taşımaktadır. Politik iletişimin bu ara alan içerisinde en önemli unsurlarından biri konumuna gelen politik ileti, insanların politik bir nesne, konu, olay hakkında istenildiği ya da uygun biçimde düşüncelerini sağlayacak

anahtar bir ifade, fikir veya tema (Alver, 2003:222) ile biçim kazanmaktadır. Bu koşullar altında medya ise araçsallaştırılarak, bağlamın ortamı olarak, iletişimin politik kısmının anahtar ifadelerini dolaşıma sokmaktadır.

Bu noktada “anahtar ifadeler”, politikanın kendisini ve siyasi parti (aktör) tarafından oluşturulmuş bağlamı işaret ederken, bunların iletişimin araçsallaştırılarak anlatılması ve kamuoyu ile etkileşim oluşturularak, meşru hale getirilmesi politik iletişimin temel işlevine işaret etmektedir. Bu durumun yaratmış olduğu enteraksiyon kitle toplumlarında demokratik işlerliğin temeline oturtulurken, bir ülke (uluslar arası da olabilir) içerisindeki politikanın durumunu anlayabilmek için, medyadaki tezahür edilmiş biçimine bakmak gerekmektedir. Zira yukarıda sayılan nedenlerden ötürü, bir ülkenin politik sürecini medyasının analizini yapmadan anlamak mümkün görünmemektedir (Mc Nair, 2003:14)

Dolayısıyla alanımız içerisinde yer alan Kürdi partilerin bir aktör olarak Türkiye politikaları içerisindeki konumunun medya üzerinden analizi bu anlamda önem taşımaktadır. Kürdi partilerin medyaya ilettiği olduğu “politik iletiler” kendi siyaset ve ajandalarının “anahtarlarını” taşıdığı gibi hangi yönde bir kamuoyu oluşturmaya çalıştıklarının da ifadesi olacaktır. Medya üzerinden yansımayan, politik iletişim jargonundan bakacak olursak “medyatize” (mediated) olmayan politikalar meşruiyet vasfını kazanmayacak ve bu konuda yapılacak analizler niyet okumanın ötesine gitmeyecektir.

Kürdi partilerin diğer partiler gibi oy talepleri olduğu ve bu anlamda seçmenlerini harekete geçirmek istedikleri daha önce de belirttiğimiz üzere, siyasal parti olmasından kaynaklanan en temel işlevleridir. Ancak bu faaliyetlerini diğer partiler gibi bütün kamuoyunu kapsayacak biçimde popüler söylemler üzerinden en yüksek oyu alarak iktidarı elde etmeye yönelik bir hareket olarak görmek ve bu davranışla aynı kefiye koymak partinin ajandasını dikkate almamak olacaktır. Bu nedenle politik iletişimin tanımında yer alan siyasal aktörler ile kamu arasında bağ kurma durumu, hangi aktör ve hangi kamu olduğuna göre değişiklik göstermektedir.

Kürdi partilerin politik iletişim faaliyetleri, partiye oy kazandırmak kadar partinin yürütmekte olduğu Kürt kimliğinin ve Kürt politik taleplerinin legal demokratik temsilcisi olma yolunda kamuoyu oluşturmak ve bu talepler konusunda henüz politize olmamış olanları politize etmek, kendi tabanını ise harekete geçirmek olarak görülebilir. Bu noktada Kürdi partilerin politik iletişim faaliyetlerine bakışları kitle partilerinden farklılaşmakta sadece oy verme davranışı değil kolektif hareket yaratmaya odaklanmaktadır.

Çalışmamız kapsamında, partinin yapısı düşünüldüğünde zaten görünür olan bu bakış açısı yapılan görüşmeler aracılığı ile de netlik kazanmıştır. Politik iletişime partinin bakış açısı sorulduğunda milletvekili Adil Zozani, *“Ana akım iletişim yönteminin sorunlu olduğunu düşünüyoruz. Onların yaptığını sadece bir görüntü kirliliği olarak kabul ediyoruz. Bugünün toplumunda bugünün koşullarında itibar görüyor olabilir bunun mutlaka aşılması gerektiğine inanıyoruz, insanların ya da siyasi hareketlerin nasıl durduklarına neler söylediklerine bakılmasını sağlayacak tanıtım ya da ifade argümanları geliştirilmesi gerektiğine inanıyoruz. İnsanlar karizmaya değil içeriğe dönük tercihler yapsınlar artık diyoruz. Politikalara baksın ne vaat ediyor onlara baksın. O karizmatik siyasetçi politikasının artık aşılması gerektiğine inanıyoruz. Zaman zaman biz de bu noktaya kaymıyor muyuz? Mutlaka kayış vardır biz de bu toplumun içerisinde yaşıyoruz.”* (Adil Zozani ile Görüşme, 21.11.2014) ifadelerini kullanmıştır.

Zozani'nin ifadelerinde belirginleşen politik iletişime bakış açısı, seçim kampanyaları ve siyasal pazarlama faaliyetleri ile yapılan politik iletişim faaliyetlerinin maddi koşullar ve ana akım politikalara tepki olarak çok da tercih edilmediğini gösterir. Ancak siyasal ortam gereği zaman zaman bu mecralara kayıldığını da görmek mümkündür. Yukarıda da ifade ettiğimiz karizmatik siyasetçi ve imaj tavrı yerine partinin politikalarını merkeze alan iletişim faaliyetleri tercih edilmektedir ve bu iletişim faaliyetlerinin kaynağı da partinin erişim sağlamış olduğu kaynaklardır.

Politik iletişim faaliyetlerinin biçimlenişi ve hayata geçirilişi ile ilgili Ertuğrul Kürkçü, çalışmalarının klasik iletişim faaliyetlerinden farklı olduğunu, iletişim

faaliyetlerini diğerk partilerden farklı kurduklarını ve kurmak zorunda olduklarını ifade etmektedir. Bunun temelinde ise partinin tabanının “MED TV ile başlayan uydu televizyonu sürecinde politikalarına dair mesajlaşmayı tamamladığını” (E.Kürkçü ile Görüşme 04.12.2014) Anderson’ı (2007) anacak olursak “cemaati tahayyül ettiğini” ama artık “batının da işin içerisine girerek” (E.Kürkçü ile Görüşme 04.12.2014) iletişim faaliyetlerini genişletmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Ancak bu genişleme içerisinde dahi bilindik bir biçimde konunun uzmanlarına aktarılmış bir biçimde iletişim faaliyetleri yapmadıklarını bunun daha çok kimliği ve partinin politikalarını benimsemiş (cemaati tahayyül etmiş) halkla ilişkiler konusunda yetenekli gençler ve sanatçı grupları tarafından yapıldığını ifade etmiştir. Böylelikle “sahici” ve “özdinamiğin” içerisinde çıkan-özdinamikleri yansıtan seçim söylemleri oluşturduğunu vurgulamış ve bunun muhafaza edilmesi gereken bir yön olduğunun, partinin “muhalif” duruşunu yansıtan bir olgu olarak kavranması gerektiğinin altını çizmiştir ” (E.Kürkçü ile Görüşme 04.12.2014).

Partinin iletişim faaliyetlerinin dahi önceki bölümlerde ifade etmiş olduğumuz meydan okuyan tavrı ve özdinamikler olarak adlandırılan tabanı harekete geçirerek, kolektif harekete dönüştürme çabası şeklinde biçimlenmesi, partinin politikası ve iletişim faaliyetleri arasında bir senkronizasyon olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Etkili olup/olmadığı, günümüz iletişim koşullarında yeterli ulaşım erişip erişmediği tartışılır olmakla birlikte partinin ajandasındaki politikaları, harekete dönüştürme çabasının önemli bir yansıması olarak görünür hale gelmektedir.

Biçimsel, kaynak ve araç olarak yukarıda ifade ettiğimiz gibi şekillenen politik iletişim faaliyetlerinin hangi bağlamlarda oluşturulduğu ve iletilerin ne olduğu çalışmamızın inceleme kısmında da detaylı olarak ele alınacak olmakla beraber, partinin politik iletişiminin biçimini de belirlemesi sebebiyle değinmek yerinde olacaktır. Yapılan görüşmelerde Demir Çelik, partinin özellikle seçim dönemlerinde ve genel olarak kamuoyuna ne tür vaatlerde bulunduğunu ve politikalarını ifade ederken aynı zamanda partisinin ajanda önceliğini de ortaya koymaktadır. Demir Çelik partisinin vaat ve söylemleri ile ilgili olarak kullandığı: *“AKP gittiğinde iş vaadinde bulunur, hizmet vaadinde bulunur ya da CHP biz gönül rahatlığıyla gidiyoruz herhangi bir iş vaadinde ya da sözde de bulunmuyoruz. Vatandaşın da*

böyle bir beklentisi yok yani vatandaş gasp edilmiş hakların iadesini daha kıymetli buluyor. Bireysel çıkarını unutup kolektif çıkarları, etrafındaki örgüte ve o örgütün bir parçası olan bizlere sahip çıkan, kucaklayan bir noktada durup oyunu veriyor” (Demir Çelik ile Yapılan Görüşme 03.12.2014) ifadeleri bilindik politika ve söylemlerin ya da siyasal pazarlamanın argümanlarının değil, partinin kamuoyu ile kurmuş olduğu kimlik politikası ekseninde yoğunlaşan bağlamın aktarıldığını göstermektedir.

Yukarıdaki ifadeleri doğrulayacak biçimde Kürdi partilerin, iletişim araçlarıyla aktarmak istediği bağlamın, *“inkar edilen bir halkın, kimliği dili ve kültürüyle bir gerçek olduğu, onda halk olmaktan ileri gelen haklarının olduğu, demokratik siyasetin diliyle, üslubuyla, yöntemleriyle iletişim araçlarını kullanarak”* (Demir Çelik ile Yapılan Görüşme 03.12.2014) ifade etmek olduğunu vurgulamıştır.

Bu bağlamda Kürdi partilerin politik iletişim faaliyetlerindeki temel amacının tanınma politikaları, kimliğin tasarlanması, kamuoyundaki Kürt nüfusun kendi farkındalığına varması ve tüm kamuoyuna kürt varlığının aktarılması etrafında örüldüğünü görmek mümkündür. Bu, Kürdi partilerin tüzük ve programlarından alarak çalışmanın içerisine koymuş olduğumuz diğer gündemlerinin yer almadığı anlamına veya sadece tüzükte kaldığı anlamına gelmemektedir. Ancak her siyasi parti gibi Kürdi partilerin de varolan gündemlerinde öncelikli bir konu vardır ve bunun ne olduğunun tanımlanması açısından önem taşımaktadır.

Kimliğin sınırlarını çizen ve onu çizdiği sınırlar üzerinden kanaat oluşturarak harekete geçiren bir parti olarak tanımlamış olduğumuz Kürdi partilerin iletişim faaliyetlerinin de bu bağlamda şekillenmesi şaşırtıcı değildir. Ancak, uzunca bir süre özellikle genel seçimlere parti olarak girmeyen Kürdi politik aktörlerin oy verme davranışına katalizörlük edecek iletiler kadar seçmenin kimliğine ilişkin kanaat oluşturmaya ve bunu harekete geçirmeye çalıştığı da görülmektedir.

Etnik kimliğin, etnik aidiyetin daha önce çalışmamız kapsamında ele aldığımız üzere sabit, yerleşmiş ve verili bir olgu olmadığından yola çıkacak olursak, Kürdi partilerin değişen gündem, politika ve koşullara göre dinamik bir tasarım yapabilme

becerisine politik iletişim aracılığı ile eriştiğini görmek mümkündür. Bu noktada partinin yapmış olduğu yalnızca kimliğin geçmiş havuzundan seçip, hedef kitleyle paylaştığı argümanlarla ortak dil oluşturma çabası değildir. Bunun görünen, sonucu olan ve anlamlı bir bütünlükte ifade edildiği legal demokratik zeminde kamuoyunun oluşturulmasıdır. Bu veçhede parti yalnızca oy verme davranışı açısından belirginleşmemektedir aksine tabanına yönelik bir “siyasal toplumsallaşma” ve “kamuoyu oluşturma” sürecine girmektedir. Bu kamuoyu ise sadece seçimlerde bir tercih olarak, “x” siyasi partisini seçmiş kamuoyundan farklı bir biçimde, kendisini temsil eden legal aracın çizdiği sınırlarla kendisini tanımlayabilen, kendisi gibi hak ve taleplere sahip olan bir cemaate bağlılık duyan, seçim çalışmalarına katılan ve bu doğrultuda kimliğini hareketlendiren bir kamuoyudur. Bu nedenle Kürdi partilerin politik iletişim faaliyet ve süreçlerinin; “kamuoyu oluşturma”, “siyasal toplumsallaşma” üzerinden değerlendirilmesi ve iletişim yönünden bakış açımızın bu çerçevedeki “harekete geçirme” üzerine odaklanması yerinde olacaktır.

4.8.2. Politik İletişim Aracılığıyla Kürdi Partilerin Kamuoyuna Erişim Faaliyetleri ve Kimlik Sınırları Üzerinden Kamuoyu Oluşturma Çabası

Demokratik sistemlerde politik iletişim faaliyetlerine dair yapılan akademik araştırmaların neredeyse her birinde merkezde duran kamuoyu kavramı, oldukça tartışmalı bir noktada yer almakta ve çok sayıda farklı perspektiften değerlendirilmektedir. Bu nedenle kamuoyu kavramına dair bugüne kadar yazılmış birçok çalışmada olduğu gibi oldukça detaylı irdelenmesi mümkündür. Ancak bizim çalışmamız açısından kamuoyu kavramını tanımlayarak, politik iletişimle olan ilişkisi, siyasi partilerin kamuoyu oluşturma çabaları ve bu faaliyetlerin Kürdi partilerde nasıl vuku bulduğu ele alınacaktır.

Çok genel bir tanımla herhangi bir alandaki kişisel kanaatlerin toplamına atıfta bulunmak için sıklıkla kullanılan kamuoyu kavramı (Bektaş, 2000:41), bir grubun belirgin bir kanaat etrafında birleşmesi ve her zaman olmasa da bu konu hakkında fikir belirttiği bir olguya işaret eder. Kamuoyu kavramı sıklıkla bir blok kanaat gibi düşünülüp toplumun tüm kesimlerinin üzerinde uzlaştığı bir alanmış gibi algılanarak ele alınmakta ve toplumun tümünü kapsıyormuş gibi değerlendirilmektedir. Oysa

Kapani'nin de ifade ettiği gibi toplumun tümünü bu şekilde kapsayacak bir "kanaat bloku" sosyolojik gerçeklere aykırı düşer (Kapani, 2007:160). Dolayısıyla birbirinden farklı kamulardan ve kamuoyundan söz etmek mümkündür.

Bu nedenle kavramı bir miktar parçalamak, hem incelememize aracılık etmesi, hem de daha rahat ele alınabilmesi için faydalı olacaktır. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere birbirinden farklı "kamu"lardan bahsedebiliyorsak, her ne kadar üzerinde uzlaşmış bir tanım bulunması güç olsa da "kamu" kavramının sınırlarını belirlemek gerekmektedir. Kamu kavramı herşeyden önce "sivil" bir alana işaret etmektedir (Bektaş, 2000:47). Ancak bu sivil alan tarihsel süreç içerisinde değişmiş, sadece özgür bireyleri kabul eden Roma'lılardan, soyluları tanımlayan Orta Çağ'a farklı grupları işaret etmiştir. Ancak, özellikle gazetelerin çıkışıyla birlikte; hükümetlerin, kralların ve soyluların dışında bilgilendirilmesi gereken bir kitleye işaret etmiş; 19. Yüzyıl ile birlikte ise (Dağtaş, 1999) bugünküne benzer bir anlamda halk-kitle gibi kavramlar yerine kullanılmaya başlanmıştır.

Ancak kamu kavramının daha önce ifade ettiğimiz gibi bir blok için ifade edilemeyecek olduğu gerçeği, kavramı daha çok "grup" kavramını karşılamak için kullanmak durumunda bırakmıştır. Bu noktada belli sorunlar etrafında oluşan grup/gruplar (Smith, 1948:17), olarak tanımlanmasıyla birlikte birden fazla sorun karşısında oluşabilecek çok sayıda kamu oluşması durumu kavrama katılmıştır. Dolayısıyla görülecektir ki "kamu" kavramının tanımı demokratikleşmeyle birlikte genişlemekte, daha çok sayıda farklı ve geniş grupları kapsamaktadır. Ancak görülecektir ki bir grubun kamu olarak tanımlanabilmesi için belirli bir sorunla karşılaşması, o sorun hakkında tartışması, konuya dair farklı görüşlerde bulunabilmesi (akt. Bektaş, 2000:45) gibi unsurlar görünür olmakta; bu anlamıyla da kitle, halk gibi kavramlarla arasına sınır çizilebilmektedir. Dolayısıyla kamu, ortaya konulan sorun ve bunun etrafında tartışarak şekillenen ve diğerlerinden farklılaşan bir gruba işaret etmektedir.

Kavramı oluşturan ikinci unsur olan "oy" kavramı ise daha çok tanımlanmış ve sorun etrafında toplanmış olan grubun ortaya koymuş olduğu kanaat olarak ifade edilebilir (Kapani, 2004: 161). Bu kanaat bir tarafıyla grubun etrafında oluştuğu

konuya dair imgelemine belirleyen ve o imge doğrultusunda, konuya dair oluşan kanaatin çerçevesi belli sınırlar içerisinde resmedildiği bir kavrayış ve dışavurum olarak belirginleşebilir (Lippman, 1922:3-32). Bu oyun/kanaatin, sorunla karşılaşan tüm grup için aynı olmasını beklemek oldukça güçtür. Grubu oluşturan bireyler geçmişlerine, eğitim yapılarına vs. göre genellikle farklı bir kanaat içerisinde olabilirler ancak bunun tartışıldığı, görüşmeye açıldığı bir platformda müşterek bir dışavurum içerisine girebilirler. Bu durum grubu oluşturan bireylerden ziyade, grup içi dinamiklerin, bireyler arası uzlaşmayı oluşturduğu alan olarak görülebilir.

Yukarıdaki açıklamalardan kamuoyunun kendi bileşenlerinin olduğu, ortak bir konu etrafında bir araya gelen grubun tartışmasının-bilgi sahibi olmasının gerekliliği ve bunların asgari müşterekte bir kanaate dönüşmesinin beklendiği görülebilir. Bu koşullar altında kamuoyu, belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hakim olan kanaat olarak tanımlanabilir (Kapani, 2004: 161). Kamuoyu kavramı işaret ettiği geniş alan sebebiyle üzerinde uzlaşmış net bir tanıma sahip olmasa da, kavramı oluşturan süreçler açısından değerlendirmek anlamlı sonuçlar elde edilmesine yardımcı olacaktır.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, kamuoyu bir süreci içermektedir ve belirgin ya da verili bir olgu değildir. Grubun etrafında oluşacağı bilginin, dolaşıma girmesi-kamuya açılması, tartışılabilmesi ve bir çerçeve ile ortaya konulması aşamalarını kapsar. Bu nedenle kamuoyunun oluşum sürecine kişisel ve çevresel unsurlar dahil olmaktadır. Bu unsurları ise kişisel unsurlar kategorisi altında “tutumlar”, çevresel unsurlar bağlamında ise “ideoloji, nüfus, kültür, yasal ve siyasi kurumlar, din, siyasi partiler, kitle iletişim araçları” (Bektaş, 2000: 71-92) olarak başlıklandırmak mümkündür.

Bu geniş alt başlıklar listesinin tümünün, herhangi bir sosyal bilimler araştırmasında önemi olduğu açık olmakla beraber bizim çalışmamız açısından önem arz eden siyasi partiler ve kitle iletişim araçları başlıklarını açmak yerinde olacaktır. Zira her ikisi de dışsal faktörler olan, siyasi partiler/politika ve kitle iletişimi ile

kamunun buluşması çalışmamızın konuya bakış noktası olan politik iletişimin üzerinde durduğu ara alanı oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, siyasetin yürütücülüğünü temsil ettikleri adına düzenleyen siyasi partiler, çalışmamızda daha önce ifade ettiğimiz üzere kamu kanaatlerinin düzenli bir şekilde ifade edilebilmesini veya çerçeve çizilebilecek bir şekilde belirginleşmesini sağlamaktadır. Toplumdaki istek, talep ve beklentilerin politik arenada temsil edilmesini ve bunların gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla etkileme faaliyet ve çabaları (Kapani, 2004:182) siyasi partilerden kamunun en temel beklentisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, siyasi partilerin kamunun ihtiyaç ve beklentilerini temsil ettiği, onları politik arenaya soktuğu bir düzen demokratik sistemlerde ideal durum olarak görülürken, farklı bir biçimde de gelişmesi olasıdır. Siyasi partilerin her biri kendi ajandalarını belirlerken muhakkak toplumsal bir ihtiyacı kaynak alıp o görüşün ifadesi etrafında kendilerini örgütlemişlerdir ancak belli konu ve durumlarda kamunun bilgi sahibi olmadığı/henüz tartışmakta olmadığı bir konuyu da gündeme getirebilirler. Burada dolaylı olarak yeni bir grup ve onun kanaatinin oluşumunun aracısı olabilirler. Bu noktada da iletişim faaliyetlerine ihtiyaç duyulmakta, bu faaliyetler aracılığı ile etrafında grup ve kanaat oluşturulması beklenen olguları/fikirleri dolaşıma sokulmaktadır.

Yukarıda verilen veriler ışığında kamuoyunun oluşum-oluşturulma sürecinde iletişimin siyasi partiler adına iki yönlü bir işleve sahip olduğunu görmek mümkündür. Kitle iletişimi, politik iletişim faaliyetlerinin içerisine görece daha geç dahil olan kamuoyu araştırmaları, seçmen beklentileri gibi unsurların tespitini yaparak kamuoyunu aşağıdan yukarıya doğru, yani halkın tabandaki beklentilerini siyasi parti seçkinlerinin ajandasına doğru taşıyabilir (Kentel, 1991). Bu durum, siyasi partiler için ideal bir durumu oluşturarak, tabanlarına uygun bir ajanda hazırlamasını sağlayıp, demokratik sistemlerde idealize eden temsilin yolunu açmaktadır. Buna bağlı olarak artan temsiliyet şüphesiz siyasi partilerin temel meşruiyet kaynağı olan oy oranlarına yansıtacak ve iletişimin aracılık ettiği bu süreç; tabanı/kamuoyuyla daha iyi etkileşim kurabilen partiye ilişkide olduklarının taleplerini kabul ettirme şansını verecektir. Bu nedenle siyasi partilerin dili genel olarak “biz” dillidir ve “halkımızın”, “kamuoyunun” beklentileri “.....dır” gibi

ifadelerle özünde kendi fikirlerini değil bir tabanı yansıttıklarını iddia ederler. Bu durum aşağıdan yukarıya doğru bir kamuoyu oluşum sürecine işaret ederek, kaynağını tabandan ve kitleden alan, iletişimin ise buna aracılık ettiği bir konumu ifade eder.

İkincil olarak ise siyasi partilerin, varolan ülke gündeminden kaynaklı veya seçkinlerinin fikir/çıkarlarını tabana kabullendirme sürecinde kitle iletişimini aracılandırmakta ve bu yolla geniş olan tabanı politik sürece katabilmektedir. Kentel'in ifadesi ile temsil sistemi ile toplumsal yaşam arasında özerk bir alan olarak bulunan kamuoyunun, siyaset ile ilişkiye geçtiği alan olmanın yanı sıra, kitle iletişimi siyasal partileri ve devlet adamlarını devreye sokmakta (Kentel, 1991) yalnızca kamuoyunun olaylara bakış açısını değil, politik alanın fikirlerini de kamuoyuna yansıtmaktadır.

Kitle iletişiminin bu noktada başlıca kullanımı kamuoyuna aktarılacak konuların çerçevesini ve hangi minvalerde tartışılacağını belirlemek, tartışmanın sınırlarını çizmektir (Pan&Kosicki, 2001;1993). Goffman'ın "yorumlamanın şeması" olarak tanımlamış olduğu bu çerçeveler (Kosicki, 2005), siyasi aktörlerin konuyu kamuoyunda hangi unsurlarla tartışmaya açacağını proaktif olarak belirlediği bir durum olarak karşımıza çıkar. Bu noktada, siyasi aktörlerin konuları çerçeveyeyleyerek medyaya sunması iki nedenle öne çıkar. Bunlardan birincisi proaktif oluşu, yani belli bir plan çerçevesinde hazırlıklı olarak seçmeni ile etkileşime girmesi, ikincisi ise kamuoyuna aynı anda hitap eden, diğer siyasi aktörlerden farkını ortaya koyabilmeye imkan tanınmasıdır. Muhakkak ki bu çerçeveler, her iki belirgin özellik için de koşulsuz kabul edilmiş bir tartışma platformu ya da demokratik ortam yaratmaz, öncül tutum ve kanaatler sürece etki eder (Temizel, 2008:136-138). Ancak, her koşul altında tartışma ortamı çerçevenin tetikleyeceği tutum ve kanaatler ile gerçekleşecek, kamuoyunun oluşumu kitle iletişiminin çizdiği çerçevede bağlamına oturacaktır.

Bu noktada ifade etmeye çalıştığımız kitle iletişiminin, mutlak bir güçle siyasi ortamın sınırlarını çizdiği düşüncesi değildir. Bu etkinin boyutu ve ulaşabileceği en üst seviyeler hakkında çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de değineceğimiz üzere birçok teorik çalışma yapılmıştır ancak politika ve iletişim gibi her ikisi de çok

değişkenli bir platformda hayat bulan politik iletişim için kesin olarak şu noktalarda etkilidir veya etkisizdir demek oldukça güçtür. Ancak, kitle toplumlarında meşruiyetin ve kamuoyuyla etkileşime girmenin başat ögesi olarak görünür olmaktadır.

Herhangi bir iletişim türünde yüzyüze iletişimin her zaman Kitle iletişiminden daha etkin olduğu konusundaki görüşler (Katz&Lazarsfeld, 1955) özellikle saha araştırmaları aracılığıyla sıklıkla doğrulanmış ve çokça kabul görmüştür. Siyasi aktörlerin de böylesi bir iletişim yöntemini kullanabilmek için mitingler düzenlemesi veya partinin alt birimlerini daha kişisel etkileşimler için kullanması sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Ancak aynı mitingin, bir tarafıyla da kitle iletişim araçlarında yer alıyor olması, doğrudan ulaştığı kişi sayısını etkilemektedir. Bu özelliğiyle kitle iletişimi, kamuoyunun oluşmasında davranışı belirleyen unsur olarak yer almasa dahi, üzerinde tartışılacak kavramı ve çerçevesini belirleyen unsur olarak dikkati çekmektedir.

Medyanın gücünün sınırlı olduğu ve başka iletişim yöntemlerinin de en az kitle iletişimi kadar etkin olduğu yaklaşımı her daim iletişim araştırmaları içerisinde hakim paradigma olarak görülmemiştir. Özellikle politik iletişim alanında, “güçlü etki” adı verilen ve “hipodermik modellerden” (Yaylagül, 2010) kaynağını alan yaklaşımlar sıklıkla hakim bakış açısı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bakış açısına göre medya kişilerin tutum ve davranışları üzerinde koşulsuz etkilidir, toplumların davranışları kitle iletişimi ve propaganda ile belirgin biçimde şekillendirilebilir. Güçlü etki modelleri, özellikle 1930’lu yıllarda Nazi Almanyası’nda gerçekleştirilen propaganda faaliyetlerinin yıkıcı sonuçlarının etkileri sebebiyle politik iletişim alanında uzunca bir süre hakim paradigma olarak kabullenilmiştir. Ancak, bu tür bir etkinin ampirik araştırmalarla kanıtlanamamasıyla birlikte iletişim araştırmalarında medyanın “sınırlı etkisi” olduğu ve bu etkinin verilen mesajlar ile kamuoyu arasındaki etkileşime dahil olan sosyal-kültürel faktörlerle hem aracılıdırıldığı, hem de sınırlandırıldığı hakim bakış açısı olarak şekillenmiştir (McNair, 2003:31).

Bu noktada, yukarıdaki veriler ışığında Kürdi partilerin politik iletişim faaliyetlerini ele alacak olursak sosyal ve kültürel olgularla benzer bir etkileşime

girme sürecini yaşadıkları iletişim boyutundan bakıldığında karşımıza kaçınılmaz sonuç olarak çıkmaktadır. Dolayısıyla özellikle kimliğin ve bunun harekete geçmiş biçimi olarak milliyetçiliğin verili olmadığı, aksine belli bir havuz içerisinde oluşturulduğu ön kabulüyle Kürdi partilerin de iletişim sürecine etki edecek sosyal-kültürel olguları seçerek ortaya koyduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir başka deyişle çalışmamızın önceki bölümlerinde ele almış olduğumuz Kürt Kimliği'ne ait tarihsel olgular ve sosyolojik koşullar Kürdi partilerin iletişim haznesini belirlemekte ve oluşturulan mesajlara kaynaklık etmektedir. Ancak kimliğin bu nüvelerinin, grubun her bireyinde aynı biçimde tezahür ettiğini söylemek güçtür, dolayısıyla Kürdi partiler kolektif harekete yön verecek, üzerinde uzlaşılarak politika üretilmesi suretiyle kamuyu oluşturacak çerçevenin belirleyicisi olarak önplana çıkmakta bunun aktarımı içinse kitle iletişim araçlarını kullanmaktadır.

Kürdi partilerin politik iletişim faaliyetlerinin etkisini ve yönelimini belirleyen bu çerçeveye bir taraftan da kimliğin hangi unsurlarının önplana çıkarıldığını belirlemektedir. Dolayısıyla hangi unsurların harekete geçirilmeye çalışıldığı, milliyetçiliğin biçiminde de belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal ve kültürel arkaplanın, politik iletişim sürecine güncel konularla ilişkilendirilerek dahil edilmesi, parti tarafından iletilen mesajın hitap ettiği kamuoyu tarafından daha kolay okunabilmesine imkan tanımakla beraber kimliğin sınırlarının da dinamik olarak tasarlanabilmesine izin vermektedir. Belirlenmiş olan sınırların kitle iletişimi aracılığı ile aktarılması partinin söylemsel pratiği ile, kimliğin tasarlanan sınırları arasında uzlaşmaya dayalı bir senkronizasyonun yaratılmasını sağlamaktadır.

Yukarıda ifade etmiş olduğumuz senkronizasyonun, kamuoyunun belli bir kısmı için geçerli olduğu ise seçmen davranışından, oy oranlarına kadar birçok noktada gözlemlenebilmektedir. Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde ifade etmiş olduğumuz üzere kimlik aidiyeti olarak kürtlüğü benimsemiş ancak Kürdi partilere oy vermeyen birçok seçmen bulunmaktadır. Ya da Kürt politik taleplerinin farklı biçimlerde ortaya konulduğu bir başka deyişle Kürt milliyetçiliğinin farklı tezahürleri olduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla Kürt kimliğinin kültürel kodları üzerinden

biçimlendirilmiş bir iletişim faaliyetinin Kürt kamuoyu veya Türkiye’deki genel kamuoyu üzerinde aynı etkiyi yaratacağına şüpheli yaklaşmak gerekmektedir.

Hall’un yukarıda anmış olduğumuz modellere alternatif olarak ortaya koyduğu ve kodlama/kodaçıklama (encoding/decoding) olarak ele almış olduğu iletişim süreci, iletişim sürecinin muhatabı olan kitleyi bir tür okuyucu olarak gören ve onun medya ürünlerini kendi toplumsal konumu ile birlikte ele aldığını/okuduğunu öne süren bir yaklaşımdır (Hall, 2005). Bu yaklaşıma göre, mesajın algılanışı ve kabulü; politik aidiyet, yaş, etnik aidiyet, cinsiyet gibi bir çok değişkenden etkilenmekte ve alıcı tarafından yorumlanmaktadır (McNair, 2003:32). Hall’a göre alıcının bu konumu nedeniyle mesajın teorik olarak üç farklı okuma/yorumlama biçimi vardır. Bunlar; “egemen, müzakereci, karşıt” okuma olarak ifade edilebilir ve alıcının medya iletişimini yorumlayış biçimlerine işaret etmektedir (Hall, 2005).

Kürdi partilerin kamuoyunu oluşturma, kimliğe dair çerçeveyi yaratma faaliyetlerine bu perspektiften bakacak olursak kolektif harekete katılım, karşıtlık ve kimliğin sınırlarının oluşumu konusunda daha anlamlı bir bakış açısına ulaşmak mümkün olacaktır. Zira yukarıda ifade ettiğimiz okuma/yorumlama biçimleri karşılaşılan medya ürünü ile kitlesi arasındaki etkileşime işaret eden ve onun sonuçlarını “anlam” boyutunda değerlendiren bir yapıya sahiptir.

Kürdi partilerin, Kürt kimliğinin sınırları ile ilişkili olarak verecekleri iletilerin, Hall’un ortaya koyduğu okuma biçimlerini takip edecek olursak (Hall, 2005) teoride şu şekilde işlemesi mümkündür. Kürdi partilerin seçmeni olan ve partiyle birlikte kolektif hareketin içerisine katılmış seçmende; partinin dünya görüşüne uygun düşecek, varolan politik ve sosyal koşullar içerisinde sunulan bağlamı onaylayacak bir biçimde “egemen” kodaçıklamayla iletiye yanıt vermesi beklenebilir. Bu koşullar altında parti tarafından bağlama büründürülen bir başka deyişle Michels’in ifadesiyle parti tarafından bir çatı altında toplanan fikirlerin, partiyle ilişkili kitlede hakim bakış açısı haline gelmesi mümkündür.

Müzakereci bir kodaçıklamanın ise herhangi bir politik aidiyeti bulunmayan kitlede, iletilen mesajın bazı kısımlarının kabul edilerek bazılarının reddedileceği

şeklinde vuku bulması teorik olarak öngörülebilir. Örnek verecek olursak, Kürdi partilerin, Kürt kimliğine dair demokratikleşme ve anayasal talepleri kabul görebilirken, ekonomik koşulların gereği olarak bölge kaynaklarına dair talepleri reddedilebilir. Dolayısıyla kolektif harekete geçen ya da harekete katılan bir davranıştan ziyade “mesaj” konunun müzakereye açılmasını sağlayıcı, etrafında kamu oluşmasına neden olacak bir mahiyete bürünebilir.

Karşıt okumada ise ulus-devletin yapısı ile kendisini ilişkilendirmiş kitlede, sunulan mesajın tümüyle reddedileceğini, sunulan çözüm önerileri ve sorunsallaştırmaların dikkate alınmayacağını görmek teorik olarak olasıdır. Dolayısıyla mesaj; bağlamı, kaynağı ve merkeze aldığı sorunsal ile birlikte tümünden reddedilerek kabul görmeyecektir.

Kürdi partiler için yukarıda ifade ettiğimiz durumun çıktısına değinecek olursak, medyayı araçsallaştırılarak gönderilen iletiler kamuoyunu birbirinden farklı şekillerde etkileyerek, milliyetçiliğe kaynak oluşturacak kimlik sınırlarının karşılıklı tanımlanmasına aracılık etmektedir. Kürdi partilerin politikaları bağlamında tanımlamış olduğumuz faaliyetlerden yola çıkacak olursak; Kürt milliyetçiliğinin kendi kültürel ve politik havuzundan devşirilen mesajlar aracılığı ile kendisine bağlı kitleyi harekete geçirme ve kolektiviteye çağrı konusunda etkin olmaktadır. Buna ek olarak ise politikalarla eşgüdüm yaratacak şekilde çizilen sınırlar konusunda kanaat ve ortak fikir oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Aynı şekilde Kürdi partilerin politik faaliyetleri arasında tanımladığımız, muhalefet arenasını yüksek ses seviyesine getirme işlevini, vermiş olduğu mesajların müzakereci kodaçınımlamaları ile gerçekleştirdiğini düşünmek mümkündür. Zira medyaya erişim Kürdi partilere öncelikle görünürlük ve meşru bir biçimde politik talepleri tartışmaya açma şansını sunmuş, bu bağlamda kamuoyunu şekillendirecek bir aktör olmasının yolunu açmıştır.

Kürdi partilerin vermiş olduğu mesajların karşıt okumalarının ise kimliğin kendi karşıtı ile varolduğu yaklaşımından yola çıkarak, karşıtını oluşturmada neye ve hangi politik oluşuma karşı harekete geçileceğinin belirlenmesi konusunda zemin

yaratması muhtemeldir. Dolayısıyla, etnik kimliğin sınırları ve milliyetçiliğin hareket edeceği alan karşılığıyla temas noktaları da dahil edilerek tasarlanabilmektedir.

Bu temas noktalarının ve aradaki sınırların görünür hale gelmesine ilişkin olarak Lippmann'ın ortaya koymuş olduğu “ada metaforu” oldukça belirgin bir özet niteliği taşımaktadır. Lippmann'ın anlatısına göre okyanusun uzak bir noktasında herhangi bir iletişimin olmadığı bir adada İngiliz, Fransız ve Almanlar bir arada yaşamaktadırlar ve adaya dış dünya ile ilgili bilgi altmış günde bir gemi tarafından iletilmektedir. Ada halkı geminin gelişine kadar geçen süreç içerisinde bir cinayet davası üzerine tartışış konuşmakta ve bu davanın sonucunu merak etmektedirler. Oysa gemi adaya döndüğünde bir savaşın patlak verdiğini, altı haftadır adanın İngiliz ve Fransız halkının, Almanlara karşı savaştığını öğrenirler. Altı hafta boyunca gerçekte düşman olduklarını bilmeden, dostça yaşamışlardır (Lippmann, 1998:3).

Lippmann'ın anlatısından yola çıkacak olursak adadaki gruplar arasındaki toplumsal koşullar kendilerine bilgi ulaşıncaya kadar barış içerisinde sürerken, haberin alınışı ile savaş halinde olduklarını farketmişlerdir. Lippmann'ın savaş olgusu üzerinden ortaya koymuş olduğu bu örneğin neredeyse her konu için geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Bizim ele aldığımız örnek açısından bakacak olursak da Kürdi partilerin ortaya koymuş olduğu kimliğin araçları ve milliyetçiliğin sınırları, belki de gerçek anlamda hiç etkileşime girmeyen gruplar arasındaki sınırların ve temas noktalarının tasarlanmasına aracılık etmektedir. Grubun birbiriyle temas halinde bulunmayan bireyleri arasında iletişim aracılığıyla bir temas yaratarak, kitlenin genelinde yargı, değer ve tutumların oluşmasına imkan sağlamaktadır. Dolaşıma soktuğu bilgi ve politikalar aracılığıyla kolektif hareketin ve hareketin karşıtlarının; kabul ve redlerini ortaya koyacağı bir çerçeve yaratmaktadır.

Yukarıda ifade etmiş olduğumuz iletişimsel süreçler, kitle iletişiminin davranışı doğrudan etkilemekten ziyade davranışı oluşturacak koşulların hangi biçimde çerçevlendiğinin önemine dair bir veriyi bize sunmaktadır. Daha önceki bölümlerde ifade etmiş olduğumuz üzere, Kürdi partilerin kendisinden önceki

seçkinlerden farklı olarak milliyetçiliği/etnik kimliğin sınırlarını vulgar bir mobilizasyona ya da belli çıkarlar üzerine odaklanmış bir harekete çevirmekten ziyade meşru bir zeminde tasarlanmış kanaate çevirmeyi varsayımsal olarak amaçlamaktadır. Buradan yola çıkacak olursak kitle iletişimini bu şekilde araçsallaştırmak, daha doğrusu politika ile kamuoyu arasındaki sürece parti politikalarının yansıtılması ile dahil olmak; tabanının toplumsallaşma süreci içerisinde siyasallaşmasında etkin olmaya katkı sunan bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır. Kürdi partilerin amaçladığı kolektif harekete geçişte iletişim, siyasal toplumsallaşmanın bir aracı unsuru olarak işlev görmektedir. Bu nedenle kolektif hareketin önemli bir merhalesi olan siyasal toplumsallaşma bağlamında kitle iletişimini ele almak yerinde olacaktır.

4.8.3. Kürdi Partiler ve Politik İletişim Aracılığıyla Kimliğin Tasarımı Üzerinden Siyasal Toplumsallaşma

Toplumsallaşma kavramı temelde insanın gruplar halinde yaşamasıyla ilişkili olarak; doğduğu anda grubun değişkenlerinden, dinamiklerinden, kurumlarından ve normlarından haberdar olmamasına karşın süreç içerisinde bunu öğrenerek uyum sağlaması ve o toplumun bir parçası olma sürecine işaret etmektedir (Aziz, 1982:1-3).

Siyasal toplumsallaşma ise, bu toplumsallaşma sürecinin siyasal boyutunu özel bir biçimde ele alarak, kişinin siyasal değer, inanç ve tutumlarının zaman içinde yaratıldığını, bir anlamda kişinin içinde yaşadığı siyasal kültürün içerdiği değer yargıları, anlayışlar, davranış kuralları çerçevesinde siyasal bir insan olarak biçimlendiğini öngörür (Bektaş, 2000:69). Siyasal toplumsallaşma bu bağlamda bireyin içerisinde bulunduğu toplumun siyasal kültürünün aktarılması, yeniden üretilmesi, meşrulaştırılması, norm olarak kabul edilmesi gibi bir dizi süreci kapsayan bir oluşum olarak kabul edilmektedir*. Kavramın bir öğrenme sürecine işaret ediyor olması sebebiyle önceleri sıklıkla çocuklar üzerinden yapılan

---

* Siyasal Toplumsallaşmaya ilişkin çok sayıda farklı kaynak olmakla beraber sistematik olarak ilk incelenişinin Herbert Hyman (1959) ile başladığını söylemek mümkündür. Kavrama dair tanımlamaların serimlemesi için (Bektaş, 2000:69) 2 No'lu dipnota bakılabilir. Buna ek olarak (Yılmaz, 2013) kavramın tanım ve gelişim sürecine dair özet niteliği taşıyacak bilgiye erişilebilir.

araştırmalar doğal olarak aile, okul gibi sosyal kurumları ve onların etkilerini inceleme alanı olarak ele almış, büyük oranda da ergin bireyler üzerine eğilmemiştir (Tokgöz, 1978). Oysa ki ergin bireylerin de siyasal toplumsallaşmalarının sona ermediği varolan politik koşullarla yeniden şekillendiği, siyasal yönelimlerinin ve kabullerinin ise değişmeye açık olduğu kabul edilebilir bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır (Tokgöz, 1978:88). Örnek verecek olursak, Sovyet Rusya'da komünist devrimi gerçekteştiren bireylerden herhangi birinin çocukluğunun çevresel koşulları içerisinde bu politik düşünceyi öğrenip normlaştırdığını söylemek mümkün değildir. Aksine, devrimi yapan parti grubunun çaba ve çalışmaları ile yeni bir siyasal kültüre eklemlenmeleri sağlanmıştır.

Yukarıdaki veriler ışığında içinde bulunulan siyasal kültür ile birey arasındaki etkileşimin ömür boyu devam ettiğini ve yeniden üreilmeye-inşa edilmeye açık olduğunu görmek mümkündür. Bu sürecin önemli parçalarından biri de şüphesiz ki kitle iletişim araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitle iletişim araçlarını izleme bireye mevcut siyasal sistem ve olaylar hakkında bilgi verir ve bu olaylara karşı ilgisini yoğunlaştırırken, siyasal sisteme olan talepleri ve siyasal yaşama katılmayı da uyarıcı bir nitelik taşır (Bektaş, 2000:93). Özellikle, ergin bireylerin siyasal toplumsallaşmasında kitle iletişim araçlarının önemi daha da belirginleşmektedir. Bu minvalde kitle iletişim araçlarındaki ilerlemeler ile birlikte geleneksel toplumsal yapıların zayıflaması, geniş aile ve yerel cemaatlerin etkilerini kaybetmesi gibi unsurlar kitle iletişimini giderek siyasal yönelimlerin daha önemli bir şekillendiricisi haline getirmiştir (Dawson vd. 1977:90).

Siyasal toplumsallaşma kavramının verilen tanım ve çerçevesinden yola çıkarak çalışmamız sınırlarının içerisinde sokacak olursak, günümüz siyasal kültürünü şekillendiren başat yapının Davson&Prewitt'in de çalışmalarında ön plana çıkardığı üzere ulus (1969) olduğunu görmek mümkündür. Yani bugün siyasal toplumsallaşmaya ilişkin araştırmalar özünde bir ulus için yapılmakta, ampirik deneyimlerler spesifik bir oluşum üzerinden gerçekteşmektedir. Dolayısıyla, günümüzün egemen formasyon modelinin ulus-devlet ve onun yapıtaşı olan milliyetçilik olduğu düşünöldüğünde siyasal toplumsallaşmanın da büyük ölçüde bu yapıya uyum sağlamaya işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Ulus devlet ve hammaddesi olan milliyetçiliği oluşturan unsurlara yönelik yaklaşımlar irdelendiğinde siyasal toplumsallaşmanın araçları ile örtüştüğünü görmek mümkündür. Yaratılan bir bahçe kültürünün, eğitim yoluyla aktarılmasını önplana koyan Gellner (1992) eğitim yoluyla aktarılan ve bireyin içerisine bu yolla katıldığı bir siyasal sistemi egemen katalizör olarak görmektedir. Toplumsal yaşamın önemli bir parçası konumunda olan gelenekler ile bu geleneklerin seçkinler tarafından varolan siyasal kültürü yansıtacak biçimde forme edilmesini önemli bir ara değişken olarak ele alan Hobsbawm ise (2006) yine insan toplumsallaşmasında başat olan ancak gündelik yaşamın içerisine yerleşmiş öğeleri önplana çıkartmaktadır.

Bu verilerden yola çıkarak, toplumsal yapının hakim siyasal kültürünün öğrenilip kabullenilmesinde birincil grupları ele alan yaklaşımlar, grubun üyelerinin kendi çevreleriyle etkileşime geçmesini önplana çıkartarak siyasal kültürün yaşamsal pratikleri içerisine yerleşmesine önem vermektedir. Siyasal kültürün yerleşmesinde etkin olduğunu ifade etmiş olduğumuz kitle iletişim araçları, milliyetçilik ve kimlik özelinde bakacak olursak benzer bir yerleştirme ve benimseme sürecinde etkin bir unsur olarak önplana çıkmaktadır. Morley'in ifadesiyle "milli kimliklerin doğuşu ve inşasını iletişim teknolojilerine referans vermeden anlamak mümkün değildir" (Morley, 1992:267). Bu doğrultuda istisnai örnekler dışında dünyanın neredeyse tamamında egemen olan siyasal kültürü teşkil eden; milli kimlik ile ruh kazanmış, milliyetçi ulus devletlerin toplumsallaşma sürecinde kitle iletişim araçlarının önemli bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıda ifade ettiğimiz ruh kazanma olgusu; milliyetçilik etrafında örüntülenmiş siyasal kültüre, toplumsallaşma süreci içerisinde uyum sağlamayı işaret eden bir durum olarak ele alınmalıdır. Bu süreç içerisinde kitle iletişim araçlarının kimlikle bütünleşen ruhu ya da uyumlanma sürecini ne şekilde etkilediğine dair farklı yaklaşımlara değinmek yerinde olacaktır.

Benedict Anderson'ın, milliyetçilik çalışmalarında çığır açan ve hakim paradigma olarak yerleşen "hayali cemaatler" (Anderson, 2007) yaklaşımı ulus

devlet ile ona bağılı olarak milliyetçiliğin “özel bir kültürel yapıım türü” olduğuna dikkat çekmektedir. Buna bağılı olarak yüzyüze temasın geçerli olduğü ilkel köyler dışındaki bütün cemaatler hayal edilmiştir (Anderson, 2007:18-19). Anderson’a göre bu hayal edebilme becerisinin en temel yanı; neredeyse günlük bir ayine dönüşmüş olan gazete okuma eylemi aracılığıyla içerisinde yaşanılan topluma, o toplumun dışında kalanlara ve kendisi gibi o toplumun içerisinde yaşayan bireylere dair temsiliyetlerle karşılaşmasıdır. Üstelik o gazetenin üzerinde yazan tarihin, takvimi takip edecek biçimde devamlılığı ile süreklilik hissini kazanmaktadır. Bunun yanı sıra kendi gazetesinin tıpatıp aynının gündelik hayatta neredeyse her yerde tüketildiğine tanık olmak hayali dünyanın gündelik hayata sıkı sıkıya ilişkili olduğü konusunda pekiştirici bir işlev görür (Anderson 2007:47-50). Kitle iletişim aracı böylesi bir ortamda toplumsal yaşamın içerisine derinlemesine nüfuz ederek bireyin siyasal toplumsallaşmasında çapını genişletmekte, kendisinin içinde bulunduğü siyasal ortamın sınırlarının tahayyülüne etkide bulunmaktadır.

Anderson’ın milliyetçiliğü kitle iletişimi ilişkilendirerek ele alışı; hakim siyasal kültürün, kimlikte yer bulmasına gündelik pratikler ve araç üzerinde oluşturulan hayali anlamlar üzerinden ele alırken gazetelerin (iletişim araçlarının) içeriğine çok da önem vermeyerek yaygınlıkları üzerinden geliştirilen fikirler de bulunmaktadır. Başta Mc Luhan (1962, 1964) olmak üzere bir çok araştırmacı teknolojik determinist bir perspektiften bakarak medya teknolojilerindeki gelişmeleri başat öge konumuna koymuş, bireyleri medya toplumunun bir vatandaşı gibi tanımlama yoluna girişmişlerdir. Bu noktada bakış açısı kitle iletişimini dilsel birlikteliğün bir aracı (Gellner, 1965:163) olarak görmektedir.

McLuhan’a göre ise milliyetçiliğün mimarı olan baskı teknolojisi başta olmak üzere, kitle iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmeler, yerellikleri birleştirerek bir büyük ortak dile kavuşturmuş (1964), tekbiçimlilik ve tekrar siyasi yöneticilere merkezileşme-homojenleşme olanağın sunmuştur (akt. Sheyholislami, 2011:47). Bu bağlamda, kitle iletişimini yaygınlık üzerinden ele alan anlayışların, medyayı geniş kitleleri birbirine bağlayan ve etkileşime geçiren bir unsur olarak gördükleri belirgin hale gelmektedir. Medyanın, yaratmış olduğü anlam ve içeriğü dair bir bakış açısı ise bulunmamakta kitle iletişiminin milliyetçilik adına nasıl bir enstrüman olarak

belirginleştigi tartışılmaktadır. Milliyetçiliğin bir yapı kadar anlam bütünü olduğu ve hakim siyasal kültür olarak bireyin siyasal toplumsallaşma süreci içerisinde pratik ile birlikte anlamlarla da sürecin içerisine katıldığı düşünüldüğünde yaklaşımın yetersizliği ortaya çıkmaktadır. İletişimin yaygınlığını önemseme noktasında Anderson ile aynı düzlemde kesişen iki bakış açısı, konunun anlam boyutu noktasında birbirinden derinlemesine ayrılmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının, milliyetçilik ile olan ilişkisini anlam boyutunda derinlemesine yorumlayan en önemli çalışmalardan birisi olan Billig'in "banal milliyetçilik" çalışması (1995) ise yukarıda sözünü ettiğimiz anlam-işlev tartışmasında önemli bir zemine oturmaktadır. Billig'e göre "milli kimliğe sahip olmak, milliyet hakkındaki konuşmaları elinde tutmak" (Billig, 1995:8) olarak ifade edilebilir. Milliyet hakkında konuşmaktan kasıt konuyla ilgili iletişime geçmek ve bu interaksyonu sembol, simge ve dil üzerinden aktarmakla ilişkilidir. Çalışmamızın birinci bölümünde de ifade ettiğimiz üzere Billig milliyetçiliği bir araç gibi birdenbire harekete geçen bir olgu olarak görmez ya da milliyetçiliği tetikleyecek bir kriz anına gereksinim duymaz, milliyetçilik hakkında konuşan (ortak topluluk için) karşısındaki kitlenin milliyetçilik hakkında bilgi sahibi olup olmadığından endişe etmez. Zira milliyetçilik sürece yayılan bir biçimde kültürel ürünlerle, politik söylemlerle ve gazetelerin yeniden yapılandırılmasıyla hergün yeniden üretilen-devamlılık içeren bir arka plana sahiptir (Billig, 1995:8). Bu arka plan başta kitle iletişim araçları olmak üzere gündelik hayatta yerleştirilen ve siyasal toplumsallaşma sürecinde hakim paradigma konumuna gelen bir duruma işaret eder. Dolayısıyla, Billi'in yaklaşımından yola çıkacak olursak toplumsallaşma süreci içerisinde kitlenin siyasal kültüre bağlandığı anlam boyutunu üretecek bir alan olarak karşımıza çıkan olgular, herhangi bir krize veya gerekliliğe ihtiyaç kalmaksızın grubun üyesinde toplumsallaşmasının siyasal boyutunu oluşturan bir şekle bürünmektedir.

Siyasal toplumsallaşma ve milliyetçilik arasında kurmuş olduğumuz bağda, siyasal toplumsallaşma bireyin topluma uyum sağlama sürecinde bir bağımsız değişken olarak karşımıza çıkarken, milliyetçilik dünya düzeninin güncel konumu ile ilişkili olarak zemin kazanmaktadır. Bu nedenle milliyetçiliğin ideolojik olarak hakimiyetinin bir sonucu olarak siyasal toplumsallaşmada bir değişken olduğunun

altının çizilmesinde fayda bulunmaktadır. Aynı şekilde kitle iletişimine vermiş olduğumuz önem yine siyasal toplumsallaşmanın argümanlarından birisi olması nedeniyle bir değişken niteliği taşımaktadır. Çalışmamız açısından önem taşıyan bu durumun açıklamasını yapmak ve bu noktada kitle iletişiminin önemini ortaya koymak yerinde olacaktır.

Önceki bölümlerde ifade ettiğimiz üzere geç bir milliyetçilik olan Kürt milliyetçiliğinin, yaygınlaşmış ve kristal berraklığına ulaşmış bir kurumsallığının olduğunu söylemek güçtür. Üstelik yapısal olarak da seçkinleri ve taşıyıcıları sıklıkla değişmiş, genel olarak heterojen bir yapı sergilemiştir. Milliyetçiliğe dair kuramsal perspektifte ortaya koymuş olduğumuz kurum ve mekanizmaların birçoğu ise gelişmemiştir. Bu durum başta Kürtlerin bir devlet sahibi olmamalarından ileri gelmektedir, zira milliyetçiliği tesis edebilecek kurumların çok büyük kısmı devlet ve onun otoritesi ile doğrudan ilişkilidir. Buna ek olarak ise Kürdi kurum ve yapıların belirgin bir biçimde bulunmayışı aynı noktaya işaret eder. Dolayısıyla Kürt siyasal toplumsallaşması içerisinde eksik olan ara ve katalizör mekanizmalar, milliyetçiliğin de belirgin varlığına engel olmaktadır. Bu nedenle ara mekanizmalar olarak sayılabilecek olan ortak eğitim programının, icat edilmiş kurumsal geleneklerin veya kendine ait politik birimlerin olmadığı bir platformda milliyetçiliğin okunabileceği ve üzerine analiz yapılabileceği yegane mecra karşımıza kitle iletişim araçları olarak çıkmaktadır.

Aile gibi birincil grupları saymayacak olursak*, Kürt siyasal toplumsallaşmasında görünen en belirgin kurumsal yapının Kürdi partiler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öncelikle, legal bir biçimde ve etnik kimliği ile varolan politik kültüre eklenilebilmeye alan açan Kürdi partiler, ikincil olarak ise kimliğe ait politik mekanlar yaratmakta, daha önce de ifade ettiğimiz belediye çalışmaları ile sosyal-kültürel etkileşim alanlarına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla tabanının politizasyonu ve toplumsallaşması için ara alanlar yaratmakta, kamunun oluşması için elverişli koşulları oluşturmaktadır.

---

* Ailenin de diğer birincil gruplar gibi Kürt milliyetçiliği ve siyasal toplumsallaşması içerisindeki konumu tartışmalı olarak ele alınmalıdır zira ailelerin her biri süreç içerisinde farklı ulus devletlere eklenmişlerdir. Bunun yanısıra öncülleri ve kendileri dahil olmak üzere siyasal toplumsallaşma evresinde uyum sağlanacak siyasi kültür, içlerinde buldukları ulus devletin kültürüdür.

Yukarıda ele almış olduğumuz kitle iletişim araçları ile milliyetçilik arasında bağ kuran yaklaşımların tümünün özünde spesifik devletler veya bölgeler üzerinden ürettiğine dikkati çekmek gerekir. İletişim araçları mercek altına alınan ve bunun üzerinden teorize edilen örnekler genel olarak milliyetçiliğin kurumsal olarak da üretilebildiği örnekler üzerinden incelenmiştir. Ancak Kürdi partilerin milliyetçilik tasarımıyla ortaya konulan faaliyetlerin böyle bir durum içermediği hatta içinde bulunduğu ulus devletinin tasarımları ile sıklıkla çatıştığını dikkate almak gerekmektedir.

Bu ortam içerisinde Kürdi partilerin kendi politik mesajlarını Türkiye medyası aracılığıyla iletmesi daha önce de ifade ettiğimiz üzere belirgin tartışma zeminlerinin oluşmasına aracılık etmektedir. Örnek vermek gerekirse, Kürt politik taleplerini yaygın medya üzerinden ifade edebilmeleri bu talepler etrafında karşıt veya destekleyici bir kamuoyunun oluşabilmesine aracılık edebilmekte ve partinin politikalarını, beklentilerini, taleplerini görünür kılmaktadır. Türkiye özelinde varolan gündeme alternatif ve karşıt bir gündemi ortaya koymak birbirine yüzyüze temas etmeyen politik konular/kimlikler arasında bir temas alanı yaratmakta; kürdi partilerin seçmenlerine taleplerinin ifade edildiğini gösterirken, politik karşıtlarına ise taleplerinin ne olduğunu görünür kılmaktadır. Brass'ın seçkinlerin varolan kültür havuzundan belli argümanları çekerek ön plana çıkarttığı ve bu unsurları milliyetçiliğin sınırları içerisine koyduğu argümanından (Brass, 1991) yola çıkacak olursak, Kürdi partilerin aracılığıyla görünür hale gelen talepler Billig'in bahsettiği üzere milliyetçilik hakkında konuşulabilmesini (Billig, 1995) sağlamaktadır. Bu konuşulabilme daha önce de ifade ettiğimiz üzere bir çerçevenin çizilmesine ve o çerçeve içerisinde konunun tartışmaya açılmasına aracılık etmektedir.

Anderson ve Billig milliyetçiliğin bir siyasal kültür biçimi ve ideolojik olarak kitle iletişim araçları ile ne şekilde yayıldığını, inşa edildiğini ve hatırlatıldığına değinirken, özünde anahatları ile egemen ideolojinin medya aracılığıyla yeniden üretilişini spesifik bir örnek üzerinden çözümlenmişlerdir. Medya çalışmalarının büyük bir kısmı da yaygın medyanın iktidar ilişkilerinin kaba taslak bir haritasını nasıl oluşturduğu üzerine odaklanarak (Shoemaker&Reese, 1997:131), medya-

egemen ideoloji arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmamız açısından bakacak olursak Kürdi partilerin egemen ideolojinin bir parçası olmadığı, hatta konumunu tanımlarken değindiğimiz üzere meydan okuyucu bir konumda olduğunu düşünecek olursak Kürdi partiler açısından yaygın medyanın bir mücadele alanı olduğunu öngörmek yanlış olmayacaktır. Dolayısı ile egemen ideolojinin temsilini yeniden üreten yaygın medya Kürdi partiler için, onun gündeminde çatlak yaratılmaya çalışılan ya da medyanın hitap ettiği hedef kitlenin (kamunun) gündemine kendi gündemini taşımaktır. Bu durum bir taraftan görünür olmasını sağlarken, bir taraftan da kamunun farklı kesimlerine Kürdi politikalara dair tartışma alanı açmaktadır.

Yaygın medya böyle bir mücadele alanı olarak işlev görürken, Kürt hareketine yakın olan medyada ise Anderson ve Bilig'in ortaya koymuş olduğuna benzer bir tasarım sürecini görmek mümkündür. Kürdi partiler her ne kadar bu yaygın organlarının sahibi olmasa da ya da aralarında bir organik bağ bulunmasa da, hareketin önemli aktörlerinden birisi olması sebebiyle sık sık yer bulmakta ve temsil edilmektedir. Bu konuyu çalışmamızın inceleme kısmında ele alacak olduğumuzdan Kürdi partilerin hangi mesajlarla, milliyetçilik tasarımını yaptıklarına, siyasal kültürü oluşturduklarına değinmeyeceğiz. Ancak medyanın farklı alanlarında bulmuş oldukları yerin politik amaçlarla araçsallaştırılarak kullanıldığını ifade etmek önem taşımaktadır. Bu amaçlar çalışmamızın önceki bölümlerinde de ele aldığımız üzere karşıtlığı üretmek, politikalarını yansıtmak, alternatif bir siyasi kültürü tanımlamak gibi geniş bir yelpazede ele alınabilir. Ancak, tüm bu çabanın egemen siyasi ideolojiye koşut alternatif bir siyasal toplumsallaşma sürecine işaret ettiğini söylemek mümkündür. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde, Kürdi partilerin medyada kendi politikalarını temsil edebilmek, üretebilmek ve milliyetçiliği tasarlayabilmek adına yaptığı faaliyetler, iletişim araştırmalarının kuramsalına dayalı bir çerçevede ele alınarak betimlenmeye çalışılacaktır.

4.9. KÜRDİ PARTİLERİN POLİTİK İLETİŞİM FAALİYETLERİNİ ANLAMLANDIRMADA KULLANILABİLECEK KURAMSAL BAKIŞ AÇISI

Kürdi partilerin iletişim faaliyetlerini amaç ve pratikleri doğrultusunda ele alarak belirlediğimiz çerçeve içerisinde politik iletişimin gerçekleştirme süreci de çalışmamız açısından önem taşımaktadır. Daha önce de ifade etmiş olduğumuz üzere iletişim çalışmalarının genelinde hakim bakış açısı olarak karşımıza çıkan egemenin medyayı araçsallaştırdığı savı ya da egemen ideolojinin medya iletilerinin genel çerçevesini belirlediği düşüncesi Kürdi partilerde zaman zaman farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Bu durumun daha açık bir şekilde ortaya koyulabilmesi adına politik iletişim sürecinin farklı işleyişini detaylandırmak yerinde olacaktır. Bu yolla Kürdi partilerin medyayı, kendi ajandaları doğrultusunda araçsallaştırılış biçimlerine açıklık kazandırılmaya çalışılacak, varolan koşullar içerisinde medyayı kullanış biçimleri alanda tortulaşmış kuramsal birikim ışığında irdelenecektir.

4.9.1. Gündem Oluşturma Yaklaşımı Üzerinden Kimliğin Tasarlanması ve Harekete Geçirme Çabası

Gündem oluşturma (agenda setting) yaklaşımı, özü itibarıyla politik gündem ile kamuoyunun gündemi arasındaki geçişlilik ve aktarım konusunda medyanın rolüne-etkisine odaklanan bir bakış açısı etrafında şekillenmiştir. Yaklaşım, kitle iletişim araçlarının siyasal enformasyon için kullanılışı ile birlikte, araçların üzerinde durduğu konuların etkileşime girdiği grup içindeki önemi arasında pozitif bir korelasyon olduğu, grubun siyasi konulara yönelme düzeyi ile kitle iletişim aracının siyasal enformasyona verdiği önem arasında pozitif ilişki olduğu varsayımından hareket eder (Erdoğan&Alemdar, 2005:180).

Bu anlayışa göre medya kitleye “ne düşüneceklerini söyleyemekte başarılı olmayabilir” ancak “neyin hakkında düşüneceklerini ortaya koymada başarılıdır” (Cohen, 1963:13). Kamuoyunun neyin hakkında düşüneceğinin ortaya konulması, propaganda örneklerinde olduğu gibi doğrudan buna yönelik bir mesaj ile değil, gündemde varolan konuların sunulmuş biçimleri ve kitle iletişim araçlarında yer

alışları ile belirlenen bir sürece tekabül etmektedir. Medyanın ajandası (gündemi) kamunun dikkatini belirgin politik nesnelere çekerek politik meseleler, aktörler, başlıklar ile ilgili olarak yaşanan değişimlere dair bilgi verir, bu yolla medyanın gündemi, kamunun gündeminde de belirleyici rol oynar (Kaid&Bacha, 2008:12). Bu nedenle gündem belirleme, önemine göre düzenlenmiş bir politik konular listesinin, politik gündemden, medya sonrasında ise kamu gündemine aktarımı olarak özetlenebilir. Ancak kitle iletişim araçlarında bu gündemin aktarımının nedensiz, başka unsurlarla ilişkisiz ve salt politik gündem değiştiği için gerçekleştiğini düşünmek medyanın araç olarak kendisini ve toplumsal yapı-ideoloji ile olan ilişkilerini gözden kaçırmak anlamına gelecektir.

Kitle iletişim araçlarından beklenen her ne kadar “anlamli gündem koyma” (Gurevitch&Blumler, 2002:265) çerçevesinde olayları kamu adına önem taşıdığı sıralamayla gündeme yerleştirmesi ya da yer vermesi olsa da, medya içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik koşullar ile doğrudan ilişkilidir. Bir taraftan içerisinde bulunduğu koşullar itibariyle işletme konumunda olmaları sebebiyle ekonomik koşullar tarafından şekillenirken, bir yanılla da toplumun yönetici kurumlarına önemli bir bağla bağlıdır (Gurevitch&Blumler, 2002:268; Blumler&Kavanagh: 1999). Bu bağ açıkça tek bir kuruma ya da otoriteye eklemlenmiş bir bağlılıktan ziyade, toplumsal yapıya ve onun sürdürücüsü olan ideolojiye bağlılıktır. Bu nedenle medyanın bu bağının görünmezliği ve doğrudan bir kaynaktan bağlılık içerisinde bulunmayışı itibariyle içinde bulunduğu görece özerklik iletilerine bir meşruluk ve güvenilirlik katarak propaganda faaliyetlerine göre daha güvenilir olmalarına zemin oluşturmaktadır (Shoemaker&Reese, 1997). Bu yolla medyanın bir sıraya sokmuş olduğu gündemin üzerine tartışılması gereken gündem olduğu konusunda uzlaşa sağlanmaktadır.

Bu uzlaşayı sağlarken, kendisinin içerisinde bulunduğu toplumsal, ekonomik koşullar ve ideoloji ile ilişkili olmakla birlikte bir dizi mekanizmanın işleyişine aracılık ederek politik çerçevenin oluşturulmasına kaynaklık eder. Bu çerçevenin oluşturulması sürecinde medya; hangi konuların kamunun farkındalık ve tartışma alanına gireceğini belirler, bu konuların hangi kavramlarla tartışılacağını tanımlar, konu hakkında kimlerin (hangi aktörlerin) konuşacağını belirler ve gündemde

birbirini takip edecek olayları-tartışmaları yönetir (Bacha, 2008:254-257). Bu süreçler aracılığı ile politik gündemin sınırlarını çizerek kamunun da konu hakkındaki gündemine bir çerçeve oluşturur.

Bu çerçeve daha önceki etki araştırmalarında olduğu gibi, kısa süreli ve anlık bir tepkinin ya da davranışın değil yapının bütününe yön veren uzun süreli bir üretim sürecinin sonucudur. Bu uzun süreli üretim süreci içerisinde modern kitle iletişim araçlarını toplumsal yapının veçheleri ve pratikleri dışında kavramsallaştırmak mümkün olmayacaktır zira günümüzde iletişim ilişkileri toplumsal alanı tanımlayarak inşa eden, siyasal alanın inşasına yardım eden, kültürel alana hükmeden bir yapıya bürünmektedir (Hall, 2002:107). Artan bir şekilde kültürel ve toplumsal dünyaya ilişkin ikincil deneyimleri biçimlendirerek inşa etmekte ve yaşatmakta, toplumsal alan bütünü içindeki ilişkilerin doğrudan ya da dolaylı olarak yansıtmak yerine inşa edilmesine yardım etmektedirler (Hall, 2002:108). Bu durum kitle iletişim araçlarının durumun tanımını yapmasına imkan tanıyarak (Hall, 2005:118) , ortaya koymuş olduğu söylem dizgesi, gündem gibi olaylarla politik kültürün yansıtılmış ve aktarılmış bir tasarımını gerçekleştirilmektedir.

Bu noktada medya profesyonelleri hangi olayların haberleştirileceğini kararlaştırmakta, fiziksel ve içeriksel özellikleri belirlenerek son şekli verilmektedir. Haber metinleri yukarıda ifade etmiş olduğumuz bağlılık ilişkileri düşünüldüğünde, gazetecilerin ve toplumdaki diğer egemenlerin söylemlerinin bir yansıması olarak görülebilir (Alver, 2003:212). Bu yansıma kendi içerisinde varolan politik kültürü bir taraftan yeniden üretmekte, bir taraftan da seçkinlerin ajandaları ile medyanın ajandası arasında bir senkronizasyona zemin hazırlayarak, bu gündemin kamunun gündemi, bir başka deyişle “politik gerçekliği” olması konusunda aracılık etmektedir.

Gündem oluşturma yaklaşımının bizim çalışma alanımız içerisinde Kürdi partilerin politik gündemi oluşturmaları ve politik gerçekliği tanımlayışını iki boyutlu olarak ele almak yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi, egemen politik söylem ve ideoloji içerisinde Kürdi partilerin gündemde yer buluşu ile bu durumun araçsallaştırılması, ikinci boyutu ise Kürt hareketine yakın haber medyasının Kürdi partilerle ilişkili gündem tasarımının araçsallaştırılışı olarak betimlenebilir.

Egemen politik kültür, ideoloji ve kurumlarla yukarıda ifade ettiğimiz bağlar ve yakın ilişkiler içerisinde bulunan ana akım medya; Billig tarafından, varolan milliyetçiliğe dayalı politik kültürün her gün yeniden üretildiği ve gerçekliğinin tasarlandığı bir alan olarak belirlenmiştir (1995). Ernst Renan'ın milliyetçiliği her gün oylanan bir plebisit gibi seçime dayalı bir olgu olarak tanımlaması (Renan, 1990) üzerinden yola çıkarak, demokratik toplumlarda “halkın”* her seçim döneminde kendilerinin kaderine önderlik edecek lideri seçtiğini, ancak seçim dönemleri arasında kalan süreçte de kimliğine dair kendisini yeniden ürettiğini ve bunun bir rutin halinde devam ettiğini ifade eder (Billig, 1995:95).

Shotter'ın milliyetçiliği “tartışma geleneği” (tradition of argumentation) şeklinde tanımlayarak; milletlerin kim oldukları hakkında tartışma geleneğine sahip olduklarından yola çıkan Billig'in izini takip edecek olursak (Billig, 1995:95-96), seçim dönemlerinde birbirlerine rakip olan politikacılar ve karşıt oluşumlar kendilerinin millete dair vizyonlarını seçmenlere sunarlar. “Biz” diliyle milletin geleceğine ve onun geleceğine ulaşma biçimlerine dair planlarını aktarırlar. Bu durum “biz” üzerinden halkın yeniden bir millet olarak tasarlanmasına aracılık ederek politik söylemde milliyetçiliği pekiştirir.

Medyanın rolü bu gündelik rutinin devam ettirilmesi noktasında önplana çıkmakta ve belirgin hale gelmektedir. Politikacılar ve politik söylem yukarıda ifade etmiş olduğumuz politik kültürün üretimi açısından önem taşımakta ve medya aracılığı ile iletilerek belirleyici unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak çalışmamızın daha önceki bölümlerinde de ifade etmiş olduğumuz üzere politikacıların ve partilerin, politika alanındaki etkinliklerin neo liberal dünyanın getirileri ile birlikte iyice küçülerek önemini yitime sürecine girmiştir. Bu bağlamda politikacının ve partilerin etkisini belirleyen, elektronik çağda kendilerinin tanıdık, bilindik bir figür olmaları ve kitle iletişim araçlarında sıklıkla yer almalarıdır. Medya

---

* Ernest Renan (1990) ve Michael Billig (1995) halk yerine “the people” kelimesini kullanmıştır. Bu noktada İngilizceden Türkçe'ye çeviri yapılırken “the” vurgusunun çevirisini yapmak mümkün olmamaktadır. “The” vurgusu bilinen, işaret ettiği konusunda hem fikir olunan, iletiyi gönderenle alan arasında ortak bir tanımlamaya işaret eden bir vurgudur. Bizim çeviri olarak aldığımız noktada ise “the people” (insanlar) bir ulus devlet içerisinde yaşayan halka vurgu yapacak bir biçimde ifade edilmektedir.

politik konuşmaları, haber değeri açısından önemli bularak gündeme taşır ve onun üzerinden gündelik tasarımların (Billig, 1995:95-96) hangi konular etrafında şekilleneceğini ortaya koyan bir tavır sergiler.

Kitle iletişim aracının ortaya koymuş olduğu gündem, politikacıların konuşmaları ifadeleri ve vizyonları ile, aktör olarak varlıkları üzerinden şekillenerek yer bulur. Politik aktörler üzerinden sıralanan gündem maddeleri ve aktörlerin bunlara ilişkin fikirleri Shotter'ın ifadesinde yer bulan tartışma geleneğinin maddelerini oluşturarak, milliyetçiliğin hangi argümanlar kapsamında değerlendirileceğini ortaya koyar. Millet'in "bizliğini" tartışacağı gündelik konular çoğunlukla medyanın gündeme taşıyarak aktardığı konulardır. Medya, kendisinin ideoloji ile olan sıkı sıkıya ilişkisi düşünüldüğünde günümüz küresel politik kültürünün baş aktörü olan ulus devletin gündemini ulus-devletin veçhelerine göre belirleyen bir konum alır.

Gündem oluşturma noktasında medyanın politik aktörlerin tümüne ya da onlar tarafından milletliği tartışmak için sunulan argümanların tümüne aynı oranda yer verdiğini söylemek mümkün değildir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere medya kendi yapısı içerisinde, profesyonelleri aracılığı ile haberi oluştururken ilişkide bulunduğu ekonomik, politik koşullar sonucunda gündem maddelerini bir hiyerarşi içerisinde sunar ve medyanın hiyerarşisinde öncelikli olan konular kamunun gündeminde de öncelikli konular olarak belirginleşmektedir.

Ulus devlet dahilinde onunla ilişkilendirilmiş olan ana akım medya Billig'in de çalışmasında ortaya koymuş olduğu üzere ulus devletin ve onun milliyetçiliğinin üretimi konusunda son derece etkin bir biçimde rol oynayarak ideolojinin devamı konusunda iş görür. Kimin konuşacağı ve ne hakkında konuşacağı konusunda bir filtre görevi gören medya, ana akım bağlamında bağlı olduğu ideolojik yapının seçkinlerine daha fazla yer vererek onları gündemine daha fazla taşımaktadır. Bu bağlamda cumhurbaşkanı, başbakan, iktidar partisi milletvekilleri, muhalefet partisi milletvekilleri gibi hiyerarşik biçimde ilerleyen bir sıralamayla (bu sıralama ülkelere ve konjonktüre göre değişim gösterme eğilimindedir) politik aktörlerin iletilerini gündemine taşır. Bu aktörler ve onların ilişkili olduğu ideolojik yapı Hallin'e göre

“uzlaşma alanıdır”, uzlaşma alanından kasıt medya organının savunulmasında taraftar olduğu hatta bir kutsayıcı olarak hizmet ettiği alandır (Hallin, 1986:116-117). Bu alan günümüz politik dünyasında ulus devletin milliyetçiliği ile şekillenmiş olduğu politik ortamlarla büyük ölçüde kesişen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ana akım medya ulus devletin ideolojisini oluşturan milliyetçi düşüncenin kapsamıyla kendisini bir uzlaşma alanı içerisinde görerek bu alanı kutsayıcı şekilde gündemini oluşturmakta ve bu gündem aracılığı ile yeniden üretimine hizmet etmektedir.

Medyanın uzlaşma alanının dışında, “meşru tartışma alanı” bulunmaktadır. Bu meşru tartışma alanında medya varolan temel ideolojik değerlere ters düşmediği müddetçe karşıt görüşlere izin verecek şekilde ve kamuoyunun oluşmasına zemin hazırlayacak minvalde bir aktarım söz konusudur. Bu iki alanın dışında kalan yerde ise Hallin’in “sapkınlık alanı”^{*} olarak tanımladığı alan yer almaktadır. Bu alanda medya siyasal uzlaşmayı bozan ya da reddedenleri açığa vurma, suçlama ve kamusal gündemden dışlama görevi görerek, bu alandaki fikirleri gündem dışına atar (Hallin, 1986). Bu üç alanın sınırları, içerisinde bulunan ideolojik koşullara ve medya organının kendini konumladığı noktaya göre değişiklik gösterebilmektedir.

Bu veriler ışığında ulus devlet ideolojisine ve kendini tanımlamış olduğu milliyetçiliğin nüvelerine, temelde karşıtlık gösteren Kürdi partilerin ana akım medyada “sapkınlık sınırlarına” dahil edilmesi ve siyasal uzlaşmayı bozan^{*}, ya da kabul edilebilir politik çatışma düzeyinin dışında yer alan bir noktaya oturtulması oldukça olasıdır. Bu bağlamda politik aktörlerinin, uzlaşma alanında veya meşru tartışma alanında olan politik aktörler kadar medya gündeminde yer alamayacağını beklemek teorik olarak yanlış olmayacaktır. Yer aldıklarında da ya gündemi oluşturan argümanlar ve aktörler hiyerarşisinde sonlarda yer alacaklar ya da

---

^{*} Bu tanımda “sapkınlık alanı” kavramını, bu alanda yer alan düşüncelerin kendisinin sapkın olduğu şeklinde tanımlamaktan ziyade, egemen düşünceden sapmış, ona aykırı davranan olarak kavramakta fayda bulunmaktadır. Hallin (1986), Parsons’tan almış olduğu ifadeyle medyayı, sınırları koruyan bir mekanizma olarak tanımlayarak, kabul edilebilir politik çalışmanın sınırlarını belirleyen, işaret eden ve savunan bir misyonu olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla onun sapkınlık alanı (sphere of deviance) olarak tanımladığı alan medyanın çizmiş olduğu meşruluk sınırlarının dışında kalan alan olarak kavranmalıdır.

^{*} Burada siyasal uzlaşma olarak anılan herhangi bir konuda yapılan politik tartışmaların sonucunda varılmış bir uzlaşmaya karşı olmaktan ziyade, egemen politik kültürün uzlaşma alanına karşı olma olarak ele alınmalıdır.

aktörlerine yer verilmemesi ihtimal dahilinde olacaktır. Dolayısıyla politik gündemlerinin kamunun gündemine aktarılması noktasında, medya gündeminde yeterli yer bulabileceklerini söylemek oldukça güçtür.

Ancak, medyaya erişim gücünü politik aktarım için kullanan ve tıpkı diğer politikacılar gibi milliyetçiliğin tasarımının yapıldığı bu alanda etkili olmayan çalışan Kürdi partiler ve onların politik aktörlerinin “sapkınlık alanında” dahi olsa kendisine gündem içerisinde yer bulması büyük önem taşımaktadır. Öncelikle, gündemin önemli aktörleri olan ve hiyerarşide ön sıralarda yer alan, devletin yöneticisi konumundaki figürlerin ve uzlaşma/meşru tartışma alanındaki siyasetçilerin “halkımız”, “milletimiz” gibi ifadelerinde yeniden kullanıma sokulan ulus-devletin sınırları içerisindeki vatandaşları tek bir millet olarak tasarladığı söylemi, bozucu bir unsur olarak yer alırlar. “milletimiz” yerine “halklarımız, Türkiye halkları” gibi kavramlarla karşısındaki kitleyi tanımlayan Kürdi partiler, dinleyicisini tanımlarken dahi varolan politik uzlaşma alanının sınırlarına temas etmektedir. Böylece bir bütün halinde giden söylem düzeni içerisinde ayrı bir ses olarak dikkat çekmekte, genel geçer kabulün dışında bir alternatifini tanıyan kitle olduğunu görünür hale getirmeye çalışmaktadır. Böylece her gün kendisini yeniden tanımlayıp, onaylayan kimlikte, kendi tahayyül ettiği cemaatinin sınırları içerisinde tahayyülü dışında bir başka kabulün varlığının göstericisi olmaktadır. Bu durum uzlaşma alanında olanlar için doğrudan sapkınlık alanına işaret ederek, ötekinin politik konumunun tanımlanmasına aracılık ederken, Kürdi partilerin politikaları ile uzlaşma alanında olanlar için ise kendilerinin temsil edildiği hissiyle bir pekiştireç olarak işlev görmektedir.

Ana akım medyanın, politik uzlaşma alanının dışına alması halinde Kürdi partilerin bunu politik bir argüman olarak araçsallaştırması da mümkün seçenekler arasındadır. Başta, yok sayıldığı, kimlik, kültür ve politik olarak ötekileştirildiği, yok sayıldığı üzerinden kurulmuş olan politik çerçeve (bkz. Demir Çelik, Altan Tan, Adil Zozani ile yapılan görüşme) için, ana akım medyanın kendilerini sapkınlık alanına taşıması, politik argümanlarının pekiştireci olarak işlev görebilmekte, politik

söylemlerin ana maddesi haline gelebilmektedir*. Dolayısıyla iki yönlü olarak işleyen bir biz/öteki tanımlaması alanına işaret eden bir argümana dönüşebilmektedir.

Ana akım medyada yukarıda saydığımız sebeplerle sıklıkla yer almayan, yer aldığı ise ana akım medyanın, egemen söylemin içerisinde karşıt ya da alternatif görüşleri eriterek sunması (Alver, 2003:212) sebebiyle sınırlı bir biçimde görünür olan Kürdi partilerin; kendi gündemlerini, medya ve kamunun gündemi yapacak iletileri verecek şekilde aktarması güç görünmektedir. Bu noktada Kürdi partilerin, politik arenayı daha önce ifade ettiğimiz üzere “yüksek ses arenasına” çevirerek, Kürt milliyetçiliğinin/politik taleplerinin gündemini medya gündemine taşıması, “tartışma geleneği” içerisinde yürütülen milliyetçilik tasarımına alternatif bir gündem maddesini ortaya koyar. Kendisine bu yolla yöneltilecek olan eleştiri ve sapkınlık alanına taşıma hamleleri, milliyetçiliğin karşıtı üzerinden tanımlandığı görüşünden yola çıkarak, karşıtını tasarlama imkanını tanımaktadır. Buna ek olarak destekçisi olan kamunun sınırları içerisinde, kendi politik gündeminin ne olduğunu ortaya koyarak kitlesine aktarmakta, kimliğin sınırları arasında gündemde olan argümanları kamu gündemine aktarma imkanına erişmektedir. Bir yanı sıra da kendi politik kültürünün tartışma argümanlarını belirleyerek, kendi tasarladığı kimliği hangi noktalarda kolektif harekete dahil olmaya çağırıldığını ortaya koyabilmektedir.

Bu duruma tersi bir noktadan bakacak olursak Kürdi harekete yakın olan medyada ise sapkınlık alanına taşınan, ulus devletin varolan egemen ideolojisinin sürdürücüsü olan politik aktörler ve politiklardır. Kürdi partilerin ve aktörlerinin yaşamış olduğu ve yukarıda ifade ettiğimiz gündemde yer almaya dair sıkıntılar bu kez egemen ideoloji ile ilişkili olan politika ve politikacılar için geçerli hale gelmektedir. Kürdi partiler ve aktörleri tarafından kullanılan “halkımız” ifadeleri bu noktada ulus devlet açısından tasarlanmış olan bir millete değil daha çok etnik olarak farklılık üzerinden tanımlanan halka işaret etmekte ve onun varlığını yeniden üretir hale gelmektedir. Kürdi partiler, kürt hareketine yakın medyada kendine bulduğu yer

---

* BDP eski Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş 2014 yılında ilk kez yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmuş ve siyasi söylemlerinde çok defa kamu yayıncılığı yapan TRT'nin kendisine yer vermemesini eleştirmiş, hatta seçilmesi halinde ilk icraatının TRT müdürünü görevden almak olacağını söyleyerek TRT'yi ve onun gündemini tartışma-eleştiri konusu haline getirmiştir.

itibariyle gündem hiyerarşisinde en üst sıralarda yer almakta bu yolla tasarlanmış olduğu milliyetçiliğin sınırlarını ve nüvelerini gündemin ana unsuru haline getirerek, kamu gündemine yerleştirebilme olanağını bulmaktadır. Olgusal olarak kimliğinin farkında olan ancak harekete geçmiş bir politik duruş olarak milliyetçiliğini yapmayan kamu için ise hangi bağlamlarda konunun tartışılması gerektiği ve kolektif hareketin hangi minvallerde tasarlandığını belirleme olanağına erişmektedir. Shotter'ın ifadesini yeniden değerlendirecek olursak, kürt hareketi içerisinde seçkin konumunda olan Kürdi partilerin aktörleri, milliyetçiliğin tasarımında önplana çıkan argümanların belirleyicisi olarak rol oynamaktadırlar. Bir başka deyişle “tartışma geleneğinin” kürt milliyetçiliği tarafında üzerinde tartışılacağı argümanları belirleyici bir unsur olarak işlev görmekte, politik aktörler aracılığı ile politik gündeme taşımaktadır. Kürt hareketi ile ideolojik temasta bulunan kamu için sunulmuş argümanlar üzerinden “kendiliğini” hangi çerçevede tartışacağını gündemini belirleyerek süreklilik içerecek bir şekilde üretilmesine aracılık edebilir.

Bir sonraki bölümde Kürdi politik aktörlerin iletilerinin kamuya sunulmasına aracılık eden yazılı basının analizi yapılarak, bu aktörlerin ortaya koymuş oldukları tasarımların genel çerçevesi saptanmaya çalışılacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE BASININDA KÜRDİ PARTİLERİN POLİTİK İLETİŞİM FAALİYETLERİNİN ve İLETİLERİNİN İÇERİK ANALİZİ

Bu bölümde Kürdi partilerin yazılı basın üzerinden yapmış oldukları politik iletişim faaliyetleri ve politik aktörlerin iletileri analiz edilmektedir. Analiz kapsamında; niceliksel ve niteliksel içerik analizi yöntemi kullanılmaktadır.

5.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Fransız İhtilali'nin yaratmış olduğu etkiyle birlikte 18. Yüzyıl'ın sonlarını başlangıç kabul edecek şekilde dünya üzerinde birbirlerini tetikleyecek şekilde ulus-devletlerin kurulduğu ve bu devletlerin kurulmasında yapı malzemesi olarak milliyetçiliğin bir fikir, ideoloji ve toplumsal dayanışma biçimi olarak yayıldığı görülmektedir. Milliyetçilik üzerine inşa edilen ulus-devletlerin neredeyse tümü kendilerinin selefi olan imparatorlukların ve monarşilerin yıkılmasıyla kurulmuş, kendilerinden önceki çok etnili-çok kültürlü imparatorluk ve devletlerin mirası üzerinde bir ulus yaratmaya çabalamışlardır. Bunu gerçekleştirirken de hakim bir etnik aidiyetin etrafında toplanmış ancak bu aidiyetten daha önemli olacak şekilde vatandaşlık bağı ile birbirine bağlı ve topluluk arası dayanışmayı önplana çıkartan bir yapı oluşturmayı amaç edinmişlerdir. Ancak ulus-devletlerin idealize ederek yaratmaya çalıştığı politik ve kültürel açıdan homojen, birbirine vatandaşlık bağı ile bağlı toplum yapısı çoğunlukla idealize edildiği biçimde olgunluğa erişip beklenen dayanışmayı yaratmamış hatta aksine etnik aidiyetler zaman içerisinde daha önem kazanır hale gelmişlerdir.

Fransız İhtilali'nin etkisiyle milliyetçiliğin daha çabuk belirgin hale geldiği Kara Avrupası, uluslaşma ve ulus-devlete geçiş sürecini erken dönemlerde yaşarken bu süreç Türkiye gibi Avrupa'da merkeze uzak ülke-coğrafyalarda daha geç yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin öncülü olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan Avrupa halkları birbirinin ardısına koparken İmparatorluğun merkezinde milliyetçilik oldukça geç gelişmiş uluslaşma süreci ise ancak 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'da kalan toprakları ve Avrupa'nın güneyinde küçük bir alan üzerine kurulu olan Türkiye

Cumhuriyeti kuruluşu itibariyle çok sayıda dinsel ve etnik grubun olduğu bir coğrafyada uluslaşma süreci içerisine girmiştir.

Uluslaşma sürecinin çalışmamızın kuramsalında ve ilerleyen bölümlerinde de ifade ettiğimiz aşamalarını kapsayan süreçlerine uyumlanmayan Kürtler Cumhuriyetin ilk yıllarında silahlı gruplarla isyan etmişler bu isyanların bastırılmasından sonra ise 1960'lı yıllarla birlikte politik arenada Kürt kimliğinin tanınması siyasetini yürütmüşlerdir. 1980 darbesi sonrasında PKK ile silahlı eylemler yeniden başlamış, 1990'lar ile birlikte ise Kürdi politikaları yürüten partiler HEP ile başlamak üzere meclise girmeye başlamış siyaset arenasında Kürt kimliği ve tanınma politikalarını yürütmüşlerdir. Araştırmamız HEP ile başlayan geleneğin devamında 2007 yılı itibariyle meclise bağımsız adaylar ile giren DTP ve sonrasında BDP'nin politik iletişim faaliyetleri içerisinde Kürt kimliğinin ve milliyetçiliğinin ne şekilde tasarlandığını incelemeyi amaçlamaktadır.

Devletler düzeyinde milliyetçiliğin analizi için eğitim, resmi kurumlar, kamu düzeni, simge ve semboller, icat edilmiş gelenekler gibi birçok alan bulunurken, Kürtler gibi devlet altı düzeydeki etnik kimlikleri ve onların harekete geçiriliş biçimini incelemek için grubun ifadelerine bakmaktan başka bir seçenek bulmak oldukça güçtür. Bu verilere ise ancak yüzyüze görüşmeler veya kitle iletişim araçları üzerinden ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda araştırmamızda Kürt politika, talep ve kimliğinin seçkinleri konumunda olan Kürdi partilerin temsilcilerinin, kitle iletişim araçlarında yer alan iletlerinde kimliğin ve milliyetçiliğin tasarımının analizi amaçlanmaktadır.

Politik hareketlerin toplumsal koşulların genelinden bağımsız olamayacağı varsayımından yola çıkarak araştırmanın kantitatif bölümünde öncelikle Türkiye'de Kürt sorunun ve politikalarının hangi bağlamda ele alındığının analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle Kürt sorunu ve politikaları ile ilişkili haberlerin kapsayıcı bir bakış açısıyla hangi değişkenlerle temsil edildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Kürt sorunu ve politikalarının ilişkilendirildiği olgular, kitle iletişim araçlarına görsel olarak hangi değişkenler ile yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın kalitatif kısmında ise Kürt politik aktörlerinin politik iletişim faaliyetlerinde hangi unsurları önplana çıkardıkları ve politik iletilerini hangi değişkenlerle ortaya koydukları analiz edilmeye çalışılacaktır. Buna ek olarak iletileri aracılığı ile Kürt kimliğinin tarihsel sürecinden bugüne taşınan hangi kültürel öğelerin önplana çıkartıldığı, kimliğe ait hangi değişkenlerin harekete geçirilerek mobilize edilmeye çalışıldığı, Brass'ın (1991) ifadesiyle kimliğin havuzundan hangi öğelerin seçilerek politize edildiğinin tespiti amaçlanmıştır. Buna ek olarak kimliğin sınırlarının hangi kriterler üzerinden çizilerek keskinleştirilmeye çalışıldığı, kimliğin belirleyicisi olarak hangi değişkenlerin araçsallaştırıldığı çözümlenmeye çalışılmış, “kollektivitenin” oluşturulmaya çalışıldığı unsurlar billurlaştırılmak istenmiştir. “Biz” kavramının hangi unsurlar üzerinden tasarlandığının tespiti yapılarak, kolektif harekete çağrının ne şekilde kavramsallaştırıldığı incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda bir halk oluşturma ve topluluk arası dayanışmaya işaret eden iletilerin hangi sıklıkla yapıldığı tespit edilerek bir cemaat olarak hayal etme noktasında politik iletişimin araçsallaştırılması ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde tanımlanmış olduğumuz milliyetçilik kuramsalı içerisinde ele alınan kimliği harekete geçirici unsurlara ilişkin değişkenler üzerinden Kürdi partilerin politikalarında belirginleşen kimlik mobilizasyonunun tipolojisinin ana hatlarıyla ortaya konulmasına çalışılmış, mobilizasyonun sağlanması noktasında önplana çıkartılan unsurların serimlenmesi amaçlanmıştır. Bu yolla tasarlanan politik iletişim faaliyetlerinin yapısal bir şeması çıkartılmaya çalışılmıştır.

Kürdi partilerin politikalarında ulus-devlete muhalefet geliştirdikleri argümanlar, muhalefet alanları ve bunların ifade ediliş biçimleri saptanmaya çalışılmış, politik çatışmanın hangi unsurlar üzerinden tasarlandığının analizi amaçlanmıştır. Politik çatışmanın bir getirisi olarak ortaya çıkan “çözüm sürecine” yönelik bakış açısı ve duruş saptanarak, Kürdi politikacıların “çözüm sürecine yönelik önerileri”nin tespitinin yapılması amaçlanmıştır.

5.2. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ ve SINIRLILIKLARI

Araştırmamızın objesi olarak Türkiye’de ulusal ölçekte günlük olarak yayınlanan; liberal eğilimli anaakım Hürriyet gazetesi, liberal muhafazakar tandanslı Zaman gazetesi, merkez sol kemalist tandanslı Cumhuriyet gazetesi, radikal sol-sosyalist Evrensel gazetesi, kürdi politikalara yakın ve sosyalist tandanslı Özgür Gündem gazetelerine yer verilmiştir. Araştırmamızın kapsadığı seçim dönemleri arasında olan 2007 ve 2009 seçimlerinde Özgür Gündem gazetesi kapatılması sebebiyle aynı isimle yayınlanmamaktadır. Bu nedenle kapatılan gazete yerine 2007 tarihinde “Gündem”, 2009 tarihinde ise “Günlük” gazeteleri çalışmaya dahil edilmiştir.

Araştırma objelerinin seçiminde gazetelerin her gün ve ulusal çapta yayınlanıyor olmaları, tirajları ve politik oluşum içerisinde durmakta oldukları farklı yerler gözönünde bulundurulmuştur. Öncelikle araştırmada objektiviteyi sağlayabilmek adına farklı tandanslardaki gazetelere yer verilmiştir. Çalışmamız kapsamında ele alınan gazeteler kendi içerisinde farklı politik duruşlar yansıtacak şekilde seçilmiş ve politik gündemi kapsayıcı bir çerçeveye erişmek amaçlanmıştır.

Beş gazete için de 22 Mayıs 2007-22 Temmuz 2007, 29 Ocak 2009-29 Mart 2009, 12 Nisan 2011-12 Haziran 2011, 30 Ocak 2014-30 Mart 2014 tarihleri arası analiz kapsamına dahil edilmiştir. Bu çerçevede; iki yerel (2009-2014) ve iki genel seçim (2007-2011) olmak üzere, toplam dört seçim döneminde yukarıda ismi anılan 5 farklı gazete iki ay süre ile analize tabi tutulmuştur. Yalnızca 2007 tarihinde iki kez mahkeme kararı ile kapatılan ve/veya toplatılan “Gündem” gazetesi yayın yapmadığı 9 gün boyunca analize tabi tutulamamış, analiz süresi 51 gün ile kısıtlı kamıştır.

Bu tarihlerin belirlenmesinde seçimlerden önce politik faaliyetlerin ve iletilerin en yoğun noktaya ulaştığı varsayılarak, seçim öncesi son iki aylık dönem analiz kapsamına dahil edilmiştir. Bu sürenin iki ay olarak belirlenmesinde, partilerin ve adayların seçim beyannamelerini-programlarını ortalama olarak seçimlerden iki ay önce açıklıyor olmaları dikkate alınmıştır. Buna ek olarak Türkiye’de adayların milletvekili ve belediye başkanlığı adaylık başvurularını Yüksek Seçim Kurulu’na

(YSK) ortalama olarak 50-60 gün önce yapmak zorunda olmaları da belirleyici bir unsur olarak dikkate alınmıştır. Adayların başvurularının, analizde ele alınan tarihlerle eşgüdümlü olması, haberlerin analizinde dikkate alınacak politik aktörlerin statü ve konumlarının tespit edilmesi açısından da önem taşımaktadır. Buna ek olarak analiz kapsamında iletileri dikkate alınacak olan haber aktörlerinin tanımlanması ancak adı geçen seçim listelerinin açıklanması ile mümkün olmaktadır.

Çalışmamızın analiz kısmında yalnızca haber, rapor ve röportajlara yer verilmiştir. Analiz edilecek haber, rapor veya röportajlar seçilirken, “Kürt”, “Kürt Politikacı”, “BDP”, “DTP”, “Bağımsız Adaylar”, “Bin Umut Adayları”, “Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku”, “Blok Adayları”, “Abdulah Öcalan”, “PKK”, “KCK”, “İmralı”, “Terör”, “Kürtçe”, gibi kelime ve kavramlar kriter olarak kabul edilerek içerisinde bu kelime ve/veya kavramların yer aldığı haber metinleri analize dahil edilmiştir. 2014 yılı yerel seçimlerinde BDP’nin içerisinde doğarak, BDP’nin eski mensupları ile politik hayatına başlayan HDP’de (Halkların Demokrasi Partisi) yer almıştır.

Çalışmamızın haber aktörlerinin ileti analizi kısmında ise Kürdi partilerin başkan/eşbaşkan, milletvekili/belediye başkanı, milletvekili aday/belediye başkan adaylarının iletilerine yer verilmiş, il/ilçe başkanı veya yardımcısı gibi aktörler ise parti yetkilisi kategorisi altında değerlendirilmiştir. Çalışmamız kapsamında PKK adına konuşan aktörlerin kaç adet iletileri olduğu tespit edilmiş ancak çalışmamızın sınırları dışına çıkmamak adına milliyetçiliğin tasarımı bağlamında ileti içerikleri analiz kapsamına dahil edilmemiş, bu konuda yalnızca Kürdi partilerin politik aktörleri değerlendirmeye alınmıştır. Buna ek olarak çalışmamız kapsamında iletilere yönelik ulaşılması amaçlanan veri “Kürdi partilerin politik iletişim faaliyetleri aracılığı ile harekete geçirme çabası ve kimlik tasarımının çözümlenmesi” olduğundan, gazetelerin yorumlayarak aktardığı iletiler çalışma kapsamına dahil edilmemiş yalnızca metin içerisinde “tırnak içerisinde alınarak” aktörler tarafından doğrudan ifade edilen ve gazete tarafından alıntılanan iletilere yer verilmiştir. Bu sınırlandırmanın nedeni Kürdi partilerin iletileri aracılığı ile objektif bir yorumsamaya ulaşılabilme çabasıdır. Haber medyasının kendi bakış açısı itibarıyla haber metinlerini yeniden düzenleyerek sunduğu varsayımından yola çıkarak

habercinin yorumlayarak aktardığı iletiler değil, politik aktör tarafından sarfedilerek yorumlanmadan aktarılan iletiler çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

5.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamız kapsamında yapılan analizde ele alınan örneklemin uzun bir dönemi kapsamı ve konunun toplumsal alana dahil olan bir çok olgu ile ilişkili bir şekilde biçimlenmesi nedeniyle araştırmada ele alınan örnekleme bağlamından kopartmayan ve kendisiyle ilişkili alanlar arasında korelasyon saptanılmasına imkan verecek bir yöntem ihtiyacı duyulmuştur. Bu bağlamda konunun toplumsal yapı içerisindeki değişkenleri ile birlikte kapsamlı bir çerçevelendirilmesine ve ilişkili olduğu alanlarla arasındaki bağı tanımlayabilecek bir araştırma yöntemine gereksinim ortaya çıkmıştır.

Araştırmamız kapsamında bu nedenle “içerik analizi” yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi yöntem itibarıyla, analize tabi tutulan metinden geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir yöntemdir ve metinden yapılan çıkarımlar mesajı gönderen, mesajın kendisi veya mesajın alıcısı ile ilişkilidir, bu anlamda bu üç değişken arasındaki ilişkinin ele alınmasına da izin verir (Weber, 1990:9). Bu nedenle içerik analizi iletişimin bağlamının, iletişimin seviyesinin, iletişimi gerçekleştirenin niyetlerinin-yapısının, iletişimi gerçekleştiren grubun odak noktasının çözümlenmesine imkan tanır ve bu verilerin belli bir düzen içerisinde tanımlanmasına uygun bir sistematik sunar.

İçerik analizi bu sistematik aracılığı ile elde edilmeye çalışılan bilgi ve ilişkililiklere yönelik ampirik bir araştırmaya imkan tanır. Bu ampirik araştırmanın temeli ise kitle iletişim araştırmalarında öncül veri niteliği taşıyan “içeriğe” (content) odaklanır. Bu yolla kitle iletişim araçlarına yönelik araştırmalar içerisinde tartışmalı bir alan olarak varlığını koruyan, “kitle iletişim araçlarının” etkisinin boyutu yerine, kitle iletişiminde medya içeriğinin oluşturuluş biçimi, yapısı ve nitelikleri üzerine odaklanılmasını sağlar. Dolayısı ile etkisi tartışmalı bir alana tekabül eden medya içeriğinin yapısı hakkında detaylı bir analiz yapılmasına imkan tanır (Riffe&Lacy&Fico, 2014).

İçerik analizi yukarıda saydığımız özelliklerinden ötürü başlangıçta seçilen spesifik bir konu hakkında daha dar ölçekli olacak bir biçimde iletişim içeriğinin objektif bir serimlemesini yapmak için kullanılırken, süreç içerisinde çok sayıda farklı konuyu ele alabilecek ve medya içeriğinin yapısı hakkında çıkarımlara varılabilecek bir yöneme dönüşmüştür. Bu nedenle içerik analizini “iletişim içeriğinin kurallar dahilinde belli kategorilere bölünerek sistematize edilmesi ve bu kategoriler arası ilişkinin istatistiki yöntemlerle analiz edilerek ampirik bilgiye ulaşılması” (Riffe&Lacy&Fico, 2014: 3) olarak tanımlamak mümkündür.

Bizim araştırmamızda yöntem olarak çıkış noktası kabul ettiğimiz Klaus Merten’in “Inhaltsanalyse” (1995) isimli eserinde ortaya koyduğu üzere içerik analizi yöntemi “kantitatif-betimsel” bir çizgiden interdisipliner teorik-metodik araştırmalara imkan tanıyan bir yapıya evrilmiş (Merten, 1995:35-47) ve geniş ölçekli araştırmalara imkan tanıyan bir çerçeveye sahip olmuştur. Merten’in sentaks, semantik, içerik, temsil, linguistik açıdan kapsamlı olarak yeniden tanımlamış olduğu yöntem (Merten, 1995:125-242) nicel veriler aracılığı ile nitel bağlar kurup yorum yapmaya, nitel çıkarımları ise nicel olarak ifade edebilmeye olanak tanımaktadır.

Bu çerçevede içerik analizi iletişim araştırmalarında öncelikle aktörlerin içerik analizlerinin gerçekleştirilmesinde, medya içeriklerinin incelenmesinde ve iletişim araştırmalarının gerçekleştirilmesinde kullanılmaktadır (Alver, 2003:141). Belirlenen kategoriler ve hipotezler aracılığı ile araştırmanın belirli bir çerçeve içine alınması sağlanmakta, iletişim çalışmalarının interdisipliner doğası gereği ilişkide olduğu diğer alanlar ile arada bağ kurulmaktadır. Herhangi bir araştırma yönteminde de bulunan; problemin tanımlanması, varsayımların oluşturulması, örneklemin ve sınırlılıkların belirlenmesi, nedenlerinin ortaya konulması gibi ön safhaların yanısıra içerik analizi kendi doğası gereği kategorilerin tanımlanması, değişkenlerin belirlenmesi, kodlamanın yapılması, kategorilerin test edilmesi gibi bir dizi aşamayı içerir. Bu aşamalar araştırmanın gerçekleştirilebilmesi açısından önem taşımaktadır.

İçerik analizinde ilk aşamayı oluşturan varsayımların ortaya konması ve bununla ilişkili olarak kategorilerin ve değişkenlerin belirlenmesi büyük önem

taşımaktadır. Değişkenler araştırmanın yapısı gereği yanıtı aranan soruları ortaya koymakta (Alver, 2003:242) çalışma sonucunda elde edilecek verilerin genel yapısını da büyük ölçüde belirlemektedir. P.Weber'e göre içerik analizi metinle araştırmacı arasında bir tür mülakat niteliği taşır (Weber, 1990: 10). Araştırmacı değişkenler aracılığı ile, bir nevi hazırlamış olduğu ve problemine yanıt olacak soruları medya içeriğine yöneltmektedir. Değişkenlerin belirlenmesinde bu noktada önemli olan sınırlarının iyi çizilmesi ve çizilen sınırlar dahilinde araştırmanın yanıtlarını boşa bırakmayacak şekilde kategorize edilmiş olmasıdır. Oluşturulan kategorilerin hazırlanmasının araştırmaya başlanmadan önce gerçekleştirilmesi gereklidir ancak araştırmacı örneklemini üzerinde kodlama yapmak suretiyle kategorilerini sınyarak sorularına yanıt alıp alamadığını deneyimleyebilir.

İçerik analizinde günümüzde kodlama “elle” (Manuel) ve “bilgisayar” aracılığı ile gerçekleştirilebilmektedir. Bilgisayar ve yazılımlar aracılığı ile gerçekleştirilen kodlamalar her ne kadar zaman kazandırsa da, öncelikle araştırmacı ile örneklem arasındaki irtibatı kesmekte buna ek olarak ise araştırmacının kodlama sırasında araştırmaya eklenmesini uygun gördüğü kategorileri tespit etmesine engel olmaktadır (Benoit, 2011:275). Bu nedenle bizim çalışmamız içerisinde kodlamalar elle yapılmış ve kategorilerin sınyanması aracılığı ile eksiklik olup olmadığı kontrol edilmiştir.

İçerik analizinde belirlenen kategoriler araştırmacının beklentilerini karşılamalı, birbirini tekrar edecek veya mükerrer içeriklere sahip olmamalı ve objektif biçimde tanımlanmalıdır. Kategoriler yanlış anlaşılmaya yer vermeyecek şekilde net bir şekilde ifade edilmeli, birbirini tekrar eden ve araştırmanın sınırlarının dışında kalan kategorilere yer verilmemelidir. Araştırmanın sınırlılıklarını etkileyebilecek veya araştırmacı tarafından öngörülemeyen kategoriler çalışma içerisinde “diğer” kategorisi altında toplanmıştır. Kategoriler belirlendikten sonra ise örneklemin kodlaması yapılarak verilere ulaşılması amaçlanmaktadır. Araştırmamız kapsamında kantitatif ve kalitatif olmak üzere iki ayrı kodlama çizelgesi oluşturulmuştur. “Kantitatif” değişkenleri içeren kodlama çizelgesinde gazete yazı türlerinin gazetede bulunduğu yer, fotoğrafların kullanımı ve kullanım oranları gibi biçimsel özelliklerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. “Kalitatif” değişkenleri içeren

kodlama çizelgesi ise “haber aktörlerinin” temsil oranlarını, konuyu hangi çerçevede tanımladıklarını ve ileti içerikleri ile yaptıkları tasarımları kapsamaktadır.

Araştırmanın kodlaması yapılırken elde edilen verilerin güvenilirliğinin belirlenmesi ve tutarlı sonuçları yansıtacak verilerin ortaya konması için güvenilirlik testine tabi tutulmalıdır. Güvenilirlik bir bilimsel araştırma için uyulması gereken bir standart olmakla beraber içerik analizinde bu durum aynı koşullarda sonuçların yeniden üretimi ile mümkün olmaktadır (Alver, 2003:242). Araştırmamızda kategoriler iletişim araştırmaları alanında doktora yapmakta olan, çalışma hakkında kuramsal ve incelemeye ilişkin detaylı bilgi sahibi olan ve doktora tez öğrencisi seviyesinde ikinci bir kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. İletilerin kodlanması sırasında çelişkiye düşülen noktalarda ise yine araştırmanın kuramsal ve inceleme kısımları hakkında detaylı bilgiye sahip olan iletişim araştırmalarında “iletişim sosyolojisi” alanında Doç. Dr. seviyesinde bir üçüncü şahsın tespitine başvurulmuştur. Araştırmanın kategorileri, araştırmanın danışmanlığını yürüten öğretim üyesi ile tetkik edilerek, yanlış anlaşılmaya neden olabilecek veya araştırmanın sınırlarının dışına çıkabilecek bir kategori olup-olmadığı incelenerek düzeltilmiştir.

5.4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Gazetelerin Yayın Kimliği ve Politikası ile İlişkili Varsayımlar:

1- Türkiye basınında, Kürt sorunu konusunda yapılan gazete yazı türlerinin sayı ve oranları açısından gazeteler arasında büyük dengesizlik bulunmakta, farklı yayın kimliği ve politikasında yer alan gazetelerin konuya ilişkin yapmış oldukları yazı türleri, içerik ve yapılaş nedeni açısından belirgin farklılıklar göstermektedir.

1.1. Türkiye basınından seçilen Hürriyet gazetesi ana akım bir duruşa sahiptir ve Kürt sorunu ve kimliğine ilişkin tasarımlar PKK terörü üzerinden gerçekleştirilmektedir. Konuya ilişkin yapılan gazete yazı türlerinin içeriği terör ve iç politika üzerine yoğunlaşmaktadır. Gazete yazı türlerinin yapılaş nedeni bu durumla ilişkili olacak şekilde terör olayları ve PKK eylemleri üzerine odaklanmakta, Kürdi

partilerin temsiline ve faaliyetlerine ilişkin haber, toplantı, etkinlik gibi olaylara yer verilmemektedir.

1.2. Muhafazakar eğilimli Zaman gazetesi, Kürt sorunu ve politikalarına liberal muhafazakar bir çizgide yaklaşmaktadır. Gazete yazı türleri baskın bir biçimde PKK terörü ile ilişkili içeriklere sahiptir. Konunun tasarlanması çerçevesinde gazete yazı türlerinde Kürdi partilerin temsiline ve faaliyetlerine sınırlı bir biçimde yer verilmektedir.

1.3. Merkez Sol eğilimli Cumhuriyet gazetesi, Kürt sorununa ilişkin gazete yazı türlerine, Hürriyet ve Zaman gazetelerine göre temsil açısından daha fazla yer vermektedir. Cumhuriyet gazetesinin Kürt sorununun tasarımında öncelik verdiği konu yine PKK terörü olmakla beraber, Kürdi partilerle ilişkili olarak rutin haberlere, sosyal kültürel olaylara, parti toplantılarına Hürriyet ve Zaman gazetelerine nazaran daha fazla yer vermektedir.

1.4. Radikal sol-sosyalist eğilimli Evrensel gazetesi, Kürt sorununa ilişkin çok sayıda gazete yazı türüne yer vermektedir. Gazete yazı türlerinin içeriği ve yapılış nedenleri arasında terör olayları Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinin aksine yer bulmamakta, Kürt sorununa ilişkin gazete yazı türleri sosyal kültürel olaylar, protesto-miting gibi toplumsal olaylar çerçevesinde yapılmaktadır. Kürdi partilerle ilişkili toplantı, basın açıklaması, kültürel etkinlik gibi olaylar sıklıkla yer almakta, konuyla ilişkili rapor ve araştırmalar gazetede yer bularak konuyla ilişkili derinlemesine enformasyon verilmektedir.

1.5. Kürdi politikalara yakın ve sosyalist bir çizgide olan Özgür Gündem gazetesinin odak noktası Kürt sorunu ve bölgenin sorunlarıdır (Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile beraber Kürt yoğun nüfusun yaşadığı Kuzey Irak ve Suriye). Kürt sorunu tanımlanırken sadece Türkiye sınırları içerisinde değil Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın tümü göz önünde bulundurularak tanımlanmaktadır. Bu nedenle gazete yazı türlerinin içeriği arasında dış politika ile ilişkili haberler diğer gazetelerden daha fazla yer almaktadır. Kürdi partilerin miting, basın açıklaması, parti toplantısı gibi etkinlikleri düzenli olarak gazetede temsil edilmektedir. Konuya ilişkin; araştırma,

rapor gibi gazete yazı türleri diğer gazetelere göre daha fazla yer bularak geniş enformasyon verilmekte; sosyal-kültürel olaylar, politika, ekonomi, eğitim gibi içeriklerle ilişkili haberler aracılığı ile geniş bir çerçevede ele alınmaktadır.

1.6. Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde Kürt sorununun geniş çaplı tanımlanmasına, Kürt kültürel kimliğinin bileşenlerinin aktarılmasına yer verilmemekte, konunun çerçevesi ve gelişimi hakkında yeterince haber yapılmamaktadır. Konuyla ilgili olarak yapılan haberler enformasyon olarak yüzeysel, arka planı sınırlı haberlerdir.

2- Gazetelerin politik duruşları, yayın kimliği, politikaları ve yapıları fark etmeksizin, gazete yazı türleri nesnel olmayan bir dille yapılmakta, nesnel olmayan haber başlıklarına yer verilmektedir.

3- Gazete yazı türlerinde yer alan fotoğrafların içerik özelliği Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde “Kürtlerin uyguladığı şiddet”, şehit, asker fotoğrafları ile temsil edilirken, Özgür Gündem ve Evrensel gazetelerinde Kürtlere uygulanan şiddet, Kürt politik kitlesi, Kürt politik aktörleri ile temsil edilmektedir.

4- Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde Anderson’ın (1994) tanımladığı ile örtüşecek biçimde, Kürt varlığının bir cemaat olarak tahayyülüne imkan tanıyan geniş ölçekli bir temsil yer almaktadır. Türkiye’de ve yurt dışında yaşayan Kürtlerin ortak sorun, beklenti ve talepleri yansıtılarak geniş bir coğrafya üzerinde yaşayan Kürt nüfusun tasarımına izin verecek biçimde temsil edilmektedir.

Politik Aktörlerin Temsiline ve İletilerinin Analizine Yönelik Varsayımlar:

5- Politik aktörlerin temsili gazetelere göre farklılık göstermektedir. Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde Kürt politik aktörleri sınırlı oranda temsil edilip yer verilmezken, Özgür Gündem ve Evrensel gazetelerinde Türk politik aktörler ve hükümet yetkilileri çok sınırlı temsil edilmektedir.

6. Hürriyet, Zaman ve Cumhuriyet gazetelerinde Kürt politik aktörler, yapmış oldukları sert eleştiriler veya meclis kürsüsündeki konuşmalarında ifade ettikleri ile temsil edilmektedir.

7. Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde Kürt politik aktörleri Billig'in (1991) tanımladığı üzere milliyetçiliği ve kimliği tasarlayacak şekilde gündelik bir frekansla yer almaktadır.

8. Kürt politik aktörlerin iletilerinde Ulus devletin sadece Türklüğe önem verdiği vurgulanarak diğer etnik grupları göz ardı ettiği ve politik ötekileştirme yanlısı olduğu iddia edilmektedir.

9. Kürt politik aktörlerin iletilerinde konu etnik karşıtlık üzerinden tanımlanmamaktadır. Karşıtlık alanı, Türk-Kürt karşıtlığı üzerinden değil, Devlet-PKK, Politik statü talebi-Ulus Devlet karşıtlığı ekseninde tasarlanmaktadır.

10. Kürt politik aktörlerin iletilerinde Billig'in (1991) ifade ettiği üzere "halkımız", "biz", ifadeleri kullanılarak gündelik olarak tasarlanan topluluk arası dayanışma düzlemini oluşturacak bir tasarım yapılmaktadır.

11. Kürdi politikacılar, iletilerinde en çok politik baskı, asimilasyon ve kültürel baskı kavramları üzerinden Kürtlerin konumunu tasarlamakta kimlik olarak devlet içerisinde yer bulamadıklarını ve ötekileştirildiklerini vurgulamaktadır.

12. Kürdi politikacıların iletilerinde açık veya kapalı bir biçimde Kürt milliyetçiliğinin tasarımı yapılmakta, bu tasarımda kültürel, ekonomik, politik öğeler ve farklılıklar ön plana çıkartmakla birlikte, Kürt kimliğinin anayasal tanınması çerçevesinde eşit vatandaşlık talebi merkezde yer almaktadır.

13. Kürdi politik aktörlerin, Kürt milliyetçiliğini tasarlarken, en çok ön plana çıkarmış oldukları konu "ortak bilinç" oluşturularak kolektif harekete dönüştürülme çabasıdır. Kürtlerin "dayanışma halinde" olma bilincine sahip olması, kültürlerine

sahip çıkması ve bunu kolektif bir harekete dönüştürerek politik tercihlerini bu yönde kullanmalarına yönelik iletiler temel argüman konumundadır.

14. Kürt kimliğinin kültürel bir öge olarak durumsallığını devam ettiren argümanları (dil, paylaşılan tarihi anılar, mitler) politize edilerek harekete geçirmeye çalışma, politik tercihlerde bu durumun yansıtılmasına yönelik bir çaba iletilerin merkezinde yer almaktadır. Kürt politik aktörleri kültürel öğeler üzerinden kimliğin sınırlarını çizmeye yönelik iletilere sıklıkla yer vermektedir.

15. Kürt politik aktörlerin iletilerinde, Kürt kimliğine ait kültürel öğeler arasında en temel argüman olarak “dil” unsuru yer almakta, Kürtçe eğitim, politika ve kamu hizmetleri gibi talepler ilk sıraya konularak devletin buna olanak sağlamaması “asimilasyon” olarak kavramsallaştırılmaktadır.

16. Kürt politik aktörlerin iletilerinde Marksist tandanstan kaynağını alacak biçimde Kürtler “ezilen” bir kitle olarak tasarlanmakta, iyi iş ve koşullara erişimlerine izin verilmediği vurgulanmaktadır. Modernleşme ve sanayileşmenin merkezi “batı” olarak tanımlanarak “doğunun” bu çerçevede politik ötekileştirilmeye maruz bırakıldığı üzerinden sol tandans içinde yaygınlıkla kabul edilen “ezilenlerin milliyetçiliği”nin meşruluğu tasarlanmaktadır.

17. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde, Milliyetçilik literatüründe sıklıkla yer aldığı üzere, milliyetçiliğin oluşturulabilmesi için, politik bir birimin varlığının gerekliliğinden yola çıkılarak, “demokratik özerklik, kantonlaşma, özyönetim” gibi ulus-devlete alternatif yönetimsellikler ön plana çıkartılmaktadır. Birbirleri arasında önemli farklar bulunan bu yönetim biçimleri, aralarındaki ayrıma doğrudan temas edilmeksizin, salt Kürtlerin bir “statü” sahibi olması üzerinden tasarlanmakta, yönetimselliklere ilişkin olarak bulunan ayrımlar dikkate alınmamaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimlere daha fazla önem ve serbestlik tanınması sıklıkla dile getirilmektedir

18. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde Kürt kimliğine yönelik etno semboller araştırmalarıyla, Kürt kimliğinin farklılıkları ortaya konulmaya, kimliğin sınırları

belirginleştirilmeye çalışılmaktadır. Buna ek olarak Türkiye'nin demokratikleşmesi için "Kürtlerin haklarının tanınması gerekliliği" araçsal bir perspektiften Türkiye'nin gelişmesi önünde en önemli merhale olarak tanımlanmaktadır. DTP ve BDP'li politik aktörlerin, diğer partiler-Kürtlerin diğer kanaat önderlerinden kendilerini ayırabilmek ve Kürtlerin gerçek temsilcileri olduklarını ifade edebilmek için diğer seçkinlerle kendi aralarına da sınır çizmektedir.

19. Kürt sorununun demokrasi yoluyla barışçıl çözümü iç politikaya dair en büyük talep ve en önemli unsurlardan biri olarak politik aktörlerin iletilerinde ortaya konmakta, AKP hükümetinin çözüme engel olduğu iddia edilmektedir. Kürdi politik aktörlerin çözüme yönelik temel yaklaşımları "politik statü, anayasal tanınma ve çok kültürlü demokrasi" başlıkları altında şekillenmektedir.

5.5. ELDE EDİLEN BULGULAR

5.5.1. Gazete Yazı Türlerinin Niceliksel Analizi

Tablo 1: Gazetelere Göre Yazı Türlerinin İçerik Analizi

Gazete Adı	2007 Genel Seçimleri		2009 Yerel Seçimleri		2011 Genel Seçimleri		2014 Yerel Seçimleri		Genel Toplam	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran
Hürriyet	105	8	54	6	64	4	58	3	281	4,6
Cumhuriyet	245	18	83	9	150	8	141	7	619	10
Zaman	79	6	32	4	159	9	43	2	313	5
Evrensel	167	12	151	17	474	26	463	23	1255	20,5
Özgür Gündem	745	56	592	64	960	53	1332	65	3629	59,5
Toplam	1341	%100	912	%100	1807	%100	2037	%100	6097	%100

2007, 2009, 2011 ve 2014 yılları yerel ve genel seçimlerinde ikişer ay süreyle analiz edilen Hürriyet, Cumhuriyet, Zaman, Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerine Kürt sorunu ile ilişkili olarak yer alan gazete yazı türlerinin kantitatif özellikleri gazetelere ve yıllara farklılıklar göstermektedir. İncelemeye dahil edilen süreç içerisinde Hürriyet gazetesinde toplam 281, Cumhuriyet gazetesinde toplam 619,

Zaman gazetesinde toplam 313, Evrensel gazetesinde toplam 1255, Özgür Gündem gazetesinde ise 3629 gazete yazı türü tespit edilmiştir. Gazeteler arasında Kürt sorunu ve Kürt politik aktörlerle ilişkili gazete yazı türlerinin 3629 adet ile Özgür Gündem gazetesinde, en az ise 281 adet ile Hürriyet gazetesinde olduğu görülmektedir. İncelemeye dahil edilen tüm gazetelerde 2009 yılı içerisinde gazete yazı türlerinde bir azalma görülmektedir. Ancak gazeteler arasında yer veriş oranları dikkate alındığında bir değişim olmadığı görülmektedir. Özgür Gündem gazetesinde, yazı türlerinin 2009 yılını dışarıda bırakacak olursak bir artış eğilimi içerisinde olduğu, Evrensel gazetesinde ise 2007 ve 2009 yılları arasında sayı ver oran açısından bir uyum olduğu görülmektedir. Evrensel gazetesinde aynı uyum 2011 ve 2014 yılları arasında da sayı açısından bakıldığında gözlenmektedir. Kürdi politikalara yakın bir yayın kimliği içerisinde bulunan Evrensel ve Özgür Gündem gazeteleri dışında kalan Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde en çok sayıda yazı türünün 2007 yılında yer bulduğu saptanmıştır. İncelenen yıllar arasında terör olaylarının en çok yaşandığı yıl olan 2007 yılından itibaren gazete yazı türlerinin sayısında belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Kürdi politikalara yakın gazetelerde yazı türü sayısının artış nedeni terör olaylarının azalarak konunun politik anlamda daha tartışılır hale gelmesi olarak ifade edilebilir.

Tablo 2: Gazete Yazı Türlerinin Analiz Edildikleri Yıllara Göre Sayı ve Oranları

Gazete Yazı Türlerinin Sayı ve Oranları		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem		Genel Toplam	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran
2007 Genel Seçimleri	Haber	102	97	244	99	75	95	151	90	725	97	1297	
	Rapor	2	2	1	1			3	2	15	2	21	
	Röportaj	1	1			4	5	13	8	5	1	23	
	Toplam	105	100	245	100	79	100	167	100	745	100	1341	
2009 Yerel Seçimleri	Haber	51	94	80	96	28	88	151	100	563	95	873	96
	Rapor	2	4	3	4	4	12			24	4	33	3,5

	Röportaj	1	2							5	1	6	0,5
	Toplam	54	100	83	100	32	100	151	100	592	100	912	100
2011 Genel Seçimleri	Haber	62	96	149	99	157	99	467	98	935	97	1770	97,5
	Rapor	1	2	1	1	2	1	6	1,8	22	2,9	32	2
	Röportaj	1	2					1	0,2	3	0,1	5	0,5
	Toplam	64	100	150	100	159	100	474	100	960	100	1807	100
2014 Yerel Seçimleri	Haber	58	100	141	100	40	97	456	97	1292	96	1987	97,5
	Rapor					1	1	5	2	38	3,8	44	2,3
	Röportaj					2	2	2	1	2	0,2	6	0,2
	Toplam	58	100	141	100	43	100	463	100	1332	100	2037	100

Gazete yazı türleri arasında en çok yer verilen türün gazete ayrımı yapılmaksızın haber türü olduğu görülmektedir. Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde en çok haber 2007 yılında yapılırken, Zaman ve Evrensel gazetelerinde 2011, Özgür Gündem gazetesinde ise 2014 yılında yapıldığı saptanmıştır. Özgür Gündem gazetesinde haber sayısı 2009 yılında belli bir oranda azalırken 2011 ve 2014 yıllarında belirgin bir artış göstermiş ve en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Rapor türüne en fazla yer veren gazetenin Özgür Gündem gazetesi olduğu gözlenmiştir. Yazı türleri arasında yer alan haberlere oranla oldukça az olmakla beraber en fazla rapora yer veren gazete konumundadır. Diğer gazetelerde ise rapor türüne oldukça sınırlı sayıda yer verilmiştir. Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde 2014 yılı içerisinde rapor türüne hiç yer verilmemiştir. Tüm gazeteler içerisinde en az yer verilen yazı türünün röportaj olduğu bulgulanmıştır. Röportaj türüne en çok yer verilen gazete Evrensel gazetesi olmakla beraber sayı ve oran açısından Özgür Gündem gazetesi ile oldukça yakındır. Gazeteler arasında yıllar içerisinde gerçekleşen artış veya azalışı belirlemeye izin verecek sayıda röportaj türüne rastlanmamıştır. Röportaj türünü sayı ve oran açısından en çok 2007 yılının Evrensel gazetesinde bulgulamak mümkündür.

Tablo 3: Gazete Yazı Türünün Konu İçeriği

Gazete Yazı Türünün Konu İçeriği		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
2007 Genel Seçimleri	İç Politika	26	24	48	20	19	24	76	44	408	55
	Dış Politika	20	19	69	28	12	15	10	6	70	9
	Ekonomi			1	2			1	1	2	1
	Kültürel Olaylar Etkinlikler	2	2	14		4	5	28	17	43	6
	Eğitim										
	Hukuk	2	2	9	3	4	5	22	11	91	12
	Terör	49	47	96	39	40	51	10	6	85	11
	Askeri Operasyon			1	2			8	8	16	2
	Belediye Uygulamaları			1	2			3	2		
	Diğer	6	6	5	4			9	5	30	4
	Toplam	105	100	245	100	79	100	167	100	745	100
	2009 Yerel Seçimleri	İç Politika	20	37	34	42	13	41	33	22	438
Dış Politika		9	17	8	10	8	25	8	5	17	3
Ekonomi						1	3			2	0,3
Kültürel Olaylar Etkinlikler		12	22	16	19	8	25	70	46	47	8
Eğitim		1	2					1	1	1	0,1

	Hukuk	3	5	4	5	1	3	15	10	68	11
	Terör	9	17	19	22	1	3	2	2	3	1
	Askeri Operasyon							5	3	8	1,3
	Belediye uygulamaları							5	3		
	Diğer			2	2			12	8	8	1,3
	Toplam	54	100	83	100	32	100	151	100	592	100
2011 Genel Seçimleri	İç Politika	42	66	78	52	95	60	257	54	624	65
	Dış Politika	4	6			1	1	6	1,2	25	3
	Ekonomi	1	1			2	2	3	0,6	5	0,5
	Kültürel Olaylar Etkinlikler	3	5	16	11	4	3	111	23	140	14
	Eğitim							1	0,2		
	Hukuk	2	3	4	3	11	7	16	3	80	8,4
	Terör	12	18	35	23	46	19	6	1,2	33	3,5
	Askeri Operasyon			8	5	2	2	25	5	24	2,5
	Belediye Uygulamaları			1	1	2	2	3	0,6	1	0,1
	Diğer	1	1	8	5	5	4	46	12,2	25	3
	Toplam	64	100	150	100	159	100	474	100	960	100
2014 Yerel Seçimleri	İç Politika	44	76	80	57	26	60	211	48	961	71
	Dış Politika			10	7			19	4	45	3

Ekonomi								3	0,6	4	0,3
Kültürel Olaylar Etkinlikler	4	8	14	10	5	12	102	22	187	14	
Eğitim			1	1	1	2	1	0,4			
Hukuk	1	1	10	7	6	14	28	6	51	4	
Terör	7	13	14	10	4	10	11	2	11	1	
Askeri Operasyon			1	1			13	3	19	1,7	
Belediye Uygulamaları							15	4			
Diğer	2	2	10	7	1	2	32	8	54	5	
Toplam	58	100	141	100	43	100	463	100	1332	100	

Gazete yazı türlerinin konulara göre dağılımı incelendiğinde en çok değinilen başlığı “iç politika” olduğu görülmektedir. Toplam 6097 gazete yazı türünden 3533 tanesinin “iç politika” ile ilişkili olduğu saptanmıştır. İç politika ile ilişkili iletileri, “Sosyal-Kültürel” olaylara ilişkin iletiler takip etmektedir. 2007 yılında terör ile ilişkili olarak 281 adet gazete yazı türü bulunurken, bu sayının yıllar içerisinde düşüş gösterdiği görülmektedir. Bu durum “çözüm süreci” ile birlikte gerçekleşen ateşkes hali ile ilişkilidir. Tüm gazetelerde yer alan yazı türlerinde en çok bulgularanan konu “iç politika” olmakla beraber, “kültürel-sosyal olaylara” ilişkin en çok sayıda gazete yazı türünün Özgür Gündem gazetesinde yer aldığı bulgulanmıştır. Kültürel-sosyal olaylara yer veriş oranında diğer gazeteler ile Özgür Gündem arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. Tüm konu başlıkları içerisinde Kürt sorunu ile ilişkili olarak en az yer bulan başlığın “ekonomi” olduğu bulgulanmıştır. Araştırmanın tümünü kapsayan süreç içerisinde ekonomi başlığı altında değerlendirilebilecek toplam 25 adet gazete yazı türü yer almaktadır. Bu rakam tüm gazete yazı türleri içerisinde %0,4'lük bir orana karşılık gelmektedir.

Tablo 4: Gazete Yazı Türünün Yer Aldığı Sayfa

Gazete Yazı Türünün Yer Aldığı Sayfa		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	1.sayfa	33	31	58	24	15	19	39	23	127	17
	İç sayfalar	72	69	187	76	64	81	128	77	618	73
	Toplam	105	100	245	100	79	100	167	100	745	100
2009 Yerel Seçimleri	1.sayfa	15	28	8	10	9	28	24	16	97	16
	İç sayfalar	39	72	75	90	23	72	127	84	495	84
	Toplam	54	100	83	100	32	100	151	100	592	100
2011 Genel Seçimleri	1.sayfa	17	27	24	16	18	11	83	34	166	17
	İç sayfalar	47	73	126	84	141	89	311	66	794	83
	Toplam	64	100	150	100	159	100	474	100	960	100
2014 Yerel Seçimleri	1.sayfa	6	10	8	6	12	28	28	6	194	15
	İç sayfalar	52	90	133	94	31	72	435	64	1138	85
	Toplam	58	100	141	100	43	100	463	100	1332	100

Hürriyet, Cumhuriyet, Zaman, Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde ilgili gazete yazı türleri incelendiğinde birinci sayfada yer alan metin oranının, iç sayfalarda yer alan metin oranına göre oldukça az olduğu görülmüştür. İncelemeye dahil edilen gazetelerin tümünde baş sayfada yer alan yazı türü sayısı, iç sayfalara göre daha az olarak bulgulanmıştır. Yazı türlerinin en çok birinci sayfada yer aldığı gazetenin Özgür Gündem gazetesi olduğu bulgulanmıştır. Elde edilen verilerin ışığında Özgür Gündem gazetesinin ilgili konuya ve konuya ilişkin sorunlara birinci sayfada yer vererek vurgulamaya çalıştığı, kamuoyunun gündemine yerleştirme gayreti gösterdiği görülmektedir.

Tablo 5: Gazete Yazı Türünün Yapılış Nedeni

Gazete Yazı Türünün Yapılış Nedeni		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Basın Toplantısı/Açıklaması	19	18	58	24	18	23	51	31	327	44
	Parti Kurul toplantısı	12	11	15	6	4	5	16	10		
	Rutin Haber	3	3	2	1	7	8,5	12	7	23	4
	Seçim Mitingi/Miting Konuşması			5	1,5			32	19	86	11
	Toplumsal Olaylar (Gösteri, Yürüyüş, Sivil İtaatsizlik)			29	12			5	2	34	5,5
	Belediye Uygulamaları			1	0,5	2	2,5				
	Araştırma Haberi			1	0,5			18	11	32	4,5
	Silahlı Çatışma (Terör/PKK)	66	63	110	45	48	61	9	5	66	8
	Yargı Kararları			14	5,5			9	5	95	13
	Diğer	5	5	10	4			16	10	82	10
	Toplam	105	100	245	100	79	100	167	100	745	100
2009 Yerel Seçimleri	Basın Toplantısı/Açıklaması	19	35	36	43	15	47	19	13	164	27
	Parti Kurul Toplantısı	6	11			5	15	8	5		
	Rutin Haber	14	26	14	17	5	15	50	33	55	9
	Seçim Mitingi/Miting Konuşması			3	3,5			14	9	144	24
	Toplumsal Olaylar (Gösteri, Yürüyüş, Sivil İtaatsizlik)	5	10	6	7			16	10	58	10

	Belediye Uygulamaları							3	5		
	Araştırma			4	4,5					45	7
	Silahlı Çatışma (Terör/PKK)	10	18	2	3	5	15	4	6	1	0,1
	Yargı Kararları			6	7			15	9,5	72	14
	Diğer			12	15	2	8	15	9,5	53	8,9
	Toplam	54	100	83	100	32	100	151	100	592	100
2011 Genel Seçimleri	Basın Toplantısı/Açıklaması	23	36	57	38	46	29	128	27	238	27
	Parti Kurul Toplantısı	2	3								
	Rutin Haber	3	4	4	3	8	4	33	7	36	3
	Seçim Mitingi/Miting Konuşması	7	10	18	12	14	8	157	33	261	28
	Toplumsal Olaylar (Gösteri, Yürüyüş, Sivil İtaatsizlik)	8	11	19	13	19	10	46	9	170	17
	Belediye Uygulamaları							2	1		
	Araştırma Haberi			3	2	4	3	11	3	45	5
	Silahlı Çatışma (Terör/PKK)	20	33	11	7	47	30	1	0,5	26	2
	Yargı Kararları			8	5	14	8	13	3,5	83	8
	Diğer	2	3	29	20	14	8	85	16	95	10
Toplam	64	100	150	100	159	100	474	100	960	100	
2014 Yerel Seçimleri	Basın Toplantısı	27	49	70	49	28	65	182	43	405	35
	Parti Kurul Toplantısı					1	2				

Rutin Haber	7	13	8	7	3	7	57	16	171	18
Seçim Mitingi/Miting Konuşması	7	13	13	10			68	19	358	31
Toplumsal Olaylar (Gösteri, Yürüyüş, Sivil İtaatsizlik)	2	4	10	8	4	9	33	8	101	7
Belediye Uygulamaları							3	0,5	1	0,5
Araştırma Haberi										
Silahlı Çatışma (Terör/PKK)	6	10	3	3	6	15	3	0,5	15	1
Yargı Kararları										
Diğer	9	11	23	23	1	2	40	13	102	7,5
Toplam	58	100	141	100	43	100	463	100	1332	100

Analiz kapsamında gazete yazı türlerinin yapılış nedenleri; “basın toplantısı”, “parti kurul toplantısı”, “seçim mitingi/miting konuşması”, “toplumsal olaylar (gösteri, yürüyüş vb.)”, “rutin haber”, “belediye uygulamaları”, “silahlı çatışma” ve “diğer” değişkenlerine göre incelenmiştir. Gazetelere göre yazı türlerinin yapılış nedeni benzerlikler veya farklılıklar göstermektedir. Gazete yazı türlerinin en fazla üretim nedeni tüm gazeteler içerisinde “basın toplantıları” ve “seçim mitingleri” olarak belirlenmiştir. Özgür Gündem gazetesinde “toplumsal olaylar” ile ilişkili haberlerin diğer gazetelere nazaran daha fazla yer bulduğu tespit edilmiştir. Terör olayları ve silahlı çatışmalara ilişkin haberler 2007 yılı içerisinde belirgin bir biçimde gazetelerde yer bulurken, ateşkes sürecine geçilmesiyle birlikte gittikçe azalan bir şekilde yer bulduğu bulgulanmıştır. Tüm gazete yazı türleri içerisinde en az yer bulan değişken ise “belediye uygulamaları”dır. Tüm gazeteler içerisinde toplam 12 yazı türü belediye uygulamaları ile ilgili olarak üretilmiştir. Özgür Gündem ve Evrensel gazetelerinde Seçim mitingleri ile ilişkili gazete yazı türleri sıklıkla yer alırken, Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde aynı oranda yer verilmemiştir.

Tablo 6: Gazete Yazı Türlerinde Ana Başlığın İçeriksel Özelliği

Gazete Yazı Türlerinde Ana Başlığın İçeriksel Özelliği		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Nesnel	29	15	117	48	29	37	58	35	203	27
	Nesnel değil	76	75	128	52	50	63	109	65	542	73
	Toplam	105	100	245	100	79	100	167	100	745	100
2009 Yerel Seçimleri	Nesnel	24	45	36	43	14	44	54	36	95	16
	Nesnel değil	30	55	47	57	18	56	97	64	497	84
	Toplam	54	100	83	100	32	100	151	100	592	100
2011 Genel Seçimleri	Nesnel	22	34	62	41	20	12	120	25	159	15
	Nesnel değil	42	66	88	59	139	88	356	75	802	84
	Toplam	64	100	150	100	159	100	474	100	960	100
2014 Yerel Seçimleri	Nesnel	24	42	76	54	36	81	183	39	231	17
	Nesnel değil	34	58	65	46	8	19	280	61	1101	83
	Toplam	58	100	141	100	43	100	463	100	1332	100

Gazete yazı türlerinde ana başlığın özellikleri; nesnel-nesnel değil kriterleri çerçevesinde incelenmiştir. Hürriyet, Cumhuriyet, Zaman ve Evrensel gazetelerinde konuyla ilgili olan yazı türlerinde incelenen başlıkların büyük bir kısmının nesnel olmadığı bulgulanmıştır. Genel olarak başlıklar içerisinde yapılan incelemede, oran açısından en fazla sayıda nesnel başlığın Cumhuriyet gazetesinde yer aldığı bulgulanmıştır. Cumhuriyet gazetesinde yer alan yazı türlerinde başlıklar ortalama olarak yarı yarıya olacak şekilde nesnel/nesnel değil şeklinde ayrılmaktadır. Yıllara göre bakıldığında ise nesnel başlık oranının 2014 yılı Zaman gazetesinde en yüksek orana ulaştığı görülmektedir. Zaman gazetesinde diğer yıllarda oldukça düşük olan nesnel başlık sayısı 2014 yılında marjinal bir yükseliş göstermektedir. Nesnel

olmayan başlıklara ise en çok yer veren gazetenin Özgür Gündem gazetesi olduğu bulgulanmıştır.

Tablo 7: Gazete Yazı Türünde Fotoğraf Kullanımı

Gazete Yazı Türünde Fotoğraf Kullanımı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Fotoğraflı	83	79	73	29	47	59	97	58	262	35
	Fotoğrafsız	22	21	174	71	32	41	70	42	483	65
	Toplam	105	100	245	100	79	100	167	100	745	100
2009 Yerel Seçimleri	Fotoğraflı	42	78	30	36	17	53	97	64	427	72
	Fotoğrafsız	12	22	53	64	15	47	54	36	165	28
	Toplam	54	100	83	100	32	100	151	100	592	100
2011 Genel Seçimleri	Fotoğraflı	55	86	45	30	105	66	346	73	736	77
	Fotoğrafsız	9	14	103	70	64	34	127	27	215	23
	Toplam	64	100	150	100	159	100	474	100	960	100
2014 Yerel Seçimleri	Fotoğraflı	52	90	40	28	31	72	296	64	1009	76
	Fotoğrafsız	6	10	101	72	13	28	167	36	323	24
	Toplam	58	100	141	100	43	100	463	100	1332	100

Konuyla ilişkili gazete yazı türlerinin incelenmesi sonucunda Hürriyet, Zaman, Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde fotoğraflı yazı türlerinin sayısı ve oranının, fotoğrafsız olanlardan daha fazla olduğu görülmüştür. Ancak Cumhuriyet gazetesinde fotoğrafsız yazı türü sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Fotoğraf kullanımının, kullanılmayan yazı türlerine göre oranına bakıldığında, oran olarak en fazla sayıda fotoğraflı yazı türünü kullanan gazetenin Hürriyet olduğu görülmektedir. Yazı türü sayısı az olmasına karşın, varolan yazı türlerinin büyük bir çoğunluğunda

fotoğraf kullanılmıştır. Özgür Gündem gazetesinde ise hem yazı türü sayısının fazla olması, hem de fotoğraflı haber oranının yüksek olması sebebiyle en çok sayıda fotoğrafa yer verdiği gözlenmiştir.

Tablo 8: Fotoğrafın İçerik Özelliği

Fotoğrafın İçerik Özelliği		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Kürt Politik Aktörü	7	43	8	17	4	27	67	63	78	30
	Kürt Hareketi Kanaat Önderi	2	11	4	9	2	13	4	4	6	2
	Kürt Politik Kitleleri	2	11	3	8	6	40	34	31	77	28
	Kürt Hareketine Yönelik Şiddet	2	11	1	3			1	1	12	5
	Kürt Hareketi Mensuplarınca Şiddet	4	24	4	6	1	3,3				
	Kürt Kültürel Politik Simgeleri					1	3,3	1	1		
	Abdullah Öcalan					1	3,3			8	3
	Diğer			26	57					76	27
	Toplam	17	100	46	100	15	100	107	100	257	100
2009 Yerel Seçimleri	Kürt Politik Aktörü	8	44	9	29	2	19	25	25	110	26
	Kürt Hareketi Kanaat Önderi	4	22	5	16	2	19	1	1	6	1
	Kürt Politik Kitleleri	4	22	5	16	3	21	46	45	238	55
	Kürt Hareketine Yönelik Şiddet			3	10			9	9	12	3
	Kürt Hareketi Mensuplarınca Şiddet			2	7	1	11	1	1		

	Kürt Kültürel Politik Simgeleri					2	19				
	Abdullah Öcalan	2	12	3	10	1	11				
	Diğer			4	12			19	19	64	15
	Toplam	18	100	29	100	11	100	101	100	430	100
2011 Genel Seçimleri	Kürt Politik Aktörü	13	50	17	41	24	26	146	41	232	31
	Kürt Hareketi Kanaat Önderi									2	1
	Kürt Politik Kitle	7	27	7	17	6	6	89	25	314	47
	Kürt Hareketine Yönelik Şiddet	2	8	6	15	3	3	22	6	40	6
	Kürt Hareketi Mensuplarınca Şiddet	1	4	1	2	24	28			3	2
	Kürt Kültürel Politik Simgeleri			1	2					4	3
	Abdullah Öcalan	3	11	1	2	1	1	1	1	6	4
	Diğer			8	21	34	36	92	27	40	6
	Toplam	26	100	41	100	92	100	350	100	641	100
2014 Yerel Seçimleri	Kürt Politik Aktörü	16	37	21	50	15	54	92	31	304	29
	Kürt Hareketi Kanaat Önderi			1	2	1	4			3	0,2
	Kürt Politik Kitle	7	16	12	29	3	10	139	47	520	49
	Kürt Hareketine Yönelik Şiddet	2	5	7	17	1	4	14	5	9	1
	Kürt Hareketi Mensuplarınca Şiddet									1	0,1
	Kürt Kültürel Politik Simgeleri					2	7	5	2	5	0,5

	Abdullah Öcalan	9	21	1	2	3	10	9	3	40	3,7
	Diğer	9	21			3	11	39	12	185	16,5
	Toplam	43	100	42	100	28	100	298	100	1062	100

Gazetelerde konuya ilişkin gazete yazı türlerinde yer alan fotoğrafların içerik özelliği incelendiğinde; Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde en fazla sayıda temsil edilen unsurun Kürt politik aktörler olduğu gözlenmiştir. Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde ise politize olmuş Kürtlerin kitle halinde temsil edildikleri görülmektedir. Oran açısından Evrensel gazetesinde 2007 ve 2011 yıllarında Kürt politik aktörler, politize kitleye göre daha fazla temsil edilmesine karşın genel toplama bakıldığında oldukça yakın oranlarda temsil edildikleri görülmektedir. Özgür Gündem gazetesinde ise politize kitlenin temsilinin belirgin bir biçimde ön plana çıktığı görülmektedir. Buna ek olarak, Özgür Gündem ve Evrensel gazetelerinde “Kürtlere yönelik olarak uygulanan şiddet” içerikli fotoğraflara sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Buna karşılık “Kürt hareketine mensup” kişilerin uyguladığı şiddete oldukça sınırlı yer verilmekte, bazı yıllarda ise hiç yer verilmemektedir. Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde ise sayı ve oran açısından seyrek olmasına karşın Kürt hareketi mensuplarınca uygulanan şiddete yer verildiği görülmektedir. PKK lideri Abdullah Öcalan’ın fotoğraflarının oldukça sınırlı bir biçimde yer aldığı görülmektedir. Kürt kültürel politik simgelerine ve Abdullah Öcalan fotoğraflarına en çok yer veren gazetenin, Özgür Gündem olduğu gözlenmiştir.

Tablo 9: Fotoğrafın Gazete Yazı Türü İle İlişkisi

Fotoğrafın Gazete Yazı Türüyle İlişkisi		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Uyumlu	75	90	57	80	37	79	95	99	248	95
	Uyumsuz	8	10	14	20	10	21	1	1	14	5
	Toplam	83	100	71	100	47	100	96	100	262	100
2009 Yerel Seçimleri	Uyumlu	15	100	29	91	14	85	88	85	414	97
	Uyumsuz			3	9	3	15	15	15	14	3
	Toplam	15	100	32	100	17	100	103	100	428	100
2011 Genel Seçimleri	Uyumlu	50	91	42	93	95	90	283	82	700	95
	Uyumsuz	5	9	3	7	10	10	63	18	36	5
	Toplam	55	100	45	100	105	100	346	100	736	100
2014 Yerel Seçimleri	Uyumlu	50	96	40	100	30	99	278	94	868	86
	Uyumsuz	2	4			1	1	18	6	141	14
	Toplam	52	100	40	100	31	100	296	100	1009	100

Fotoğrafların gazete yazı türü ile ilişkisi uyumlu ve uyumsuz değişkenleri altında incelenmiştir. Bu çerçevede gazete yazı türünde yer alan metnin genel çerçevesi ile kullanılan fotoğraf arasındaki uyum incelemeye dahil edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde, gazetelerin tümünde yazı türü ile uyumlu fotoğraf sayısının daha fazla olduğu görülmüştür. Gazete yazı türü ile fotoğraf arasındaki uyum oranının en fazla olduğu gazete Cumhuriyet gazetesi olarak tespit edilirken, en çok sayıda uyumlu fotoğrafa yer veren gazetenin Özgür Gündem gazetesi olduğu, elde edilen bulgular neticesinde belirlenmiştir.

Tablo 10: Fotoğrafta Yer Alan Haber Aktörlerinin Sayısı

Fotoğrafta Yer Alan Haber Aktörlerinin Sayısı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Bir	37	45	35	50	18	38	43	45	116	44
	Birden Çok	46	55	35	50	29	62	53	55	146	56
	Toplam	83	100	70	100	47	100	96	100	262	100
2009 Yerel Seçimleri	Bir	11	74	16	54	7	41	38	39	114	27
	Birden Çok	4	26	14	46	10	59	59	61	307	73
	Toplam	15	100	30	100	17	100	97	100	421	100
2011 Genel Seçimleri	Bir	42	77	28	62	54	52	118	33	310	42
	Birden Çok	13	23	17	38	51	48	237	67	426	58
	Toplam	55	100	45	100	105	100	355	100	736	100
2014 Yerel Seçimleri	Bir	40	77	24	60	24	71	116	39	661	66
	Birden Çok	12	23	16	40	7	29	180	61	348	34
	Toplam	52	100	40	100	34	100	296	100	1009	100

Fotoğraflarda yer alan haber aktörlerinin sayısı “bir” ve “birden çok” kriterleri altında incelenmiştir. Yapılan analiz neticesinde Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde “bir” haber aktörü kullanılma oranının daha fazla olduğu gözlenmiştir. Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde ise oran olarak “birden çok” haber aktörünün daha fazla kullanıldığı bulgulanmıştır. Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerine nazaran Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde birden çok aktörün kullanılmasının sebebi, politik kitlenin yer aldığı; seçim mitingi, basın toplantısı, toplumsal eylem gibi olaylara ait fotoğrafların sıklıkla kullanılmasıdır.

5.5.2. Haber Aktörlerinin Temsili ve İleti Analizi

Tablo 11: Haber Aktörlerinin Temsili

Haber Aktörleri		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Eş Genel Başkan							1	1	11	6
	Genel Başkan	1	33,3	6	19	3	21	6	6		
	Milletvekili	2	66,6	4	12,5	6	42	7	7		
	Belediye Başkanı			2	6,5	2	15	16	16	15	8
	Milletvekili Adayı			16	50	2	15	58	56	113	59
	Belediye Bşk. Adayı										
	Abdullah Öcalan									4	2
	PKK Sözcüsü							1	1	16	8
	Parti Sözcüsü			2	6			12	11	26	13
	Diğer			2	6	1	7	2	2	8	4
	Toplam	3	100	42	100	14	100	103	100	193	100
2009 Yerel Seçimleri	Eş Genel Başkan			1	3			5	8	44	18
	Genel Başkan	1	10	11	31						
	Milletvekili	8	80	12	34	5	84	32	57	82	34
	Belediye Başkanı			1	3			6	8,5	10	5
	Milletvekili Adayı										
	Belediye Bşk. Adayı			5	14			7	9,5	85	35
	Abdullah Öcalan									1	1

	PKK Sözcüsü	1	10	3	8						
	Parti Sözcüsü							10	10	14	7
	Diğer			2	7	1	16	2	7		
	Toplam	9	100	35	100	6	100	60	100	236	100
2011 Genel Seçimleri	Eş Genel Başkan	8	58	7	12	9	28	10	5	36	11
	Genel Başkan	1	7			1	3	4	2		
	Milletvekili	3	21								
	Belediye Başkanı			2	3	2	6	7	4	12	4
	Milletvekili Adayı	2	14	34	59	15	47	141	75	254	73
	Belediye Bşk. Adayı										
	Abdullah Öcalan			3	5			2	1	4	1,5
	PKK Sözcüsü			1	2	1	3	1	0,5	3	1
	Parti Sözcüsü							10	5,5	29	8,5
	Diğer			11	19	4	13	14	7	3	1
	Toplam	14	100	58	100	32	100	189	100	341	100
2014 Yerel Seçimleri	Eş Genel Başkan	13	42	34	47	6	22	39	20	66	18
	Genel Başkan										
	Milletvekili	9	29	18	26	12	44	27	14	60	16
	Belediye Başkanı					4	15				
	Milletvekili Adayı										
	Belediye Bşk. Adayı			2	3	1	4	101	51	201	54
	Abdullah Öcalan	6	19	2	3	1	4	3	2	8	3
	PKK Sözcüsü			7	9	3	11	5	2	2	0,5

	Parti Sözcüsü	1	3,5	1	1			12	6	23	6,5
	Diğer	2	6,5	8	11			9	5	10	2
	Toplam	31	100	72	100	27	100	196	100	370	100

Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde konuya ilişkin çıkan haberlerde temsil edilen haber aktörleri incelendiğinde, Kürdi politik aktörlere sınırlı bir biçimde yer verildiği görülmektedir. Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde ise Kürdi politik aktörlerin temsilinin sıklıkla yapıldığı bulgulanmıştır. Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde en çok temsil edilen politik aktörler genel başkan/eş başkanlar olarak bulgulanmıştır, başkanların temsilini ise milletvekilleri takip etmektedir. Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde ise seçim dönemleri ile ilişkili olarak temsil edilen politik aktörlerin değiştiği gözlenmektedir. Milletvekili seçimlerinde, milletvekili adaylarının, yerel seçimlerde ise belediye başkanlığı adaylarının en sık biçimde temsil edildikleri gözlenmiştir. Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde de genel başkanların temsiline sıklıkla yer verilmektedir ancak adayların daha ön plana çıktığı bir temsil oranı bulgulanmıştır. Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde ise adaya oldukça sınırlı bir biçimde yer verildiği genel başkanlar ve milletvekillerinin temsiline ağırlık verildiği gözlenmiştir.

Tablo 12: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği

Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
2007 Genel Seçimleri	İç Politika	3	75	40	56	13	32	165	55	376	71
	Dış Politika			7	10			5	2	25	5
	Ekonomi			3	4	1	2	37	13	18	3

	Sosyal Kültürel Olaylar Etkinlikler	1	12,5	3	4			14	5	34	6	
	Eğitim							12	3			
	Hukuk	1	12,5	8	12	3	6	22	7	40	8	
	Terör			1	1	9	23	12	4	7	1,5	
	Güvenlik/Kolluk Güçleri			2	2	9	23	26	9	20	4	
	Abdullah Öcalan			7	10	2	4	4	1	2	0,5	
	Diğer			1	1	4	10	4	1	4	1	
	Toplam	5	100	71	100	41	100	301	100	526	100	
	2009 Yerel Seçimleri	İç Politika	10	70	59	53	4	46	63	44	298	51,5
		Dış Politika	1	6	8	8			7	5	11	2
Ekonomi				5	5			1	1	34	6	
Sosyal Kültürel Olaylar Etkinlikler		2	12	7	6	3	34	28	22	73	12	
Eğitim								1	1	6	1	
Hukuk				13	12	1	10	13	12	71	11,5	
Terör				1	1							
Güvenlik/Kolluk Güçleri		1	6	9	9			10	9	37	6	
Abdullah Öcalan				5	6			2	2	58	10	
Diğer		1	6			1	10	5	4			
Toplam		15	100	107	100	9	100	130	100	588	100	

2011 Genel Seçimleri	İç Politika	18	64	130	62	48	64	361	52	609	72
	Dış Politika	1	4	5	2			24	4	9	1,5
	Ekonomi			6	3			62	9,5	33	4
	Sosyal Kültürel Olaylar Etkinlikler			2	1	4	5	14	2	31	3,5
	Eğitim			10	4,5			10	1,5	21	3
	Hukuk	5	20	25	12	14	19	70	11	60	7
	Terör	1	4	3	1,5			6	1	15	2
	Güvenlik/Kolluk Güçleri	2	8	12	7	7	9	74	13	33	4
	Abdullah Öcalan			14	9	2	3	21	3	30	3
	Diğer	1	4	2	1			11	2		
	Toplam	23	100	209	100	75	100	653	100	841	100
2014 Yerel Seçimleri	İç Politika	87	59	174	59	23	46	490	70	345	55
	Dış Politika	6	3	8	3			36	5	41	6
	Ekonomi	14	10	4	1,5			40	5,5	62	10
	Sosyal Kültürel Olaylar Etkinlikler	2	1	11	4	2	4	26	3,5	42	7
	Eğitim	10	6	5	2	3	5	7	1	15	2
	Hukuk	20	12	32	11	5	6	41	6	40	5
	Terör			2	1	4	8	1	0,1	3	1,5
	Güvenlik/Kolluk Güçleri	10	6	23	8	9	19	10	2	18	2,5

	Abdullah Öcalan	6	3	27	10	4	8	43	6,3	70	11
	Diğer			1	0,5	2	4	4	0,6		
	Toplam	48	100	101	100	52	100	698	100	636	100

Politik aktörlerin iletilerinin konu içerikleri incelendiğinde Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde Kürdi aktörlerin iletilerine Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerine kıyasla daha az yer verildiği görülmüştür. İnceleme sonucunda tüm gazetelerde en çok öne çıkan konunun “iç politika” olduğu gözlenmiştir. Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde “dış politika”, “sosyal/kültürel etkinlikler” gibi konulara oldukça sınırlı yer verildiği görülürken, Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde neredeyse her konuya ilişkin iletilerin bulunduğu sosyal/kültürel etkinliklere ilişkin iletilere ise daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Politik aktörlerin basına yansıyan iletilerinde en az ön plana çıkan iletilerin PKK ile ilişkili terör olayları olduğu gözlenmiştir. Tüm gazeteler ele alındığında ortaya çıkan sonuçta Kürdi politik aktörlerin iletilerinde PKK ve terör arasında ilişki kuran iletilerin bulunmadığı görülmektedir. Bu duruma ek olarak Kürdi politik aktörlerin iletilerinde Abdullah Öcalan’la ilişkili verilerin en çok Özgür Gündem gazetesinde yer aldığı, diğer gazetelerde ise bu oranının Özgür Gündem gazetesinin çok altında kaldığı gözlenmiştir.

Tablo 12.1: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (İç Politika)

İç Politika		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
2007 Genel Seçimleri	Ulus Devletin Tek Etnisiteye Önem Verdiğine Yönelik İletiler					1	8	7	4	14	4
	Ulus Devletin İrkçı Davrandığına Yönelik İletiler							2	1,3	12	3,5
	Yerel Yönetimlere Önem Verilmesi Vurgusu			4	10	2	16				

	Kürtlerin Toprak Bütünlüğünden Yana Olduğunun Vurgusu					1	8	1	0,7	11	2,5
	Kürtlerin Politik Ötekileştirilmeye Maruz Bırakıldığı Vurgusu	2	66,6	13	32,5	4	28	46	26	135	36
	Seçim Barajının Kaldırılmasına Yönelik İletiler			3	7,5	2	16	11	9	24	6
	Kürtlere Yönelik Asimilasyon Politikaları Uygulanmaktadır			2	5	2	16	15	10	44	12
	Kürt Sorununun Barış ve Demokrasi Yollu Çözümü			13	32,5			43	24	130	34
	Kürtçe Kamu Hizmetleri							4	2		
	Belediye Uygulamaları										
	Toplumsal Huzur ve Barış Talebi							22	14	5	1,5
	Türkiyelileşme ve Türkiyelilik Vurgusu							6	4		
	Varolan Yönetim Biçimine Alternatif Sunma										
	Diğer	1	33,3	5	12,5	1	8	8	5	1	0,5
	Toplam	3	100	40	100	13	100	165	100	376	100
2009 Yerel Seçimleri	Ulus Devletin Tek Etnisiteye Önem Verdiğine Yönelik İletiler	1	10	5	9			3	4,5	6	2
	Ulus Devletin İrkçi Davrandığına Yönelik İletiler			2	3			1	1,5	9	3
	Yerel Yönetimlere Önem Verilmesi Vurgusu							4	5	10	3,5
	Kürtlerin Toprak Bütünlüğünden Yana Olduğunun Vurgusu	1	10	1	1,5	1	25			4	1,5
	Kürtlerin Politik Ötekileştirilmeye Maruz Bırakıldığı Vurgusu	4	40	20	34			24	41,5	83	28
	Seçim Barajının Kaldırılmasına Yönelik İletiler									3	1

	Kürtlere Yönelik Asimilasyon Politikaları Uygulanmaktadır	2	20	3	3,5			9	14	59	20
	Kürt Sorununun Barış ve Demokrasi Yollu Çözümü			17	29			13	21	72	24
	Kürtçe Kamu Hizmetleri										
	Belediye Uygulamaları							3	4,5	22	7
	Toplumsal Huzur ve Barış Talebi					3	75	2	3	9	3
	Türkiyelileşme ve Türkiyelilik Vurgusu										
	Varolan Yönetim Biçimine Alternatif Sunma										
	Diğer	2	20	11	20			4	5	21	7
	Toplam	10	100	59	100	4	100	63	100	298	100
2011 Genel Seçimleri	Ulus Devletin Tek Etnisiteye Önem Verdiğine Yönelik İletiler	3	17	3	2,5			13	4	7	1
	Ulus Devletin Irkçı Davrandığına Yönelik İletiler			1	0,5	1	2	12	3	16	2
	Yerel Yönetimlere Önem Verilmesi Vurgusu			4	3	1	2	3	0,5	1	0,1
	Kürtlerin Toprak Bütünlüğünden Yana Olduğunun Vurgusu			4	3			7	1,5	8	1,5
	Kürtlerin Politik Ötekileştirilmeye Maruz Bırakıldığı Vurgusu	8	44	62	48	33	69	118	34	277	44,4
	Seçim Barajının Kaldırılmasına Yönelik İletiler	1	6	7	5,5			25	7	22	3,1
	Kürtlere Yönelik Asimilasyon Politikaları Uygulanmaktadır	2	11	14	11	4	9	24	6	78	12,4
	Kürt Sorununun Barış ve Demokrasi Yollu Çözümü			26	20	8	16	95	27	151	25
	Kürtçe Kamu Hizmetleri							2	0,3		

	Belediye Uygulamaları										
	Toplumsal Huzur ve Barış Talebi			5	3,5			33	9	24	3,4
	Türkiyelileşme ve Türkiyelilik Vurgusu										
	Varolan Yönetim Biçimine Alternatif Sunma							3	0,5	19	3
	Diğer	4	22	4	3	1	2	26	7,2	26	4,1
	Toplam	18	100	130	100	48	100	361	100	629	100
2014 Yerel Seçimleri	Ulus Devletin Tek Etnisiteye Önem Verdiğine Yönelik İletiler			7	4			23	4,5	6	2
	Ulus Devletin Irkçı Davrandığına Yönelik İletiler			6	3,5	1	4	20	4	4	1
	Yerel Yönetimlere Önem Verilmesi Vurgusu	7	8	5	3	2	9	65	13	4	1
	Kürtlerin Toprak Bütünlüğünden Yana Olduğunun Vurgusu	2	2	9	5					2	0,5
	Kürtlerin Politik Ötekileştirilmeye Maruz Bırakıldığı Vurgusu	20	23	42	24	6	26	88	18	61	17,5
	Seçim Barajının Kaldırılmasına Yönelik İletiler					1	4	2	0,5	7	2,5
	Kürtlere Yönelik Asimilasyon Politikaları Uygulanmaktadır	2	2	14	8			37	8	19	5,5
	Kürt Sorununun Barış ve Demokrasi Yollu Çözümü	21	24	36	20,5			113	23	61	17,5
	Kürtçe Kamu Hizmetleri										
	Belediye Uygulamaları									43	12,5
	Toplumsal Huzur ve Barış Talebi	2	2	12	7	6	26	24	5	14	4,5
	Türkiyelileşme ve Türkiyelilik Vurgusu										

	Varolan Yönetim Biçimine Alternatif Sunma									8	2,5
	Diğer	33	39	43	25	7	31	118	24	116	33
	Toplam	87	100	174	100	23	100	490	100	345	100

Kürdi Politik aktörlerin “iç politika” ile ilişkili iletileri incelendiğinde en çok vurgulanan unsurun “Kürtlerin politik ötekileştirmeye maruz bırakıldığı” yönünde olduğu görülmektedir. Bu doğrultudaki veriler tüm gazeteler içerisinde en çok bulgularan ileti olarak belirginleşmektedir. En çok vurgulanan ikinci konu ise “Kürt sorununun barış ve demokrasi yollu çözümü” olarak belirginleşmektedir. “Kürtlere yönelik asimilasyon politikaları uygulandığı” iddiasında olan iletilerin ise Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde oldukça sınırlı bir sayıda yer aldığı ancak Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde sık bir şekilde yer bulduğu gözlenmiştir. Bu duruma ek olarak “Ulus devletin ırkçı davrandığı” ve “tek etnisiteye önem verdiği” yönündeki ifadelerin de en çok Özgür Gündem gazetesinde yer bulduğu bulgulanmıştır.

Tablo 12.2: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Dış Politika)

Dış Politika		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Türkiye Dışındaki Kürt Politik Hareketlerine Destek Veren İletiler							2	40	6	24
	Türkiye Dış Politikalarının Eleştirisi							2	40	19	76
	Türkiye Dışındaki Kürtlerden Harekete Destek Talebi			5	71,5			1	20		
	Diğer			2	28,5						
	Toplam			7	100			5	100	25	100

2009 Yerel Seçimleri	Türkiye Dışındaki Kürt Politik Hareketlerine Destek Veren İletiler										
	Türkiye Dış Politikalarının Eleştirisi			8	100			4	57	5	45
	Türkiye Dışındaki Kürtlerden Harekete Destek Talebi							3	43	6	55
	Diğer	1	100								
	Toplam	1	100	8	100			7	100	11	100
2011 Genel Seçimleri	Türkiye Dışındaki Kürt Politik Hareketlerine Destek Veren İletiler			2	40			1	1	2	22
	Türkiye Dış Politikalarının Eleştirisi			3	60			15	63	7	78
	Türkiye Dışındaki Kürtlerden Harekete Destek Talebi							8	33		
	Diğer	1	100								
	Toplam	1	100	5	100			24	100	9	100
2014 Yerel Seçimleri	Türkiye Dışındaki Kürt Politik Hareketlerine Destek Veren İletiler	4	67					19	53	38	93
	Türkiye Dış Politikalarının Eleştirisi			3	37,5			11	31		
	Türkiye Dışındaki Kürtlerden Harekete Destek Talebi	2	33	4	50			6	16		
	Diğer			1	12,5					3	7
	Toplam	6	100	8	100			36	100	41	100

Dış politika ile ilişkili iletilere en çok Özgür Gündem gazetesinde yer verildiği görülmektedir. Sayı ve oran açısından Özgür Gündem gazetesinden daha az olmakla beraber Evrensel gazetesinde de dış politika ile ilişkili iletilerin yer aldığı bulgulanmıştır. Dış politikaya ilişkin iletilerin en çok yer bulduğu yıl ise 2014 olarak belirginleşmektedir. Kürdi politik aktörlerin basına yansıyan iletilerinde en çok ön

plana çıkan unsurun, “Türkiye dışındaki Kürt politik hareketlerine destek veren” iletiler olduğu belirlenmiştir. Politik aktörlerin iletilerinde Türkiye sınırları dışında kalan ancak kendi yürütmüş oldukları politikalar ile paralellik gösteren hareketlere destek verdiklerini ifade eden iletilerin varlığı araştırma çerçevesinde bulunmuştur. Buna ek olarak Evrensel gazetesinde Kürt politik aktörlerin Türkiye’nin genel olarak dış politikasına eleştiri getirdiği iletilerin sayı ve oran açısından diğer gazetelere göre daha belirgin olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 12.3: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Ekonomi)

Ekonomi		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran %	Sayı	Oran%	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
2007 Genel Seçimleri	Genel Türkiye Ekonomisi							10	27	3	17
	Kürt Yoğun Bölgelerin Ekonomik Olarak Ötekileştirildiğine Yönelik İletiler			3	100	1	100	18	49	15	83
	İşsizlik							8	22		
	Diğer							1	2		
	Toplam			3	100	1	100	37	100	18	100
2009 Yerel Seçimleri	Genel Türkiye Ekonomisi			2	40					10	30
	Kürt Yoğun Bölgelerin Ekonomik Olarak Ötekileştirildiğine Yönelik İletiler			3	60			1	100	24	70
	İşsizlik										
	Diğer										
	Toplam			5	100			1	100	34	100
2011	Genel Türkiye Ekonomisi			3	50			33	53	11	33,3

	Kürt Yoğun Bölgelerin Ekonomik Olarak Ötekileştirildiğine Yönelik İletiler			3	50			21	34	22	66,6
	İşsizlik							7	11		
	Diğer							1	2		
	Toplam			6	100			62	100	33	100
2014 Yerel Seçimleri	Genel Türkiye Ekonomisi			1	25			17	42,5	9	15
	Kürt Yoğun Bölgelerin Ekonomik Olarak Ötekileştirildiğine Yönelik İletiler	14	100	1	25			15	37,5	37	60
	İşsizlik							5	12		
	Diğer			2	50			3	8	16	25
	Toplam	14	100	4	100			40	100	62	100

Kürdi politik aktörlerin iletileri incelendiğinde, ekonomi başlığı altında en çok değinilen konunun; “Kürt yoğun bölgelerin ekonomik olarak ötekileştirildiği” iddiası olduğu görülmektedir. Ekonomi başlığı altındaki iletilere Hürriyet ve Zaman gazetelerinde neredeyse hiç yer verilmezken, Cumhuriyet gazetesinde sınırlı biçimde yer verildiği görülmektedir. Ekonomi başlığı altında yer alan iletilerin yoğun olarak Özgür Gündem ve Evrensel gazetelerinde yer aldığı bulgulanmıştır. Tüm iletiler içerisinde ekonomi ile ilişkili iletiler sayı ve oran açısından düşük olmakla beraber en yoğun Özgür Gündem gazetesinde yer bulmuştur. Türkiye ekonomisinin genel durumuna yönelik eleştiriler ve İşsizlik ile ilişkili iletiler ise ekonomi başlığı altında bulgularan veriler arasında yer almaktadır. Genel Türkiye ekonomisine ilişkin iletiler Evrensel gazetesinde, Özgür Gündem gazetesine göre daha fazla yer aldığı belirlenmiştir.

Tablo 12.4: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Sosyal-Kültürel Olaylar)

Sosyal-Kültürel Olaylar		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Kürtlere Kültürel Baskı Yapıldığına Yönelik İletiler			3	100			12	86	34	100
	Kürt Etkinlik, Gösteri ve Toplanmalarına İzin Verilmediğine Yönelik İletiler							1	7		
	Protesto, Sivil İtaatsizlik, Toplanma ve Gösteriye Çağrı										
	Kürtlerin Dini Taleplerine Yönelik İletiler							1	7		
	Diğer	1	100								
	Toplam	1	100	3	100			14	100	34	100
2009 Yerel Seçimleri	Kürtlere Kültürel Baskı Yapıldığına Yönelik İletiler			7	100			20	72	71	97
	Kürt Etkinlik, Gösteri ve Toplanmalarına İzin Verilmediğine Yönelik İletiler	1	50			3	100	7	25	2	3
	Protesto, Sivil İtaatsizlik, Toplanma ve Gösteriye Çağrı										
	Kürtlerin Dini Taleplerine Yönelik İletiler										
	Diğer	1	50					1	3		
	Toplam	2	100	7	100	3	100	32	100	73	100
2011 Genel Seçimleri	Kürtlere Kültürel Baskı Yapıldığına Yönelik İletiler			2	100	4	100	13	97	31	100
	Kürt Etkinlik, Gösteri ve Toplanmalarına İzin Verilmediğine Yönelik İletiler							1	3		

	Protesto, Sivil İtaatsizlik, Toplanma ve Gösteriye Çağrı										
	Kürtlerin Dini Taleplerine Yönelik İletiler										
	Diğer										
	Toplam			2	100	4	100	14	100	31	100
2014Yerel Seçimleri	Kürtlere Kültürel Baskı Yapıldığına Yönelik İletiler	2	100	11	100			23	89	42	100
	Kürt Etkinlik, Gösteri ve Toplanmalarına İzin Verilmediğine Yönelik İletiler					1	50				
	Protesto, Sivil İtaatsizlik, Toplanma ve Gösteriye Çağrı					1	50				
	Kürtlerin Dini Taleplerine Yönelik İletiler										
	Diğer							3	11		
	Toplam	2	100	11	100	2	100	26	100	42	100

Sosyal-Kültürel olaylara ilişkin iletiler incelendiğinde genel olarak iletiler içerisinde az bir yer kapladığı görülmektedir. Hürriyet, gazetesinde konuya ilişkin iletiler incelenen dönemler içerisinde ortalama 1 kez yer alırken, 2007 yılında Zaman gazetesinde hiç yer bulmamıştır. Bunun dışında Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazeteleri içerisinde konuya ilişkin en çok iletinin Cumhuriyet gazetesinde yer aldığı görülmektedir. Tüm gazeteler içerisinde konuya ilişkin en çok iletinin yer aldığı gazete “Özgür Gündem” gazetesi olarak belirlenmiştir. Konuyla ilişkili olarak ön plana en çok çıkan verinin “Kürtlere, kültürel baskı yapıldığına yönelik” olduğu saptanmıştır. Kürt kültürel etkinliklerine yönelik haberlerin ise tüm gazetelerde oldukça sınırlı bir şekilde yer bulduğu gözlenmiştir. Politik aktörlerin iletilerinde ön plana çıkartılan konu olarak belirginleşen çerçevenin “kültürel baskı” etrafında örüldüğü bulgulanmıştır.

Tablo 12.5: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Eğitim)

Eğitim	Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Türkiye’de Genel Eğitim Koşulları						2	17		
	Kürt Yoğun Bölgelerin Eğitimde Geri Bırakıldığına Yönelik İletiler						6	50		
	Anadilde Eğitim Talebine Yönelik İletiler						4	33		
	Diğer									
	Toplam						12	100		
2009 Yerel Seçimleri	Türkiye’de Genel Eğitim Koşulları									
	Kürt Yoğun Bölgelerin Eğitimde Geri Bırakıldığına Yönelik İletiler									
	Anadilde Eğitim Talebine Yönelik İletiler						1	100	6	100
	Diğer									
	Toplam						1	100	6	100
2011 Genel Seçimleri	Türkiye’de Genel Eğitim Koşulları						6	60	2	10
	Kürt Yoğun Bölgelerin Eğitimde Geri Bırakıldığına Yönelik İletiler									
	Anadilde Eğitim Talebine Yönelik İletiler			10	100		4	40	16	76
	Diğer								3	14
	Toplam			10	100		10	100	21	100

2014 Yerel Seçimleri	Türkiye’de Genel Eğitim Koşulları			1	20						
	Kürt Yoğun Bölgelerin Eğitimde Geri Bırakıldığına Yönelik İletiler										
	Anadilde Eğitim Talebine Yönelik İletiler	10	100	3	60	3	100	7	100	15	100
	Diğer			1	20						
	Toplam	10	100	5	100	3	100	7	100	15	100

Kürdi politik aktörlerin iletileri içerisinde en az değinilen konu eğitim olarak belirginleşmektedir. 2007, 2009 ve 2011 yılların Hürriyet ve Zaman gazetelerinde bu konuya dair hiç ileti bulunmazken. Cumhuriyet gazetesinde 2007 ve 2009 yıllarında eğitim ile ilişkili ileti bulunmamaktadır. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde eğitim başlığı altında ön plana çıkan konu, “anadilde eğitim” olarak belirginleşmektedir. Anadilde eğitim talebi çerçevesinde sorunsallaştırılan konunun diğer bileşenlerine ilişkin anlamlı sonuçlar elde edecek verilere ulaşamamıştır. Politik aktörlerin eğitimle ilgili iletileri en çok Özgür Gündem gazetesinde yer almaktadır.

Tablo 12.6: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Hukuk)

Hukuk		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Tüm Etnik Kimliklerin Anayasal Tanınması			5	62,5			5	23		
	Kürt Etnik Kimliğinin Anayasal Tanınması							3	14	1	2,5
	Yeni Anayasa Talebi							1	4	4	10
	Yargılamada Eşitsizlik Yapıldığına Yönelik İletiler	1	100	3	37,5	3	100	12	55	35	87,5
	Kürtçe Savunma Hakkı Talebi							1	4		

	Parti Kapatma ve Davalar Yoluyla Kürtlere Hukuki Baskı Uygulandığına Yönelik İletiler										
	Diğer										
	Toplam	1	100	8	100	3	75	22	100	40	100
2009 Yerel Seçimleri	Tüm Etnik Kimliklerin Anayasal Tanınması			5	38					5	7
	Kürt Etnik Kimliğinin Anayasal Tanınması			1	8			2	14,5	17	23
	Yeni Anayasa Talebi							1	7,5	10	14
	Yargılamada Eşitsizlik Yapıldığına Yönelik İletiler			7	54	1	25	10	78	41	56
	Kürtçe Savunma Hakkı Talebi										
	Parti Kapatma ve Davalar Yoluyla Kürtlere Hukuki Baskı Uygulandığına Yönelik İletiler										
	Diğer										
	Toplam			13	100	4	100	35	100	113	100
2011 Genel Seçimleri	Tüm Etnik Kimliklerin Anayasal Tanınması			2	8			21	28	5	8
	Kürt Etnik Kimliğinin Anayasal Tanınması	1	12,5	8	32	2	14	14	18	14	23
	Yeni Anayasa Talebi	1	12,5	4	14			10	13	8	14
	Yargılamada Eşitsizlik Yapıldığına Yönelik İletiler	3	75	11	42	12	86	21	28	33	55
	Kürtçe Savunma Hakkı Talebi							4	5		
	Parti Kapatma ve Davalar Yoluyla Kürtlere Hukuki Baskı Uygulandığına Yönelik İletiler							2	3		

	Diğer			1	4			4	5		
	Toplam	4	100	26	100	14	100	76	100	60	100
2014 Yerel Seçimleri	Tüm Etnik Kimliklerin Anayasal Tanınması	2	10							4	10
	Kürt Etnik Kimliğinin Anayasal Tanınması	10	50	3	9			18	44,5	2	5
	Yeni Anayasa Talebi			3	9	2	40	2	5	6	15
	Yargılamada Eşitsizlik Yapıldığına Yönelik İletiler	8	40	22	70	2	40	19	45,5	24	60
	Kürtçe Savunma Hakkı Talebi							2	5		
	Parti Kapatma ve Davalar Yoluyla Kürtlere Hukuki Baskı Uygulandığına Yönelik İletiler									3	7
	Diğer			4	12	1	20			1	3
	Toplam	20	100	88	100	5	100	41	100	400	100

Kürdi politik aktörlerin hukuka ilişkin yazılı basına yansıya iletilerinde en belirgin biçimde öne çıkan unsur, kendilerine yönelik “yargılamada eşitsizlik” yapıldığına yönelik iletiler olarak saptanmıştır. Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazeteleri arasında konuya ilişkin iletilerin basına en çok yansıdığı gazetenin Cumhuriyet gazetesi olduğu görülmektedir. “Tüm etnik kimliklerin anayasal tanınması” ve “Kürt kimliğinin anayasal tanınması” taleplerinin, yargıda eşitsizliğe yönelik iletileri takip ettiği görülmektedir. Buna ek olarak Kürdi politik aktörlerin sayı ve oran açısından az olmakla beraber “yeni anayasa talebine yönelik” tartışmalara katıldıkları gözlenmiş, yeni bir anayasa talebinde buldukları bulgulanmıştır.

Tablo 12.7: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Terör)

Terör/PKK ile ilişkili İletiler		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Askeri Operasyonların Durdurulması Talebi					1	20	2	17	2	28
	Karşılıklı Ateşkes Çağrısına Yönelik İletiler			1	100	2	40	8	66	5	72
	Terör Kaynaklı Zorunlu Göçün Durdurulması							2	17		
	Terör ve Şiddetin Kınanması					2	40				
	Diğer										
	Toplam			1	100	5	100	12	100	7	100
2009 Yerel Seçimleri	Askeri Operasyonların Durdurulması Talebi										
	Karşılıklı Ateşkes Çağrısına Yönelik İletiler			1	100						
	Terör Kaynaklı Zorunlu Göçün Durdurulması										
	Terör ve Şiddetin Kınanması										
	Diğer										
	Toplam			1	100						
2011 Genel Seçimleri	Askeri Operasyonların Durdurulması Talebi	1	100							13	92
	Karşılıklı Ateşkes Çağrısına Yönelik İletiler			3	100			6	100	1	4
	Terör Kaynaklı Zorunlu Göçün Durdurulması										

	Terör ve Şiddetin Kınanması										
	Diğer									1	4
	Toplam	1	100	3	100			6	100	15	100
2014 Yerel Seçimleri	Askeri Operasyonların Durdurulması Talebi					3	75				
	Karşılıklı Ateşkes Çağrısına Yönelik İletiler			2	100	1	25	1	100	3	100
	Terör Kaynaklı Zorunlu Göçün Durdurulması										
	Terör ve Şiddetin Kınanması										
	Diğer										
	Toplam			2	100	4	100	1	100	3	100

Kürdi politik aktörlerin PKK terörü ile ilişkili iletilerinin tüm iletiler içerisinde en az yer alan konu başlıklarından birisi olduğu bulgulanmıştır. Kürdi politik aktörler silahlı kuvvetler tarafından teröre yönelik gerçekleştirilen “askeri operasyonların durdurulmasını talep etmekte” ve silahlı kuvvetler ile PKK arasında “karşılıklı ateşkes çağrısı” yapmaktadırlar. Konuya ilişkin elde edilen veriler anlamlı bir yorumlama yapacak frekansta bulgulanamamıştır. Politik aktörlerin iletilerinde spesifik olaylar üzerinden ateşkes ve operasyon durdurma taleplerinin gerçekleştirildiği gözlenmiştir.

Tablo 12.8: Haber İletilerinin Konu İçeriği (Güvenlik/Kolluk Güçleri)

Güvenlik/Kolluk Güçleri ile İlişkili İletiler		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
2007 Genel Seçimleri	Kolluk Güçleri Kürtlere Fiziksel Şiddet Uyguluyor İddiası			2	100			19	54	20	100
	Boşaltılan Köylere Geri Dönüş Sağlansın Talebi							5	14		
	Olağanüstü Hal Uygulamasına Yönelik Eleştiriler							1	2		
	Diğer							1	2		
	Toplam			2	100			26	100	20	100
2009 Yerel Seçimleri	Kolluk Güçleri Kürtlere Fiziksel Şiddet Uyguluyor İddiası	1	100	8	90			10	100	37	100
	Boşaltılan Köylere Geri Dönüş Sağlansın Talebi										
	Olağanüstü Hal Uygulamasına Yönelik Eleştiriler										
	Diğer			1	10						
	Toplam	1	100	9	100			10	100	37	100
2011 Genel Seçimleri	Kolluk Güçleri Kürtlere Fiziksel Şiddet Uyguluyor İddiası	2	100	12	100	7	100	73	98	31	94
	Boşaltılan Köylere Geri Dönüş Sağlansın Talebi									2	6
	Olağanüstü Hal Uygulamasına Yönelik Eleştiriler										
	Diğer							1	2		
	Toplam	2	100	12	100	7	100	74	100	33	100

2014 Yerel Seçimleri	Kolluk Güçleri Kürtlere Fiziksel Şiddet Uyguluyor İddiası	10	100	21	88	8	90	10	100	18	100
	Boşaltılan Köylere Geri Dönüş Sağlansın Talebi			1	6						
	Olağanüstü Hal Uygulamasına Yönelik Eleştiriler										
	Diğer			1	6	1	10				
	Toplam	10	100	23	100	9	100	10	100	18	100

Politik aktörlerin Güvenlik/Kolluk güçlerine yönelik iletileri incelendiğinde tasarımlarının “kolluk güçlerinin Kürtlere fiziksel şiddet uyguladığı” üzerine belirginleştiği görülmektedir. Kolluk güçlerinin haksız yere ve orantısız biçimde şiddet uyguladığı ve bunun salt Kürt oldukları için uygulandığına yönelik iddialar iletilerde en belirgin olarak öne çıkan veri konumundadır. Konuya ilişkin diğer başlıklar altında anlamlı bir veri elde etmeye yetecek frekansta ileti bulgulanamamıştır. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde, güvenlik güçlerine yönelik tasarımların “fiziksel şiddet” etrafında örüldüğü görülmektedir.

Tablo 12.9: Haber Aktörlerinin İletilerinin Konu İçeriği (Abdullah Öcalan)

Abdullah Öcalan'a İlişkin İletiler		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Kürt Halkının Lideri			3	43	1	50	1	25	1	50
	Başkan-Öncü- Yol Gösterici			4	57			2	50	1	50
	Demokrasi Yanlısı Çözüm Odağı					1	50	1	25		
	Diğer										
	Toplam			7	100	2	100	4	100	2	100

2009 Yerel Seçimleri	Kürt Halkının Lideri			4	80			2	100	38	66
	Başkan-Öncü- Yol Gösterici										
	Demokrasi Yanlısı Çözüm Odağı			1	20					19	33
	Diğer									1	1
	Toplam			5	100			2	100	58	100
2011 Genel Seçimleri	Kürt Halkının Lideri	1	100	10	72	2	100	15	71	20	67
	Başkan-Öncü- Yol Gösterici			1	7					2	7
	Demokrasi Yanlısı Çözüm Odağı			3	21			4	19	8	26
	Diğer							2	10		
	Toplam	1	100	14	100	2	100	21	100	30	100
2014 Yerel Seçimleri	Kürt Halkının Lideri	3	66	11	41	2	50	22	51	65	92
	Başkan-Öncü- Yol Gösterici	2	33	9	33	1	25	12	28	1	1
	Demokrasi Yanlısı Çözüm Odağı	1	1	5	19	1	25	8	18	4	7
	Diğer			2	7			1	3		
	Toplam	6	100	27	100	4	100	43	100	70	100

Politik aktörlerin iletilerinde Abdullah Öcalan'ın tasarımına yönelik ifadelerin sayısının yıllar içerisinde artış gösterdiği görülmektedir. Kürdi aktörler tarafından Öcalan yoğun olarak “Kürt halkının lideri” olarak tasarlanmakta ve bu yöndeki iletileri yazılı basına yansımaktadır. Kendisinin Kürtler için doğal bir lider olduğu öne sürülmekte ve bu yöndeki iletilere, iletilerinin geneli içerisinde büyük bir çoğunluğu kapsamasına da yer verilmektedir. Konuyla ilişkili iletilerin özellikle 2014 yılında en yüksek sayıya ulaştığı görülmektedir. Özgür Gündem gazetesindeki iletiler

içerisinde Öcalan 65 kez “Kürt halkının lideri” olarak tasarlanmıştır. Elde edilen veriler neticesinde Abdullah Öcalan’ın sınırlı sayıda olmakla beraber “demokrasi yanlısı çözüm odağı” olarak tasarlandığı görülmekte, demokrasi ve çözüm noktası olarak öne sürülmektedir. Buna ek olarak Öcalan’ın “öncü ve yol gösterici” olarak politik aktörler tarafından tasarlandığı görülmektedir. Ancak bu doğrultudaki iletiler oldukça sınırlı sayıda yer almıştır.

Tablo 13: Kürt Milliyetçiliğinin ve Kolektif Kimliğin Bileşenlerinin Tasarımı

Kürt Milliyetçiliğinin Tasarımı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
2007 Genel Seçimleri	İlkçi Milliyetçilik			1	2			5	3		
	Ezilenlerin Milliyetçiliği			4	10	1	7	19	12	27	7
	Etnosembolist Milliyetçilik			6	15	1	7	83	50	196	53
	Araçsalcı Milliyetçilik			22	54	9	65	36	22	131	36
	Banal Milliyetçilik			3	7	1	7	12	7	12	3
	Politik Bir Unsur Olarak Milliyetçilik			5	12	2	14	11	6	3	1
	Toplam			41	100	14	100	166	100	369	100
2009 Yerel Seçimleri	İlkçi Milliyetçilik							4	3	3	1
	Ezilenlerin Milliyetçiliği			1	1			3	2	42	7
	Etnosembolist Milliyetçilik	4	80	48	57	3	100	82	63	392	67
	Araçsalcı Milliyetçilik	1	20	35	41			21	16	79	13
	Banal Milliyetçilik							19	15	51	9

	Politik Bir Unsur Olarak Milliyetçilik			1	1			2	1	18	3
	Toplam	5	100	84	100	3	100	131	100	585	100
2011 Genel Seçimleri	İlkçi Milliyetçilik			2	1			2	0,5	7	0,5
	Ezilenlerin Milliyetçiliği	1	9	21	10			75	13,5	60	5
	Etnosembolist Milliyetçilik			85	39,5	64	67	257	47	668	57
	Araçsalcı Milliyetçilik	9	82	67	31	19	20	177	32	305	25,5
	Banal Milliyetçilik			3	1,5			16	3	54	4,5
	Politik Bir Unsur Olarak Milliyetçilik	1	9	36	17	12	13	18	4	93	7,5
	Toplam	16	100	21	100	95	100	545	100	1187	100
2014 Yerel Seçimleri	İlkçi Milliyetçilik			1	1					1	1
	Ezilenlerin Milliyetçiliği	12	9	28	10			53	7	41	7
	Etnosembolist Milliyetçilik	58	45	96	38	7	47	332	41	494	55
	Araçsalcı Milliyetçilik	41	31	95	37	2	13	260	33	120	14
	Banal Milliyetçilik	4	3	10	4	2	13	48	7	74	8
	Politik Bir Unsur Olarak Milliyetçilik	16	12	25	10	4	27	81	12	124	15
	Toplam	131	100	255	100	15	100	774	100	854	100

Kürdi politik aktörlerin iletilerinde Kürt milliyetçiliğinin tasarımının yapılmasına ve kolektif kimliğin bileşenlerini tasarlamaya yönelik toplam 5291 adet ileti bulgulanmıştır. Toplam olarak iletiler içerisinde en büyük oranın milliyetçilikle ve ona ilişkin kimliğin tasarımı ile ilişkili iletiler olduğu gözlenmiştir. Milliyetçiliğin tasarımı içerisinde bakıldığında ise etnosembolist bir perspektiften kültürel

sembollerin önplana çıkartıldığı bir milliyetçilik tasarımının belirginleştiği ve incelenen dönemde bu doğrultuda toplam 2876 iletinin yer aldığı görülmektedir. Kürdi politik aktörlerin iletlerinde milliyetçilik tasarımında ikinci sırada yer alan unsurun ise salt araçsalcı milliyetçilik tasarımı üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Politik aktörlerin iletlerinde en az bulgularan milliyetçilik tasarımının ise “ilkçi milliyetçilik” tasarımı olduğu gözlenmiştir. Milliyetçiliğin tasarımına yönelik iletlerin yıllar içerisinde belirgin bir artış gösterdiği bulgulanmıştır. Özellikle 2011 yılında sadece Özgür Gündem gazetesinde 1187 adet milliyetçiliğin tasarımına yönelik ileti bulgulanmıştır. Milliyetçiliğin değişik biçimlerde tasarımına yönelik iletler yıllar içerisinde farklılık gösterse de etnosemboller üzerinden bir tasarımın ve güncel politikaların araçsallaştırıldığı bir tasarıma yönelimin her yıl için belirginleştiği görülmektedir. Milliyetçiliğin tasarımına yönelik iletler en çok Kürdi politikalara yakın olan Özgür Gündem gazetesinde basına yansımıştır. Özgür Gündem gazetesini ise Evrensel gazetesi takip etmektedir. Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde milliyetçiliğin tasarımını yapan iletlerin sınırlı olarak basına yansıdığı görülmektedir.

Tablo 13.1: İlkçi Milliyetçiliğe Yönelik İletiler

İlkçi Milliyetçiliğe Yönelik İletiler		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Geneljik Vurgu/ Soy Vurgusu			1	100			1	20		
	Doğuştan Gelen Kardeşlik Bağı Vurgusu							3	60		
	Fiziksel Özelliklere Vurgu							1	20		
	Diğer										
	Toplam										

2009 Yerel Seçimleri	Geneljik Vurgu/ Soy Vurgusu							3	75	2	66,6
	Doğuştan Gelen Kardeşlik Bağı Vurgusu										
	Fiziksel Özelliklere Vurgu							1	25		
	Diğer									1	33,3
	Toplam										
2011 Genel Seçimleri	Geneljik Vurgu/ Soy Vurgusu							2	100	2	29
	Doğuştan Gelen Kardeşlik Bağı Vurgusu			2	100					4	57
	Fiziksel Özelliklere Vurgu									1	14
	Diğer										
	Toplam										
2014 Yerel Seçimleri	Geneljik Vurgu/ Soy Vurgusu			1	100					1	100
	Doğuştan Gelen Kardeşlik Bağı Vurgusu										
	Fiziksel Özelliklere Vurgu										
	Diğer										
	Toplam										

Politik aktörlerin iletilerinde “ilkçi milliyetçilik” tasarımının son derece sınırlı yapıldığı görülmektedir. Politik aktörlerin iletilerinde toplam 5291 adet milliyetçiliğin tasarımına yönelik ileti bulunurken bunlardan yalnızca 26 tanesi ilkçi veriler doğrultusunda bir tasarım yapmaya yöneliktir. Politik aktörlerin iletilerinde milliyetçiliğin tasarımı yapılırken, geneljik bağlara, fiziksel özelliklere son derece

sınırlı bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, Kürdi politik aktörlerin milliyetçiliğin tasarımıyla ilkçi bir yönelime gitmediklerini söylemek mümkündür.

Tablo 13.2: Ezilenlerin Milliyetçiliğinin Kavramsallaştırılması

Ezilenlerin Milliyetçiliğinin Kavramsallaştırılması		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Kürtlerin Sömürüldüğü Vurgusu			2	50	1	100	8	42	20	74
	Kürtlerin İyi İş/Koşullara Ulaşımı Engellendiği Vurgusu			2	50			3	16	2	8
	Kalkınmada Merkez-Çevre Karşıtlığı							5	26	3	10
	Tüketim ve Üretimde Doğu-Batı Karşıtlığı							2	10	2	8
	Kürtlerin Sınıfsallaştırıldıkları Vurgusu										
	Diğer							1	6		
	Toplam			4	100	1	100	19	100	27	100
2009 Yerel Seçimleri	Kürtlerin Sömürüldüğü Vurgusu							2	66,6	17	41
	Kürtlerin İyi İş/Koşullara Ulaşımı Engellendiği Vurgusu									6	13
	Kalkınmada Merkez-Çevre Karşıtlığı							1	33,3	14	30
	Tüketim ve Üretimde Doğu-Batı Karşıtlığı									4	9
	Kürtlerin Sınıfsallaştırıldıkları Vurgusu			1	100					1	7
	Diğer										
	Toplam			1	100			3	100	42	100

2011 Genel Seçimleri	Kürtlerin Sömürüldüğü Vurgusu			8	38			19	29	45	75
	Kürtlerin İyi İş ve Koşullara Ulaşımı Engellenmekte			1	5			1	2		
	Kalkınmada Merkez-Çevre Karşıtlığı			10	47			30	40	10	17
	Tüketim ve Üretimde Doğu-Batı Karşıtlığı	1	100	1	5			4	6	5	8
	Kürtlerin Sınıfsallaştırdıkları Vurgusu			1	5			7	9		
	Diğer							14	14		
	Toplam	1	100	21	100			75	100	60	100
2014 Yerel Seçimleri	Kürtlerin Sömürüldüğü Vurgusu	5	42	13	46			27	51	29	71
	Kürtlerin İyi İş/Koşullara Ulaşımı Engellendiği Vurgusu			1	3						
	Kalkınmada Merkez-Çevre Karşıtlığı	7	58	11	39			16	30	10	24
	Tüketim ve Üretimde Doğu-Batı Karşıtlığı			2	9			7	13	2	5
	Kürtlerin Sınıfsallaştırdıkları Vurgusu							2	4		
	Diğer			1	3			1	2		
	Toplam	12	100	28	100			53	100	40	100

Milliyetçiliğin, sol tandanstan kaynağını alacak şekilde “ezilenlerin milliyetçiliği” üzerinden tasarlanışını incelediğimizde Kürdi politik aktörlerin “Kürtlerin sömürüldüğü vurgusunu” ön plana çıkarttıkları görülmektedir. Kürtlerin, Türkiye içerisinde etnik kimliklerinden ötürü sömürüldükleri iddia edilerek, ezilen bir topluluk oldukları öne sürülmekte ve bu çerçevede bir tasarım gerçekleştirilmektedir. Buna ek olarak politik aktörlerin iletilerinde belirginleşen bir başka unsur Kürtlerin ülke kalkınmasında çevrede (periphery) yer aldıkları ve kalkınmadan yeterli payı alamadıklarıdır. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde sınırlı

sayıda olmakla beraber doğu ile batı arasında fark olduğu ve Kürtlerin çalıştıkları işlerde sınıfsallaştırıldıklarına yönelik veriler gözlenmiştir. Kürtlerin ezilen bir topluluk olarak tasarlanışına ve bunun üzerinden bir milliyetçilik oluşturulması yoluna yönelik iletiler en çok Özgür Gündem gazetesinde yer almakta, bu gazeteyi Evrensel gazetesi takip etmektedir. Özgür Gündem gazetesinde, konuya ilişkin Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinin toplamından daha fazla ileti bulunmaktadır.

Tablo 13.3: Kültürel Milliyetçiliğin Tasarımı/Etno Sembolist Tasarım

Kültürel Milliyetçiliğin Tasarımı/Etno Sembolist Tasarım		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
2007 Genel Seçimleri	Dile Yönelik İletiler			1	19			32	40	32	21
	Dine Yönelik İletiler							7	8	8	4
	Ortak Soy Mitine Yönelik İletiler							1	1	3	2
	Belli Bir Teritoryaya Bağla İlişkili İletiler					1	100	12	14	8	4
	Paylaşılan Tarihi Anılar-Olgular							2	2	25	12
	Topluluk Arası Dayanışma Duygusu			2	34			27	33	117	55
	Mitlere İlişkin İletiler			3	50			2	2	3	2
	Diğer										
	Toplam			6	100	1	100	83	100	196	100
2009 Yerel Seçimleri	Dile Yönelik İletiler	2	50	14	29			27	32	74	19
	Dine Yönelik İletiler					1	33,3			14	4

	Ortak Soy Mitine Yönelik İletiler			2	4			3	2	5	1
	Belli Bir Teritoryaya Bağla İlişkili İletiler	1	25	4	8			5	4	22	6
	Paylaşılan Tarihi Anılar-Olgular							3	2	38	10
	Topluluk Arası Dayanışma Duygusu			20	42			18	29	196	50
	Mitlere İlişkin İletiler	1	25	8	17	2	66,6	26	31	42	10
	Diğer										
	Toplam	4	100	48	100	3	100	82	100	391	100
2011 Genel Seçimleri	Dile Yönelik İletiler			10	12	3	5	32	21	18	3
	Dine Yönelik İletiler			2	2	22	34	25	14	82	13
	Ortak Soy Mitine Yönelik İletiler			6	7	1	2	16	4	7	1,5
	Belli Bir Teritoryaya Bağla İlişkili İletiler			5	6	5	8	4	1	42	6
	Paylaşılan Tarihi Anılar-Olgular							11	3	45	7
	Topluluk Arası Dayanışma Duygusu			62	72	33	51	164	55	456	69
	Mitlere İlişkin İletiler			1	1			5	2	5	0,5
	Diğer										
	Toplam			86	100	64	100	257	100	655	100
2014 Yerel Seçimleri	Dile Yönelik İletiler	13	22	6	6	3	44	27	8	8	2
	Dine Yönelik İletiler	5	9	11	11	1	14	10	3	16	4
	Ortak Soy Mitine Yönelik İletiler			11	11			37	11	22	5

Belli Bir Teritoryaya Bağlı İlişkili İletiler	1	2	6	6	1	14	19	6	90	18
Paylaşılan Tarihi Anılar-Olgular	4	7	3	3			32	10	101	20
Topluluk Arası Dayanışma Duygusu	28	48	44	47	1	14	167	50	205	40
Mitlere İlişkin İletiler	7	12	15	16	1	14	40	12	52	11
Diğer										
Toplam	58	100	96	100	7	100	332	100	494	100

Milliyetçiliğin tasarımının en belirgin yapıldığı biçim olarak kültürel kodlar ve etnik semboller üzerinden gerçekleştirilen, etnosembolizm tasarımı belirginleşmektedir. Etnosemboller üzerinden tasarımı oluşturmaya yönelik veriler incelendiğinde tüm gazeteleri kapsayacak şekilde en çok vurgulanan öğenin “topluluk arası dayanışma duygusu” olduğu görülmektedir. Topluluk arası dayanışma duygusunu etnik kimlik açısından en önemli verilerden birisi olan dile ilişkin iletiler takip etmektedir. Dinle ilişkili iletilerin yalnızca 2011 yılında belirgin bir artış gösterdiği görülmektedir. 2011 yılı içerisinde Özgür Gündem gazetesinde dinle ilişkili olarak toplam 82 adet ileti yer almıştır. Bunun dışında iletiler arasında konuları bakımından belirgin bir biçimde ön plana çıkan başlık görülmemektedir ve dengeli bir dağılım mevcuttur. Ağırlıklı olarak ortaya konulan öğelerin “topluluk arası dayanışma” ve “dil”le ilişkili olduğu bulgulanmıştır. Etno sembolizm öğelerinin kullanımında yıllar içerisinde bir artış görülmektedir. Tüm gazeteler içerisinde etnosembolizm perspektifinden milliyetçilik tasarımına yönelik iletilerin en çok Özgür Gündem gazetesinde yer aldığı saptanmıştır. Özgür Gündem gazetesini Evrensel gazetesi takip etmektedir. Özgür Gündem ve Evrensel gazeteleri ile diğer gazeteler arasında sayı ve oran açısından büyük farklılıklar bulunmakta, bu iki gazeteye Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman da etnosemboller çok daha az yer almaktadır.

Tablo 13.3.1: Etnosembolist Perspektiften Dil Tabanlı Milliyetçilik Tasarımı

Etnosembolist Perspektiften Dil Tabanlı Milliyetçilik Tasarımı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Kürtçe Eğitim							9	28	3	9
	Kürtçe Politika			1	100			12	38	15	48
	Kürtçe Kamu Hizmetleri							9	28	7	22
	Kürtçe Basın Yayında Tam Serbestlik							1	3	2	6
	Kürtlerde Dil ve Lehçe Birliği										
	Dil Bir Halkın Varlığının Temelidir Vurgusu										
	Diğer							1	3	5	15
	Toplam			1	100			32	100	32	100
2009 Yerel Seçimleri	Kürtçe Eğitim							2	8	9	12
	Kürtçe Politika	1	50	10	72			5	18	14	19
	Kürtçe Kamu Hizmetleri							1	4	17	23
	Kürtçe Basın Yayında Tam Serbestlik	1	50					5	18	15	20
	Kürtlerde Dil ve Lehçe Birliği										
	Dil Bir Halkın Varlığının Temelidir Vurgusu							14	52	15	20
	Diğer			4	28					4	6
	Toplam	2	100	14	100			27	100	74	

2011 Genel Seçimleri	Kürtçe Eğitim			8	80	3	100	18	56	16	88
	Kürtçe Politika							8	25	1	6
	Kürtçe Kamu Hizmetleri							5	16		
	Kürtçe Basın Yayında Tam Serbestlik										
	Kürtlerde Dil ve Lehçe Birliği										
	Dil Halkın Varlığının Temelidir Vurgusu										
	Diğer			2	20			1	3	1	6
	Toplam			10	100	3	100	32	100	18	100
2014 Yerel Seçimleri	Kürtçe Eğitim	13	100	4	66	3	100	13	48	5	63
	Kürtçe Politika							1	4		
	Kürtçe Kamu Hizmetleri			1	17			7	26		
	Kürtçe Basın Yayında Tam Serbestlik									1	13
	Kürtlerde Dil ve Lehçe Birliği										
	Dil Halkın Varlığının Temelidir Vurgusu			1	17			6	22	2	24
	Diğer										
	Toplam	13	100	6	100	3	100	14	100	8	100

Dil üzerinden yapılan milliyetçilik tasarımı incelendiğinde, politik aktörlerin iletilerine en belirgin şekilde yansıyan unsurun “Kürtçe eğitim” olduğu görülmektedir. Kürtçe anadilde eğitimin ve Kürtçe eğitiminin sıklıkla iletilere yansıdığı bulgulanmıştır. Milliyetçiliğin tasarımında dil üzerinden yapılan kurgu çerçevesinde belirginleşen bir başka değişken ise “Kürtçe politika yapma” talebidir.

“Kürtlerde dil ve lehçe birliği”ni ön plana çıkartan herhangi bir iletiye inceleme kapsamında rastlanmamıştır. Dil üzerinden milliyetçiliğin tasarımının yapıldığı iletiler en yüksek sayıda Özgür Gündem gazetesinde yer almıştır.

Tablo 13.3.2: Etnosembolist Perspektiften Din Tabanlı Milliyetçilik Tasarımı

Etnosembolist Perspektiften Din Tabanlı Milliyetçilik Tasarımı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Kürtlerde Sekülerleşme Gerekliliği Vurgusu									3	38
	Kürtlerin Kadim Dinlerine Vurgu										
	Kürtlerin İslam’a Tarihsel Süreçte Hizmetlerine Vurgu										
	Kürtçe İbadet Talebi										
	Diyanet Aracılığıyla Ulus Devletin Dini Araçsallaştırdığı Vurgusu							5	72	4	50
	Kürtler Arası Mezhep Farklılıklarının Milliyetçiliğe Engel Olduğu Vurgusu							2	28	1	12
	Diğer										
	Toplam							7	100	8	100
2009 Yerel Seçimleri	Kürtlerde Sekülerleşme Gerekliliği Vurgusu										
	Kürtlerin Kadim Dinlerine Vurgu										
	Kürtlerin İslam’a Tarihsel Süreçte Hizmetlerine Vurgu									3	21
	Kürtçe İbadet Talebi					1	100			3	21
	Diyanet Aracılığıyla Ulus Devletin Dini Araçsallaştırdığı Vurgusu									7	50

	Kürtler Arası Mezhep Farklılıklarının Milliyetçiliğe Engel Olduğu Vurgusu									1	8
	Diğer										
	Toplam					1	100			14	100
2011 Genel Seçimleri	Kürtlerde Sekülerleşme Gerekliliği Vurgusu										
	Kürtlerin Kadim Dinlerine Vurgu					9	41				
	Kürtlerin İslam'a Tarihsel Süreçte Hizmetlerine Vurgu									2	3
	Kürtçe İbadet Talebi			1	50			1	4	23	28
	Diyanet Aracılığıyla Ulus Devletin Dini Araçsallaştırdığı Vurgusu			1	50	7	32	10	40	36	43
	Kürtler Arası Mezhep Farklılıklarının Milliyetçiliğe Engel Olduğu Vurgusu					6	27	12	48	19	22
	Diğer							2	8	1	1
	Toplam			2	100	22	100	25	100	81	100
2014Yerel Seçimleri	Kürtlerde Sekülerleşme Gerekliliği Vurgusu										
	Kürtlerin Kadim Dinlerine Vurgu										
	Kürtlerin İslam'a Tarihsel Süreçte Hizmetlerine Vurgu									3	
	Kürtçe İbadet Talebi										
	Diyanet Aracılığıyla Ulus Devletin Dini Araçsallaştırdığı Vurgusu	2	40	7	64	1	100	7	70	2	15
	Kürtler Arası Mezhep Farklılıklarının Milliyetçiliğe Engel	2	40	4	36			3	30	11	85

	Olduğu Vurgusu										
	Diğer	1	20								
	Toplam	5	100	11	100	1	100	10	100	13	100

Etnosemboller arasında önemli argümanlardan biri olan “din” faktörünün Kürdi politik aktörlerin milliyetçilik tasarımı hakim bir değişken konumunda olmadığı görülmektedir. 2007 ve 2009 yılları içerisinde Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde “din” üzerinden gerçekleştirilen tasarıma yönelik herhangi bir iletiye rastlanmazken, Zaman gazetesinde yalnızca 1 adet ileti bulunmaktadır. Dinle ilişkili iletilerin 2011 yılı içerisinde belirgin bir biçimde artış gösterdiği görülmektedir. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığı ile dinin araçsallaştırıldığı vurgusunun yapıldığı belirgin bir biçimde önplana çıkmaktadır. Bu duruma ek olarak hem dil, hem de din alanına işaret eden bir argüman olarak “Kürtçe İbadet” talebi konusunda iletilerin yazılı basına yansıdığı belirlenmiştir. Kürdi politik aktörlerin dini bir etnosembol olarak kullanmak suretiyle din üzerinden milliyetçiliğin tasarımını yaptıklarına yönelik anlamlı verilere en rahat 2011 yılı içerisinde ulaşılabilmektedir. 2011 yılı itibariyle Kürtler arasındaki mezhep farklılıklarının kolektif kimliğin oluşturulmasına engel olduğu ve bunun olmaması gerektiği ile ilişkili iletiler yazılı basında yer bulmuştur. Dinle ilişkili iletilerin en çok bulgularıldığı gazete olarak Özgür Gündem gazetesi tespit edilmiştir.

Tablo 13.3.3: Ortak Soy Miti Üzerinden Milliyetçilik Tasarımı

Ortak Soy Miti Üzerinden Milliyetçilik Tasarımı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Soydaşlık Vurgusu										
	Kürtlerin Yaşadığı Corafyanın Türkiye ile Sınırlı Olmadığı Vurgusu							1	100	3	100

	Kürtlerin Ortak Ataları Olduğuna Yönelik Mitlere Vurgu										
	Diğer										
	Toplam						1	100	3	100	
2009 Yerel Seçimleri	Soydaşlık Vurgusu										
	Kürtlerin Yaşadığı Corafyanın Türkiye ile Sınırlı Olmadığı Vurgusu			2	100			3	100	5	100
	Kürtlerin Ortak Ataları Olduğuna Yönelik Mitlere Vurgu										
	Diğer										
	Toplam			2	100			3	100	5	100
2011 Genel Seçimleri	Soydaşlık Vurgusu			2	33	1	100	3	15		
	Kürtlerin Yaşadığı Corafyanın Türkiye ile Sınırlı Olmadığı Vurgusu			3	50			15	75	6	85
	Kürtlerin Ortak Ataları Olduğuna Yönelik Mitlere Vurgu			1	12			2	10	1	15
	Diğer										
	Toplam			6	100	1	100	20	100	7	100
2014 Yerel Seçimleri	Soydaşlık Vurgusu							2	5		
	Kürtlerin Yaşadığı Corafyanın Türkiye ile Sınırlı Olmadığı Vurgusu			10	91			35	95	21	96
	Kürtlerin Ortak Ataları Olduğuna Yönelik Mitlere Vurgu									1	4
	Diğer			1	9						
	Toplam			11	100			37	100	22	100

Ortak soy miti veya Ortak bir soya duyulan inanç üzerinden milliyetçiliğin tasarımı incelendiğinde, Kürdi politik aktörlerin iletilerinde konuya sınırlı biçimde yer verdikleri görülmektedir. Bu noktada “Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın Türkiye ile sınırlı olmadığı” vurgusu iletilerde yapılarak geniş bir coğrafyada Kürt varlığının tasarımı ve onlarla soy birlikteliği tasarımı yapılmaktadır. Bu tür bir tasarımda özellikle 2014 yılında belirgin bir artış yaşandığı gözlenmiştir. Ortak soy mitine yönelik tasarımın en fazla yapıldığı gazete olarak ise Evrensel gazetesi ön plana çıkmaktadır. “Ortak atalara yönelik mitler” ve “Soydaşlık vurgusu” çok sınırlı bir biçimde yapılmakta anlamlı bir yorum yapmaya yetecek bir frekansta yer almamaktadır

Tablo 13.3.4: Tarihi Bir Toprak/Bölge Üzerinden Milliyetçilik Tasarımı

Tarihi Bir Toprak/Bölge Üzerinden Milliyetçilik Tasarımı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Kürdistan'ın Kullanımını Vurgulama							3	25		
	Bölgeye ve Coğrafyaya Kutsiyet Atfetme/Kutsal Toprak Tasarımı							3	25		
	Bölgenin Kadim Zamanlardan Beri Kürtlere Ait Olduğu Vurgusu					1	100	6	50	8	100
	Diğer										
	Toplam					1	100	12	100	8	100
2009 Yerel Seçimleri	Kürdistan'ın Kullanımını Vurgulama	1	100					1	20		
	Bölgeye ve Coğrafyaya Kutsiyet Atfetme/Kutsal Toprak Tasarımı									6	27
	Bölgenin Kadim Zamanlardan Beri Kürtlere Ait Olduğu Vurgusu			4	100			4	80	14	64

	Diğer									2	9
	Toplam	1	100	4	100			5	100	22	100
2011 Genel Seçimleri	Kürdistan'ın Kullanımını Vurgulama					1	20			2	5
	Bölgeye ve Coğrafyaya Kutsiyet Atfetme/Kutsal Toprak Tasarımı							1	25	11	26
	Bölgenin Kadim Zamanlardan Beri Kürtlere Ait Olduğu Vurgusu			5	100	4	80	3	75	29	69
	Diğer										
	Toplam			5	100	5	100	4	100	42	100
2014 Yerel Seçimleri	Kürdistan'ın Kullanımını Vurgulama									67	74
	Bölgeye ve Coğrafyaya Kutsiyet Atfetme/Kutsal Toprak Tasarımı							11	58	5	6
	Bölgenin Kadim Zamanlardan Beri Kürtlere Ait Olduğu Vurgusu	1	100	6	100	1	100	8	42	18	20
	Diğer										
	Toplam	1	100	6	100	1	100	19	100	90	100

Kürdi politik aktörlerin iletilerinde milliyetçiliği bir teritorya ile ilişkilendirmenin ve o teritorya üzerinden kimliğin tasarlanışının iletilere yansıdığı görülmektedir. Teritorya üzerinden milliyetçilik tasarımında yıllar içerisinde bir artış olduğu gözlenmektedir. Özellikle 2014 yılı içerisinde belirgin bir artış görülmekte ve yalnızca Özgür Gündem gazetesinde 90 adet konuya ilişkin ileti bulunmaktadır. 2014 yılına gelinene kadar teritorya üzerinden yapılan milliyetçilik tasarımında belirgin unsurun “bölgenin kadim zamanlardan beri Kürtlere ait olduğuna” yönelik vurgu etrafında örüldüğü belirginleşmektedir. Ancak 2014 yılı itibariyle belirgin bir farklılık yaşanmış ve Kürtlerin yaşadığı bölgenin “Kürdistan” olarak tanımlanması-

bir coğrafyanın “Kürdistan olarak vurgulanması” belirginlik kazanmıştır. Dolayısıyla 2014 yılı itibariyle analizde ön plana çıkan teritoryanın politik aktörlerin kendi vermiş oldukları isimle anılıyor olmasıdır. Özgür Gündem ve Evrensel gazetelerinde 2009,2011 ve 2014 yılları içerisinde yer alan iletilerde “bölgeye kutsiyet atfedildiği” görülmektedir. Teritoryal milliyetçilik en az Hürriyet gazetesine yansırken, en çok Özgür Gündem gazetesinde yer bulmuştur.

Tablo 13.3.5: Paylaşılan Tarihi Anılar Aracılığı ile Milliyetçilik Tasarımı

Paylaşılan Tarihi Anılar Aracılığı ile Milliyetçilik Tasarımı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Kürt İsyanları									3	12
	Kürtlere Karşı Geçmişte Yapılan Askeri Müdahaleler									9	36
	Kürt Tarihsel Aktör/Figürlere Vurgu									13	52
	Farklı Ülkelerde Tarihsel Açından Önemli Kürt Hareketleri										
	Diğer							2	100		
	Toplam							2	100	25	100
2009 Yerel Seçimleri	Kürt İsyanları									5	13
	Kürtlere Karşı Geçmişte Yapılan Askeri Müdahaleler							2	66,6	5	13
	Kürt Tarihsel Aktör/Figürlere Vurgu									28	74
	Farklı Ülkelerde Tarihsel Açından Önemli Kürt Hareketleri							1	33,3		
	Diğer										
	Toplam							3	100	38	100

2011 Genel Seçimleri	Kürt İsyanları						1	9	3	7
	Kürtlere Karşı Geçmişte Yapılan Askeri Müdahaleler						6	54	14	31
	Kürt Tarihsel Aktör/Figürlere Vurgu						3	28	22	49
	Farklı Ülkelerde Tarihsel Açıdan Önemli Kürt Hareketleri									
	Diğer						1	9	6	13
	Toplam						11	100	45	100
2014 Yerel Seçimleri	Kürt İsyanları	2	50							
	Kürtlere Karşı Geçmişte Yapılan Askeri Müdahaleler			3	100		31	98	20	20
	Kürt Tarihsel Aktör/Figürlere Vurgu	2	50						81	80
	Farklı Ülkelerde Tarihsel Açıdan Önemli Kürt Hareketleri									
	Diğer						1	2		
	Toplam	4	100	3	100		32	100	101	100

Politik aktörlerin iletilerinde, paylaşılan tarihi anılara ilişkin iletiler incelendiğinde; Kürtlerin tarihsel süreç içerisinde belirginleşen “aktör veya figürlerine” yapılan vurgunun ön plana çıktığı görülmüştür. Aktör veya figürlere ilişkin verileri sayı ve oran açısından takip eden iletiler ise “Kürtlere karşı geçmişte yapılan askeri müdahaleler” bulgulanmıştır. Paylaşılan tarihi anılara yönelik iletilerin, Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde yıllar içerisinde belirgin bir artış gösterdiği gözlenmiştir. En yüksek seviyeye ise 2014 yılında çıkmıştır. Tüm iletiler içerisinde sayı ve oran açısından ön plana çıkan unsurlar arasında bulunmasa da belirgin bir biçimde kullanıldığı sadece Özgür Gündem gazetesinde 209 kez yer aldığı bulgulanmıştır. Zaman gazetesinde paylaşılan tarihi anılara dair herhangi bir

veriye rastlanmazken, en çok verinin Özgür Gündem gazetesinde bulunduğu saptanmıştır.

Tablo 13.3.6: Topluluk Arası Dayanışma Duygusuna Yönelik İletiler

Topluluk Arası Dayanışma Duygusuna Yönelik İletiler		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
2007 Genel Seçimleri	Kürtlerin Birlik/Halk Olduğu Söylemi			1	50			12	48	80	68
	Kürtlerin Özgürlük Talebi Olduğuna Yönelik İletiler			1	50			15	52	19	17
	Kürtlerin Kolektif Hareket İçerisinde Olması Talebine Yönelik İletiler									18	15
	Diğer										
	Toplam			2	100			27	100	117	100
2009 Yerel Seçimleri	Kürtlerin Birlik/Halk Olduğu Söylemi			5	25			13	72	94	48
	Kürtlerin Özgürlük Talebi Olduğuna Yönelik İletiler			5	25			2	13	25	13
	Kürtlerin Kolektif Hareket İçerisinde Olması Talebine Yönelik İletiler			10	50			3	15	77	39
	Diğer										
	Toplam			20	100			18	100	196	100
2011 Genel Seçimleri	Kürtlerin Birlik/Halk Olduğu Söylemi			35	56	28	84	53	32	262	57
	Kürtlerin Özgürlük Talebi Olduğuna Yönelik İletiler			17	27			43	26	132	28
	Kürtlerin Kolektif Hareket İçerisinde Olması Talebine Yönelik İletiler			10	17	5	16	68	42	64	15

	Diğer										
	Toplam			62	100	33	100	164	100	458	100
2014 Yerel Seçimleri	Kürtlerin Birlik/Halk Olduğu Söylemi	23	82	29	66			92	55	94	46
	Kürtlerin Özgürlük Talebi Olduğuna Yönelik İletiler	5	18	4	10			48	29	54	26
	Kürtlerin Kolektif Hareket İçerisinde Olması Talebine Yönelik İletiler			11	24			27	16	57	28
	Diğer										
	Toplam	28	100	44	100			167	100	205	100

Etnosembolist perspektifin tüm değişkenleri arasında en belirgin konu “topluluk arası dayanışma” olarak saptanmıştır”. Etnosemboller üzerinden milliyetçiliğin tasarımı yapılırken topluluğun kendi içerisinde bir dayanışmaya sahip olduğu ve ayrı bir halk olarak birliktelik içinde olduğu vurgusu yapılmaktadır. Topluluk arası dayanışma içerisinde en çok ön plana çıkan iletilerin “Kürtleri birlik içerisinde olduğu” üzerinden yapıldığı görülmektedir. Tüm yıllar içerisinde en yüksek sayı ve oranın, Kürtlerin birlik içerisinde olduğu üzerinden yapılan tasarımlarda olduğu görülmektedir. Topluluk arası dayanışmaya yönelik iletilerin en yüksek seviyesine 2011 yılı içerisinde ulaştığı görülmektedir. “Kürtlerin özgürleşme talepleri olduğuna yönelik iletiler” ise sayı ve oran açısından ikinci sırada yer almaktadır. Son olarak ise “Kürtler boyun eğmeyen bir topluluk” topluluk olarak tasarlanmakta, birlik içerisinde olmaya çağrı yapılmaktadır. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde, Kürtleri bir halk olarak yoğun bir frekansla tasarlama çabası görünür olmaktadır. Topluluk arası dayanışmaya yönelik iletilerin en çok yer aldığı gazete ise Özgür Gündem gazetesidir.

Tablo 13.3.7: Mitlere İlişkin İletiler ve Milliyetçilik Tasarımı

Mitre İlişkin İletiler ve Milliyetçilik Tasarımı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Kürtlerin Geleneksel Renklerine Vurgu			2	66,6			1	50		
	Demirci Kawa										
	Nevruz (Newroz)			1	33,3						
	Diğer							1	50	3	100
	Toplam			3	100			2	100	3	100
2009 Yerel Seçimleri	Kürtlerin Geleneksel Renklerine Vurgu									2	4
	Demirci Kawa			8	100			7	27	15	36
	Nevruz (Newroz)	1	100			2	100	19	73	25	60
	Diğer										
	Toplam	1	100	8	100	2	100	26	100	42	100
2011 Genel Seçimleri	Kürtlerin Geleneksel Renklerine Vurgu									3	60
	Demirci Kawa										
	Nevruz (Newroz)			1	100			5	100	2	40
	Diğer										
	Toplam			1	100			5	100	2	100

2014 Yerel Seçimleri	Kürtlerin Geleneksel Renklerine Vurgu			1	7						
	Demirci Kawa					1	100			8	15
	Nevruz (Newroz)	7	100	14	93			40	100	37	71
	Diğer									7	14
	Toplam	7	100	15	100	1	100	40	100	52	100

Etnosemboller arasında yer alan mitlere ilişkin iletiler incelendiğinde genel olarak Nevruz bayramı ile ilişkilendirilmiş mitlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla “Nevruz” (Newroz) bayramının mitleştirilerek Kürtler arasında birleştirici bir unsur olarak tasarlanması en sık bulgularan unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Nevruzla ilişkili iletilerin ve bayramı mitleştiren ifadelerin en çok 2009 ve 2014 tarihlerinde olduğu görülmektedir. Bu durum inceleme yapılan dönemlere Nevruz kutlamalarının denk gelmesiyle açıklanabilir. Simgesel ve gündelik kullanım açısından oldukça belirgin bir biçimde kullanılan Kürtlerin renklerinin ise mitler arasında en az yer alan olduğu bulgulanmıştır. Sarı, kırmızı ve yeşil renklerinin birleşimi ya da bu renklerin kullanımına ilişkin veriler oldukça sınırlı yer almaktadır. Demirci Kawa mitine ise yine “Nevruz bayramı” ile ilişkilendirilerek ya da tek başına yer verilmektedir. Mitlere ilişkin iletilerin en yoğun olarak Özgür Gündem gazetesinde yer aldığı gözlemlenirken, Hürriyet ve Zaman gazetelerinde neredeyse hiç yer almadığı bulgulanmıştır.

Tablo 14: Araçsalıcı Milliyetçilik Tasarımı

Araçsalıcı Milliyetçilik Tasarımı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Biz/Öteki Ayrımı ile Etnisitenin Sınırlandırılması			16	73	6	67	8	22	105	80
	Kürt Hareketinin Türkiye’de Demokratikleşmeye Etkisi Vurgusu			6	27	3	33	28	78	10	8

	Kürt Seçkinleri Arası Mücadelede Kendini Önplana Çıkarma									16	12
	Diğer										
	Toplam			32	100	9	100	36	100	131	100
2009 Yerel Seçimleri	Biz/Öteki Ayrımı ile Etnisitenin Sınırlandırılması	1	100	30	86			10	48	71	90
	Kürt Hareketinin Türkiye’de Demokratikleşmeye Etkisi Vurgusu			5	14			11	52	4	5
	Kürt Seçkinleri Arası Mücadelede Kendini Önplana Çıkarma									4	5
	Diğer										
	Toplam	1	100	35	100			21	100	79	100
2011 Genel Seçimleri	Biz/Öteki Ayrımı ile Etnisitenin Sınırlandırılması	6	66	56	84	19	100	122	69	287	93
	Kürt Hareketinin Türkiye’de Demokratikleşmeye Etkisi Vurgusu	2	23	11	16			55	21	23	7
	Kürt Seçkinleri Arası Mücadelede Kendini Önplana Çıkarma										
	Diğer	1	11								
	Toplam	9	100	67	100	19	100	177	100	310	100
2014 Yerel Seçimleri	Biz/Öteki Ayrımı ile Etnisitenin Sınırlandırılması	34	83	78	82	1	50	203	78	62	52
	Kürt Hareketinin Türkiye’de Demokratikleşmeye Etkisi Vurgusu	7	17	14	15	1	50	54	21	24	25
	Kürt Seçkinleri Arası Mücadelede Kendini Önplana Çıkarma			3	3			3	1	34	23
	Diğer										
	Toplam	41	100	95	100	2	100	260	100	120	100

Politik aktörlerin milliyetçilik tasarımları içerisinde ikinci olarak ön plana çıkan biçim “araçsalcı milliyetçiliktir”. Tüm iletiler içerisinde bu konuya dahil edilebilecek toplam 1391 ileti olduğu bulgulanmıştır. Araçsalcı milliyetçilik tasarımı içerisinde en belirginleşen unsurun biz/öteki ayrımı yapmak suretiyle etnisitenin sınırlarının çizilmesi olduğu görülmektedir. Biz/öteki ayrımı ötekileştirmekten ziyade kendi sınırlarını çizmeye işaret eden bir vurgu olarak belirginleşmektedir. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde ön plana çıkan diğer bir olgunun ise kendilerinin yürütmüş olduğu politikaların ve kimlik hareketinin tüm Türkiye’de demokratikleşmeye öncülük edeceği iddiasıdır. Araçsalcı milliyetçilik tasarımında görünür olan unsurlardan biri de Kürdi politik aktörlerin kendilerini grubun temsilcisi olarak tanımlamak suretiyle, diğer temsiliyet iddiasında olanlardan kendilerini ayırmalarıdır. Bu tür bir tasarım sadece Özgür Gündem gazetesinde belirgin bir biçimde saptanabilmiştir. Araçsalcı milliyetçilik tasarımının en fazla Özgür Gündem, en az ise Zaman gazetesinde yapıldığı bulgulanmıştır.

Tablo 15: Politik Unsurlar Üzerinden Milliyetçilik Tasarımı

Politik Unsurlar Üzerinden Milliyetçilik Tasarımı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
2007 Genel Seçimleri	Otonomi/Özerklik/ Kantonlaşma/Bölgesel Yönetim Talebi			5	100	2	100	8	73	3	100
	Halk Meclisleri Talebi										
	Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi (Özyönetim, Adem-i Merkeziyetçilik)							3	27		
	Diğer										
	Toplam			5	100	2	100	11	100	3	100
2009 Yerel Seçimleri	Otonomi/Özerklik/ Kantonlaşma/Bölgesel Yönetim Talebi							2	100	18	100
	Halk Meclisleri Talebi										

	Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi (Özyönetim, Adem-i Merkeziyetçilik)										
	Diğer										
	Toplam						2	100	18	100	
2011 Genel Seçimleri	Otonomi/Özerklik/ Kantonlaşma/Bölgesel Yönetim Talebi	1	100	35	97	10	83	18	100	92	98
	Halk Meclisleri Talebi			1	3	2	17			2	2
	Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi (Özyönetim, Adem-i Merkeziyetçilik)										
	Diğer										
	Toplam	1	100	36	100	12	100	18	100	94	100
2014 Yerel Seçimleri	Otonomi/Özerklik/ Kantonlaşma/Bölgesel Yönetim Talebi	15	94	25	100	4	100	68	84	113	91
	Halk Meclisleri Talebi	1	6					13	16	11	9
	Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi (Özyönetim, Adem-i Merkeziyetçilik)										
	Diğer										
	Toplam	16	100	25	100	4	100	81	100	124	100

Kürdi politik aktörlerin milliyetçiliğin tasarımında, politik bir birimin varlığını ortaya koydukları görülmektedir. Politik bir birim üzerinden milliyetçiliği tasarlarken en çok vurgulanan unsurun “Özerklik/otonomi/Kantonlaşma/Bölgesel Yönetim talebi” gibi alternatif politik birimler üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bu alanda en az yer bulan iletilerin “adem-i merkeziyetçilik talebi” olduğu bulgulanmıştır. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde politik bir birim tasarlanarak bunun üzerinden milliyetçilik vurgusunun yapıışının yıllar içerisinde artan bir oranla yer bulduğu gözlenmiştir. 2011 ve 2014 yılları ile birlikte ise Kürdi politik aktörlerin iletilerinde,

“halk meclisleri talebinin” yer almaya başladığı görülmektedir. Ancak sayı ve oran açısından bakıldığında alternatif bir politik birim olarak “otonomi/özerklik/vd.” yönelik iletilere göre oldukça az yer bulduğu bulgulanmıştır.

Tablo 16: Banal/Gündelik Öğeler Aracılığı ile Milliyetçilik Tasarımı

Banal/Gündelik Öğeler Aracılığı ile Milliyetçilik Tasarımı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Yer/Bölge Adlarının Kürtçe Kullanımı			3	100			10	83	12	100
	Önemli Kürt Figürlerin Adlarının Kamusal Alanlara Verilmesi					1	100				
	Kürt Atasözü ve Deyiş Kullanımı							2	17		
	Diğer										
	Toplam			3	100	1	100	12	100	12	100
2009 Yerel Seçimleri	Yer/Bölge Adlarının Kürtçe Kullanımı							12	63	43	84
	Önemli Kürt Figürlerin Adlarının Kamusal Alanlara Verilmesi									2	2
	Kürt Atasözü ve Deyiş Kullanımı							7	37	6	14
	Diğer										
	Toplam							19	100	51	100
2011 Genel Seçimleri	Yer/Bölge Adlarının Kürtçe Kullanımı			2	66,6			9	56	46	84
	Önemli Kürt Figürlerin Adlarının Kamusal Alanlara Verilmesi							1	6	4	7
	Kürt Atasözü ve Deyiş Kullanımı			1	33,3			6	38	5	9

	Diğer										
	Toplam			3	100			16	100	55	100
2014 Yerel Seçimleri	Yer/Bölge Adlarının Kürtçe Kullanımı	4	100	10	100	2	100	43	90	63	85
	Önemli Kürt Figürlerinin Adlarının Kamusal Alanlara Verilmesi							3	6		
	Kürt Atasözü ve Deyiş Kullanımı							2	4	11	15
	Diğer										
	Toplam	4	100	10	100	2	100	48	100	74	100

Kürdi politik aktörlerin milliyetçiliğin tasarımı sürecinde kullandıkları yaklaşımlardan birisi de milliyetçiliğin gündelik olarak tasarlanması çerçevesinde değerlendirilecek öğeleri iletilerine yansıtma olmuştur. Bu çerçevede politik aktörlerin en çok kullandığı argümanın “yer/bölge adlarının” Kürtçe isimlerinin kullanılması olduğu görülmektedir. Kürdi politik aktörlerin yazılı basına yansıyan iletilerinde sıklıkla yer ve bölge adlarının Kürtçe isimlerini kullandıkları bulgulanmıştır. Bu tür bir kullanımın yıllar içerisinde belirgin bir biçimde artış gösterdiği gözlenmiştir. Özellikle 2014 yılı içerisinde gündelik tasarımların önemli bir oranda artarak yer bulduğu gözlenmiştir. Konuyla ilişkili olarak iletilerin en çok Özgür Gündem ve Evrensel gazetesinde yer bulduğu saptanmıştır. En az saptandığı gazete ise Zaman ve Hürriyet gazeteleridir. Hürriyet gazetesinde milliyetçiliğin bu çerçevede bir tasarımına yalnızca 2014 yılında rastlanılmıştır.

Tablo 17: PKK ile İlişkili İletiler ve PKK Tasarımı

PKK ile İlişkili İletiler ve PKK Tasarımı		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Özgürlük Savaşçısı/ Gerilla									2	33
	Kürt Haklarının Savunucusu										
	Kürt Halkının Temsilcisi/ Politik Unsur			2	100			2	100	4	67
	Diğer										
	Toplam			2	100			2	100	6	100
2009 Yerel Seçimleri	Özgürlük Savaşçısı/ Gerilla										
	Kürt Haklarının Savunucusu			1	50						
	Kürt Halkının Temsilcisi/ Politik Unsur			1	50					8	100
	Diğer										
	Toplam			2	100					8	100
2011 Genel Seçimleri	Özgürlük Savaşçısı/ Gerilla			4	100	2	100	8	66	2	33,3
	Kürt Haklarının Savunucusu							2	17	2	33,3
	Kürt Halkının Temsilcisi/ Politik Unsur									2	33,3
	Diğer							2	17		
	Toplam			4	100	2	100	12	100	6	00
I	Özgürlük Savaşçısı/ Gerilla			1	33,3	1	33,3	2	100		

	Kürt Haklarının Savunucusu				1	33,3				
	Kürt Halkının Temsilcisi/ Politik Unsur		2	66,6	1	33,3				
	Diğer									
	Toplam		3	100	3	100	2	100		

Politik aktörlerin iletileri incelendiğinde PKK ile ilişkili olarak yazılı basına yansıyan oldukça sınırlı sayıda ifade bulunmaktadır. Politik aktörlerin iletileri PKK tasarımının yapılmasına izin verecek frekansta yer almamaktadır. Araştırmamızın tümünü kapsayan süreç içerisinde doğrudan PKK ile ilişkili tasarım içeren veya konuya PKK özelinde bakan 52 adet ileti tespit edilmiştir. Hürriyet gazetesinde Kürdi politik aktörlerin PKK tasarımına ilişkin iletiler hiç yer almazken, en çok Özgür Gündem gazetesinde yer bulmuştur. PKK tasarımına ilişkin olarak en çok ön plana çıkan değişken ise “Kürt haklarının savunucusu” olarak tasarlanmasıdır.

Tablo 18: Çözüm Sürecine Yönelik İletiler

Çözüm Sürecine Yönelik İletiler	Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Çözüm ve Ateşkes İstediklerine Yönelik İletiler									
	Hükümetin Çözüme Engel Olduğuna Yönelik İletiler			1	100			4	100	
	Çözüm Sürecini İmralı'ya Bağlayan İletiler									
	Diğer									
	Toplam			1	100			4	100	
1	Çözüm ve Ateşkes İstediklerine Yönelik İletiler									

	Hükümetin Çözümüne Engel Olduğuna Yönelik İletiler			3	100				15	50
	Çözüm Sürecini İmralı'ya Bağlayan İletiler								11	37
	Diğer								4	13
	Toplam			3	100				30	100
2011 Genel Seçimleri	Çözüm ve Ateşkes İstediklerine Yönelik İletiler									
	Hükümetin Çözümüne Engel Olduğuna Yönelik İletiler			3	100		6	67	13	87
	Çözüm Sürecini İmralı'ya Bağlayan İletiler						3	33	2	13
	Diğer									
	Toplam			3	100		9	100	15	100
2014 Yerel Seçimleri	Çözüm ve Ateşkes İstediklerine Yönelik İletiler									
	Hükümetin Çözümüne Engel Olduğuna Yönelik İletiler	19	100	4	100		35	95	55	78
	Çözüm Sürecini İmralı'ya Bağlayan İletiler						2	5	16	22
	Diğer									
	Toplam	19	100	4	100		37	100	71	100

AKP hükümetinin yürütmüş olduğu “Çözüm Süreci”ne yönelik Kürdi politik aktörlerin iletileri de çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Çözüm sürecine ilişkin politikaların 2009 yılında başlaması sebebiyle, 2007 yılında sadece 5 adet ileti bulunmaktadır. Bu iletiler bir çözüm sürecinin başlatılacağına yönelik tartışmaların gündeme gelmesiyle ilişkili olarak yer almaktadır. 2009 yılında “Çözüm Süreci”nin bir politika olarak devreye sokulması sonrasında politik aktörlerin iletilerinde artarak yer bulmuş 2014 yılında ise en yüksek sayıya ulaşmıştır. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde toplam 196 adet çözüm sürecine ilişkin ileti tespit edilmiştir. Bu

iletilerden 139 tanesi “AKP hükümetinin çözüme engel olduğu”na yönelik ifadeler içermektedir. Hükümetin uygulamaları ve süreci yönetişi politik aktörler tarafından eleştirilmektedir. Buna karşılık olarak ise 34 iletide çözüm için adresin “İmralı” olduğu yazılı basına yansımıştır. Çözüm sürecine yönelik iletiler en fazla Özgür Gündem gazetesinde yer bulmuştur.

Tablo 19: Politik Aktörlerin Kürt Sorununa Çözüm Önerileri

Politik Aktörlerin Kürt Sorununa Çözüm Önerileri		Hürriyet		Cumhuriyet		Zaman		Evrensel		Özgür Gündem	
		Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%	Sayı	Oran%
2007 Genel Seçimleri	Demokratikleşme/ Ademi Merkeziyetçilik							2	14		
	Öcalan’ın Serbest Bırakılması										
	Kürt Haklarının Tanınması							7	43		
	Türkiye’lilik Kimliği							7	43		
	Diğer										
	Toplam							16	100		
2009 Yerel Seçimleri	Demokratikleşme/ Ademi Merkeziyetçilik			12	86					2	5
	Öcalan’ın Serbest Bırakılması			2	14					37	95
	Kürt Haklarının Tanınması										
	Türkiye’lilik Kimliği										
	Diğer										
	Toplam			14	100					39	100

2011 Genel Seçimleri	Demokratikleşme/ Ademi Merkeziyetçilik							2	18		
	Öcalan'ın Serbest Bırakılması							6	55	13	100
	Kürt Haklarının Tanınması										
	Türkiye'lilik Kimliği							3	27		
	Diğer										
	Toplam							11	100	13	100
2014 Yerel Seçimleri	Demokratikleşme/ Ademi Merkeziyetçilik									19	22
	Öcalan'ın Serbest Bırakılması	4	100					16	44	68	78
	Kürt Haklarının Tanınması							20	56		
	Türkiye'lilik Kimliği										
	Diğer										
	Toplam	4	100					36	100	87	100

Kürdi politik aktörlerin hükümetin uygulamış olduğu politikalara karşı alternatif çözüm önerileri sunduğu görülmektedir. Bu başlık altında ele alınan değişkenler politik aktörlerin doğrudan Kürt sorununa çözüm olarak tasarladıkları değişkenler veya çözüm için ön koşul olarak tasarladığı öneriler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde Kürt sorununun çözümüne yönelik toplam 220 adet ileti saptanmıştır. Bu iletiler arasında en belirgin biçimde ön plana çıkan toplam 146 ileti ile “Abdullah Öcalan’ın serbest bırakılmasının” çözüm için önkoşul olarak tasarlanmasıdır. Abdullah Öcalan serbest kalırsa bunun barış ve çözüm yolunda önemli bir gelişme olacağı Kürdi politik aktörler tarafından öne sürülmektedir. Bu talebi “Kürt haklarının tanınması” yolundaki iletiler takip etmektedir. Zaman gazetesinde politik aktörlerin çözüm için sunmuş olduğu öneriler hiç yer almazken, Cumhuriyet gazetesinde yalnızca 2009, Hürriyet gazetesinde ise

2014 yılında yer almıştır. Kürt sorununa çözüme yönelik iletilerin en fazla yer bulduğu gazete ise Özgür Gündem'dir

5.6. ELDE EDİLEN BULGULARIN YORUMLANMASI

Hürriyet, Cumhuriyet, Zaman, Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinin, 2007, 2009, 2011 ve 2014 yerel ve genel seçimleri sürecinde Kürt sorunu ve Kürdi partiler ile ilgili haber, rapor ve röportaj metinlerinin içerik analizi aracılığıyla analiz edilmesi neticesinde elde edilen bulgular, yapılan analiz öncesinde oluşturulan varsayımlarla önemli ölçüde örtüşmekte, varsayımları büyük ölçüde doğrulamaktadır.

Birinci varsayımda yer alan, Kürt sorunu konusunda yapılan gazete türlerinin sayı ve oranları açısından Türkiye basınında yer alan gazeteler arası önemli farkların bulunduğu ifadesi yapılan analiz neticesinde doğrulanmıştır. Yayın kimliği ve politikası arasındaki farklılıklar gazetelerin konuya yer verdikleri sayı ve oranlar üzerinde belirgin bir biçimde etkili olmakta Hürriyet, Zaman ve Cumhuriyet gazetelerinde Kürt sorunu ve Kürdi partiler ile ilişkili gazete yazı türleri oldukça sınırlı bir biçimde yer almakta, Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde ise konuya ilişkin yazı türlerine sayı ve oran açısından belirgin bir biçimde yüksek olarak yer verilmektedir.

Türkiye basınından seçilen ve ana akım paradigma içerisinde yer alan Hürriyet gazetesi incelenen dönem fark yaratmayacak şekilde konuyla ilgili yazı türlerine sınırlı bir biçimde yer vermektedir. Konuyla ilişkili olarak sınırlı sayıda habere yer vermekle birlikte, yer verilen gazete yazı türlerinin başlıca içeriği PKK ile ilişkili olarak terör eylemleri ve yaşanan çatışmalara odaklanmaktadır. Konuyla ilişkili gazete yazı türlerinin hazırlanmasında yoğun olarak askeri operasyonlar ve operasyonların sonuçları üzerinde durulmuştur. Askeri operasyonlarda ve terör saldırılarında şehit olan askerlerin cenazeleri ve bu cenazeleri takip eden protestolar gazete yazı türlerinde en çok yer alan konu olarak önplana çıkmaktadır. Hürriyet gazetesinde Kürdi partilerin temsiline yer verilmemekte parti tarafından düzenlenmiş olan haber, toplantı, etkinlik gibi faaliyetlere yer verilmemektedir.

2007 yılı Kürt sorunu ile ilgili olarak en çok gazete yazı türünün yapıldığı yıl olarak görülmektedir. 2007 yılı içerisinde artan terör olaylarıyla ilişkili olarak özellikle terörü konu alan gazete yazı türleri sıklıkla yer bulmuş ancak 2007 sonrasında AKP hükümetinin yürütmeye koymuş olduğu Barış süreci ile birlikte terör ile ilgili gazete yazı türü sayısı azalmıştır. Bu dönem içerisinde kitlesel protestolar ve yürüyüşler konu edinilmiş, DTP'nin kapatılması ve BDP'nin kurulması ile birlikte yaşanan süreçte Kürdi partiler gazetede yer bulmuştur. Buna ek olarak 2011 yılı genel seçimlerinde, seçimlere bağımsız olarak girmeye karar veren Kürdi partilerin adaylarının, başvurularının kabul edilmemesi ile başlayan protesto ve etkinlikler gazete yazı türleri içerisinde yer almıştır.

Kürdi partiler ve Kürt sorunu 2009, 2011 ve 2014 yılları içerisinde genel olarak “iç politika, dış politika ve hukuk” konularında gazete yazı türlerine yansımış, haberlerin yapılış nedeni olarak ise “basın toplantı ve açıklaması, seçim mitingi, toplumsal olaylar (gösteri-yürüyüş)” gibi olaylar ana unsur olarak görünür olmuştur. Etkinlik ve sosyal kültürel olaylar gibi konulara ise 2007 ve 2011 yıllarında yer verilmezken; 2009 ve 2014 yıllarında Nevruz kutlamalarının seçim döneminde gerçekleşmesi sebebiyle gerçekleştirilen kutlama etkinlikleri gazete yazı türlerinde yer bulmuştur.

İç politika ile ilgili gazete yazı türlerinde, Kürdi partiler başta terör ile arasında bağ kurularak temsil edilmektedir. Barış sürecinin bir politika olarak uygulamaya koyulması ile beraber ise PKK-Kürdi partiler arası bir organik bağın olduğu ifade edilmekle beraber, seçimlere katılması konusunda Türkiye'nin demokrasi kültürü ve barış açısından katkıda bulunacağına yönelik ifadelerle önplana çıkmaktadır. Kürt sorunu sıklıkla yaşanan protesto ve eylemler ile bir asayiş-güvenlik sorunu olarak tasarlanmaktadır. Dış politika ile ilgili gazete yazı türlerinde ise Türkiye'de yaşamakta olan Kürtler ile Kuzey Irak ve Suriye'de yaşamakta olan Kürtler arasındaki ilişkilere, Barzani ve Talabani gibi Kuzey Irak'lı isimler ile Türkiye'de yaşayan Kürtler arası ilişkiler üzerine odaklanılmıştır.

Kürdi partiler ise daha çok haklarında devam eden hukuki süreçler, adli kovuşturma, yasal takip gibi olaylarla basında yer almaktadır. Barış süreci ile birlikte gelinen noktada yer/bölge isimlerinin Kürtçe adlarının parti tarafından kullanılması, Kürtçe seçim çalışmalarının yapılması gibi uygulamalar yasal takip kapsamına alınması nedeniyle basında yer bulmuştur. Kürtçe yayın yapan devlet televizyonunun kurulması ve yayın hayatına başlaması ile ilgili görüş belirten/görüşlerine başvurulmuş Kürdi partilerin temsilci ve organları hem kültürel hem de politik bir alana temas eden bir noktada görünür hale gelmişlerdir.

Muhafazakar eğilimli Zaman gazetesinin Kürt sorununa ve Kürdi partilere liberal muhafazakar bir çizgide yaklaşmakta olduğu bulgulanmıştır. Konuyla ilgili olarak önplana çıkan gazete yazı türleri barış süreci öncesinde Hürriyet gazetesinde olduğu gibi terör eylemleri, çatışmalar ve şehit cenazeleri üzerine odaklanmıştır. Zaman gazetesinde, Hürriyet gazetesinde olduğu gibi şehit haberleri ve akabinde gerçekleşen teröre karşı protestolar gazete yazı türleri içerisinde önemli bir alanı oluşturmaktadır.

Kürt sorunu merkeze PKK alınarak terör üzerinden tanımlanmakta, konuya ilişkin detaylı bilgi verilmemektedir. Ülkenin ulusal birliği ve bütünlüğüne bir tehdit olarak tasarlanırken ülkenin bir gelişme ortamı içerisinde bulunduğu ancak terör eylemleri ile bu gelişmenin önüne geçilmeye çalışıldığı ve bunun Türkiye'deki siyasal iradeye ket vurmak amacıyla “dış” bağlantılı olduğu vurgusu ile tasarlanmaktadır.

AKP hükümetinin yürütmeye başladığı ve Türkiye politikasında önemli bir mihenk taşı niteliği taşıyan barış süreci ile birlikte 2009 ve 2011 seçimlerinin analizinde hükümetin uygulamalarının sıklıkla önplana çıkartıldığı görülmektedir. Barış süreci ile birlikte Kürt sorunu ile ilişkili olarak yer alan iç politika konulu gazete yazı türleri konuyu bir güvenlik ve asayiş sorunu olmaktan ziyade, Türkiye'de demokratikleşmenin bir parçası olarak tasarlanmaktadır. Hükümetin barış süreci çerçevesinde yapmış olduğu kültürel ve politik hamlelerin terörü bitme noktasına getiren uygulamalar olduğu ifade edilerek konunun kültürel zeminine temas eden gazete yazı türleri görünür hale gelmiştir.

Barış süreci ile ilgili olarak gazete yazı türlerinin sıkça yer almasıyla ilişkili olarak, gazetenin muhafazakar kimliği ve yayın politikası belirginleşmektedir. Kürtçe yayın yapan devlet televizyonunun yayın hayatına başlamasıyla birlikte, kandil akşamlarında televizyondan yapılan Kürtçe mevlit yayını önemli bir gelişme olarak Zaman gazetesinde yer almıştır. Kürtlerin kültürel hakları ve demokratikleşme açısından önemli bir aşama olarak sunulan barış süreci ile ilişkili konular, hükümetin icraatları ile ilişkilendirilerek aktarıldığı bulgulanmıştır. Hükümetin yürütmüş olduğu barış süreci faaliyetleri toplumsal huzurla ilişkili olarak önemli bir adım olarak tasarlanırken bu sürece karşı olanlarla ilişkili olarak kriminalize edici ve ötekileştirici bir temsil belirginleşmektedir. Ancak 2014 seçimleri itibariyle AKP hükümeti ve Zaman gazetesi-sahipleri arası yaşanan uzlaşmazlık sürecini takiben barış süreci içerisinde hatalar yapıldığı gazeteye yansır hale gelmiştir. Bu dönem içerisinde Kürdi partilere, Kürt sorunu ve çerçevesi açısından daha fazla yer verildiği görülmekte hatta İstanbul gibi bir metropolde partinin aday konumunda olan kişi ile tam sayfa röportaj ve haberler gazetede yer bulmaktadır.

Kürdi partiler 2009 ve 2011 seçimlerinin analiz edildiği iki aylık süreç içerisinde Zaman gazetesinde yer alan yazı türlerine hükümetin tüm çabalarına karşın tatmin olmayan, politik ortamı gerginleştirdiği iddia edilen bir biçimde tasarlanmıştır. Kürdi partiler seçim dönemleri içerisinde oldukça sınırlı bir biçimde Zaman gazetesinde yer alırken, gazete yazı türlerinin arka plana yetersiz ve bilgi açısından eksik olarak verilmiştir. Kürdi partilerin gerçekleştirdiği kültürel faaliyetler, etkinlikler ve mitinglere yer verilmezken “barış süreci” sonrasında gerçekleştirilen Nevruz kutlamalarına yer verilmiş ancak kutlamaların düzenleyicisi konumunda olan partilerle arasındaki bağ verilmemiştir. Nevruz kutlamalarının rahat bir şekilde yapılabilmesi ve yoğun katılım ise barış sürecinin bir sonucu olarak tasarlanmıştır.

Dış politika alanında Kuzey Irak'ta bulunan Kürt yönetimi-Türkiye arasındaki ilişkiye Hürriyet gazetesine göre daha sınırlı yer verilirken, özellikle terör konusu dış bağlantılı bir unsur olarak tasarlanmış ve farklı ülkeler tarafından Türkiye'nin zayıf

düşürülmesi için araçsallaştırılan bir konu olarak verilmiştir. Bu duruma ek olarak Kürdi partiler ile ilgili hukuki süreçlere de gazete yazı türlerinde yer verilmiştir.

Zaman gazetesi tarafından Türkler ve Kürtler arasındaki en büyük ortak noktanın İslamiyet olduğu ön plana çıkartılarak, din kardeşliği üzerinden barış sürecine ilişkin gazete yazı türlerine yer verilmiştir. Kürdi partilerin başlattığı ve bir protesto olarak geleneksel hale getirdiği “sivil Cuma namazı” ismi verilen protestoların ise din kardeşliğini olumsuz etkileyecek biçimde gerçekleştirilen eylemler olduğu şeklinde tasarlanması muhafazakar kimlik ile örtüşen bir başka tasarım olarak belirginleşmektedir.

2014 yılı seçimlerinde ise Zaman gazetesi analiz edildiğinde geçmiş politikaları ile uyum sergilemeyen bir yapı içerisinde bulunduğu görülmektedir. Türkiye’de 3 bakan ve yakın akrabalarının dahil edilmiş olduğu ses kayıtlarının servis edilmesi ve basına yansması ile ilgili hükümet tarafından sorumlu tutulan Zaman gazetesi ve ona bağlı yayın kuruluşları ile hükümet arasındaki mesafe açılmış, gazete hükümete muhalif bir politika içerisine girmiştir. Bu süreçle birlikte gazetenin Kürt sorunu ile ilişkili yaklaşımında da bir dönüşüm olduğu gözlenmektedir. Bu dönüşümün temelinde politik olayların ve gelişmelerin nesnesi Kürt sorunu olduğunda gazete yazı türünde yer verilen kaynağın Kürdi partiler olarak belirginleşmesi yatmaktadır. Kürdi partilerin adayları ile yapılan röportajlar, barış-çözüm sürecine ilişkin Kürdi partilerin hükümete getirdiği eleştiriler iç politika bağlamında gazetede yer bulmaya başlamıştır. Hükümetin bu konudaki yaklaşım ve politikalarına ise sınırlı bir biçimde yer verildiği buğulanmıştır.

2014 yılında yaşanan bu dönüşüme karşın, genele bakıldığında Zaman gazetesinde Kürt sorunu ve Kürdi partilerin veya Kürt kimliğinin gazete yazı türlerinde sayı ve oranları açısından oldukça sınırlı bir temsil olduğu gözlenmektedir. İncelemeye dahil edilen 5 gazete içerisinde Kürt sorunu/Kürdi partilerin en az temsil edildiği gazetenin Zaman gazetesi olduğu bulgulanmıştır. Bu duruma ek olarak gazetenin yayın kimliği ile konuya yer verilişi arasındaki içerik açısından ortaya çıkan korelasyon, yayın politikası ile konuyu ele alış biçimi arasındaki bağı doğrulayıcı bir nitelik taşımaktadır. 2014 yılında yayın politikasında gerçekleşen dönüşümle birlikte

gazete yazı türlerinin içerik ve yapılış nedeni açısından uğramış olduğu dönüşüm ise yayın politikası-temsil arasındaki ilişkiye sağlama niteliğinde bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Merkez Sol eğilimli Cumhuriyet gazetesinin Kürt sorununa ve Kürdi partilere ilişkin gazete yazı türlerine Hürriyet ve Zaman gazetelerine nazaran daha fazla yer verdiği varsayımı elde edilen bulgular neticesinde doğrulanmıştır. Cumhuriyet gazetesinde verilmekte olan gazete yazı türlerinin metinlerinin daha nesnel bir dille oluşturulduğu ve bilgi vermek üzerine odaklandığı ise analizimize yansıyan başka bir unsur olarak belirginleşmektedir.

2007 yılında artan terör olayları ile birlikte Cumhuriyet gazetesi de; Hürriyet ve Zaman gazetelerinde olduğu gibi teröre yönelik operasyonları, çatışma haberlerini, şehit ve şehit cenazesi haberlerini merkeze almaktadır. Ancak bu noktada artan terörle birlikte hükümete yönelik tepkilere ve hükümetin terör karşısında sorumluluklarını yerine getirmediğine yönelik ifadeler de gazete yazı türleri içerisinde yer bulmaktadır. Şehit cenazeleri sonrasında gerçekleşen protestolar ile birlikte, şehit yakınlarıyla ilişkili bilgiler de gazete yazı türlerine yansımaktadır.

2009 ve 2011 seçimlerini kapsayan süreçte ise Kürt sorununun barış süreci üzerinden ele alındığı ve barış süreci çerçevesinde AKP hükümetinin ortaya koydukları ile sürece yönelik gelişmelerin gazete yazı türlerine yansıdığı bulgulanmıştır. Barış süreci ile ilgili yaşanan politik ortamda, kamuoyunun yeteri kadar bilgilendirilmediği ile ilişkili ifadeler gazete yazı türlerine yansyarak, süreç eğer devam edecekse daha şeffaf ve daha çok sivil kapsayan bir platforma taşınmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu duruma ek olarak sürecin hükümet odaklı yürütülmesi bir tür politik yatırım olarak değerlendirilmesi durumunda başarısız olacağına yönelik bir kanı gazete yazı türlerine yansımaktadır.

2009 ve 2011 yıllarında yine bölgede yapılan eylem ve protestolar gazete yazı türlerine yansırken, bu eylem ve protestolarda dile getirilen talepler ile barış ve çözüm sürecinin ortaya koymak istediği sonuç arasında tutarlılık olmadığı yönünde ifadeler bulgulanmıştır.

Analizi kapsayan tüm yıllara bakıldığında Cumhuriyet gazetesinde Kürt sorununun kültürel ve toplumsal boyutuna değinen haberlerin Hürriyet ve Zaman gazetelerine göre daha fazla verildiği görülmektedir. Diğer iki gazete ile karşılaştırılacak olursa Cumhuriyet gazetesinde konunun da derinlikli ve arka planı geniş bir şekilde ele alındığı, enformasyon açısından zengin olduğu görülmektedir. Analizi kapsayan yıllar içerisinde konunun kültürel boyutu ele alınırken yine Nevruz kutlamaları önplana çıkmakta, kutlamalar çerçevesinde gerçekleştirilen etkinliklere yer verilmektedir.

Ancak gazete yazı türlerinin genel kapsamı değerlendirildiğinde konunun ana ele alınış unsurunun, iç politika, dış politika ve hukuk üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. İç politika konusunda özellikle barış süreci ve bölgedeki seçim yarışı üzerine odaklanılırken, dış politikada Hürriyet ve Zaman gazetelerinde olduğu gibi Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi ile Türkiye ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Bölgede değişen politik ve sosyolojik koşullar ile AKP hükümetinin uyguladığı politikalar arasındaki ilişkiler gazete yazı türlerine yansımaktadır. Hürriyet ve Zaman gazetelerinde olduğu gibi Kürt sorunu ile ilişkili olarak yaşanan hukuki süreçler gazete yazı türlerinde yer bulmaktadır. Diğer iki gazeteden farklı olarak Cumhuriyet gazetesinin 90'lı yıllarda terörle mücadele kapsamında uygulanan politikalar ile ilişkili daha fazla sayıda gazete yazı türüne yer verdiği saptanmıştır. Doksanlı yıllar içerisinde yapılan terörle mücadele uygulamaları ile ilişkili olarak başlatılan hukuki süreçler ve bu süreçlerin akıbeti gazetenin yayın politikası içerisinde daha geniş yer bulmaktadır. Bu konuda oluşturulan gazete yazı türlerinde yaşandığı iddia edilen hukuk dışı uygulamalara ilişkin olarak enformasyon verilmekte, hukuki sürecin hangi kapsamda devam ettiği yönünde bilgi yer almaktadır.

Kürdi partilerin Cumhuriyet gazetesi içerisinde, Hürriyet ve Zaman gazetelerine nazaran daha fazla yer bulduğu ise saptanan başka bir bulgu olarak görünür hale gelmektedir. Kürdi partilerin yapmış olduğu basın toplantı/açıklamaları gazete yazı türlerine yansırken, partilerin meclis genel kurulu ve meclisin diğer oturumlarında görüşmeyi talep ettiği konular-yasalar gazetenin “gündem” başlıklı sayfalarında yer bulmaktadır. Kürdi partilerin “barış ve çözüm süreci” ile ilişkili

ifadeleri ve beklentileri gazete yazı türlerinde temsil edilmektedir. Buna ek olarak Kürdi partilerin hangi illerden kimleri seçimlerde aday olarak gösterdikleri, adayları tanıttıkları toplantılar “rutin haber” kapsamında aktarılmaktadır.

Kürdi partilerin 2007, 2009 ve 2011 seçimleri sürecinde yapılan mitinglerdeki ifadeleri gazete yazı türlerine sınırlı yansımaktayken, 2014 seçimlerinde Kürdi partilerin mitinglerinde hükümete yöneltmiş oldukları yolsuzluk ile ilgili eleştiriler belirgin bir biçimde yazı türlerine yansımıştır. Kürdi partilerin, Kürt sorununu merkeze alan konularla ilişkili olarak sınırlı biçimde yer aldığı yazı türleri, hükümete yönelik eleştirileri merkeze alan konularda daha sık yer bulmuştur. AKP hükümeti politikaları ile Zaman gazetesi arasındaki mesafenin açılmasına yol açan, bakan ve yakınlarını kapsayan yolsuzluk soruşturması ile ilişkili konuları Kürdi partiler merkeze aldığı Cumhuriyet gazetesinde belirgin bir biçimde daha fazla temsil edilmişlerdir.

Radikal sol-sosyalist eğilimli ve bu eğilime uygun bir yayın politikasına sahip Evrensel gazetesinde ise Kürt sorununa ve Kürdi partilere yer veren çok sayıda gazete yazı türünün mevcut olduğu bulgulanmıştır. Gazete yazı türlerinde genel olarak konuya eğilmekle beraber Evrensel gazetesinde “Doğu ve Güneydoğu” başlığını taşıyan ortalama olarak 3 sayfa yayınlanan bir bölüm ayrılmıştır ve bu bölümde salt bölgeyle ilişkili; politik, kültürel, sosyal olaylara yer verilmektedir.

Terör olaylarının yüksek bir seviyede yaşandığı 2007 yılında çatışma ve şehit haberleri, Hürriyet, Zaman ve Cumhuriyet gazetelerindeki gibi yoğun bir biçimde verilmemektedir. Şehit cenazeleri ve sonrasında gerçekleştirilen protestolar da benzer bir şekilde gazete yazı türlerine yansımamaktadır. Evrensel gazetesinde konu ile ilişkili haberler kayıpların sayısı verilerek aktarılmakta, olayın oluş biçimi, yer ve zamanına ilişkin bilgilerle temsil edilmektedir.

Evrensel gazetesinde başta 2007 yılı olmak üzere bölge ile ilgili toplumsal olaylar, gösteri, yürüyüş ve protestolar, kolluk güçleri tarafından olayların ne şekilde bastırıldığı, ne şekilde müdahale edildiği ve uygulanan şiddet açısından tasarlanmaktadır. Olayın oluş şekli, katılan gruplar, beklenti ve talepleri ile ilişkili

olarak detaylı enformasyon verilmektedir. Bu protesto gösterilerine ve toplumsal olaylara yapılan müdahale ise anti demokratik bir uygulama olduğu görüşüyle gazete yazı türlerine yansımaktadır. Bunun yanı sıra terör örgütü mensuplarının toplu halde kaldırılan cenazeleri ve bu cenazelerin akabinde gerçekleşen protesto eylemleri gazete yazı türlerine yansımaktadır.

Evrensel gazetesinin inceleme kapsamına alınan tüm yıllarına bakıldığında Kürt sorunu ile ilgili gazete yazı türlerinin konuyu iç politika, dış politika, ekonomi ve hukuk başlıkları altında yoğunlukla tasarladığı bulgulanmıştır. İç politika başlığı altında, Kürt sorunu Türkiye'nin demokratikleşme ve özgürlükler bağlamında bir sorun olarak değerlendirilirken, Kürtlere ekonomik ve politik baskı uygulandığı yönünde bir temsil olduğu gözlenmiştir. İç politika kapsamında Kürtlerin politik temsili ile ilişkili önlerinde engel olduğu ve sıkıntılar yaşadıklarına yönelik tasarımlar oran olarak başat konumdadır. İç politika ile ilişkili olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı hükümetlerinin süreç içerisinde yanlış politikalar uyguladığına yönelik negatif tasarımlar bulunurken, Kürt sorununa ilişkin politikalara yönelik pozitif bir tasarım mevcuttur.

Dış politika bağlamında ise Türkiye dışında yer alan Kürtler, Kuzey Irak bölgesel yönetimi, Suriye Kürtleri, İran Kürtlerinin konumu hakkında detaylı bilgiler verilirken, bu bölgelerde yaşanan olaylar ile Türkiye'deki Kürt sorunu arasında ilişki kurularak aktarılmaktadır. AKP hükümetinin, Türkiye dışındaki oluşumlarla yapmış olduğu anlaşmalar, uluslar arası anlaşmalar ve sözleşmeler bağlamında Kürt sorununun detaylı incelendiği ve konuya ilişkin derin bilgi verildiği gözlenmiştir. Konuya ilişkin rapor ve analizler gazetenin yayın politikası içerisinde yer bularak konu hakkında gelişmeleri ayrıntılarıyla sunmaktadır. Türkiye'nin, başta Amerika olmak üzere diğer dünya güçleri ile yapmış olduğu, bölgeyi ilgilendiren anlaşmalar, Kürt sorunu ve ona getirecekleri zaviyesinden tasarlanmaktadır.

Ekonomi ile ilişkili gazete yazı türlerinde ise Kürtler ekonomik olarak geri bırakılmış ve hizmetlerden yeterince yararlanamayan bir topluluk olarak tasarlanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Bölgesinde iş ve istihdam olanaklarının yetersiz olduğu, ekonominin oldukça zayıf olduğu, kaynakların aktarılmasında

ekonomik ötekileştirme uygulandığına yönelik bir tasarım mevcuttur. Özellikle bölgenin yer altı ve yerüstü kaynaklarının kullanımında, bölge halkına ekonomik ötekileştirme uygulandığı yaklaşımı hakimdir. Bölgeden göç ederek metropollere gelen Kürt kökenli insanların ise, kötü yaşam koşullarına ve istihdamda sınıfsallaştırmaya maruz bırakıldıklarına yönelik bir tasarım gözlenmiştir.

Hukuk ile ilişkili gazete yazı türlerinde ise, Kürt sorununa ilişkin sivil toplum örgütü veya fikir kulüpleri düzeyinde politika yapmakta olan gençlerin hukuki süreçlerde haksızlığa uğradığına yönelik bir tasarım bulgulanmıştır. Hukuki yolların, Kürt sorununun ve politikalarının bastırılmasında bir araç olarak kullanıldığı, politik baskı yapmak adına hukuki süreçlerin başlatıldığı iddiası gazete yazı türlerinde oransal olarak belirgin bir şekilde yüksektir. Bu duruma ek olarak gözaltı ve tutukluluk halindeki kişilerin bulunduğu koşul ve şartların, insan hakları açısından uygun olmadığına yönelik tasarımlar gazete yazı türlerinde gözlenmiştir. Hukuki süreçler çerçevesinde ise savunma hakkı ve hukukta eşitsizlik ilkesi kapsamında Kürtlere yönelik bir ayrımcılık yapıldığına dair tasarımlar gözlenmiştir.

Gazeteye yansıyan yazı türleri içerisinde sosyal-kültürel olaylara ve etkinliklere sayı ve oran açısından Hürriyet, Zaman ve Cumhuriyet gazetelerine kıyasla daha fazla yer verildiği görülmektedir. Diğer üç gazetede de yer alan Nevruz gibi etkinliklere yönelik olaylar “Nevruz özel sayfası” yapılarak gazete tarafından aktarılmakta, diğer gazeteler tarafından genel olarak değinilen Nevruz kutlamalarına il ve ilçeler bazında ayrı ayrı yer verilmektedir. Nevruz gibi kutlamalara ek olarak, tarihsel süreç içerisinde Kürtler açısından yaşanan önemli olaylar veya Kürtlerin yaşamış olduğu toplumsal olaylar yıldönümü niteliği taşıyan günlerde gazete yazı türlerine yansıtılarak, toplumsal belleğe hatırlatıcı bir uyarın olarak tasarlanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde önem taşıyan toplumsal-kültürel olaylar ele alınırken tarihsel sürecin detayları ile birlikte aktarıldığı gözlenmektedir. Evrensel gazetesinin Kültür-sanat içerikli sayfalarında ise Doğu ve Güneydoğu’da sahneye konulan Kürtçe oyunlar, yazılan Kürtçe kitaplar, Kürt sorununu konu alan film veya belgeseller hakkında enformasyon verilmektedir.

Gazete yazı türlerinde çözüm ve barış sürecine ilişkin olarak ise, sürecin olumlu bir gelişme olduğu ancak yetersiz olduğu konusunda bir tasarım bulunmaktadır. Sürece Kürtlerin daha fazla dahil edilmesi gerekliliği üzerinden ortaya konan tasarımlarda, AKP hükümetinin ortaya koymuş olduğu sürecin yavaş ilerlediğine yönelik eleştirileri kapsayan bir temsil gözlenmektedir. Çözüm sürecinin başarıya ulaşması için hükümetlerin geçmişte teröre yönelik yapmış oldukları operasyonlar hakkında bilgi vermesi gerekliliği üzerinden bir tasarım gerçekleştirilmektedir.

Kürdi partilerin gazetedeği temsiline bakıldığında ise 2 önemli veri görünür hale gelmektedir. Bunlardan birincisi Kürt sorunu ile ilişkili olarak konu Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman gazetelerinde sayı ve oran açısından daha çok hükümet politikaları üzerinden temsil edilip tasarlanırken, Evrensel gazetesinde Kürdi partiler ve onların gerçekleştirdikleri ile ilişkilendirilerek tasarlanmasıdır. Bunlardan ikincisi ise Türkiye’de varlıklarını devam ettiren, EMEP gibi radikal sol partiler ile Kürdi partiler işbirliğine gittiğinde gazete yazı türlerinde daha fazla temsil edildiklerinin görünür hale gelmesidir. Seçimlerde gidilen ittifakın neticesi olarak Radikal sol-sosyalist yayın kimliğinde olan Evrensel gazetesi Kürdi partilerin basın açıklaması, miting, kültürel etkinlik, parti binası açılışı gibi faaliyetlerine gazete yazı türlerinde yer vermiş ve görünür olmasına aracılık etmiştir.

Kürdi partilerin, Kürt sorununa ilişkin politikaları, çözüm sürecine yönelik bakış açıları, meclis genel kurulunda ve diğer oturumlarda yapmış oldukları yasa önerileri-görüşme talepleri gazete yazı türlerinde temsil edilmiştir. Özellikle çalışma ve sosyal güvenlik, iş ve işçi hakları ile ilişkili konularda yapılan meclis görüşmeleri ve öneriler gazete yazı türlerine yansımıştır. Kürdi partilerin temsilcilerinin seçimlere “Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku” adı altında diğer radikal sol adayları da kapsayacak biçimde girmesi parti ile ilişkili olayların gazete yazı türüne yansımaları konusunda önemli bir etki yaratmış, sayı ve oran açısından belirgin bir değişim özellikle 2011 seçimlerinde gözlenmiştir.

Kürdi politikalara yakın ve sosyalist bir çizgide olmakla beraber, Kürt sorununu merkeze alan Özgür Gündem gazetesi, yayın kimliği ve yayın politikası ile

uyumlu olacak şekilde Kürt sorunu, Kürdi partiler ve Kürt kimliği ile ilişkili olarak sayı-oran açısından en çok gazete yazı türüne yer veren yayın konumundadır. Gazetede sayı ve oran açısından en yoğun olarak ele alınan konunun Kürt yoğun nüfusun yaşamakta olduğu bölgenin sorunları, bölgede yaşanan olaylar ve Kürt sorunu ile ilişkili olarak ortaya konan politik gündem olduğu gözlenmiştir. Ele aldığımız diğer 4 gazeteden farklı olarak Özgür Gündem gazetesi içerisinde Kürt sorununun ele alınması noktasında yalnızca Türkiye içerisindeki Kürtler değil, Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı tüm coğrafya dahil edilmektedir. Dolayısı ile gazete içerisinde yalnızca Türkiye içerisinde yaşayan Kürtlerin ve onlarla ilişkili politikaların değil, Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın neredeyse tümü dahil edilerek temsil edilmektedir.

Özgür Gündem gazetesi Gündem, Güncel, Özgür Gündem gibi farklı isimlerle yayın hayatına devam etmiştir, gazetenin hukuki süreçler nedeniyle kapatılması sonucu farklı adlarla ancak aynı yazar ve haberci kadrosuyla yayınına devam etmiş olması gazetelerin birlikte analiz edilmesinin temel nedeni konumundadır. Bu nedenle çalışmamız içerisinde gazete ile ilişkili olarak dönem ve yıl ayrımı yapılmaksızın, günümüzde yayın hayatına devam ettiği Özgür Gündem ismi kullanılacaktır.

Özgür Gündem gazetesinde Kürt sorunu ile ilişkili gazete yazı türlerinin yer aldığı sayı ve oranlara bakıldığında diğer tüm gazetelerden daha yüksek olduğu gibi aynı zamanda gazetenin kendi içerisindeki haberler arasında da en büyük yoğunluğu teşkil etmektedir.

Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde terör eylemlerinin en yüksek noktasına ulaştığı yıl olan 2007'de Kürt sorununun gazete yazı türlerine yansımaları noktasında ana konusu terör ve şehit cenazeleri ile ilişkili olurken, Evrensel gazetesinde ise bu bilgilere yorumsuz ve yalnızca bilgi verici nitelikte değinildiği çalışmamızda ifade edilmişti. Özgür Gündem gazetesinde ise bu tür eylemler sonucu hayatını kaybedenlere ilişkin olarak çok sınırlı bir temsil bulunmakta yalnızca yaşanan çatışmalara ilişkin bilgi verilmektedir. Bu duruma ek olarak, şehit cenazelerine sınırlı sonrasında terör karşıtı protestolara hiç yer verilmezken, terör

örgütü mensuplarının cenazelerine sıklıkla yer verilmekte; sonrasında yaşanan hükümet karşıtı protestolara ise oldukça geniş bir biçimde yer verilmektedir.

Kürt sorunu ve onunla ilişkili politikalar çerçevesinde ele alınan gazete yazı türleri neredeyse her başlığı kapsayacak şekilde temsil edilmektedir. İç politika, Dış politika, eğitim, kültürel etkinlikler, hukuk, ekonomi gibi başlıkların tümünde çok sayıda gazete yazı türüne yer verilmekte, geniş bir alanda temsil edilmektedir. Ele alınan yayın organları arasında yayın kimliğinde yıllara göre en az değişim Özgür Gündem gazetesinde görülmektedir.

İç politika alanında Özgür Gündem gazetesinde yer alan yazı türlerinin genel tasarımı Kürtlerin politik ötekileştirmeye maruz bırakıldıkları ve ülke içerisinde zor koşullar altında oldukları yönünde gerçekleşmektedir. Kürtlerin anti-demokratik uygulamalara maruz bırakıldıkları ve eşit vatandaş olarak kabul görmedikleri yönündeki tasarımlar da, genel çerçevede içerisinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye’deki vatandaşlık kavramının etnik kökenle ilişkili olduğu, Kürtlerin politika yapmasına izin verilmediği, inkar ve ret politikalarının yürütüldüğü iddiaları ise tasarımların başka bir ayağını oluşturmaktadır. Bu noktada Kürt sorununun, Kürtlerden bağımsız politikalarla ele alındığı yönünde bir temsil oluşturularak, Kürtlerin farklı talepleri olduğu; kimlik, kültürel, politik haklarının sorunun önemli bir boyutunu oluşturduğu yönünde bir tasarıma gidilmektedir. İç politika bağlamında “Kürt sorunu” tanımlamasından yola çıkarak, Kürtlerin bir sorun olarak görüldüğü yönünde bir tasarımla, ülkenin sorunu değil eşit hak sahipleri olduğu yönünde bir tasarıma gidilmektedir.

Dış politika alanında gazetede yer alan yazı türlerinde Kürtlerin diğer coğrafyalarda yaşayan Kürtler ile kültürel ve tarihi bağları olduğu yönünde bir tasarım yapılarak, Kürt sorunu değerlendirilirken diğer ülkelerle birlikte temsil edilmektedir. Kürtlerin diğer ülkelerde yaşayan Kürtlerle kültürel bağlarını kopartmaması gerektiği yönünde bir temsil görülürken, sadece Türkiye’nin değil Kürtlerin içerisinde bulunduğu ülkelerin tümünün Kürtler üzerinde baskı uyguladığına yönelik bir tasarım görülmektedir. Kuzey Irak’ta bölgesel yönetimin kurulmasından sonra Suriye’de yaşanan iç karışıklıkları takiben kantonlar biçiminde

bölgesel yönetimler kuran Kürtlerin burada uygulamakta oldukları model, Kürtlerin geneli için kabul görebilecek bir biçim olarak gazete yazı türlerine yansımaktadır. Özellikle bu bölgelerin, Suriye’de yaşanan iç karışıklıktan etkilenmesi sebebiyle, Kürtler açısından savunulması ve korunması gereken birimler olarak temsil edilmektedir. Türkiye’de AKP hükümetinin yürütmekte olduğu dış politikanın, Amerika ile eşgüdümlü olduğu yönünde bir tasarım yapılarak, Türkiye ve Amerika arasında yapılacak işbirliğinin Kürtler açısından olumsuz sonuçları olacağı yönünde bir temsil bulunmaktadır. Ortadoğu’da Kürtlerin yaşamakta olduğu coğrafya dış politikanın konu aldığı başlıca coğrafya olmakla beraber, Avrupa Birliği uyum süreci içerisinde Türkiye’nin taahhüt ettiği dönüşümlerin Kürt Sorunu açısından önemi gazete yazı türleri içerisinde yer bulmaktadır. Buna ek olarak Avrupa Birliği ülkelerinde yaşamakta olan Kürtlerin zaman zaman gerçekleştirdiği protesto ve gösteriler gazetede temsil edilmektedir. Gösterilerin yanı sıra, Türkiye’den Avrupa’ya iltica etmiş Kürt politikacılar tarafından gerçekleştirilen oluşumların faaliyet ve etkinliklerinin temsil edildiği bulgulanmıştır. PKK ile ilişkili Avrupa sorumlularının, yapmış olduğu faaliyet, uygulama ve basın açıklamaları da gazete yazı türlerinde zaman zaman yer bulmaktadır. PKK tarafından Kuzey Irak ve Suriye’deki kamplarda yapılan açıklama ve toplantılar da gazetede temsil edilmektedir. Yukarıdaki veriler ışığında dış politika ile ilişkili en fazla sayıda yazı türü Özgür Gündem gazetesinde bulgulanmıştır, yazı türlerinin enformasyonu geniş ve arka planı zengin olarak tasarlanmıştır.

Ekonomi başlığı içerisine giren gazete yazı türleri içerisinde, sayı ve oranlar açısından bakıldığında Doğu ve Güneydoğu’nun az gelişmişliğine ilişkin bir tasarım söz konusudur. Kürtlerin istemli olarak ekonomik kaynaklara ulaşımının engellendiği, iyi iş ve koşullarda çalışmalarına izin verilmediği, bölgeye yatırım yapılmadığı, yapılan yatırımların ise bölge halkına fayda etmeyecek şekilde kullanıldığına yönelik bir tasarım gözlenmiştir. Bölgede bulunan yer altı ve yer üstü kaynaklarının büyük sermaye sahipleri tarafından kullanıldığı yönünde bir temsil ile birlikte, devlet hizmetlerinin yetersizliğine yönelik bir tasarım bulgulanmıştır. Terörle mücadele kapsamında gerçekleştirilen zorunlu göç uygulamasının bölgedeki ekonomiye zarar verdiği iddiaları ile birlikte Türkiye dışındaki Kürtlerle sınır ticareti yapılmasının engellenmesi konusunda eleştirel bir tasarım gözlenmektedir.

Türkiye’de yaşanan ekonomik düzen bir tür sömürü düzeni olarak tasarlanarak etnik ayrımcılık gibi uygulamalara maruz bırakıldığı yönünde temsiller gözlenmektedir. Bölge halkı tarafından sıklıkla uygulanan yöntemlerden birisi olan mevsimlik işçi uygulaması çerçevesinde, belirli bir dönemde başka bir ile giderek orada tarım işçisi olarak çalışan Kürtler ile bölge halkı arasında çıkan asayiş olayları ise “faşist saldırı” olarak tasarlanarak etnik çerçevesi ile temsil edilmektedir.

Hukuk başlığı altında yer alan gazete yazı türleri, protesto ve eylemlerde gözaltına alınan Kürtlere sayı ve oran açısından en fazla yeri vermektedir. Gözaltına alınanların demokratik haklarını gerçekleştirdikleri iddiası ile, gözaltına alınmalarını hukuk dışı bir uygulama olarak nitelerken konunun etnik köken ile ilişkisi olduğu biçiminde tasarlanan yazı türleri görülmektedir. Bu olaylara ek olarak terör örgütü ile bağlantısı olduğu gerekçesi ile hakkında hukuki takip başlatılan, gözaltına alınan, tutuklu yargılananlar ile ilişkili yazı türleri sayı ve oran açısından önemli bir çoğunlukta temsil edilmektedir. Hukuki süreçler içerisinde Kürtlere yargıda eşitsiz davranıldığı, Kürt sorununu ve Kürt politikalarını gerçekleştirilenleri hukuki ötekileştirmeye maruz bırakıldığı gazete yazı türlerinde sunulmaktadır.

Kültürel etkinlik ve sosyal olaylar ise oldukça geniş bir çerçevede ele alınarak, kültür sanat sayfaları neredeyse tümüyle Kürt kültürü ve kimliği ile ilişkili olarak gerçekleştirilen aktivitelere ayrılmaktadır. Kürtçe hazırlanan; oyun, film ve gösteriler gazete tarafından etkinlik hakkında derinlemesine bilgi verilerek temsil edilmektedir. Nevruz gibi kutlamalarda ise Nevruz’dan yaklaşık bir hafta önce başlayan kutlamalarla ilişkili yazı türleri, kutlama gününe kadar sürmekte, kutlamaların akabinde ise ne şekilde kutlanıldığına dair bir değerlendirme sunulmaktadır. İl ve ilçe bazında tüm kutlamalar gazete yazı türlerine yansırken “Nevruz özel sayısı” gibi uygulamalar da tespit edilmiştir. Nevruz kutlamalarında düzenleme komitesi, konuşmacılar, konuşmaların içeriği, etkinliğe katılan müzik grupları ve sanatçılar hakkında derinlemesine enformasyon verilerek gazete yazı türlerinin arka planı geniş tasarlanmaktadır. Kültürel-sosyal olayların, etkinliklerin gazete yazı türlerinde tasarlanması sırasında Kürtlerin etkinliklerini ve kültürel özelliklerini özgürce yaşatamadığı iddiası aracılığı ile Kürtlere kültürel baskı uygulandığı yönünde bir

temsil gözlenmektedir. Kürtlere ait kültürel olguların, tarihsel arka planı gazete yazı türlerinde aktararak, tasarımlara bir tür toplumsal hafıza niteliği katılmaktadır.

Kürdi partilerin, faaliyet, etkinlik, kültürel aktiviteler, etkinliklerine sayı ve oran açısından önemli bir yer verilmektedir. Seçim dönemlerinde Kürdi partilerin yapmış olduğu neredeyse her açılış, her etkinlik, konuşma, miting, açıklama gazete yazı türlerine yansımaktadır. Kürdi partiler meclis oturumlarındaki konuşmaları, talepleri, yasa önerileri hakkında detaylı bir şekilde bilgi veren gazete yazı türleri ile temsil edilmektedir. Kürdi partilere ait il ve ilçe bazındaki belediyelerde yapılan hizmetler, açılış ve uygulamalar gazete yazı türlerine yansımaktadır. Kürdi partiler “Kürt halkının gerçek temsilcisi” olarak tasarlanmakta, uygulamakta oldukları politikalar hakkında geniş enformasyon verilmektedir. Kürt sorunu ile ilişkili konularda sayı ve oran açısından en çok temsil edilen olaylar Kürdi partiler ile ilişkili olanlar olarak gözlenmektedir. Kürdi partilerin iç politikada yapmış oldukları talep ve öneriler, dış politikada ise yurtdışındaki Kürtlerle ve onların temsilcileri ile yapmış oldukları görüşmeler temsilde öne çıkan öğeler olarak saptanmıştır. Sosyal, kültürel olaylar bağlamında ise Kürdi partilerin sosyal-kültürel etkinliklere katkısı, bizzat kendilerinin düzenlemiş olduğu etkinlikler, sayı ve oran açısından önemli bir temsile sahiptir. Hukuk alanında ise Kürdi partilere yönelik inceleme ve kovuşturmalar, ya da parti kapatmaya yönelik olarak mahkemelere açılan davalar, anti demokratik bir uygulama olarak tasarlanmakta, politik-hukuki ötekileştirme olarak temsil edilmektedir.

Barış ve çözüm süreci ile ilişkili olarak ise, süreç Özgür Gündem gazetesi tarafından sıklıkla Kürtleri oyalamaya yönelik bir çaba olarak tasarlanmaktadır. AKP hükümeti tarafından verilen sözlerin tutulmadığı yönünde bir temsile yer verilerek, barış ve çözüm sürecinin Kürtler merkeze alınarak yürütülmesi gerektiğine yönelik bir tasarım bulgulanmıştır. Sürece ilişkin olarak Kürdi partilerin rollerinin arttırılmasının gerektiği yönünde bir temsil bulunurken, PKK tarafından çözüm sürecine yönelik yapılan açıklamaların temsiline yine yer verilmiştir.

Özgür Gündem gazetesinde yer alan gazete yazı türleri, inceleme yapılan dönem içerisinde genel olarak bakıldığında Kürt sorununu yayın politikasının başat

ögesi konumuna taşımıştır. Diğer gazetelerden farklı olarak PKK tarafından yapılan açıklama ve toplantılar gazetede daha fazla temsil edilmektedir. Bölgede yaşanan olayların büyük bir bölümünün temsil edildiği görülmektedir. Yalnızca bölge ile ilişkili değil Kürtlerin yaşadığı tüm coğrafyayla ilişkili olaylar gazetede temsil edilmektedir. Haberlerin oluş yeri verilirken yer adlarının Kürtçe isimleri kullanılmaktadır. Gazete yazı türleri arasında rapor, araştırma, röportaj gibi türlere en çok yer veren gazete Özgür Gündem gazetesidir.

Hürriyet, Zaman, Cumhuriyet ve Evrensel gazetelerinde Kürt sorunu ve Kürdi partilere genel olarak iç sayfalarda yer verilirken, Özgür Gündem gazetesinde baş sayfada çok daha fazla yer verildiği gözlenmiştir. Gazetenin baş sayfasında Kürt sorunu ile ilişkili bir gazete yazı türünün yer almadığı bir güne, 4 seçim dönemini kapsayan analiz içerisinde rastlanmamıştır. Yalnızca Evrensel gazetesinin 2011 yılında seçimlerde yapıla işbirliği ile beraber Kürt sorununa sıklıkla baş sayfada yer verdiği görülmektedir, ancak sayı ve oran açısından Özgür Gündem gazetesi ile kıyaslanamayacak ölçüdedir.

İncelemeye dahil edilen 5 farklı gazete, birbirinden farklı yayın politikaları ve kimlikleri taşımalarına karşın haber başlıklarında ve metinlerinde sıklıkla nesnel bir dilin kullanılmadığı görülmektedir. Haber başlıkları göz önünde bulundurularak yapılan incelemede sayı ve oran açısından nesneliğin en fazla korunduğu gazete olarak Cumhuriyet gazetesi saptanmıştır. Cumhuriyet gazetesi başlıkları açısından ele alındığında konu ile ilişkili olarak bilgi veren ve sade başlıkları tercih etmektedir. Nesnel olmayan başlıklar ise sayı ve oran açısından en sık olarak terör eylemleri/şehit haberleri-cenazeleri ile ilgili olarak kullanılmaktadır. Buna karşılık Evrensel gazetesinin terör eylemleri ve şehit haberleri ile ilişkili olarak gazete yazı türlerinde oldukça nesnel bir dil kullandığı gözlenmiştir. Hürriyet, Zaman gazeteleri Kürt sorunu ile ilişkili olarak negatif bir söylem içeren haber başlıklarını tercih ederken, Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinin hükümete yönelik olarak negatif içerikli başlıklar kullandığı bulgulanmıştır. Gazetelerin tümünde nesnel olmayan haber başlıkları sayı ve oran açısından, nesnel olanlardan fazla olsa da bu oran Cumhuriyet gazetesinde neredeyse eşitken diğer gazeteler için arada önemli farklar

bulunmaktadır. Haber başlıkları çoğunlukla nesnellikten uzak, duygusal tetiklenmeye izin verecek şekilde tasarlanmaktadır.

Gazete yazı türlerinin sayı ve oran açısından önemli bir kısmı fotoğraflı olarak tasarlanmaktadır. Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde 2007 yılı seçimlerinin yapıldığı dönem incelendiğinde sayı ve oran açısından en ön plana çıkan temsilin şehitlerin fotoğrafları, asker fotoğrafları ve şehit cenazesi sırasında toplanan kalabalığın fotoğrafı olarak temsil edilmektedir. Kürt sorunu ile ilişkili gazete yazı türlerinde ise en sık temsil edilen fotoğrafların hükümet yetkililerine ait olduğu bulgulanmıştır. Protesto ve toplumsal olayların temsil edilmesi halinde ise Kürtler tarafından uygulanan şiddet-maddi/manevi kayıpların temsil edildiği gözlenmiştir. Bunu ana muhalefet ile ilişkili fotoğraflar takip etmektedir.

Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde ise protestolar sırasında Kürtlere kolluk güçleri tarafından uygulanan şiddet, polis müdahalesi gibi fotoğraflar sayı ve oran açısından en çok temsil edilen fotoğraflar niteliğini taşımaktadır. Kürt sorunu ile ilişkili olarak yer alan gazete yazı türlerinde ise Türk politik aktörlerin ya da hükümet yetkililerinin temsiline neredeyse hiç yer verilmemektedir. Kürt sorunu ile ilişkili olayların tasarımında fotoğraflarda Kürt politik aktörlerin temsiline sayı ve oran açısından önemli bir şekilde yer verilmektedir. Kürt sorunu ve politika ile ilişkili tasarımlarda genellikle Kürt politik kitlesi kalabalık bir grup biçiminde temsil edilmekte, grubun ellerindeki ve üzerindeki politik simgeler dikkat çekmektedir. Tutuklu PKK lideri Abdullah Öcalan, Özgür Gündem'in yazarları arasında olmasına ya da geçmiş yazıları sıklıkla yayınlanmasına karşın, Öcalan'ın fotoğrafının temsiline oldukça sınırlı bir biçimde yer verilmektedir.

Çalışmanın dördüncü varsayımı olan ve Benedict Anderson'ın (2007) günlük gazetelerin topluluğun farklı yerlerde ve coğrafyalarda yaşasa dahi birliktelik hissetmesine imkan tanıdığı, gazetelerde yer alan yazı türlerinin ortak bir bellek oluşturarak eşzamanlılık yarattığı, bireyin kendini ait hissettiği topluluk ile ilişkili olaylardan haber alması aracılığı ile şahsen tanımasa da cemaatin diğer üyeleri ile etkileşime geçtiği üzerine olan "hayali cemaatler" tezi çalışma içerisinde analiz edilmiştir. Bu tezin geçerlilik kazanabilmesi için gerekli olan önkoşullar gündelik bir

temsil oranı, ortak dil, çıkar ve taleplere vurgu, cemaatin farklı coğrafyalarda yaşayan üyelerinin yaşadığı olaylar hakkında enformasyon verilmesi olarak sıralanabilir. Bu önkoşullar dikkate alındığında, Hürriyet, Zaman ve Cumhuriyet gazetelerinde Kürtlerin bir cemaat olarak tasarımına yol açacak sayı ve oranda bir temsil olmadığı bulgulanmıştır. Konuyla ilişkili gazete yazı türleri belli dönemler içerisinde yoğunlaşmakla beraber gündelik bir rutin içerisinde temsil edilmemektedir. Gazete yazı türlerinde temsilin varlığı halinde ise genel olarak AKP hükümetinin konu hakkındaki tavrı, şehit cenazeleri, çatışma ve terör olayları üzerinden bir temsil gerçekleşmekte Kürt sorununun/Kürt varlığının kültürel, politik, ekonomik yanları ile ilgili gazete yazı türlerine yer verilmemektedir.

Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde ise Anderson'ın "hayali cemaatler" (2007) tezinde ortaya koyduğuna benzer bir gündelik tasarım tespit edilmektedir. Evrensel gazetesi "doğu/güneydoğu" başlıklı gazete sayfalarında bölgenin sorunları, kültürel, ekonomik, politik gelişmeler hakkında enformasyon veren gazete yazı türlerini yayın politikası içerisine dahil etmektedir. Gazete yazı türlerinin odak noktası Kürtlerin varlığı ve konumu olmakla beraber, bölgenin genelini kapsayacak biçimde yaşanan olaylar temsil edilmektedir. Kürt varlığı, kimliği ile ilişkili enformasyon Kürtlerin zaviyesinden temsil edilmekte, yaşanan olayları Kürtlerin ne şekilde etkileyeceği üzerinden bir tasarım gerçekleştirilmektedir. Özgür Gündem gazetesinde gündelik temsil, sayı ve oran açısından Evrensel gazetesinin de çok üzerinde yer almaktadır. Evrensel gazetesi bölgeye ilişkin temsile genel olarak "doğu/güneydoğu" adını vermiş olduğu sayfalarda yer verirken, Özgür Gündem gazetesinde gazetenin tümüne Kürtler ile ilişkili olaylar ve yaşananlar hakkındaki gazete yazı türleri hakim durumdadır. Kürtlerin kimlik, kültür ve sosyal yaşamlarına dair, enformasyon açısından zengin gazete yazı türlerine yer verilerek kolektif kimliğin bileşenleri hakkında enformasyon sağlayacak bir tasarıma gidilmektedir. Kürtlerin varlığı ve konumu ekonomik, politik, kültürel bağlamları ile birlikte tasarlanarak gazete yazı türlerine yansımakta, farklı coğrafyalarda yaşayan Kürtlerin ortak sorun ve beklentilerinin olduğu tasarımı yapılmaktadır. Yalnızca Türkiye içerisinde değil, dünya üzerinde bir çok noktada yaşayan Kürtlerin temsili yapılarak, Kürtlerin geniş bir coğrafyaya yayılmış olan ve benzer özelliklere sahip bir topluluk olarak tahayyül edilmesine aracılık edecek bir tasarıma yer verilmektedir. Bu

tasarımlara ek olarak yer ve bölge adlarının Kürtçe kullanılması aracılığı ile Kürtlerin reel olarak görmediği ve tanımadığı coğrafyaların Kürtçe isimlerinin bulunduğu, Kürtlerin orada da bulunduğu üzerinden bir tasarım yapılmaktadır. Bu duruma en önemli örnekler Nevruz kutlamalarında gerçekleşmektedir. Nevruz'un farklı il ve ilçelerde geniş kitleler tarafından kullanılması, benzer kutlama ritüellerinin farklı coğrafyalarda gerçekleştirilmesi, eşzamanlı olarak farklı noktalarda kutlamaların yapılması ve aynı konuşmacı/etkinlik katılımcılarının farklı noktalarda yakın tarihlerde yer alması; kültürel, coğrafi, politik yakınlık açısından tasarıma imkan tanımaktadır. Benzer bir şekilde terör örgütüne yönelik yapılan operasyonların ve bunlarla ilişkili gözaltıların farklı noktalarda benzer zamanlarda gerçekleştirilmesi Kürtler ile ilişkili asayiş olaylarının geniş bir coğrafyada yaşandığının temsiline imkan tanıyarak geniş ölçekli bir tasarımın yapılmasını mümkün kılmaktadır. Yurtdışında, özellikle Avrupa'da yaşayan Kürtlerin bölge ile ilgili yapmış olduğu açıklama ve toplantıların temsil edilmesi ise fiziki olarak uzak olsa dahi Kürtlerin ortak konular hakkında fikir sahibi olduğunun ve bir cemaat olarak birbirleri ile ilişki halinde olduklarının tasarımı açısından önem taşımaktadır.

Kürtler ile ilişkili sorun, gelişme ve olayların temsili konusunda gazeteler arasında bulunan farklılıklar politik aktörlerin temsili açısından da görülmektedir. Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerin Kürt politik aktörlerin son derece sınırlı bir tasarımına yer verilmektedir. Kürt politik aktörlerin temsiline bulunduğu gazete yazı türlerinde, politik aktörlerin fotoğraflarına son derece sınırlı bir şekilde yer verilmektedir. Kürt politik aktörlerinin temsili Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde sayı ve oran açısından genellikle partilerin genel başkanı düzeyinde gerçekleşmektedir. Parti genel başkanlarının yapmış oldukları basın toplantısı/açıklaması, miting gibi olaylar temsil konusunda önceliği oluşturmakta, görüşlerine başvurmak ya da röportaj yapmak gibi temsil biçimlerine yer verilmemektedir. Üç gazete içerisinde Kürt politik aktörlerinin temsiline en fazla Cumhuriyet gazetesinde olduğu bulgulanmıştır. Cumhuriyet gazetesinde Kürt politik aktörlerin grup toplantılarında yapılan açıklamalara, görüşülen konulara, meclis oturumlarında yaptıkları önergelere Hürriyet ve Zaman gazetelerine oranla daha fazla yer verilmektedir. Ancak Cumhuriyet gazetesinde de Kürt sorunu ile ilişkili temsil açısından bakıldığında hükümet yetkililerinin daha fazla temsil edildiği

gözlenmektedir. Hürriyet ve Zaman gazetelerinde Kürt politik aktörlerin sınırlı temsiline karşın, hükümet yetkililerinin ve Türk politik aktörlerin oldukça fazla temsil edildikleri görülmektedir. Türk politik aktörlerin temsilinde ise sayı ve oran açısından en fazla temsil edilen aktörün başbakan olduğu gözlenmektedir.

Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde Kürt politik aktörlerinin sayı ve oran açısından yoğun biçimde temsil edildiği bulgulanmıştır. Türk politik aktörlerin temsiline Evrensel gazetesinde sınırlı yer verilirken, Özgür Gündem gazetesinde neredeyse hiç verilmemektedir. Kürt politik aktörlerin temsili konusunda Evrensel gazetesinde milletvekili seçim dönemlerinde Kürdi partilerle ittifak yapmış olan radikal sol-sosyalist adayların, parti başkan ve eşbaşkanlarının sayı ve oran açısından daha fazla temsil edildiği gözlenmiştir. Kürt politik aktörleri yapmış oldukları basın açıklamaları, seçim mitingleri, meclis grup konuşmaları gibi olaylarda sıklıkla temsil edilmektedir. Evrensel gazetesinde Kürt politik aktörlerin genel olarak iç sayfalarda temsiline yer verilmekte, politik aktörlerin fotoğrafları ise sıklıkla kullanılmaktadır. Gazetede, parti düzeyinde politika yapan aktörler kadar, Kürt sorunu ile ilgili açıklama yapan dernek, sendika, odalar gibi oluşumların da temsiline yer verilmektedir. Bu tür oluşumlar çalışmamız içerisinde diğer kategorisi altında değerlendirilmektedir. Seçim dönemleri göz önünde bulundurulduğunda, Kürdi politik aktörlerden belediye başkanı veya milletvekili adaylarının tam listesinin verildiği, neredeyse her adayın temsil edildiği gözlenmiştir. Ağırlık daha önce de ifade edildiği üzere parti başkanları veya eşbaşkanlar üzerinde olmakla beraber Kürdi politik aktörlerin genelini kapsayan bir temsil gözlenmiştir. Türk politik aktörlerin temsiline ise sınırlı olmakla beraber başbakan, hükümet yetkilisi ve ana muhalefet düzeyinde yer verilmektedir.

Özgür Gündem gazetesinde ise Kürdi politik aktörlerin sayı ve oran açısından oldukça fazla sayıda temsil edildikleri görülmektedir. Türk politik aktörler ise neredeyse hiç temsil edilmeyecek kadar sınırlı bir oranda verilmektedir. Kürdi politik aktörlerin temsilinde genel milletvekili adayları ön plana çıkmakla beraber; başkan/eşbaşkan, belediye başkanı/adayı, merkez yürütme kurulu üyesi, il-ilçe başkanı, parti yetkilisi gibi aktörlerin temsil edildiği gözlenmektedir. Bu nedenle Özgür Gündem gazetesinde Kürdi politik aktörlerin temsili açısından dengeli bir

dağılım olduğunu söylemek mümkündür. Kürdi politik aktörlerin temsilinde, politik aktörlerin fotoğraflarının politik kitle ile birlikte kullanıldığı gözlenmektedir. Kürdi politik aktörler başta kalabalığa yapılan miting, açılış gibi konuşmalar, basın açıklaması gibi olaylar, toplumsal olaylar ve gösterilerde temsil edilmektedir. Adayların temsilinde kullanılan fotoğraflarda sıklıkla adayların yöresel kıyafetleri taşıdıkları ve kalabalıkla bir arada olduğu saptanmıştır. Kürdi politik aktörlerin yukarıda ifade edilen etkinliklerinin yanı sıra vermiş oldukları soru önermeleri, yasa tasarıları ve meclis kürsü konuşmaları ile de temsil edildikleri gözlenmiştir. Kürdi politik aktörlerin özellikle Kürt sorunu ile ilişkili ve bölge halkını ilgilendiren konularda temsil edildikleri saptanmıştır. Kürdi politik aktörlerin temsilinde öncelikli olarak çözüm süreci ve bölge halkının sorunları ile ilişkili konulara yer verildiği tespit edilmiştir. Politik aktörlerin süreç içerisinde AKP hükümeti tarafından alınan kararlarla ilgili açıklamaları temsil edilirken, aktörlerin katıldığı eylem ve protestolar ya da bireysel olarak gerçekleştirdikleri protestoların gazetede temsil edildiği bulgulanmıştır. Protesto ve eylemlere yönelik temsillerin konusu genel olarak bölgede teröre karşı yürütülen operasyonların durdurulması ve terör operasyonlarında gözaltına alınanların serbest bırakılması ile ilişkili olduğu gözlenmiştir.

Kürdi politik aktörlerin temsili yalnızca siyasi partiler ve siyasetçiler ile sınırlı değildir. Kürt sorunu ile ilişkili olarak kurulmuş olan dernek ve odalar, genel amacı farklı olmakla beraber Kürt sorunu konusunda fikir ve görüş bildiren oluşumlar (Mühendisler Odası, Odalar ve Borsalar Birliği gibi) politik bir aktör olarak tasarlanarak yapmış oldukları basın açıklamaları ve toplumsal eylemlerle temsil edilmekte, Kürt sorunu ile sivil toplum örgütleri arasında izdüşüm olduğu yönünde bir tasarıma gidilmektedir. Buna ek olarak üniversitelerin fikir - düşünce kulüpleri gibi oluşumların Kürt sorunu ile ilişkili olan basın açıklamaları ve etkinlikleri temsil edilerek politik aktör olarak tasarlanmaktadır. PKK yönetici ve sözcülerinin zaman zaman gazetede temsil edildikleri, gazete tarafından politik aktör olarak tasarlandıkları gözlenmiştir. Bu yöndeki temsil genellikle Türkiye'nin politik gündemi ile, Türkiye dışında yaşayan Kürtlere ilişkin açıklamalar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Yukarıdaki verilerden yola çıkarak Özgür Gündem gazetesinin Kürt sorunu ve kimliği ile ilişkili aktörlerin neredeyse tümünün temsili

yayın politikası içerisinde belirginleşmektedir. Türk politik aktörlerin ise temsilinde öncelikli olarak dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a yer verilmektedir. Türk politik aktörlerin temsilinde özellikle Kürt sorunu ve kimliğinin konumu, çözüm süreci ile ilgili olaylara yer verilmektedir. Türk politik aktörler genellikle tek bir fotoğrafla temsil edilirken, aktörün konuşma yaptığı bir fotoğrafa yer verilmektedir. Türk politik aktörlerinin genel olarak negatif olaylarla temsil edildikleri bulgularan bir başka unsur olarak belirginleşmektedir. Türk politik aktörlerinin temsil edildikleri gazete yazı türlerine bakıldığında sayı ve oran açısından en yüksek olanların barış ve çözüm süreci ile ilişkili olaylar olduğu görülmektedir. Ancak bu olaylarla ilişkili yazı türlerinde Türk politik aktörler barışı engelleyen, çözüm sürecini yavaşlatan aktörler olarak temsil edilmektedir.

Çalışmamızın altıncı varsayımı olan Kürt politik aktörlerinin Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman gazetelerinde; yapmış oldukları sert eleştiriler veya meclis kürsüsündeki konuşmalarında ifade ettikleri tartışma yaratacak söylemler ile temsil edildikleri önermesi analiz neticesinde doğrulanmıştır. Kürdi politik aktörlerin bütçe tasarısı, iş ve işçi hakları, kazalarla ilişkili araştırma önermeleri, maaş zamları vs gibi başlıklarla ilgili, meclis konuşmaları, grup toplantıları son derece sınırlı olarak temsil edilmektedir. Kürdi partilerin yasa teklifleri, bölgede yaşanan koşullara ilişkin komisyon talepleri kabul edilmiş veya edilmemiş olması farketmeksizin Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde temsil edilmemektedir. Ancak Kürdi partilerin hükümete yolsuzluk gibi konularda getirmiş olduğu eleştiriler ve/veya yolsuzlukları araştırma komisyonu kurulması gibi önerileri Cumhuriyet gazetesinde sınırlı ve iç sayfalarda olmak üzere temsil edilmektedir.

Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde Kürt politik aktörlerin temsili sayı ve oran açısından öncelikli olarak iç politika konularında gerçekleşmekte, bu konuda özellikle devlet sisteminin temel dinamiklerine eleştiri getirdikleri takdirde gazetelerde yer bulmaktadırlar. Kürt politik aktörlerinin özerklik talebi, ulus-devlet yapısı ile ilişkili olarak ifadeleri, silahlı kuvvetlere getirdikleri eleştiriler, terör operasyonlarının durmasına yönelik talepleri temsil açısından önemli bir oranı kapsamaktadır. Kürt politik aktörlerin konuyla ilişkili olarak temsilleri ise negatif bir tasarımla sunulmaktadır. Kürt politik aktörlerinin Kürt kimliği ile ilişkili açıklama ya

da toplantıları, Kürt kimliğinin tanınması ile ilişkili talepleri gazetelerde negatif bir biçimde tasarlanmaktadır. Konuyla ilişkili olarak örnek verilecek olursa Dünya Anadil Günü'nde DTP milletvekili Ahmet Türk'ün meclis grup toplantısında Kürtçe konuşma yapmış olması Hürriyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde yer bulurken, devlet tarafından Kürtçe televizyon yayınının başlaması ile ilişkili olan görüşleri son derece sınırlı temsil edilmiştir. “Barış ve çözüm süreci” içerisinde AKP hükümeti tarafından gerçekleştirilen açılımların yetersiz bulunması ve bu konuda eleştiriler yapılması halinde, verilen haklara karşın uzlaşmacı bir zemine yaklaşmadıkları çerçevesinde tasarlanmaktadır. Buna ek olarak Kürt politik aktörlerin PKK ile ilişkili olarak yaptıkları açıklamalar ve bu açıklamalarda “terör örgütü olarak tanımlamayışları” üç gazetede sayı ve oran açısından düşük olmakla beraber temsil edilmekte, bu tavırları eleştirel bir dille aktarılmaktadır. Kürdi politik aktörlerin, siyaset arenasını yüksek ses ve tartışma ortamına çekecek ya da gerilimli bir noktaya taşınması beklenebilecek açıklama-toplantıları gazete yazı türlerinde temsil edilirken, rutin süreçler temsil içerisinde yer bulmamaktadır. Adı geçen gazetelerde politik aktörlerin düzenli veya gündelik bir temsiline olmadığı bulgulanmıştır.

Yedinci varsayımımız olarak ortaya konulan Kürt politik aktörlerin Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde kollektif kimliği tasarlamaya imkan tanıyabilecek bir biçimde gündelik frekansla temsil edildiği önermesi yapılan analiz neticesinde doğrulanmıştır. Kürdi politik aktörlerin her iki gazetede (Özgür Gündem gazetesinde sayı ve oran açısından daha fazla olmakla beraber) her günü kapsayacak bir frekansla temsil edildiği gözlenmiştir. Her gün temsil edilen politik aktörler gazete yazı türlerine konu olan olayların gelişimi ve gidişatı ile ilişkili olarak enformasyon kaynağı olarak tasarlanmakta, konuların öznesi olarak temsil edilmektedir. Kürt politik aktörlerin Kürt kimliğinin tanınmasına yönelik meclis kürsüsündeki taleplerinin veya çözüm sürecine ilişkin beklentilerinin gündelik bir frekans ile temsil edilmesi gazete tarafından talep ve beklentilerin sürerliğinin tasarlanması adına işlev görmektedir. Billig'in (1995) ifadesi ile kollektif kimliğe ilişkin bileşenlerin gündelik olarak gazetelerde tasarlanması, her gün yeniden gerçekleşen bir plebisit gibi işlev görmektedir. Kürt politik aktörlerin günlük bir frekansla gazetelerde temsil ediliyor oluşu ve temsil edildikleri konunun kimliğe ilişkin kültürel, sosyal, politik olaylarla ilişkili oluşu plebisitin çerçevesini belirleyerek

kolektif kimliğin tasarımı aracılık işlevi görebilecek bir temsil yaratmaktadır. Kürt politik aktörlerin günlük frekansla temsil ediliyor olması, Kürtlerin aynı frekansla temsil edildiğine yönelik bir uzlaşım alanı yaratmakta, politik aktörlerin temsili ile kolektif kimliğin temsiline ilişkin argümanlar arasında emik bir dönüşlülük yaratmaya zemin tanıyacak şekilde tasarlanmaktadır. Bu türden bir tasarımın en önemli yanı Anderson'ın ifadesi ile “cemaatin hangi bileşenler üzerine tahayyül edileceği” noktasında belirleyici olması ile ilişkili bir durum yaratmaktadır. Bu doğrultuda Kürt politik aktörlerin temsil edildiği konu ve olaylar ile cemaatin bileşenlerini oluşturan kolektif kimliğin öğeleri arasında tam anlamıyla bir korelasyon bulunmasa da bir geçişlilik hali olduğunu değerlendirmek önem taşımaktadır. Politik aktörlerin gündelik frekansla temsil edilmesi, politik aktörlerin ilişkili olduğu olay ve konuların gündelik temsili ile izdüşümlü bir alana tekabül etmekte, gazetenin tasarımları politik aktörlerin ilişkili oldukları olaylar üzerinden gerçekleşmektedir. Evrensel ve Özgür Gündem gazetelerinde başta Özgür Gündem olmakla beraber politik aktörlerin yalnızca iç sayfalarda değil baş sayfalarda da temsil edilmesi, politik aktörlere önem verildiğinin altının çizilmesi anlamına gelmektedir. Buna ek olarak politik aktörlerin temsili ile ilişkili konuların gözden kaçmaması ve dikkat çekmesi konusunda da önem taşımaktadır. Politik aktörlerin temsiliinde aynı zamanda fotoğrafların kullanılması ve bunun gündelik bir frekansla yapılıyor olması gerçekliğin tasarımı konusunda önemli bir noktaya temas etmektedir. Politik aktörlerin temsil edildikleri konu ve olaylarda, politik kitle ile birlikte temsil ediliyor olması “cemaatin tahayyülüne” yönelik bir pekiştirici olarak tasarlanmaktadır. Politik aktörlerin Anderson'ın ifadeleriyle cemaatin üyeleri içerisinde olması cemaatle onu temsil edenler arasındaki uyuma işaret eden bir unsur olarak gözlenmektedir. Politik aktörler arasında Kürdi partiler içerisinde yer alan ancak etnik aidiyet olarak Kürtlükle ilişkisi bulunmayan adayların temsiline, sıklıkla Kürt yoğun nüfusun yaşadığı bölgelerde gerçekleştiği bulgulanmıştır. Bu durum Kürdi politik aktörlerin temsili ile ilişkili konuların yalnızca etnik aidiyetle ilişkili olmadığı, bir yanıyla da politikanın gereği olduğu meşruiyet kazandıracak biçimde tasarlanmaktadır.

Çalışmamızın ana eksenini oluşturan politik aktörlerin iletilerinin analiz sonuçları büyük ölçüde varsayımlarla örtüşmekte, varsayımlar analiz bulguları ile

doğrulanmaktadır. Sekizinci varsayımımız olan ve Kürdi politik aktörlerin iletilerin Ulus devletin sadece Türklüğe önem verdiğinin vurgulandığı ve diğer etnik grupların göz ardı edilerek politik ötekileştirmeye maruz bırakıldığı iddiası analiz sonucunda doğrulanmıştır.

Kürdi politik aktörlerin iletilerinin analizi ile ortaya çıkan sonuç, aktörlerin sayı ve oran açısından en fazla iletiyi iç politika konusunda verdikleri yönünde olmuştur. İç politika alanında iletilerin içeriklerini ilişkin dağılıma bakıldığında ise Kürdi politik aktörlerin sayı ve oran açısından en fazla “Kürtlerin politik ötekileştirmeye maruz bırakıldıklarını” vurguladıkları saptanmıştır. Kürdi politik aktörlerin kendilerinin yürütmüş olduğu politikalar içerisinde, Türkiye Cumhuriyeti devleti ve AKP hükümeti tarafından politika yapmalarına izin verilmediği üzerinden çok sayıda tasarım gerçekleştirilmektedir. Bu tasarımların temelinde Kürdi partilerin geçmişte ve devam eden süreçte sıklıkla kapatılmaları, haklarında devam eden hukuki takip ve kovuşturma süreçleri başlıca unsur olarak yer almaktadır.

Kürdi partiler öncelikli olarak Ulus-devlet formasyonunun yönetsel olarak egemen unsur hariç diğer etnik unsurlara eşitlikçi davranmadığı ve baskı uyguladığı üzerinden bir tasarım gerçekleştirmektedirler. Bu tasarımın temelinde ulus devlete mensup bireylerin Türk kimliği yerine, Türkiye’li kimliği ve aidiyeti taşıması noktasında bir önerme bulunmaktadır. Bu önerme ilkesel olarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olursa dahi, vatandaşların etnik aidiyetlerini koruduğu ve bunun üzerinden kendi temsiliyetlerini gerçekleştirdiği bir dönüşüm olarak ortaya konulmaktadır. Kürdi politik aktörler ulus-devlet formasyonuna yönelik iletilerinde yalnızca günümüzde yaşanan olayları değil tarihsel süreç içerisinde yaşanan olayları da gündeme getirmekte, cumhuriyetin Türkler, Kürtler ve diğer etnik gruplar tarafından ortak olarak kurulduğu ifadesini kullanmaktadır. Bu noktada Türkçe resmi dilin yanı sıra, etnik grupların kendi anadillerinde politika yapabilmeleri ya da politik yapılanmalarına karşı ulus-devlet yapısının izin vermediğinden ötürü alternatif yapılanmalara ve dönüşümlere gidilmesinin gerekliliği konusunda iletiler gözlenmiştir. Bu nedenle ulus-devlet yapısının tekçi olduğu, bir başka deyişle çoğulcu, çok kültürlü, çok etnikli yapılanmalara izin vermediği üzerinden bir tasarım

yapılmakta çözüm sürecinin PKK ile çatışmaların durdurulması kadar sosyolojik bir süreci de kapsadığı vurgusu bulunmaktadır.

Kürtlerin yalnızca Kürt olmalarından ötürü politik arenada ötekileştirmeye maruz bırakıldıkları, ya da Kürtlerin politik arenadaki mevcudiyetlerinin çeşitli yollarla bitirilmeye çalışıldığına yönelik ifadeler, Kürdi politik aktörlerin iletilerinde sayı ve oran açısından sıklıkla yer alan konular arasındadır. Kürtlerin, Kürdi partiler haricindeki partilerde politika yapmasının ancak, Kürtlüklerini ve kimliklerini reddetmeleri aracılığı ile mümkün olabileceği tasarlanarak buna neden olan unsurun ise ulus devlet olduğu vurgulanmaktadır. Kürdi partiler haricindeki partiler Kürdi politik aktörler tarafından düzen partileri olarak tasarlanarak bu partilerde yer alan Kürt kökenli politik aktörlerin, Kürtleri temsil etme beceri ve şansına haiz olmadığına yönelik iletilerin sıklıkla kullanıldığı bulgulanmıştır. Politik konjonktürün yanı sıra diğer partilerde yer alan Kürt kökenli politik aktörlerin buldukları mevkilere ekonomik gücünün ve varolan sistemle uyumlanmasının sonucunda ulaştıklarını ifade ederek, Kürdi partilerde yer alan politik aktörlerin Kürtlerin gerçek temsilcisi olduğu, tabandan geldikleri yönünde bir vurgu bulunmaktadır. Kürtlerin devlet tarafından üvey evlat muamelesi gördüğü yönündeki iddialar politik aktörlerin iletilerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye’de uzun yıllardır uygulanan %10’luk seçim barajı uygulaması, bu oranın altında oy alan partilerin meclise girememesi ve almış oldukları oy oranının barajı geçen partilere nispi biçimde dağıtılması olarak işlev görmektedir. Tüm siyasi partilere uygulanan seçim barajı, Kürdi politik aktörlere göre kendi varlıklarından ötürü Türkiye’de uygulanmaktadır ve Kürtlerin politik olarak ötekileştirilmesi için araç olarak kullanılmaktadır. Seçim barajının varlığı nedeniyle kendilerinin bağımsız olarak seçime girdikleri bu nedenle halkın gerçek temsilcileri olarak her birinin meşruiyet kazandığı üzerinden bir tasarım iletiler aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Kürt politik aktörlerin tasarımlarında seçim barajı kaldırılması gereken bir uygulama olarak tasarlanmaktadır. Kürt politik aktörlerin iletilerinde seçim barajının Kürtlerin oylarını gasp ettiği ifade edilmekte, bu nedenle Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde milletvekili olarak seçilen diğer parti adaylarının hak etmeden makamı işgal ettikleri yönünde bir tasarıma gidilmektedir. Kürdi politik aktörler seçim barajı

aracılığı ile yalnızca oylar ve temsiliyet açısından değil aynı zamanda ekonomik anlamda da baskı uygulandığını iletilerinde ifade etmektedir. Barajın geçilememesi sebebiyle ekonomik yardım alamayan Kürdi partilerin, diğer partilerle eşit koşullarda yarışmadığı bu yolla kendilerine politik ötekileştirme uygulandığı iletiler arasında sayı ve oran açısından belirgin bir biçimde gözlenmektedir.

Kürdi politik aktörlerin politik ötekileştirmeye maruz kaldıklarını iddia ettikleri bir diğer nokta ise yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimlerde doğu ve güneydoğuda Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelere ödenek verilmediği, bu yolla belediyelerin hizmet götürmesinin engellendiği iddiaları iletiler arasında yer almaktadır. Kürtlerin yaşadığı bölgelerde seçilmiş belediye başkanlarının görevden alınarak Kürtlerin yönetime katılmasına izin verilmediği yönünde bir tasarımı iletileri aracılığı ile yaptıkları gözlenmiştir.

Etnik kimliğe ilişkin hakları politik kimliğinde önplana çıkartan partilerin, ulus devlet içerisinde yaşamakta olan farklı etnik grupların talep ve isteklerini meşruiyet kazanmak adına kendi politikalarına sıklıkla yerleştirdikleri çalışmamızda daha önce de ifade edildiği üzere sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Kürdi politik aktörlerin bu noktada devletin Kürtlere karşı uyguladığını iddia ettikleri ötekileştirmeyi diğer etnik gruplara karşı da uyguladığını ifade ettikleri görülmektedir. Kürdi partilerin seçimleri kazanmış olduğu belediyelerde “çokdilli belediyecilik” adı ile yazışmaları farklı etnik grupları kapsayacak şekilde birden çok dilde yapması; tabela, işaret gibi simgeleri çok dilli hale getirmeleri, Türkçe dışındaki dillerde resmi hizmet vermeleri ve yalnızca Kürtçe değil bölgede bulunan diğer etnik grupları da kapsayacak şekilde bu hizmetleri genişletmeleri, tüm etnik grupların haklarını savunmak olarak tasarlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti yasaları gereği engellenen ya da haklarında hukuki kovuşturma başlatılan bu tür uygulamaların engellenme nedenini ulus devletin tek etnisiteye önem veren yapısı olarak tasarlanmakta ve bu uygulamaların Kürt politik kimliği ile ilişkisi olmadığı demokrasinin bir gereği olduğu iletilerinde yer almaktadır. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti’nde yalnızca Türklere ve onların haklarına önem verildiği iletilerde belirginleşmekte diğer etnik unsurların ise ötekileştirildiği vurgusu yapılmaktadır.

Türkiye'nin ulus-devlet formasyonu içerisinde tek etnisiteye önem verdiği iddiası politik iletilerde yer bulmakla beraber karşıtlık ortamı etnik argümanlar üzerinden değil politik argümanlar üzerinden tasarlanmaktadır. Karşıtlık ve çatışma ortamının Kürt kökenli veya Türk kökenli olan vatandaşlar arasında etnik aidiyet üzerinden gerçekleşen bir çatışma olmadığı Türkler ve Kürtlerin kardeş olduğu ancak devlet-hükümet politikalarının buna engel olduğu iletiler aracılığı ile tasarlanmaktadır. Çatışmanın şiddet boyutu PKK-Devlet arasında tasarlanmakta ve şiddetin kaynağı olarak devlet işaret edilmektedir. Politik çatışma ortamı ise Kürtlerin politik statü talebi-ulus devletin üniter yapısı arasındaki bir çatışma olarak tasarlanmakta bunun kaynağı olarak ise devletin günümüz dünyasının koşullarına uymayan bir formasyonda olduğu, değişimlere ayak uyduramadığı iddia edilmektedir. Bu iddialara ek olarak politik aktörlerin iletilerinde Türkiye'nin yeteri kadar gelişmemesinin sebebi olarak ulus devlet yapısı ve farklılıklara izin vermediği iddia edilen yönetselliğine işaret edilerek negatif bir tasarımda bulunmaktadır. PKK terör örgütünün varlığı konusunda devletin tekçi yapısının ve Cumhuriyet tarihi içerisinde hükümetler tarafından uygulanan "tekçi/tek etnisiteye önem veren uygulamaların" sorumluluğunun olduğu, politik alanın daraltıldığı ve Kürtlere temel insan hakları çerçevesinde eşit muamele yapılmadığı için bu tarz bir oluşuma gidildiği iletilere yansımaktadır.

Ulus-devlet formasyonu ile devletin merkezden bölgenin sorunlarını bilmeyerek ve dikkate almayarak yönetim yaptığını bu nedenle farklı etnik unsurların-coğrafi olarak uzakta bulunan bölgelerin yeteri kadar hizmet ve eşit haklardan yararlanamadığı iddiası politik çatışma ortamında belirginleşen unsurlardan birisidir. Kürtlerin kültürel kimliklerine ve varlıklarına, kimliğin öğelerini yaşatmasına devlet tarafından karışılmamasının yeterli olmadığı iletilerde yer bulmakta, bunun yerine Kürtlerin kültürel kimliklerinin ve varlıklarının anayasa ile tanınmasının gerekliliği salık verilmektedir. Kürtlere politik statü verilmesi, yere yönetimlere daha geniş yetkilerin tanınması, özyönetim, yerinden yönetim, demokratik özerklik gibi uygulamalara geçilmesi iletilere talepler biçiminde yansımakta, bunların verilmeyişinin nedeni olarak ulus devlet biçiminde forme edilmiş yönetselliğe işaret edilmektedir. Ulus devletin varlığı farklı etnik unsurların devamlılığına bir tehdit olarak tasarlanmakta, bu yolla farklı bir yapılanma

önerilmektedir. Kürdi politik aktörlere göre, ulus devlet mevcudiyetini varolan şekli ile devam ettirdiği müddetçe politik çatışma ortamının düzelmesi mümkün değildir. Bu noktada politik aktörlerin iletilerinde yerel halk meclislerinin kurulması, etnik grupların kendi anadillerinde politika yapabilmesinin anayasa ile güvence altına alınması, demokratik özerklik gibi taleplerin sayı ve oran açısından sıklığı bulgulanmıştır.

Kürdi politik aktörlerin iletilerinde ulus devlet modeline alternatif farklı yönetimselliklerin ifade edilmesiyle birlikte, bu talebin yalnızca Kürtler ya da farklı etnik gruplar için yapılmadığı, bu talebin Türkiye'nin gelişmesi için bir model olarak düşünüldüğü yönünde bir tasarım görülmektedir. Yerinden yönetimlerin güçlendirilmesi ve buna bağlı olarak merkezi otoritenin-yetkilerin zayıflayarak, yerel iradenin önplana çıkartıldığı bir modelin tüm Türkiye için gerekli olduğu, bunun ise politik statülerin verilmesi ile gerçekleştirilebileceği iletilerde tasarlanmaktadır. Politik aktörlerin iletilerinde bu değişimin seçimle mümkün olabileceği ifade edilerek, *“bu seçim demokratik özerkliği inşa etme seçimidir”* şeklindeki iletiler ile politik statü elde etmenin inşa edilen bir süreç olduğu ve giden yolda seçimler aracılığı ile bu talebin somutlaştırılması isteği aktarılmaktadır.

Çalışmamızın onuncu varsayımı olan politik aktörlerin “halkımız”, “biz” ifadelerini sıklıkla kullanarak, topluluk arası dayanışma ve birlikteliği tasarladığı varsayımı yapılan analiz neticesinde doğrulanmıştır. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde, Kürt halkını parantez içerisine alacak şekilde; “halkımız, biz, evlatlarımız, Kürt halkı, Kürtler, geleceğimiz, Kürt gençliği, Kürt anneleri” gibi ifadeler kullanılarak iletilerin hedef kitlesi tasarlanmaktadır. Çalışmamızda daha önce de aktarılmış olduğu üzere Billig'in ifadesiyle “halkımız, biz” gibi ifadeleri kullanan politikacılar her seçim döneminde kendilerinin kaderine önderlik edecek kişiyi seçtiği varsayımından yola çıkarak iletilerinde kolektif çıkar ve beklentileri tasarlamakta, topluluk arası dayanışmanın unsurlarını ortaya koymaktadır. Cemaatin kolektif kimliğine aidiyet geliştirmek varolan konumu hakkında enformasyon sahibi olmak ve ait hissetmek kadar geleceğe yapılan projeksiyon ile de ilişkili bir nitelik taşımaktadır. Politik aktörlerin iletilerinde kullanmış olduğu ifadeler kitlenin niteliğini tasarlamaya aracılık etmektedir. “halkımızın beklentisi ... yönündedir,

seçim sonuçları bizim ..... hakkındaki kararlılığımızı gösterecektir” gibi ifadeler kitlenin geleceğe projeksiyonunun hangi yönde yapılmak istediğine dair fikir verici bir nitelik taşımaktadır. Milliyetçiliği ve kolektif kimliği gündelik olarak “tartışmaya açılan argümanların bileşkesi” olarak tanımlayacak olursak politik aktörlerin iletilerinde hem kitlenin, hem de tartışılacak olan argümanların bir özetini görmek mümkündür. Halkımız olarak parantez içerisine alınan kitlenin beklentileri olarak politik aktör tarafından belli argümanların işaret edilmesi, kolektif kimliğin üzerinden tartışma yapılan argümanlarının şekillenmesinde aracılık etmektedir. Biz dilinin bir kolektif kimliği paylaşanlar arasında “kardeşlik, paydaşlık, kader ortaklığı” dili olma niteliği mevcuttur. Gündelik bir rutinle politik aktörlerin iletilerinde sorun, beklenti ve taleplerin “biz dili” ile aktarılması kolektif kimliği paylaşanlar arasında ortak paydanın tasarlanması açısından önem taşımaktadır.

Bu duruma ek olarak Kürt politik aktörlerin iletilerinde sayı ve oran açısından sıklıkla “halkımız kenetlenmelidir, halkımızın ortak davranışa geçmesi gereklidir, biz bu seçimlerde .... Gerçekleştireceğiz” gibi ifadelerle sıklıkla topluluk arası dayanışmaya çağrı yaptığını görmek mümkündür. Topluluk arası dayanışma Kürdi olmayan politik aktörleri, karşıt olarak tasarlayarak “Kürt halkı bunlara seçimlerde gününü gösterecek, umduklarını bulamayacaklar” gibi ifadeler ile ötekileştirici ve sınır çizici bir mekanizma görevi görmektedir. Halkımız ve biz ifadelerinin gündelik rutinde kullanımı, “bu ortak gelecek tahayyülünde buluşmayanlar bizden değildir” ya da biz ifadesiyle tırnak içine alınan grubun sınırlarını belirleyerek dahil edici veya dışlayıcı bir mekanizma görevine aracılık etmektedir. Etnik kimliğin buna bağlı olarak politik bir tavırla milliyetçiliğin ve ikisinin bileşkesi niteliği taşıyan kolektif kimliğin sınırları geçirgen, sıklıkla da uçucu bir nitelik taşımaktadır. Biz dilinin kullanımı geçirgen ve uçucu olan sınırların konturlanması noktasında araçsallaştırılırken, kimliğin sınırlarının çizildiği çizgilerin cemaatin tümü tarafından benimsendiği gerçekliğinin tasarlanmasına aracılık etmektedir. Çizilen sınırlar üzerinden koyulan hedefler cemaatin ortak hedefleri olarak tahayyül edilerek, cemaatin bir üyesi olma konusunda belirleyici, kolektif kimliğin sınırları konusunda pekiştirici olarak görünür olmaktadır. Kürdi politik aktörlerin bu anlamda “biz” dilini sayı ve oran açısından sıklıkla kullandığı gözlenmiştir. Biz dili sıklıkla hitap edilen kitlenin coğrafi olarak uzağında olsa dahi benzer problemleri yaşayan bir kitleyi

tasarlamak için kullanılmaktadır. Benzer problemler için ortak davranışa çağrı, ortak tepki koyma, birlikte refleks göstermeye yönelik çağrı ise tasarlanan kolektiviteyi güçlendirici bir argüman olarak kullanılmaktadır. Örnek verecek olursak “halkımızın gerçek temsilcilerinden başka kimseye .....(yer adı belirtilerek) oy çıkmayacak, ... (Kürdi partilere ait belediyelerden birini işaret ederek) biz artık kendimizi yöneteceğiz dedi biz de buradan diyoruz ki kendi kentimizi kendimiz yöneteceğiz” gibi iletilerde halkımız ifadeleriyle hitap edilenlere benzer nitelikleri taşıyan cemaatin diğer üyeleri ile aradaki bağ tasarlanmakta ve tüm üyelerin ortak davranış ve dayanışma içerisine girmesi salık verilmektedir.

Kürdi politik aktörlerin iletilerinde açık veya kapalı bir biçimde Kürt milliyetçiliğinin tasarımı yapıldığı ve bu tasarımların kültürel, ekonomik, politik öğeler ve farklılıklar üzerinden tasarlandığına yönelik 12. Varsayımımızı doğrulayacak veriler sayı ve oran açısından sıklıkla bulgulanmıştır. Kendi yapısı itibariyle kolektif bir kimlik niteliği taşıyan etnik kimlik ve onun politik bir dışavurumu olarak milliyetçilik sosyal yaşamın bileşenleri üzerinden geniş bir alana örülü bir ağ niteliği taşımaktadır. Bu alanda öncelikli olarak kendi kimliğinin bileşenlerini tasarlamak, bu bileşenlerin karşıtlarını tasarlamak, mevcut durumlarını ve olması istenen/beklenen durumunu ortaya koymak önem taşımaktadır. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde etnik kimlikle politik davranış arasında bir uzlaşım kurularak, etnik aidiyetin politik beklentiler ile ilişkisi tasarlanmaktadır.

Kürdi politik aktörler, Kürt kimliğinin kültürel belirteçler açısından önemli farklılıklar gösterdiği bunların Kürtlere ait argümanlar olduğu üzerinden farklılıkları tasarlamaktadır. Kürtlerin farklı olan kültürlerinin, onun simge ve ritüellerinin yaşanmasına mevcut düzenin izin vermediği kültürel olarak ötekileştirmeye maruz bıraktığı tasarlanarak Kürt kültürel kimliğinin özgürce yaşanabilmesi için dayanışma halinde olunması gerektiği iletilere yansımaktadır. Kürtlerin dillerinin, kültürlerinin, bir halk olarak davranış pratiklerinin, geleneklerinin farklı olduğu tasarlanarak, Kürtlere ait olduğunu öne sürdükleri ile bunun dışında kalanlar arasına bir sınır çizgisi tasarlanmaktadır. Kürtlerin ayrı bir kimliği olduğunun tasarımı yapılırken tarihsel argümanlardan faydalanılmakta, Türkiye dışında yaşayan Kürtlerin farklı coğrafyalarda bulunsa dahi kendileri ile

ortak paydaları bulunduğu ifade edilmektedir. “Kürt halkı kendi kaderini çizmelidir veya Kürt halkının kendi hakkında karar vermesine izin verilmelidir” gibi iletiler aracılığı ile Kürtlerin farklı bir halk olduğu ve farklı bir halk olmaktan kaynaklanan kolektif özellikleri olduğu tasarlanmaktadır.

Kürdi politik aktörlerin iletilerinde Kürtlerin baskıya boyun eğmeyen bir halk oldukları sunularak, sıklıkla “millet” olarak anılmaktadır. Bir Kürdün, Kürt olduğu halde, politik aktörlerin iletilerinde tasarlanan gelecek projeksiyonuna inanmaması ya da aynı kolektiviteyi paylaşmaması anlaşılabilir bir durum olarak ortaya konulmakta, bunun yapılmasının ancak Kürtlüğün yitirilmesi ile mümkün olduğu iddia edilmektedir. Dolayısıyla politik aktörlerin iletilerinde Kürt olmak; o halka ait olmak, halkın içinden çıkan politik aktörlerin gelecek tasarımlarını paylaşmak, bu tasarımlara uygun politik tercihler yapmak ve bu noktada dayanışma halinde olmak biçiminde tasarlanmaktadır.

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler veya metropollerde göçle gelen Kürtlerin hakim nüfus unsuru olduğu bölgelerin ülkenin genelinden kültürel, ekonomik ve sosyal açıdan farklılıklar yaşadığı bu farklılıkların sıklıkla Kürtlere negatif bakış açısı nedeniyle gerçekleştiği iddiaları politik iletiler içerisinde gözlenmiştir. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde Kürtlere karşı bir inkar ve ret politikası uygulanmaya çalışıldığı iddia edilmektedir. Kürdi politik aktörlerin iletilerine göre; Kürtler uzun yıllar boyunca Kürt olduklarını söyleyememişler ya da Kürt oldukları devlet tarafından kabul edilmemiştir. Buna ek olarak Kürt diye bir etnik grubun aslında olmadığı yönünde ifadeler kullanılarak Kürtlere asimilasyon uygulandığı iddiası politik iletilerde yer bulmaktadır. Politik aktörler tasarlamış oldukları bu durum karşısında Kürtlerin kimliklerini kaybetmediğini, koruduklarını ve devam ettirdiklerini ifade ederek, Kürtlerin bir halk olarak devamlılıklarını sürdürebilmeleri için korudukları kültürel kodlara tutunmaları gerektiğini tasarlamaktadır.

Kürdi politik aktörlerin iletilerinde milliyetçiliğin belirgin olarak ön plana çıktığı hususlar yukarıda ifade ettiğimiz, kültürel, ekonomik ve politik bağlamlarda tanınma olarak belirginleşmektedir. Bu ana başlıklar altında ele alınan ve iletilere

yansıyan başlıca unsurlara analizimiz içerisinde daha sonra detaylı biçimde değinilecektir ancak temelde bu ana başlıkları kapsayan anayasal tanınma Kürt milliyetçiliğinin tasarlanmasında belirgin bir faktör olarak görünür hale gelmektedir. Politik aktörlerin iletilerinde Türkiye içerisinde Kürt kimliğinin ve varlığının anayasada adı geçecek şekilde tanınması sayı ve oran açısından belirgin bir biçimde önplana çıkan bir talep olarak saptanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan ve devletin temel niteliklerini belirleyen maddelerin Kürtleri kapsamadığı iddia edilerek, "herkes Türk'tür, devletin dili Türkçedir diyen maddelerin değişmesi ne zarar verir" (Ahmet Türk, 18.04.2011 Özgür Gündem) gibi iletilerle Kürtçenin de resmi dil olarak tanınması ve Türkiye'de Türklerden başkalarının yaşadığının da anayasaya girmesi konusundaki talepler ifade edilmektedir. Anayasanın ilk üç maddesinde yer alan ve değiştirilemez olarak kabul edilmiş olan bu maddelerin değiştirilmesi ve anayasada Kürt varlığından bahsedilmesi kimliğin tanınma ve farksaallığını ortaya koyma üzerinden tasarlanmaktadır. Politik aktörler tarafından yukarıda ifade ettiğimiz maddelerin Kürtler tarafından statüko olarak görüldüğü ifade edilmekte ve "bir halk bunu kabul etmiyorsa değiştirilmeli, bu maddeler varken yeni anayasa nasıl yapılacak?" (Özgür Gündem, 18.04.2011 s.10) iletileri ile ayrı bir halk ve bu halkın beklentileri üzerinden bir tasarım yapılmaktadır. Milliyetçiliğin temel dinamikleri arasında yer alan, kolektif kimliği ortaya koyarak, bu kimliğe aidiyet hissedenlerin politik talepleri ve geleceğe yönelik tasarımlarını ortaya koymak açısından önem taşıyan örnek kültürel ve politik alana aynı anda temas eden bir tasarım sunmaktadır. Anayasa'da din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin bütün vatandaşların eşit olduğu ilkesine karşın Kürtlerin eşit vatandaşlık haklarından faydalanamadığı Kürdi aktörler tarafından tasarlanarak, bu maddeye karşın geçmişte inkar ve ret politikalarının uygulandığı ifade edilmektedir. Bu nedenle Kürtlerin anayasal anlamda tanınması gerekliliği ve cumhuriyetin kurucu unsurlarından olduklarının ortaya konulmasını istegini tasarladıkları gözlenmektedir.

Kürt kimliğinin kültürel yanlarının politik aktörler tarafından önplana çıkartılarak harekete geçirici bir unsur olarak tasarlandıkları belirginleşmektedir. Kolektif kimliğin kültürel bileşenlerinin, politik bir davranış formunda milliyetçiliğin kültürel olarak tasarlanmasında araçsallaştırılmakta olduğu analiz neticesinde bulgulanmıştır. Kültürel öğelerin A.Smith'in ortaya koymuş olduğu etno semboller

ile büyük ölçüde örtüştüğü, işlevselci bir paradigma ile milliyetçiliğin tasarımında kullanıldığı gözlenmektedir.

Kolektif kimliğe ait kültürel öğelerden ilki ve birçok teorisyene göre en önemlisi olan dil kavramı, Kürdi politik aktörler tarafından Kürt kültürel kimliğinin önemli bir bileşeni olarak tanımlanmakta politik davranışa yönlendirmede sayı ve oran açısından belirgin biçimde kullanılmaktadır. Kürdi politik aktörlerin dil konusuna yaklaşımı yıllara göre farklılık göstermekle beraber bu durum Türkiye’de yaşanan “barış ve çözüm süreci” çerçevesinde gerçekleştirilmiş olan kültürel açılımlarla birlikte doğal olarak görülmelidir. Örnek verecek olursak 2007 ve 2009 yılı seçim dönemlerinin analizinde “Kürtçe politika” yapabilme hakkı belirgin bir biçimde ön plana çıkarken, bu hakkın süreç içerisinde tanınması ile birlikte 2011 ve 2014 yıllarında konuya ilişkin bir veri bulgulanamamıştır. Bu nedenle Kürdi politik aktörlerin dil ile ilişkili tasarımları incelenirken taleplerin kendisi ile beraber altında yatan saiklere teorik bilginin ışığında değinmek yerinde olacaktır.

Kürdi politik aktörlerin dil ile ilişkili tasarımlarının temelinde Kürtçe anadilde eğitim hakkı talebi yer almaktadır. Kürtçe anadilde eğitim hakkı talebinde bulunulurken resmi dil Türkçe’nin öğrenime dahil edilmesi konusunda aktörler arasında tutarlı bir ifade olduğu gözlenmektedir. Kürtçe anadilde eğitim yapılmakla beraber, Türkçe’nin yeterli bir biçimde öğretilmesinin reddedilmediği sıklıkla vurgulanmaktadır. Kürtçe anadil eğitimi talebi ifade edilirken, Kürt kültürünün ve Kürt kültürüne ait öğelerin aktarılabilmesi için Kürtçe yazı dilinin öğrenilmesinin gerekliliği tasarlanmaktadır. Barış ve çözüm süreci içerisinde, Kürtçe öğrenim hakkının verilmesi ile birlikte anadil eğitimine ilişkin taleplerde, devlet okullarında anadilde eğitim talebinin daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Bu durum tasarlanırken Türkçe bilmeyen Kürt çocukların öğrenim hayatına başlaması ile birlikte Türkçe eğitim alması durumunun eşit eğitim alma hakkına engel olduğu yönünde ifadeler kullanılmaktadır. Dolayısı ile sadece Kürtçenin öğretilmesi değil, Kürtçe anadilde her seviyeden eğitimin yapıldığı okulların açılması talebi iletilerde sunulmaktadır. Kürdi politik aktörler, AKP hükümeti tarafından açılımlar arasında Kürtçe’nin öğreniminin serbest bırakılmasına ilişkin olarak karşı argüman geliştirerek; serbestliğin yalnızca özel oluşumlara (özel kurs, dernek ve vakıfların

eğitim hizmetleri) verildiğini Kürtlerin ekonomik olarak zaten yeterli gçleri bulunmadığı için bu tür kurs ve çalışmaları finanse etme imkanlarının olmadığını, bunun kültürel baskının başka bir türü olduğunu tasarlamaktadır. Kürdi politik aktörlerin bu argümanları geliştirmesinde, hükümet yetkililerinin “kurslara izin verilmesine karşın, ilgi olmadığını ve teker teker kapandığını” ifade ederek, Kürtçe anadilde eğitimin bir ihtiyaç olarak görünmediğini ileri sürmeleri yatmaktadır. Bu noktada Kürdi politik aktörlerin referanslarını Avrupa Birliği’ne dahil çok kültürlü ülkelerde yapılan eğitim sistemlerinden aldıkları iletilerinde gözlenmiştir. Hükümet yetkilileri tarafından ise eğitimde bu tarz bir oluşuma gidilmesinin hem istihdam, hem de ülkenin birliği ve bütünlüğü açısından önemli sıkıntılar oluşturacağı tasarlanmaktadır. Süreç içerisinde Türkiye’de bazı yayınevlerinden Kürtçe’ye ilişkin ders kitapları çıktığı ve Kürdi belediyelerin bazıları tarafından eğitim yerleri açılarak bu kitapların okutulduğu politik aktörlerin iletilerine yansımıştır. Dönemin BDP genel başkanı Selahattin Demirtaş: “ucuz işçi yapmak için Kürtlere anadilde eğitim hakkının verilmediğini” ifade ederek “belediyelerin anadilde kitap basacağını ve eğitim sorununu çözeceğini” (Selahattin Demirtaş, 20 Mart 2014, Cumnhuriyet) ifade ederek bunun demokratik özerkliğin önemli bir merhalesi olduğunu tasarlamaktadır. Dolayısı ise kolektif kimliğin bileşenlerinden birisi olan anadil, politik birim için araçsallaşan bir argüman haline getirilmektedir.

Kürdi politik aktörlerin dile ilişkin tasarımlarında önplana çıkan hususlardan bir diğerisi ise Kürtçe politika yapabilme talebidir. Kürtçe politika yapabilme hakkının verilmeyişinin politik ötekileştirme için bir tür malzeme olarak kullanıldığı tasarlanmaktadır. Kürdi politik aktörlerin ifadelerinde, hitap ettikleri seçmenin Türkçe bilmediği dolayısı ile Kürtçe politika yapma hakkı verilmeyerek eşit koşullarda politika yapılmasına izin verilmediği tasarlanmaktadır. Kürdi politik aktörler, Kürtlerin kendi dilinde politika yapamamasının örgütlenme hakkını engellediği ve dolaylı olarak kendi geleceğini tasarlamaktan yoksun bırakıldıkları iddia edilerek, bu yolla politik ötekileştirme için araçsallaştırıldığı tasarlanmaktadır. zm süreci çerçevesinde Kürtçe politika hakkının verilmesi ile birlikte bu tarz taleplerin sayı ve oran açısından bulgulanmadığı görülmüştür. Ancak hak verildikten sonra seçim mitingi ve konuşmalarını Türkçe yapan politik aktörlerin eleştirilmesi neticesinde; politik aktörlerin kitleye “konuşmayı Türkçe mi, Kürtçe mi yapayım”

şeklinde seslendiği kalabalıktan Kürtçe yanıtı gelmesi üzerine konuşmalarına Kürtçe devam ettikleri görülmektedir. Açıklama ve mitinglerini Türkçe yapan politik aktörler ise bunun nedeninin hükümetin uygulamış olduğu inkar ve ret politikaları olduğunu, kendilerinin asimile edilmeye çalışıldıkları için Kürtçe konuşamadıklarını iddia etmişler, karşı argüman geliştirici bir tasarıma yönelmişlerdir.

Milliyetçiliğin tasarımında ön plana çıkan dil ve lehçe birliğinin Kürdi politik aktörlerin iletilerinde ön plana çıkmadığı görülmüştür. Kürdi politik aktörler dil ve lehçe birliğini kendi tasarımları içerisine almamışlardır. Konuşmayı yapacak aktörlerin buldukları yörenin lehçesini ya da dilini konuşanlar arasından seçildiği ve açıklamaları yaptığı ya da Türkçe yaptıkları gözlenmiştir. Kürtçenin farklı lehçeleri arasında olan ayrımlardan ziyade resmi dil dışında bir dilde eğitim, politika vs. yapılamaması üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak elde edilen haklar açısından henüz o noktaya gelinmediği olarak yorumlamak kanımızca yanlış olmayacaktır. Politik aktörlerin ortak dili bölmek adına konuyu lehçe farklılıklarına indirgememesini konunun araçsallığı açısından değerlendirmek önemli bir nokta niteliği taşımaktadır ancak Kürtçe basılan kitap, broşür vs. gibi materyallerde Kurmanç lehçesinin hakimiyeti bulgulanmıştır. Kürtçe basın yayın konusunda tam serbestlik de benzer bir şekilde önplana çıkmayan argümanlar arasındadır. Konuya ilişkin tasarımlar yapılırken belirli bir çerçeve içerisinde yapılmamaktadır. Bu konuda politik aktörlerin “Türkçe basın yayın ne şekilde yapılıyorsa, Kürtçe de o şekilde yapılabilmelidir” ifadelerini kullanmakta oldukları gözlenmiştir.

Kürdi politik aktörlerin iletilerinde, dilin bir halkın varlığının temeli olduğu tasarlanmaktadır. Buna izin verilmeyişinin daha önce de ifade ettiğimiz üzere bir tür asimilasyon olduğu tasarımından yola çıkılarak, seçim mitinglerinde ve basın açıklamalarında kolektif harekete çağrı yapmak maksadıyla araçsallaştırıldığı gözlenmiştir. Bu araçsallaştırmanın temelinde “dilini eğer kullanılması ve yaşatılması halk tarafından isteniyorsa” Kürdi partilere oy verilmesi konusunda çağrı yapılmaktadır. Barış ve çözüm süreci tartışmalarında ise “Kürtçe’nin Kürtlerin temel oyaşım noktası olduğu” bunu yaşatmak için ise kimseden izin almayacakları

üzerinden bir tasarım yapılarak politik arenayı yüksek ses seviyesine çekme çabaları gözlenmektedir.

Kürdi politik aktörler çözüm süreci içerisinde yaşanan gelişmelerde dil ile ilgili yapılmış olan açılımları yetersiz bulduklarını ifade ederek, bu konuda tam özgürlük ve anayasal tanınma talep etmektedir. AKP hükümetinin yapmış olduğu Kürtçe televizyon ve Kürtçe öğreniminin serbest bırakılması gibi uygulamaları geçiştirici hareketler olarak tasarlamaktadırlar. Kürdi politik aktörler yapılan bu açılımların hükümetin Kürtlere olan borcunun ancak faizi olabileceğini iddia etmekte ve daha geniş serbesti alanı talep etmektedirler. Bu taleplerinde ise daha önce de ifade ettiğimiz üzere Avrupa Birliği'nde çok kültürlü oluşumları referans alarak taleplerinde bulunmakta, yurtdışına çıkararak Avrupa'da bu alanda çalışmalar gösteren sivil toplum kuruluşları ve resmi oluşumlar aracılığı ile baskı oluşturmaya çalıştığı gözlenmiştir.

Kürdi politik aktörlerin dinle ilişkili olarak yapmış oldukları tasarımlar arasında din kavramına çok sınırlı yer verdikleri gözlenmiştir. Dinle ilişkili olarak 2007, 2009 ve 2014 yıllarında son derece sınırlı bir tasarım yapılırken 2011 yılında dinle ilgili tasarımlara önem verildiği görülmektedir. Kolektif kimlik için hem sosyal, hem de inanca ait bir bileşen olan din kavramı bir çok etnik talep/etnik farklılık için merkezde yer alan bir noktadadır ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin geride kalan nüfusu ile büyük ölçüde aynı dini ve mezhebi paylaşan Kürtler arasında bu noktadan başlayacak bir farksellığı yaratmak doğal olarak güçtür. Dinle ilişkili olarak yapılan tasarımlarda 2011 yılını dışarıda bırakacak olursak temel yaklaşım, AKP hükümeti tarafından yapılan din tabanlı bağdaştırıcı çağrılara yönelik karşıt argüman geliştirme yönünde olmuştur. Oldukça sınırlı bir biçimde de olsa Nevruz ve benzeri kutlamalarda Kürtlerin tarih içerisinde inanmış olduğu kadim dinlerin anılarak tarihsellik vurgusunun yapıldığı gözlenmiştir. Bu duruma ek olarak Kürtler arasında hakim olan farklı mezheplerin (Alevilik) ya da inanış biçimlerinin (Ezidilik) topluluk içi dayanışmayı engelleyen bir unsur olarak görülmemesi gerektiği yönünde tasarımlarda bulunulmuştur.

Ancak bu konuda 2011 yılına ait analize bir parantez açmak yerinde olacaktır. 2011 yılı içerisinde Kürdi politik aktörlerin katılımı ile kalabalıklaşan ve basına sıklıkla yansıyan “sivil Cuma namazları” gibi bir protesto biçiminin geliştiği görülmektedir. Kürdi politik aktörler Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından atanan imamların, hükümet ve Türk milliyetçiliği propagandası yaptığını iddia ederek hükümetin imam atadığı camilerde Cuma namazı kılmama şeklinde bir protesto biçimi tasarlamışlardır ve bunun bir tür sivil itaatsizlik olduğunu ifade etmişlerdir. Bu protestolarda namaz öncesinde anadilin önemi ve diğer kolektif kimliğe ilişkin hususlarda bilgi veren hutbelerin okunması, namaz sonunda Kürtçe dua edilmesi, dayanışma çadırları adı altında yapılar kurularak burada dersler verilip bilgilendirmeler yapılması aracılığı ile din üzerinden bir tasarıma girişilmiştir. Bu tasarımda bölgede önemli bir oy potansiyeline sahip olan ve muhafazakar bir parti konumunda olan AKP’ye karşı bir argüman geliştirme çabasının olduğunu söylemek yanlış bir yorum olmayacaktır. Sivil Cuma Namazları adı verilen pratiğin uygulamaya konulmasıyla birlikte zaman zaman eylem biçimine dönüşmesi ve polis müdahalesinin gerçekleşmesi hükümetin Kürtlerin Cuma namazı kılmasına izin vermediği şeklinde tasarlanarak politik davranışla arasında bir alegori kurulduğu saptanmıştır. Bu bağlamda farksellik yaratma konusunda bir argümana dönüşen Cuma namazları, Kürtçe ibadet talebi ile birlikte kolektif kimliğin, dil-din-toplumsal dayanışma alanlarının tümüne temas eden bir araçsallık içerisinde tasarlanmıştır. Kürtçe ibadet edilmesine karşı çıkılması noktasında ise Kürtlerin İslamiyet’e toplu halde geçen ilk kitle olduğu ve tarihsel süreç içerisinde İslam’a büyük hizmetlerde buldukları iddia edilmiştir.

Çalışmamızın tasarım aşamasında, politik aktörlerin kolektif kimliğin belirginleştirilmesinde Smith’in ifadesiyle “Ortak soy miti’ni” Weber’in bakış açısı ile ise “Ortak atadan geldiğine inanç” argümanını sıklıkla kullandıkları varsayılmıştır. Ancak çalışmamızda yapılan analiz neticesinde bu argümanın tahmin edilen sayı ve oranda kullanılmadığı bulgulanmıştır. Kolektif kimlik ve milliyetçiliğin tasarımında sıklıkla kullanılan “ortak soy miti” Kürdi politik aktörler için son derece sınırlı olarak ortaya konan bir argüman olduğu ve bu konuda belirgin bir tasarımın olmadığı saptanmıştır. Ortak soy mitinin bu sınırlı temsil ve tasarıma karşın en belirgin olarak ortaya çıktığı nokta “hayali cemaatin” tasarlanması

bağlamında görünür olmaktadır. Soydaşlık ya da ortak atalara yönelik mitlerin tasarlanması yerine daha önce de ifade edildiği üzere farklı coğrafya ve ülkelerde yaşayan bir Kürt nüfusun olduğunun tasarlandığı görülmüştür. Bu noktada kendileri ile ortak hisleri, düşünceleri, beklentileri ve politik idealleri paylaşan ve dünyanın her yerinde bulunan Kürtler olduğu tasarımı yapılarak onlarla Türkiye’de yaşayan Kürtler arasında önemli bir bağ olduğu vurgulanmıştır. Bu durumun Kürt kolektif kimliğinin kendini, Harvey’in ifadesiyle “kimlikler dünyası” olarak adlandırılabilir dünyada bir yer de tanımlamasıyla ve içinde yer alma çabasıyla ilişkilendirmek kanımızca yanlış bir yorum olmayacaktır. Ortak soy miti her ne kadar son derece sınırlı olarak yer verilse de, politik aktörler tarafından farklı coğrafyalarda yaşayan Kürtlerle aralarında ekonomik, kültürel ve politik bağların bulunduğunun tasarlanması açısından önemli bir argüman niteliğindedir. Bu doğrultuda, Türkiye dışında kalan Kürt liderlerin politik aktörler tarafından zaman “amca” (örn. Celal Talabani) gibi paternal bağlar içeren sıfatlarla tanımlandığı bulgulanmıştır. Kanımızca ortak soy mitine dayanan kolektif kimlik veya milliyetçilik algısının Marksist tandans açısından bir tür yanlış bilinç olarak değerlendirilmesinin önemli bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Zira Türkiye’deki Kürdi politik aktörler ve içerisinden gelmekte oldukları politik ortam, çalışmanın III. Bölümünde de ele aldığımız üzere önemli ölçüde 60’lı yılların sonundan başlayarak 70’li yılların ortasına kadar TİP (Türkiye İşçi Partisi) içerisinde şekillenmiştir. Sol paradigma tarafından ötekileştirilen ve referanslarını sıklıkla Avrupa Birliği normlarından alan politik aktörlerin ortak soy mitini tasarımları içerisine dahil etmiyor oluşu tarafımızca bir tür politik tercih olarak değerlendirilmektedir.

Kürdi politik aktörlerin iletilerin etnik kimliğin önemli bir argümanı olarak ortaya konan “özel bir yurt/coğrafi bölgeyle özdeşleşme” kavramı belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Ancak bu konu çerçevesinde de yıllar içerisinde değişen bir sayı ve oran olduğunu gözlenmektedir. Çalışmamızın önceki bölümlerinde de ele alındığı üzere Kürdi politik aktörler tarafından Kürt yoğun nüfusun yaşamakta olduğu bölge Kürdistan olarak tasarlanmaktadır. Yıllar içerisinde artan bir sayı ve oranla ortak yurt fikrine ilişkin bir tasarımın yapıldığı görülmektedir. Burada öncelikli neden olarak 2007 yılında böyle bir ismin kullanımı yasak olup ceza-i müeyyidelere tabi iken, çözüm ve barış süreci ile coğrafi bir tanım olarak

kullanılması daha sık rastlanılan bir durum olarak karşımıza çıkmış ve ceza-i yaptırımlar uygulanmamıştır. Bu nedenle yıllar içerisinde artan bir şekilde kullanımı reel olarak anlamlı bir zemine oturmaktadır.

Ortak bir yurt veya coğrafi bir bölge tasarlanırken 2014 yılını dışarıda bırakacak olursak en çok kullanılan iletinin bölgenin kadim zamanlardan beri Kürtlere ait olduğu vurgusu olarak saptanmaktadır. Kolektif kimliğin tasarımında tarihsellik ve “otoktonluk” olarak terminolojiye giren bir yerin yerleşik halkı olma durumu son derece önemli bir noktaya temas etmektedir. Tarihi bir yurtla kurulan bağda, o bölgenin yerleşik halkı olma durumu, doğrudan ve dolaylı olarak bölge üzerinde hak sahibi olma ile ilişkilendirilerek tasarlanmaktadır. Otoktonluk bu nedenle topraklar üzerinde hak sahibi olmanın doğal nedeniymiş gibi görünerek, toprak ve üzerinde yaşayanlar arasında paternal bir bağ kurulmasına aracılık eder.

Otoktonluk iddiasına ek olarak tarihsellik kendi içerisinde tasarlanan bölgenin nasıl isimlendirileceği, ne şekilde çerçevesleneceği konusunda da eten bir unsur olarak belirginleşmektedir. Politik aktörlerin iletilerinde, bölgenin en eski uygarlıklarından olan Medler’in Kürtlerin ataları olduğu düşüncesi yeniden üretilerek, tarihin en kadim dönemlerinden beri varlığını aynı bölgede sürdüren bir kavim tasarımı yapılmaktadır. Bu duruma ek olarak Kürtler’in yüzyıllardır aynı yerde yaşadığı, baskılara boyun eğmediği, işgal altına girmediği gibi ifadeler kullanılarak, karşıt olarak tasarlanana yönelik kadim zamanlardan beri mevcudiyetini sürdüren Kürt varlığı tasarımı yapılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de Kürtlerin o bölgede yaşadığı ve Osmanlı’nın anlaşmalı olarak Kürtlerin özerklik benzeri bir oluşumla bulunmasına izin verdiği bilgisi yeniden üretilmekte, bölgenin tarihin uzun yıllarını kapsayan bir süreçte özerk olduğu vurgusuyla güncel politik talepler ile tarihsellik arasında bir bağdaşım tasarlanmaktadır.

Kürtlerin yaşadığı bölgelerin 2011 ve 2014 yılları itibariyle politik aktörler tarafından Kürdistan olarak tanımlanması sayı ve oran açısından sıklıkla rastlanılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Toprakla insan arasında bağ kurarak, toprağın maternal bir ilişkiyle insana bağlanması bu noktada da Kürdi aktörler

tarafından tasarlanmaktadır. Kürdi politik aktörlerin “Kürdistan’ın çocukları- gençleri” gibi ifadeler kullanması toprak ile insan arasında kurulan bağ üzerinden gerçekleştirilen tasarıma bir örnek niteliği taşımaktadır. Tarihsel olarak bir toprakla kurulan bağın bir başka yönü ise, coğrafyanın personifiye edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır, coğrafyayı geline benzetmek, özel coğrafi alanları insan bedenine benzetmek ve belli bölgelere kutsiyet atfetmek (Fırat-Dicle gibi) kolektif kimliğin tasarımında ve politik olarak kavramsallaştırılmasında araçsallaştırılan faktörlerden biri olarak gözlenmektedir.

Kolektif kimliğin tasarlanmasında ve politize edilmesinde etkin olan etnosemboller arasında yer alan “paylaşılan tarihi anıların” kullanımı, Kürdi politik aktörlerin iletilerinde başat bir rol oynamamakla beraber önem taşıyan argümanlardan birisidir. Paylaşılan tarihi anılardan kasıt; tarihsel süreçte bir kırılma yaratan kişi, olay, değişim olarak kabul edilebilir. Bu noktada Kürdi politik aktörlerin yakın tarihle ilişkili olarak; teröre karşı gerçekleştirilen askeri operasyonları dramatik olaylar olarak tasarladıkları görülmektedir. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde yapılmış olan askeri operasyonların başarısız olduğu, kardeşlik bağına zarar verdiği, yerel/sivil halkın bu operasyonlardan zarar gördüğü iddia edilerek, politik tercih olarak kendilerine yönelinilmesi halinde operasyonların durdurulacağı, barışın sağlanacağı vurgulanmaktadır. Kolektif kimliğin içinde yer alan kolektif hafızaya işaret eden argümanlar kullanılarak, politik tasarımın aktarımının bir zemine oturtulduğu görülmektedir.

Uzak tarih ile ilişkili olarak ise Kürdi politik aktörlerin iletilerinde geçmişteki Kürt isyanlarının yer aldığı görülmektedir. Ancak sayı ve oran açısından anlamlı bir veri oluşturacak oranda kullanılmadığı gözlenmiştir. Belli bir frekansa tekabül etmeyen Kürt isyanlarının toplumsal hafızadan geri çağırılması durumu anlam açısından önemli bir noktaya temas edecek biçimde kullanılmaktadır. Bu tasarım iki biçimde gerçekleşmektedir birincisi merkezi yönetimle Kürtler arasında yaşanan sıkıntıların yakın tarihli olmadığı uzun yıllara dayandığı vurgusu yapılmakta, ikincil olarak ise ileti seçim mitingi ile ilişkili ise kitle (Örn: Şeyh Sait’in torunları) geçmişteki isyanla ilişkilendirilerek varolan yapıya karşı çıkması istenmektedir. Dolayısı ile güncel politik konjonktür ile toplumsal hafızada yer alan politik

konjonktür arasında bağ kurularak yeniden çağrıldığı görülmektedir. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde en çok araçsallaştırılan ortak tarihi anıların ise Kürt kökenli tarihsel aktörler olduğu görülmektedir. Selahaddin Eyyubi gibi Kürt olduğu iddia edilen tarihsel aktörler üzerinden topluluk içerisinde onlarla benzer kolektif kimliği taşıyan aktörler çıktığına yönelik bir tasarım yapılmaktadır. Tarihsel aktörler ile tarihi rolleri üzerinden bir bağ kurulduğu görülmektedir; Selahaddin Eyyubi kahramanlık gibi kavramlar üzerinden tasarlanırken, Şeyh Sait gibi karakterler dindarlıkları, Seyit Rıza gibi aktörler ise sisteme karşı çıkışları üzerinden sunulurken politik yönelimde harekete geçirici unsur ya da simge olarak tasarlandığı gözlenmiştir. Kürdi politik aktörlerin farklı ülkelerdeki ya da farklı coğrafyalarda Kürt politik yönelimlerin aktörleri ile ilişkili bir tasarım yapmadıkları saptanmıştır.

Kolektif kimliğin ilişkide olduğu mit ve sembollerin anlamlarının yeniden üretilmesi, politik yönelimde belirteç olarak kullanılması, milliyetçiliğin etrafında örülmesi sıklıkla rastlanılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta ulus inşa sürecinde mit ve sembollerin icat edildikleri, sıfırdan üretildikleri milliyetçilik teorisi ışığında yapılmış incelemelerin bulguları arasındadır. Mit ve sembollere ilişkin olarak ortaya konulması gereken ilk husus kültürel belleğin tarihsel süzgecinden geçerek bugüne kadar aktarıldığıdır, ancak milliyetçiliği tasarlayanlar açısından politik yönelime uygun olacak biçimde yeniden anlamlandırma süreçleri içerisine girilmektedir. Kürdi politik aktörlerin de benzer bir yapılanma süreci içerisine girdikleri iletilerinde bulgulanmıştır.

Kürt kolektif kimliğinin kültürel belirteçlerinin en önemlilerinden biri konumunda olan Nevruz (Newroz) kutlamaları politik aktörler tarafından hazırlanarak hayata geçirilmektedir. Nevruz bu nedenle kültürel ve mitik olduğu kadar politik bir bağlamı da kendi içerisinde barındırmaktadır. Özellikle seçim dönemlerinin Nevruz kutlamalarına denk geldiği süreçlerde büyük bir mitinge dönüştürüldüğü ve Nevruzun kültürel içeriği ile beraber politik gündemin harmanlandığı gözlenmiştir. Nevruz kutlamalarında Kürdi politik aktörlerin konuşmalar yapması gelenekselleşen bir hal almıştır. Buna ek olarak ise Nevruz “özgürlük Nevruzu, Özerklik Nevruzu, Barış Nevruzu” gibi isimler verilerek politik ortama ilişkin biçimde isimlendirilmektedir. Politik aktörlerin iletilerinde

“Nevruz’un özgürlük ateşi bütün Kürtleri saracak” gibi ifadeler kullanılarak politik olarak harekete geçirmeye yönelik bir anlam mitik bir ritüele yüklenmektedir. Nevruz bayramlarında bir nevi Kürtler için bir sonraki yılın politik gündemini tasarlayan Abdullah Öcalan’ın mektuplarının okunması, ritüeli politize eden bir başka unsur olarak belirgin hale gelmektedir. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde “gelecek yıl Nevruz’u özerklik içinde kutlayacağız” gibi ifadelerle geleceğe yönelik projeksiyon yapıldığı görülmektedir.

Nevruz bayramı ile ilişkilendirilmiş mitlerden olan Demirci Kawa figürü, hem Nevruzla birlikte hem de tek başına kullanılan argümanlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde Demirci Kawa’nın zalim Dehak isimli krala karşı çıktığı gibi, Kürtlerin de bir karşı çıkış yapacağı tasarlanmakta, karşıt olarak ortaya konulana karşı politik harekete yönlenmeye çağrı yapılmaktadır. Bu duruma ek olarak Kawa mitinin hem figüratif açıdan hem de anlam boyutunda proleterleştirildiği gözlenmiştir. Demirci Kawa figüratif olarak sıklıkla sol tandans içinde yer alan proletarya figürüne benzer temsil edilmekte, hem de krallar karşısında fakir bir demirci olmasına karşın çaba sarf eden bir aktör olarak tasarlanmaktadır.

Kürtlerin kolektif kimliğinde önemli bir yeri olan; sarı, kırmızı, yeşil renkleri ise çoğunlukla görsel olarak kullanılmaktadır. Analiz edilebilecek frekansta bir tasarımı olmamakla beraber Kürdi politik aktörlerin özellikle Nevruz kutlamalarında kitleye “sarı, kırmızı, yeşilinizi kuşanıp gelmişsiniz!” şeklinde hitap ettiği ve bu iletilerin gazeteler içerisinde temsil edildiği gözlenmiştir. Adı geçen üç renk daha çok görsel olarak kullanılmakla beraber, kimliğe aidiyetin gösteriminde önemli bir argüman niteliği taşımaktadır.

Analizimiz kapsamında bulguladığımız ve yukarıda ifade etmiş olduğumuz kültürel öğeler milliyetçiliğin etnosembolist ve araçsalcı biçimlerde tasarımına imkan tanımaktadır. Etnosembolist perspektiften yukarıda ortaya konulan veriler, grubun iç dinamikleri çerçevesinde gruba aidiyeti tanımlarken, dışarıya karşı ise aidiyeti betimleyici belirteçler olarak işlev görmektedir. Ancak kültürel öğelerin salt varolan durumsallıkları ile temsil edilmesi sadece tarihin yıkıcı gücüne direnebildiklerinin göstergesi olabilir. Ancak kültürel bileşenler daha önce de ifade ettiğimiz üzere

kolektif kimliğin yeniden tasarlanmasında ve politize edilerek milliyetçi bir minvalde sunulmasına açık bir havuz yaratırlar.

Bu bilgiler ışığında Kürdi politik aktörlerin kolektif kimliğin kültürel bileşenlerini araçsallaştırarak, politik yönelimin tasarlanmasında ve harekete geçirilmesinde dolaşıma soktukları gözlenmiştir. Bu dolaşıma sokma tavrının temelinde kimliğin sınırlarını çizme gayretinin olduğu görülmektedir. Kolektif kimliğin tüm kültürel bileşenlerinin aynı önemi arz ettiğini söylemek oldukça güçtür ancak birinin diğerinden daha önemsiz olduğunu söylemek de aynı oranda doğrulanması güç bir önermeye işaret edecektir. Kürdi politik aktörler iletilerinde kolektif kimliğin varolan kültürel havuzundan belli öğeleri çıkartarak değişen sayı ve oranlarda yeniden tasarlanmaktadır. Milliyetçiliğe araçsalcı bir açıdan bakacak olursak bu havuzdan öne çıkan öğelerin değişmesi kolektif kimliğin “seçkinlerinin” tasarımlarındaki sayı, oran ve yoğunluk ile korelasyon içerisinde görünmektedir. Kürdi politik aktörlerin, kültürel bileşenleri biz/öteki ayrımını yaparak bunun üzerinden bir sınır çizme mekanizması olarak kullandığı gözlenmiştir.

Biz-öteki ayrımı bu noktada, farklı olanı ötekileştirmekten çok kendi sınırlarını tanımlayıp, konturlamak için kullanılan bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Kürtleri temsil eden ve onların politik tasarımlarına yansıyan kültürel bileşenler tasarlanarak hareket edilen doğrultuda toplumsal açıdan birleştirici olarak önplana çıkartılacak olanlar serimlenmektedir. Seçkinler olarak politik aktörlerin iletilerinde kullanmış olduğu kültürel belirteçler aynı zamanda Kürtlüğün ve Kürdi politikaların sınır çizgilerini de belirleyici bir unsur olarak işlev görmektedir. Nitekim, biz/öteki farkısalığı üzerinden kolektif kimliğin sınırlarını çizmeye yönelik tasarımlar politik aktörlerin iletilerinde belirgin bir biçimde bulgulanmıştır.

Milliyetçiliğe araçsalcı bakışta teorik olarak tasarlanmaya çalışılan bir milliyetçiliğin, bir de karşıtının olması sıkça rastlanılan bir olgudur. Kültürel kimliğin bileşenleri ile karşıt milliyetçilik ile kendi milliyetçiliği arasındaki çizgiyi belirginleştiren milliyetçiler adı geçen bileşenleri bir tür belirteç olarak tasarlanmaktadır. Karşıt milliyetçiliklerin ortak politik ortamda tasarlanması çoğunlukla bir çatışma ortamı yaratacağından seçkinler her iki politik yönelim

tarafından da, genel geçer tabirle “kazan-kazan” olarak adlandırabilecek bir ortamı yaratamaya gayret etmeleri beklenebilir. Bizim çalışmamız açısından bakıldığında Kürdi politik aktörlerin Kürtlerin haklarını elde etmesini, Türkiye’de demokratikleşmenin ivme kazanması olarak tasarladıkları bulgulanmıştır. Bunun yanı sıra Kürt politik hareketinin, Türkiye’de demokratikleşmeye etki ettiği ve kazanımlarda rolü olduğuna yönelik bir tasarım sunulmaktadır. Kürdi politik aktörlerin hak talepleri konusunda Avrupa Birliği’ni referans almaları, Türkiye açısından demokratikleşme ölçütünün Avrupa Birliği normları olarak alındığı düşünüldüğünde sıra dışı bir durum değildir. Kürdi politik aktörler tarafından sıklıkla kendi yapmış oldukları muhalefetin ya da kolektif kimlikler üzerinden gerçekleştirilen demokratik alan açma çabasının Türkler ve Türkiye için de faydalı olarak tasarlandığını görmek mümkündür. Kürdi politik aktörlerin; Kürtlerin, Türklerin ve tüm etnik unsurların ortak olarak özgürleşmesi için politika yaptığı iddiası iletilerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Araçsalcı yaklaşımda aynı kolektif kimliği taşıyan bir topluluğun içerisinde farklı seçkinler gruplarının bulunduğu ve bunların farklı politik yönelimlerde bulunmasının olası olduğu teorize edilmiştir. Kürdi politik aktörlerin de çok katmanlı Kürt toplumsal hayatı içerisinde diğer tüm katmanlarla uyumlu olduğunu söylemek oldukça güçtür. Bu nedenle Kürdi politik aktörlerin, kendileri dışında kalan; ağa, şeyh gibi sosyal yapıya ya da inanç dünyasına temas eden aktörlerle kendisi arasında bir mücadele içerisinde olduğu görülmektedir. Billig’in (1995) ifadesiyle seçim dönemlerinde kitlenin geleceğini ne şekilde tasarlayacağı üzerinde karar mekanizması olmak adına seçilmeyi hedefleyenlerin ortak politik yönelimlerde olması oldukça zor bir olasılık olarak görünmektedir. Bu nedenle Kürdi partilerin politik aktörlerinin sıklıkla kendilerini Kürt halkının gerçek temsilcisi olarak tasarladıkları bulgulanmıştır

Çalışmamızın on altıncı varsayımı olarak ortaya konan Kürt politik aktörlerin iletilerinde Marksist tandanstan kaynağını alan “ezilenlerin milliyetçiliği” tasarımının kullanıldığı önermesi yapılan analiz neticesinde doğrulanmıştır. Çalışmamız içerisinde daha önce de ifade ettiğimiz üzere Marksist paradigmada veya onun günümüze kadar evrilerek gelen sol-sosyalist yorumlarında milliyetçiliğin bir tür

“yanlış bilinç” olarak ortaya konulduğu tartışılmış ancak ezilenlerin/sömürülenlerin milliyetçiliğinin makul bir davranış biçimi olarak tasarlandığı belirtilmişti. Özellikle Sovyet Rusya döneminde Lenin’in “Ulusların kendi kaderini tayin hakkı”na yönelik tartışmalara sol tandans içerisinde de tartışmalara farklı bir boyut katmıştır.

Bu bilgiler ışığında Kürdi politik aktörlerin iletileri incelendiğinde; hem kökenlerindeki sol sosyalist oluşumların etkisi, hem de PKK tarafından doktrine edilen Kürt politikalarında Marksist paradigmanın etkisiyle, ezilenlerin milliyetçiliği ya da ezilen/sömürülen halk tasarımının sıklıkla yapıldığı görülmektedir. Kürdi politik aktörlere göre Kürtler Türkiye, Suriye, Irak, İran gibi 4 farklı ulus devlet (aktörlerin tanımlayışı bu yöndedir) tarafından sömürülmektedir. Kürdi politik aktörlere göre Kürtlerin yer altı ve yer üstü kaynaklarının Kürtlere kullanım hakkı tanınmadan bu devletler tarafından kullanılması Kürtleri sömürge bir halk konumuna çekmektedir. Bu duruma ek olarak ise bu kaynakların getirmiş olduğu faydalardan Kürtlerin bilinçli ve istekli bir biçimde yararlandırılmadığı politik aktörler tarafından tasarlanmaktadır. Kürdi aktörlere göre bu kaynakların başında bölgedeki petrol yer almaktadır. Politik aktörler bölgedeki petrolün, dünyanın büyük güçleri tarafından 4 devlet aracılığı ile sömürgeleştirildiğini, Kürtlerin ise bundan herhangi bir pay alamadığını iletilerinde iddia etmektedir. Bölgede santraller aracılığı ile üretilen elektrikten, petrolden, diğer madenlerden pay almak istediklerini politik iletilerinde sıklıkla yansıttıkları gözlenmiştir. Politik aktörler tarafından bu duruma çözüm olarak demokratik özerklik ve yerinden yönetim seçenekleri sunulmakta bu yolla Kürtlerin zenginleşeceği tasarlanmaktadır.

Kürdi politik aktörlerin Türkiye’nin modernleşmesi ve sanayileşmesi sürecinde Kürtlerin periferide kalarak gelişmede geri kaldığı ve bunun bilinçli olarak yapıldığını iletilerinde tasarladıkları saptanmıştır. Merkez-Çevre arasındaki farklılıkların Kürtlerin geri kalmasının temel nedenlerinden olduğu iletilerde vurgulanmaktadır. Bu duruma ek olarak Kürtlerin diğer çevrede kalan yerlere göre daha zor durumda olduğu ve bunun istençli olarak devlet tarafından yapıldığını tasarladıkları gözlenmiştir. Bu durumun merkezi yönetimin güçlü olması ve yerel yönetimlere yeterli alanın tanınmaması ile ilişkilendiren Kürdi aktörler; yerinden yönetim, özyönetim, demokratik özerklik gibi politik dönüşümlerle bu durumun

çözüleceğini iletilerinde vurgulamaktadır. Dolayısı ile ekonomi, gelişmişlik ile etnik aidiyet arasında kurulan bağ, politik yönelim yönünde de bir argüman haline getirilmektedir. Politik yönelimin Kürdi aktörlere doğru olması halinde bu tür bir dönüşümün yolunun açılacağı iletilerde tasarlanan başka bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Kürdi politik aktörlerin yalnızca sol sosyalist bir perspektiften kolektif kimliği ekonomik değişkenler üzerinden tanımlamadığı aynı zamanda kimliğin bu bileşenlerini politik tercih yönünde araçsallaştırmaya çalıştıkları gözlenmiştir.

Kürdi politik aktörlerin iletilerinde doğu ile batı arasında belirgin bir kültürel, ekonomik, sosyal farklılığın olduğunu tasarımı yapılarak, doğunun bilinçli olarak geride bırakıldığı vurgusu ortaya konmaktadır. Bu durum tasarlanırken “doğu üretiyor, batı tüketiyor” gibi iletiler ile vurgulanmaktadır. Bu noktada doğudan kastedilen sadece coğrafi bir tasarım değil aynı zamanda toplumsal ve etnik bir tasarım olarak belirginleşmektedir.

Kürdi politik aktörlerin iletileri incelendiğinde sömürülen ve sömürge olarak adlandırılanın yalnızca yer altı ve yerüstü kaynakları olmadığı saptanmaktadır. Aktörlerin iletilerinde Kürtlerin insan kaynağı gücünün de bir tür sömürünün etkisi altında olduğunu tasarımı yapılmaktadır. Kürtlerin bilinçli olarak belli sektörlerde (inşaat, yük taşıma, vasıfsız işçi) istihdam edildiği ve bu yolla etnik kökenden kaynağını alan bir sınıfsallaşmaya gidildiği iddia edilmektedir. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde salt işçi-emekçi sınıfının problemlerinin sıklıkla dile getirildiği önemli bir unsur olmakla beraber Kürtlerin belli iş kollarına bilinçli yönlendirilerek/mecbur bırakılarak iyi iş ve koşullara ulaşmasına izin verilmediğini tasarladıkları gözlenmiştir. Bu nedenle konuya sadece sınıfsal değil, etnik kökene dayalı bir sınıfsallaşmanın olduğu tasarımı üzerinden yaklaştıkları saptanmıştır.

Çalışmamızın on yedinci varsayımı milliyetçiliğin tasarlanışında, politik bir birimin varlığının dünyadaki örnekler gözönünde bulundurularak önemli bir etkisi olması sebebiyle, Kürdi politik aktörlerin tasarımlarında da yer aldığı doğrultusunda öngörülmüştür. Bu noktada politik birimin standart olarak belirlenmiş bir yapıya veya formasyona sabitlenmesi önem taşımamaktadır. Önemli olan, kolektif kimliğin

tasarımını yapan politik aktörlerin; ortaya konulan kimliğin yaşaması için elverişli koşullar olarak nasıl bir politik statüyü tasarladığı ile ilişkilidir. Gellner'in milliyetçiliği tanımlarken siyasi birim ile, toplumsal birimin uyumlu olması tanımını yapması, Breully'nin ise milliyetçiliğin oluşabilmesi için bir siyasal oluşumu gerekli görmesi bu sebeptir. Milliyetçiliği tanımlayacak yüksek kültürü ve bunun harcı olan kolektif kimliği tasarlarlarken, bunun siyasi birimle uyum içerisinde olması teorik açıdan elzem olarak görülmektedir.

Kürdi politik aktörlerin iletileri analiz edildiğinde, sayı ve oran açısından sıklıkla farklı formasyonlarda olsa dahi bir siyasi birime atıf yapıldığı görülmektedir. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde önplana çıkan siyasi birimler otonomi/demokratik özerklik/Kantonlaşma/Bölgesel yönetim olarak belirginleşmektedir. İletiler içerisinde siyasi bir birime işaret edenlerin yıllar içerisinde sayı ve oran açısından artarak çoğaldığı gözlenmiştir. Kanımızca bu durum barış ve çözüm süreci ile birlikte tanınan haklar ve yapılmaya başlanan müzakereler ile ilişkilidir. Zira çözüm süreci öncesinde diğer bir çok konuda olduğu gibi alternatif bir siyasi birimi ortaya koymak da ceza-i müeyyidelere tabidir ve üniter yapıyı tehdit eden bir unsur olarak görülmektedir. Ancak çözüm süreci ile birlikte bu konuların tartışılmaya başlandığı ve ceza-i yaptırımlara maruz bırakılmadıkları gözlenmiştir. Politik aktörler tarafından ortaya konan siyasi birimler hem yönetimsellik, hem içlerinde barındırdıkları özellikler, hem de izin verdikleri açılımlar açısından birbirinden oldukça farklı nitelikler göstermektedir. Ancak Kürdi politik aktörlerin seçim dönemlerinde politik aktörlerin en çok vurgu yaptığı konulardan birisi olarak önplana çıkmıştır. Kürdi politik aktörlerin tasarımlarında bu siyasi birimlerin birbirinden farkları üzerine odaklanmadıkları tespit edilmiştir. Otonomi talebi tarihsel süreç ile günümüz arasında bağ kurulurken sıklıkla kullanılmakta ve tarihsel olarak Kürtlerin bölgede otonom olarak yaşadıkları iddiasında bulunmaktadır. Demokratik Özerklik talebi ise özellikle “barış ve çözüm süreci”nden sonra iletilere girerek sayı ve oran açısından en sık zikredilen siyasi birim olarak öne çıkmaktadır. Kantonlaşma talebinin ise başta Kuzey Irak ve Suriye olmak üzere Türkiye'nin güney sınırında kurulan özerk Kantonların ortaya çıkması ile belirginleştiği görülmektedir. Başta Rojava Kantonu olmak üzere bu tarz bir yönetimselliğin Kürtler için en uygun sistem olduğu tasarlanırken, örnek model olarak ortaya konulduğu gözlenmektedir. Rojava

Kantonu'nda, komün bir ekonomik sistemin dönemsel ve ölçek olarak genişlememiş olduğu halde hayata geçirilmesi, Kürdi politik aktörlerin iletileri içerisinde sıklıkla yer alan sol-sosyalist jargonla örtüştürülerek kalkınma ve eşit gelişmenin tasarımı olarak sunulmuştur. Rojava Kantonu'nun bölgedeki özerklik uygulamaları içerisinde genelin dışında bir noktaya işaret etmesi ve kökten dinci oluşumların hakim olduğu bir bölgede seküler bir nitelik taşıması başta Avrupa Birliği olmak üzere birçok yabancı ülkenin dikkatini çekmiştir. Bu durum Kürdi politik aktörler tarafından “Dünya'nın gözü Rojava'da, Avrupa Rojava'ya hayran kalıyor” gibi ifadeler ile tasarlanmıştır. Kürdi politik aktörler sol-sosyalist tandanslı milliyetçilik ile siyasi birime dair ifadeleri aynı potada eritmek suretiyle sunarak, geniş bir toplumsal alana temas eden iletiler kullanmaya çalıştıkları gözlenmiştir.

Kürdi politik aktörlerin siyasi birimler açısından tasarımı yaptıkları bir başka oluşum ise “halk meclisleri” talebi olarak belirginleşmektedir. Kürdi politik aktörler mahallelerden başlayarak, daha geniş örgütlenmelere sirayet eden bir tür meclisler silsilesini iletilerinde vurgulamaktadır. Bu meclisler mahalleden başlayarak yerel sorunları temsil etmeye ve çözmeye odaklı mekanizmalar olarak ortaya konulmakta ve merkeziyetçi yönetim anlayışının yetersiz olduğunu vurgulama noktasında araçsallaştırılmaktadır. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde bu oluşumun kendileri dahil herkesin siyasi erki paylaştığı bir biçim olarak sunulduğu saptanmıştır. Aktörlerin iletilerinin incelenmesi sonucu, halk meclisleri ilişkili olarak nasıl bir yapılanmaya işaret ettikleri tam olarak tespit edilememekle beraber sayı ve oran açısından sıklıkla kullanıldığı gözlenmiştir. Özellikle 2014 yılının yerel seçimlerinde “Özyönetimle, Özgür kimliğe” sloganının benimsenmesine karşın özyönetim kavramının tam olarak niteliğinin ne olduğunun iletilere yansımadağı ve hangi noktalara işaret ettiğinin belirginleşmediği saptanmıştır. Seçim döneminin sloganı olmasına karşın özyönetim tasarımının iletilerde yapılmadağı bulgulanmıştır. Bu noktada iletilerden çıkan sonuç özyönetim olarak Kürdi politik aktörler tarafından adlandırılan kavramın büyük ölçüde demokratik özerkliği işaret ettiği yorumunu yapmak kanımızca yanlış olmayacaktır. Zira ortaya konulan yönetimsellikler arasında belirtilen yıllarda en çok önplana çıkarılan oluşumun demokratik özerklik olduğu görülmektedir. Özyönetimle birlikte anılan diğer bir kavram olan “Radikal Demokrasi” ise yine iletilerde açıklanmayan bir politik yönelim olarak

gözlenmektedir. Laclau ve Mouffe (2013) tarafından aynı isimle ortaya atılarak neo-liberal yönetim anlayışlarına karşı “alternatif bir sol” olarak ifade edilebilecek olan “Radikal Demokrasi” ile Kürdi politik aktörlerin ortaya atmış olduğu Radikal Demokrasi kavramının aynı olmadığı ise belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan görüşmeler ve gazete analizi neticesinde kavramsal olarak niteliklerine dair net bir bilgiye ulaşılamamakla beraber, politik aktörler tarafından aynı kavram olmadığı ifade edilmiştir.

Milliyetçiliğin ve onunla ilişki halinde bulunan kolektif kimliğin yukarıdan-aşağıya doğru tasarlanması noktasında yukarıda ifade ettiğimiz veriler belirgin bir biçimde kullanılırken, milliyetçiliğin aşağıdan yukarı tasarımına işaret eden “gündelik” kullanımların da milliyetçilik tasarımı içerisinde politik aktörler tarafından kullanıldığı görülmektedir. Gündelik hayatın içerisinde olan kullanımların her biri aynı zamanda kültürel ve toplumsal bir alana işaret ettiğinden milliyetçiliğin kültürel tasarımı ile gündelik tasarımı arasında net bir ayırım yapmak oldukça güçtür. Bu nedenle tarafımızca spesifik örnekler varsayımlar içerisine dahil edilerek araştırmamızı destekleyecek argümanlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Kürdi politik aktörlerin 2007 yılını dışarıda bırakmak koşuluyla seçim mitingi, basın açıklaması/toplantısı gibi etkinliklerde yer ve bölge adlarının Kürtçe isimlerini iletilerinde kullandıkları görülmektedir. Diğer bir çok kullanımda olduğu gibi bu konuda da “çözüm süreci” sonrası belirgin bir artış olduğu gözlenmektedir. Politik aktörlerin iletilerinde basına yansıyan mitinglerde, özellikle miting yapmakta oldukları il/ilçede halka hitap ederken “sevgili ...’lılar” ifadelerini kullanarak yerin Kürtçe adı üzerinden hitap ettikleri görülmektedir. Bu durum Kürtçe adın kullanımında kültürel milliyetçiliğin dilsel boyutu ile ilişkili olmakla beraber cemaatin kendini ait hissettiği coğrafyayı, Kürtlere ait bir coğrafya olarak tasarlamak için de zemin oluşturmaktadır. Kürdi politik aktörlerin yerel yönetimlerde tarihsel süreçte önem taşıyan Kürt kökenli şair, yazar, politikacı gibi kişilerin isimlerini kamusal alanlara (park, kültür merkezi) verdikleri gözlenmektedir. Bu yolla gündelik bir biçimde kolektif belleğin canlı tutulmasına zemin yaratılmaktadır. Bu duruma ek olarak politik aktörlerin iletilerinde sair zamanlarda Kürtçe deyiş ve atasözlerini kullandıkları görülmektedir. Bu tür kullanımların dilsel özelliklerinden ötürü hedef

kitle ile kaynak arasında anlatımı kuvvetlendirici bir etki yarattığı varsayılmaktadır. Bu yolla politik aktörlerin iletilerinde hem bir cemaat olarak tasarlanan kitlenin bir parçası olduklarının ortaya konulması için, hem de iletişim düzeyini kuvvetlendirmek için bir zemin yaratılmaktadır.

Analiz sonrasında kolektif kimliğin oluşturulması ve politik yönelimle ilişkisinin kurularak, milliyetçiliğin tasarlanışına politik aktörlerin iletilerinde sayı ve oran açısından sıklıkla yer vermiş oldukları görülmektedir. Milliyetçiliğin tasarımı yapılırken, milliyetçilik teorilerinden herhangi biri ile birebir örtüşen bir tasarımın olmadığı ise görülmektedir. Bu nedenle teorik açıdan her milliyetçiliğin kendine özgü bir biçimde oluşturulduğu ve onu oluşturan seçkinlerin havuz içerisinde uygun görülen öğeleri değişen politik koşullara göre forme edip öne çıkardığı varsayımımız doğrulanmıştır. Bu bağlamda çalışmaya teori düzeyinde olan yaklaşımımızla analiz sonuçlarının büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Analizimizin bundan sonraki bölümünde tasarlanan milliyetçilik ve kolektif kimliğin politik konjonktür ile ne şekilde ilişkilendirildiği üzerinde durulacaktır.

Kürdi politik aktörlerin iletilerinin Kürt sorununun demokrasi yoluyla barışçıl çözümü iç politika bağlamında sayı ve oran açısından iletilerde en çok ortaya konan argüman olarak görünmektedir. Politik aktörler, Kürt sorununun barışçıl çözümü için Kürtlerin parlamenter düzeyde temsilini yani Kürdi partiler ve onların üyesi olan kendilerini olmazsa olmaz olarak tasarladıkları gözlenmiştir. Parlamenter ya da yerel düzeyde temsilin olmayışı şiddet olaylarının artmasına neden olabilecek bir gelişme olarak tasarlanmaktadır. Aynı zamanda Kürdi politik aktörlerin demokrasi yollu barışçıl çözüm için kendilerini birincil aktör olarak konumlandıkları iletilerinde belirginleşmekte, kendilerinin parlamenter sisteme kabul edilmeyişini savaş çağrısı olarak adlandırmaktadır. Türkiye'nin toplumsal barış ve huzura ihtiyacı olduğu ve bu barış-huzur ortamının ancak Kürt sorununun demokratik çözümü ile mümkün olacağı iletilerinde belirgin bir şekilde bulgulanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin toplumsal barış ve huzuru tek tarafı olarak tanımladıkları ifade edilerek, yalnızca Türkiye'nin batısını değil doğusunu da kapsayan bir huzur ortamının gerekli olduğu iletilerde yer bulmuştur. Bu durumun da ancak Kürtlerin kültürel haklarını kazanması yolu ile gerçekleşebileceği iddiası belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır. Kürdi politik

aktörlerin iletilerinde ana unsur olarak yer alamayacak olsa dahi sayı ve oran açısından sınırlı bir şekilde Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının önemli olduğu ve Kürtlerin ayrı bir devlet talebi olmadığını vurgulandığı gözlenmiştir.

Kürt sorununun demokrasi ve barış yollu çözümü noktasında AKP hükümeti yavaş davranmakla eleştirilmekte, süreci pragmatik yürüttüğü iddialarına yer verilmektedir. Kürtlerin barışa hazır olduğu ancak barışın AKP hükümeti tarafından engellendiği ve istenmediği yönünde tasarımlar dikkat çekici bir biçimde öne çıkmaktadır. AKP hükümetinin yapmış olduğu çözüme yönelik hamleler oyalama taktiği olarak tasarlanmakta, çözümün ancak Kürdi partilerin önemli bir çoğunlukla temsil edilmesi halinde mümkün olacağı öne sürülmektedir. AKP hükümetinin yapmış olduğu açılım ve hamleler yetersiz olarak görülmekte, çözüm sürecinin bir yasaya bağlanması, bu yasanın doğrudan Kürt sorununun çözümü ile ilişkili olduğunun ortaya konmasının talep edildiği iletilerde bulgulanmıştır. Çözüm süreci açısından bir tür motto haline gelen “analar ağlamasın” (Kaya&Akbaş, Zaman Gazetesi, 17.06.2004) ifadesinin, Kürdi politik aktörler tarafından da benimsendiği ve kullanıldığı saptanmıştır. AKP hükümeti tarafından çözüme yönelik olarak yapılan Kürtçe televizyon açılması, Kürtçe öğrenim hakkının verilmesi önemli ancak yetersiz uygulamalar olarak değerlendirilmektedir. Kürdi politik aktörlere göre Kürtlerin zaten uzun süredir televizyon kanalları (MED TV'yi kastederek) vardır ve Kürtçe konuşmaktadırlar bu nedenle politik aktörler durumu “kendilerinin yıllar önce yaptığı, hükümetin ise sonrasında yasalaştırdığı” bir süreç olarak tasarlamakta, böyle bir dönüşümü ise politik açıdan haklı olduklarına dair meşruiyet amaçlı ön plana çıkartmaktadır. Politik aktörlerin iletilerinde askeri operasyonların durdurulmasının talep edildiği belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır, aktörlerin iletilerine göre askeri operasyonlar bölgede ekonomiye ve iç huzura sekte vuran eylemler olarak tasarlanmaktadır.

Kürdi politik aktörlerin iletilerinde hükümet ve çözüm süreci arasındaki ilişki daha önce ifade ettiğimiz üzere pragmatik olarak tanımlanmaktadır. Tasarımların bu pragmatik yaklaşım oy tabanlı bir yaklaşım olarak ortaya konmaktadır. Politik aktörlerin ilerilerine göre çözüm süreci bölgede bir oy devşirici mekanizma olarak kullanılmakta, hükümet kendisini sürecin devamının önkoşulu olarak

tanımlamayarak oy toplamaktadır. Kürdi partilerin buna karşıt olarak iletiler ortaya koydukları gözlenmiştir. Aktörlerin tasarımlarında sürecin Ak Parti hükümeti olmadan da devam edebileceği, bu durumun hükümet ile ilişkili değil toplumsal gerçeklikle ilişkili olduğu savunulmaktadır. AKP hükümeti üzerine düşenleri yapmamakla suçlanmakta, çözüm sürecine ilişkin görüşmelere dair kamuoyunu bilgilendirmemekle itham edilmektedir.

Kürdi politik aktörlerin iletilerinde çözüm sürecinin İmralı'dan geçtiği ifade edilmektedir. Politik aktörlerin iletilerinde, Abdullah Öcalan'ın hükümlü olarak bulunduğu İmralı adasında yapılan görüşmeler ve Abdullah Öcalan'ın kendisi yaşanan terörü bitirecek ve barışın sağlanması için ön ayak olabilecek kaynak olarak tasarlanmaktadır. “Çözüm yolu İmralı'dan geçer” ifadeleri ile çözüm süreci için Abdullah Öcalan bir adres olarak işaret edilmektedir. Ateşkes çağrısı 2007 seçim döneminde iletilere yansımış ve ateşkes yapılması halinde sorunun pozitif yönde ilerleyeceğine dair tasarımlar yapılmıştır. Ancak 2009, 2011 ve 2014 seçimlerinde yaşanan çatışmasızlık halinin devam etmesi nedeniyle ateşkes çağrısının yapıldığı iletiler beklenildiği üzere bulgulanamamıştır.

Kürdi politik aktörlerin çözüm süreci çerçevesinde hükümete yönelik olarak yapmış oldukları iletilerin sayı ve oran açısından önplanda olması sebebiyle kendilerinin çözüm adına hangi unsurları ön plana çıkarttığı, çalışmamız içerisinde analize tabi tutulan bir diğer bileşen konumundadır. Kürdi politik aktörlerin iletileri incelendiğinde çözüm süreci açısından başlıca talebin Abdullah Öcalan'ın serbest bırakılması olduğu saptanmıştır. Hükümlü konumunda bulunan Öcalan'ın mevcut Türkiye yasalarına göre serbest kalması mümkün değildir, çözüm sürecine yönelik yapılanların yasallaştırılması talebi bir ölçüde de Abdullah Öcalan'ın konumu ile ilişkilidir. Kürdi politik aktörler iletilerinde kullandıkları “Öcalan'ın serbest bırakılması kardeşliğin başlangıcı olabilir” gibi ifadeleri konuyla ilişkili olarak Öcalan'ın konumunu stabil hale getirici bir unsur olarak tasarlanmaktadır. Buna ek olarak Kürdi aktörler sıklıkla güncel Kürdi partileri, Öcalan'ın bir projesi olarak tanımlamaktadır. Kürdi aktörler tarafından Nevruz kutlamalarında sıklıkla bir sonraki Nevruz'da Öcalan'ın da orada olacağı iddia edilerek, serbest bırakılmasına vurgu yapılmaktadır.

Kürdi partilerin çözüm sürecine yönelik olarak iletilerinde ön plana çıkardıkları hususlardan biri de demokratikleşme ve adem-i merkeziyetçilik olarak belirginleşmektedir. Analizimizin önceki bölümlerinde yer verdiğimiz üzere merkezi otoritenin zayıflayarak, yerel yönetimlere önem verilmesi ve bunun Kürtler açısından önemli olarak tasarlandığı ifade edilmişti. Ancak, bu noktada adem-i merkeziyetçilik ile çözüm süreci arasında doğrudan bağ kuran iletiler ele alınmıştır. Çözüm süreci ile yerinden yönetim arasında bağ kuran politik aktörler bu durumu Kürtlerin bir talebi biçiminde tasarlayarak, taleplerin yerine getirilmesi halinde çözümde aşama kaydedileceğini iddia eden iletilere yer verilmiştir. Bu bağlamda Kürtlerin kültürel ve politik haklarının tanınması çözüm sürecine yönelik tasarımlar içerisinde önemli bir yer işgal etmektedir.

Kürdi politik aktörlerin iletilerinde çözüm sürecine yönelik ön plana çıkan hususlardan bir diğeri ise Türk, yerine “Türkiye’li” ifadesinin kullanılması talebi ve alternatif bir kolektif kimliğe yönelimin arzusu olarak belirginleşmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda ve genel kullanımda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını Türk olarak kabul eden uygulamaya karşılık olarak, buradaki etnik aidiyetin kaldırılması ve coğrafi-politik bir aidiyetin koyulması iletilerde tasarlanmaktadır. Bu durum Kürtleri de kapsayan bir tür yeni kolektif kimlik olarak ortaya atılmakta, iletiler aracılığı ile belirginleştirilmektedir. Türkiye’lilik olarak tasarlanan alternatif bir üst kimlik tasarımına, diğer etnik unsurların da destek verdiği yönelik iddialar iletilerde yer almakta bu yolla daha birleştirici ve bütünleştirici olacağı iddia edilmektedir. Bir politik tasarım olarak sunulan üst kimlik olgusu aynı zamanda, Kürdi politik aktörlerin anayasal düzeyde eşit vatandaşlık talebi olarak ortaya koymuş oldukları tasarımlar ile de pekiştirilerek sunulmaktadır. Çözüm önerileri arasında sayı ve oran açısından tek başına sınırlı bir biçimde iletilerde yer almasına karşın, Kürdi politik aktörlerin kolektif kimliğe ve onunla ilişkili olarak politik yönelime ilişkin tasarımları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, neredeyse tüm taleplerle ilişkili bir kavram olarak karşımıza çıktığı gözlenmiştir.

Çözüm sürecine ilişkin tasarımlarda hükümetle olan müzakereler kadar otuz seneyi aşkın bir süredir silahlı eylemlerine devam eden PKK ayrı bir unsur olarak

karşımıza çıkmaktadır. Kürdi politik aktörlerin PKK ile ilişkili iletilerinin analizi yapıldığında sınırlı sayıda yer verdikleri gözlenmiştir. Çalışmamızın varsayımları oluşturulurken tahmin edilen sayı ve orandan çok daha az bir biçimde PKK ile ilgili iletilerin yer aldığı saptanmıştır. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde PKK varlığının birinci sebebi olarak, ovada legal demokratik siyasetin yapılmasına izin verilmediği, politik ötekileştirmenin yapıldığı iddia edilerek, bu nedenle dağa çıktıkları vurgulanmaktadır. PKK ile ilişkili iletilerde örgüt mensuplarının “özgürlük savaşçısı, gerilla” olarak tasarlandıkları görülmektedir. Özellikle çözüm süreci ile birlikte “analar ağlamasın” şeklinde sloganlaşan yaklaşım, Kürdi politik aktörler tarafından “asker anaları da ağlamasın, gerilla anaları da” şeklinde sunulmaktadır. Bu duruma ek olarak terör örgütü mensuplarının politik aktörler tarafından politikacı, politik unsur olarak sıklıkla tasarlandıkları görülmektedir. Örgüt üyelerinden bahsedilirken “dağdaki politikacılar/dağda politika yapanlar” ifadesinin kullanıldığı gözlenmiştir. Çözüm ve ateşkes çağrıları yapılırken PKK kanadına da ateşkes ve silah bırakma çağrılarının yapıldığı gözlenmiştir ancak Kürdi politik aktörlerin iletilerine göre PKK tarafından şiddete devam edilmesinin ya da silah bırakılmamasının sebebi hükümetin verdiği sözleri tutmayışı olarak tasarlanmaktadır.

Kolektif kimliğin ve milliyetçiliğin oluşturulması noktasında dünya üzerindeki bir çok örnekte karizmatik bir liderin tasarlandığı, bir kişinin yol gösterici olarak görüldüğü gözlenmiştir. Kürdi politik aktörlerin Kürt kimliğinin ve milliyetçiliğinin tasarımında bir karizmatik lider tasarımı yapıp/yapmadıkları çalışmamız içerisinde sorgulanan başka bir varsayım olarak yer almıştır. Kürdi politikalarda karizmatik lider olarak görülme ihtimali en yüksek kişi olarak hükümlü PKK lideri Abdullah Öcalan belirginleşmektedir. Bu noktada çalışmamız içerisinde, politik aktörlerin Abdullah Öcalan’ı bir tür karizmatik lider olarak tasarlayıp/tasarlamadıkları iletilerinde aranmıştır. Kürdi politik aktörlerin iletilerinde Abdullah Öcalan’ın yıllar içerisinde artan bir sayı ve oranda yer bulduğu görülmektedir. 2007 yılında oldukça sınırlı bir biçimde iletilere yansıyan Öcalan, 2009 yılından başlayarak sıklıkla iletilerde yer bulmuştur. Aktörlerin öncelikli olarak Öcalan’ı Kürtlerin lideri ve yol göstericisi olarak tasarladıkları görülmektedir. “Başkan, lider, önder” gibi sıfatlarla anılan Öcalan’ın yol gösterici bir kişi olarak iletilerde yer aldığı görülmektedir. Öcalan’a atfedilen bu liderlik vasfı hem PKK ile ilişkili olarak, hem de politik olarak

ayrı ayrı tasarlanmaktadır. Özgürlük ateşini yakan, özgürlüğü aşıl原因 bir lider olarak sıklıkla tasarlanan Öcalan'ın, gelecek projeksiyonu yapabilen ve durumu analiz eden önder olduğu iddia edilmektedir. Bu noktada politik aktörlerin kendi politikalarını sıklıkla Öcalan ile ilişkilendirdiği, seçim mitingi yaptıkları illerde halka “size İmralı'nın selamını getirdim” şeklinde ifadeler kullandığı, Öcalan'ın mitingin yapıldığı kentlerde büyük başarı beklediğinin iddia edildiği görülmektedir. Bu duruma ek olarak aktörlerin seçim mitingleri ile ilişkili basına yansıyan iletilerde halkı “İmralı'dan duyulabilecek kadar büyük bir coşkuya davet ettikleri” görülmektedir. Kürdi politik aktörler sıklıkla partilerini ve kendi yürütmekte oldukları politikaları, Abdullah Öcalan'ın projesi olarak nitelendirmektedir ve Öcalan'ın bir tasarımı olarak sunmaktadır. Bu noktada karşımıza çıkan başlıca örnek “demokratik özerklik, özyönetim ve radikal demokrasi” gibi kavramların Öcalan tarafından tasarlandığı iddiasıdır. Bu yolla Kürtler arasında Öcalan'a destek veren ve onu karizmatik bulan kitle ile daha güçlü bir etkileşim kurulmaya çalışıldığı gözlenmiştir.

Öcalan'ın politik aktörler tarafından tasarımında çözüm odağı olarak ortaya konulduğu görülmektedir. Hem PKK ile silah bırakma hem de Kürtlerin kültürel hakları ile ilişkili olarak Abdullah Öcalan bir tür yetkili olarak tasarlanmaktadır. Özellikle çözüm süreci ile birlikte, Öcalan ile AKP hükümetinin görüşmeleri başlatması neticesinde bu tasarımın daha çok öne çıkartıldığı görülmektedir. Öcalan bir tür politik aktör olarak tasarlanarak politikaya yön verici süreçlerin ondan geçmesi gerektiğine yönelik iletiler gözlenmiştir. Özellikle Nevruz kutlamalarında Öcalan'ın göndermiş olduğu mektuplar okunarak yıllık politik tasarımın ne olacağı, çözüm sürecinin ne yönde ilerleyeceğine yönelik bir tasarım yapılmaktadır. Öcalan'ın çözüm ile ilişkilendirilişi sürecinde demokrasi yanlısı olarak ön plana çıkartılması önem taşımaktadır. Politik aktörlerin iletilerinde Öcalan sürekli olarak demokrasiden yana, barışçıl ve makul sınırlar içerisinde uzlaşımçı bir odak olduğu iddia edilerek kendisinin sunduğu çözümlere yanaşmadığı ifade edilmektedir. Bu tip bir tasarım içerisinde Öcalan'ın pozitif, AKP hükümetinin ise negatif bir tasarımla ortaya konulduğu gözlenmiştir. Öcalan'ın çözüm süreci ile ilişkili olarak gelinen nokta ve aşamaları analiz edebildiği ancak süreçteki diğer odakların aynı analizi yapamadığı iddia edilmekte, Öcalan çözümün esas yürütücüsü olarak

tasarlanmaktadır. Bu bağlamda hükümetler değişse dahi çözüm sürecinin sürdürülebileceği üzerinden AKP hükümetine yönelik eleştiriler getirilmekte, “çözüm için onların insafını beklemeyeceğiz” ifadeleri kullanılmaktadır. Bu yolla Öcalan çözümün odağı olarak tasarlanırken, AKP hükümetinin çözüme yönelik faaliyetleri sıradanlaştırılmakta, Öcalan’ın lider olarak tasarımı ön plana çıkartılmaktadır. Bu doğrultuda Öcalan’ın da göndermiş olduğu mektuplarda da kendisini demokratik çözümün gereği olarak ortaya koymakta, yapmış olduğu hamleleri bir demokrasi hareketi olarak tasarlamaktadır.

Politik aktörlerin iletilerin kolektif kimliğin tasarımında ve etnik aidiyetin politik yönetime ilişkin harekete geçirilmesinde bazı strateji ve teknikleri sıklıkla kullandıkları gözlenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda basında yer alan iletilerde ön plana çıkan belirgin stratejiler şunlardır.

- 1- Kolektif kimliğin, kültürel bileşenlerinin politik söylem için bir havuz olarak kullanılması
- 2- Karşıt taraf ile ilişkiler tasarlanırken, karşıtılığın varolan devlet sistemi üzerinden kurulması
- 3- Etnik aidiyet hissediliyorsa bunun politik yönetime de yansması gerektiği iddiası
- 4- Kürt kolektif kimliğinin, bir tarafıyla politik bir kimlik olduğunun tasarlanmaya çalışılması
- 5- Şiddetin büyük oranda tek taraflı reddedilmesi ve devletin şiddet uyguladığı üzerinden tasarlanması
- 6- Geleceğe projeksiyon yapan tasarımlarda, tasarımın etnik aidiyet üzerinden gerçekleştirilmesi.
- 7- Etno semboller, güncel olaylar, ekonomik koşullar gibi birbirinden bağımlı ve bağımsız değişkenlerin araçsal bir söylem içerisinde kullanılması.
- 8- Milliyetçiliğin tasarımı yapılırken karma ve hibrit bir yönetime gidilmesi, ülkede yaşanan değişimlere göre tasarımın öne çıkan öğelerinde de hızlı bir değişim yaşanması, dinamik bir tasarım yapılması

9- Kürdi politikalara ilişkin özel bir dilin kullanılması (radikal demokrasi, özyönetim gibi) bu özel dilin derinlikli bir biçimde aktarılmaması ve yeterli enformasyon verilmemesine karşın kurtarıcı bir düşünce olarak tasarlanması.

10- Milliyetçiliğin tasarımında ve kolektif kimlikle uyumunun sağlanmasında temel yaklaşımın toplumsal belleği geri çağırma stratejisi olarak benimsenmesi

11- Politik kitle ile etkileşime girme noktasında temel mesaj stratejisinin, kimlik üzerinden tasarlanması.

SONUÇ

İnsanoğlunun tarihsel süreç içerisinde gruplar halinde yaşamasını, doğanın bir parçası olmaktan doğaya hükmeden bir türe dönüşmesi hikayesinin başlangıç noktası olarak görmek mümkündür. Ancak doğanın bir parçası olmayı bırakan insanoğlu gruplar halinde yaşama süreci içerisinde kendini doğadan soyutladığı kadar farklı gruplardan da yalıtılmış, zaman zaman ilişkiye girse dahi kendini bir gruba ait ve parçası olarak hissetmiştir. Kendini bu gruba ait hissetmesini sağlayan nedenler ise ortak yaşamın getirmiş olduğu koşullar ve onunla birlikte şekillenen kültürün içinde biçimlenen ilkel veya komplike kültürüdür. Ben düzeyinden başlayarak daha geniş bir tanımlama sürecine giren insanoğlu kendisini kolektif olarak tanımladığı geniş çerçevelere kadar algı ve anlayışını biçimlendirmiştir.

Gittikçe daha büyük gruplar halinde yaşamaya başlayan insanoğlu adı geçen kültürün bileşenleri ile kendine normatif kurallar, düzenleyiciler yaratmış ve toplumsal yaşamı kontrol altına almıştır. Tarihsel süreç içerisinde farklı biçimlerde örgütlenmesine karşın günümüzde en belirgin ve modern örgütlenme biçimi olarak ulus-devlet çıkmaktadır. Ulus devletin temeli ise normatif kurallar dahilinde örgütlenen bir grup insanın, ortak değerler temelinde uzlaşarak ulus adı verilen toplumsal birime aidiyet hissetmesi ve politik birimle uzlaşım hale getirerek birlikteliğini meşru bir zemine oturtması olarak ortaya konulabilir. Ancak ulus-devletin temelinde yatan bu sosyal yapılandırıcının işaret ettiği zemin belki de 19-20. yüzyılın en belirleyici ideolojilerinden birisi olan milliyetçiliktir.

Milliyetçilik, kendi içerisinde ulusu büyük ölçüde homojen, kültürel değerler açısından birbirine yakın, aynı ortak değer, inanç ve gelecek projeksiyonlarını taşıyan bir kitle olarak forme etme saikinde hareket eden bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede ise dünyanın bir uluslar dünyası olduğu ve bu dünyada yaşayan insanların uluslar olarak temsil edildikleri düşüncesini tasarlar. Ancak milliyetçilik batı merkezli bir düşüncenin ürünüdür ve Fransız İhtilali'ni yaratan koşullar içerisinde ekonomik, sınıfsal, sosyal unsurların bir bileşkesi niteliğini taşır. Yönetme yetkisini kutsal bir iradeden alan kralların monarşik hakimiyetindeki grup yaşamı formasyonundan, en az göksel irade kadar kutsiyet

atfedilecek olan halka yönetme yetkisini verme görevini devreden bir dönüşümün neticesi olarak belirginleşmiştir. Ancak bu dönüşüm salt yönetsel bir dönüşümün değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyolojik bir dönüşümün de hem sonucu hem de belirleyicisi olarak işlev görmüştür. Sanayi devrimi ile birlikte topluluğun daha homojen bir işgücüne dönüşmesi ve işgücü gereksiniminin en temel niteliklerini karşılamak durumunda oluşu, üretim anlayışının değişmesi ile birlikte fabrikalar yoğun kentlere kırsaldan yaşanan göçün artması ve yakın coğrafyadaki özne kültürlerin, dilin birbirinden farklı diyalektlerinin entegre edilmesi sorunu uluslaşma sürecini hızlandıran bir unsur olarak işlev görmüştür. Oluşmakta olan bu yeni toplumsal ve politik örgütlenme biçiminin birleştirici kolektif kimliği olarak ise milliyetçilik belirgin ideoloji olarak önplana çıkmıştır.

Modernleşme ve sanayileşmenin merkezinin Avrupa olması ve Fransız İhtilali'nin katalizör etkisinin hızlı bir biçimde yakın komşularını tetiklemesi kıta Avrupa'sının hızlı bir biçimde uluslaşmasına ve bir merkez niteliği kazanarak periferisini de dönüştürmesine yol açmıştır. Kıta Avrupası'nın yakınında ancak toplumsal nitelikler olarak uzağında olan Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki farklı etnik gruplar da periferide yer alarak bu etkiye maruz kalmışlar ve hızlı bir biçimde milliyetçilik fikirlerinden etkilenerek kendi uluslaşma süreçleri içerisine girmişlerdir. Ancak temelinde ümmet anlayışına dayanan Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik ideolojisinin son derece geç sayılabilecek dönemlerde 20. yüzyılın başlarında etkin olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayileşme, modernleşme ve uluslaşma sürecinde geç kalmış olması ve literatürdeki tabirle geç uluslaşma sürecine girmiş olması, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni bir dünya düzeni olarak uluslar dünyası içerisinde yer bulamaması ve yıkılması ile sonuçlanmıştır. Yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine ise ulus-devlet olma fikrini benimseyen Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulmuştur.

Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu gibi periferide olan ve sonrasında geç uluslaşan Türkiye gibi ülkelerde milliyetçiliğin incelemesi yapılırken aracılık edecek teorik zeminin oturtulmasında güçlükler yaşanmaktadır. Aynı güçlükler bizim konumuz açısından da mevcuttur, zira devlet düzeyindeki milliyetçilikler dışında kalan oluşumları incelerken teorik çerçevenin oluşturulması güçleşmektedir.

Milliyetçiliğe yönelik inceleme alanlarından elde edilen verilerle kalkınma, kültür, gelenekler, modernleşme, sanayileşme, sınıf gibi kavramlar ekseninden bakan perspektifler, geç uluslaşan ülkelerdeki milliyetçilik çalışmaları içerisinde sıklıkla yetersiz kalmaktadır. Zira Kıta Avrupası'nın geçirmiş olduğu dönüşüm ve süreçler eşzamanlı ya da yakın tarihli yaşanmamış; belirgin bir gecikmeyle takip edilmiştir. Milliyetçiliği devlet altı düzeyde değerlendirecek olursak da temel bakış açısı devletlerin milliyetçiliği nasıl oluşturduğu üzerinden belirginleşen yaklaşım yetersiz kalmaktadır. Zira odak noktalarına almış oldukları kurumsal yapılar incelenen örnek için yeterli olmayan bir zemin teşkil etmektedir.

Bu nedenle çalışmamız içerisinde farklı teorik yaklaşımların belirleyici unsur olarak ortaya koymuş olduğu; etnosemboller, kalkınmada merkez-çevre farklılığı, kültürel öğeler, eğitim, dil, basın gibi unsurlar birarada değerlendirilerek kullanılmıştır. Bunun nedeni geç uluslaşan devletler içerisinde, milliyetçiliğin tasarımına etki edecek belirgin bir katalizörün bulunmayışı daha çok ulus-devlet modelinin örnek alınarak uygulanmasıdır. Dolayısıyla geç uluslaşan devletlerin içerisinde bulundurduğu etnik unsurların entegrasyon süreçleri de belirgin bir katalizör tarafından etkilenmemekte, şayet entegrasyona karşı duruyorlarsa da spesifik bir karşı çıkış noktası belirlenmemektedir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme ve uluslaşma doğrultusunun da batılı örneklerin model alındığı bir biçimde yaşandığını dolayısıyla melez bir süreç geçirdiğini söylemek mümkündür. Bu melez sürecin içerisinde etnik unsurlar ile yaşanan sorunlar da bu nedenle farklı gerekçelerle ve farklı saiklerle yaşanmıştır.

Bu bağlamda çalışmamız içerisinde tek bir kuramsal perspektifin benimsenmesi mümkün olmamıştır. Milliyetçilik araştırmalarına temel teşkil eden yaklaşımlar kültürel dönüşüm, politik dönüşüm, işlevselci perspektif, inşaaacı perspektif kategorilerine ayrılarak ortak bir bileşkesi kullanılmıştır. Bu bakış açısı hem geç modernleşen ve uluslaşan ülkede, etnik unsurlarla yaşanan uzlaşmazlık noktalarına ışık tutmakta hem de incelenmesine imkan tanıyacak değişkenleri elde etme noktasında gereklilik arz etmektedir. Bu duruma ek olarak milliyetçilik ve kitle iletişimi arasındaki bağın teorize edilmemiş olması, karma bir teorik zemin kullanmayı zorunlu kılmıştır. Çalışmamız içerisinde kitle iletişim araçları aracılığı ile

milliyetçiliğin ve kolektif kimliğin tasarımı ele alındığından, kitle iletişim araçlarının çok sayıda unsura aynı anda temas eden yapısı farklı teorik perspektiflerden derlenen bir yaklaşımın oluşturulmasını zorunlu kılmıştır.

Çalışmamız içerisinde tarihsel sosyolojik süreci dışlamayan, toplumsal olayların süreklilik arz ettiğini gözönünde bulundurarak incelenen konuyu toplumsal bağlamından soyutlamayan bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşım çerçevesinde milliyetçiliğin temel kuramsal perspektifi içerisinde, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş ve Cumhuriyet tarihi içerisinde toplumsal-ideolojik dönüşüm incelenmiş, bu dönüşümün Kürtlerle olan ilişkisi sorgulanmış günümüzde yaşanan koşullara ışık tutacak yanları derlenmiştir. Günümüz koşullarında kitle iletişim araçları aracılığı ile kolektif kimliğin tasarımı yapmakta olan Kürdi partilerin iletileri analiz edilerek, ortaya koydukları tasarımın bileşenleri açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Kürdi partilerin politik aktörlerinin iletileri kalkınma, kültürel dönüşüm, kültürel-ekonomik-toplumsal koşulların araçsallaştırılması, inşaa perspektif bağlamında derlenen değişkenler çerçevesinde analiz edilmiştir. Kuramsal perspektifte ortaya konulan yaklaşımlar anlamacı bir perspektiften mecedilmeye çalışılarak ortaya bütünsel bir analiz koyulmaya gayret edilmiştir.

Milliyetçilik literatüründe yer alan bakış açılarından elde edilen verilerin ışığında Türkiye'de Kürt sorununun tarihsel gelişimi, kolektif kimlikle ilişkisi, geçirmiş olduğu dönüşümler, bu dönüşümler sonucunda ortaya çıkan farklı seçkin gruplarının milliyetçiliğin oluşumundaki etkisi incelenmiştir. Türkiye'de Kürt sorunu ve kimliğinin temsilcilerinden biri olan Kürdi partilerin kimliğin tasarımı ve harekete geçirilerek milliyetçiliğe dönüşümü konusundaki rolleri teorik bilginin ışığında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda kolektif kimliğin ve milliyetçiliğin tasarımı çerçevesinde kitle iletişimini ne şekilde araçsallaştırdıkları tarihsel sosyolojik perspektiften elde edilen verilerin ışığında değerlendirilmiş, milliyetçilik teorisi içerisinde derlenen değişkenler bağlamında analiz edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışında etkili olduğunu ifade ettiğimiz milliyetçilik akımının, Osmanlı nezdinde geç vücut bulması ve bu fikirle birlikte merkezileşme anlayışına geç geçilmesi kendi içerisinde bulunan aynı ümmetten olsa

dahi etnik olarak farklılık gösteren gruplarda da milliyetçilik fikrinin yayılmasında etkin olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun varolan yönetsel yapısı ve geniş coğrafyası gereği iktidarı içerisinde hakimiyet altında tuttuğu unsurlara kendi toplumsal yaşamları çerçevesinde geniş haklar tanınması ancak milliyetçilik ideolojisi ve uluslaşma süreci ile birlikte hızla bu hakları merkezde tutmaya çabalaması kendi periferisinde yer alan ve etnik farklılık gösteren unsurların hızla dağılmasına neden olmuştur. Bu etnik gruplardan birisi de Kürtlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu uzun yıllar boyunca otonom benzeri bir otoriteyi tanımış olduğu ve aynı ümmetten olmanın getirisi ile önemli sıkıntılar yaşamamış olduğu Kürtlerle, kendi merkezileşme gayretleri içerisinde önemli sorunlar yaşamış ve birbiri arkasına başlayan isyanlarla bölgede hakimiyetini kurma noktasında oldukça zorlanmıştır. Bölgenin toplumsal yapısındaki feodal hakimiyetten kaynaklanan sebeplerle güçlü olan beylerin isyan ederek bağımsızlık talep etmesi ve merkezi otoriteyi kabul etmemesi durumu Osmanlı İmparatorluğu'nun çözemediği bir unsur olarak uzun 18. yüzyılın son, 19. yüzyılın ise ilk çeyreği boyunca devam etmiştir. Bu süreç içerisinde feodal rekabeti ve ümmet birliği anlayışını sıklıkla kullanan Osmanlı İmparatorluğu isyanları güçlkle bastırabilmiş ancak katıldığı I. Dünya Savaşı sonrasında aldığı yenilgiyle birlikte dağılmaktan kurtulamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışının belirginleşmesi üzerine başlatılan kurtuluş mücadelesi sonucunda Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devleti kuruluş şeması ve yapısı olarak merkezi otoriteyi güçlü kılan, homojen bir biçimde uluslaşmayı hedefleyen, hızla modernleşme ve sanayileşmeyi kendisine hedef edinmiş, Avrupa'daki örnekleri baz alan seküler bir devlet olarak yapılanmıştır. Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti içerisinde yer alan etnik unsurlar ile merkezi otorite arasındaki en büyük uzlaşmazlık iki noktada belirginleşmiştir; bunlardan birincisi homojen bir nitelikte tasarlanmaya çalışılan ulus kimliği, ikincisi ise seküler bir devlet tasarımıdır.

Kurtuluş savaşı sırasında Kürtlerle ittifak yapılmasına karşın, savaşın bitimiyle birlikte varolan merkezi yönetim ve seküler yapı ile Kürtler arasında bir uyumsuzluğun başladığı görülmektedir. Bu uyumsuzluk beraberinde yeniden

başlayan isyanları getirmiştir. Kürtlerin gerçekleştirmiş olduğu ilk geniş çaplı isyan olan Şeyh Sait İsyanı (1925) milliyetçi niteliklerden çok seküler bir biçimde yapılanmakta olan yeni devlet yapısını hedef almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gücü merkeze toplama gayreti içerisinde saf dışı bırakmaya yöneldiği bölgedeki feodal yapının yerine yeni güç unsuru olarak şeyhler yerleşmiştir. Çevrelerindeki geniş mürit kitlesi ve ekonomik güç ile bir güç odağı haline gelen şeyhler tarafından yalnızca Kürtler içerisinde değil ülkenin çeşitli yerlerinde isyanlar gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle Kürt kolektif kimliği ve milliyetçiliği başat öge olarak Şeyh Sait İsyanı'nda belirginleşmemektedir. Ancak, Kürt kimliğinin isyanda dini figürün yanında yer aldığı görülmüştür.

Şeyh Sait İsyanı'nı takip eden süreç içerisinde bizatihi Kürt milliyetçiliğini merkeze alan bir derneğin tasarımıyla Ağrı ilinde üç farklı dönemde isyanlar yaşanmıştır ve Ağrı'da yaşanan isyanlarda Kürt kimliği ve milliyetçiliği ön plandadır. Bu noktada milliyetçiliğin seçkinlerin elinde tasarlanan ve sonrasında halka indirilen bir tür kolektif kimlik biçimi olduğunu doğrulayacak şekilde, Kürtlerin ileri gelenleri tarafından kurulan Hoybun örgütünün tasarımı ile Kürt kolektif kimliğinden kaynağını alan isyanların başladığı görülmektedir. Ağrı isyanlarının uzun süre bastırılmaması ve isyancıların Anadolu'nun farklı yerlerine kaçması isyanı oluşturan fikirlerin geniş ölçekli yayılmasına neden olan bir süreç olarak belirginleşmiştir.

Cumhuriyetin kuruluş yılları içerisinde devam eden isyanlardan sonuncusu ise Dersim İsyanı'dır. Dersim isyanı feodal kökenler ile etnik kimliği merkeze alan fikirlerin ortak bir bileşkesi olarak yoğunlaşmış, oldukça geniş bir bölgeyi kapsayacak bir noktaya ulaşmıştır. İsyanın gittikçe genişlemesi ve şiddetin artması sonucunda yapılan askeri hareket gerçekleştirilmiş ve isyan bastırılmıştır. Ancak isyanın yoğun şiddet içermesi ve şiddetle bastırılması önemli ölçüde huzursuzluklara sebep olmuş hem de toplumsal bellekte olumsuz hafızaların oluşmasına yol açmıştır. Ancak Dersim isyanının son bulması ile birlikte Kürt isyanları sürecinde uzun süren bir durgunluk yaşanmış, Kürtlerin politik hareketliliği de dahil olmak üzere uzun bir durgunluk dönemi yaşanmıştır. Cumhuriyet döneminde yaşanan Kürt isyanlarının sıklığı, şiddeti ve görünürlüğü bu denli belirgin olmasına karşın isyanlarda etnik

kimliğin ve bildiğimiz modern anlamda milliyetçiliğin görece zayıf olduğu görülmektedir.

Bildiğimiz modern anlamda milliyetçiliğin ve çok boyutlu kolektif kimliğin tasarımının 1960'lı yıllardan sonra gerçekleştiğini görmek mümkündür. 1960'lı yıllardan sonra Kürtler içerisinde kültürel tabanlı örgütlenmenin ve kültürel milliyetçiliğin belirgin olmaya başladığı görülmektedir. Ancak bu hareketlenme esas belirginleşmesine 70'li yıllarda ulaşmıştır. 1970'li yıllarda Türkiye'de sol hareketin güçlenmesi ile birlikte Kürtlerin de bu hareketin içerisinde yer almaya başladığı ve özellikle Türkiye İşçi Partisi içerisinde yer alarak “doğulular grubu” adında bir oluşuma gittikleri, sol-sosyalist bir tandanstan Kürtlerin kültürel ve kimliksel hakları olduğunu tasarlayarak talep ettiği görülmektedir.

Bu yıllarda Kürt kimliğinin tasarımında öne çıkan tıpkı milliyetçilikte olduğu gibi modernleşmede de merkez ile periferi arasında hız ve yoğunluk açısından belirgin farkların olması, Kürtleri ise periferide yer alması sebebiyle modernleşme ve sanayileşmeden yeterince pay alamadığı düşüncesidir. Ancak durumun tasviri Türkiye İşçi Partisi'nin geneli ile Kürtler arasında belirgin bir farklılık taşımaktadır. Türkiye İşçi Partisi'nin genel görüşü Kürt sorununun bir az gelişmişlik sorunu olduğu, toplumsal kalkınma ve refah ile sorunun büyük ölçüde çözüleceği yönündedir. Ancak, TİP içerisinde yer alan Kürtler bir başka deyişle “doğulular grubu” sorunun sanayileşme ve gelişmişlik sorunundan öte olduğu, Kürtlerin kolektif kimliğine dayalı kültürel taleplerinin gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade eder. Kürtlerin ezilen bir halk olarak tasarlanması politik olarak, “doğulular grubu”nun TİP içerisinde önem kazanmasıyla eşdeğer bir döneme denk gelir. Türkiye'de Kürtlerin politize oluşunun sol cemahta gerçekleşmesinin temel nedeni ise sağ iktidarlar ile bölgedeki feodal yapı arasında 1950'li yıllardan beri devam eden uyum olarak görülebilir. Feodal yapının hakim olduğu kitle üzerinde oy potansiyelini talepleri yönünde kullandırabilmesi ve süreç içerisinde kalkınmaya yönelik hamlelerde hükümetlerden imtiyazlar elde etmesi, kültürel ve politik seçkinler tarafından tasarlanarak, orta sınıf tarafından benimsenen ve devam ettirilen bir ideoloji türü olan milliyetçiliğin sol sosyalist tandans içerisinde hayat bulmasına neden olmuştur.

Kürt sorununun çözümünde TİP'in genelinden fikren ayrı düşen “doğulular grubu” bölgenin önemli illerini kapsayan bir süreç içerisinde “doğu mitingleri” adı altında etkinlikler gerçekleşmiştir. Türkiye’de politik aktörler tarafından Kürt sorununun kimliklendirilmesi ve bir kolektif kimlik sorunu olarak tasarlanarak milliyetçi esans içeren bir politik yönelime dönüşmesi en belirgin bir biçimde “doğu mitingleri” ile başlamıştır. Doğu mitinglerinde ve TİP'in seçim kampanyalarında Kürt isminin kullanılmasının yasak olmasından ötürü “Doğu’lu kardeşim” şeklinde hitap edilerek seslenilen kitle özünde Kürtler’i işaret etmektedir. Bu dönemi içerisinde yapılan temel tasarım Kürtlerin geri bırakılmış, ezilmiş bir kitle olduğu, kendisinin insan olmaktan mütevellit temel haklarının olduğu, üzerinde baskı ve şiddetin uyguladığı iddiasıdır. Bu durumun çözümü olarak ise sol ekonomilerden kaynağını alan kalkınma hamlesi, feodal yapının sona erdirilmesi ve toprak reformu, ülkenin daha fazla demokratikleşerek Kürtlerin kültürel kimliğini kullanmasına izin verilmesi olarak tasarlanmaktadır. Bu dönem içerisinde; isyana teşvik, şiddetin ön plana çıkartılması/şiddete çağrı, ayrı bir devlet ya da politik birim tasarımı görülmemektedir. TİP içerisinde politika yapan “doğulular grubu”nun temel hedefi ülke içerisinde üretim ilişkilerinin değişiminin demokratik seçimlerle sağlandığı, sol sosyalist tandans içerisinde “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” başlığı altında yer alan etnik kimliğe haklar tanınması çerçevesinde Kürt kolektif kimliğine daha geniş bir alan tanınması olarak belirlenebilir. TİP içerisinde yer alan Kürtlerin beklentileri bu şekilde tanımlanabilecek olmakla beraber, “doğulular grubu”nun önde gelen isimlerinin Kürt kolektif kimliğinin tasarımı yolunda çaba gösterdiği görülmektedir. Dönemin entelektüelleri; Kürtçe’nin kullanımı, Kürtçe basın ve yayın serbestisi talebi, Kürtlerin dilinin Kürtçe olduğu ve ayrı bir halk oldukları, Nevruz’un Kürt bayramı olduğu ve kutlanması konusundaki taleplerini içeren yazılar yazarak seçkinler aracılığı kolektif kimliğin bileşenlerinin politize edilmesi yolunu açmışlardır. Bu dönem içerisinde çeşitli hikayelerin yazılması, bölgenin durumunu ve sorunlarını konu olan tiyatro oyunlarının yazılması, şiirler-makalelerde Kürtlerin sömürüldüklerinin vurgulanması Kürt politik aktörlerin, Kürt kültürel kimliğinin havuzunu politize olmaya açması olarak görülebilir.

Bu dönem içerisinde yaşanan bu gelişmelerin akabinde yaşanan önce askeri muhtıra arkasından TİP kapatılmış ve Kürtler Türk solundan ayrılarak farklı oluşumlara girişmiş arkasından yaşanan askeri darbe ile ise III. Bölümde detaylı olarak yer verdiğimiz bu oluşumlara son verilmiştir. Muhtıra ve Darbe sonrasında Kürtçülük yaptıkları için yargılanan politikacılar ve entelektüeller savunmalarını hukuki bir çerçeveden çok ideolojik bir savunma çerçevesinde gerçekleştirmişlerdir. Bu doğrultuda savunmalar hukuki bir süreçten ziyade dönemin politik aktörlerinin Kürt kültürel kimliğini kabullendirme savunmasına dönüşmüştür. Bu süreç içerisinde yapılan savunmalarda Kürtlerin tarihsel kökenlerinden, genelojik yapılarına, dillerine dair filolojik tasarımlardan, bölgenin otokton halklarından olduklarına, Kürtlerin tarihsel süreç içerisinde bölgede otonom olarak yaşadıklarından, sömürüye maruz bırakıldıkları iddialarına kadar geniş bir çerçeve içerisinde Kürt kolektif kimliğinin tasarımı hukuki sürece dahil edilmiştir.

Yukarıda ifade ettiğimiz aşamalardan sonra Kürtlerin politizasyonunda kimlik faktörünün giderek önplana çıktığı ve artarak yer bulduğu görülecektir. Nitekim 1980 darbesinde Diyarbakır cezaevinde hükümlü olarak kalanların büyük çoğunluğunu oluşturduğu PKK terör örgütü de dönem içerisinde yer alan oluşumların içinden çıkmıştır. PKK 1980'li yılların başında kurularak 4 yıl kadar bir süre ile ideolojik olarak varlığını sürdürmüştür. Bu süreç içerisinde Kürtlerin yoğun olarak yaşamakta olduğu bölgelere giderek toplantılar yapmış, Kürt kimliğinin politize etmeye yönelik eylemler yapmıştır. Temelde Kürtlerin örgütlenmesi gerektiği üzerinden gerçekleşen toplantılar, sol sosyalist bir çerçeveye sahiptir ve Kürtlerin sömürgeleştirildiği, haklarının verilmediği, bu nedenle politize olması gerektiği zemini üzerine gerçekleştirilmektedir.

PKK ile birlikte Kürt kolektif kimliğinin tasarımında ve milliyetçilik biçiminde politize edilişinde belirgin bir dönüşüm görülmektedir. Öncelikli olarak ilk kez bu dönemde ayrı bir devlet kurmaya yönelik fikirlerin belirginleştiği görülmektedir. Kürtlere ait bir devlet fikri ile birlikte PKK tarafından milliyetçiliğin temel unsurları ile birlikte tasarlanmaya başladığı gözlenmiştir. Ayrı bir devlet fikrinin birleştiricisi olarak kullanılması bağlamında kimliğin havuzundan çekilen bileşenlerin arttığı ve bunların tarihsel süreçleri ile birlikte tasarlanarak ideolojinin içerisine dahil edildiği

görülmektedir. Buna ek olarak seçkinler arası mücadelenin bir örneği olarak Kürtler tarafından gerçekleştirilen PKK harici oluşumlara yönelik olarak örgüt tarafından eylemlerin yapıldığı ve kendilerinden farklı düşünen ya da ideolojilerini farklı şekillendiren Kürt oluşumlarının silahlı eylemler aracılığı ile yok edildiği görülmektedir.

Kürtlerin gerçekleştirmiş olduğu diğer oluşumlara karşı silahlı eylemler yapmakla beraber, PKK tarafından devlete yönelik bir eylem yaklaşık 4 sene boyunca gerçekleşmemiştir. Ancak 1984 tarihinden itibaren çok sayıda şiddet içeren eylem örgüt tarafından gerçekleştirilmiş yalnızca devlete karşı değil bölgede yer alan feodal güçlere karşı da silahlı eylemler yapılmıştır. Örgütün silahlı eylemlere başlaması ile birlikte, ideolojik açıdan yapmış olduğu çalışmaları da arttırdığı görülmektedir. Bu çalışmaların ise milliyetçiliğin tasarlanma sürecinin neredeyse tüm detaylarını içerdiği belirginleşmektedir. Örgüt tarafından öncelikli olarak kısmen akademik çalışmalardan faydalanarak, kısmen de farazi bir biçimde ortak köken miti oluşturulmuş, Kürtlerin hepsinin ortak atalardan geldiği tarihin kadim dönemlerinden beri varlıklarını sürdürdükleri yönünde tasarımlar yapılarak, tarihin en eski uygarlıklarından olan Medler ve Urartular ile günümüzdeki Kürtler arasında tarihsel-kökensel bir bağ kurulmuştur. Bu kökensel tasarım yalnızca Türkiye bazında değil, Türkiye dışında yaşayan Kürtleri de kapsayacak şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Öncelikli olarak sol-sosyalist ideolojileri benimsediklerini iddia etmeleri buna bağlı olarak ise seküler bir ideolojide olmaları sebebiyle Kürtlerin geçmişte inanmış oldukları kadim dinlerle ilgili tasarımlar da sıklıkla yer bulmuştur. Bu tasarımlarda Kürtlerin kökenini bağlantılı olarak ifade ettikleri Medler ve Urartular ile ortak inanış biçimlerini ortaya koymaları konunun sadece sekülerite veya Marksist tandansla ilişkili olmadığı, aynı zamanda köken mitlerini güçlendirici bir argüman olarak ortaya konulduğu ile de ilişkilidir. Kürtlerin kadim dinlerine yönelik tasarımların milliyetçilik açısından kültürel yanları bu şekilde özetlenebilecek olmakla beraber araçsal açıdan da önem taşımaktadır. Zira 1980'li yıllarda hala Sünni İslam'a mensup şeyhlerin ve onlarla ilişkide olan ağaların bölgedeki etkisi büyüktür. Bu tarz alternatif tasarımlar ile bölgedeki alternatif seçkinlerin gücünü kırmaya çalıştığı, kendi tasarlamış olduğu kolektif kimliği harekete geçirme yolunda çaba sarfettiği görülmektedir.

Kolektif kimliğin tasarımıda PKK tarafından mitlerin büyük ölçüde kullanıldığı görülmüştür. Bu mitler içerisinde en çok kullanılanın Nevruz'la olan ilişkisi de düşünülecek olursa Demirci Kawa miti olduğu görülmektedir. Mitin üzerinden hem ötekinin düşman olarak tasarlanması, hem de düşmana karşı güç olarak zayıf da olursa mücadele edilmesi gerektiği yönünde tasarımlar yapılarak, karşıt olarak tasarlanana karşı bir kahramanlık miti oluşturulmuştur. Aynı zamanda mitin içerisinde yer alan Kawa figürü proleterya sınıfına ait bir figür olarak tasarlanarak görsel anlamda da kullanılmıştır. Savaşa ve şiddete çağrı için ise tarihsel kökenlerle bağ kurularak meşrulaştırıcı ve kimliğin doğasında varmışçasına bir tasarım yaratılmıştır. PKK ideolojik metinlerinde Kürtlerin sıklıkla tabiatları gereği savaşçı oldukları ve bunun hem coğrafyalarının bir sonucu olduğu, hem de tarihsel süreç içerisinde aktarılan bir özellik olduğu vurgulanarak amaçları doğrultusunda harekete geçirmeye yönelik bir çaba görülmektedir.

PKK tarafından tasarlanan kolektif kimliğin büyük çoğunluğu Kürtlere ait ayrı bir devlet kurma isteğinin bir parçası olarak, oluşturulacak formasyona taban sağlama işlevi göreceğ şekilde ortaya konulmuştur. Ancak 1992 yılına ve sonrasında geldiğinde, silah ile böyle bir devlet kurma yoluna gidemeyeceği yönünde oluşan kanaat ayrı bir devlet yerine varolan sistem içerisinde yeni yönetimsellikler arayışına dönüşmüştür. Özerklik, otonomi gibi ulus devlet formasyonuna alternatif ve etnik unsurlara daha geniş alan tanıyan formasyonları kabul ettirme mücadelesi içerisine girildiği gözlenmektedir. Bu noktada oluşturulan kolektif kimliğin bu yönde bir politik yönelime hareket ve onu meşrulaştırıcı bir unsur olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu yönde bir eğilimin belirginleşmesi demokratik arenada temsili zorunlu kılmış ve legal demokratik temsil aracılığı ile kimliğe daha fazla alan tanıyan oluşumlara ulaşılması çabası belirginleşmiştir.

Yukarıda ele almış olduğumuz süreç içerisinde Kürt kimliğinin tasarımı ve milliyetçiliğe dönüştürülmesinde önplana çıkan öğelerin büyük ölçüde kültürel kökenli olduğu görülmektedir. Kültürel öğelerin, etnik semboller (etno semboller) olarak tasarlanarak oluşturulan milliyetçiliğe kaynaklık ettiği saptanmıştır. Dil, din, ortak özel ad, bir toprağa veya yurda duyulan bağ, mitler gibi unsurlar tarihsel süreç

içerisinde farklı zamanlarda belirginleşerek taşıyıcı öge olarak kullanılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında dinsel faktörlerin, dil ve teritorya gibi unsurlarla pekiştirilerek kullanılışı ön plana çıkarken ilerleyen yıllarda farklı unsurların da devreye girdiği görülmektedir. 1950’li ve 1960’lı yıllardan sonra ekonomik koşulların milliyetçiliğin tasarımında güç kazanışı ortaya çıkarken; ekonomik koşulların, ideoloji ve kimlik ile pekiştirildiği bir tasarım ağırlık kazanmıştır. İdeolojik olarak ekonomik koşullara ilişkin tasarımların “sol” siyasetten kaynağını alacak şekilde tasarlanması; “dil”, “kültürel öğeler” gibi unsurların da görünür olmasına aracılık etmiştir. Sol siyasetin politik bileşenleri içerisinde yer alan “ezilenler” söylemi hem ekonomik, hem de kültürel anlamda ezilenler olarak tasarlanarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kültürel unsurların, politik unsurlar ile bileşkesinin yapıldığı daha geniş ölçüğe yayılan bir tasarım belirginleşmektedir. 1980’li yıllar itibariyle ise milliyetçiliğe kaynaklık edecek tasarımların içerisine ortak köken miti, mitlerin ve geleneklerin modern biçimde icat edilerek araçsallaştırılması, genişletilmiş bir ölçekte cemaat tahayyülü gibi unsurların girdiği görülmektedir. bu yıllarda milliyetçilik tasarımının boyutlarının arttırıldığı daha fazla öğeyi kapsayan bir oluşumun içine gittiği görülmektedir. Ancak 1980’li yıllarla ilgili en belirgin olarak ön plana çıkan unsur milliyetçilik tasarımının içerisine “politik birim” söylemlerinin girmesidir. Politik birim söylemlerinden kasıt yapılan milliyetçiliğin politik bir beklenti doğrultusunda yapıldığının açıkça ifade edilmesi ile ilişkilidir. Otonomi, özerklik, kantonluk, ayrı devlet gibi politik yapıların isim olarak yer aldığı ve sürecin tasarlanışının bunların tesisine yönelik olduğu görülmektedir

Kürt sorununda yaşanan bu dönüşümün evrildiği nokta Kürdi partilerin Türkiye siyasetinde belirginleştiği nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmamız açısından esas önem taşıyan nokta Kürdi partilerin yapmış olduğu kolektif kimlik tasarımı ve bunun politize edilerek milliyetçiliğe dönüşümüdür. Ulus devletler ne kadar bir tür toplumsal oydaşıma işaret ediyor ve ideolojik olarak milliyetçilikten kaynağını alıyorsa, bir o kadar da kapitalist sistem ve onun ihtiyaçları ile içiçe harmanlanmış bir formasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980’li yıllara kadar kapitalist sistemle biçimlenmiş ulus-devletlerin temel hedefi refah devleti statüsüne erişmek olarak yorumlanabilir. Refah devleti bu noktada vatandaşlarının temel kamusal ihtiyaçlarını karşılayan, halkın tümünün eşit koşullarda kamu hizmeti

almasını hedefleyen ve belli bir gelir düzeyi ile refah içerisinde yaşamayı tasarlayan bir düşüncedir. Ancak, varolan ekonomik modellerin ulus-devletlerin refah devleti olma fonksiyonunu daha fazla sürdürmeyeceğini ve ekonomik büyümenin daralmaya girdiğini ortaya koyması, refah devleti fikrinden vazgeçilerek neo-liberal ekonomilerin egemen olduğu devletin yatırımlara, halkın refahına ya da almış olduğu kamu hizmetlerine asgari ölçüde müdahale ederek alanının daraldığı bir yapıya evrilmesine neden olmuştur. Bu koşullar altında dünya ölçeğinde yapılan politikalar ekonomi çerçevesinden kayarak daha bireysel, daha fazla temsile dayalı ve özgürlük alanlarının genişleyerek devlet müdahalesinin en aza indirildiği bir alana doğru evrilmiştir. Bu durum politika anlayışında ve Billig'in ifadesiyle ulusun geleceğinin tasarlanmasında hizmetler, ekonomik büyüme, diğer uluslardan daha büyük olma gibi tasarımlar yerine, daha fazla özgürlük, öznelliklere hareket alanı, bireycilik gibi unsurları kapsayan tasarımların belirginleşmesine neden olmuştur. Dolayısı ile dünya üzerinden kültürel formasyonunun farklılıklarının, kendini temsil etmenin farklı yönelimlerinin politik arenaya girdiği görülmektedir. Ancak tıpkı modernleşme ve sanayileşmede olduğu gibi böyle bir politik dönüşümde de periferide yer alan Türkiye'de bu tarz politik yönelimlerin yerleşmesi gecikmiş 90'lı yılların ortasını bulmuştur ve Kürt politik aktörlerin kimlik politikalarını ön plana çıkaran siyaset anlayışları ile belirginleşmiştir. Bu noktada varacağımız sonuç Türkiye'de Kürtlerin kimlik üzerinden demokratik platformda politize olarak partileşmeleri, etnik kimliklere, kültürün partiküler yanlarına daha fazla alan istemeleri dünyanın geri kalanından bağımsız bir durum değildir ve salt Türkiye'nin yüzleştiği bir problem olarak karşımıza çıkmamaktadır. Ancak, her toplumsal olayın kendine özgü yanları ve kendisini diğerlerinden ayıran özgül özellikleri bulunmaktadır. Çalışmamızın kuramsal ve analizi içerisinde elde edilen veriler bu özgüllükleri ve öznellikleri saptamada yardımcı olacak verileri bizlere sunmuştur.

Türkiye'de yaşanan ortamın diğer ülkelerde yaşanan etnik karşıtlık ortamlarından en önemli farkı; sorunun iki farklı etnik unsurun birbirine karşıtlığı üzerinden değil, politik bir karşıtlık olarak belirlenmesidir. Bu durum Kürdi partilerin hem kendilerine benzer bir şekilde kimlik politikaları yürüten diğer partilerden, hem de Türkiye içerisindeki statü olarak aynı konumda buldukları partilerden farklılaşmasını beraberinde getirmiştir. Kürdi partiler bu noktada kimliğin

bileşenlerini toplumsal karşıtlık üzerinden değil, politik karşıtlık üzerinden belirleyen partiler konumundadır. Bir başka deyişle Kürt kimliğinin bileşenleri, partinin politik taleplerinin hem kaynağı, hem de aracı konumuna gelmiştir. Dünya’da bir etnik kimliğin politikasını yürüten partilerin büyük çoğunluğu, doğrudan ötekileştirilmeye maruz kalan bir grubun temsilciliğini yürütmektedir ve spesifik olarak temsil ettikleri grubun partisi olma eğilimini korumaktadır. Ancak Kürdi partiler toplumsal anlamda doğrudan ötekileştirmeye uğramayan ve ülkenin her kıdem-kademesinde görev yapabilecek durumda olan bir grup üzerinden temsil faaliyetlerini yürütmektedir. Buna ek olarak partilerin neredeyse tümü Türkiyeli’leşme adı altında tüm ülkeye hitap eden bir parti olmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla spesifik olarak bir grubun temsilciliğinden çok, grubun temsilciliği vasfını korurken diğer unsurları da kapsama çabasındadır. Kendi ajandalarında grubun temsiline büyük yer vermekle beraber sol-sosyalist politikaları da kapsayacak şekilde siyasetlerini yürütmektedirler. Türkiye’deki diğer partilerden ise siyaseten farklı oldukları gözükmektedir. Türkiye’de diğer partiler genel olarak ekonomi, eğitim, ulaşım gibi konularda yapacakları hizmetler ve ülkenin daha güçlü bir konuma geleceği üzerinden politikalarını yürütürken, Kürdi partilerin kimliklere özgürlük, ifade özgürlüğü, kimliklerin tanınması, devletin temel işleyiş mekanizmasının değişmesi gerektiğinin öne sürülmesi gibi konularda politikalarını yürüttükleri görülmektedir. Ayrıca partilerin politik söylemleri aracılığı ile yalnızca oy ve yönetme yetkisi istemedikleri ele aldıkları konularda harekete geçmeye çağrı yaptıkları görülmektedir. Bu bağlamlarda Kürdi partiler ile onların politik aktörlerinin, dünyada ve Türkiye’deki örnekleri ile farklılıklar taşıdıkları görülmektedir.

Bu özgül ve öznel yanları saptayabilmenin en temel yolu ise demokratik siyasetin, propaganda, ikna, tanıtım ve seçim çalışmaları ile olduğunu kabul edecek olursak medya üzerinden gerçekleştirilen tasarımları analiz etmek olacaktır. Çeşitli kitle iletişim araçları üzerinden bu tasarımlar yapılmasına karşın detaylı bir analize imkan tanınması ve daha geniş ölçekli enformasyonu sunması açısından günlük yazılı basın analizde en tutarlı veriyi sunabilecek alan olarak belirginleşmektedir. Bu nedenle Kürdi partilerin yapmış oldukları kolektif kimlik ve milliyetçilik tasarımını çözümleyebilmek, politikalarını anlayabilmek ve söylemlerinin genel yapısını görebilmek için temsil ve iletilerinin analizi yoluna gidilmiştir.

Her ne kadar Türkiye’de Kürt kimliğinin temsilini merkeze koyan partilerin varlığı 90’lı yıllar ile başlamış olsa da Abdullah Öcalan’ın yakalanmış olduğu 1999 yılına kadar Kürt sorununun merkezinde PKK ve onun yapmış olduğu şiddete yönelik eylemler bulunmaktadır. Kürdi partilerin Kürt sorununun temsilcisi ve politikalarının tasarlayıcısı olarak görünürlüğü ise bu dönem içerisinde arka planda kalmıştır. PKK eylemleri sonraki yıllarda devam etse de Kürdi partilerin parlamenter sistemde tekrar temsile eriştiği 2007 yılından itibaren etkinliklerini arttırdıkları ve yazılı basında yer buldukları görülmektedir.

Kürdi partilerin tümünün temelinde Kürt kimliğinin temsili ve etnik kimliklere daha geniş bir alan yaratma amacı ile Kürt sorununun demokratik çözümü bulunmasına karşın, özellikle bizim inceleme alanımıza dahil olan DTP ve BDP’de bir Türkiye partisi olma arzusu görülmektedir. Bu durum Kürt kimliğinin temsili ve Kürt varlığının tasarımı noktasında belirgin bir biçimde olayı bölge ya da terör sorunu olarak görmek yerine Türkiye’nin toplumsal ve kültürel bir sorunu olarak tasarlama şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Yazılı basının bir kısmında sorun ne kadar bir terör ve askeri sorun olarak temsil ediliyorsa, Kürdi partilere yakın olan basında da bir o kadar toplumsal ve kültürel sorun olarak temsil edilmektedir. Kürdi partilerin aktörleri de aynı şekilde sorunu insan hakları ve Türkiye’nin demokratikleşme sorunu zeminine taşımaya çalışmaktadır. Bu nedenle sorunun kökeninin yazılı basında farklı kaynaklar olarak tasarlandığını görmek mümkünken, Kürdi politik aktörler tarafından kimlik temsiline izin verilmeyişinin bir çıktısı olarak ortaya konulmaktadır. Bu nedenle Kürdi partilerin tasarımlarında öncelik sorunun çerçevesinin çizilmesi konusunda belirginleşerek Kürt varlığının kabul ettirilmesi ve kimlik haklarının tanınması eksenine çekilme çabasıdır. Bu çerçevede politik aktörlerin bölgede incelemeler yaptıkları, araştırma komisyonları kurulmasını önerdikleri, meclis oturumlarında söz alarak konunun bu çerçevede tanımlanmasına gayret ettikleri görülmektedir. Bu doğrultuda politik aktörlerin kolektif kimliğin tasarımından ve onun detaylarından önce konunun toplumsal ve politik düzlemde algılanışını değiştirme ve yeniden tasarlama konusunda çaba sarfettikleri görülmektedir. Şiddetin kaynağı olarak ise

hükümetlerin tasarlandığı görülerek ancak konuya kendilerinin ortaya koyduğuna benzer farklı bir duruş katılırsa sorunun çözülebileceği mesajları verilmektedir. Bu farklı duruş ise özellikle Avrupa Birliği uyum sürecinde olan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi-girecek yönde gerekli reformları atması ile ilişkili olarak, üye ülkelerdeki çok kültürlü ve kimlikli politikalar olarak görülmektedir.

Kürdi partiler ve politik aktörlerin konuyu toplumsal düzeyde tasarlayışlarının arka planında kültürel, ekonomik, sosyal, toplumsal özellikleri ile farklı özelliklere sahip olan bir halk olduğu ve bu halkın dikkate alınmadığı iddiası yatmaktadır. Aktörlere göre bu dikkate almayış varolan tüm sorunların ana sebebidir ve yeni bir konu değildir tarihsel bir süreci kapsamaktadır. Bu yolla politik aktörler konuyu terör ve terörle mücadele zemininden başka bir noktaya çekerek, asayiş sorunundan, toplumsal bir soruna dönüştürmeye yönelik söylemler kullanmaktadır. Dolayısı ile şiddetin kaynağı noktasında varolan algıyı değiştirerek başka bir noktaya çekmek önemli bir argüman olarak belirginleşmektedir.

Kürt sorununun toplumsal zeminde yeniden tanımlanmasına ek olarak ekonomik ve politik zeminde de yeniden tasarlanmaya çalışıldığı görünmektedir. Ekonomik zeminde yeniden tasarlanma çabası içerisinde bölgenin az gelişmişliği ve kalkınmada geri kaldığı uzun yıllardır dile getirilen bir durumdur. Ekonomik düzlemde doğu ve güneydoğunun sorunları 60'lı yıllardan itibaren çeşitli partiler tarafından dile getirilmiştir ve bu partiler yalnızca sol-sosyalist tandanstaki partiler değil, merkez sol ve merkez sağda da yer alan partiler olarak belirginleşmiştir. Ancak Kürdi partilerin yeniden parlamenter temsili elde ettiği 2007 yılında ekonomik konuya genel yaklaşım bölgede olan terör sebebiyle yatırımların yapılamadığı, yapılan yatırımların işlevsiz kaldığı, bölgede tarım ve ekonomiyi kalkındırmak için GAP gibi Türkiye'nin en geniş ölçekli projesi başlatıldığı halde güvenlik sorunları nedeniyle tamamlanamayarak bölgenin kalkınma sorunlarının çözülemediği yolundadır. Genel kanının bir diğer ekseni ise terörle mücadeleye harcanan paranın fazlalığı sebebiyle geride kalan yatırımlara ve kamu hizmetlerine yeteri kadar kaynak ayrılmadığı üzerinedir. Kürdi partiler ise tasarımlarında konuyu tersine çevirme stratejisi ile iki farklı yönden ele almışlar ve tasarlamışlardır. Bunlardan birincisi etnik farklılık sebebiyle bölgeye bilinçli olarak yatırımların yapılmadığı ve geride

birakıldığı terörün sebeplerinden birinin de bu geri bırakılmışlık olduğu üzerinedir. İkincisi ise bölgedeki şiddet nedeniyle ülkenin kaynaklarının önemli bir kısmının harcadığının doğruluğunun kabulü ancak askeri harcamaların artırılması yoluyla bu sorunun çözülemeyeceği doğrultusundadır. Bu nedenle aktörlerin konunun müzakere yoluyla çözülmesi ve aktarılan bu kaynağın bu sayede başka noktalara aktarılması ile ülkenin genel olarak kalkınmasına katkıda bulunacağı yönünde bir tasarıma gittikleri görülmektedir. Bu noktada sorunun teşhisinin aynı olarak kabul edildiği fakat farklı bir tedavinin gerektiği yolunda söylemlerle ekonomik çözüme ulaşılabileceği ifade edilmektedir. Dolayısı ile politik aktörler Kürt nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerin içinde bulunulan koşullar nedeniyle geri kaldığını kabul etmeyerek aksine bilinçli geri bırakıldığı için varolan koşulların yaşandığını iddia etmekte, tersine çevirme stratejisini ifadelerine yansıtmaktadır. Bu yolla konunun ekonomik tasviri içerisinde kimlik sınırlarının kendileri tarafından konulmadığını aksine, sınırların zaten varolduğunu onların bu sınırları yok ederek eşit kalkınmayı talep ettiklerini iddia etmektedirler. Bu yolla sorunun kaynağı konusunda da farklı bir yaklaşım sergilenmesine yönelik çaba sarfetmektedirler.

Kürdi aktörlerin Kürt sorununu politik düzlemde tanımlarken, kendilerini ve sorunu ayrı biçimlerde fakat birbirlerine temas edecek şekilde ele aldıkları gözlenmektedir. Öncelikli olarak Kürdi aktörler kendilerinin, diğer politik aktörler tarafından terörün meclise yansması ya da terör örgütünün meclisteki temsilcileri oldukları yönündeki iddiaları reddetmeye yönelik bir söylem içerisindedirler. Bu söylemlerde kullanılan yaklaşımlardan ilki kendilerinin demokratik seçimlerle ve halkın oyları ile geldikleri yönünde olarak, oy oranının meşrulaştırma etkisi üzerinden gerçekleşmektedir. Demokratik sistemlerde siyasi partilerin almış oldukları kararları oy oranları ve kendilerini destekleyen kitle üzerinden meşrulaştırma davranışı Kürdi aktörler tarafından da kullanılmaktadır. Politik aktörler bunun yanı sıra seçimlere bağımsız adaylar olarak katıldıkları için mecliste yer alan vekillere birey bazında oranlandığında tümünden fazla oy aldıklarını kavramsallaştırmakta ve herhangi bir parti adına seçimlere gitmedikleri için almış oldukları her oyun birey olarak kendilerine atıldığını ifade ederek bunun üzerinden bir meşruiyet kurmaya çalışmaktadır. Bu yolla kendilerinin terörün değil, “halkın gerçek temsilcisi” olduğunu iddia etmektedirler. Politik aktörler kendilerinin şiddete

karşı olduklarını çözümün barışçıl yollarla sağlanması için mecliste olduklarını ifade ederek, bu çözüme yanaşmayan politik aktörlerin şiddeti devam ettirdiğini iddia etmektedirler. Kendilerine verilen her oyun barış ve demokrasi için verildiğini, kendilerinin mecliste olmasının Kürtlerin demokratik temsilinin önünü açtığını bu yolla da şiddetin azalmasına katkı sunduklarını söylemlerine eklemektedirler. Kürtlerin kendilerini demokratik olarak temsil etme hakkına erişirlerse, şiddet olaylarının azalacağını demokrasi ve politika sisteminin işleyeceğini iddia etmektedirler. Kürdi politik aktörlerin politika düzeyinde kendilerini tanımlamakla beraber sorunu da politik anlamda yeniden tanımlamaya çalıştıkları görülmektedir. Kendilerinin mecliste varlığının Kürtlerin ülkede varlığı anlamına geldiğini, Kürtlere yönelik inkar ve ret politikaları uygulandığını bu nedenle de istenmeyen olaylar yaşandığını, parti kapatma ve hukuki süreçler başlatma yoluyla kendilerinin meclis dışına itilmeye çalışıldığını iddia ederek, bunun da politik alanda temsiliyete izin verilmemesinin bir göstergesi olduğunu tasarlamaaktadırlar. Kendilerinin olmadığı bir parlamentoda meclisin yalnızca Türklerin meclisi olduğu ve Kürtlerin o mecliste temsil edilmediğini iddia etmektedirler. Kendilerinin ise hem Kürtlerin hem de Türklerin temsilcisi olduğunu bu konuda ayırım yapmadıklarını söylemlerine yansıtarak, ötekileştirici politikaların kaynağı olarak diğer politikacıları göstermektedirler.

Kürdi politik aktörlerin politika arenasında karar alma merciinde olan milletvekili oldukları kadar, aktivist olarak da yer aldıkları zaman zaman görülmektedir. Kürdi politik aktörler mecliste azınlıkta kalmaları sebebiyle geçmesine engel olamadıkları yasalarla ilişkili veya Türkiye gündeminde yaşanmasına rağmen meclis gündemine yansımaya olmayan olaylarla ilgili olarak; oturma eylemi, açlık grevi, meclis kürsüsünden protesto gibi eylemler yapmakta ve dikkat çekmeye çalışmaktadır. Bu yanlarıyla hem karar alma mekanizmalarına aktif olarak katılan politikacılar, hem de karar alma mekanizmasının fikirlerini ya da yönelimini değiştirmek için politik baskı uygulamaya çalışan aktivistler olarak basına yansımaktadırlar. Bu yapılan eylemler genel olarak Kürt yoğun nüfusun yaşadığı bölgelerin sorunları, Kürtlere yönelik terörle mücadele kapsamında yapılan gözaltı ve tutuklamalar, yapılan askeri operasyonların durdurulması talebi, Kürt yoğun nüfusun bulunduğu bölgelerde yapılan toplumsal eylem/protestoların önlenmesinde

şiddetin kullanılması veya eylemcilerin gözaltına alınması gibi başlıklar altında toplanılabilir. Bu tür durumlarda bir aktivist gibi davranan politik aktörler aynı zamanda toplumsal eylem ve protestolara katılarak, kitle ile birlikte yürüyüş düzenleme-açıklama yapma gibi olaylara katılmaktadır.

Kürdi politik aktörler, politik açıdan sorunu tasarlama süreci içerisinde varolan seçim barajının da kendileri nedeniyle varlığını devam ettirdiği bu nedenle politik yaşam içerisinde özgürce katılım sağlayamadıklarını, Kürtler üzerine uygulanan politik ötekileştirmenin bir ayağının da seçim barajı ve diğer hukuki engeller üzerinden gerçekleştirildiğini iddia etmektedir. Kendilerinin Türkiyeli'leşmesi ve ülkenin tümünde seçimlere girebilmesinin önünde seçim barajı bir engel olarak tasarlanmakta, bu barajın Kürtler için bilinçli olarak varlığını sürdürdüğü iddia edilmektedir.

Politik aktörlerin Kürt sorununa ilişkin tasarımları Türkiye içerisinde önlerindeki hukuki, yasal, politik engeller ve ekonomik sorunlar üzerinden tanımlanırken, sorunu tanımlayışın sınırları yerel ölçekte kalmamakta daha geniş bir çerçeveyi kapsayacak şekilde Kürtlerin yaşadığı tüm coğrafya için benzer sorunların olduğu iddia edilmektedir. Bu noktada Kürdi aktörler sorunun yalnızca Türkiye ile Kürtler arasında değil yönetsel olarak eleştiride buldukları ulus-devlet sistemi ile etnik kimliklerin geneli arasında yaşandığına işaret etmeye çalışmakta, sorunu lokal boyuttan çıkartarak bölge politikalarının bir açmazı olarak değerlendirme yoluna gitmektedir. Bu nedenle yurt dışında zaman zaman yükselen ve Kürt kimliğinden kaynağını alan politik hareket ve liderlere sıklıkla destek verdikleri görülmektedir. Bu bağlamda Kürt sorununu yalnızca Türkiye'de yaşayanların bir sorunu olarak değil Kürtlerin genel olarak kimlik ve temsil sorunu olarak tasarlama yoluna gitmektedirler. Türkiye'nin dış politikasının yurtdışında devam eden Kürt politik oluşumlarına zarar verdiğini düşündüklerinde bunu hem bir iç, hem de dış politika sorunu haline getirerek tasarlamaktadır. İç politika açısından, Türkiye içerisinde yaşayan Kürtlerin ülke dışındakiler ile ilgili alınmış dış politika kararlarından memnun olmadığını ve huzursuz olduklarını ifade ederek tasarlamakta, dış politika açısından ise yanlış bir hamle ve Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarını zedeleyecek bir hareket olarak tasarım yoluna gitmektedirler. Türkiye dışında yaşayan Kürtlerin

politik oluşumlarına ifade ettiğimiz çerçevede bir destek verilirken, Türkiye'deki politik konularına da yurtdışından destek talep etmekte, bu desteği vermenin bölge açısından önemli olduğuna dair söylemler geliştirmektedirler.

Politik aktörler, kültürel açıdan sorunu tanımlarken iki farklı perspektiften olaya yaklaşmaktadır. Bunlardan birincisi genel olarak Türkiye'de etnik kimliklerin temsiline yönelik tartışmalar ve Kürtler bağlamında bu konunun ele alınışı, ikincil olarak ise yerel belediyeler bazında konunun değerlendirilmesi olarak özetlenebilir. Politik aktörlere göre kültürel etkinlik, kültürel temsil ve kültürel faaliyetlerin yapılması konusunda devlet yalnızca tek etnik kimliğe, Türk kimliğine sıcak bakmaktadır ve diğer kimliklerin kendi kültürel özelliklerini yaşamalarına izin verilmediği iddia edilmektedir. Bu durumun kutlama, anma gibi etkinliklerde olduğu kadar, basın yayın için de geçerli olduğu vurgulanarak daha geniş bir alan talebi ortaya koydukları görülmektedir. Kürtler özelinde ise kendilerine kültürel konularda uygulanan yaptırımın daha fazla olduğu ve haksızlık yapıldığı iddiaları sıklıkla gündeme getirilmektedir. Politik aktörler yapmış oldukları açıklamalarda ve basına verdikleri demeçlerde kendilerinin kültürel etkinliklerinin engellendiğini, polis müdahalesine maruz bırakıldıklarını iddia ederek Kürtlerin kültürlerini yaşamalarına izin verilmediğini tasarlamaktadır. Kültürel konularla ilgili öne çıkardıkları bir başka nokta ise, Kürdi partilere ait belediyelerin kültürel faaliyetler düzenlemesinin, Kürtlerin kültürel yaşamını zenginleştirecek desteklerde bulunmalarının engellendiği, kendilerine bu konuda hukuki ve politik baskı yapıldığı yönündedir. Politik aktörlere göre; yasal ve belediyelerin yetki sınırlarında yer alan aktiviteler gerçekleştirildiği için belediye başkanları/yardımcıları görevden alınmakta, halkın seçtiği adayların politika yapmasına kültürel faaliyetleri desteklemesine engel olunmaktadır. Bu nedenle yerel yönetimlere daha fazla hak ve hareket alanı verilmesi talep edilmekte, politik tasarımlar ile kültürel tasarımlar birleştirilerek genel politik çerçeve ile bağ kurulmaktadır.

Türkiyeli'leşme iddiasını sıklıkla dile getiren Kürdi aktörlerin söylemlerinde ve icraatlarında Türkiye'nin geneli ile ilişkili olarak öneri ve çalışmalar yer almaktadır. Politik aktörlerin Türkiye geneli ile ilişkili olarak ortaya koymuş oldukları politikalarında, kimlik kavramını gündemine getirmeyen herhangi bir sol partinin

taleplerinin yansımalarını görmek mümkündür. Aktörler genel olarak, ekonominin gidişatına ilişkin konularda, kamu yatırımlarında söylemler geliştirmektedirler. İş ve işçi hakları konusunda politikalar geliştirerek, işçi haklarının genişletilmesi, sendikal hakların sınırlarının genişletilmesi ve daha rahat bir şekilde sendikalaşmanın önünün açılması, işçi sağlığı-güvenliği ile ilgili yaptırımların ve devlet denetimlerinin artması gibi konularda söylemler geliştirmektedirler. Plan ve bütçe komisyonu gibi mecliste rutin olarak görüşülen konularda; sağlık harcamalarının arttırılması, hasta ve hekim haklarının genişletilmesi, parasız ve eşit eğitim hakkı konusunda devletin çaba göstermesi gibi konularda plan ve bütçenin tasarlanmasına eğilmektedirler. Bu duruma ek olarak ise; insan hakları, dezavantajlılar için yapılacak hizmetler, ekoloji gibi konularda yasa önerilerinde bulunmakta tartışmalara katılmaktadırlar. Dolayısı ile Kürt kimliğini konu alan politikalar dışarıda bırakıldığında muhalefette bulunan sol partilerin genel taleplerinin Kürdi partilere yansıdığı görülmektedir. Bu durumun arkasında Kürtlerin politikaya girme serüveninin, Türkiye solu ile başlamasının etkileri ile birlikte seçim dönemlerinde Türkiye'nin radikal sol partileri ile yapılan zaman zaman destek, zaman zamansa ittifak faaliyetlerinin önemli bir etkisi görülmektedir. Zira geçmişte Türkiye'de radikal solda veya sosyalist solda yer almış politik aktörlerin Kürdi partiler içerisinde milletvekili olarak yer aldıkları görülmektedir.

Kürdi partilerin genel politikaları ve politik arenadaki söylemleri ile buldukları konumu çerçevesi itibariyle bu şekilde sınırlandırmak mümkündür. Elbette ki geniş bir zamanı kapsayan bir araştırma içerisinde incelenen dönemler dışında kalan ya da incelenen dönemde spesifik öneme sahip olayların olması muhtemeldir. Bir başka olasılık ise gerçekleşen her politik olay ya da söylem basına yansımaması nedeniyle saptanamamış olması ihtimalidir. Ancak, yapılan analiz ve kuramsal inceleme neticesinde Kürdi politik aktörlerin eğilimleri önem verdikleri konular yukarıdaki gibi özetlenebilir. Kürdi politik aktörlerin, genel politik teamüllerinin içerisinde sorunu varolan politik konjonktür içerisinde algılandığı biçimden, başka bir biçime dönüştürme gayretinin olduğu çalışmamızda değinilen bir husustur. Bu dönüştürme içerisinde en temel saik ise Kürdi politikalar perspektifinden konunun nasıl algılandığını ortaya koyma ve algılandığı şekliyle yeni bir tasarımı politik düzleme oturtma çabasıdır. Politik aktörlerin iletilerinde bu

dönüştürme ve farklı bir şekilde tasarlama işlevi analiz ettiğimiz tüm sürece yayılırken verilen ağırlıklarda bir değişim olduğu görülmüştür. Aktörlerin, Türkiye’de hayata geçirilen çözüm süreci öncesinde konuyu uzlaşma yoluyla çözme eksenine çekme gayretleri en belirgin çaba olarak basına yansırken, yaşanan durumun müzakere sürecine gelmesiyle birlikte kimliğin temsili ya da tasarımı hususunun daha belirgin bir şekilde önplana çıkmaya başladığı görülmektedir. Politik ortamı kendi değerlendirdikleri zaviyeye çekme çabası herhangi bir parti ile ortak amaçları olabilir zira neredeyse her siyasi parti yapmış olduğu açıklama ve hamleler ile kamuoyu tarafından politik ortamın kendi algıladıkları gibi algılanmasını amaçlama eğilimindedir. Ancak, Kürdi partilerdeki bu yönelim Türkiye’nin genelini kapsayan konuların bir kısmı dışarıda tutulacak olursa, bir kimlik tarafından politik ortamın nasıl görüldüğünün tasarımının yapılması yönündedir. Dolayısı ile Kürdi aktörlerde politik gündemin kendileri tarafından nasıl görüldüğünün kamuoyuna aktarılması ile kimliklendirme ya da kimliğin temsili süreci içiçe geçmiş durumdadır. Bu bağlamda birine ağırlık verilmesinin diğerinin, yok olduğu anlamına gelmediğinin iyi kavranması gerekmektedir ve bu koşullar altında iki işlev bir arada devam etmektedir. Birincil olarak kolektif kimliğin tasarımı durağan bir süreç değildir ve değişen koşullardan etkilenir, ikincil olarak ise kolektif kimliğin politik olayları kavrayışı kendi dinamik yapısından ötürü değişken olabilir. Bu nedenle iki işlevin birarada yürüdüğü koşullara rastlanmaktadır.

Kolektif kimlik tarihsel sürecin süzgecinden geçerek bugüne değin damıtılmış olan aidiyetler bütünü ile sıkı sıkıya ilişki içinde olmakla beraber, özünde kendisine ait olduğuna inanılan ile dışarıda bırakılanlar arasında süreklilik arz eden bir kimliğe dayalı sınır çizme, belirginleştirme ya da silikleştirme sürecidir. Bu süreç içerisinde varolan bileşenlerin bir havuzdan çekilerek güncel bir tasarımla politik bir yönelime kanalize edilmesi etnik aidiyetler bağlamında milliyetçilikle içiçedir. Kendisi de bir kolektif kimlik olan etnik kimlik politik bir yönelimle ilişkilendiği koşullar altında etnik farklılık ve kültürel bir form iken, bir politik yönelimle ilişkilendiğinde milliyetçi bir tasarıma doğru evrilme sürecine girmektedir. Bu bağlamda Kürdi partiler kolektif kimliğin bileşenlerini, politik davranış konusunda harekete geçirmekte ve ifade etmiş olduğumuz politik çerçevelerini kolektif kimliğin bileşenleri ile içiçe tasarlamaktadır.

Milliyetçiliğin tasarımına olan yaklaşımlarda genelojik, soya dayalı bir vurgunun olması ya da kolektivitinin geniş bir aile gibi tasarlanması sıklıkla rastlanılan bir konudur. Milliyetçiliğin ya da milliyetçiliğin ilişkilendiği kolektif kimliğin sıklıkla ırkçılıkla eşdeğer tutulmasının altında yatan neden, cemaate ait olmak ile ırksal köken arasında kurulan ve derinlerde yer alan bağıdır. Bunun temelinde ise milliyetçilik ile başta Almanya olmak üzere bir dönem yükselen ırkçılık ve faşizmin eşdeğer tutulması durumu vardır. Milliyetçiliğe yönelik ilk araştırmalar da cemaate ve onun kolektif kimliğine aidiyetin ilksel ilişkiler ağı ile bağlantılı olduğu ve ırksal/kökensel bağların bu durumda etkili olduğu üzerinden gerçekleşmiştir. Milliyetçiliğin tasarımı da sıklıkla bu ilksel ve kökensel bağa değinildiğini, tasarımların içerisine dahil edildiğini görmek mümkündür. Ancak Kürdi politik aktörlerin iletilerinin ırksal/kökensel bir bağın ne kimliği tasarlarken ne de kimliğin politik yöneliminin tasarımı da etkin bir unsur olmadığı görülmektedir. Hatta, kökensel bağlar ilkel ve ırkçı olarak nitelendirilerek ötekileştirilmektedir. Aidiyetin tasarlanmasında kökene dayalı ilişkilere yer verilmemektedir. Kürtlerin kimliğe dayalı politik yönelimlerinin ırksal farklılıklara dayanılmadan ve böyle bir aidiyet olup olmadığına bakılmaksızın değerlendirilmesi gerektiği, temele insan hakları/demokratikleşmenin alınması gerekliliği bu nedenlerle de herkes tarafından kavranılması gereken bir konu olduğu tasarlanmaktadır. Politik aktörlerin iletilerinde Kürtlerin fiziksel özelliklerine bir vurgunun yapılmadığı ya da fiziksel özelliklerinin olumlu/olumsuz bir tasarımının yapılmadığı görülmektedir. Kürtlerin fiziksel olarak diğer etnik unsurlardan üstün veya zayıf olduğuna, onlara avantaj sağlayan fiziksel özelliklerinin olduğuna, Kürt olmaktan kaynaklanan güzel-çirkin-zeki-akıllı olduklarına yönelik bir tasarım bulunmamaktadır. Aksine bu tür tasarımların reddedildiği görülmektedir. Bu duruma ek olarak yalnızca ırksal bir aidiyetten kaynaklanacak biçimde doğuştan gelen kardeşlik bağı gibi mistik bir tasarıma yer verilmemektedir. Kardeşliğin aynı amaca, ortak gelecek tahayyülüne inanmak üzerinden ortaya koyulduğu görülmektedir. Politik aktörlerin iletilerinde soydaşlarımız/ırkdaşlarımız gibi vurgu veya söylemlere yer vermedikleri görülmektedir. Bu milliyetçiliğin tasarımı ilksel veya ırkçı bir yönelimden ziyade modern bir tasarıma yöneldiklerini, kolektif kimliği doğalcı, biyolojik veya verili bir biçimde kavramsallaştırmadıkları görülmektedir.

Milliyetçiliğin modern bir biçimde tasarlanması, dolaylı olarak kolektif kimliğin modernitenin getirmiş olduğu olguları da kapsayacak şekilde tasarlanmasını zorunlu kılmıştır. Milliyetçiliğin incelemelerinde modern bakış açılarından birisi de milliyetçiliğin sınıfsal olarak tasarlanması ya da sınıf çatışması üzerinden milliyetçiliğin tasarlanarak ezilen ve ezen karşılığı üzerinden kurulmasıdır. Milliyetçiliğin, Avrupa merkezli ulus devlet ve kapitalizmin getirdiği bir ideolojik dönüşüm olduğu göz önünde bulundurulduğunda ve itici gücünün sanayi devrimi olduğu düşünüldüğünde, Avrupa merkezli tasarım ve çözümlenelerde sınıf kavramının ortaya çıkışı yeterli açıklayıcılığı sağlayamasa da şaşırtıcı değildir. Özellikle, Avrupa devletlerinin sömürgeleştirdikleri coğrafyalarda, yerel etnik unsurların sıklıkla bağımsızlık mücadelesi içerisine girmeleri sömürgecilik, sınıfsal farklılıklar ve milliyetçilik arasında doğal bir ilişkinin kurulmasına neden olmuştur. Kürdi politik aktörlerin de milliyetçiliğin tasarımında sınıfsal bir tasarım ve çözümleneye gittikleri sıklıkla görülmektedir. Ancak, Türkiye gibi geç modernleşen ve sanayileşen ülkelerde sınıf oluşumunun ya da sınıf bilincinin bildiğimiz anlamda vücut bulduğunu söylemek oldukça güçtür. Elbette ki üretim araçlarının sahipliğinin yaratmış olduğu eşitsizlikler mevcuttur, ancak bu durumun sınıfsal taleplere ya da sınıflar üzerinden hak iddialarına dönüştüğünü söylemek oldukça güçtür. Kürdi partiler bu tür bir sosyal gerçekliğe karşın Kürtleri üretim araçlarını elinde bulunduran karşıt etnik unsur tarafından sömürülen ve ezilen bir grup olarak tasarlamaktadır. Bildiğimiz anlamda proletarya benzeri bir sınıf olmasa da etnik kökeni nedeniyle sınıfsallaştırıldığı ve vasıfsız iş/koşullarda çalışmak zorunda bırakıldığı üzerinden bir söylem geliştirilmektedir. Kürtlerin yaşamış oldukları coğrafyada bulunan zenginliklerin kendilerine ait kaynaklar olduğu yaklaşımından yola çıkarak, bu kaynakları kullanmalarına izin verilmediği veya zenginlikleri paylaşmadıkları iddia edilmekte bunun ise etnik farklılıktan kaynaklandığı tasarlanmaktadır. Kimliğin çizgileri, üretim araçlarına erişimin ve sahipliğin çizgileri olarak tasarlanarak, bir tür sınıfsal dönüşüm ve iyi koşullara erişmek için kimliğin sınırlarının politik yönelimle kesişmesi gerektiğine yönelik bir tasarım yapılmaktadır. Milliyetçiliğin sınıfsal çözümlenmesinde, ezildiği varsayılan grubun ezildiğinin farkına varıp buna son vermek için harekete geçmesi temel nosyon olarak kabul edilebilir. Bu noktada Kürtlerin nüfusunun yoğun olduğu bölgelerin diğer

bölgelerden daha az gelişmiş ve iş koşulları açısından yetersiz olduğu vurgulanarak ezilen bir halk olarak tanımlanmaları yoluna gittikleri görülmektedir. Bu tasarının işaret ettiği nokta Kürtlerin bu tür bir ekonomik eşitsizliğin kimliğinin sınırları ile ilişkili olduğunu kabullenerek politik yönelimlerini bu yönde kullanmaları olarak özetlenebilir. Böyle bir tasarımda beklenen grubun üyesi bireylerin durumun farkına vararak (rational) choice rasyonel tercihi yapmaları ve bu durumu dönüştürmeleri olarak görülebilir. Buna ek olarak, sınıfsal yaklaşımın temelinde ezilenlerin milliyetçiliğinin bir tür hak olduğu ve “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” olduğu iddiası yatmaktadır. Bu yaklaşım özünde sesesyonist eğilimler için ortaya konulmuş olsa da, Kürdi partiler tarafından kavramsal olarak genişletilerek, bir tür kendi geleceğini tahayyül biçimine evriltirilmiştir. Bu tahayyül içerisinde kimliksel olarak ait olunan grubun geleceğinde refah talep ediliyorsa, politik yöneliminde bu yönde olması gerektiğine dair bir tasarım mevcuttur. Bu tür bir ayırımın tasarlanması “kültürel yeniden doğumlar” olarak isim verilen bir sürecin başlatılma gayreti ile ilişkilidir, kültürel yeniden doğumlar sürecinde kolektif kimliğin mevcut ya da geçmiş kültürel bileşenlerinin değil, politik konjunktüre uygun yeni bileşenlerin ortaya çıkarılması esas yönelim olarak görülmektedir. Kürdi politik aktörlerin yapmış oldukları tasarımlarda 1 Mayıs İşçi Bayramı, Dünya Anadil Günü gibi organizasyonları kolektif kimliğin içerisine dahil ederek bu tarihlerde kimliğe yönelik politikalarını aktaracak etkinliklere yöneldikleri görülmektedir.

Milliyetçilik; ifade ettiğimiz politik unsurlar, ekonomik yapı, toplumsal dönüşüm ile ilişkili olduğu kadar duygu dünyasına hitap eden ve kolektif kimliği paylaşanlar arasında zihinsel bir süreci kapsayarak kıymetli ve kutsiyet atfedilen değerler bütünü ile pekiştirilerek tasarlanmaktadır. Bu noktada; milliyetçilik ideolojik ve siyasi bir olgudur fakat insanlar kimlikleri için neden ölümü göze alacak kadar bağlıdır sorusunun yanıtı kültürel kökenlerde-aidiyetlerde gizlenmektedir. Milliyetçiliğin rasyonel koşullar gereği ya da dolayısıyla seçkinler eliyle yaratıldığı ve çerçvelendiğini kabul edecek olursak, topluluğu böylesine bir duygudaşlık içerisine neyin soktuğu önemli bir soru işareti olarak kalmıştır. Bu sorunun yanıtını Smith etnosemboller olarak adlandırılan kolektif kimliğin bileşenleri ile vermeye çalışmıştır. Smith'in projeksiyonu birebir örtüşmese ve farklı örneklerde değişen

argümanlarla tezahür etse de, kültürel bileşenler milliyetçiliğin kavramsal çerçevesi içerisinde önemli bir unsur olarak yer almıştır.

Kürdi aktörlerin de tasarımlarında bu sembollerin ve kültürel bileşenlerin aktif rol oynadığı görülmektedir. Semboller minimize edilmiş bir ölçekle maksimum anlatıyı aktarabilecek ve genel olarak toplumsal yapının derinliklerine kendilerini eklemlenmişlerdir. Kürdi politik aktörlerin kendilerine ait etnosembollerin korunması, yaşatılması ve geliştirilmesi için kendilerine oy vermeye, etnik kökenlerinden gelen bileşenlerin politik yönelime yansması gerektiğine yönelik tasarımları büyük ölçüde kullandıklarına yazılı basında sıklıkla rastlanmaktadır. Kültürel bileşenler elbette ki salt politik aktörlerin söylemleri ile oluşturulabilecek ya da hayata geçirilebilecek olgular değildir. Bir başka deyişle ortaya atılan herhangi bir kültürel sembole grubun üyelerinin sorgusuz aidiyet hissetmesi mümkün değildir. Ancak yüzyıllar içerisinde süzülüp gelen kültürel simgelerin bazılarının önplana çıkartılırken bazılarının geride tutulması grubun seçkinlerinin tasarlaması mümkün bir durumdur.

Kürdi politik aktörlerin de kimi etnosembollerini sıklıkla önplana çıkarttıkları hatta zaman zaman bunları birbirine mecz ederek birleştirdikleri yazılı basına yansıyan söylemlerinde görülmektedir. Örnek verecek olursak anadili kullanabilmenin insan haklarının bir getirisi olduğunun ve aynı zamanda Kuran'dan belli ayetlerle insanın sahip olduğu dili konuşabilmesinin Allah'ın insanlara verdiği bir hak olduğunun, dilin bir halkın devamı-mevcudiyeti için ön koşul olduğunun birlikte tasarlanması "dil"i diğer kültürel unsurlar ile ilişkiye sokmakta ve kutsiyet atfetmektedir. "Dil" üzerinden yapılan tasarım kültürel, dini, topluluk arası dayanışma ve gelecek tahayyülünü simgeleyen bir bileşen olarak diğer bileşenlerden öne çıkmaktadır. Oysa ki aynı anadili paylaşan grupların dini veya teritoryal sebepler ile de birbirlerinden farklı kimlikler tasarlaması söz konusudur. Dolayısıyla "dil"e kutsiyetinin büyük bir kısmını atfeden onun grubun seçkinleri tarafından ne şekilde tasarlandığıdır. Bununla birlikte Kürdi aktörlerin, Kürtlerin kültürel bileşenleri arasında yer alan feodalite benzeri yapılanma, Ortadoğu dinleri ile ilişki, feodalite benzeri yapılanmanın getirdiği geleneklerin önemli bir kısmı gibi kültürel bileşenleri reddettikleri görülmektedir. Dolayısıyla milliyetçiliğin tasarımında gerçekleştirilen süreç kültürel bileşenlerin tümünün yaşatılması konusunda çaba sarfetmek değil,

kültürel bileşenlerin politik yönelime hareket katabilecek olanlarının harekete geçirilmesi olarak belirginleşmektedir. Kürdi politik aktörler bu anlamda dil, teritorya, topluluk arası dayanışma ve mitler üzerinden tasarımlara gitmekte ve belli başlı olanlarını ön plana çıkartmaktadır. Öne çıkartılan etnosebollere sahip olduğu ve bunların başka kültürlerde bulunmadığı ifadeleriyle grubun ayrı bir halk olduğu/özgün kolektif kimliğe sahip olduğu bunun da mevcudiyetin devamı olduğu milliyetçiliğin duygudaşlığı temelinde bileşen olarak kullanılarak yazılı basın üzerinden geniş kitlelere aktarılmaktadır. Örnek verecek olursak Nevruz bayramı neredeyse tüm Ön Asya'da ve Ortadoğu'nun hatırı sayılır bir kısmında kutlanmakta önem atfedilmektedir ancak Kürdi politik aktörler tarafından Kürt kimliğinin bir belirteci olarak kullanılmaktadır. Bu belirteç seçkinlerin tasarımı doğrultusunda, tarihsel sürecin süzgecinden geldiği şeklinden öte modern bir biçimde icat edilerek kutlanmakta; politik konuşmaların yapıldığı, Kürtler arası dayanışmanın en üst seviyeye çıktığı, etnik aidiyetle ilişkili müziklerin, sembol-simgelerin birarada kullanıldığı, gelecek yılın politik tasarımının ne olduğunun hem katılımcı olarak bulunan kitleye hem de kitle iletişim araçları ile cemaatin diğer bireyelerine ve cemaatin dışında kalanlara duyurulduğu bir etkinliğe dönüşmektedir. Bu tasarımın sonucunda Nevruz sadece kültürel bir bileşen değil, politik, kutsiyet atfedilen, topluluk arası dayanışmayı sağlayan, kolektif kimliğe ilişkin duyguları harekete geçiren bir argümana dönüşmektedir.

Bu doğrultuda kültürel bileşenlerin ve politik konjonktürün araçsal bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir. Bu durum yalnızca Kürdi politik aktörler için geçerli değildir milliyetçiliğin ve onun kendisini ilişkilendirmiş olduğu kolektif kimliğin tasarlandığı neredeyse her süreç için aynı durum geçerlidir. Bazen tek bir kıyafet, tek bir simge, tek bir bayram bir tür rezistans noktası olarak tasarlanarak harekete geçirilebilir, bazen ise bizim örneğimizde olduğu gibi komplike kültürel/politik bileşenler dizisi üzerinden geniş bir tasarım yapılabilir. Araçsal yaklaşım bu nedenle milliyetçiliğin tasarımının doğası içerisinde bulunmaktadır. Zira durağan kimliğin dinamik bir ideolojik yönelime ve bir harekete geçiriciye dönüşmesi için araçsallaştığı bir sürece gereksinim duyulmaktadır. Yeniden Nevruz örneğini ele alacak olursak Kürt kültürel kimliğinin içerisinde yer alan tarihçi ve antropologların ortaya koymuş olduğu çok sayıda kutlama-bayram olmasına karşın,

Nevruzun ön plana çıkışı tasarımın çerçevesi ile ilişkilidir. Bu tasarım elbette ki salt Kürdi aktörlerin basın veya kişilerarası iletişim aracılığı ile yaptıkları bir tasarım değildir. Geçmişten bugüne tasarım süreci geliştirilmiş ya da daha fazla belirginleştirilmiştir.

Kürdi politik aktörlerin iletilerinde görülen kolektif kimliğin araçsallaştırılması ifade ettiğimiz üzere sadece milliyetçiliğin tasarımında kendilerine has bir uygulama değildir ancak elde edilen bulgularda ortaya koyduğumuz tasarım biçiminin içerisinde ön plana çıkan öğeler kendi özgül yanlarının göstericisi konumundadır. Politik aktörlerin iletilerinde önplana çıkan araçsalcılık kültürel bileşenler havuzundan bazı öğelerin çekilerek ön plana çıkartılması ve kimliğin sınırlarını çizici bir mekanizma olarak kullanması ile görünür olan bir süreçtir. Kimliğin sınırlarının geçmişten bugüne gelen kültürel bileşenlerle çizilmesi örneklerde görüldüğü üzere durağan olmasını gerektirmez, hatta seçkinler eliyle tasarımı daha büyük bir devingenlik ve ivme kazandırır. Kürdi politik aktörler de kültürel bileşenleri kimliğin sınırlarını belirginleştirme, keskinleştirme ve kendini ayrı bir cemaat olarak tasarlamada kullanmaktadır. Kitle iletişim araçlarının gelişimi de bu tasarımın daha hızlı ve devinimi yüksek bir şekilde tasarlanmasına imkan tanımakta, dönüşümlerin geniş kitlelere daha çabuk aktarılması konusunda aracılık etmektedir. Kültürel bileşenin kendi tabiatı, tarihsel süreç içerisindeki yeri; onun politize edilişi ve harekete geçirilişi ile tam bir korelasyon içerisinde değildir. Seçkinler tarafından tasarlanış ortaya konuluş ve öne çıkarılış biçimi ile arasında bir korelasyon bulunmaktadır. Bu noktada Nevruz örneğinden yola çıkacak olursak, kutlama 2014 yılı örneğinde olduğu gibi geniş ölçekli barış mesajlarının ve huzurlu bir geleceğin tasarımının sunulduğu bir etkinlik olabileceği gibi, 2009 Nevruzunda olduğu gibi topluluk arası dayanışmanın önemini vurgulandığı ve muhalif olmaya çağrının yapıldığı bir biçimde de sunulabilir. Dolayısı ile kültürel kökenleri ile bu yıllar arasında aynı nitelikleri taşıyan kutlama seçkinler tarafından politik ve kimliksel açıdan farklı bir şekilde tasarlanabilir. Bu doğrultuda kolektif kimliğin kültürel bileşenleri, bir taraftan hangisinin ön plana çıkarılacağı ya da görünür hale geleceği noktasında aktörler tarafından tasarlanırken bir taraftan da politik yöneliminin ne olacağı konusunda forme edilmektedir. Bu yolla kültürel bileşenlerin sınırların markörü olarak belirginleştiği, dinamik bir biçimde yönlendirildiği, farklı tasarım

süreçlerine girdiği görülmektedir. Böylesi bir araçsallaştırma için yalnızca kimliğin kültürel bileşenleri değil, kolektif kimliğin içerisine dahil edilen ekonomi gibi unsurların da belirleyici ve sınır çizici olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu sınırların çizilişi ötekileştirici ya da çatışma oluşturu bir eylem olarak görülmekten ziyade, biz/öteki arasındaki devingen çizginin nereye çekileceğini belirleyerek, kimliğin sınırlarının ne şekilde ortaya konulacağını betimleyen bir eylem olarak algılanmalıdır.

Milliyetçiliğin araçsalcı tasarımı içerisinde yalnızca bir tek seçkin grubunun ortaya koymuş olduğu verilerin hakimiyeti yoktur. Kürdi politik aktörler arasında bizim inceleme alanımız içerisine aldığımız partilerin mensupları dışında kalan ve başka partilerde siyaset yapan aktörler de bulunmaktadır. Örnek verecek olursak İslami kanada yakın olan Hüda-Par veya AKP veya diğer partilerden aday gösterilen politik aktörler de bulunmaktadır. Bu aktörler Kürt kimliğini reddetmemekte ancak farklı argümanlar üzerinden politik yönelimi kurmaktadır. Dini veriler, hizmet vaadi, din kardeşliği gibi unsurlar politik yönelimin ön plana çıkan öğeleri olarak görünür olmaktadır. Bu noktada seçkinler arasında da kolektif kimliğin temsiliyetini kimin üstleneceği ve tasarımı yapacağı arasında bir mücadele ortamı bulunmaktadır. Bu mücadelede hangi tasarımın ön plana çıkacağı ya da kabul göreceği konusundaki değişkenler; seçkinlerin insan kaynağı, kitle iletişim araçlarına erişimi, ekonomik gücü gibi reel unsurlarla birlikte, tasarladıkları kimliğin bileşenlerinin toplumsal yapıya uygunluğu, politik konjonktüre uyumlu tasarım, devingenlikteki başarı gibi faktörlerle belirgin hale gelmektedir.

Milliyetçiliğin araçsalcı tasarımında aidiyeti yaratacak hissiyata ve ussallaştırılmış veriler olduğu kadar, reel verilerin de kullanıldığı görülmektedir. Burada temel argüman karşıt milliyetçiliklerin bu durumdan zarar görmeyeceği, ortak faydaya yatkın olduğu, evrensel normlarla uyum sağladığı gibi unsurlarla tasarlanması ile gerçekleştirilmektedir. Kürdi politik aktörler Kürt kimliğinin ve politik yöneliminin tasarımı yaparken konuyu kimliklere yönelik total bir özgürlük sorunu olarak tasarlamakta, Türk kimliğinin ya da Türkiye'nin toprak bütünlüğünün böyle bir tasarımdan zarar görmeyeceğini iddia etmekte aksine ülke genelinde yaşanan demokratikleşme sorununun bu yolla çözüme ulaşabileceğini ifade

etmektedir. Dolayısıyla kendisini Türk kimliğinin karşısında tasarlamayarak, sadece arada fark ve çizgiler bulunduğunu ifade etmekte, bu fark ve çizgilerin kullanımının Türkler için de kısıtlanmış olduğunu ifade ederek toptan bir demokratikleşme ve kimlik temsiline alan açacağı yönünde ortaya konulmakta destek talep edilmektedir.

Kolektif kimliğin öğelerini, varlığını ve tasarımını araçsalcı biçimde kullanmanın en temel nedeni ona politik bir nitelik kazandırma çabasıdır. Politik niteliğin ise büyük bir çoğunlukla, yönetsel bir birim ile kesiştiği görülmektedir. Burada en temel nedenlerden birisi kolektif kimliğin tasarlanması ve politize edilmesi sürecinde teritoryal unsurların, kolektif kimliğin kendine yurt olarak adlandırabileceği bir alanın sıklıkla kullanılmasıdır. Kürdi politik aktörlerin yazılı basına yansıyan iletilerinde teritoryal olarak kimliğin varlığını tasarladıkları görülmektedir. Bu tasarım bir taraftan da kimlik için tanınma talebinin anayasal düzleme taşınması isteği ile ilişkilendirilir. Bu ilişkinin politize edilmesi noktasında kolektif kimliğin kendi cemaatini tasarladığı bir coğrafya ya da belirli bir coğrafyada kendi geleceğine projeksiyon yapabileceği bir yapılanma içinde olması talebi görünür hale gelmektedir. Dolayısıyla teritoryal, kültürel taleplerin politize olması, sonraki süreçte tasarımlarını rahatça sürdürebilecekleri bir ortam talebinde olduğu gözlenmektedir. Kürdi politik aktörlerin iletilerin otonomi/özerklik/kantonlaşma/bölgesel yönetim gibi politik birimlerle ortaya çıkan bu talep aralarındaki ayrıma değinilmeksizin kimliğin rahatça temsil edilebilmesi için bir gereklilik olarak tasarlanır. Ancak bu tasarımda yine etnosembollerin araçsallaştığı ve taleplerin belirli bir coğrafya için yapıldığı görülmektedir. Zira, kimliği politize ederek harekete geçirenler için o coğrafya kimliğin bileşenlerinin naturası olan ve o topraklarla özdeşleşmiş bir harman olarak görülür. Bu tür bir tasarımın temel aldığı iki nokta bulunmaktadır bunlardan birincisi kolektif kimliğin politize edilerek milliyetçiliğe hammadde sağlanması noktasında harekete geçirici bir unsurun yaratılması, ikincisi ise alternatif milliyetçiliklerin yüksek yoğunluklu merkezî bir sistem içerisinde seçkinler tarafından tasarlandığı biçimde yaşanmasının güç olmasıdır. Bu nedenle merkezi otoritenin gücünün zayıfladığı ve yerel yönetimlere daha geniş alanların tanındığı bir politik birimin Kürdi aktörler tarafından sıklıkla ortaya konulduğu görülmektedir.

Kürdi aktörlerin milliyetçiliğin tasarımıyla ortaya koymuş olduğu kolektif kimliğin bileşenlerini bir kez tasarımları ve açıklamaları yeterli bir durum değildir üstelik yapılan tasarımın kabul görmesi de beklenemez. Bu nedenle politik aktörlerin kolektif kimliği tasarlarken başta kitle iletişim araçları olmak üzere, kamusal mekanlar, her gün farkedilmeden temas edilen alanlar daha geniş bir ifadeyle gündelik yaşamın içerisine tasarımı yansıttıkları görülmektedir. Kürdi politik aktörlerin tasarımlarını ve politik yönelim içerisine sokmaya çalıştıkları argümanları gündelik bir frekansla tasarımları tutundurma açısından önem taşır. Politik birimin oluşturulması ve kimliğin mevcudiyet alanı olarak tasarlanan coğrafyanın kimlikle ilişkisinin pekiştirilmesi için yer adlarının Kürtçe isimlerinin kullanılması, tarihsel süreçte önemli ve tanınırlığı olan Kürt aktörlerin isimlerinin kamusal noktalara verilmesi, çokdilli belediyeçilik anlayışı gibi uygulamalarla yol tabelaları gibi noktalarda Kürtçe'nin kullanımı grubun içinde yaşamakta olduğu coğrafyayı kimliğin bütün olarak ait olduğu alan olarak tasarlamasına aracılık eder. Kitle iletişim araçları marifetiyle ise bölgeye ait bilgilerin ve enformasyonun verilmesi, orada yaşanan coğrafyalarda kimlikle ilgili yaşananların aktarılması her gün yeniden kimliğe dair konuların tartışmaya açılmasına aracılık etmektedir. Bu durum gündelik bir frekansla konunun sadece yukarıda aşağıya seçkinler konumunda olan politik aktörler tarafından değil, ulaşılmaya çalışılan kitle içerisinde de dinamik olarak tasarlanmasına alan açıcı bir nitelik taşır.

Kürdi politik aktörler tarafından tasarlanan kimlik ve bunun politize edilişi elde edilen bilgiler ışığında tek yönlü olmaktan uzaktır. Kürt kolektif kimliğinin farklı kaynaklar tarafından tarihin uzun bir dönemini kapsayacak şekilde farklı zamanlarda politize edilmesinin getirisiyle çok sayıda farklı argümanı barındıran bir yapıda şekillenmektedir. Dolayısıyla kimliğin bileşenleri ve politize edilen yanları açısından bir tür içselleştirme-dışarıya çıkarma süreci sürerlilik arz edecek biçimde görülmektedir. Kolektif kimliğin kültürel bileşenlerinin bu nedenle her biri değil politik yönelimle uyumlu olanları ön plana çıkmakta ve harekete geçirme sürecine dahil olmaktadır. Milliyetçiliğin tasarımı köken mitleri ve kardeşlik bağı üzerinden ilksel bir biçimde değil modern dünyanın toplumsal alanlarının geniş bir kısmına temas edecek şekilde tasarlanmaktadır. Bu tasarımın temelinde karşıtını tasarlamak, ya da başka kimlik unsurlarını dışlayacak kavramsallaştırmalardan ziyade, kendini

tanımlamaya ve tanımlanan haliyle kabul ettirmeye yönelik bir çaba görünür olmaktadır. Kendinin tanınmasına yönelik beklenti ve talep, salt kültürel farklılıklarının kabul edilmesi üzerinden değil, kültürel farklılıkların aktörlerin tanımladığı gibi tanınarak temsilinde alan açılması üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Politik süreçler içerisinde yaşanan değişimler, tasarımın düzlemini; tansiyon, yoğunluk, sıklık açısından etkilese de saikler açısından etkilememektedir. Kimliğin sınırlarının çizilmesi noktasında kolektif kimliğe dahil edilenlerin kamuoyu tarafından bilinmesine yönelik bir çabanın olduğu görülmektedir. Dışlananların neler olduğu, kimliğin sınırlarının geçirgen olup olmadığı konusunda bir tasarım bulunmamaktadır. Kolektivitinin sınırları tasarlanırken ortaya konularak önem atfedilenlerin dışında kalan unsurla ile ilgili bilgiler görülmemektedir. Dışarıda kalanlar farklı kimliklere ait ise bu bileşenlerin yaşanması konusunda destek oldukları her tür kimliğin varlığına alan tanıdıklarına yönelik bir söylemsel düzlem belirginleşmektedir.

Kürdi politik aktörler, basına yansıyan ifade ve söylemlerinde gözlemlendiği kadarıyla politik ortamı bir tür “yüksek ses” platformuna dönüştürme konusunda çaba sarf etmektedir. Kendilerinin dile getirmediği ya da tartışmaya açmadığı takdirde Kürt sorunu ile ilişkili gelişmelerin duraksamaya uğradığı ve görmezden geldiği yaklaşımını benimsemekte, bu nedenle sıklıkla konuyu tartışmaya açacak şekilde yüksek ses noktasına getirmeye çalıştıkları görülmektedir. Yüksek ses seviyesine getirme noktasında aleni bir tartışma ortamını yaratmaktan ziyade konuyu tartışılmazsa olmaz bir şekilde ifade ettikleri görülmektedir. Örnek verecek olursak bütçe planlamasından, yapılacak hidroelektrik santralının çevresel koşullara etkisi, enerji planlaması gibi konulara kadar geniş bir çerçevede Kürt sorununu tartışmaya açmakta ya da konularla ilişki kuracak şekilde tartışmaya açılmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu durum konuyu Türkiye geneli çerçevesinde ele almadıkları anlamına gelmemektedir ancak politikanın rutini olarak tartışılmasının yanı sıra kolektif kimlikle bir ilişkililik durumu varsa ortaya koymakta çaba sarf etmektedirler.

Kürdi politik aktörlerin konuya bakış açısını dönüştürme çabaları ya da bu yöndeki açıklamaları da basına yansımaktadır. Bu konudaki yaklaşımları gündemin sürekli olarak tek bir perspektiften tartışıldığı ve Kürtler perspektifinden nasıl ele

alındığının değerlendirilmediği yolunda olmaktadır. Bu noktada bakış açısını dönüştürerek farklı bir perspektif tasarımını belirgin bir şekilde yaptıkları görülmektedir. Bunu gerçekleştirirken; ekonomik, toplumsal argümanları kullanmakta, tasarlamış oldukları kolektif kimlik kadar, kimliğin perspektifi olarak da sunmaktadırlar.

Politik aktörlerin kendilerinin legaliteyi istismar olarak adlandırdıkları bir yönetime başvurdukları ve politik temsilin esas olarak bu alanda etkin olarak kullanıldığını görmek mümkündür. Bu noktada yasalar çerçevesinde illegal olarak görülen ya da başkaları tarafından tartışmaya açılmayacak olan konular, meclis kürsü dokunulmazlığı, milletvekili dokunulmazlığı gibi yasal olanaklar kullanılarak tartışmaya açılmakta, politik arenayı yüksek ses noktasına getirme yaklaşımı belirginleşmektedir. Bu yolla kolektif kimliğin politize ettikleri yanlarının daha geniş bir çerçevede duyurulmasını sağlamaya çalışmakta hem de kendi kitlelerine tasarımlarını temsil ettikleri mesajını vermektedirler. Bu tür bir davranışı seçmenin beklentisi olarak tasarlayarak, iktidar partisi olmadıkları için kamu hizmeti, istihdam götüremeyeceklerini ancak temsil konusundaki beklentileri bu şekilde karşılayabileceklerini ifade ettikleri gözlenmektedir.

Kürdi politik aktörlerin kendilerine yakın olmayan basın organlarında genel olarak sert söylemler ile bir başka deyişle yüksek ses noktasına taşıma çabaları ile görünür oldukları belirginleşmektedir. Kanımızca zaman zaman daha geniş bir kitleye konuyu hatırlatıcı bir nitelikte olması amacıyla bu tarz söylemlere başvuruyor olmaları olasıdır. Zira bu şekilde yazılı basının neredeyse tümünde görünür olarak konuyu sadece kitlelerinde değil ülke genelinde tartışmaya açabilmektedirler. Kendilerine yakın olan basında ise çok daha sık bir şekilde yüksek frekans ile görünür olmaktadır. Bu tarz bir basın organında yüksek ses noktasına getirecek minvaldeki söylemlerin, politik tartışma ortamının yaratılmasından çok konsolide edici ve harekete geçirici biçimde temsil edildiği gözlenmektedir.

Aktörlerin dilini ve iletilerini sürekli tansiyon yükseltici ya da ılımlı şekilde yorumlamak oldukça güçtür. Kolektif kimliğin bileşenlerine yönelik politik tartışmalarda ve kimliğin sınırlarının çizilmesi noktasında son derece sertleşebilen

üslup genel tartışmalarda daha ılımlı bir düzeyde seyretmektedir. Demokratikleşme, demokrasi, insan hakları gibi kavramlar söylemin merkezinde yer alarak, çevresinde sorunun yansıtıldığı görülmektedir. Söylemlerden ve iletilerden neredeyse hiçbir zaman eksik olmayan ifade biçimi, konuya demokrasi ve insan hakları çerçevesinden baktıkları yönündeki iddiaları ile şekillenen tasarım düzlemidir.

Barış ve çözüm süreci sonrasında daha önce ifade ettiğimiz üzere kimliğin tasarımına yönelik ifadeler artış göstermiştir. Ancak bu ifadelerle birlikte artış gösteren bir başka unsur da gündelik politikanın argümanlarının söylemlere yansıdığıdır. Rüşvet, yolsuzluk, adam kayırma gibi hükümete yönelik eleştiriler söylemlere daha fazla yansımakta, kendilerinin daha fazla temsil edilmesi yoluyla bunların önüne geçileceği yönünde ifadeler kullanılmaktadır. Tüm bu veriler ışığında Kürdi politik aktörlerin dil ve söylemlerinde oldukça geniş bir yelpazeye yayılan bir düzlemin olduğunu söylemek mümkündür. Geniş yelpazenin bileşenleri devingen ve dinamik olarak görülmektedir. Politik aktörlerin açıklama ve basında yer alma konusunda paylaşımcı oldukları görülmektedir. Parti içerisinde yer alan aktörlerin çeşitli konularda açıklamalar yaptığı, açıklamaların neredeyse her aktör tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Politik aktörlerin söylem düzlemleri arasında belirgin farklılıklar yoktur ve dil birliği olduğu gözlenmektedir.

Çalışmamız aracılığıyla milliyetçilik konusuna iletişim çalışmaları perspektifinden bir bakış sağlanmıştır. Milliyetçilik, kolektif kimlik ve iletişim araçları arasındaki perspektif genel olarak ulus devletin milliyetçiliğinin medya üzerinden tasarlanması bağlamında gerçekleştirilmektedir. Çalışmamız bu bağlamda yalnızca ulus-devletin değil, devlet altı düzeyde etnik milliyetçiliklerin kitle iletişim araçları üzerinden tasarlanışına bir bakış getirmeyi amaçlamıştır. Bu yolla yazılı basında temsil edilen politik aktörlerin iletileri aracılığı ile milliyetçiliğin ne şekilde ve hangi unsurlar üzerinden tasarlanabileceği ele alınmıştır.

Milliyetçiliğin tasarımında Kürdi politik aktörlerin iletilerinin derinlemesine analizi yapılarak, süreç içerisinde tasarımın değişkenliği, devingenliği ve araçsallaştırılış biçimi ortaya konulmuştur. Milliyetçilik ve kolektif kimlikle ilişkili olarak oluşturuluş sürecinde ele alınan kurumsal, simgesel faktörlerin etkisi sıklıkla

tartışılmaktadır, ancak kitle iletişim araçları gibi günlük olarak takip edilen bir ortamın esas kaynak olarak kullanıldığı Kürdi politik aktörlerin tasarım sürecinde bu yolla ne kadar geniş ve kapsamlı bir tasarım yapılabileceği gözlenmiştir.

İletişim araştırmaları içerisinde, politik iletişim çalışmaları genel olarak, seçimlerde iktidar olmak için yarışan partiler üzerinden gerçekleştirilmekte ve onların söylemlerinin popülistliği, ikna düzeyi üzerine odaklanmaktadır. Bizim çalışmamız içerisinde ise hedefi iktidara gelmekten ziyade alternatif bir temsil alanı yaratmak, bir kimlik tasarlamak olan Kürdi partilerin iletileri geniş ölçekli analiz edilerek farklı bir tür siyaset anlayışının politik iletişime ne şekilde yansıdığı ele alınmıştır. Bu nedenle ana akım çalışmalar içerisinde etki çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalara, paralel bir açılım sunularak etki kadar, inşa sürecinin de görünür olabildiği vurgulanmıştır.

Politik iletişim araştırmaları içerisinde sıklıkla rastlanılan ve yüksek oy oranına sahip partiler tarafından gerçekleştirilen büyük bütçeli kampanya süreçlerinin, reklam filmlerinin, ilanların incelenmesi yerine, üzerinden her gün bir tasarımın gerçekleştirilebildiği haber medyası incelenerek politik iletişimin kampanya dışı sürerlik içeren bir alanına odaklanılmıştır.

Etnik kimlik çalışmaları ile ilişkili olarak ise, kimlik çalışmalarının çoğunlukla odaklandığı etnik kimliğe, medyada baskı uygulanıyor yaklaşımı yerine, etnik kimlikler basında yer almak için hangi yolları kullanıyor perspektifine yönelinilmiştir. Bu yolla kimlik çalışmaları içerisinde salt etnik kimlikleri, egemen kimliğin baskısında tasarlayan bir bakış açısı ile değil, etnik kimliklerin kendilerini tasarlayabildikleri alanlar içinde yaptıkları faaliyetler üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Bu durumu sağlamak için, ele alınan iletilerde doğrudan ifade edilen cümlelere yer verilmiş, etnik kimliklere uygulanan bir baskı var ise kendilerini anlatış biçimlerini inceleme sürecine yansıtılmamaya çalışılmıştır. Dolayısıyla etnik kimliklerin temsilcilerinin fail olarak yapmış oldukları tasarımlarda yansıtmaya çalıştıkları perspektif büyük ölçüde ortaya konulabilmiştir.

Yapılan analiz ile, çalışmanın birinci bölümünde ortaya konulan kuramsal perspektifin büyük ölçüde uyduğu görülmektedir. Öncelikli olarak analiz neticesinde elde edilen bulgular tek bir kuramsal perspektifin konuyu açıklamak adına yeterli olmayacağını doğrulamıştır. Zira analiz neticesinde Kürdi politik aktörlerin tasarımlarının oldukça geniş bir alana yayıldığı ve milliyetçiliğin farklı tandanslarının bu oluşumlar içerisine dahil edildiği görülmüştür. Çalışmamızda önplana çıkarttığımız A. Smith'in kuramsal perspektifinden yer alan etnosembollerin tarihsel sosyolojik süreçte belirginleştiği yapılan incelemeler sonucunda görülmüştür. Yapılan analiz neticesinde ise günümüz Kürdi partilerinin milliyetçilik tasarımında en belirgin olarak kullanılan unsurların kaynağını etnosembollerden aldığı görülmektedir. Milliyetçiliğin tasarımını ve kolektif kimliğin araçsallaştırılış sürecini ele alırken ise kuramsal perspektifimizde öngördüğümüz üzere tarihsel süreci kapsayan bir bakış açısının tutarlı sonuçlar vermek adına önem taşıdığı görülmektedir. Yapılan analiz neticesinde Kürdi politik aktörlerin güncel tasarımlarını yaparken geçmişle arada bağ kurdukları bulgulanmıştır. Paylaşılan tarihi anılara ve kolektif kimliğin tarihsel süreç içerisinde aktarılan öğelerine değinmek suretiyle, geçmişle bağ kuran modern tasarımlar yaptıkları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmamız içerisine kattığımız ve milliyetçiliğin oluşumunda etkin rol oynadığını öngördüğümüz tarihsellik içeren kültürel öğelerin milliyetçiliğin tasarımında kullanımını inceleyen etnosembolist yaklaşım büyük ölçüde doğrulanmıştır.

Ancak çalışmamızın kuramsalında değindiğimiz üzere milliyetçiliğin kullanımında önplana çıkan öğelerin salt tarihsellik içermesinin zorunlu olmadığı, yenilerinin icat edilebileceği veya eskilerinin yeniden forme edilerek yeni anlamlar katılabileceği yolundaki inşacı bakış açısının doğrulandığı görülmektedir. Kürdi partilerin politik iletilerinin analizinde ortaya çıktığı üzere tarihsel süreç içerisinde aktarılan mitlerin güncel anlamlar yüklenerek yeniden kullanıldığı ve politik bir amaca doğru yönlendirilebildiği belirginleşmektedir.

Bu yeniden yönlendirme sürecinde adı geçen öğelerin araçsallaştırıldığı, bu araçsallaştırmanın amaca yönelik tasarımların yapılabilmesi adına dinamik bir karakter sergilediği bulgulanmıştır. Dolayısıyla araçsalcı bakış açısının kimliğin

sınırlarını durağan değil aktif ve yeniden çizilebilir olarak öngördüğü paradigma analize önemli ölçüde örtüşmektedir. Varolan gündeme ve koşullara göre kullanılan kültürel simgelerin değişebildiği, politik taleplerin boyut değiştirerek yeni formlara bürünebildiği, kullanılan dilin dönüşebildiği görülmüştür. Buna ek olarak kimliğin tasarımı noktasında kendini grup içinden diğer rakiplere karşı daha önplanda ve belirgin gösterme isteğinin de varlığı tespit edilmiştir. Bu yolla kimliğin sadece grubun kendisi için değil onu tasarlayanların politik tercihleri ve yönelimleri açısından da önem taşıdığı saptanmıştır. Araçsalcı perspektifin, kültürel simgeleri bir havuz olarak gördüğü ve grubun seçkinlerinin hangisinin öne çıkacağı konusunda belirleyici bir unsur olduğu konusunda ortaya koymuş olduğu varsayımı doğrulayacak verilere analiz çerçevesinde ulaşılmıştır.

Kültürel simgeler ve semboller ile tarihsel süreçten derlenen politik verilerin; ekonomi, sanayileşme, merkez-çevrede kalkınma farkı gibi konularla harmanlanarak grubun gündelik ihtiyaçlarını kapsayacak şekilde yeniden tasarlandığı analiz çerçevesinde belirginleşmiştir. Bu nedenle salt kültürel öğelerin havuzundan değil, politik gündeme ilişkin konular havuzundan da yapılan seçimlerin birlikte kullanıldığı saptanmıştır. Bu yolla tasarımların daha geniş bir perspektifte yapıldığı ve gündelik ihtiyaçlara cevap vermeye yönelik oluşturulduğu görülmektedir. Bu durum yalnızca bir kimlik tasarımı değil aynı zamanda genel olarak politikalarına da yön verecek bir tavır olarak görünür olmaktadır. Bu doğrultuda milliyetçiliğin tasarımında, ekonomik farklılıkların ve sınıfsallaştırılma algısının önemli rol oynadığını merkeze koyan sosyalist çözümler kısmen doğrulanmıştır.

Bu doğrultuda çalışmamıza ışık tutması adına farklı paradigmalardan ve kuramsal düzlemlerden derleyerek oluşturduğumuz perspektifin araştırmanın sorularına büyük ölçüde yanıt vererek anlamlı bir sonucun oluşturulmasına aracılık ettiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu.
- Ahmad, Feroz (1995). Modern Türkiye'nin Oluşumu (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ahmad, Feroz (2002). The Making of Modern Turkey. London: Routledge.
- Ahmad, Feroz (2007). Demokrasi Sürecinde Türkiye (3. Basım) (Çev. A. Fethi). İstanbul: Hil Yayın.
- Akbal, İsmail, Mehmet Akıncı (2013). "Türkiye'de Siyasal İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Muhalefete Tahammülsüzlüğün Aynası: Basın ve Tasfiyeler". Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 19 (18), 31-49.
- Akın, Salih (1996). "Les Mouvements De Jeunesse Et La Formation Des Elites Kurdes". Agora Debats, 6 (1), 111-122.
- Akkaya, Ahmet Hamdi, Joost Jongerden (2012). "Reassembling The Political: The PKK and The Project of Radical Democracy. European Journal of Turkish Studies, (14). <http://ejts.revues.org/4615>
- Akşin, Sinan (2009). Kısa Türkiye Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktaş, Kadir (2009). "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı". TBB Dergisi, (84), 260-297.
- Alınak, Mahmut (1996). HEP, DEP ve Devlet. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Alkan, Necati (2012). Dinin Araçsallaşması: PKK Örneği. Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, 3 (2), 17-27.
- "Allah Kürtçe Bilmiyor mu?" (30.04.2015). Haber Türk Gazetesi.
- Amedi, Botan (1991). Kürtler ve Kürdistan Tarihi, 1. Cilt. İstanbul: Fırat-Dicle Yayınları.
- Anderson, Benedict (2007). Hayali Cemaatler (Çev. İskender Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları.
- "Anlı: Hırsızlık Olmadığı Müddetçe Bereket Olur" (02.03.2014). Diyarbakır Söz Gazetesi.
- Anter, Musa (1999). Kara Yara. İstanbul: Avesta.
- Anthias, Floya, Nira Yuval-Davis (1989). Woman-Nation-State. Londra: Macmillan
- Aslan, Seyfettin, Tahir Dünder (2014). "Cumhuriyet Döneminde İstiklal Mahkemeleri". Mukaddime Dergisi, 5 (1), 27-44.
- Atalay, Hamit (1999). İngilizce-Türkçe Sözlük Cilt 2. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 714.
- ATAM [Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi] (2006). Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi. <http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/tamim-son-Onarıldı.pdf>

- Ayata, Ayşe Güneş, Sencer Ayata (2002). "Ethnic and Religious Bases of Voting". S. Sayarı ve Y. Esmer (Eds.), *Politics, Parties and Elections in Turkey* içinde. London: Lynne Publishers, 137-156.
- Ayata, Bilgin, Deniz Yüksek (2007). *İnkâr Siyasetinden İdare Politikasına: Kürtlerin Zorunlu Göçü*. Sayfa: 42-46.
- Aydın, Delal (2005) *Mobilizing The Kurds In Turkey: Newroz as a Myth*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, Suavi, Yüksel Taşkın (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aykol, Hüseyin (2010). *Bölüne Bölüne Büyümek: Türkiye'de Sol Örgütler* (2. Baskı). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Aziz, Aysel (2014). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Aziz, Aysel (1982). *Toplumsallaşma ve Kitleli İletişim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları No: 2. <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/127.pdf>
- Ballı, Rafet (1991). *Kürt Dosyası*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Banton, Michael (2007). "Max Weber on 'Ethnic Communities': a Critique". *Nations and Nationalism*, 13 (1), 19-35.
- "Barış İçin Sinema" (09.08.1996). *Milliyet Gazetesi*.
- "Bayram Değil İsyan" (22.03.1992). *Milliyet*.
- Barth, Fredrik (2001b). *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri* (Çev. S. R. Şengül, H. Özsoy). İstanbul: Avesta Yayıncılık.
- Barth, Fredrik (Der.) (2001a). *Etnik Gruplar ve Sınırları* (Çev. A. Kaya vd.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- "BDP'li Vekil, Batman isminin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi sundu" (08.11.2013). *Zaman Gazetesi*.
- "BDP'nin 'Lezbiyen, Trans, Gey ve Eşçinsel' Teklifi Reddedildi" (07.03.2012). *Radikal Gazetesi*.
- Bedirhan, Sureyya (t.y). *The Case of Kurdistan Against Turkey*.
- Beg, Muhammed Emin Zeki (2014). *Kürtler ve Kürdistan Tarihi* (Çev. V. İnce vd.). İstanbul: Nubihar Yayınları.
- Bektaş, Arsev, (2000), *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bender, Cemşid (2007). *Kürt Mitolojisi*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Bendix, Reinhard (1977). *Nation-Building and Citizenship*. Los Angeles: University of California Press.
- Benoit, William L. (2011). "Content Analysis in Political Communication". Erik P. Bucy ve R. Lance Holbert (Eds.), *The Sourcebook for Political Communication Research* içinde. London: Routledge, 268-283.

- Berxwedan Dergisi. (Mart 1992).
- Bhabha, Homi K. (1990). Nation and Narration. London: Routledge.
- Bilig, Michael (1995). Banal Nationalism. London: Sage Publications.
- “Bir Kürd Dilberinin Sabah Uğraşısı” (t.y.). Jin Sayı 4.
- Birinci Kadın Özgürlük Kurultayı Tartışmaları (2005). Azadi Matbaası: Özgür Kadın Akademisi Yayınları.
- Bitlisi (t.y.). Jin Sayı:2, 2-5.
- Bitlisi, Şerefhan (2014). Şerefname Cilt-1 (Çev. Abdullah Yegin). İstanbul: Nubihar Yayıncılık.
- Bitlisi, Şerefhan (2014). Şerefname Cilt-2 (Çev. Osman Aslanoğlu). İstanbul: Nubihar Yayıncılık.
- Blau, Joyce (2003). “Yazılı Kürt Edebiyatı”. Philip Kreyenbroek, Christine Allison (Der.), Kürt Kimliği ve Kültürü içinde. İstanbul: Avesta, 39-51.
- Blumler, Jay G., Dennis Kavanagh (1999). “The Third Age of Political Communication: Influences and Features”. Political Communication, 16 (3), 209-230.
- Bois, Thomas, V. Minorsky, D.N. McKenzie (2004). Kürtler ve Kürdistan (Çev. K. Fıratlı). İstanbul: Doz Yayınları.
- Bozarıslan Hamit (2008). “Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)”. M. Belge (Genel Yay. Yön.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt-4 Milliyetçilik içinde. Ankara: İletişim, 841-871.
- Bozarıslan, Hamit (1985). Roj-i Kürd Cilt I.
- Brass, Paul (1991). Ethnicity and Nationalism. Delhi: Sage Publications.
- Brenner Neil, Elden Stuart (2009). State, Space, World. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Breuilly, John (1993). Nationalism and the State. Manchester: Manchester University Press.
- Brubaker, Rogers (2009). Fransa ve Almanya’da Vatandaşlık ve Ulus Ruhu (Çev. V. Pekel). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bruinessen, Martin Van (1999). The Kurds and Islam. Tokyo: Islamic Area Studies Project Working Paper No:13.
- Bruinessen, Martin Van (2000). Transnational Aspects of The Kurdish Questions. Florence: European University Institute, Robert Schuman Centre For Advanced Studies.
- Bruinessen, Martin Van (2002). “Kurds, States and Tribes”. Faleh A. Jabar and Hosham Dawod (Eds.). Tribes And Power: Nationalism And Ethnicity in The Middle East içinde. London: Saqi, 165-183.
- Bruinessen, Martin van (2011). Ağa, Şeyh, Devlet (Çev. B. Yakut). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bruinessen, Martin van (2013a). Kürdistan Üzerine Yazılar (Çev. Nevzat Kırac vd.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen, Martin Van (2013b). "Mehmet Emin Bozarslan and I". *Bihar*, (123), 58-61.
- Bulut, Faik (2006). *Kürt Dilinin Tarihçesi*. İstanbul: Berfin Yayıncılık.
- Burkay, Kemal (2011). *Kürtler ve Kürdistan*. İstanbul: Deng Yayınları.
- Burke, Peter (1978). *Popular Culture in Early Modern Europe*. London: Harpertorch Books.
- Burton Michael J., Daniel Shea (2010). *Campaign Craft: The Strategies, Tactics, and Art of Political Campaign Management (4th Edition)*. California: Praeger.
- Butler, Judith (2012). *Parting Ways*. New York: Columbia University Press.
- Calhoun, Craig (2012). *Milliyetçilik* (Çev. B. Sütçüoğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Can, Çetin (2003). *Sosyalist Hareketin Sorunları*. İstanbul: Odak Kitap.
- Cemal, Hasan (2004). *Kürtler*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Cemil Paşa, Ekrem (1992). *Muhtasar Hayatım*. Ankara: Beybun Yayınları.
- Chandra, Kachan (2004). *Why Ethnic Parties Succeed*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chandra, Kachan (2005). "Ethnic Parties and Democratic Stability". *Perspectives on Politics*, 3 (2), 235-252. <http://www.jstor.org/stable/3688028>
- Chandra, Kachan (2011). "What is an Ethnic Party?". *Party Politics*, 17 (2), 151-169. doi: 10.1177/1354068810391153
- Cohen, Bernard (1963). *The Press and Foreign Policy*. New York: Harcourt.
- Çavdar, Tefvik (2008). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*. Ankara: İmge kitabevi.
- Çoban, Barış, Berrin Yanıkkaya, Savaş Çoban vd. (2009). *Medya Milliyetçilik Şiddet*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Çoban, Melih (2012). "Milliyetçilik Teorileri". *Türk Yurdu*, (295). <http://turkyurdu.com.tr/1072/milliyetcilik-teorileri.html>
- "Çok Dilli Sur Belediyesi'ne Danıştay Feshi" (15.06.2007). *Milliyet Gazetesi*.
- Dağtaş, Erdal (1999). "Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllarda Kamusal Alan-Özel Alan İkilemi ve Basının Tarihsel Gelişimi". *Kurgu Dergisi*, (17), 157-173. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/1382/139448.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Damlapınar, Zülfikar, Şükrü Balcı (2014). *Siyasal İletişim Sürecinde Seçimler, Adaylar, İmajlar*. Konya: Literatürk.
- Daskalov, Roumen, Tchavdar Marinov (2013). *Entangled Histories Of The Balkans Volume One: National Ideologies And Language Policies*. Hollanda: Koninklijke Brill NV, Leiden.
- Dawson, Richard E., Kenneth Prewitt (1969). *An Analytic Study, Political Socialization*. Boston: Little Brown & Co.

- Dawson, Richard E., Kenneth Prewitt, Karen S. Dawson (1977). *Political Socialization*. Boston: Little Brown & Co.
- DDKO Davası (23.10.1971). TC. Diyarbakır – Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı Mahkemesi Askeri Savcılığı. Evrak No: 1971/160.
- Değerli, Esra Sarıkoyuncu (2008). “Ağrı İsyânlarında Yabancı Parmağı (1926-1930)”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 113-132.
- Demir, Bahattin (2010). “Devlet Destekli Kürtçe Eğitim ‘Kürt Meşrutiyet Mektebi’”. *Toplumsal Tarih Dergisi*, (200), 72-79.
- Demir, Eyyüp (2005). *Yasal Kürtler*. İstanbul: Tevn Yayınları.
- Demirer, Yücel (2012). *Tören, Simge, Siyaset*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Denton, R. E., G. C. Woodward (1990). *Political Communication in America*. New York.
- Dernek, Kadriye O. (2014). “Neoliberalizm, Kimlik Siyaseti ve Siyasi Partiler”. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 14 (28), 71-83.
- Deutsch, Karl W. (1966). *Nationalism and Social Communication*. Cambridge: The MIT Press.
- “Diyarbakır’da Kürtçe Skeç”. (26.03.1991). *Milliyet Gazetesi*, s.19.
- “Diyarbakır’da Üretilen Petrolden Pay İstiyoruz” (12.04.2014). *Al Jazeera*.
- Doğan, Cabir (2010). “Bedirhan Bey İsyânı: Tanzimatın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 15-38.
- Droogers, Andre (1989). “Syncretism: The Problem of Definition, Definition of Problem”. J. Gort, H. Vroom vd. (Eds.), *Dialogue and Syncretism: An Interdisciplinary Approach içinde*. Amsterdam: Eerdmans Publishing, 7-25.
- Durham Meenakshi, Douglas M. Kellner (2006). *Media and Cultural Studies*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Duverger, Maurice (1962). “Partiler ve Siyasi Rejimler” (Çev. Ergun Özbudun). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19 (1-4), 95-171. <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1962-19-01-04/AUHF-1962-19-01-04-Duverger.pdf>
- Dündar, Fuat (2002). *İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eagleton, Terry (1999). *Postmodernizmin Yanılsamaları* (Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Ekinci, Tarık Ziya (2010). *Türkiye İşçi Partisi ve Kürtler*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Ekinci, Tarık Ziya (2011). *Kürt Siyasal Hareketlerinin Sınıfsal Analizi*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Eliade, Mircea (2003). *Dinler Tarihine Giriş* (Çev. L. Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Elphinston, W. G. (1946). "The Kurdish Question." *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs), 22 (1), 91- 103.
- Epözdemir, Şakir (2005). *Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi*. İstanbul: Peri Yayınları.
- Erdoğan, İrfan, Korkmaz Alemdar (2005). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınları.
- Eriksen, Thomas Hylland (2012). *Sosyal ve Kültürel Antropoloji* (Çev. A. E. Koca). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Eriksen, Thomas Hylland, Finn Sivert Nielsen (2010). *Antropoloji Tarihi* (Çev. Aksu Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ersanlı, Büşra, Günay Göksu Özdoğan, Nesrin Uçarlar (2012). *Türkiye Siyasetinde Kürtler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eski Ahit "Mısır'dan Çıkış" 34/10.
Eski Ahit "Nehemya'nın Duası".
- Evsile, Mehmet (2013). "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kürt Politikası". *History Studies, International Journal of History*, 5 (3), 59-66. http://www.historystudies.net/Makaleler/1764815696_05%20Mehmet%20Evsile.pdf
- Fawcett, Liz (2000). *Religion, Ethnicity and Social Change*. New York: St. Martin's Press.
- Febvre Lucien, Henri-Jean Martin (1976). *The Coming of The Book*. London: Humanities Press.
- Fenton, Steve (2001). *Etnisite* (Çev. Nihat Şad). Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Feuerbach, Ludwig Van. (2008) *Hristiyanlığın Özü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Fırat, Bahar Şahin, Mesut Fırat (2011). "Kürt Hareketi'ni Diyarbakır Cezaevine Hapsetme: İktidar, Özne ve Siyaset Üzerine Eleştirel Bir Deneme". *Toplum ve Kuram* (5).
- Finley, Carter Vaughn (2010). *Turkey, Islam, Nationalism and Modernity*. London: Yale University Press.
- Firdevsi (1956). *Şehname I. Cilt* (Çev. Necati Lugal). Maarif Vekaleti Yayınları, Şark İslam Klasikleri.
- Frank, Andre Gunder, (1972). *Lumpenbourgeoisie: Lumpendevlopment*. New York: Monthly Review Press.
- Fraser, Nancy (1997). *Justice Interrupts Critical Reflections on the Postsocialist Condition*. New York & London: Routledge.
- Fuller, Graham, Henri Barkey (1998). *Turkey's Kurdish Question*. New York: Rowman&Litfield Publishers.
- Gambetti, Zeynep (2005). "The Conflictual (Trans)formation of the Public Sphere in Urban Space: The Case of Diyarbakır". *New Perspectives on Turkey*, 32, 43-87. <http://dx.doi.org/10.1017/S0896634600004106>
- Geertz, Clifford (1973) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books

- Geertz, Clifford (2010). *Kültürlerin Yorumlanması* (Çev. Hakan Gür). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gellner, Ernest (2007). *Milliyetçiliğe Bakmak* (Çev. Simten Coşar vd.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gellner, Ernst (1964). *Thought and Change*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gellner, Ernst (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk* (Çev. Büşra Ersanlı Behar. Günay Göksu Özdoğan). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları Cilt-1 (2012). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları Cilt-2 (2012). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Giddens, Anthony (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Glazer, Nathan, Daniel P. Moynihan (1981). *Ethnicity*. London: Harvard University Press.
- Gökalp, Ziya (1995). *Hars ve Medeniyet*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Gökbayır, Satılmış (2012). "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 61-96.
- Göle, Nilüfer (2008). *Mühendisler ve İdeoloji*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- "Gözaltına Tepki" (30.10.1990). *Milliyet Gazetesi*.
- Grisworld, William J. (2010). *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Gunter, Michael M. (2009). *The A to Z of the Kurds*. Lanham: The Scarecrow Press.
- Gunter, Michael M. (2011). *Historical Dictionary of The Kurds*. Toronto: The Scarecrow Press.
- Gurevitch Michael, Blumler Jay (2002). *The Crisis of Public Communication*. England: Taylor&Francis.
- Gündoğan, Azat Zana (2005). *The Kurdish Political Mobilization in the 1960s: The Case of "The Eastern Meetings"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güneş, Cengiz (2013). *Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi Direnişinin Söylemi* (Çev. Efla-Barış Yıldırım). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Güney, Aylin (2000). "The People's Democracy Party". B. Rubin and M. Heper (Eds.), *Political Parties in Turkey içinde*. London: Frank Cass and Company Limited, 122-137.
- "HADEP Topun Ağzında" (28.06.1994). *Milliyet Gazetesi*.
- "HADEP'te Bayrak Skandalı" (24.06.1996). *Milliyet Gazetesi*.
- Hall, Stuart (2002). "İdeoloji ve İletişim Kuramı" (Çev. A. Gürata). Süleyman İrvan (Der.), *Medya, Kültür, Siyaset içinde*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 101-127.

- Hall, Stuart (2005). Culture, Media, Language. London: Routledge.
- Hallin, Daniel C. (1986). The Uncensored War, The Media and Vietnam. New York: Oxford University Press.
- Hanioglu, M. Şükrü (2001). Preparation for a Revolution. New York: Oxford University Press.
- Harvey, David (2012). “Yaratıcı Yıkım Olarak Neo Liberalizm” (Çev. E. Çamuroğlu Çığ, Ü. Çığ). Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 67-88.
- Hassanpour, Amir (2005). Kürdistan’da Milliyetçilik ve Dil (Çev. İ. Bingöl, C. Gündoğan). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Hayali, Halil (1913). “Ziman-ü Nezaniya Kurdan”. Roj-i Kürd, (2), 29-30.
- “Hayatımı Kurtaran Adam İntihar Etti” (23.05.2013). Hürriyet Gazetesi.
- Hayek, Friedrich A. (2007). The Road to Selfdom. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hayes, Carlton J. H. (2010). Milliyetçilik: Bir Din (Çev. Murat Çiftkaya). İstanbul: İz Yayıncılık.
- “HEP Bizi Kullandı” (21.11.1992). Milliyet Gazetesi.
- “HEP Gecesinde Bayrağa Saygısızlık” (22.03.1991). Milliyet Gazetesi.
- “HEP Gecesinde Bayrağa Saygısızlık” (22.03.1991). Milliyet Gazetesi.
- “HEP Kongresinde İstiklal Marşı Okunmadı” (09.06.1991). Milliyet Gazetesi.
- “HEP Milletvekilleri Yürüdü” (31.07.1990). Berxwedan Gazetesi.
- Herder, Johann G. (1968). Reflections on the Philosophy of the History of Mankind (1784-91). Chicago: University of Chicago Press.
- Hobsbawm, E. J. (2006). 1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik (Çev. O. Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, Eric, Terence Ranger (Der.) (2006). Geleneğin İcadı (Çev. Mehmet Murat Şahin). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Horowitz, Donald L. (1985). Ethnic Groups in Conflict. London: University of California Press.
- <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-birligi.tr.mfa> [Erişim Tarihi:](#) 30.04.2015
- <http://www.webcitation.Org/6npudhxjg> Erişim 13.02.2015
- Hutchinson, John (2005). Nations as Zones of Conflict. London: Sage Publications.
- Hür, Ayşe (22.09.2013). “Öfkesiz Kürt: 'Apê' Musa Anter”. Radikal Gazetesi.
- Hyman, Herbert (1959). Political Socialization, A Study in The Psychology of Political Behavior. USA: The Free Press.
- İnaç, Hüsamettin, Muhittin Demiray (2004). “Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neo-Liberalizm”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (11), 163-184.
- İnalçık, Halil (2000). “Timar”. P. Bearman, Th. Bianquis vd. (Eds.). The Encyclopedia of Islam (2nd Edition) Vol. 10 içinde. Leiden: E. J. Brill, 501-507.

- Innis, Harold (1950). *Empire and Communications*. Oxford: Oxford University
- Ishiyama, John and Marijke Breuning (1998). *Ethnopolitics in the New Europe*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Issı, Murat (2012). “Peyman Diyarbekir’in İlk Hususi Gazetesi”. *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, (7), 91-115. www.E-Sarkiyat.com
- Issı, Murat (2013). *Kürt Basını ve Kürdistan Gazetesi (1898-1902)*. *E-Şarkiyat İlmî Araştırma Dergisi*, (9), 127-147. www.E-Sarkiyat.com
- Jwaideh, Wadie (2012). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi* (Çev. İsmail Çekem vd.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kahraman, Ahmet (2004). *Kürt İsyanları Tedip ve Tenkil*. İstanbul: Evrensel Basım.
- Kaid, Lynda Lee, Christina Holtz-Bacha (2008). *Encyclopedia of Political Communication*. California: SAGE Publications.
- Kalaycı, Hüseyin (2008). “Etnisite ve Ulus Karşılaştırması”. *Doğu Batı*, (44), 91-114.
- “Kandilden Kışanak’a Destek” (18.04.2014). *Vatan Gazetesi*.
- Kandiyoti, Deniz (2005). “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”. S. Bozdoğan, R Kasaba (Der.), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (3. Basım) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 99-117.
- Karagöz, Emel (2007). “Politik İletişime Ortak İyi Üzerinden Etik Bir Yaklaşım”. İdil Sayımer, Pınar Eraslan Yayınoğlu (Der.), *Halkla İlişkiler ve Reklam Üzerine Etik Değerlendirmeler*. İstanbul: Beta.
- Karahan, Edip (1962). *Dicle Fırat Sayı 1*.
- Karpat, Kemal H. (2004). *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (Çev. Recep Boztemur). Ankara: İmge Kitabevi.
- Katz, Elihu, Paul Lazarsfeld (1955). *Personal Influence: The Part Played by People in The Flow of Mass Communication*. Illinois: Free Press.
- Kavak, Şeref (2012). “Kürt Siyasetinin 2000’li Yılları: ‘Türkiyelileşme’ ve Demokratik Toplum Partisi”. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Nesrin Uçarlar (Der.), *Türkiye Siyasetinde Kürtler* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 151-201.
- Kaya, Suphi, Medeni Akbaş (17.06.2004). “Şehit Annesi: Artık Analar Ağlamasın Göz yaşları Dinsin”. *Zaman Gazetesi*.
- “Kaymaz’a 13 Kurşun Heykeli Ağır Cezada” (02.03.2011). *Milliyet*.
- Kedourie, Elie (1961). *Nationalism*. Essex: Anchor Press
- Kentel Ferhat (1991). “Demokrasi, Kamuoyu ve Siyasal İletişime Dair”. *Birikim*, (30), 39-44.
- Kili, Suna, and A. Şeref Gözübüyük (1985). *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze Kadar"*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kiriş, Hakan Mehmet (2012). “The CHP: From the Single Party to the Permanent Main Opposition Party”. *Turkish Studies*, 13 (3), 397–413.

- Kirişçi, Kemal, Gareth W. Winrow (2007). Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi (Çev. A. Fethi). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Klein, Janet (2007). “Kurdish Nationalists and Nonnationalist Kurds: Rethking Minority Nationalism and The Dissolution of the Ottoman Empire”. Nations and Nationalism, 13 (2), 135-153. DOI: 10.1111/j.1469-8129.2007.00281.x
- Koç, Nurgün (2013). “Şeyh Sait Ayaklanması”. Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8/2, 153-166.
- Kosicki, Gerald M. (2005). “Mass Communication and Public Opinion”. P. Maarek, G. Wolfsfeld (Eds.), Political Communication in a New Era içinde. London: Routledge.
- Kosicki, Gerald M., Zhongdang Pan (1993). “An Approach to News Discourse”. Political Communication, 10 (1), 55 – 75.
- Kosicki, Gerald M., Zhongdang Pan (2001). “Framing as a Strategic Action in Public Deliberation”. S. D. Reese, O. H. Gandy, A. E. Grant (Eds.), Framing Public Life: Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World içinde. London: Lawrence Erlbaum, ss. 35-65.
- Köçer, Mehmet (2004). “Ağrı İsyanı (1926-1930)”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (2), 379-388.
- Kreyenbroek, Philip (1995). Yezidism It’s Background, Observances and Textual Tradition. New York: The Edwin Melles Press.
- Kreyenbroek, Philip, Christine Allison (2008). Kürt Kimliği ve Kültürü (Çev. Ümit Aydoğmuş). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Kutlay, Naci (1998). Anılarım. İstanbul: Avesta.
- Kutlay, Naci (2011). 21. Yüzyıla Giderken Kürtler. İstanbul: Peri Yayıncılık.
- Kutlay, Naci (2012). Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kutlay, Naci (2013). Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik. Ankara: Dipnot Yayıncılık.
- Kutlay, Naci (2014). Osmanlı’dan Günümüze Kürtler. Ankara: Dipnot Yayıncılık.
- Kuzu, Ali (2009). Terör mü Kürt Sorunu mu?. İstanbul: Kariyer Yayınları.
- Kürt Talebe Hevi Cemiyeti (2008). Hinkere Zımane Kurdi. İstanbul: BGST Yayınları.
- “Kürtçe TRT Test Yayınına Başladı” (26.12.2008). Radikal Gazetesi.
- “Kürtçe Yazılım Bilgisayarlarda” (21.11.2006). Milliyet Gazetesi.
- Kymlicka, Will (1998). Çokkültürlülük ve Yurttaşlık (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lasswell, Harold D. (1958). Politics: Who Gets What, When, How. New York: Meridian Books.
- Lenin, Vladimir İlyiç (1975). İşçi Partisinin Din Karşısında Tutumu. Ankara: Sol Yayınları.

- Lewis, Bernard (1961). *The Emergence of Modern Turkey*. London: Oxford University Press.
- Lippmann, Walter (1998). *Public Opinion*. London: Transaction Publishers.
- Maalouf, Amin (2000). *Ölümcül Kimlikler* (Çev. A. Bora). İstanbul: YKY Yayınları.
- MacKenzie, David Neil (1961). "The origins of Kurdish". *Transactions of the Philological Society*, 60 (1), 68–86. DOI:10.1111/j.1467-968X.1961.tb00987.x
- Malmisanij (2004). *Diyarbakirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Malmisanij (2010). *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbakir’de Kürt Ulusçuluğu (1900-1920)*. İstanbul: Vate Yayınevi.
- Marcus, Aliza (2009). *Kan ve İnanç*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev. O. Akınhay, D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mc’Neill, William, (1986). *Polyethnicity and National Unity in World History*. Toronto: University of Toronto Press.
- McDowall, David (2004). *Modern Kürt Tarihi* (Çev. N. Dolmanıç). İstanbul: Doruk Yayınları.
- McLuhan, Marshall (1962). *Gutenberg Galaxy*. Canada: University of Toronto Press.
- McLuhan, Marshall (1964). *Understanding Media*. Cambridge: MIT Press.
- McNair, Brian (2003). *An Introduction to Political Communication*. London: Routledge.
- Meclis Araştırma Komisyonu (2013). *Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*. Ankara: TBMM.
- "Meclis’te HEP’li Rezaleti" (07.11.1991). *Milliyet Gazetesi*.
- "Meclis’te Kürtçe Fırtınası: Kaplan ve Sakık Kürsüden ‘Anadil’de Seslendi" (10.12.2010). *Radikal*.
- "Meclis’te Kürtçe Sloganlar" (07.11.1991). *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Menek, Abdülkadir (2012). *Kürt Meselesi ve Said Nursi*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Merten, Klaus (1995). *Inhaltanalyse*. Opladen: West Deutscher Verlag GmbH.
- Michels, Robert (1949). *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. Illinois: The Free Press.
- Milliyet Gazetesi. (17.01.1992).
- Minogue, Kenneth (1967). *Nationalism*. London: Batsford.
- Minorsky, Viladimir, Thomas Bois (2008). *Kürt Milliyetçiliği* (Çev. E. Karahan vd.). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Morley, David (1992). *Television, Audiences & Cultural Studies*. London: Routledge.

- Moufee, Chantal (2013). *Siyasal Üzerine* (Çev. Mehmet Ratip). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Mozaffar, Shaheen, James Scarritt (2000). "Why Are There so Few Ethnic Parties in Africa?". Paper prepared for presentation at the International Political Science Association, Quebec City, Canada (1–5 August).
- Nairn, Tom (1977). *The Break-up of Britain: Crisis and Neonationalism*. London: NLB.
- Nikitine, Basil (2010). *Kürtler*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Noldeke, T. (1868). *Kardu Und Kurden. Beitrage Zur Alten Geschichte Und Geographie*. Leipzig: Festschrift Fur Heinrich Kiepert.
- Norval, Aletta J. (2007). *Aversive Democracy Inheritance and Originality in the Democratic Tradition*. New York: Cambridge University Press.
- Okumuş, Abdullah (2007). "Pazarlama Anlayışında Siyasal Pazarlamanın Yeri ve Pazar Konumlarına Göre Siyasi Partilerin Stratejik Analizi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 157 – 172.
- Olson, Robert (1992). *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı* (Çev. B. Peker, N. Kırış). Ankara: Özge Yayıncılık.
- Oran, Baskın (2008). "Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği". M. Belge (Genel Yay. Yön.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik içinde*. İstanbul: İletişim Yayınları, 871-879.
- Orhan, Mehmet (2012). "Kurdish Rebellions and Conflict Groups in Turkey During the 1920s and 1930s". *Journal of Muslim Minority Affairs*, 32 (3), 339-358.
- "Oy Namustur Öyle Baykal’ın Dediği Gibi Parayla Satılmaz" (13.03.2014). *Zaman Gazetesi*.
- Öcalan Abdullah, Küçük Yalçın (1993). *Kürt Bahçesinde Sözleşi*. Ankara: Başak Yayınları.
- Öcalan, Abdullah (1992). *Sosyalizm ve Devrim Sorunları*. Köln: Weşanen Serxwebun.
- Öcalan, Abdullah (1993a). *Kürdistan Devriminin Yolu*. Köln: Weşanen Serxwebun.
- Öcalan, Abdullah (1993b). *3. Kongre Konuşmaları*. Köln: Weşanen Serxwebun.
- Öcalan, Abdullah (1994). *PKK’de Gelişme Sorunları ve Görevlerimiz*. Köln: Weşanen Serxwebun.
- Öcalan, Abdullah (1995a). *Diriliş Tamamlandı Sıra Kurtuluşta*. Köln: Weşanen Serxwebun.
- Öcalan, Abdullah (1995b). *PKK Program ve Tüzüğü*. Köln: Weşanen Serxwebun.
- Öcalan, Abdullah (1995c). *Seçme Röportajlar III*.
- Öcalan, Abdullah (1998a). *İlk Konuşmalar*. Köln: Weşanen Serxwebun.
- Öcalan, Abdullah (1998b). *Sosyalizmde Israr İnsan Olmakta Isrardır*. Köln: Weşanen Serxwebun.

- Öcalan, Abdullah (2008a). Din Sorununa Devrimci Yaklaşım (3. Baskı). Köln: Weşanên Serxwebûn.
- Öcalan, Abdullah (2008b). Nasıl Yaşamalı? Cilt 1 (3. Baskı). Köln: Weşanên Serxwebûn.
- Öcalan, Abdullah (2009a). Nasıl Yaşamalı? Cilt 2 (2. Basım). Köln: Weşanên Serxwebûn.
- Öcalan, Abdullah (2009b). Kürt Aşk Cilt III (2. Basım). Köln: Weşanên Serxwebûn.
- Öcalan, Abdullah (2010). Ayaklanma Taktiği Üzerine Tezler ve Görevlerimiz. Azadi Matbaası.
- Öcalan, Abdullah (t.y.). Apo'cu Militan Kişilik Cilt I-II. Bilim Aydınlanma Yayınları.
- Öksüz, Adil (2013). "Zerdüş ve Avesta Üzerine Genel Bir Değerlendirme". Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12 (21), 127-156. http://ilafdergi.hitit.edu.tr/Makaleler/1858500527_24.06.pdf
- Öktem, Kerem (2004). "Incorporating the Time and Space of the Ethnic 'Other': Nationalism and Space in Southeast Turkey in the Nineteenth and Twentieth Centuries". Nations and Nationalism, 10 (4), 559-578.
- Öpengin, Ergin (2014). "Kadim Kürtçenin İzinde". Kürt Tarihi Dergisi, (16), 19-29.
- Öpengin, Ergin, Geoffrey Haig (2014). "Introduction to Special Issue Kurdish: A Critical Research Overview". Kurdish Studies, 2 (2), 99 - 122.
- Özalper, Mehmet (2014). "Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası". Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (1), 117-136.
- Özbek, Meral (2000). "Walter Benjamin Okumak I". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 55 (2), 70-96.
- Özbudun, Ergun (1964). "M. Duverger'in Siyasal Partileri ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21 (1-4), 21-51.
- Özer, Ahmet (2013). Kürtler Cumhuriyette Neden İsyân Etti?. İstanbul: Hemen Kitap.
- Özkırmı, Umut (2008). Milliyetçilik ve Türkiye-AB İlişkileri. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Özkırmı, Umut (2013). Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış. Ankara: Doğu Batı Yayıncılık.
- Özoğlu, Hakan (2004). Kurdish Notables and the Ottoman State. Albany: University of New York Press.
- Özsoy, Osman (2009). Taktik – Örnek ve Uygulamalarla Seçim Kazandıran Siyasal İletişim. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Paasi, Anssi (1995). "The Sign And Its Denotations: Deconstructing The Idea of Geography". Nordia Geographical Yearbook, 24, 9-38.
- "Pankartlı Milletvekilleri" (18.07.1990). Milliyet Gazetesi.

- Paris Kürt Delegasyonu Raporu (1949).
- Penrose, Jan (2002). "Nations, States and Homelands: Territory and Territoriality in Nationalist Thought". *Nations and Nationalism*, 8 (3), 277-297. DOI: 10.1111/1469-8219.00051
- Perinçek, Doğu (2009). *Abdullah Öcalan ile Görüşmeler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Phiroze, Ervad, Shapurji Masani (2000). *Zoroastrianism Ancient and Modern* (Eserin orijinali 1917'de basıldı). Bombay: Parsi Vegetarian & Temperance Society, The Zoroastrian Radih Society and Zarathoshti Din Sahitya Mandal.
- "PKK Gölgesinde HADEP Kongresi" (27.06.1994). *Milliyet Gazetesi*.
- PKK Kuruluş Bildirisi (1984). Köln: Weşanen Serxwebun.
- "Polisten Bayrak Harekatı" (25.06.1996). *Milliyet Gazetesi*.
- Pope, Robert (2001). *Religion and National Identity: Wales and Scotland c. 1700-2000*. Cardiff: University of Wales Press.
- Price, Massoume (2014). "Iranian New Year No Ruz". [Http://www.iranonline.com/festivals/Iranian-New-Year/index.html](http://www.iranonline.com/festivals/Iranian-New-Year/index.html)
- Renan, Ernst. (1990). "What is a Nation?". H. Bhabha (Ed.), *Nation and Narration içinde*. Londra: Routledge, 8-22.
- Renard, John (2005). *Historical Dictionary Of Sufism (Historical Dictionaries Of Religions, Philosophies, And Movements Series Book 58)*. Toronto: The Scarecrow Press.
- Resmi Gazete (17.12.2014).
- Resmi Gazete (23.07.2004).
- Resmi Gazete (24.01.2014).
- Riffe, Daniel, Stephen Lacy, Frederick Fico (2014). *Analyzing Media Messages*. London: Routledge.
- Rochon, Thomas (1985). "Mobilizers and Challengers: Toward a Theory of New Party Success". *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique*, 6 (4): New Political Parties, 419-439.
- Roj-İ Kürd Sayı, 1. (t.y.).
- Roj-İ Kürd Sayı, 2. (t.y.).
- Roj-İ Kürd Sayı, 3. (t.y.).
- Roj-İ Kürd Sayı, 4. (t.y.).
- Romano, David (2006). *The Kurdish Nationalist Movement*. Edinburgh: Cambridge University Press.
- Sadun, Aren (1999). *TİP Olayı 1961-1971*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Sarıkçıoğlu, Melike (2013). "İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5). <http://sbe.kilis.edu.tr/dosyalar/sayfalar/sayi5/Melike%20SARIKÇIOĞLU.pdf>

- Sartori, Giovanni (2005). *Parties and Party Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Say, Ömer (2013). 21. Yüzyılda Ulus, Çokkültürlülük ve Etnisite. İstanbul: Kaktüs Sosyoloji Yayınları.
- Scarbelt-Yücel, Clemence (2009). "The Invention Of a Tradition: Diyarbakır's Dengbej Project". *European Journal of Turkish Studies*, 10: State-Society Relations in the Southeast. <https://ejts.revues.org/4055>
- Semiz, Burhan (2013). *PKK ve KCK'nın Din Stratejisi*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Seton-Watson, Hugh (1977). *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism* Boulder. CO: Westview Press.
- Sheyholislami, Jaffer (2011) *Kurdish Identity, Discourse and New Media*. USA: Palgrave MacMillan.
- Shils, Edward (1957). "Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties: Some Particular Observations on the Relationships of Sociological Research and Theory". *The British Journal of Sociology*, 8 (2), 130-145.
- Shils, Edward (1981). *Tradition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Shoemaker, Pamela, Reese, Stephen (1997). "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi" (Çev. A. Gürata). Süleyman İrvan (Der.), *Medya, Kültür, Siyaset içinde*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 99-136.
- "SHP'den 7'lere Sert Eleştirisi" (15.10.1989). *Milliyet Gazetesi*.
- Silopi, Zınnar (1969). *Doza Kürdüstan*. Stewr Basımevi.
- Siyasi Partiler Kanunu* (22.04.1983). Kanun No: 2820.
- "Siyasi Partilerin Hazineden Alacakları Yardım 3 Kat Arttı". (06.02.2015). *Fortune Turkey*. <http://www.fortuneturkey.com/siyasi-partilerin-hazineden-alacaklari-yardim-3-kat-artti-7996#popup>
- Smith, Anthony D. (1998). *Nationalism and Modernism*. London: Routledge.
- Smith, Anthony D. (2002). *Ulusların Etnik Kökenleri* (Çev. S. Bayramoğlu, H. Kendir). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Smith, Anthony D. (2009a). *Milli Kimlik* (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, Anthony D. (2009b). *Ethno-Symbolism and Nationalism*. London: Routledge.
- Smith, Anthony D. (2011). *Toplumsal Değişme Anlayışı* (Çev. Ü. Oskay). İstanbul: Gündoğan Yayıncılık.
- Smith, Anthony D. (2013). *Milliyetçilik* (Çev. Ü. H. Yolsal). Ankara: Atıf Yayınları.
- "Soldaki Tek Parti Biziz" (09.06.1990). *Milliyet Gazetesi*.
- Söylemez, Haşim (2014). "Kanton Kanton Özerklik". *Aksiyon Dergisi*, (1011).
- Strohmeier, Martin (2003). *Crucial Images in The Presentation of A Kurdish National Identity*. Boston: Brill Leiden.
- "Sur Belediyesi Türkçe ve Kürtçe Hizmet Verecek" (04.01.2006). *Anadolu Ajansı*.

- Süphandağ, Kemal (2012). Hamidiye Alayları, Ağrı Direnişi ve Zilan Katliamı. İstanbul: Peri Yayınları.
- Şahin, Cemal (2012). “Osmanlı Toprak Sistemi Hakkında Genel Bir Değerlendirme”. The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science, 5 (6), 434-461.
- Şivan (2014). Kürt Millet Hareketleri ve Irak'ta Kürdistan İhtilali. İstanbul: El Yayınları.
- Tan, Altan (2010). Kürt Sorunu. İstanbul: Timaş Yayınları.
- “TBMM’de Bir İlk” (22.02.2011). Vatan Gazetesi.
- Temizel, Handan (2008). “Kamuoyu Kuramları ve Kamuoyu Oluşumunda Kitle İletişim Araçları”. Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (15), 127-146.
- Temizöz, Cemal (2012). Kuruluşu, İnfazları, Katliamlarıyla Siyasallaşan PKK Terörü. İstanbul: Togan Yayıncılık.
- Tezcür, G. Murat (2009) “Kurdish Nationalism and Identity in Turkey: A Conceptual Reinterpretation”. European Journal of Turkish Studies, (10). <http://ejts.revues.org/4008>
- Tilly, Charles (1978). From Mobilisation to Revolution. New York: Random House.
- Tilly, Charles (2008). Toplumsal Hareketler 1768-2004 (Çev. O. Düz). İstanbul: Babil Yayınları.
- Tokgöz, Oya (1978). “Siyasal Toplumsallaşmada Kitle Haberleşme Araçlarının Rolü ve Önemi”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 33 (3), 79-92.
- Tokgöz, Oya (2010). Seçimler, Siyasal Reklamlar ve Siyasal İletişim. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Topuzkanamış, Şafak Evran (2012). “Siyasi Partilere Devlet Yardımı”. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14 (2), 167-203.
- Tönnies, Ferdinand (2001). Community and Civil Society. UK: Cambridge.
- “TRT6 TV’nin İsmi Değişti” (10.01.2015). Milliyet Gazetesi.
- Tunaya, Tarık Zafer (1988). Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1-2, Meşrutiyet Dönemi. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Turner, Victor (1991). The Ritual Process. New York: Cornell University Press.
- Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü (1962). İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Uztuğ, Ferruh (2007). Siyasal İletişim Yönetimi (3. Baskı). İstanbul: MediaCat.
- “Üç Yılı Cehennemde Geçirdi” (23.06.2003). Radikal Gazetesi.
- Vali, Abbas (2013). Kürt Tarihi, Kürt Kimliği ve Siyaseti. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Van den Berghe, Pierre (1987). The Ethnic Phenomenon. London: Greenwood.
- Varuy, Nebil (2010). Türkiye İşçi Partisi: Olaylar-Belgeler-Yorumlar (1961-1971). İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

- Watts, Nicole F. (1999). "Allies and Enemies: Pro Kurdish Parties in Turkish Politics". *International Journal of Middle East Studies*, 31 (4), 631-656.
- Watts, Nicoloe F. (2014). *Sandıkla Meydan Okumak Türkiye’de Kürtlerin Siyasi Yolculuğu* (Çev. B. Sümer). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weber, Max (2006-07). "Millet". *Doğu Batı*, (39), 181-188.
- Weber, Max (2006). *Sosyoloji Yazıları* (Çev. T. Parla). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Weber, Max (2012). *Ekonomi ve Toplum Cilt 1 ve 2* (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Weber, Robert Philip (1990). *Basic Content Analysis* (Series: Quantitative Applications in the Social Sciences Book 49). USA: Sage Publications.
- Weismann, Itzhak (2007). *The Naqshbandiyya Orthodoxy and Activism in A Worldwide Sufi Tradition*. London: Routledge.
- White, George W. (2000). *Nationalism And Territory: Constructing Group Identity in Souteaster Europe*. England: Rowman&Little Publishers.
- Whitmeyer, Joseph M. (2002). "Elites and Popular Nationalism". *The British Journal of Sociology*, 53 (3), 321-341.
- Wolfinger, Raymond (1965). "The Development and Persistence of Ethnic Voting". *The American Political Science Review*, 59 (4), 896-908. DOI: 10.2307/1953212
- Wolper, Sara Ethel (2003). *Cities and Saints: Sufism and The Transformation of Urban Space in Medieval Anatolia*. Pennsylvania: State University Press.
- Wolton Dominique (1990). "Political Communication: The Construction of a Model". *European Journal of Communication*, 5 (1), 9-28. DOI: 10.1177/0267323190005001002
- Yamulkizade (t.y.). *Jin Sayı:5, 2*.
- "Yargıtay O Sayıları Açıkladı" (13.02.2013). *Vatan Gazetesi*.
- Yaylagül, Levent (2010). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar* (3. Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yeğen, Mesut (2008). "Türkiye Solu ve Kürt Sorunu". M. Belge (Genel Yay. Yön.) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8: Sol içinde*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1208-1232.
- Yılmaz, Nihat (2013). "Sosyalleşme Sürecinin Siyasallaşma Boyutu". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9 (19), 319-332.
- Yuval-Davis, Nira (2007). *Cinsiyet ve Millet* (Çev. Ayşin Bektaş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, M. Serhan (2006). *Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859-2005)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Zaman Gazetesi. (02.12.2010).
- Zariski, Raphael (1986). "The Legitimacy of Opposition Parties in Democratic Political Systems: A New Use for an Old Concept". *The Western Political Quarterly*, 39 (1), 29-47.

Zubrzycki, Genevieve (2010). "Nationalism and Religion: A Critical Reexamination". B. S. Turner (Ed.), A New Blackwell Companion To The Sociology of Religion içinde. UK: Wiley-Blackwell, 606-625.

Zürcher, Erik Jan (2010). The Young Turk Legacy and Nation Building. New York: Tauris&Co. Ltd.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Akın DEVECİ
Doğum Tarihi ve Yeri : İstanbul/28.08.1982
Medeni Hali : Evli
e-posta : akin.deveci@kocaeli.edu.tr

Eğitim Derecesi	Okul Program	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Kocaeli Üniversitesi/ Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2008
Lisans	Marmara Üniversitesi/ Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2004

İş Deneyimi	Çalıştığı Yer	Görev
2005- Devam Ediyor	Kocaeli Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dili
İngilizce